

**UNIVERZITA KARLOVA**  
**Fakulta sociálních věd**

**Vojtěch BELLING**

**PROBLÉMY LEGITIMITY STÁTNÍHO A NADNÁRODNÍHO**  
**POLITICKÉHO SYSTÉMU**

**V TEORII A PRAXI**

Disertační práce

Školitel: Doc. PhDr. Rudolf Kučera

Praha, 2010

## Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora:	Vojtěch Belling
Název disertační práce:	Problémy legitimacy státního a nadnárodního politického systému v teorii a praxi
Název disertační práce německy:	<i>Legitimitätsprobleme des staatlichen und supranationalen politischen Systems in der Theorie und Praxis</i>
Studijní program:	politologie
Studijní obor (směr):	politická filosofie
Školitel:	Doc. PhDr. Rudolf Kučera
Rok obhajoby:	2010
Klíčová slova v češtině:	legimitita, suverenita, teorie demokracie, teorie reprezentace, evropská integrace, nadnárodní politický systém, postmoderní státnost
Klíčová slova v němčině:	Legitimität, Souveränität, Theorie der Demokratie, Theorie der Repräsentation, europäische Integration, supranationales politisches System, postmoderne Staatlichkeit

Prohlašuji, že jsem disertační práci vytvořil samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury



## Resümee

Die Problematik der Legitimität und Souveränität stellt im Kontext der fortschreitenden supranationalen Integration ein immer wichtigeres Thema der wissenschaftlichen sowie politischen Debatten dar. Es gibt grundsätzlich zwei wesentlichen theoretischen Standpunkte: entweder die Akzeptanz des Legitimitäts- und Souveränitätskonzeptes im Sinne der Ableitbarkeit aller öffentlichen Gewalt und des positiven Rechts aus einem abstrakten, symbolischen Zentrum (deren Grundvoraussetzung eine Unterscheidung, obzwar nicht Trennung von Staat und Gesellschaft ist), oder seine Verneinung im Namen der Pluralität der Macht und des „Mehrebenensystems“ der politischen Ordnung, die auf dieser Pluralität basiert. Wie auch immer sich die Vertreter des Pluralismus bemühen, sich in eine Mittellage zu positionieren, zwischen die Integrationisten und die etatistischen Souveränisten, stellt ihre Theorie in der Wirklichkeit einen extremen Standpunkt dar, welcher im klaren Gegensatz zu den traditionellen Konzepten der politischen Theorie steht, die mit einem festen Punkt im System der Normen und der Politik rechnen, und welcher die Grundlagen des modernen demokratischen Verfassungssystems in Frage stellt.

In dieser Arbeit wird die Ansicht vertreten, dass die politischen Grundbegriffe, die aus einer Verfassungsordnung hervorgehen, ein politisches und rechtliches System selbst formieren und konstituieren. In diesem Sinne kann die Verfassung selber als ein Versuch um eine durchsetzbare Konstitution der politischen und gesellschaftlichen Wirklichkeit betrachtet werden. Daraus folgt jedoch, dass sich die Grundbegriffe, auf denen die Verfassung basiert, nicht ohne Rücksicht auf den von ihr konstituierten Kontext nicht „uminterpretieren“ lassen. Ansonsten geht es um die Kreation neuer Begriffe, die freilich mit den formal identischen Ausdrücken, die in der geschriebenen Verfassung gebraucht werden, manchmal bedeutungsgemäß nichts zu tun haben. Aus der Sicht der Verfassung ist solche „Uminterpretierung“ deshalb nicht annehmbar. Ebenso den Verfassungsgerichten ist lediglich solche Interpretation gestattet, die sich an den Verfassungskontext hält und diesen nicht bewusst überschreitet. Das gilt sowohl für den Begriff der Souveränität, wie auch die an ihn angebundenen Begriffe, wie das Volk oder das Gemeinwohl oder Gemeininteresse. Die Idee der Souveränität kann nicht im Rahmen der geltenden „nationalstaatlichen“ Verfassungsordnung verlassen werden, da sie selbst eine politische Wirklichkeit – aus spezifisch rationaler Weise – formiert oder „imaginiert“, auf der dieser Ordnung steht. Ihre Ablehnung oder auch „Redefinition“ im pluralistischen Sinne kann deshalb nur außerhalb dieser Ordnung und dieses Systems durchgeführt werden, als ein Akt ihrer revolutionären Durchbrechung und als ein Verzicht auf die logisch-rationale Formierung politischer Realität.

## Shrnutí

Problematika legitimacy a suverenity představuje v kontextu postupující nadnárodní integrace stále důležitější téma vědeckých a politických debat. V zásadě existují dvě základní teoretické pozice: akceptace konceptu legitimacy a suverenity ve smyslu odvoditelnosti vší veřejné moci a pozitivního práva z jednoho abstraktního symbolického centra (jejímž předpokladem je odlišování, ačkoliv nikoli oddělování státu a společnosti), nebo jeho odmítnutí ve jménu plurality moci a „mnohoúrovňového“ systému politického řádu, který spočívá právě na této pluralitě. Jakkoli se zastánci pluralismu snaží postulovat do středové pozice mezi integracionisty a etatistické suverenity, představuje jejich teorie ve skutečnosti krajní postoj, který stojí ve zřejmém protikladu k tradičním konceptům politické teorie, jež počítají s určitým pevným bodem v systému norem a politiky, a který představuje zpochybnění základů moderního demokratického ústavního systému.

V této práci je zastáván názor, že základní pojmy politické teorie, které vycházejí z určitého ústavního řádu, samy formují a konstituují politický a právní systém. V tomto smyslu může být ústava sama považována za pokus o prosaditelné konstituování politické a společenské skutečnosti. Z toho ovšem vyplývá, že základní pojmy, na nichž ústava spočívá, nemohou být „reinterpretovány“ bez ohledu na jí konstituovaný kontext. Jinak jde o tvorbu nových pojmů, které ovšem mnohdy nemají s formálně identickými výrazy použitými v psané ústavě obsahově nic společného. Z perspektivy ústavy je taková „reinterpretace“ nepřijatelná. Rovněž ústavním soudům je dovolena pouze taková interpretace, která se drží ústavního kontextu a tento nepřekračuje. To platí jak pro pojem suverenity, tak pro pojmy s ním spojené, jako lid, obecné dobro či obecný zájem (zájem všeho lidu). Idea suverenity nemůže být opuštěna v rámci platného ústavního řádu „národního“ státu, neboť sama – racionálním způsobem – formuje či „imaginuje“ politickou skutečnost, na které tento řád spočívá. Její odmítnutí nebo též „redefinice“ v pluralistickém smyslu může proto být provedeno pouze mimo tento řád a systém, jako akt jeho revolučního prolomení, ale i akt rezignace na snahu o logicko-racionální formování politické reality.

## Obsah

<b>Předmluva: Legitimita a suverenita jako téma teoretického uvažování</b>	<b>10</b>
<b>Úvod: Problémy pojmu legitimacy v moderních politických systémech</b>	<b>18</b>
<b>I. DÍL: LEGITIMITA POLITICKÉHO SYSTÉMU V TEORII A PRAXI</b>	<b>(sv. 1)</b>
<b>Část I. 1: Pojem legitimacy v moderní politické teorii</b>	<b>29</b>
I. Mezi přirozeným právem a teorií diskursu	30
II. Legitimita jako systémově imanentní kategorie?	47
III. Teorie suverenity a reprezentace jako východisko pojmu legitimacy	64
<b>Část I. 2. Část: Možnosti legitimacy politického systému v postmoderní éře</b>	<b>87</b>
IV. Legitimita a demokracie	88
V. Legitimita v nadnárodních politických systémech	106
VI. Dílčí závěr: dualismus státu a společnosti a idea suverenity jako předpoklady legitimacy politického systému	129
<b>II. DÍL: POJEM SUVERENITY JAKO KLÍČ K RACIONÁLNÍMU FORMOVÁNÍ POLITICKÉ A ÚSTAVNÍ REALITY</b>	<b>(sv. 2)</b>
<b>Část II. 1.: Idea suverenity v moderní éře</b>	<b>135</b>
VII. Postmoderní mýtus o „nové“ suverenitě	136

VIII. Strach ze suverenity v novověké politické a právní filosofii	143
IX. Pozitivistická formalizace pojmu suverenity a reakce na ní	155
X. Suverenita lidu nebo suverenita státu?	161
<b>Část II. 2. Semiotika a základní pojmy právní a politické filosofie</b>	<b>175</b>
XI. Pojem a formování politické reality	178
XII. Lze „redefinovat“ základní pojmy ústavního řádu?	212
XIII. Suverenita vs. faktická moc aneb k empirickému výkladu ideálních pojmů	226
XIV. Ústava jako imaginace politické reality	245
<b>Část II. 3.: Suverenita a implikace mono- a polykonstitucionálního formování reality</b>	<b>253</b>
XV. Předpokládá ústavní koncept suverénního lidu empirickou homogenitu?	254
XVI. Konec státnosti v postindustriální éře?	267
XVII. Relevance „klasického“ pojmu suverenity v éře nadnárodní integrace	312
XVIII. Teorie „sdílené“ suverenity v judikatuře Ústavního soudu ČR	334
<b>Závěr: Emancipace moci a budoucnost legitimacy</b>	<b>350</b>
<b>Exkurs: Veřejnoprávní delegace kompetencí a problém suverenity</b>	<b>371</b>
<b>Seznam použité literatury</b>	<b>384</b>



*Teoretická práce – jak jsem se denně mohl přesvědčit – pohne více věcmi ve světě než praktická; je-li revolučně změněna říše představ, neobstojí ani skutečnost*

(Georg Wilhelm Friedrich Hegel)

## PŘEDMLUVA: LEGITIMITA A SUVERENITA JAKO TÉMA TEORETICKÉHO UVAŽOVÁNÍ

Jen málokteré téma politické teorie a právní filosofie je obdařeno takovou aureolou tajemna a současně tak snadno zneužíváno jako problematika legitimacy politických systémů. Diskuse o ospravedlnění jednání světské státní moci oddělené od sféry náboženské je v politické teorii vedena nepřetržitě od chvíle, kdy lze vůbec o takové sekulární státní moci hovořit. Otázka legitimacy jde ruku v ruce se vznikem moderního suverénního státu, jehož vznik původně samozřejmý vztah mezi sakrální a profánní sférou v politice zcela rozvrátil. Pojmy legitimacy a suverenity jsou tak od počátku logicky propojeny; jeden bez druhého postrádá v politické teorii smysl, jak bude ještě dále v této knize ukázáno. Teprve tím, že zakotvení mocenského jednání ve sféře univerzálně a nepochybnitelně platných hodnot bylo fakticitou historického vývoje, a to zejména v důsledku konfesijního rozrůznění, zpochybněno, došlo k nutnosti klást si otázku po tom, jak takto osamostatněnou moc ospravedlnit. Jinými slovy, jak ospravedlnit autoritativní určování norem pozitivního práva, pokud se sama autorita bezprostředně ve své existenci neopírá o náboženský řád. Oddělení přirozené a nadpřirozené sféry v moderním politickém systému, jež umožnilo vznik současných suverénních států, tak současně vyvolalo problém, který trápí nejen politické filosofy a právní teoretiky, ale i všechny tvůrce moderních ústav: jak lze ospravedlnit jednání státní moci vůči všem podřízeným subjektům, včetně těch, kteří s tímto jednáním nesouhlasí?

Lze nepochybně odlišit ideologické či jakékoli hodnotové ospravedlnění imanentní každému politickému systému, legitimizační doktrínu, od ospravedlnění externího, vztahujícího se k samotnému ústavodárnému procesu, tedy legitimitu normotvorné, ústavodárné moci. Zatímco legitimizační doktrína či ideologie jsou výsledkem konkrétního politického rozhodnutí ústavodárce (ať se již tento rozhodne pro sebeospravedlnění normami přirozeného práva, dynastií či lidem),<sup>1</sup> vyžaduje cíl zkoumat otázku objektivní legitimacy ústavodárné moci nezávisle na sebelegitimizačních konceptech nalezení určitého na aktuální ústavně zformované moci, tedy i na existujícím politickém systému nezávislého pevného bodu. To ovšem s sebou nese i nutnost přijmout i mimoempirické axiomy

---

<sup>1</sup> Viz k sebelegitimizacím ústav Klaus von Beyme, *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes*, Tübingen 1968, s. 26nn.

teoretického výzkumu, nemá-li být na otázku vědeckého posouzení legitimacy a ne-legitimity politických systémů zcela rezignováno.

V dosavadní právní a politické filosofii, včetně jejich odnoží nazývaných snad poněkud nevhodně jako postmoderní, lze vystopovat tři obecné skupiny odpovědí na tuto otázku po legitimitě. Jednou z nich jsou přirozenoprávní koncepty, které se snaží určit objektivní, či alespoň na ústavodárné moci nezávislé kritérium legitimacy: univerzální a objektivně racionálním diskursem nebo rozumovým nahlížením poznatelný normativní řád jako referenční kritérium, k němuž se vztahuje ospravedlnění ústavodárce, a tedy i jím zformované politické moci. I postmoderní právní teorie diskursu, jak bude ukázáno, vychází fakticky z přirozenoprávních premis univerzální etiky, jimiž je podmíněno samotné pojetí racionality diskursu.

Druhá cesta odpovědí je právě opačná a poukazuje na nemožnost jakéhokoli objektivního posouzení legitimacy politického systému mimo něj samotný. Pevný bod, o němž se ústavodárná a jí zformovaná moc mohou opřít, je tudíž pouze sociálněpsychologické povahy: jde o faktické podřízení se moci a její dlouhodobou pasivní akceptaci ze strany podřízených subjektů. Tento postulát klasického pozitivismu, formulovaný v právní filosofii labandovsko-jellinekovské školy v 19. století, se stal základem pojetí Maxe Webera, v němž legitimita splývá s tím, co je za ni v dané chvíli považováno, tedy s legitimizační doktrínou, která je obyvatelstvem akceptována a v níž lidé věří. Jak před časem trefně podotkl německý politolog Wilhelm Hennis, je to právě Weberův pozitivistický koncept, který se v moderních sociálních vědách objevuje téměř všude, kde se vyskytuje pojem legitimacy.<sup>2</sup> Lze jej vystopovat v Murswiekově rezignaci na poznání legitimacy vně fakticky prosazeného politického rozhodnutí, Lyotardovo uchopení legitimacy jako „metavyprávění“, ale i odmítání mimosystémových kritérií ospravedlnění moci v systémové teorii a teorii pluralismu. I demokracie se tu stává objektivně nezdůvodnitelnou politickou opcí, jež může být prospěšná maximálně jako efektivní metoda rozhodování, aniž by se však její hodnota opírala o vnější normativní kritéria. Otázka rozdílu legitimního a nelegitimního panství se v tomto pojetí zcela vytrácí.

---

<sup>2</sup> Wilhelm Hennis, *Legitimität. Zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. In: Peter Graf Kielmannsegg (Hg.), *Legitimationsprobleme politischer Systeme*, Politische Vierteljahresschrift (7) 1976, s. 15.

Oba popsané přístupy přitom mají jedno společné, a to rozvolnění klasického konceptu suverenity jako kategorie spojující sféru práva a moci, normativity a fakticity. V případě přirozenoprávních teorií dochází k pojmovému oddělení práva a moci přiznáním objektivní platnosti konkrétním normám přirozeného práva bez ohledu na jejich prosazení, u právního pozitivismu je důsledkem jeho rezignace na jakoukoli nadpozitivní právní sféru buď úplné podřízení všeho práva aktuální moci v konceptu „*normativní síly faktického*“, nebo úplné oddělení práva a moci. Jak se pokusím ukázat níže v této práci, tváří v tvář nadnárodní politické integraci se oba tyto přístupy spojují ve snaze o zpochybnění konceptů postulujících normativní zdroj světské moci a práva do sféry objektivní ideální reality, jež má i mimonáboženskou právní relevanci. Koncept suverenity a legitimacy národního státu opřený o abstraktní jednotku politického národa je negován a legitimita je odsunuta do sféry, jíž nelze nahlížet prostřednictvím právní vědy, nýbrž pouze prostřednictvím politiky nebo náboženství. Aniž by byl pojem legitimacy negován, je jeho obsah „pluralizován“, stejně jako obsah pojmu suverenity. Otázkou je, zda v tomto případě nedochází nejen ke proměně pojmů legitimacy a suverenity, ale ke vzniku zcela nových pojmů.

Právě proti těmto závěrům, které ve svém důsledku vedou buď k absolutizaci čisté normy, nebo absolutizaci empirické fakticity, v každém případě však k úplnému oddělení obou sfér, se staví klasické teorie suverenity, soustřeďující obě komponenty – sféru „*Sein*“ a „*Sollen*“ – do trvalého napětí právě v pojmu suverenity, jež sama představuje průnik mezi sférou transcendentní a empirické reality, abstraktního a konkrétního práva. Pojem suverenity, jenž oživuje koncept *νομος βασιλευς* pocházející z pera polozapomenutého řeckého filosofa Pindara, je v této souvislosti druhou stranou pojmu legitimacy, přičemž oba jsou vztaženy ke společnému referenčnímu rámci, v němž se norma a skutečnost slévají v jedno. Toto pojetí se odráží v Hobbesově chápání suveréna jakožto transcendentálně přítomné homogenní entity lidu zpřítomněné – tedy re-representované – na empirické úrovni panovníkem nebo parlamentem, ale i v Rousseauově teorii obecné vůle. Stejně tak jej lze nalézt u Hegela v pojetí „uskutečněné substanciální vůle“ politického národa – státu – empiricky zpřítomněného v osobě reprezentanta, u Edmunda Burkea v podobě „obecného rozumu celku“ reprezentovaného parlamentem. Na tomto konceptu je založena i moderní idea reprezentativní demokracie, jež se opírá o spojení prvku reprezentace – znovuzpřítomnění homogenní entity politického národa (a jeho hypotetické vůle) předtím přítomné pouze na abstraktně-transcendentální úrovni – a prvku demokracie – tedy ovlivnění způsobu

obsazování postu reprezentanta či reprezentantů občany (tedy empirickou vůlí). Metafyzický základ konceptu reprezentace jako nejčastější formy sebelegitimizace ústavních řádů, ač z obecného povědomí téměř zmizivší, nezůstal stranou pozornosti ani v novějších politických a právně-filosofických konceptech Carla Schmitta, Gerharda Leibholze či nedávných pracích Giorgio Agambena.

Uvedené tři modely řešení problému legitimizace moci přirozeným právem, faktickou silou nebo reprezentantem-suverénem se v rozličných podobách a modalitách objevují v moderních i postmoderních politických teoriích. Ani módní soudobé teoretické pokusy o uchopení problému legitimacy halasně se distancující od „klasických“ pojmů suverenity, státu či dokonce demokracie pro jejich (údajnou) neschopnost dostát podobě současných politických systémů nevybočují ve svém jádru z uvedené logické struktury možných odpovědí, mnohdy přitom opakující starší teze, např. z pera Hanse Kelsena či Johannese Althusia. Ani sociálně-kritická „odhalení“ legitimacy jako pouhé legitimizační ideologie vnucované v kapitalistické či postkapitalistické společnosti lidem pomocí mocenských opatření nejsou ničím jiným než pokračováním weberiánské tradice v sociálních vědách směřující legitimitu s vírou v ní. Totéž lze říci také o pokusech vykázat pojem legitimacy, suverenity a ústavodárné moci ze sféry právní a filosofické do sféry ryze „politické“, tedy prostoru vědecky nezdůvodnitelných, a tedy také irelevantních premis a postupů.<sup>3</sup>

Jak jsem však naznačil, zdánlivě trojstranný vztah se ve skutečnosti redukuje na dvoustranný vztah, v němž na jedné straně stojí „klasické“ teorie legitimacy a suverenity (jež právě svázanost obou pojmů považují za svůj základ a suverenitu nechápou jako sumu mocenských prostředků státu, ale abstraktní jednotu moci a práva), na druhé straně pak pluralisticky laděné teorie, pro něž je představa ne-nábožensky pojaté transcendentální moci nepřijatelná (resp. je sama jen výsledkem konkrétního empiricko-faktického mocenského aktu). I pokud tyto teorie hovoří o „nové“ legitimitě či „suverenitě“, jejich podstatou je „pozitivizace“ těchto pojmů, tedy jejich identifikace s určitou empirickou, konkrétní mocí, jež má nutně plurální (v pojetí Foucaulta dokonce „kapilární“) charakter a proniká celou společností.

---

<sup>3</sup> Tak např. Wilhelm Henke, *Staatsrecht, Politik und verfassungsgebende Gewalt*, Der Staat 19 (1980), s. 181nn.

Na stránkách této disertační práce se budu zabírat především otázkou relevance obou pojmů, legitimacy i suverenity, v současné podobě státu postindustriální společnosti, a to ve vztahu k současné nadnárodní integraci. Přesto, že aktuální diskuse o suverenitě bývají často prezentovány v jiném trojstranném schématu, v němž jeden úhel zaujímají zastánci federalistického a integracionistického přístupu (prolamující nadřazenost nadnárodního právního řádu), druhý zastánci etatisticko-suverenistických konceptů (prolamující konečnou nadřazenost státu a národního ústavního řádu) a třetí zastánci pluralistických doktrín (rezignující na hledání nadřazeného řádu a prolamující vzájemně rovnocenný vztah obou sfér), z hlediska metodologického lze mluvit pouze o dvou pólech. Na jedné straně jsou to koncepty zastávající přístup, že v každé situaci, včetně kolize dvou právních okruhů, lze na každém území právními prostředky určit, která norma se uplatní, a tedy i jakou cestu lze považovat za legitimní. Jejich předpokladem je tedy hierarchie normativního systému, která ústí z ideálního zdroje legitimacy a suverenity. Na druhé straně jsou to přístupy, které právě takové postulování symbolického jádra moci a legitimacy odmítají. Legitimita je redukována jen na uspokojování potřeb, akceptaci rozhodování ex post, podíl na rozhodování či „osvědčení“ systému. Suverenita je pak ztotožněna s fakticky vykonávanou mocí státních, nestátních a nadstátních institucí. Ve své disertační práci se budu snažit o popsání obou přístupů, klasického i pluralistického, na pozadí různých aspektů diskuse o legitimitě i suverenitě.

V prvním díle, rozděleném do 2 částí, se budu věnovat otázkám spojeným s diskusí o pojmu legitimacy. Nejprve budou (v části 1.) rozebrány tři shora zmíněné základní přístupy k této otázce, aby následně v druhé části byla přezkoumána jejich použitelnost ve vztahu k demokratickému řádu a k nadnárodní integraci. Obě tyto části představují současně jádro mé dřívější publikace „*Legitimita moci v postmoderní době*“ (Brno 2009). Na základě dílčího závěru, z něž vyplývá úzká souvislost pojmu legitimacy a suverenity, přejdou ve druhém díle oddílech k důkladnější analýze pojmu suverenity a jeho relevance v éře nadnárodní integrace. Nutno říci, že obě problematiky spolu souvisí. První a druhý díl proto nelze považovat za dvě tematicky uzavřené a na sobě nezávislé části. Naopak, druhý díl věnovaný otázce pomu suverenity lze považovat za rozvedení problematiky legitimacy započaté již v prvním díle, a to po dosažení dílčího závěru o geneticko-pojmové propojenosti principu legitimacy a suverenity tvořících společně s dalšími komplementárními pojmy systém

racionálně-logické konstituce politické a společenské reality charakteristický pro moderní epochu.

Ve druhém díle budou tedy rozebírány další aspekty tématu započatého v prvním dílu, tedy otázky postulátu abstraktního jádra moci v kontextu současné společnosti. V jeho první části se zmíním o různých teoretických pojetích konceptu suverenity v 17. – 20. století, následně přejdu ve druhé části druhého dílu k otázce vztahu (právních a politických) pojmů a formování (právní a politické) reality. Analýze budou podrobeny zejména snahy o „redefinice“ pojmů a jejich důsledky na strukturu reality. V této souvislosti bude rovněž podrobena kritice snaha redukovat „klasický“ pojem suverenity pouze na empirickou moc, kompetenční kompetenci či sumární moc státních orgánů a bude poukázáno na esenciální protiklad pojmu (faktické) moci a suverenity. Pokusím se tu doložit nutnost komunikační pojmové korektnosti, jejíž součástí je korektní používání pojmů v té podobě, jaké odpovídá jejich užití v kontextu jimi založeného systému norem a jimi formované reality. Koncept suverenity tak kupř. nelze odmítnout poukazem na empirickou nepřítomnost neomezených právních systémů, neboť on sám směřuje do sféry ideální reality a jím předpokládaná neomezenost je proto rovněž ideálně-abstraktní. Naopak relevantním zpochybněním může být jen takové, které zpochybnuje skutečný význam pojmů tak, jak tento vyplývá z ústavního kontextu, resp. jeho relevanci v aktuální době: v případě suverenity a legitimacy tedy na možnost vůbec *myslet* ideální, symbolické centrum moci a abstraktně pojatý politický národ – *démos* – jako nezpochybnovaný zdroj práva.

Tímto zpochybněním se bude zabírat následující, třetí část druhého dílu. V té se budu zabírat pluralistickou snahou o „reformulaci“ státnosti namísto hegelíansky motivovaných etatistických návrhů na rezignaci na stát a státnost, pokud tyto nejsou ideami schopnými se prosadit a překonávat společenskou heterogenitu. Bude tu také rozebrána otázka vztahu empirické a ideální homogenity politického národa, aby tak byla předem eliminována častá kritika suverenistických konceptů jako údajně nacionalistických. Pokusím se poukázat na protiklad teorie suverenity a etnického nacionalismu, jehož výrazem bylo i radikální popření konceptu suverenity v právní teorii nacionálního socialismu. Následně bude rozebrána otázka relevance suverenity v kontextu nadnárodní integrace a existující pokusy o řešení kolize národního a nadnárodního právního řádu v literatuře i judikatuře. Konečně poslední kapitola této části bude věnována i poněkud problematické doktríně suverenity v recentní judikatuře Ústavního soudu ČR; zde bude poukázáno především na vnitřní nekonzistenci této

teorie s ohledem na některé jiné normativní důsledky téže judikatury. V závěru se následně pokusím o nastínění určitého normativního konceptu, který zachovává koncepty suverenity i legitimacy jako základ normativního řádu současných politických systémů, aniž by byly vyprázdněny a „redefinovány“ v pojmech „nová“ nebo „plurální“.

Na úplném konci práce následuje exkurs věnovaný otázce pojmu delegace a mandátu ve veřejném právu, a to právě ve vztahu k suverenitě. Vzhledem k tomu, že otázka delegace kompetencí je na několika místech v této práci rozebírána, považoval jsem za nezbytné připojit tento dodatečný oddíl, který sice obsahově netvoří integrální součást práce, nicméně s ní velmi úzce souvisí a slouží jako jakési doplňující a obohacující vysvětlení k pojmu veřejnoprávní delegace kompetencí.

Celá studie představuje v novodobé české vědě z hlediska svého rozsahu první pokus o komplexní teoretické uchopení problematiky legitimacy i suverenity politického systému a politické moci jak z právní, tak i politologické perspektivy. Jejím cílem není pokrýt celou dosavadní a aktuální debatu o legitimitě ve filosofii a politické a právní vědě, nýbrž se spíše formou rozsáhlejšího eseje pokusit s přihlédnutím k zásadním klasickým i novějším teoriím formulovat určitou interpretaci zkoumaného problému a především upozornit na rostoucí propast mezi imperativy vyplývajícími z konceptů demokracie a legitimacy a požadavkem po efektivitě řízení politické správy. Namísto odpovědí docházím v závěru spíše ke konstruktivní skepsi, která se namísto obligátního „hledání řešení“ soustřeďuje v první řadě na popsání problémů a hrozeb, jež vybízí k adekvátním reakcím na poli teorie i ústavní praxe.

Zbývá dodat několik vět k formální struktuře disertační práce. Zvolil jsem členění do dílů, částí a kapitol, přičemž kapitoly jsou vzestupně číslovány bez ohledu na díly a části. Důvodem je skutečnost, že členění do dílů a částí je motivováno snahou o zpřehlednění, nicméně nosnými pilíři práce jsou právě kapitoly, jež představují tematicky uzavřené, relativně samostatné oddíly. Kapitoly jsou následně členěny na paragrafy, které jsou rovněž číslovány od počátku vzestupně bez ohledu na díly, části i kapitoly. Systém paragrafů byl zvolen s ohledem na dobrou zkušenost s jeho používáním v teoreticko-filosofických textech. S ohledem na zmíněnou tradici především německé filosofie nejsou paragrafy pojmenovány a slouží opět spíše zpřehlednění struktury textů tak, aby byly související kratší pasáže jednotlivých kapitol odděleny. Důvodem je skutečnost, že text je mnohdy náročný, a vyžaduje proto takové zpřehlednění, aby bylo zřejmé, kdy se přechází k dalšími dílčímu subtématu.



Na závěr této předmluvy bych rád poděkoval všem, kteří mě různým způsobem podporovali při vzniku této práce. Na prvním místě patří můj dík oběma rodičům, kteří svou péčí vytvořili vnější rámec pro vznik této práce. Dále patří mému školiteli Doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi, profesorům Josephu Isensee a Paulu Kirchhofovi, Jiřímu Georgievovi, PhD., jenž napsal doslov k vydaným prvním dvěma částem této disertace, Mezinárodnímu politologickému ústavu Masarykovy univerzity, jenž vydal zmíněnou publikaci, JUDr. Lence Pítrové, CSc., bez jejíž podpory by mnohé části této práce rovněž nemohly vzniknout, a celé řadě dalších osobností, které mi v diskusích pomáhaly tříbit své teoretické názory.

### § 1

Pojem legitimacy je v první řadě spjat s politickou mocí, faktickou schopností činit a prosadit kolektivně závazná rozhodnutí. V nejobecnější rovině lze legitimitu vnímat jako ospravedlnění (státní) moci, jak ve smyslu normotvorné, tak i výkonné moci, a to z jednoho objektivně platného a závazného normativního pramene.<sup>4</sup> Jean-Marc Coicaud používá v této souvislosti pregnančního obratu *droit de gouverner*.<sup>5</sup> V tomto pojetí je legitimita prima facie právně relevantním pojmem: legitimní státní moc lze chápat jako moc, jež je sama zakotvena v určitém normativním systému, a má tedy již sama právní charakter. Legitimizace není v tomto nejobecnějším smyslu nic jiného než proces transformace absolutní moci jako mimoprávní kategorie v moc právně normovanou, podřízenou určitým pravidlům. Současně tak v sobě nese otázku po vymezení hranic této moci, a tedy i celého mocenského řádu, který tato zakládá.

V epoše stoupající sociální diferenciaci je koncept legitimacy nezbytným předpokladem pro funkcionální vymezení politického systému proti ostatním společenským systémům. Niklas Luhman v této souvislosti trefně charakterizoval legitimitu jako způsob veřejného určení preferencí, jež jsou prosazovány politickou cestou.<sup>6</sup> Je přitom zřejmé, že tento způsob, a tedy i konkrétní legitimační koncept, musí být akceptován mocenským systémem, na nějž se vztahuje. Právě v tomto momentu se na povrch dostává sociologický aspekt pojmu legitimacy, jenž často ve vědeckém diskursu tenduje k úplnému osamostatnění od eticko-právního prvku. Zatímco eticko-právní aspekt pojmu legitimacy se soustřeďuje na externí normativní základ státního mocenského řádu, je sociologická stránka koncentrována především na autolegitimizační mechanismy politického systému, na jeho schopnost

---

<sup>4</sup> Srov. Hasso Hofmann, *Legitimität und Rechtfertigung. Verfassungstheoretische Bemerkungen zu einem Problem der Staatslehre und der Rechtsphilosophie*, Berlin 1977, s. 11; Georg Geismann, *Ethik und Herrschaftsordnung. Ein Beitrag zur Legitimation*, Tübingen 1974, s. 3nn. K dějinám pojmu legitimacy jako takového viz zvl. nepřekonanou práci Thomase Württembergera, *Die Legitimität staatlicher Herrschaft – eine staatsrechtlich-politische Begriffsgeschichte*, Berlin 1973.

<sup>5</sup> Jean-Marc Coicaud, *Légitimité et politique. Contribution à l'étude du droit et de la responsabilité politiques*, Paris 1997, s. 13nn.

<sup>6</sup> Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, Frankfurt/Main 2000, s. 122.

prosadit víru ve vlastní legitimitu v subjektech moci podřízených a dosáhnout své dlouhodobé a stabilní existence.<sup>7</sup> Obě perspektivy se opírají o výchozí premisu, že politická moc ve státě nemůže spočívat na konceptu, který by stát sám neakceptoval. Nicméně redukce legitimacy pouze na sociologickou kategorii, již s sebou nese často i ryze politologické zkoumání této problematiky, znamená v posledku její určení jako faktu, vlastnosti politického panství bez ohledu na otázku vlastní platnosti. V ryze sociálně-vědním pojetí se tak tázání po legitimitě soustřeďuje na faktické přesvědčení společnosti o (s)právnosti existujícího sociálního řádu, tedy na mechanismus jeho sebeospravedlnění. Eticko-právní koncept se naopak zaměřuje na ospravedlnění existující moci pomocí objektivního normativního a mravního posouzení. Jak ještě uvidíme, lze odlišnost obou aspektů pochopit zejména ve vztahu k dualismu ústavodárné a konstituované moci.

V předmoderní éře byla samozřejmě otázka legitimacy moci rovněž předmětem teoretických úvah, nicméně nebylo třeba řešit zásadní problém, který vyplynul teprve z úplného oddělení státní moci od sféry náboženství, tedy z procesu sekularizace politické moci, který se završil během 16. a 17. století.<sup>8</sup> Politická teorie antiky i středověku soustřeďovala problematiku spravedlivé moci na dodržování etických pravidel, aniž by však musela řešit otázku ospravedlnění suverénní moci coby jediného, dále neodvozeného zdroje světové normativity.<sup>9</sup> Vztah práva a moci, jakkoli vnímaný jako klíčový, se tak opíral o přirozenou jednotu *societas civilis*, v níž mezi panstvím a společností neexistovala zásadní hranice. Přirozenost mocensky uspořádané společnosti nacházela svůj základ ve vnějším zdroji moci i práva. Určení konsenzu za základ legitimacy světského panství, které bylo běžné již od raného středověku a v nominalistické filosofii se stalo základem nauky o suverenitě

---

<sup>7</sup> K odlišení obou pojmů legitimacy srov. Reinhold Zippelius, *Allgemeine Staatslehre*, 4. Aufl., § 39; Thomas Würtenberger, *Die Legitimität staatlicher Herrschaft*, s. 13nn.

<sup>8</sup> Viz k tomuto procesu brilantní a dosud nepřekonanou studii Ernsta Wolfganga Böckenförde, *Vznik státu jako proces sekularizace* (přel. Veronika Dudková), Občanský institut 2006.

<sup>9</sup> Srov. Hasso Hofmann: „In jener teleologisch bestimmten, vom sittlichen Endzweck her durchbestimmten, Ethik, Rechtsphilosophie, Ökonomie und Politik umfassenden Einheit praktischer Philosophie, in dieser allgemeinen Theorie menschlichen Handelns als menschlichen Lebensvollzugs, wie sie von Aristoteles über Thomas bis zum Voluntarismus der Spätscholastik und darüber hinaus bis Suarez die Jahrhunderte überspannt – in dieser ‚Lehre von der Verwirklichung der metaphysischen, in das Sein als Weltordnung gestellten Vernunftsnatur des Menschen‘ ist weder Grund noch Raum für die von den ethischen Bezügen abgelöste Frage nach einem aller Herrschaftsausübung vorausliegenden Prinzip ihrer Verbindlichkeit“ (*Legitimität*, s. 14).

lidu, nebylo přitom nikterak v rozporu s transcendentálním pojetím zdroje moci, nýbrž jej naopak doplňovalo. I když již William Ockham a Marsilius z Padovy se vši rozhodností oddělili sféru světské a církevní vlády, a snažili se tak světské moci přiznat vlastní legitimační základ, nebylo jejich cílem zpochybnit božské odvození moci, nýbrž pouze teokratický nárok církve na její výkon.<sup>10</sup> Marsilius proto sice hovoří o většinovém schvalování a lidové akceptaci světských zákonů, ovšem současně vychází z předpokladu, že světské zákonodárství se vztahuje pouze na sféru mimo oblast Bohem stvořeného práva, aniž by s touto mohlo být v rozporu. Hranice moci jako základní kritérium legitimacy jsou tak opět určeny externě, opírajíce se o nezpochybnitelnou a všeobecně uznávanou autoritu Božího zjevení. I světské zákonodárství je vázáno tak jako světská moc samotná ideou obecného dobra coby smyslu veškerého vládnutí. Právě tento funkcionálně určený prvek legitimacy známý již u Aristotela byl ostatně spojujícím článkem všech teoretických středověkých konceptů legitimacy.

Vzhledem k tomu, že myšlenka obecného dobra sloužila ovšem pouze jako regulativní idea, jejíž efektivní naplňování je obtížně kontrolovatelné, soustředila se diskuse především na vstupní momenty, tedy zdroje legitimní moci. Nutno ovšem říci, že teoretické oddělení vstupní a výstupní legitimacy, jak je známe od Fritze Scharpfa, by pro předmoderní autory bylo zcela nepochopitelné.<sup>11</sup> Obecné dobro, τὸ κοινὸν συμφέρον, bylo totiž vnímáno jako přirozený prvek panství založeného na konsenzu subjektů podřízených moci a současně na externím zdroji etických norem. Jakákoli diskrepance mezi oběma elementy nebyla v řádu jednoty mocenského a etického řádu možná. Ani většinové rozhodování proto nebylo chápáno jako prosté prosazení početní většiny, nýbrž jako proces určený kvalitativně tak, aby

---

<sup>10</sup> Marsilius z Padovy, *Defensor Pacis*, I, 12, §§ 1, 3, 8. Srov. Hasso Hofmann, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin 1974, s. 191nn; Utz Schliesky, *Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt. Die Weiterentwicklung der Staatslehre und Staatsrechts im europäischen Mehrebenensystem*, Tübingen 2004, s. 188nn.

<sup>11</sup> Fritz Scharpf, *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*, 2. Aufl., Konstanz 1972. V tomto smyslu nelze plně souhlasit např. s Anne Peters (*Elemente einer Theorie der Verfassung Europas*, Berlin 2001, s. 518nn), podle níž můžeme rozlišování mezi legitimizací panství „ex post“ a „ex ante“ spatřovat již ve středověké filosofii. Oddělování kritéria nabytí vlády od jejího účelu (např. při uznání vlády uzurpátora, slouží-li obecnému dobru) nelze totiž interpretovat ve smyslu moderního rozlišování legitimizačních forem, neboť jak naplnění přirozené funkce panství, tak i otázka jeho původu se vztahovaly ke společnému zdroji jednoty moci i společnosti mimo tento svět. Teprve v moderních legitimačních diskurzech, kde je ospravedlnění spojeno se suverénní normotvornou mocí, může být prvek vstupní a výstupní teoreticky oddělen.

prosazená vůle nebyla v rozporu s objektivním cílem vlády.<sup>12</sup> Tím, že v Bohu byl spatřován prazáklad světské moci a současně její poslední smysl, byly obě složky legitimacy neoddělitelně spojeny, jak ostatně vyplývá z logiky odvození faktické moci z vnějšího zdroje.

## § 2

Teprve v éře raného novověku se politická teorie musela vyrovnat s problémem, že světská moc získala vznikem suverénního státu v pozemské sféře jednotnou a absolutní formu, která může být omezena pouze za předpokladu jejího souhlasu. Moc jako *summa legibus soluta potestas*, ať je oficiálně jakkoliv ospravedlněna, závisí nyní na faktickém prosazení suverénní, dále neodvozené moci.<sup>13</sup> Zákon je pak rozkazem této moci.<sup>14</sup> Ani přirozenoprávní normy nejsou schopny si vynutit reálnou pozitivní platnost, nejsou-li akceptovány suverénně jednajícím subjektem. Klasičtí teoretici suverenity jako Bodin, Pufendorf či Hobbes se samozřejmě neodhodlali k úplnému zpřetrhání teoretické vazby mezi sférou transcendentální a pozemskou, resp. přirozeným a pozitivním právem. Všude tak u nich nalézáme odkazy na určité Boží etické normy, jež světská moc nesmí porušit. Současně je ovšem pozemské panství v moderním myšlení sekularizováno, což znemožňuje efektivní vynutitelnost dodržování těchto externích norem etického řádu uvnitř samotného systému. Kontraktualistické koncepty legitimity odpovídají na tuto vzniklou potřebu nového zakotvení státní moci, ovšem osamostatňují se nyní zcela od božského základu, v jehož kontextu bylo učení o smlouvě a konsenzu chápáno ve středověku. Zatímco u Hobbese je ovšem prvek smlouvy logicky spojen s reálnou mocí, protože každá moc je z povahy věci kontraktuálně legitimována, jinak se okamžitě zhroutí, v představách jiných teoretiků dochází k teoretickému oddělení obou sfér. Reálně přítomná státní moc může existovat, aniž by byla kontraktuálně legitimována. To je případ uzurpace. Zatímco ovšem ve středověku byl uzurpátor automaticky považován za nelegitimního držitele moci, neboť porušil Bohem daný řád, a nemohl proto logicky naplňovat princip obecného dobra, byla nyní sekularizovaná vstupní legitimita moci oddělena od funkcionálního určení, tedy výstupní

---

<sup>12</sup> Srov. Hasso Hofmann, *Repräsentation*, s. 196.

<sup>13</sup> Viz Bertrand de Jouvenel, *De la souveraineté. A la recherche du bien public*, Paris 1955; Helmut Quaritsch, *Staat und Souveränität*, Bd. I, Frankfurt/Main 1970.

<sup>14</sup> Jean Bodin, *De re publica libri sex*, lib. I, c 8.

legitimity. Tou jako předtím zůstalo obecné dobro, resp. zajištění míru a bezpečí společnosti. Tento závěr je zcela logickým vyústěním sekularizačního procesu. Spočívá-li stát na legitimačním pilíři vyplývajícím pouze z vůle jeho obyvatel, není vyloučené, že i uzurpátor, který se k moci dostane nelegitimně, tedy nikoli cestou kontraktu, přesto naplňuje požadavky, které lid na státní moc klade: tedy zajištění míru a stability, či obecného dobra v širším pojetí. Proto již novověká politická teorie není vůči uzurpátorům tak příkrá. Samuel Pufendorf v Německu a podobně i Fénelon ve Francii proto dokonce docházejí k přesvědčení o povinnosti věrnosti obyvatelstva i vůči uzurpací založené státní moci, není-li přítomna legitimní moc a je-li zajištěna vnitřní bezpečnost.<sup>15</sup> Bodin dříve dokonce rezignoval na určení způsobu nabytí moci jako kritéria legitimacy a soustředil se pouze na materiální prvky, na jejichž základě lze legitimní moc odlišit od moci tyranské.<sup>16</sup> Pro Hobbese je otázka způsobu nabytí moci nadbytečná, neboť legitimita u něj vyplývá z reality reprezentace, jak ještě uvidíme.

Sekularizace panství a mocenského řádu tak s sebou nese v éře suverenity nahrazení klasického přirozeného zákona („*law of nature*“) vtisknutého předem všemu stvořenému jako zdroj platnosti Hobbesovským přirozeným právem („*right of nature*“) – nárokem na ochranu vlastního života, z něhož vyplývá i hlavní úkol státu udržet veřejný pořádek.<sup>17</sup> Tento nový vztah mezi suverénní mocí a jejím ospravedlněním nikterak nepředpokládá rezignaci na existenci externích či přirozenoprávních norem, jak bylo naznačeno. Sám Hobbes, považovaný leckdy za teoretika politického ateismu, považuje Ježíše Krista za konečný zdroj pravdy.<sup>18</sup> Současně si ovšem klade klíčovou otázku *quis interpretabit?*, tedy která pozemská instance je schopná tuto pravdu interpretovat a vtělit do pozitivních právních norem. Anglický filosof se snaží nalézt odpověď na otázku, jak lze v podmínkách suverenity vůbec nadále počítat s konceptem legitimní vlády, je-li přetržen legitimační řetěz vyplývajícím

---

<sup>15</sup> Samuel A. Pufendorf, *De jure naturae et gentium* (Ed. Frank Böhling, Berlin 1998), Buch VII, cap. VIII, § 9. François Fénelon, *Essai philosophique sur le gouvernement civile*. In: *Oeuvres completes*, Bd. 7, Genf 1971, s. 118. Srov. Thomas Würtemberger, *Legitimität*, s. 69; Utz Schliesky, *Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt*, Tübingen 2004, s. 198nn.

<sup>16</sup> Srov. Thomas Würtemberger, *Legitimität*, s. 79.

<sup>17</sup> Srov. Leo Strauss, *Hobbes' politische Wissenschaft in ihrer Genesis* (1935/1965). In: Týž, *Gesammelte Schriften* (Hg. von Heinrich Meier), Bd. 3. *Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften – Briefe*, Stuttgart – Weimar 2001, s. 176.

<sup>18</sup> K problematickému vztahu Hobbese k náboženství srov. Leo Strauss, *Op. cit.*; Jean-Marc Coicaud, *Légitimité et politique*, s. 137n.

z nadpřirozeného zdroje moci, který by byl přímo poznatelný a o jehož podobě by panoval konsenzus. Vědom si nesamozřejmosti konsenzu o interpretaci náboženské pravdy po éře konfesionalizace, dochází k závěru charakteristickému pro teorii suverenity, že touto instancí je jediné autorita faktické pozemské moci, která si dokáže vynutit poslušnost a výměnou za ni poskytuje ochranu a stabilitu společenského systému. Jak ovšem správně podotkl Carl Schmitt, když Hobbesovo pojetí koncentroval do podoby známého „Hobbesova krystalu“,<sup>19</sup> není náboženský základ pravdy jeho nevyhnutelnou součástí. Tím, že pravda se sama ve světských záležitostech nezjevuje a neprosazuje, nýbrž je teprve určena světskou autoritou, je možné ji chápat různě. Vše závisí pouze na této autoritě, ve smyslu známé věty „*auctoritas, non veritas facit legem*“. Hobbesův přístup tedy nebrání tomu, považovat za východisko některou náhradní pravdu, např. tezi „*člověk je dobrý*“, „*každému co jeho jest*“ a podobně. Nutno ovšem říci, že tento závěr sám Hobbes odmítl učinit. Jeho pojetí moci je navíc postaveno na konceptu společenské smlouvy vyplývajícím z jeho postulate přirozeného práva na místo přirozeného zákona: jediné konsenzus osob, jež jsou moci podřízeny, je schopen založit suverénní panovnickou moc.

Problém legitimacy vyplývá tedy jako akutní téma z absolutního určení světské moci jako pramene pozitivního práva. Logicky navazující otázka totiž zní: jak lze ospravedlnit jednání takto vzniklé moci, a to vůči osobám, které s tímto jednáním nesouhlasí?<sup>20</sup> Vznikem samostatné a politickému systému imanentní sféry faktického panství se totiž mezi normativitou a fakticitou vytváří propast, kterou nelze překonat ideou předpokládané jednoty společnosti a moci, nýbrž jediné druhotným ospravedlněním existujícího panství. Právě v této souvislosti vzniká otázka po právu vládnout, tedy vykonávat na úrovni fakticity neomezenou moc. Zcela správně proto Martin Kriele konstatuje, že otázka legitimacy vyvstává teprve v éře suverénního panství.<sup>21</sup> Právě úplné oddělení sféry světského panství a nadpřirozené sféry a jemu odpovídající vytvoření teoretické kategorie moci uvnitř světského systému neomezené vedou nutně k otázce po jejím ospravedlnění, která v éře klasické

---

<sup>19</sup> Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, 6. Aufl., Berlin 1996, s. 133 (česky vydáno jako *Pojem politična*, Praha – Brno 2007).

<sup>20</sup> Podobně Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 34, a Hans Welzel, *An den Grenzen des Rechts. Die Frage nach der Rechtsgeltung*, Köln – Opladen 1969, s. 21.

<sup>21</sup> Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre. Die geschichtlichen Legitimationsgrundlagen des demokratischen Verfassungsstaates*, 4. Aufl., Stuttgart 1990, Opladen, s. 19; podobně Bertrand de Jouvenel, *De la souveraineté*, passim.

*societas civilis* byla v této podobě nepředstavitelná. Legitimita, resp. přesvědčení o ní, se tu stává garancí stability mocenského systému.<sup>22</sup>

### § 3

Je patrné, že teoreticky nejobtížnější je otázka určení legitimacy svrchovaně rozhodující, dále neodvozené ústavodárné moci, již E. J. Sieyès nazval jako *pouvoir constituant*.<sup>23</sup> Ústavodárná moc je totiž ze své podstaty předem nezformovaná, a nepředpokládá tudíž žádné pozitivněprávní mantinely své činnosti, včetně způsobu zakotvení jejího sebeospravedlnění. Z tohoto hlediska je vlastní originární ústavodárnou moc třeba odlišovat i od odvozené „ústavodárné“ moci cílené na změny platné ústavy, neboť ta je již vázána ústavně zakotvenými procedurami ústavních novel a případnými „klauzulemi věčnosti“ – předpisy zakazujícími např. změny podstatných náležitostí demokratického právního státu. Velmi pregnantní je z tohoto hlediska Schmittovo dnes již klasické rozdělení ústavy a zákonů měnících ústavu.<sup>24</sup> Teorii ústavodárné moci, jak ji načrtnul Sieyès a jak byla posléze formulována v evropské právní vědě, je třeba vztahovat k prvotní moci rozhodující o přijetí nové ústavy v situaci faktické suspenze dosud platných ústavních norem. Tato ústavotvorba je předmětem čirého suverénního rozhodnutí, na rozdíl od všech dalších podob státní moci, ať již v modalitě moci zákonodárné, výkonné, soudní či tzv. ústavodárné, vztažené však jen ke změnám platného ústavního pořádku, nikoli jeho suspenzi. Výkon těchto odvozených forem moci je již sevřen do ústavou jasně daného normativního rámce, který současně zakládá i hranice její legality, souběžné na této úrovni s legitimačním řádem zakotveným v ústavním pořádku. Pokud některý orgán státní moci jedná v rozporu s pravomocemi, jež státní moci ústava přiznává, je pak takové jednání protiprávní a z hlediska legitimačního řádu stanoveného ústavou i nelegitimní. To může být případ soudu v totalitním státu, který odmítne aplikovat některou rasově určenou právní normu, a octne se tak za hranicemi toho, co totalitní ústavní řád považuje za legitimní. Je zřejmé, že tento souběh legality s legitimitou je možný pouze z hlediska pravidel imanentních danému ústavnímu systému. Jak dále

---

<sup>22</sup> Srov. Thomas Würtenberger, *Legitimität*, s. 17.

<sup>23</sup> Emmanuel Joseph Sieyès, *Qu'est ce que le Tiers État?* (cit. dle: Týž, *Politische Schriften*, Hg. von Eberhardt Schmitt, Rolf Reichardt, s. 170nn).

<sup>24</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, 9. Aufl., Berlin 1993, s. 20nn.



uvidíme, pozitivistická právní věda se na tomto místě, tedy u konstatování identity legitimacy a legality, zastavuje.

Přijmeme-li ovšem teorii ústavodárné moci (což pozitivismus odmítá, neboť tuto sféru považuje za mimoprávní, a tudíž vyloučenou z právněfilosofických úvah), je třeba přijmout také již naznačený důsledek, že se *pouvoir constituant* – ať už je jejím nositelem kdokoliv<sup>25</sup> – ocitá mimo sféru pozitivní legality, neboť tuto teprve sama určuje, a její legitimita se proto musí opřít o jiný základ. Jestliže Sieyès tuto moc spojoval s určitými normativními hranicemi jejího působení (a také s demokraticko-reprezentativní formou její artikulace), znamenalo to v logice jeho teoretického systému jistou inkonsekvenci.<sup>26</sup> Pokud je ústavodárná moc vyňata z řádu pozitivních norem, jednajíc v situaci výjimečného, právně neupraveného stavu, resp. suspenze dosavadních ústavněprávních norem (historicky většinou po revoluci či absolutní vojenské porážce), nemohou být hranice jejího působení imanentní systému, který ona sama konstituuje. Lze je hledat pouze mimo něj, ve sféře objektivně platného přirozeného práva (na něž se ovšem Siyeseva charakteristika *pouvoir constituant* právě nevztahuje, neboť výlučným zdrojem práva je podle něj vůle národa), nebo v transcendentálních kategoriích suverénního politického národa, *volonté générale* či substanciální vůle. Rovněž Sieyèsova podmínka artikulace ústavodárné moci demokratickou reprezentací je s teoretickým konceptem této moci v rozporu, neboť ústavodárnou mocí může být zrovna tak plebiscitárně jednající národ (byť i ten jedná jako reprezentant, jak dále ukážeme), jako i nedemokraticky dosazený reprezentant.

Sieyèsovo dělení mocí rozděluje, jak je z dosud vyřčeného patrné, otázku legitimacy do dvou stupňů: na jedné straně „systémově imanentní“ legitimacy konstituovaného mocenského řádu (tedy ve skutečnosti legitimizační doktríny toho kterého ústavního

---

<sup>25</sup> Přestože je většinou v současnosti přijímán koncept ústavodárné moci lidu, nelze přehlédnout ani četné kritické hlasy, které zdaleka nepocházejí jen z řad pozitivistických a neopozitivistických kritiků pojmu ústavodárné moci jako zvláštní kategorie moci. Srov. např. Joseph Isensee, *Das Volk als der Grund der Verfassung. Mythos und Relevanz der Lehre von der verfassungsgebenden Gewalt des Volkes*, Opladen 1995, s. 43nn; skepticky i Klaus von Beyme, *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes*, Tübingen 1968, s. 63nn; Wilhelm Henke, *Staatsrecht, Politik und verfassungsgebende Gewalt*, s. 204nn. K problematice obecně viz Hauke Moeller, *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes und die Schranken der Verfassungsrevision Eine Untersuchung zu Art. 79 Abs. 3 GG und zur verfassungsgebenden Gewalt nach dem Grundgesetz*, Diss. Hamburg 2004, s. 21n.

<sup>26</sup> Srov. Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 215; oproti tomu kriticky Ulrich Thiele, *Advokative Souveränität. Carl Schmitts Konstruktion einer „demokratischen“ Diktaturtheorie im Kontext der Interpretation politischer Theorien der Aufklärung*, Berlin 2003, s. 234nn.

systemu), na druhé straně však i „systémově-transcendentální“ legitimacy ústavodárné moci.<sup>27</sup> Jestliže dnes tak rozšířený Weberův racionálně analytický koncept legitimacy zaměřený pouze na zdůvodnění poslušnosti obyvatelstva vůči moci druhou složku neguje a identifikuje legitimitu s vírou v legitimizační doktrínu, vymyká se současně jakémukoli odlišení legitimacy a ilegitimity. Jak se lze vyrovnat s otázkou po oprávněnosti – či neoprávněnosti – samotného procesu vzniku státu a jeho ústavy? Jedná se samozřejmě o precizovanou formu původního tázání po legitimitě výkonu suverenity, jež je nyní soustředěna právě do ústavodárné složky moci (zatímco konstituovaná státní moc je již omezená původním rozhodnutím konstituující moci).<sup>28</sup> Tato složka je tedy sférou suverénního rozhodování, o němž Bodin hovořil jako *summa potestas legibus soluta*.

Teorie suverenity, jak ještě dále uvidíme, směřuje ve svém důsledku k vytvoření specifického modelu legitimního panství, jehož oprávněnost, a tedy i závaznost jím stanovených norem a ústavního řádu, nevyplývá ze sféry objektivně platných hodnot, ale ani z pouhé fakticity této moci, nýbrž ze samotného pojmu suverenity jako „přechodu“ mezi sférou norem a skutečností.<sup>29</sup> V této podobě je koncept suverenity jedinou možnou formou, jak integrovat otázku legitimacy do moderního politického diskursu, aniž by bylo nutno rezignovat na jedné straně na její obsahové kritérium a na druhé straně na možnost jejího objektivního poznání. Legimita a suverenita jsou tedy ze samotného pojmu suverenity spolu nevyhnutelně spojené, což ovšem nikterak neznamena rezignaci na tázání po ospravedlnění každé moci, jež zavazuje jednotlivce i proti jeho vůli, ani přijetí postulátu přednosti násilí před právem. Ne každou moc, jež se prohlásí za ústavodárnou, lze totiž klasifikovat jako suverenitu, je-li tato chápána jako fenomén ze své podstaty přesahující do sféry abstraktní normativity.<sup>30</sup> Klíčová je tedy otázka kritérií toho, jak lze v takovém případě

---

<sup>27</sup> Obecně k problematice vztahu pojmu legitimacy a suverenity na ústavodárnou moc viz Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 47nn. Srov. též Dieter Murswiek, *Verfassunggebende Gewalt nach dem Grundgesetz des Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1978.

<sup>28</sup> Viz přehledně Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre*, s. 93.

<sup>29</sup> Srov. pojem „přechodu“ u Giorgio Agambena, *Homo sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*, Frankfurt/Main 2002, s. 74.

<sup>30</sup> Jestliže Wilhelm Hennis identifikaci suverenity a legitimacy kritizuje, je to proto, že suverenitu, a to i v interpretaci Hobbese, vztahuje pouze ke zdůvodnění platnosti práva, zatímco legitimitu chápe jako ospravedlnění panství (*Legitimität*, s. 21). Proto je legitimita podle něj pojmem zásadnějším, neboť předchází i zdůvodnění platnosti práva. Jeho these je ovšem založena na pojetí suverenity pouze jako pozitivní normotvorné moci, jež je sama podřízena vůči ní transcendentním normativním imperativům.

takto pojatou suverenitu, resp. pozitivními normami nevázanou a přesto nikoli prostě předprávní ústavodárnou moc, rozpoznat.

Zatímco mnohvrstevnaté a interpretačně náročné pojetí suverenity u Hobbesa vytváří logicky dokonalý a vnitřně uzavřený systém, v němž lze mezi pojmy suverén, reprezentant lidu, legitimní vládce, zdroj práva a garant stability konstatovat koincidenci, odmítala ještě většina politických myslitelů raného novověku přijmout normativní důsledky Bodinovy a Hobbesovy teorie suverenity. I autoři, kteří zpočátku koncept suverenity přejali, se ji tak většinou snažili svázat do pout objektivní přirozenoprávní normativity. *Potestas legitima*, o níž mluví Pufendorf v reakci na Hobbesa, se vyznačuje právě tím, že je vázána cílem, jenž má naplňovat, a který je objektivně platný, nezávisle na vůli této moci.<sup>31</sup> Ovšem snaha podříditi moc vnějším hranicím, a spojit tak oba dva konce řetězu, tedy cíl moci a její původ v konceptu objektivního přirozeného práva, vychází samozřejmě v situaci, kdy interpretace tohoto práva a tedy i cíle státního panství náleží jedině moci samotné, naprázdno. Pufendorf tak, stejně jako Fénelon, končí u konstatování, že i moc, která ze svých legitimních hranic vybočuje, zasluhuje nadále poslušnost lidu. Podobná kontradikce je charakteristická i pro Bossueta, jenž státní moc podřizuje sice Božím zákonům, ovšem současně přiznává, že neexistuje instance, která by mohla a směla legitimně posuzovat, zda se tomu tak skutečně děje.<sup>32</sup> Suverenita se pro něj, podobně jako pro Bodina, vyznačuje právě tím, že suverén je podřízen přímo Bohu. Ve skutečnosti tak hluboce křesťansky pojatý Bossuetův model nutně ústí do stejného závěru jako sekulární koncept Hobbesův: samotná existence stabilní státní moci je důkazem, že jde o moc legitimní. V jednom případě díky tomu, že ji Bůh připouští, ve

---

Právě takové oddělení je ovšem z perspektivy konceptu suverenity, jak je prezentován Hobbesem, ale i dalšími teoretiky suverenity až po Schmitta či Agambena, sotva přijatelné. Suverenita není totiž v jejich pojetí pouhou mocí, ale ze svého pojmu mocí legitimní, v níž se prostor transcendentního abstraktní normativity (ať opřené o kontraktuálně vzniklý národ či hegelovského objektivního ducha) stýká s prostorem práva pozitivního. Důvodem platnosti konkrétního, pozitivního práva je tak právě skutečnost, že je vytvářeno legitimní mocí (srov. k problematice vztahu absolutního a konkrétního práva zprostředkovaného státní mocí Carl Schmitt, *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, 2. Aufl., Berlin 2004).

<sup>31</sup> Samuel A. Pufendorf, *De jure naturae et gentium*, Liber VII, § XI. Podobně i Fénelon určuje panovnickou moc jejím cílem, sloužit prospěchu celého národa: „*Un roi n'a plus d'autre honneur ni d'autre intérêt que celui de la nation qu'il gouverne*“ (cit. dle Lucien Jaume, *La liberté et le loi. Les origines philosophiques du libéralisme*, Paris 2000, s. 53).

<sup>32</sup> „*Quand le prince a jugé, il n'y a point de l'autre jugement.*“ Jacques Bénigne Bossuet, *Politique tirée de propres paroles de l'Écritre Sainte* (ed. Jacques le Brun, Genève 1967, s. 93. Srov. Lucien Jaume, *La liberté*, s. 37n).

druhém případě proto, že držitel moci reprezentuje transcendentálně přítomný celek politického národa.

Logické vyústění konceptu suverenity ve ztotožnění práva a moci v metafyzicky pojeté absolutní moci vedlo od počátku k dvěma podobám reakce, jež se snaží hledat odpověď na otázku, proč následovat příkazy pozitivně-právních norem, mimo kategorii suverenity. Jedna z nich směřuje k postulování obsahových objektivních norem či hypotetických imperativů platných bez ohledu na aktuální mocenské uspořádání, druhá naopak k odvození normativity z pouhé fakticity. V prvním případě jde přitom o koncepty, které lze poněkud zjednodušeně přiřadit k přirozenoprávním interpretacím legitimacy, ve druhém případě pak o pojetí pozitivistické, ústící do neokantiánského normativismu a rezignující na jakýkoli normativně založený koncept legitimacy nezávislý na pozitivním právu. Oba přístupy nicméně společně odmítají koncept suverenity a spolu s ním i představu ústavodárné moci jako předem existujícím (přirozeným či pozitivním) právem neupraveného rozhodování.

**část I. 1.**

**Pojem legitimacy v moderní politické teorii**

### § 4

Klasické přirozenoprávní koncepty legitimacy práva podřizují sféru faktického řádu objektivně platných norem vycházejících buď z Bohem zjevené pravdy, nebo z pojmu přirozenosti, který je ovšem sám o sobě teprve produktem obsahových norem do něj vložených.<sup>33</sup> Pokud se na tomto místě vyhneme popisu precizního odlišování Božího a přirozeného práva ve středověké právní filosofii,<sup>34</sup> můžeme tuto pozici obecně nazvat jako přirozenoprávní koncept ospravedlnění moci. Z hlediska jeho vnější struktury je totiž vedlejší, zda konkrétní jádro tohoto ospravedlnění spočívá v transcendentálně pojaté pravdě, ve věčných principech spravedlnosti a rozumu,<sup>35</sup> v hodnotách imanentních věcně-logické struktury skutečnosti, nebo v přirozenosti jako pojítce mezi normou a skutečností. Společným prvkem je odvození platnosti práva z objektivního základu nezávislého na faktické moci. Věčným problémem přitom zůstává napětí mezi přirozenoprávní normativitou a skutečností vyplývající ze sekularizace moderního státu a oddělení sféry eticko-morálních přesvědčení od sféry pozitivně platných zákonných norem.<sup>36</sup> Tato tenze vede v podmínkách sekulárního suverénního státu, založeného na teorii smlouvy, jež se v moderní politické filosofii stává takřka jediným legitimačním základem vzniku moci,<sup>37</sup> nutně i k diskrepanci mezi (procedurální) legitimitou ústavodárné moci a (materiální) legitimitou pozitivního práva, v níž se projevuje moderní dualismus vstupní a výstupní legitimacy. Ryze přirozenoprávně orientované koncepty tak narážejí na problém, který vedl k vytvoření pojmu

---

<sup>33</sup> Na tento problém pojmu přirozenosti správně poukazuje Norberto Bobbio, *Über den Begriff der Natur der Sache*. In: Arthur Kaufmann (Hg.), *Die ontologische Begründung des Rechts*, Darmstadt 1965, s. 87–103.

<sup>34</sup> K tomu přehledně Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie*, Tübingen 2002, s. 214nn.

<sup>35</sup> Ke klasickým přirozenoprávním legitimizačním konceptům nejnověji Jan Rolin, *Der Ursprung des Staates. Die naturrechtlich-rechtsphilosophische Legitimation von Staat und Staatsgewalt im Deutschland des 18. und 19. Jahrhunderts*, Tübingen 2005. S přirozenoprávní normativitou jako určením hranice státní moci počítá (odhlédneme-li od specifického případu teoretiků suverenity Hobbese či Rousseaua) právní filosofie osvícenství a raného liberalismu od Althusia, Locka a Huma přes Spinozu, Thomasia, Wolffa až po Constanta, Benthamu, Milla.

<sup>36</sup> Srov. Walter Schmitt Glaeser, *Private Gewalt im politischen Meinungskampf*, 2. Aufl., Berlin 1992, s. 151.

<sup>37</sup> Podle Rüdiger Bubnera je Hegel „jediným moderním teoretikem státu, který vědomě rezignuje na smlouvu jako základ řádu“ (*Polis und Staat. Grundlinien der politischen Philosophie*, Frankfurt/Main 2002, s. 106).

legitimity jako samostatné hodnotící kategorie. Klasické liberálně-přirozenoprávní koncepty osvícenské éry stejně jako pozdější teorie objektivní platnosti práva přitom tendují jednoznačně k preferenci výstupních elementů, jež vede i k teorii legitimního odporu vůči vládě porušující přirozenoprávně pojaté normy.

Samozřejmě nelze přehlédnout rozdíly mezi jednotlivými pojetími. Zatímco explicitní přirozenoprávní koncepty byly již od Kantovy éry postupně opuštěny a s výjimkou krátkých period renesance v novotomistické filosofii a v právním myšlení po druhé světové válce již vyklidily pozice,<sup>38</sup> dostaly se na jejich místo alternativní moderní právně-filosofické koncepty reagující především na krizi pozitivistického relativismu v důsledku zkušenosti totalitárních režimů.<sup>39</sup> Společný je jim koncept objektivní platnosti práva, předpokládající předpozitivní základ platnosti práva, včetně samotného ústavního řádu.<sup>40</sup> Ústava tedy není produktem normativní nicoty, nýbrž musí vycházet z preformovaných normativních předpokladů, jež lze racionálně rozpoznat. Závaznost práva, a tedy i legitimita, je proto závislá na dodržení předem daných kritérií správnosti. Příkladem je slavná „Radbruchova formule“ postulující kategorii „*správného práva*“ jako základ platnosti práva a současně kategorii nicotného „*zákonného bezpráví*“ jako jejího antipodu.<sup>41</sup> Radbruch ovšem správné právo nechápe jako přirozenoprávní fenomén a odděluje je od sféry objektivních hodnot, jež podle něj nenáleží do reálného světa.<sup>42</sup> Jeho formule je proto prakticky využitelná především v negativním smyslu, jako určení hranic pozitivního práva tím, co lze jednoznačně považovat za zákonné bezpráví. V této podobě hájí prvek mravních elementů v právu jako kritéria rozeznání

---

<sup>38</sup> Počátkem 20. století používali pojem přirozeného práva již jen neotomisté, např. Victor Cathrein, *Recht, Naturrecht und positives Recht*, Freiburg 1909. Po druhé světové válce lze hovořit o „renesanci přirozeného práva“ (Arthur Kaufmann, *Die Naturrechtsrenaissance der ersten Nachkriegsjahre – und was daraus geworden ist*. In: Týž, *Über Gerechtigkeit. Dreißig Kapitel praxisorientierter Rechtssoziologie*, Köln 1993, s. 221nn).

<sup>39</sup> Srov. k tomu přehledně Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie*, 2. Aufl., München 1997, s. 35nn.

<sup>40</sup> Udo Fink nazývá tyto koncepty jako „teorii racionálního poznání“ (*Legalität und Legitimität der Staatsgewalt im Lichte neuerer Entwicklungen im Völkerrecht*, *Deutsche Juristenzeitung* 53 (1997), s. 331).

<sup>41</sup> Gustav Radbruch, *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, *Süddeutsche Juristenzeitung* 1946, s. 103–105. Srov. Christoph M. Scheuren-Brandes, *Der Weg von Nationalsozialistischen Rechtslehren zur Radbruchschen Formel. Untersuchungen zur Geschichte der Idee vom „Unrichtigen Recht“*, Paderborn 2006.

<sup>42</sup> Srov. Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie*, s. 43. Kaufmann proto Radbruchovu teorii považuje za překonání difference mezi přirozenoprávními a pozitivistickými koncepty práva.

evidentního „extrémního bezprávi“ Robert Alexy.<sup>43</sup> Problém interpretace těchto elementů je tu přitom vyřešen předpokládanou evidencí základů materiální spravedlnosti, jež umožňuje zachovat princip právní jistoty a současně podřídí platnost práva určitým mimopozitivním regulativům.

Z Radbruchova pojetí vychází i koncept přirozenosti věcí (*Natur der Sache, nature of thing*) jako objektivního předpokladu platnosti práva či jako přechodu mezi sférou normativity a fakticity zastávaný Wernerem Maihoferem.<sup>44</sup> Arthur Kaufmann, žák Radbrucha, podobně poukazuje na přirozenost věcí jako přechod (katalyzátor) mezi sférou fakticity a normativity, aniž by však přikládal pojmu absolutní platnost v podobě poznatelného pramene práva.<sup>45</sup> Koncept přirozenosti věcí má však napomoci založit na pevnějších základech pozitivní právní řád.<sup>46</sup> K ne nepodobnému závěru směřuje i koncept logických a hodnotových struktur bytí jako základu platnosti práva u Hanse Welzela a Güntera Stratenwertha.<sup>47</sup> I těmito autory je zastávána představa objektivních existenciálních základů normativity, které teprve zajišťují platnost pozitivního práva. Konečně lze zmínit koncept obecných principů práva jako právně závazného imperativu pro jednání státní moci a tedy i základu správnosti a legitimacy pozitivního práva, zastávaný např. Karlem Larenzem či nověji Ronaldem Dworkinem.<sup>48</sup>

Zásadním bodem kritiky těchto pojetí je jejich výchozí předpoklad odvození kategoriální normativity ze struktury bytí či z preexistentních hodnot, jejichž objektivní platnost vyžaduje nejprve sebezprosení moci schopné prosadit interpretační mechanismus jako konečného základu takto postulované legitimacy. Ať je to koncept správného práva, objektivně platných principů práva či přirozenosti věcí, naráží tyto teorie na problém platnosti jejich východisek,

---

<sup>43</sup> Robert Alexy, *Begriff und Geltung des Rechts*, München – Freiburg 1992. Zde rovněž Alexyho definice „*Das Recht ist ein Normensystem [...], das aus der Gesamtheit der Normen besteht, die zu einer im großen und ganzen wirksamen Verfassung gehören und nicht extrem ungerecht sind*“.

<sup>44</sup> Werner Maihofer, *Die Natur der Sache*, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 44 (1958), s. 14nn.

<sup>45</sup> Arthur Kaufmann, *Analogie und „Natur der Sache“*. *Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Typus*, 2. Aufl., Heidelberg 1982.

<sup>46</sup> Podobně Alessandro Baratta, *Natur der Sache und Naturrecht*. In: Arthur Kaufmann, *Die ontologische Begründung des Rechts*, Darmstadt 1965, s. 104–163, a Týž, *Per una apologia „giusnaturalistica“ del positivismo giuridico*. In: *Il Politico* 31, 3, Pavia 1966, s. 547–558.

<sup>47</sup> Günter Stratenwerth, *Das rechtstheoretische Problem der „Natur der Sache“*, Tübingen 1957; Hans Welzel, *Naturrecht und materielle Gerechtigkeit*, 4. Aufl., Göttingen 1962; Týž, *Wahrheit und Grenze des Naturrechts*, Bonn 1963.

<sup>48</sup> Karl Larenz, *Richtiges Recht. Grundzüge einer Rechtsethik*, München 1979; Ronald Dworkin, *A Matter of Principle*, Cambridge 1985.



a tedy i na kardinální Hobbesovou otázku *Quis interpretabitur*. Nutným důsledkem je také teoretická rezignace na pojem suverenity. Pozitivní právo a s ním i moc jej vytvářející jsou tak ve své platnosti podřízeny další normativní instanci, což ji zbavuje predikátu *legibus soluta*. Již Benjamin Constant hovořil, jak známo, o omezené suverenitě jako předpokladu legitimacy.<sup>49</sup> Podobně i liberální představitelé kontraktualismu počítali s vázaností kontraktuálně vzniklé mocenské instituce na materiální přirozenoprávní normy.<sup>50</sup>

Nicméně problém fakticity moci se tím pouze odsouvá, neboť klíčový význam pak získává právě ona instance, která je schopná určit pravidla správnosti. Již přirozenoprávní teoretici absolutismu Pufendorf a Bossuet snažící se skloubit koncept suverenity s externími hodnotovými kořeny práva si byli tohoto problému vědomi, a proto, aniž by rezignovali na možnou diskrepanci mezi mocí a přirozeným právem, konstatovali logickou nemožnost vynutitelného prosazení tohoto práva mimo sféru světské moci. Ve chvíli, kdy neexistuje všeobecně jednoznačně sdílené přesvědčení o konkrétním obsahu přirozenoprávních norem, jež mají stanovit hranice státní moci, by případná instance, jež by autonomně mohla tyto normy interpretovat, získala sama mocenský charakter. V podmínkách chybějící samozřejmosti o obsahu zdrojů normativity je totiž určení takové instituce základní obtíží, jež se nakonec neobejde bez mocenského rozhodnutí. Jak proto dodává Hofmann, vedou také moderní koncepty objektivního základu platnosti práva nakonec k důsledku vnímání moci jako konečného kritéria platnosti jejich postulátů.<sup>51</sup> Do podobného závěru nicméně ústí i snaha modifikovat koncept racionálního odvození normativních základů moci postulováním „*obecného právního přesvědčení*“ v mezinárodním právu jako měřítko legitimacy státní

---

<sup>49</sup> „La souveraineté n'existe que d'une manière limitée et relative“ (Benjamin Constant, *Les Principes de politique* (1815), Etienne Hofmann (ed.), Geneve 1980, s. 49). Srov. Thomas Würtemberger, *Legitimität*, s. 149nn.

<sup>50</sup> Taková pozice je ovšem možná jen za podmínky přijetí schématu dvoustupňové smlouvy, kdy po uzavření horizontální společenské smlouvy o vytvoření státu je následně uzavřena smlouva mezi panovníkem a lidem o reprezentaci lidu jednou či více konkrétními osobami. V tomto ohledu se tento kontraktuální legitimační koncept odlišuje od středověkého modelu *pactum subiectionis*, u něhož bylo třeba předchozího předání moci Bohem. Samotná smlouva o podřízení ovšem zůstává nezměněná, a předpokládá tedy omezení moci reprezentantů lidu. Naopak v holistických konceptech Hobbese či Rousseaua je suverén sám ze smlouvy vyňat, a tudíž není ve svém jednání jakkoliv omezen, ať už je jím reprezentující jednotlivec, nebo lid jako celek.

<sup>51</sup> „Der Einwand ist mit anderen Worten hauptsächlich der, daß die Gründung des Rechts in vorgegebender objektiver Richtigkeit allemal Heteronomie und daher im Konfliktfall letztlich bloß äußeren Zwang bedeute, nämlich Herrschaft derjenigen, welchen jeweils maßgeblich die Welt des Menschen auslegen und Zwecke und Werte bestimmen“ (Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 40).

suverenity.<sup>52</sup> V takovém případě se totiž problematika legitimizace pouze posouvá na mezinárodněprávní úroveň, aniž by tím byl vyřešen zásadní problém racionálního odvození objektivních základů platnosti (v tomto případě mezinárodního) práva, resp. ospravedlnění moci, jež sama rozhoduje o legitimitě států.

## § 5

Koncepty objektivní platnosti práva mohou proto stěží odpovědět na otázku legitimacy ústavodárného procesu, jak byla shora naznačena. Negují samotnou ústavodárnou moc jako předem právně nezformovanou sílu vytvářející teprve rámec pro pozitivní určení práva. Prvek „přirozenoprávního minima“ sice lze pro ústavu použít coby dílčí kritérium její závaznosti, nicméně nemůže vysvětlit legitimitu jejího vzniku. Jenže právě moment materiální správnosti práva tu odsouvá do pozadí legitimitu vázanou k procesu tvorby pozitivněprávních norem. To je ostatně patrné i v klasických přirozenoprávních kontraktualistických konceptech, v nichž je samotná smluvně založená moc nadále vázána kritérii objektivní platnosti práva, jejichž nedodržování zakládá právo na odpor. Mezi legitimitou vzniku moci a legitimitou platného práva se tak objevuje diskrepance, není-li samotná moc coby zdroj pozitivně-právních norem založena metafyzicky. Právě tento metafyzický aspekt obsahovaly středověké koncepty kontraktualismu. Smlouva o podřízení měla navíc ryze vertikální charakter, jsouc uzavřena mezi lidem a panovníkem. V éře novověku se však kontraktualistické koncepty zbavují svého zakotvení v Bohu, čímž se kvalitativně mění vztah mezi zdrojem moci a jejím účelem. Zatímco původ a současně vstupní legitimační zdroj moci jsou nyní spatřovány v původním hypotetickém či reálném kontraktu, určení smyslu moci a tedy i hranic se opírá o důvod, proč byl tento kontrakt uzavřen. Mezi normativními imperativy vyplývajícími nyní z lidské přirozenosti a existující legitimně dosazenou mocí však může dojít k diskrepanci. Cíle moci, jimiž jsou obecné dobro, řád a stabilita, stanovující současně i její hranice, jsou sice předmětem původního kontraktu, jenž je jejím zdrojem. Vzájemná vazba mezi oběma stranami mince se však stává stále méně

---

<sup>52</sup> Tak Udo Fink, *Legalität und Legitimität*, s. 338: „Ein Staat, der einen Satz des Völkergewohnheitsrechts negiert, der aus der gemeinsamen Rechtsüberzeugung der Staatengemeinschaft erwachsen ist und eben diese für so bedeutsam hält, daß sie daraus sogar ein Recht zur Intervention ableitet, gerät damit unter einen erheblichen Legitimitätsdruck.“

a méně samozřejmou. Zatímco v teoriích suverenity je udržena díky metafyzickému pojetí identity smluvně vytvářené státní vůle s obecným zájmem a tedy s přirozenoprávním cílem práva (pročež je legitimita vzniku současně eo ipso zárukou legitimacy pozitivních norem), tendovala již osvícenská politická a právní filosofie k formálnímu upřednostnění aktuálního souhlasu obyvatel – *consentement libre de la société* – jako hlavního kritéria legitimacy konkrétní moci v čase a prostoru a jí vytvářených pozitivně-právních norem.<sup>53</sup>

V tomto momentu se ovšem prohlubuje propast mezi sociologickým předpokladem pasivní akceptace jako podmínky prosazení moci a objektivními materiálními základy platnosti práva. Koncept empiricky přítomného lidu jako instance kontrolující materiální – „výstupní“ – legitimitu jednání moci při vytváření pozitivně-právních norem stojí před zásadním problémem praktického uplatnění v čase a prostoru. Identita legitimacy způsobu dosazení vlády (v nejširším smyslu) a legitimacy jejího jednání je totiž možná pouze jako ideální cíl, může-li se legitimně dosazená moc dopustit nelegitimního jednání. V empirické realitě takto pojatý kontraktualistický koncept, počítající s eventualitou, že i moc uznávaná dříve v čase za legitimní může svou legitimitu na základě chybějícího aktuálního souhlasu ztratit, musí vést k teoretickému rozporu mezi hypotetickou vůlí lidu projevenou v počátečním kontraktu a aktuální vůlí jako legitimizačními faktory.<sup>54</sup> Empiricky přítomný lid přitom nejedná nikdy jako homogenní celek. Interpretační problém se tu proto střetává opět s otázkou, v jaké podobě může lid jednat vůči svým legitimním reprezentantům. Ideální jednota vstupu a výstupu moci založená v konceptu suverenity lidu tak dostává v přirozenoprávním pojetí vážnou trhlinu.

Podřízení reprezentantů aktuální vůlí lidu, jak je lze vidět např. u Locka, totiž podstatu reprezentace samo popírá. Držitelé státní moci nejsou reprezentanty politické jednotky národa, ale „pouhými“ zástupci reálně přítomného lidu, jenž je může kdykoliv prohlásit za nelegitimní. Namísto reprezentace celku nastupuje soukromoprávně pojaté zastoupení reálně přítomných zájmů ve společnosti. Takový pohled přiznává empiricky přítomnému lidu,

---

<sup>53</sup> Paul Henri Thiery Baron d'Holbach, *Système de la nature ou des lois du monde physique et du monde moral*, Hildesheim 1966 (reprint).

<sup>54</sup> Srov. k problematice vztahu hypotetické a empirické vůle lidu Ernst Fraenkel, *Die repräsentative und die plebiszitäre Komponente im demokratischen Verfassungsstaat*. In: Heinz Rausch (Hg.), *Zur Theorie und Geschichte der Repräsentation und der Repräsentativverfassung*, Darmstadt 1965, s. 331–358. Viz k tomu dále v této knize.

tedy přesněji řečeno aktuální většině, právo stanovit hranice státní moci. Tedy i právo rozhodovat o tom, zda byly porušeny přirozenoprávní normy, jež stály u zrodu kontraktu. Výklad legitimacy je tak svěřen většině empiricky jednajícího lidu. Zbylé části populace jsou nuceny se podřídit. Ve svém důsledku tak toto pojetí přirozenoprávně legitimující právo lidu na odpor svěruje současně rozpoznání přirozenoprávních norem pouze právně jakkoli neupravenému spontánnímu rozhodování empiricky přítomné masy. Role státních orgánů je omezena pouze na provádění pověření, jež může být kdykoliv odňato. Tento koncept přirozenoprávně-kontraktálně pojeté legitimacy opřené o aktuální, empirickou vůli občanů vede ke specifickému pojetí státu, v němž je stát identický s empiricky přítomnou společností a jeho vůle je agregátem různorodých aktuálně existujících zájmů. Jedině v této podobě lze totiž ospravedlnit zásahy moci i vůči těm osobám, jež s nimi nesouhlasí – nikoli v zájmu abstraktně pojetého národního celku, nýbrž pouze agregátu jednotlivých zájmů občanů (označeného Rousseauem kriticky jako *volonté de tous*). V opačném případě by muselo jít o pouhou vládu většiny, kterou jako důsledek konceptu založeného na zastoupení empirické vůle voličů dovozuje Hans Kelsen. Takovému důsledku nelze zabránit jinak než právě snahou zohlednit při tvorbě státní vůle všechny existující společenské zájmy, tak jak se o to pokusil již Johannes Althusius v konceptu *consociatio symbiotica*. Model politického zastoupení, jež vyplývá z tohoto pojetí kontraktální legitimacy, směřuje k pluralistickému či korporativnímu uspořádání, neboť státní moc je povinována zastupovat co možná nejvěrněji všechny zájmy a tužby lidu dle jejich proporce. Volení zástupci se tu musí logicky řídit aktuální vůlí svých voličů, tedy zájmy určité skupiny lidí, nikoli hypotetickou vůlí národního celku. Politické rozhodování pak spočívá na zastoupení partikulárních zájmů, nikoli obecného zájmu. Lze vysledovat linii kontinuity tohoto chápání politických systémů od zmíněného Althusia přes Johna Locka, Benjamina Constanta, Johna Stuarta Milla až po přirozenoprávní koncept moci u Jacquese Maritaina, teorii státu politických stran u Gerharda Leibholze nebo skupinové reprezentace Ulricha Scheunera.<sup>55</sup>

---

<sup>55</sup> K posledním dvěma zmíněným viz Gerhard Leibholz, *Parteienstaat und repräsentative Demokratie. Eine Betrachtung zu Art. 21 und 38 des Bonner Grundgesetzes*, Deutsches Verwaltungsblatt 66 (1961), s. 1–8; Týž, *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie im 20. Jahrhundert*. 2. Aufl., Berlin 1960; Ulrich Scheuner, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: *Verfassungsrecht und Verfassungswirklichkeit. Festschrift für Hans Huber*, Bern 1961, s. 222–246.

Ve všech těchto pojetích platí, že v případě rozporu vůle politické elity a empirického veřejného mínění náleží legitimační kompetence přímo této empirické vůli. I když se mnohdy výslovně počítá s omezením moci, je to přesto jedině empirická vůle lidu, jež je schopna toto omezení určit a kontrolovat. Suverenita, jež je údajně teoreticky přirozenoprávně omezena, je tak ve skutečnosti pouze přesunuta do rukou empiricky jednajícího lidu, aniž by se na její absolutní povaze cokoliv změnilo. V případě ústavodárného procesu či ústavou přesně neupraveného práva na odpor se pak jednání tohoto lidu ocitá mimo jakoukoli normativitu – v tu chvíli samozřejmě jakákoli kontrola dodržování přirozenoprávních norem externí instancí nepřipadá v úvahu. Koncept práva na odpor založený na upřednostnění materiální legitimacy aktuální moci před koncentrací nad formálními pravidly normotvorného procesu nakonec sám ústí opět v akcentování procedurálních mechanismů kontroly. Moderní koncepty objektivní platnosti práva založené na normativních strukturách skutečnosti či na existenci správného práva a extrémního bezpráví se snaží tento důsledek negovat konceptem evidence rozpoznání bezpráví (Radbruch, Alexy, Kaufmann) či obecných právních principů (Larenz, Dworkin). V ústavních textech se tento strach před důsledky přiřknutí kontroly legitimacy aktuálního jednání moci empiricky přítomnému lidu ve formě obecného práva na odpor objevuje současně v konceptech materiálního jádra ústavy, které a priori stanoví legitimní pravidla takového odporu.<sup>56</sup>

## § 6

Problému závislosti na posuzující instanci, vyplývající z konceptů objektivní platnosti práva nezávisle na proceduře vzniku pozitivně-právních norem, ať již vyvozované z lidské přirozenosti, z přirozenosti věcí či z evidentní samozřejmosti, si byl vědom již Kant, který stojí na počátku teoretické linie upřednostňující jednoznačně formálně-procedurální aspekt legitimizace práva před představou absolutně platných materiálních norem. Ani Kant přitom nerezignuje na všeobecnou závaznost rozumově odvoditelných norem, ovšem jejich

---

<sup>56</sup> Typickým příkladem je německý Základní zákon, který obsahuje klauzuli práva na odpor a současně i explicitní vyjmenování těch částí ústavy, jež jsou nezměnitelné a jejichž absolutní platnost právě zakládá právo na odpor.

legitimitu spatřuje v samotné proceduře jejich vytváření coby přirozeného zákona subjektivním rozumem člověka (nikoli však empirického, nýbrž ideálního *homo noumenon*), a současně je coby mravní postuláty odděluje od sféry pozitivního práva a jeho ospravedlnění. Přichází tak s jasným rozlišením mezi mravností a legalitou, mezi etickým a právním zákonodárstvím. Zatímco objektivně platné mravní hodnoty lze odvodit z rozumového myšlenkového procesu na základě kategorického imperativu, aniž by k jejich platnosti bylo třeba existenciálních přirozenoprávních základů,<sup>57</sup> sféra legality, tedy pozitivního práva, je z hlediska jeho bytí na těchto mravních normách nezávislá a vyplývá z „náhodného“ aktu vůle.<sup>58</sup> Dotýká se přitom těch jednání, jež nejsou určena sférou mravnosti, a jeho platnost spočívá na hypotetickém kontraktu, uzavíraném ovšem nikoli empirickou vůlí v čase a prostoru. Zatímco v některých případech jsou pozitivně platné normy odvoditelné i z pravidel vnitřní mravnosti (platných na základě nutného souhlasu vyplývajícího ovšem z podstaty ideálního rozumu),<sup>59</sup> v ostatních případech takové odvození možné není a norma je platná jen na základě jejího faktického pozitivního prosazení.<sup>60</sup>

Vzhledem k tomu, že odvoditelnost konkrétních všeobecně závazných norem z kategorického imperativu je minimální, neboť tento se soustřeďuje na formální pravidla jednání, ústí Kantova filosofie do ryze formalizovaného pohledu na důvod platnosti práva: buď jako výsledku myšlenkového procesu, nebo jako aktu vůle legitimovaného hypotetickým kontraktem, opět coby produktem ideálního rozumu, zaměřeného na uskutečnění svobody. Kant mimoto nepočítá ani v případě porušení norem objektivní mravnosti s právem na legitimní odpor vůči moci, což logicky vyplývá z omezení odvozování objektivních norem z rozumu ideálního, nikoli empirického člověka. Na jedné straně tedy Kant nahrazuje externí přirozenoprávní normy neméně objektivními normativními větami čistého rozumu, jimž přiřkládá charakter přirozeného zákona (jehož legitimita je ovšem založena ryze procesuálně,

---

<sup>57</sup> Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, s. 50nn (česky vydáno jako *Kritika čistého rozumu*, Praha 2001).

<sup>58</sup> Immanuel Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Frankfurt am Main 1977 (Immanuel Kant, *Werke in zwölf Bänden*, Band 7), s. 13 (česky vydáno jako *Základy metafyziky mravů*, Praha 1990).

<sup>59</sup> Za „teorii nutného souhlasu“ Kantovo pojetí platnosti práva považuje Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 41n.

<sup>60</sup> „Überhaupt heißen die verbindlichen Gesetze, für die eine äußere Gesetzgebung möglich ist, äußere Gesetze (*leges externae*). Unter diesen sind diejenigen, zu denen die Verbindlichkeit auch ohne äußere Gesetzgebung a priori durch die Vernunft erkannt werden kann, zwar äußere, aber natürliche Gesetze; diejenigen dagegen, die ohne wirkliche äußere Gesetzgebung gar nicht verbinden, also ohne die letztere nicht Gesetze sein würden, heißen positive“ (Kant, *Grundlegung*, s. 28).

bez ohledu na vznikající obsah),<sup>61</sup> na druhé straně možnost jejich empirické obsahové kontroly redukuje na minimum. Prvek svobody jako základu práva (určujícího v nejobecnější podobě podmínku maximální realizace vůle jednotlivce při zachování svobody druhých) je tak Kantovi kategorií transcendentální metafyziky, jež je na empirické úrovni podřízena principu faktické platnosti pozitivního práva bez ohledu na reálné vůli empirických subjektů jemu podřízených. Mezi sférou mravnosti a skutečnosti se tak otevírá nepřekonatelná hranice.<sup>62</sup>

Kantův pohled ústí do teoretického oddělení sféry pozitivního práva a mravnosti, a otevírá tak podle řady autorů cestu pozitivistické interpretaci v neokantiánské právní filosofii,<sup>63</sup> stejně jako teorii uznání, předpokládající individuální uznání pozitivních norem jako základ jakékoli normativity.<sup>64</sup> Pozitivistická interpretace sice opomíjí skutečnost, že sám Kant počítal s objektivně platným základem etického jednání a tedy i legitimacy právě v ideálně-rozumovém procesu, nicméně jeho formalizované pojetí objektivní normativity odpoutané od vnějších principů nepochybně stojí na počátku ideové linie vedoucí k oddělení normy a skutečnosti v právním normativismu. Také normativismus, stejně jako celý právní pozitivismus, ostatně identifikuje legitimitu uvnitř ústavního systému s dodržováním platných procesních norem normotvorného procesu (zde ovšem procesní pravidla vyplývají z pozitivně-právního regulačního systému a nikoli z podstaty racionálního jednání). V přímé kontinuitě ke Kantovu postulátu kategorického imperativu pak stojí koncepty procedurální legitimacy, v nichž je legitimita pozitivně-právních norem odvozena pouze z procesuálních

---

<sup>61</sup> V Úvodu do metafyziky mravů ostatně Kant kategorický imperativ výslovně váže na koncept přirozeného zákona, jenž je ovšem pouze regulativní ideou, k níž se má etické jednání vztahovat (Immanuel Kant, *Grundlegung*, s. 421).

<sup>62</sup> Na tento problém poukázal již Hegel, který jej vyřešil dualismem morálky a etiky, díky němuž je i ve sféře mimosubjektivně-právní počítat s etickým elementem. Srov. k tomu Joachim Ritter, *Moralität und Sittlichkeit. Zu Hegels Auseinandersetzung mit der kantischen Ethik*. In: Týž, *Metaphysik und Politik*, Frankfurt/Main 2003, s. 281–309.

<sup>63</sup> Kromě Kelsena např. také Rudolf Stammler, *Die Lehre von dem richtigen Rechte*, 2. Aufl., Halle/Saale 1926. O možnosti sankcionovat kategorickým imperativem i rasistický politický systém hovoří Richard M. Hare, *Freedom and Reason*, Oxford 1963. Naopak odmítavě k pozitivistické interpretaci Kanta se staví Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie*, s. 264nn.

<sup>64</sup> Teorie uznání, jak podotýká Hasso Hofmann, neguje Kantův předpoklad nutného souhlasu a počítá i s možností nesouhlasu s pozitivně-právními normami (*Legitimität*, s. 43). V takovém případě se ovšem pro danou nesouhlasící osobu nedá hovořit o právu, nýbrž o pouhé moci. Viz Rudolf Laun, *Recht und Sittlichkeit*, 3. Aufl., Berlin 1935.

pravidel: kantovské úvahy Güntera Ellscheid, systémová teorie Niklase Luhmanna, Rawlsovo pojetí kontraktualismu či teorie racionálního diskursu. S výjimkou systémověteoretického přístupu, který objektivitu procedury relativizuje jejím soustředěním do konkrétního politického systému s jeho vlastním normativně-procesuálním konceptem (viz kap. IV), jsou tyto koncepty charakteristické spojením pozitivistického prvku s transcendentálně pojatým postulátem objektivní spravedlnosti vyplývající ovšem pouze čistě z procesu.

Nejvíce se přitom z procedurálních konceptů Kantem inspiruje Ellscheidova teorie procedurální spravedlnosti.<sup>65</sup> Ovšem Ellscheid se na rozdíl od Kanta více snaží vytvořit z procedury skutečný objektivní legitimační systém umožňující i konkrétní obsahové poznání. K podobnému závěru ústí i Rawlsova teorie společenské smlouvy, která ostatně navazuje na klasické kontraktualistické koncepty, zvl. pak právě na Kanta.<sup>66</sup> Rawls ale sám uznává, že ryze procedurální pojetí legitimacy založené na fiktivním uzavření smlouvy za předpokladu ideálně rozumné bytosti předpokládá vstupní externí obsahově-normativní prvek vědomí správnosti této procesní metody jako takové. Podobný závěr lze učinit také v případě Kantova i Ellscheidova modelu.<sup>67</sup> Jak dále uvidíme, ani teorie racionálního diskursu a diskursivní etiky se nemůže ubránit výhradě, že i ona získává přesvědčení o své správnosti a legitimitě konkrétní podoby racionality diskursu z transcendentálního normativního postulátu.

## § 7

Diskursivně-teoretický koncept legitimacy je podobně jako uvedená pojetí vázán na procesní stránku tvorby politické vůle, přičemž se ve zvýšené míře věnuje právě problematice obecné legitimizace moci a rozhodovacího procesu ve státě. Pro jeho zástupce vyplývají procesní pravidla ze samotné komunikativní podstaty člověka i společnosti. Tato povaha je apriorní základní normou, která v sobě obsahuje předpoklad legitimacy dalšího

---

<sup>65</sup> Günter Ellscheid, *Das Problem von Sein und Sollen in der Philosophie Immanuel Kants*, Köln – Berlin – Bonn – München 1969.

<sup>66</sup> John Rawls, *A Theory of Justice*, rev. ed., Oxford 1999.

<sup>67</sup> Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie*, s. 272.



normotvorného procesu.<sup>68</sup> Imperativním pravidlem legitimacy je tedy racionálně-diskursivní povaha procesu tvorby politické vůle. Diskurs držící se určitých pravidel zajišťujících racionální způsob vedení argumentace je tedy garantem legitimacy norem, jež jsou jeho výsledkem. Teprve v racionálním diskursu platí, že by všichni jeho účastníci mohli souhlasit s jeho normativními výsledky.

Teorie diskursivní etiky se tedy ve svém výchozím bodě přiklání spíše k přirozenoprávním teoriím, hledajíc v lidské přirozenosti základní pravidla ospravedlnění a ohraničení moci. To přitom platí zejména pro ten typ teorie diskursu, která zdůrazňuje transcendentální povahu základní normy, z níž je odvozena objektivní závaznost pravidel racionálního diskursu jako předpokladu legitimacy každého ústavního systému (Karl-Otto Apel, Wolfgang Kuhlmann). Ovšem i teorie soustřeďující se spíše na samotný rozhodovací proces jako zdroj legitimacy, propagovaná kromě Habermase též již zmíněným Robertem Alexym, přijímá *tacite* takto transcendentálně definovaný výchozí normativní předpoklad. Univerzální platnost pravidel diskursu je zde sice zdůvodňována s důrazem na racionalitu komunikačního procesu, nicméně i zde se argumentace nutně opírá o vstupní předpoklad bazální schopnosti člověka racionálně argumentovat a rozpoznávat dobré a špatné argumenty. Z té je vyvozován nedostatek jiných alternativ a logická nutnost přijetí určitých konkrétních pravidel diskursu, dříve než dojde k uskutečnění jakéhokoliv – i ústavodárného – rozhodování.<sup>69</sup> Samotná podstata jazyka a jeho používání v sobě obsahují imperativ vznášení nároku na pravdivost a normativní správnost komunikačního procesu.<sup>70</sup> Normativním důsledkem je požadavek zakotvení odpovídajících procesních pravidel do ústavního pořádku, stejně jako garance základních práv, jež jsou s předpokladem racionální argumentace spojena.<sup>71</sup> Diskursivní etika

---

<sup>68</sup> Jürgen Habermas, *Diskursethik – Notizen zu einem Begründungsprogramm*. In: Týž, *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main 1983, s. 53–125, zde s. 110. Tento předpoklad přejímá Habermas od Karl-Otto Apela, *Transformation der Philosophie 2. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft*, Frankfurt/Main 1976, s. 420nn.

<sup>69</sup> Teorie diskursu se právě v tomto bodě výrazně vzdaluje např. od weberíánského pozitivismu, s nímž ji jinak pojí chápání racionality. Weber se totiž problematikou racionality rozhodovacího procesu ve vztahu k jeho legitimitě zabírá uvnitř daného ústavního systému a s dualismem *pouvoir constituant* a *pouvoir constitué* nepočítá. Naopak pro Habermase je východiskem právě problematika ústavodárného procesu. Srov. Volker-Michael Heins, *Jenseits der Legitimation. Zur politischen Theorie der Legitimation des Staates*, Diss. Frankfurt/Main 1988, s. 166.

<sup>70</sup> Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd. II, 2. Aufl., Frankfurt/Main 1997, s. 190.

<sup>71</sup> Zde jde především o svobodu svědomí a svobodu slova a tisku.

se tak snaží proplout mezi Skyllou „neokonzervativního“ omezení suverenity lidu externími, univerzálně platnými obsahovými hodnotami a Charybdou uznání této suverenity jako zdroje hodnot.<sup>72</sup> Podmínkou je tedy dodržování formálně-procesních pravidel vyplývajících z diskursivní etiky, která jsou garantem legitimacy každého rozhodnutí, jež z tohoto procesu vyplyne. Předmětem zájmu je zde tedy input-element rozhodovacího procesu, nikoli ovšem v substanciální podobě, nýbrž v podobě procedurální. Racionální procedura oproštěná od apriorních zásahů moci garantuje akceptabilitu rozhodování veřejným míněním. Platnost norem je pak závislá právě na schopnosti účastníků diskursu se na těchto normách shodnout.<sup>73</sup> Předpokladem je nicméně v tomto pojetí shoda na principech racionality diskursu.

Na rozdíl od Luhmannovy systémově-teoretické postulace otevřenosti rozhodovacího procesu v souladu s pravidly stanovenými politickým systémem (viz níže) je teorie diskursu založena na normativním předpokladu diskursivně-racionální podstaty člověka, nikoli fungování sociálních systémů jako celku. Proto předpokládá určité specifické formy rozhodovací procedury, které jsou schopny celý politický systém legitimizovat. Taková úvaha je naopak pro systémové teoretiky (stejně jako pro zastánce klasického pozitivismu) nepřijatelná, neboť klade kritérium legitimacy mimo samotný seberefrenční systém, který jediný procesní pravidla stanovuje. Teorie diskursivní etiky totiž umožňuje posuzovat každý systém, každý ústavní řád zvenku z hlediska toho, nakolik dostává objektivně platným pravidlům racionálního diskursu v rozhodovacím politickém procesu, tedy z hlediska objektivní „pravdy“.<sup>74</sup> Naopak systémová teorie, ač orientovaná rovněž na procedurální stránku legitimacy, považuje otevřenost rozhodování za obecné pravidlo, jehož konkrétní podmínky jsou stanoveny systémem samotným, v souladu s principem jeho sebelegitimace. Externí kontrola je vyloučena.

Procedurální teorie legitimacy založené na diskursivní etice se tedy setkávají se stejným problémem jako klasická přirozenoprávní politická teorie a klasický právní pozitivismus.

---

<sup>72</sup> Srov. Volker-Michael Heins, *Jenseits der Legitimation*, s. 167; Carole Pateman, *The Problem of Political Obligation. A Critical Analysis of Liberal Theory*, Chichester 1979, s. 156.

<sup>73</sup> Jürgen Habermas, *Legitimitätsprobleme im Spätkapitalismus*, 2. Aufl., Frankfurt/Main 1973, s. 124n (česky vydáno jako *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*, Praha 2000).

<sup>74</sup> Srov. kriticky Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit. Studien zu den Legitimitätstheorien von Max Weber, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas und der Unregierbarkeitsforschung*, Berlin 1982, s. 146n.

V jednom případě je na materiální i procedurální objektivní pravidla legitimacy moci, jak s ohledem na její původ, tak na její účel a hranice, rezignováno. Ve druhém případě jsou sice tato pravidla poměrně přesně určena, nicméně jejich teoretičtí zastánci se ocitají před klasickým problémem interpretace, jež se týká právě podoby racionálního diskursu. Vycházejí přitom z kritérií absolutní rovnosti a potenciálního úplného konsenzu, který je ovšem založen na ideální představě právního systému a opomíjí nerovnosti, jež každý právní systém v sobě vytváří.<sup>75</sup> Diskursivně-etické pojetí legitimacy je tak ještě daleko rigidnější co do podoby legitimního ústavního systému než klasické přirozenoprávní koncepty. Jako jediný legitimní systém z nich vychází deliberativní demokracie, což znamená jednoduché orazítkování všech ostatních politických systémů nezaložených na tomto normativním základu jako nelegitimních. Je nasnadě, že se tento přísný závěr dotýká i řady tradičních liberálně-demokratických forem vlády. Otázka instance, jež je oprávněna kvalitou diskursu posoudit, ovšem není řešena. Je přitom logicky zřejmé, že tuto kvalitu nelze posoudit diskursivní cestou, neboť je to právě institucionalizovaný diskurs sám, který je hodnocen. Případné posuzování mimo rámec ústavně institucionalizované diskursivní formy by vzbuzovalo nutnost posuzování posuzujícího diskursu a celý problém by se jen odsunul o jeden stupeň dál.

Teorie diskursu se tedy setkává s klasickým problémem legitimizace kontrolující či interpretující instance, ať jí je odporující skupina či kdokoliv jiný. Vzhledem k tomu, že posouzení je vlastní každému člověku s ohledem na jeho přirozenou schopnost rozpoznání přítomnosti racionálně-diskursivních procesních pravidel, by sice bylo možné z teorie diskursu teoreticky vyvodit právo na odpor či neposlušnost vůči nelegitimní moci, nicméně v případě neexistence všeobecně závazných a jednotně posouditelných pravidel by takový stav mohl vést jen k anarchii bez toho, aby existovala pravidla pro překonání jejího stavu. Jediným východiskem pak může být spolehnutí se na teoretiky diskursu jako jediné interprety té formy racionality diskursu, již lze považovat za legitimní. Tohoto, ve skutečnosti v politické i právní teorii nikterak nového problému si všimla i postmoderní filosofie. François Lyotard tak oprávněně vyčetl teoretikům diskursu totální absolutizaci určitých forem

---

<sup>75</sup> Hasso Hofmann proto konstatuje: „Unter den Gesichtspunkt der Logik ergibt sich die Unzulänglichkeit jener Theorie daraus, daß sie Rechtsordnung von notwendig möglicher Geltung eine Ordnung absoluten Gleichbehandlung ist, während jede effektive Rechtsordnung zwangsläufig rechtliche Ungleichheiten impliziert“ (Legitimität, s. 66).

diskursu, jež považují za objektivně platné a zakotvené v lidské přirozenosti.<sup>76</sup> Kromě toho se legitimační koncept teorie diskursu potýká i s řadou dalších logických problémů, jako je koncentrace na jazyk coby základ komunikativního jednání, předpoklad možného podílu všech zúčastněných, aplikace diskursivního imperativu na všechny formy společného rozhodování bez ohledu na skutečnou rozdílnost zájmů.<sup>77</sup>

## § 8

Jak koncepty objektivní platnosti práva založené na ideji absolutně platných norem a normativních hranic ústavodárné moci, tak procedurálně orientované teorie založené na racionálním poznávání norem, ať již ideálním rozumem či racionálním diskursem, mají přes všechny rozdíly společný základ v konkrétní představě lidské přirozenosti a lidského rozumu. I v procedurálních teoriích legitimacy je prvotní postulát legitimacy založený na hodnotovém soudu, podobně jako v klasických přirozenoprávních teoriích. Přes svůj strach z „materiálního“ pojetí legitimacy, vyžadují také ony „materiální“ založení, které může zdůvodnit, proč je právě ta která procedura správná, a to s ohledem na normativní očekávání, jež jsou na ni kladena.<sup>78</sup> To se venkoncem týká všech teoretických uchopení problému ospravedlnění moci, která hledají střední cestu mezi materiálními pojetími a pozitivistickou negací objektivní legitimacy moci.<sup>79</sup>

Zásadní problémy obou teoretických přístupů – soustředění na objektivně-materiální základy práva nebo na procedurální pravidla normotvorné činnosti – byly již shora naznačeny. První cestou lze sice vysvětlit vytvoření funkčních hranic moci v

---

<sup>76</sup> Francois Lyotard, *Der Widerstreit*, 2. Aufl., München 1989. Srov. Anne Peters, *Elemente*, s. 544. Lyotard sám raději navrhuje na pojem legitimacy rezignovat, neboť podle něj nelze najít jakékoliv pevné hodnotové kritérium pro její posouzení. Viz k tomu následující kapitulu.

<sup>77</sup> Viz přesvědčivě Anne Peters, *Elemente*, s. 543nn. Peters přitom mezi kritické momenty zahrnuje i předpoklad fiktivního souhlasu. Právě ten je ovšem teorii diskursu nijak neodlišuje od většiny klasických legitimačních konceptů, a proto je vhodné se jím zaobírat zvlášť.

<sup>78</sup> Viz již zmíněný Peter Graf Kielmannesgg, *Legitimität*, s. 392.

<sup>79</sup> Např. již v této práci zmíněný Wilhelm Hennis si tak klade právě takový cíl, ovšem po pozoruhodném výkladu o rozličných „faktorech legitimacy“ dochází k závěru, že se moc musí opírat o určité společné a objektivní „kulturní hodnoty“, které garantují její legitimitu (*Legitimität*, s. 24nn). Vzhledem k tomu, že tento termín není o nic přesnější než pojem objektivního, abstraktního či přirozeného práva, je otázkou, jakou přináší do diskursu o legitimitě novou přidanou hodnotu.

klasickém právním státu, ovšem těžko tak lze ospravedlnit závaznost veškerého pozitivního práva. Ostatně jak Kantův formalismus, tak i Radbruchova formule či koncept obecných právních principů se s tímto závěrem ztotožňují, a počítají proto současně i se sebezprosažením moci v takto stanovených hranicích jako legitimačním aspektem. Naopak diskursivní etika založená na exkluzivitě legitimizace moci metodou racionálního diskursu se v podmínkách moderního sociálního státu zasahujícího potenciálně do všech oblastí společnosti musí nutně potýkat s důsledkem v podobě absolutního upřednostnění rozhodovací procedury před samotným materiálním obsahem norem coby legitimačního faktoru. To se týká také těch klasických liberálně-přirozenoprávních konceptů, které kontrolu dodržování přirozenoprávních norem svěřují empiricky přítomnému lidu, jemuž – právě ve formě aktuální empirické vůle – přiznávají na odpor, příp. přímo demokratickou kontrolu moci (k důsledkům tohoto pojetí na podobu politického zastoupení viz výše). Přirozenoprávně či jinak chápaný absolutně platný legitimační element je pak postulován do oblasti procedury umožňující uskutečnění práva člověka na podíl na moci. Pak ovšem může dojít k situaci, kdy se právě takto hodnotově určený princip demokracie dostane do rozporu s jinou přirozenoprávní normou. Již Helmut Schelsky konstatoval, že naplnění principu „více demokracie“ s sebou v podmínkách moderního sociálního státu nutně nese důsledek v podobě méně svobody, neboť směřuje k rozšíření oblastí státního rozhodování.<sup>80</sup> Procedurálně orientované teorie legitimacy ústí tedy paradoxně přesně do opačného problému než teorie objektivní platnosti práva, které pomíjejí procesní aspekty mocenského jednání a soustřeďují se jen na jeho hranice. Diskursivní etika naopak umožňuje neomezené jednání moci, ohraničené pouze samotnými procedurálními pravidly. Tento prvek vystihuje ve své kritice diskursivních teorií Charles Taylor, když jim vytýká, že nahrazují etiku dobra pouhou etikou pravidel.<sup>81</sup> Výsledkem obou přístupů přitom je, že mohou na praktické úrovni nakonec legitimizovat i oportunistus, tedy prostý souhlas s mocenským určením interpretačních kritérií pro objektivní posouzení legitimní procedury nebo materiálních zdrojů objektivní platnosti práva.<sup>82</sup>

---

<sup>80</sup> Viz Helmut Schelsky, *Systemüberwindung, Demokratisierung und Gewaltenteilung*, 3. Aufl., München 1973.

<sup>81</sup> Charles Taylor, *Die Motive einer Verfahrenstechnik*. In: W. Kuhlmann (Hg.), *Moralität und Sittlichkeit. Das Problem Hegels und die Diskursethik*, 1986, s. 101nn. Srov. v podobném smyslu i Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie*, s. 277nn.

<sup>82</sup> Srov. Niklas Luhman, *Politik der Gesellschaft*, s. 123.

Na závěr této kapitoly je dlužno krátce zmínit, že procedurální teorie legitimacy založené na diskursivně-etických modelech je třeba odlišit od takových procedurálně orientovaných modelů, jež nejsou motivovány představou objektivních etických kritérií, nýbrž pouze snahou o zahrnutí maxima aktérů do rozhodování, bez hodnotového, systémově transcendentního ospravedlnění. Jak uvidíme v následující kapitole, je tento procedurálně chápaný model charakteristický jak pro pozitivistickou teorii demokracie Hansa Kelsena, tak pro model demokratické metody Josepha Schumpetera, ale i pro moderní a postmoderní pluralistické koncepty. Jejich společným znakem je ovšem na rozdíl od přístupů pojednaných v této kapitole právě rezignace na vnější normativní kritéria, jež by šla nad rámec požadavku stability daného systému.

## II. LEGITIMITA JAKO SYSTÉMOVĚ IMANENTNÍ KATEGORIE?

### § 9

Jestliže přirozenoprávně a racionálně-procedurálně založené koncepty legitimacy na teoretickou diskrepanci mezi fakticitou a normativitou vzniklou v důsledku koncentrace a sekularizace moci reagují odkazem na mimopozitivní zdroje platnosti práva buď v objektivních hodnotách, nebo v (neméně hodnotově založené) proceduře, pak právní i sociologický pozitivismus reaguje na vzniklý problém rezignací na systémově-transcendentní založení legitimacy moci. Jak bylo již shora uvedeno, lze teoretický základ pozitivistické pozice spatřovat již v kantovském oddělení sféry mravnosti a pozitivní legality. Zatímco však Kant nadále počítá s obecně závaznými kritérii mravnosti vyplývajícími z myšlenkového procesu, jakkoli je jejich praktická aplikace ve sféře empirické reality problematická, dochází pozitivismus k úplné subjektivizaci mravnosti a tedy k vymístění sféry normativity zcela mimo empirickou realitu. Hovořit proto o legitimitě moci mimo sféru stanovenou pozitivními zákonnými normami není v pozitivistickém pojetí možné. Otázka legitimacy je tak relevantní pouze uvnitř ústavně upraveného politického systému. Namísto přirozenoprávních postulátů nastupuje psychologický efekt: reálné faktické pasivní uznání moci empirickým lidem.<sup>83</sup> Státní moc je podle Paula Labanda či Georga Jellineka ze své podstaty legitimní, pokud se dokáže dlouhodobě prosadit.<sup>84</sup> I revoluční převrat je legitimní, pokud prosadí nový ústavní řád.

Hlavním kritériem pozitivistického pojetí je tak faktické pasivní uznání státní moci a jí ustaveného ústavního systému ze strany ovládaného lidu, příp. ze strany mezinárodního společenství.<sup>85</sup> Na stejném základu faktické víry v legitimitu moci je založen i slavný koncept

---

<sup>83</sup> Srov. Jens Kerstens, *Georg Jellinek und die klassische Staatslehre*, Tübingen 2000, s. 377nn. Srov. též Stefan Breuer, *Georg Jellinek und Max Weber. Von der sozialen zur soziologischen Staatslehre*, Baden-Baden 1999.

<sup>84</sup> „[...] *das fait accompli, die vollendete Tatsache, ist eine historische Erscheinung von verfassungsbildenden Kraft, gegen welche alles Ankämpfen der Legitimitätstheorien ohnmächtiges Beginnen ist*“ (Georg Jellinek, *Verfassungsänderung und Verfassungswandlung* (1906), Nachdruck Goldbach 1995, s. 21).

<sup>85</sup> V podobném smyslu nově i Karlo Tuori, *Legitimität des modernen Rechts, Rechtslehre* 20 (1989), s. 221–243.

legitimity Maxe Webera.<sup>86</sup> Zda je tato legitimita opřená o tradici, legální (na konceptu racionality založené) panství či charismatickou autoritu je přitom z hlediska její platnosti podružné. Jde pouze o to, zda je státní moc schopna přesvědčit lid o legitimačním konceptu, jež sama zakládá. Určujícím kritériem je pak faktická akceptace moci. Ač se tento závěr zdá na první pohled obdobný se slavnou Hobbesovou tezí *auctoritas, non veritas facit legem*, je ve skutečnosti mezi oběma pojetími zásadní rozdíl patrný na teoretické úrovni. Zatímco pro Hobbesa (podobně jako pozdější teoretiky suverenity) je faktická akceptace moci signálem její legitimity, tedy skutečnosti, že nositel moci je skutečným reprezentantem politického tělesa (k tomu viz níže), jehož substanciální vůle existuje pouze na úrovni transcendentální reality, chápe právní i sociologický pozitivismus moc samotnou jako poslední zdroj normativity. Weberova teorie legitimity je založena ryze empiricky, nikoli normativně.<sup>87</sup> Otázka po *auctoritas* se tedy stává nadbytečnou, neboť se vše točí jen kolem *potestas*. Jak ještě ukážeme v následující kapitole, vychází legitimační koncepty v teoriích suverenity od Hobbesa po Carla Schmitta z ideje transcendentálně pojaté politické jednotky (ať již nazývané jako politický národ či spolu s Hobbesem jako „*civitas*“), jejíž společná vůle, resp. hypotetický zájem, je jediným ospravedlněním konkrétního jednání moci i vůči jednotlivcům, již s tímto jednáním nesouhlasí. V tomto pojetí je klíčový filosoficky pojatý moment reprezentace jako empirického znovu-zpřítomnění transcendentálně přítomné politické jednotky. V reprezentantovi jako nositeli suverenity (získané ovšem skrze tuto jednotku) spatřují teoretici suverenity metafyzickou kategorii, v níž se prostor abstraktního práva stýká s prostorem tvorby pozitivních norem. V pozitivistických diskurzech je ovšem právě tento metafyzický aspekt pojmu reprezentace a suverenity negován. Prvním zdrojem všech právních norem je faktická moc, tedy v konečném důsledku násilí. Reprezentace je v pojetí pozitivismu pouhou fikcí. Stejným logickým důsledkem je i odmítnutí pojmu suverenity

---

<sup>86</sup> Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*, 5., revidierte Auflage. Besorgt von Johannes Winckelmann, Tübingen 1972, s. 16; Týž, *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland*. In: *Gesammelte politische Schriften*. Hrsg. von Johannes Winckelmann. 5. Auflage, s. 394. Srov. Jean-Marie Coicaud, *Légitimité et politique*, s. 193nn.

<sup>87</sup> Srov. Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit. Studien zu den Legitimitätstheorien von Max Weber, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas und der Unregierbarkeitsforschung*, Berlin 1982, s. 69.



chápané nikoli jako prosté násilí, nýbrž jako autoritou nadaná moc realizující z povahy věci objektivní právo vycházející z transcendentální jednotky.<sup>88</sup>

Pozitivismus v právní i sociologické sféře svou absolutizací empirické reality a odmítnutím mimopozitivní normativity – a tedy i legitimacy – logicky ústí do ztotožnění legitimacy coby právně relevantního pojmu s legalitou. Jak konstatuje Gerhard Anschütz, „*legitimní je státní moc, která se ustavila jako panství v souladu s existujícím právem, nelegitimní je ta, jež se tak ustavila proti existujícímu právu*“.<sup>89</sup> Ač na tomto místě přední teoretik právního pozitivismu míří přímo na ústavodárnou moc, a zdánlivě tak zpochybňuje Jellinekův teorém normativní síly faktického, ve skutečnosti je jeho logickým důsledkem. Faktická státní moc a jí prosazený ústavní řád musí logicky trvat na dodržování jí stvořeného právního řádu a v něm vyjádřeného legitimačního konceptu tak dlouho, dokud je toho schopná. Odstranění stávající státní moci proti pravidlům, jež sama stvořila, je v rámci každého politického systému sice nelegitimní, ale právě a jen uvnitř tohoto systému. Legitimita ústavodárného procesu je totožná s pozitivně-právní legalitou jen a pouze ve vztahu k ústavnímu řádu. Proklamace objektivní platnosti tohoto pravidla tedy není ničím jiným než konstatováním prostého faktu, že každá pozitivní normativní moc považuje sebe samu za legitimní. Otázka po legitimitě ústavodárné moci je vytlačena do sféry transcendentálních a přirozenoprávních úvah.<sup>90</sup> Pozitivismus se tak odmítá tázat po legitimitě moci, jež sama ústavní řád v situaci výjimečného stavu vytváří. Buď přitom za jediný zdroj normativity považuje samotnou fakticky se prosadivší a akceptovanou moc (Jellinek), nebo – v případě normativismu – oddělením sfér normativity a fakticity otázku po externím zdroji pozitivně-právních norem logicky překonává. Nutno ovšem říci, že první i druhá pozice končí *de facto* u stejného závěru: popření možnosti jakéhokoli objektivního posouzení legitimacy ústavodárného

---

<sup>88</sup> Viz Jens Kerstens, *Georg Jellinek*, s. 410nn. Suverenitu odmítá i čistá právní věda Hanse Kelsena, případně ji včleňuje do ryze právní sféry konceptem „*sovereignty ústavu*“, bez kladení otázky po ústavodárné moci.

<sup>89</sup> Georg Meyer, Gerhard Anschütz, *Lehrbuch des deutschen Staatsrechts*, München 1919, s. 26.

<sup>90</sup> Srov. Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 49: „*Auf jeden Fall aber scheint das nun voll ausgebildete verfassungsstaatliche Legalitätssystem die Frage nach der Legitimität qua Theorie der verfassungsgebenden Gewalt zu einer gänzlich systemtranszendenten zu machen, d. h. zu einer philosophischen oder ideologischen Kategorie umzuformen, welche das positive Rechtssystem mit einer quasi beliebigen Rechtfertigungslehre, mit irgendeiner Philosophie über den verfassungstranszendenten Urgrund aller Rechtsmacht, über das politische quo maius nihil cogitare potest verklammert.*“

procesu, a tedy v širší perspektivě i vstupní legitimacy existence či neexistence státu jako takového.

Pozitivistické pojetí je kromě řady právních konceptů legitimacy charakteristické také pro sociologický pojem legitimacy. Zatímco právní filosofie se snaží o nalezení reálného vztahu mezi normativitou a fakticitou, sociologie se z povahy svého vědního zakotvení soustřeďuje na realitu společenského vývoje, a normativní stránku proto vnímá pouze prizmatem pozitivní platnosti norem ve společnosti. Samotná legitimita je pak vnímána jako koncept ospravedlnění normotvorné moci fungující fakticky ve společnosti, bez ohledu na to, nakolik lze tomuto konceptu přiznat absolutní pravdivostní hodnotu. Max Weber v tomto duchu identifikuje legitimitu s vírou v ní reálně přítomnou ve společnosti, a chápe ji tedy sociologicky, nikoli právně: jako faktum, jako vlastnost každého politického systému.<sup>91</sup> Otázka způsobu, jakým se tato víra v legitimitu existující moci prosadí, je přitom vedlejší: závisí na skutečném prosazení. Ke slovu tedy dochází, podobně jako u právních pozitivistů, faktická akceptace moci obyvatelstvem a přijetí jejího sebelegitimačního konceptu. Teprve na tomto základě lze pak rozumět Weberovu slavnému rozlišení tří typů legitimního panství na charismatické, tradiční a legální, které je ovšem přesto poněkud matoucí chápáním legálního systému jako jednoho z druhů moci.<sup>92</sup>

## § 10

Za novější variantu pozitivistického legitimačního modelu lze považovat i systémově-teoretické pojetí Niklase Luhmanna, především v té podobě, jak je prezentoval ve svých raných spisech.<sup>93</sup> Na rozdíl od Webera zpochybňuje Luhmann moment přesvědčení o platnosti jako hlavního kritéria legitimacy a vidí akceptaci moci jako funkci rozhodovací procedury. Legitimita podle něj znamená samotnou skutečnost, že obecně závazná rozhodování jsou vůbec přijímána, bez ohledu na otázku toho, jak jsou subjektivně

---

<sup>91</sup> Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 16nn.

<sup>92</sup> Srov. k pokusům o odstranění tohoto problému alternativní typologizací Hasso Hofmann, *Legitimität und Rechtsgeltung. Verfassungstheoretische Bemerkungen zu einem Problem der Staatslehre und der Rechtsphilosophie*, Berlin 1977, s. 22.

<sup>93</sup> Niklas Luhmann, *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied/Rhein – Berlin 1969; Týž, *Rechtssoziologie*, Rheinbek bei Hamburg 1972, s. 259nn. Srov. Karl Homann, *Rationalität und Demokratie*, Tübingen 1988, s. 40.

ospravedlněna. Připravenost lidí přijímat rozhodnutí přitom směřuje do budoucna, vůči všem možným podobám rozhodnutí v určitých hranicích, které jsou samy hranicemi politického systému jako takového. Luhmann ovšem nepočítá s transcendentálním zdrojem určení těchto hranic mimo sféru pozitivní legality, a předem takové snahy odmítá jako přirozenoprávní.<sup>94</sup> Legitimita je tak ztotožněna s pozitivně normativně upraveným procesem tvorby politické vůle uvnitř fakticky akceptovaného politického systému, za předpokladu, že tento proces je otevřený různým variantám výsledku. Právo i politický systém jako uzavřené seberefrenční systémy nemohou přijímat své ospravedlnění z externích zdrojů, pokud tyto samy nepřijmou. Již zmíněná otevřenost procesu tvorby vůle je rovněž imanentní autopoiesis politického systému. Luhmann sám přitom nevyovídá nic o tom, jakými prostředky je tato otevřenost kontrolovatelná. Ostatně právě možnost posouzení legitimacy vztahem vůči určité pevné hodnotě systémová teorie razantně odmítá. Přirozenoprávní kategorie, jako spravedlnost, považuje za v právu neoperacionalizovatelné pojmy. Většina kritiků proto systémové teorii vyčítá soustředěnost na pouhou fakticitu statu quo sociálních systémů, včetně systému práva, a vnitřní odpor k jakékoli normativitě.<sup>95</sup> Přitom i ze strany zastánců weberiánsky koncipovaného pozitivistického zdůraznění víry v legitimitu jako podmínky akceptace moci je Luhmannovi předhazována nedostatečná reflexe skutečnosti, že předpokladem akceptace budoucích možných rozhodnutí je jejich očekávaná normativně-obsahová kvalita, jež vyžaduje určitý materiální legitimační koncept.<sup>96</sup> Paradoxem zůstává, že sám Luhmann považoval své pojetí legitimacy za analogické vůči teorii legitimacy svého největšího kritika, Jürgena Habermase.<sup>97</sup>

---

<sup>94</sup> Týž, *Soziologie des politischen Systems*. In: Týž, *Soziologische Aufklärung – Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*, Köln – Opladen 1970, s. 154.

<sup>95</sup> Srov. např. Reinhold Zippelius, *Legitimation durch Verfahren?* In: Festschrift für Karl Larenz, München 1973, s. 293–304; Jürgen Habermas, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie? Eine Auseinandersetzung mit Niklas Luhmann*. In: Týž/Niklas Luhmann, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie – Was leistet die Systemforschung*, Frankfurt/Main 1971, s. 243nn; Hasso Hofman, *Legitimität*, s. 23. Podobně též Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit*, s. 72nn

<sup>96</sup> Peter Graf Kielmannsegg, *Legitimität als analytische Kategorie*, *Politische Vierteljahresschrift* 12 (1971), s. 370: „Wollte man Legitimität nicht mehr als normativ begründete Geltung verstehen, sondern den Begriff zur Bezeichnung der – vielfältig motivierten – Bereitschaft, staatliche Entscheidungen zu akzeptieren, ganz allgemein verwenden, so müsste man für den ersten Tatsbestand doch nur ein neues Wort finden.“ Podobně i Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit*, s. 84nn.

<sup>97</sup> Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, Hg. von André Kieserling, Frankfurt/Main 2000, s. 122nn.

Vrátíme-li se na tomto místě zpět ke klasickému pozitivistickému pojetí legitimacy, lze shrnout, že legitimitu považuje za kritérium, jež je platné pouze uvnitř daného politického, resp. ústavního systému a jen ve vztahu k jím vytvářeným normám, ať již jde o normy tacitní či psané. Vztahování legitimacy k normám či hodnotám mimo hranice daného ústavního řádu je proto v rámci pozitivistického paradigmatu nepřijatelné. Legimita zůstává v tomto pojetí v podřízeném vztahu k faktické moci, jež je jejím jediným zdrojem. Ani Kelsenovo pojmově-teoretické oddělení moci a práva na tomto logickém důsledku nic nemění, neboť otázku mimo-pozitivního původu práva vypouští. Legimita se stává totožná s legálním systémem. Další konsekvencí pozitivistického přístupu je soustředění se na legalitu rozhodovací procedury. Jsou-li dodrženy mechanismy rozhodování, které si daný systém sám stanovuje, je rozhodnutí legitimní bez ohledu na jeho obsah. Legimita je redukována pouze na procedurální, nikoli však obsahovou stránku rozhodování. Vychází se tak z představy fiktivního charakteru obecného dobra či dalších funkcionálních určení moci. Přitom samotná procedura není, na rozdíl od diskursivně-etických modelů, odůvodněna eticky, nýbrž s ohledem na stabilitu systému. Obsahy rozhodování nelze hodnotit objektivně, neboť abstraktní pojmy jsou v pozitivistickém pojetí samy o sobě teprve výsledkem politického rozhodování, tedy moci samotné. Již Schumpeter odmítl pojem obecného blaha, na němž by se celý lid mohl pomocí racionálních argumentů shodnout, a to jak v podobě transcendentálně-přirozenoprávní, tak i ve formě utilitaristického agregátu individuálních potřeb.<sup>98</sup> Vůle lidu je proto produktem politického procesu, nikoli jeho předpokladem.<sup>99</sup> Ne náhodou označil později zastávce přirozenoprávního pojetí legitimacy Wilhelm Röpke Schumpetera za „*reprezentanta vědeckého cynismu, relativismu a pozitivismu, jenž je morálně zcela rozložený*“.<sup>100</sup> Schumpeter se ve zpochybnění klasické teorie demokracie skutečně přiblížil k pojetí, které dříve zastávali právní pozitivisté. Pro Hanse Kelsena je tak demokracie pouze racionální metodou (stejně jako pro Schumpetera), která zaručuje podíl každého člověka na rozhodování, aniž by byla založena na jakékoli vizi obsahu rozhodování,

---

<sup>98</sup> Joseph Schumpeter, *Kapitalismus, Sozialismus, Demokratie*. 2. Aufl., München 1950, s. 399: „*Erstens gibt es kein solches Ding, wie ein eindeutig bestimmtes Gemeinwohl, über das sich das ganze Volk kraft rationaler Argumente einig wäre oder zur Einigkeit gebracht werden könnte.*“

<sup>99</sup> *Tamtéž*, s. 418.

<sup>100</sup> Hans-Jörg Hennecke, *Wilhelm Röpke, Ein Leben in der Brandung*, Stuttgart 2005, s. 255.

tedy fikci obecného blaha, obecné vůle a její reprezentace mocí.<sup>101</sup> Podobně také Richard Thoma odmítá jakoukoli vizi legitimizace založenou na myšlence obecného dobra, jež by moc měla mít za úkol prosazovat.<sup>102</sup> Tato vize je pro pozitivistický přístup platná dosud. Jak správně podotýká Wilhelm Hennis již ve vztahu k Weberovi, lze v tomto pojetí hodnotit intenzitu legitimacy v rámci určité škály, aniž by však bylo možno tuto škálu samotnou opustit a nahlížet na ni z externí perspektivy.<sup>103</sup> V téže souvislosti Hasso Hofmann konstatuje redukci legitimacy v pozitivistickém chápání pouze na výsledný efekt, tedy na reálnou akceptaci panství (jež hraje zásadní úlohu jak u Jellineka, tak u Webera).<sup>104</sup>

## 11

Pozitivismus tak ve svém pojetí legitimacy nutně ústí v pluralistický pohled na stát. Zcela správně na tuto vazbu mezi právním pozitivismem a pluralismem upozornil nedávno ve své brilantní monografii Robert van Ooyen.<sup>105</sup> Pluralismus, stejně jako pozitivismus, rezignuje na koncept obecného dobra a konvergentních kategorií obecné vůle, obecného zájmu či obecného rozumu, bez ohledu na to, zda jsou tyto kategorie zakotveny přirozenoprávně, nebo v konceptu substanciální vůle národa. Odmítnuto je jakékoli holistické pojetí státu a společnosti. Stát je chápán jako produkt společenských sil, ostatně v podobném duchu jako Althusiova *consociatio symbiotica*. Státní orgány mohou být pak chápány jen v korporáčně-právním smyslu jakožto výkonné orgány korporace státu, aniž by byl předpokládán jejich jakýkoli reprezentativní charakter. Nicméně v tom případě také odpadávají legitimační koncepty vztažené k politickému národu jako celku, a to právě tak jako legitimita odvozená z transcendentálního zdroje hodnot. Zatímco však klasický sociologický pozitivismus včetně jeho aktuálních podob zkoumajících legitimitu jako „analytickou kategorii“ nepopírá nepostradatelnou sociálně-psychologickou roli legitimačních konceptů pro existenci mocenských řádů, dochází teorie pluralismu k normativní rezignaci na potřebnost

---

<sup>101</sup> Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, Wien 1926, s. 39nn.

<sup>102</sup> Srov. Hans Dreier, *Hierarchische Verwaltung*, s. 28n.

<sup>103</sup> Wilhelm Hennis, *Legitimität – zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, s. 19

<sup>104</sup> „Alle das kann aber nicht darüber hinwegführen, daß, normativ gesehen, Fügsamkeit nur die Folge, nicht aber die Voraussetzung eines Legitimitätsprinzips sein kann“ (Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 23).

<sup>105</sup> Robert van Ooyen, *Der Staat der Moderne. Hans Kelsens Pluralismustheorie*, Berlin 2003.

objektivních konceptů legitimacy. Jinými slovy, případné založení ospravedlnění mocenského jednání materiálně-objektivními kritérii správnosti považuje – na rozdíl od analytického postupu pozitivismu – za nepřijatelné.<sup>106</sup> Nicméně odmítnutí objektivního zodpovězení otázky po legitimitě a nelegitimitě politických systémů oba koncepty přesto spojuje. Právě Kelsenův právní pozitivismus „čisté právní vědy“ je tu spojujícím můstkem. Jelikož rakouský teoretik odmítl vůbec reflektovat jiné než pozitivněprávní odůvodnění norem, ztratila pro něj i otázka subjektivní víry v určitá ospravedlňující kritéria normotvorné moci význam. Pokud se přesto jako přesvědčený demokrat snaží dokázat specifickou objektivní *hodnotu* demokracie, činí tak s odkazem na myšlenku naplnění svobody co možná největšího množství lidí rozhodovat o vlastním osudu a na pragmatickou podobu demokracie jako racionální „metody“ rozhodování. Přitom však sám postulát svobody nemůže být v tomto pojetí udržen jako absolutní, neboť i za použití demokratické metody může většinová skupina na tento postulát dobrovolně rezignovat. Ostatně právě tento fatální důsledek právního pozitivismu ještě v roce 1933 obhajoval Gerhard Anschütz.<sup>107</sup>

Myšlenka demokracie, není-li opřena o objektivní koncept obecného dobra a abstraktně pojaté jednotné vůle politického národa coby jeho zprostředkovatele, se v pojetí pluralismu, stejně jako v Kelsenově normativismu může opírat jen o racionalizovaný proces založený na většinovém rozhodování.<sup>108</sup> Neplatí-li idea, že výsledné rozhodnutí je obecnou vůlí, jíž se i lidé, kteří s ním nesouhlasili, nakonec v tomto vědomí podřizují, ztrácejí tyto lidé právě v okamžiku rozhodnutí svou svobodu.<sup>109</sup> Právě tomu se snaží přirozenoprávní teorie stejně jako koncepty reprezentativní legitimacy (k nimž se níže dostaneme) zabránit. Drastický závěr, jež Kelsen explicitně přiznává, a který je právě tak vyvoditelný i z konceptu

---

<sup>106</sup> Tento rozdíl přístupů lze sledovat např. u Petera Grafa Kielmannsegga, jenž se sice odmítá s nárokem na objektivní platnost ptát po legitimitě a nelegitimitě politických systémů, ovšem současně považuje toto tázání uvnitř systémů za nezbytnou podmínku jejich existence (*Legitimität, passim*).

<sup>107</sup> Srov. Jens Kerstens, *Georg Jellinek*, s. 390.

<sup>108</sup> Mnohokrát diskutovaný Weberův koncept legálního panství je založen na principu racionality, jíž lze vyložit jako orientaci jeho fungování podle věcně racionálních kritérií a jako otevřenost ke změnám. Právě tato racionalita je pak podle Webera důvodem k uznání tohoto panství. Nutno ovšem říci, že Weber se tu nesnaží o objektivní posouzení, ale systémově imanentní koncept legitimacy určitého mocenského řádu. Srov. Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit*, s. 19nn.

<sup>109</sup> Skutečně svobodní zůstávají podle Kelsena pouze ti, kteří s většinovým rozhodnutím souhlasí, je to však maximum možného. Smyslem principu většiny je, „*aby pokud ne všichni, tak alespoň co nejvíce lidí zůstalo svobodných*“ (Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, s. 30).

Schumpeterova, je vyvažován přesvědčením, že i tak je demokracie systémem, který zajišťuje alespoň největší skupině lidí udržení svobody. Nicméně, jak již bylo řečeno, sama hodnota tohoto přesvědčení může být uvnitř uvedeného paradigmatu pouze relativní. Je-li tvorba státní vůle pouze výsledkem zápasu různorodých společenských skupin bez toho, aniž by jeho výslednice byla považována za skutečnou vůli lidu coby suverénního celku, pak i výsledné rozhodnutí nemůže být legitimováno konceptem národní vůle či objektivního dobra. Pluralismus proto musí společně s pozitivismem odmítnout jakákoli objektivně platná obsahová měřítko legitimacy, neb ta jsou ontologicky či eticky nezdůvodnitelná. Snaha odvozovat legitimitu z transcendentálního jádra, resp. oddělit ji od legality, je teoretiky pluralismu spatřována jako neslučitelná s principem demokracie.<sup>110</sup> V demokratickém státě je moc spojena natolik s vůlí empirického lidu, že není zapotřebí zvláštního konceptu legitimacy jako spojujícího článku mezi vůlí státu a vůlí lidu. Namísto ní nastupuje reálný vliv lidu, veřejného mínění a zájmových skupin na tvorbu státní vůle. Právě v empiricky přítomné vůli pluralisticky chápaného lidu zprostředkované politickými stranami je spatřován zdroj ospravedlnění demokratického státu.<sup>111</sup>

Zatímco se tedy klasický pozitivismus snaží spojující článek mezi mocí a reálnou vůlí lidu najít v takovém konceptu legitimacy, který byl nejprve instalován státní mocí a následně lidem akceptován, předpokládá pluralismus automaticky demokratický model ospravedlnění konsenzem ve formě zahrnutí maximálního počtu sociálních skupin do politického rozhodování. Výsledkem je koncentrace na rozhodovací proceduru, jež vyhovuje tomuto cíli. Jak podotýká Gerd Roellecke, proměňuje se v této souvislosti v moderním státě otázka po správnosti zákona na otázku po správnosti zákonodárského procesu a legalita je ospravedlněna pouze racionálním procesem tvorby pozitivně-právních norem.<sup>112</sup> Takový problém ovšem vede k diskrepanci mezi původem moci a jejím smyslem, kterou se politická teorie od éry Hobbesa snažila přemostit konceptem reprezentativně ustavené jednoty mezi

---

<sup>110</sup> Christoph Gusy, *Legitimität im demokratischen Pluralismus*, Stuttgart 1987, s. 144nn. Autor zde přímo konstatuje: „Das Postulat einer geistigen Sphäre objektiver Richtigkeit mit Verbindlichkeitsanspruch jenen demokratischen Prämissen entgegen“ (s. 147).

<sup>111</sup> *Tamtéž*, s. 155. K nutnosti reflexe veřejného mínění v pluralisticky chápané formě demokratické „reprezentace“ Helga Grebing, *Volksrepräsentation und identitäre Demokratie*, Politische Vierteljahresschrift 19 (1972), s. 162 – 180.

<sup>112</sup> Gerd Roellecke, *Der Begriff des positiven Gesetzes und das Grundgesetz*, Mainz 1969. Viz též Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 50.

subjektem a objektem moci. Logicky se pak pozitivistické a pluralistické pojetí nedokáže přesvědčivě vyrovnat s hrozbou legální revoluce, tedy možného konfliktu mezi empirickou vůlí společnosti vyjádřenou společenskými organizacemi a postulátem procedurální legitimacy.<sup>113</sup> Zatímco systémová teorie v takovém případě přiznává poslední slovo sebelegitimizaci systému, podobně jako Weberův sociologický koncept legitimacy, trvá pluralismus, podobně jako výše pojednané diskursivně-etické koncepty, na absolutní platnosti procedurálních pravidel racionálního diskursu založených na zahrnutí co největšího množství zájmových skupin do rozhodování. Jejich platnost je ovšem podmíněna funkcí diskursu umožnit – alespoň na úrovni fikce – celospolečenský konsenzus, čímž se podřizuje objektivně platným normativním zásadám, a předpokládá tak nakonec *volens volens* své objektivní materiální založení.<sup>114</sup>

Klasický právní a sociologický pozitivismus, podobně jako klasická teorie pluralismu, vycházely z vnitřně konzistentního, uzavřeného teoretického modelu zbaveného mimoempiricky a sociálněpsychologicky založených kritérií legitimacy. Tím jejich zastánci – např. Hans Kelsen či Harold Laski – došli k odmítnutí mnoha klasických pojmů politické a právní filosofie, jako je politický národ, suverenita či reprezentace, resp. k jejich klasifikaci jako pouhých fikcí fungujících jen uvnitř daného sociálního systému. Poněkud obezřetnější přístup je patrný v nepluralistických konceptech, a to s ohledem na neblahé zkušenosti z nedávných dějin. Otázce vztahu legitimacy a vůle lidu coby jejího zdroje se věnoval podrobně zejména jeden ze zakladatelů neopluralismu Ernst Fraenkel. Ten se zajímavým způsobem pokusil o překonání zjevné diskrepance mezi teoretickými koncepty odvozujícími demokratickou vůli lidu jen z empiricky se projevujícího hlasu většiny občanů-voličů na jedné straně a modely založenými na postulátu obecného dobra či zájmu homogenní politické jednotky jako zvláštní substanciální kategorie legitimacy na straně druhé. Navrátil se proto vědomě k některým tradičním pojmům politické teorie, jež sice nejsou s teoretickými

---

<sup>113</sup> Sám Gusy přiznává, že pravidla akceptace jsou podřizena jiným kritériím než pravidla legitimacy (*tamtéž*, s. 160). Demokratický zákonodárce se tak těší akceptaci za předpokladu, že provádí správnou politiku. Tím se ovšem důraz opět stáčí na output politického procesu. Předpokladem souladu obou prvků je tedy schopnost demokracie přesvědčit společnost o své schopnosti uspokojit očekávání, jež si lidé od politiky slibují. Jak ovšem postupovat v případě skutečného rozporu, v němž realita demokratického systému přestane být samozřejmým základem politiky, čistě pluralistický koncept již vysvětlit nedokáže.

<sup>114</sup> Z tohoto hlediska Peter Graf Kielmannsegg vůbec odmítá ryze procedurálně pojatý typ legitimace panství, neboť každé procedurální pravidlo předpokládá určité materiální založení, k němuž nelze dojít z procedury samotné (*Legitimität*, s. 384).



premisami pluralismu v plném souladu, ale na druhé straně umožňují vyhnout se některým radikálním logickým konsekvencím pozitivismu a pluralismu v „čisté“ podobě.

## § 12

Oproti starší teorii pluralismu Fraenkel rehabilitoval pojem reprezentace, včetně jeho teoretického založení ve filosofickém konceptu legitimizace obecným dobrem. Ideálnětypickou reprezentaci definuje jako „*právně autorizovaný výkon mocenských funkcí ústavně konstituovaných a ve jménu lidu, ovšem nikoli na základě jeho závazného pověření jednajícími orgány státu nebo jiného nositele veřejné moci, které svou moc odvozují přímo či nepřímo z lidu a legitimizují ji nárokem sloužit celkovému zájmu, a provádět tak jeho skutečnou vůli*“.<sup>115</sup> V této později rozšířené definici Fraenkel reflektuje subjektivní legitimizační založení reprezentativního systému v ideji celkového zájmu politického národa spojeného s národní vůlí. Tuto legitimizační formu ovšem chápe jako faktum, aniž by přijal její vstupní axiom, tedy samotnou existenci „skutečné“ národní vůle a přirozenoprávně založeného celkového zájmu národa. Proto navrhuje pojem „*hypotetické vůle*“ národa jako označení právě pro ideální – a podle sebelegitimizačního konceptu systému reprezentace objektivně zjistitelné – obecné dobro či obecný zájem, jímž se reprezentant musí snažit řídit.<sup>116</sup> Koncept této vůle je tedy založen na představě, že i v heterogenní společnosti existují určité společné hodnoty a společný cíl, jenž je schopen přemostit protichůdné partikulární zájmy. Korelátém je pak „*empirická vůle*“ národa projevující se jako aktuální většinové mínění. V ideálním případě má mezi oběma vůlemi existovat identita, nicméně v případě kolize upřednostňuje reprezentativní systém podle Fraenkela hypotetickou vůli, jež je chápána jako objektivní a tedy pravdivá.

---

<sup>115</sup> Ernst Fraenkel, *Die repräsentative und die plebiszitäre Komponente im demokratischen Verfassungsstaat*. In: Heinz Rausch (Hg.), *Zur Theorie und Geschichte der Repräsentation und der Repräsentativverfassung*, Darmstadt 1965, s. 331.

<sup>116</sup> *Tamtéž*, s. 332. K pojmu hypotetické vůle obšírně též Birgitt Enzmann, *Der demokratische Verfassungsstaat. Zwischen Legitimationskonflikt und Deutungsoffenheit*, Wiesbaden 2009, s. 283nn. Srov. též Hubertus Buchstein, *„Gretchenfrage“ ohne klare Antwort – Ernst Fraenkels politikwissenschaftliche Gemeinwohlkonzeption*. In: Herfried Münkler, Harald Bluhm (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn. Zwischen Normativität und Faktizität*, Berlin 2002, s. 220nn.

Lehce interpretačně nejasný je ve Fraenkelově pojetí vztah hypotetické vůle k objektivní skutečnosti. Jak bylo uvedeno, není rozhodně Fraenkel přívržencem klasických teorií reprezentace Hobbese, Burkea, Hegela či Leibholze, podle nichž je akt reprezentace zpřítomněním transcendentálně existujícího homogenního národa v empirické sféře.<sup>117</sup> Sám jednoznačně konstatuje, že pro reprezentativní systémy je ve skutečnosti typická inklinace k pluralistickému chápání společnosti a k principu zastoupení zájmů.<sup>118</sup> To dokládá i jejich historickými kořeny ve stavovském zastoupení. Nicméně na druhé straně Fraenkel uznává, že legitimizačním základem reprezentace je idea obecného dobra a jednotné národní vůle, bez níž by její systém neměl smysl a která je obsahem hypotetické vůle.<sup>119</sup> Peter hrabě Kielmannsegg tak trefně poznamenává, že Fraenkelova „hypotetická vůle“ až příliš připomíná „pravou“ vůli, a navrhuje tento pojem opustit ve prospěch empiricky zjistitelných zájmů občanů, jež by měli reprezentanti hájit.<sup>120</sup> Tato výtky vychází ovšem ze snahy normativně nově objektivně legitimizovat reprezentativní systém. O to se ovšem Fraenkel nesnaží, neboť pouze zaznamenává teoretické předpoklady, na nichž je idea reprezentace založena, a současně je zasazuje do kontextu reálného fungování reprezentačních systémů. Vůle reprezentanta se tak v jeho pojetí může opírat i v ideálnětypickém případě pouze o *představu* hypotetické vůle, která však sama o sobě nemá objektivní základ. Ve skutečnosti pak má vůle reprezentativních těles charakter agregátu empiricky existujících zájmů ve společnosti. Obecné dobro chápe koneckonců Fraenkel rovněž ve smyslu pluralismu jako aposteriorní výsledek soutěže divergentních zájmů.<sup>121</sup> Je to přitom také pouze empiricky přítomný lid v podobě heterogenní společnosti, kdo nakonec akceptuje nebo neakceptuje

---

<sup>117</sup> K těmto teoriím viz další kapitolu. Srov. Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, 2. Aufl., Berlin 1960, s. 26nn.

<sup>118</sup> *Tamtéž*, s. 332.

<sup>119</sup> Srov. Dirk Lange a Gerhard Himmelmann, *Demokratiebewusstsein: Interdisziplinäre Annäherungen an ein zentrales Thema der politischen Bildung*, Wiesbaden 2007, s. 109.

<sup>120</sup> Peter Graf Kielmannsegg, *Das Experiment der Freiheit, Zur gegenwärtigen Lage des demokratischen Verfassungsstaats*, Stuttgart 1986, s. 186n.

<sup>121</sup> Ernst Fraenkel, *Der Pluralismus als Strukturelement der freiheitlich-demokratischen Demokratie*. In: Týž, *Deutschland und die westlichen Demokratien*, 2. Aufl., Frankfurt/Main 1990, s. 300.

reprezentativní vládu, a má tak v rukou konečnou kontrolu toho, co je pokládáno za hypotetický zájem.<sup>122</sup>

Proti ideji reprezentace stojí podle Fraenkela plebiscitní modely vlády, založené na zcela odlišném legitimačním základu, a to na lidském právu na spolurozhodování o vlastním osudu a ideji suverenity (empiricky přítomného) lidu. Naopak s ideou obecného dobra se plebiscitní legitimační koncepty dle Fraenkela vylučují. Příznivci čistě plebiscitního systému spatřují i v rozhodování parlamentu surogát plebiscitární vůle lidu, a proto odmítají jakoukoli samostatnou, na aktuální empirické vůli lidu nezávislou vůli parlamentu. Vycházejí přitom podle Fraenkela z axiomu jednotné vůle lidu, která ovšem podle nich musí spočívat v první řadě na aktuální empirické, tedy většinové vůli národa. Zatímco reprezentativní systém vychází z vize zájmově diferencované pluralistické společnosti (*Gesellschaft*), spočívá plebiscitní systém na vizi vnitřně homogenního společenství (*Gemeinschaft*) a ideologicky vychází z antického konceptu polis. Nutno říci, že tento závěr působí na první pohled paradoxně, neboť právně teoretici reprezentace se vztahují k pojmu homogenního národa. Je však založen na výše uvedeném Fraenkelově přesvědčení, že reprezentativní modely jsou ve skutečném světě spojeny se společenskou heterogenitou a snahou ji překonávat.

O spojení obou teoretických východisek se pokoušel podle Fraenkela Rousseau ve svém konceptu plebiscitní demokracie, přičemž ovšem logicky musel dojít k paradoxnímu závěru, že suverénní lid musí být nejprve podroben výchovné diktatuře, jež jej má připravit k tomu, aby dokázal rozpoznat obecnou vůli, a tedy obecné dobro. Správně ovšem konstatoval, že čistě reprezentativní systém tenduje k sebezničení, neboť reprezentativní orgán se dostává do izolace od reálných zájmů ve společnosti. Podobně ale, jak podotýká Fraenkel, směřuje i čistě plebiscitární systém k sebedestrukci: nahrazení parlamentu plebiscitně-cézaristickou diktaturou, jež je podle zastánců plebiscitu daleko lépe schopna respektovat jednotnou vůli národa než kolektivní orgán.

Jedinou cestou, jak předejít tendenci k sebezničení, která je imanentní oběma principům, pokud jsou uskutečňovány v čisté formě, je dle teoretika neopluralismu spojení reprezentativního a plebiscitárního prvku, aniž by jeden byl dlouhodobě upřednostněn před druhým. V takovém smíšeném systému prvek reprezentace zajišťuje respektování i

---

<sup>122</sup> Srov. Birgitt Enzmann, *Der demokratische Verfassungsstaat*, s. 285. Právě tento prvek představuje pro Birgitt Enzmann i ospravedlnění poněkud problematického konceptu „hypotetické vůle“.

menšinových společenských zájmů při tvorbě společné vůle a nezávislost rozhodování na aktuálních proměnách většinového mínění. Naopak prvky plebiscitní, chápané nikoli ve smyslu referenda, ale jakéhokoli, i nepřímého vlivu většinového mínění na rozhodování politických elit, zabezpečují stabilitu systému jeho spojením s názory rezonujícími ve společnosti.<sup>123</sup> Spojením obou principů dochází u Fraenkela k navrácení prvku hypotetického národního zájmu do rozhodovacího procesu, byť jako regulativní ideje v rozhodovacím procesu. I to je výrazné novum oproti dřívější pluralistické teorii, která v reprezentativních orgánech chtěla vidět pouhá zastoupení zájmů, a proto kritizovala myšlenku volného mandátu a s ní spojenou „fikci“ reprezentace.

Nelze ovšem nevidět, že Fraenkel chápe filosoficko-teoretická východiska jak teorie reprezentace, tak i plebiscitního modelu jako sociálně-psychologickou sebelegitimizaci, aniž by se zabýval jejich pravdivostí. Jeho normativní odůvodnění smíšeného modelu se tak opírá pouze o cíl zabránit destabilizaci politického systému. Ani samotný princip volného mandátu pak nehraje v konečném důsledku jinou roli než umožnit tuto psychologickou sebelegitimizaci systému ideou obecného dobra bez toho, aby bylo nutné přijmout vstupní premisu existence takového dobra, nebo homogenního transcendentálního národa coby jeho korelátu. Obecné dobro je pouze „*autonomně legitimizováno*“ uvnitř daného společenského systému (na rozdíl od konceptů „*heteronomní legitimizace*“ založené vně systému a – podle teoretika neopluralismu – „vnucené“ společnosti).<sup>124</sup> Otázka mimopsychologického, objektivního ospravedlnění jednání moci vůči každému jednotlivci, jenž s ním nesouhlasí, jež stála u kořene jak reprezentativních, tak plebiscitních legitimizačních úvah, pro Fraenkela postrádá svou naléhavost docela podobně jako pro představitele klasického pozitivismu. Namísto teoreticky vnitřně uzavřeného a koherentního modelu se německý politolog spokojuje s řešením ve smyslu jakéhosi praktického *common sense*. Udržení stabilního mocenského systému s podílem lidu na rozhodování je přitom ve Fraenkelově neopluralismu dále normativně nezdůvodněným postulátem, jenž má sám heteronomní povahu.<sup>125</sup> Podobně jako klasický pozitivismus a neopluralismus tak Fraenkelův koncept ústí v tradiční dilema

---

<sup>123</sup> Příkladem takového smíšeného modelu se silnými plebiscitními prvky je Fraenkelovi Velká Británie, a to díky vlivu veřejného mínění na jednání politických stran, výběr politických vůdců i jednání parlamentu.

<sup>124</sup> Ernst Fraenkel, *Der Pluralismus als Strukturelement*, s. 325.

<sup>125</sup> Na to správně upozorňuje Hubertus Buchstein, *„Gretchenfrage“*, s. 235.

teoretického odmítnutí systémově transcendentní legitimizace a praktického vědomí vhodnosti určitých forem a hranic politického rozhodování.

### § 13

Za nejradikálnější rozvedení pozitivistické představy o legitimitě lze považovat postmoderní rezignaci na pojem legitimacy jako takový. Ta v mnohém vychází již z Marxova zpochybnění státu i jím vytvářeného pozitivního práva jako nástroje vládnoucích skupin – přesně v protikladu k Hegelovu chápání státu coby neutrální instance nad společností. Marx jak známo konstatoval nutnou závislost každého státu na společnosti, a napadl tak hegelíánskou představu dialektického vztahu mezi státem a společností. Anticipoval pluralistickou vizi, stejně jako skeptické shledání Hanse Freyera, podle něhož je moderní stát již jen nástrojem v rukou společenských sil.<sup>126</sup> Do radikálního důsledku dovozuje Marxovo pojetí státu a práva v kombinaci s weberíánským racionalismem Pierre Bourdieu, když samotnou legitimitu chápe jako pouhý nástroj k naturalizaci určitého sociálního řádu.<sup>127</sup> Legitimita a právo samo jsou kódem, jenž je v symbolické rovině vnucen společnosti vládnoucí třídou. Je tedy prostředkem ovládnutí. I klasická pozitivistická představa akceptace sociálního řádu lidem či weberovské víry v legitimitu je v tomto pojetí negována. Postoj ovládaných nemůže být podle něj nikdy rozhodující pro fungování politického systému a je pouhým výsledkem mocenského tlaku.<sup>128</sup>

---

<sup>126</sup> Hans Freyer, *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*. Srov. v podobném duchu Carl Schmitt, *Der Hüter der Verfassung*, 3. Aufl., Berlin 1985, s. 93, a Ernst Forsthoff, *Der Staat der Industriegesellschaft. Dargestellt am Beispiel der Bundesrepublik Deutschland*, München 1971, s. 148.

<sup>127</sup> Pierre Bourdieu, *La force du droit. Éléments pour une sociologie du champ juridique*, Actes de la recherche en sciences sociales 64, Paris 1986, s. 3, 17.

<sup>128</sup> Srov. Jean-Marie Coicaud, *Légitimité et politique*, s. 73nn. Podobný postoj zastávala teorie elit, která ovšem současně počítala s nutností, že i postoje vládnoucí vrstvy vycházejí z reálných poměrů ve společnosti a nejsou pouze produktem partikulárního zájmu elity. Také Hermann Heller již ve 20. letech konstatoval, že veřejné mínění, jež vytváří představu o legitimitě platnou v určitém systému, je samo často předmětem manipulace moci (*Staatslehre*, s. 179n). Ovšem sám Heller proto počítá s mravními základy jako zdroji legitimacy, kromě víry podřízených subjektů. Problémem ovšem zůstává možný konflikt mezi oběma principy, v němž konečné rozhodnutí připadá pouze existujícímu právnímu svědomí. Srov. Thomas Würtemberger, *Die Legitimität*, s. 294. V podobném duchu jako Bourdieu chápe koncept legitimacy také tzv. teorie sociální dominance zaměřující se zvl. na legitimizační „mýty“ ospravedlňující společenské nerovnosti a současně konstrukci společenských identit – viz k ní zvl. Jim Sidanius, Shana Levin, Christopher M. Federico, Felicia Pratto, *Legitimizing Ideologies: The Social Dominance Approach*. In: John T. Jost,

Podobně jako Bourdieu zpochybňuje také již zmíněný a k postmodernímu myšlení se hlásící Lyotard jakoukoli objektivní relevanci pojmu legitimacy. Éra velkých „metavyprávění“, o něž se opírala klasická pojetí legitimacy, je podle francouzského filosofa v podmínkách postmoderní situace překonána.<sup>129</sup> Tím, že univerzální charakter legitimačního metadiskursu vymizel, je podle něj nemožné hledat obsahově jakkoliv určený apriorně-normativní základ jednání. Přesto však Lyotard nechce rezignovat na pojem legitimacy docela, a spojuje s ním otázku spravedlivé společnosti. Jako jeho základ postupuje dále nezdůvodnitelné pocitové vědomí etických norem, nezaložené ovšem na žádném racionálním poznání ani volním rozhodnutí. Tento základ se promítá v jím konstatovaném imperativu plurality komunikativního jednání, tedy otevřenosti různým podobám diskursu jako jediné možné kritérium legitimacy v době konce „velkých vyprávění“, má-li být vůbec nějakým způsobem založen vztah mezi platným právem a ideou spravedlnosti.<sup>130</sup> Ve své pozici se tak Lyotard nakonec dostává ke konceptu sebelegitimace spojené s myšlenkou otevřenosti vůči různým způsobům rozhodování, který nese mnohé styčné prvky s Luhmanovou představou autopoiesis sociálních systémů. Tomu odpovídá na jedné straně klasifikace legitimačního metavyprávění jako každému uzavřenému diskursivnímu systému imanentní formy sebeospravedlnění, na druhé straně postulát jakéhosi pseudoetického minima soustředěného na procedurální otevřenost komunikačního procesu různým názorům, nicméně bez jakékoli možnosti obsahových normativních východisek a hranic politické moci (neboť samotná otevřenost komunikativního jednání se nikterak nevztahuje k výsledku rozhodování). Na rozdíl např. od Habermasova modelu racionálního diskursu jako prostředku nalézání společenského konsenzu je pro Lyotarda cílem samotný disens, tedy pluralita, která nemusí být překonávána jakoukoli fikcí reprezentace, společného zájmu nebo racionální procedury rozhodování.<sup>131</sup> Motivem tu není systémově transcendentní etický řád, nýbrž spíše dále nezdůvodněná snaha reflektovat v rozhodování existující společenskou názorovou

---

Brenda Major (Ed.), *The Psychology of Legitimacy. Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, Cambridge 2001, s. 307 – 331. Zde též další literatura.

<sup>129</sup> François Lyotard, *Memorandum über die Legitimität*. In: Peter Engelmann (Hg.), *Postmoderne und Dekonstruktion*, Stuttgart 1997, s. 54nn. Srov. kriticky Anne Peters, *Elemente*, s. 513.

<sup>130</sup> Srov. též Jiří Přibáň, *Legitimita práva, intimita a „infikce“*, Sociologický časopis 33 (1997), s. 148nn.

<sup>131</sup> Srov. k tomuto rozdílu Lyotarda a Habermase Wolfgang H. Schrader, *J. G. Fichte und das postmoderne Denken (Jean-François Lyotard)*. In: Hans Hammacher a Wolfgang H. Schrader (Hg.), *Fichte-Studien*. Bd. I, Aachen 1990, s. 170.

diverzitu. Konkrétní aplikace postulátu otevřenosti diskursivní pluralitě v případech, kdy je třeba přijmout konkrétní rozhodnutí a schválit určitou obecně závaznou normu, zůstává přitom nejasná. Samotný princip otevřenosti je přitom sám o sobě z hlediska Lyotardovy kritiky metanarrace zpochybnitelný, neboť ani na něj nelze vztahovat jakákoli kritéria objektivní spravedlnosti a platnosti.

Lyotardův k postmoderně se hlásící přístup, jakkoli je oděný do hávu poststrukturální sociální lingvistiky, ve skutečnosti ve sféře politické a právní teorie nepřichází s nikterak fenomenálně novým pojetím legitimacy a lze jej bez větších problémů začlenit do systematiky starších konceptů vycházejících z pozitivistického paradigmatu rezignace na legitimitu moci jako objektivní kategorii. Tím není řečeno, že by např. chápání metanarrace, založené na širokém kulturně-jazykovém pojetí systémového sebeospravedlnění, nebylo odlišné od chápání legitimacy jako ve společnosti politickou mocí prosazeného konceptu ospravedlnění této moci. Nicméně základní myšlenka dominance moci (ať již v právní ústavodárné dimenzi, nebo v dimenzi sociokulturní), jež vnucuje či donedávna vnucovala společnosti určité modely metavyprávění nebo hodnotového sebeospravedlnění, zůstává stejná. Pokusy se této moci bránit, ať již zdůvodněné „pocitem“, efektivitou rozhodování či zachováním co největšího počtu lidí svobodných, nejsou ani v čistých konceptech pozitivismu výjimkou, jak o tom svědčí Kelsenova obrana demokracie. Svědčí pouze o tom, že i pozitivistické a z nich vycházející teoretické konstrukty nakonec hledají vždy – minimálně po zkušenosti s totalitarismem a zejména s jeho Anschützovým pozitivistickým uznáním jako legitimního systému, byl-li legálně ustaven – cestu úniku k mocensky a pozitivně-právně nezdůvodnitelným objektivně platným, především na proceduru rozhodování zaměřeným doplňkovým normativním kritériím „správného“ užití moci.

### III. POLITICKÝ NÁROD A LEGITIMIZACE STÁTNÍ MOCI

#### § 14

Přirozenoprávní a pozitivistické koncepty stojí v zásadním protikladu ve vztahu k otázce nadpozitivního zdroje legitimacy, který se podle zastánců přirozenoprávních pozic vztahuje na každou moc, ústavodárnou i ústavně zakotvenou, zatímco podle pozitivistů je to pouze sebeospravedlňující postulát moci jako takové, hrající sociálněpsychologickou úlohu ve stabilizaci moci. V obou případech je to nicméně v konečném důsledku empiricky přítomný lid, jemuž přísluší konečné slovo při akceptaci či neakceptaci moci nad ním vykonávané. Zatímco však přirozenoprávní koncepty přiznávají člověku přirozené právo na odpor vůči moci, jež porušuje svůj výchozí princip, a tím i svůj účel, v teorii pozitivismu i pluralismu je to pouze *factum brutum* této akceptace, jež s legitimizací splývá. V prvním případě je tak sám odporující lid vázán nadpozitivními normami, ovšem tím, že se stává sám kontrolním orgánem, je jeho kontrola fakticky omezena a je třeba se spolehnout na racionální schopnost individua přirozenoprávně stanovené hranice moci rozpoznávat. Ve druhém případě je vzdorující empirický lid naopak vázán platnými pozitivními normami a jeho jednání proti nim lze ospravedlnit tedy *ex post*, pokud se odporující skupina lidu prosadí a existující právní řád odstraní. Každopádně však otěže normativní síly faktického přísluší v konečném důsledku na nehomogenním lidu, na jehož většinovém skutečném souhlasu je moc závislá.

Od obou zmíněných konceptů legitimacy lze odlišit teoretické přístupy, které legitimitu odvozují ze samotné podstaty moderního státu, aniž by ji však zbavovaly její normativně-abstraktní povahy. Východiskem těchto konceptů, ať již docházejí k jakékoliv vytoužené formě ústavního uspořádání, je pojem suverenity státu opřené o jeho personální substrát tak, jak byl popsán již Hobbesem. Stát je tu chápán jako uměle – kontraktuálně – vytvořené transpersonální těleso *Commonwealth*, spojené jednotou politického zájmu a oddělené pojmově od společnosti coby sféry zájmové diferenciací.<sup>132</sup> Právě tak je třeba vnímat

---

<sup>132</sup> Takto pojatý politický národ – *Commonwealth* – definuje Hobbes jako „*One Person, of whose Acts a great Multitude, by mutual Convenants one with another, have made themselves every one the Author, to the end he may use the strength and means of them all, as he shall think expedient, for their Peace and Common Defence*“ (Thomas Hobbes, *Leviathan*, Kap. XVII). Srov. Rüdiger Bubner, *Polis und Staat. Grundlinien der Politischen Philosophie*, Frankfurt/Main 2002, s. 126nn; Leo Strauss, *Hobbes' politische*



Hobbesův konstrukt státu coby Leviathana (ačkoliv právě příměr k mytické nestvůře je spíše zavádějící než osvětlující).<sup>133</sup> Stát je v Hobbesově pojetí v první řadě entitou ustavující se společenskou smlouvou transcendentální úrovní. Na místě starších přirozenoprávních konceptů státu či společnosti jako přirozeného, Bohem stvořeného celku vyvstává nyní racionálně vytvořené těleso.<sup>134</sup>

Takto vzniklý celek, nadaný jednou vůlí orientovanou na společný zájem, je ovšem díky své mimo-empirické podstaty neschopen skutečného jednání. Proto se Hobbes obrací k druhému centrálnímu pojmu, který je společně s kontraktualistickým prvkem nezbytnou podmínkou legitimacy, ale i empirické reality moci. Jedná se o reprezentaci: přenesení rozhodovací kompetence z transcendentální, společenskou smlouvou vzniklé politické jednotky (národa v politickém smyslu) na jednu či více osob.<sup>135</sup> Na rozdíl od klasického soukromoprávního zastoupení je ovšem reprezentace v Hobbesově pojetí aktem daleko složitějším, odehrávajícím se ve trojstranném vztahu mezi empiricky přítomnou heterogenní masou jednotlivců, nad-empiricky vzniklým tělesem jednotného národa a reprezentantem-suverénem, který dává tomuto tělesu empirickou podobu.<sup>136</sup> Na jedné straně tu dochází jednostrannou autorizací konkrétního člověka ke konstituování politického národa coby nadpersonální jednotky (Commonwealth), na druhé straně takto ustavený reprezentant-suverén následně re-reprezentuje, tedy znovu zpřítomňuje nikoli jednotlivé subjekty, nýbrž

---

*Wissenschaft in ihrer Genesis* (1935/1965). In: Týž, *Gesammelte Schriften* (Hg. von Heinrich Meier), Bd. 3. Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften – Briefe, Stuttgart – Weimar 2001, s. 149.

<sup>133</sup> Tak Carl Schmitt, *Der Leviathan in der Staatslehre Thomas Hobbes*, Berlin 1938, s. 48. Srov. Helmut Rumpf, *Carl Schmitt und Thomas Hobbes. Ideelle Beziehungen und aktuelle Bedeutung mit einer Abhandlung über: Die Frühschriften Carl Schmitts*, Berlin 1972, s. 66.

<sup>134</sup> K povaze společenské smlouvy jako faktoru legitimacy viz Richard Schottsky, *Die staatsphilosophische Vertragstheorie als Theorie der Legitimation des Staates*. In: *Legitimationsprobleme politischer Systeme*, Opladen 1976, s. 81nn. Jak ovšem trefně podotkl Peter Graf Kielmannsegg, i v případě teorie smlouvy není smlouva jako taková zdrojem legitimacy, nýbrž sama vychází z hlubších materiálních, u Hobbesa racionálně poznatelných přirozenoprávních předpokladů lidské svobody, které ospravedlňují samotnou nutnost fiktivního uzavírání smlouvy (*Legitimität*, s. 381). Jak však bude ještě ukázáno, ani Hobbes nerezignuje na existenci vyšší, Bohem stvořené objektivní normativity, nicméně zpochybňuje možnost její interpretace jinou cestou, než skrze reprezentativní autoritu opřenu o autorizaci reprezentovanou jednotkou.

<sup>135</sup> Thomas Hobbes, *Leviathan*, Kap. XVII. Srov. Hanna Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley – Los Angeles 1967. Srov. k Hobbesovu konceptu reprezentace též Lucien Jaume, *Hobbes et l'état représentatif moderne*, Paris 1986.

<sup>136</sup> Srov. k rozlišení reprezentace od pojmu zastoupení Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 33.

právě zmíněnou nadpersonální jednotku.<sup>137</sup> Vzhledem k tomu, že reprezentovaná entita není schopná sama svoji vůli vyjádřit, nemůže reprezentanta ani jakkoli vázat na konkrétní pověření. Reprezentant tedy pouze nezastupuje, nýbrž sám na sebe bere roli politicky v jeden celek konstituovaného lidu coby státu (Leviathana), který v jeho osobě získává empirickou podobu. Ne náhodou si Hobbes vypomáhá příměrem k divadlu, v němž herec na sebe bere masku s tváří jiné osoby.<sup>138</sup> Teprve díky reprezentantovi se tak substance politického národa vtěluje do tohoto světa. Sám reprezentant, ať jde o panovníka nebo parlament, není tedy v Hobbesově pojetí suverénem o sobě, nýbrž pouze na sebe bere podobu suveréna, kterým je ovšem pouze smlouvou konstituovaný lid – Leviathan sám. Autorita moci zakládající legitimitu práva je tak existenciálně spojena s aktem reprezentace hodnoty, jež autoritu produkuje.<sup>139</sup>

Hobbes tedy neztotožňuje prostě stát s panovníkem, jak zněly některé zjednodušující interpretace jeho pojetí, nýbrž s transcendentálně přítomnou substancí jednotné vůle politického národa, která ovšem potřebuje konkrétní lidské osoby, aby se mohla projevit. Idea reprezentace, jak ji prezentuje Hobbes, je tak postavena na předpokladu současné existence dvou vůlí: transcendentálně přítomné vůle národa a empiricky přítomné vůle panovníka. Obě vůle nejsou identické, nicméně ta první je druhou učiněna přítomnou. Reprezentace má tudíž u Hobbese charakter učinění transcendentální entity národa znovu, tentokrát empiricky přítomnou. Anglický filosof tu navazuje na předchozí dlouhý vývoj ideje reprezentace pramenící v teologickém konceptu empirického zpřítomnění čehosi přítomného na úrovni transcendentální: Krista v Eucharistii (Tertullián) a posléze církve

---

<sup>137</sup> „And he that carryeth this Person, is called Sovereign, and said to have Sovereigne Power“ (Thomas Hobbes, *Leviathan*, Kap. XVIII).

<sup>138</sup> Srov. Giuseppe Duso, *Die moderne politische Repräsentation*, s. 33. Hanna Pitkin v této souvislosti podotýká jistou inkonsekventnost Hobbesova pojetí, neboť reprezentant na jevišti nedisponuje autoritou jím představované osoby, jak si to Hobbes jinak představuje (*The Concept of the Representation*, s. 23). S tím lze sice souhlasit, nicméně Hobbes s největší pravděpodobností používá daný příměr spíše k pochopení působení reprezentativního vztahu navenek, tedy zdůraznění aspektu veřejnosti jako jeho podstatného prvku. Srov. k tomu též Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 33.

<sup>139</sup> V podobném vykládá pojem autority též Hans Freyer: „Autorität heißt: daß ein Gehalt, der in den anderen auch vorhanden war, in vollkommenem Grade, – aber als derselbe Gehalt – repräsentiert wird“ (*Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie*, Berlin – Leipzig 1930, s. 248).

v koncilu a papeži (Mikuláš Kusánský).<sup>140</sup> Vzhledem k tomu, že pro další vývoj politického konceptu reprezentace mělo právě toto přenesení ze sféry teologické do státovédné zásadní vliv, potvrzuje se tu znovu Schmittem, Kelsenem i Schumpeterem konstatovaná teze o tom, že základní politické pojmy moderní doby jsou vesměs přeneseny z teologie. Jak ještě dále ukážeme, spočívá problém jejich dnešní relevance v tom, že právě teologické kořeny, na nichž spočívají, nejsou v současné společnosti již obecně přijímány. Tato skutečnost, která do politické teorie vstoupila pod názvem Böckenfördeho teorém, je také důvodem jejich zpochybnění jako základu chápání legitimacy moci v současných politických systémech. Určení reprezentace za kritérium legitimacy moci se logicky stává problémem, není-li přijat axiom transcendentální existence národa jako metafyzické jednotky.

Toto vztahování moci k reprezentované entitě pomáhá snáze pochopit Hobbesův koncept legitimacy. Jejím zdrojem není pouhá panovnická autorita sama o sobě, nýbrž národ, který je jí reprezentován. V tomto směru lze tedy na teoretické úrovni popřít snahu spatřovat v Hobbesovi teoretika pozitivistického určení legitimacy pouhou fakticitou moci.<sup>141</sup> Na druhé straně nelze nevidět, že kontraktualistická konstrukce státu má u Hobbese pouze povahu právní fikce, jejímž smyslem je právě legitimizace suveréna prvkem reprezentace.<sup>142</sup> Státní moc, která jednou existuje, není proto následně vázána na jakékoliv normy, dokonce včetně přirozenoprávních, a to právě díky fikci, že je jí vyjádřena vůle celého politického národa. Proti ní se jednotlivci nikdy nemohou legitimně vzepřít, samozřejmě ovšem za již zdůrazněného předpokladu, že je tato moc skutečně národem akceptována. Podle toho, který prvek je v Hobbesově konceptu státu akcentován, z něj lze odvodit různé teoretické

---

<sup>140</sup> K tomu viz přehledně zejména Hasso Hofmann, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin 1974. Srov. též Giuseppe Duso, *Die moderne politische Repräsentation. Entstehung und Krise des Begriffs*, Berlin 2006, s. 23nn.

<sup>141</sup> Jak správně podotkl Hans Blumenberg, neznamená Hobbesův koncept „auctoritas, non veritas facit legem“ nutně současně, že „auctoritas facit veritatem“. (*Legitimität der Neuzeit*, Frankfurt/Main, 2. Aufl., Frankfurt 1988, s. 92. V této souvislosti viz též Wilhelm Hennis, *Legitimität*, s. 21, jenž dokonce dochází k radikální thési, že Hobbes svůj koncept autority vztahuje pouze k otázce důvodu platnosti pozitivního práva, aniž by se zabýval legitimitou moci jako takovou. S Hennisem lze bezesporu souhlasit v tom, že Hobbes skutečně nelegitimizuje panství objektivním bezprostředně platným právem. Nicméně teprve legitimní povaha moci suveréna je u Hobbese pramenem autority, a tedy i konečným základem platnosti pozitivního práva. Bez oprávnění existence této moci společenskou smlouvou opřenu dále o princip svobody a bez transcendentálního základu prvku reprezentace by Hobbesova slavná věta neplatila. K sekundárnímu charakteru autority vůči hodnotovému odůvodnění, toho, proč je skutečně autoritou, viz také Richard Schottsky, *Die staatstheoretische Vertragskategorie*, s. 83n).

<sup>142</sup> Srov. Carl Schmitt, *Leviathan*, s. 48.

důsledky. Pokud je zdůrazněn moment konsenzu a akceptace moci lidem, lze jej chápat jako konformní s přirozenoprávními legitimačními koncepty, neboť moc je tu podřízena vyššímu normativnímu základu, který určuje její smysl (udržení společenského pořádku a míru), a vyplývá z přirozeného zákona zprostředkovaného společenskou smlouvou.<sup>143</sup> Je-li zdůrazněn moment odlišení právně závazných nařízení státu např. v oblasti náboženství od soukromých názorů člověka a Hobbesovo trvání na svobodě svědomí, stejně jako na konceptu právního státu, lze jej považovat za liberála.<sup>144</sup> A konečně, pokud je pozornost soustředěna pouze na chápání fakticky existující a dlouhodobě se prosadivší moci jako nutně legitimní autority, pak lze hledat spojující linie k právnímu pozitivismu, a v konečném důsledku i ke konceptům totálního státu, neboť legitimní moc není dle Hobbesa vázána žádnými zákony a může zasahovat do všech oblastí společnosti.<sup>145</sup>

Koncept legitimacy založený na reprezentaci tak z logiky Hobbesovy filosofie vychází jako analogický moment konceptu suverenity. Za „*vnitřní stránku otázky suverenity*“ je legitimita v teoretických konceptech vycházejících z úvahy o suverenitě považována dosud.<sup>146</sup> Koncept politické reprezentace postavený na logickém spojení lidu a osoby panovníka (či sboru

---

<sup>143</sup> Takovou interpretaci zastává např. Howard Warrender, *The Political Philosophy of Hobbes – His Theory of Obligation*, Oxford 1957, s. 322.

<sup>144</sup> Tak Carl Schmitt, *Leviathan*, s. 86.

<sup>145</sup> Voegelin posléze nazval toto pojetí „*existenciální reprezentací*“, jež je charakteristická pro každý existující stát, včetně totalitních diktatur (Eric Voegelin, *Nová věda o politice*, Brno, s. 40nn; k Voegelinovu pojetí reprezentace Giovanni Duso, *Die moderne politische Repräsentation. Entstehung und Krise des Begriffs*, Berlin 2006, s. 200nn). Nicméně na Hobbesovu obranu je třeba říci, že on sám, stejně jako další raně novověcí teoretici suverenity, nemohl reflektovat budoucí vývoj státu v éře 20. století. V jeho pojetí navíc není pouhá faktická pasivní akceptace moci nutným zdrojem legitimacy, nýbrž spíše signálem skutečnosti, že držitel moci – suverén – je opravdu reprezentantem politického národa, který ovšem sám existuje nikoli jako empiricky přítomný celek všech občanů, nýbrž jako transcendentální entita, která svou tvář získává právě v postavě panovníka. Jestliže tedy Voegelin od zmíněné existenciální reprezentace odděluje reprezentaci transcendentální, vázanou na sféru transcendentálního zdroje moci, jsou u Hobbesa oba prvky spojeny. Jeho reprezentant je legitimní díky tomu, že reálně reprezentuje politický celek národa, jehož vůle se může projevit jedině v jednání reprezentantů.

<sup>146</sup> Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre – Legitimitätsgrundlagen des demokratischen Verfassungsstaates*, Hamburg 1975, s. 19. Podobně i Raymonde Polin ukazuje na spojení teorií legitimacy se vznikem moderních reprezentativních struktur, *Analyse philosophique de l'idée de légitimité*. In: *L'idée de légitimité*, Institut international de philosophie politique, Parin 1967, s. 17nn. Podobně i Hasso Hofmann: „*Erst mit der Behauptung landesherrlicher Souveränität, d. h. mit der Befriedung und Ordnung verheißenden Behauptung des Zu-höchst-Seins und der exklusive, andere Mächte ausschließenden Einheitlichkeit dieser staatlichen Gewalt (...), erst mit solchem Anspruch und im politischen Widerstreit wird öffentliche Gewalt als solche in einer theoretisch prinzipiellen Weise legitimationsbedürftig*“ (*Legitimität*, s. 16).

parlamentu) v pojmu suveréna se v politické filosofii rozšířil během 18. století. V podobě parlamentní se stal základem chápání rozhodovacího procesu v anglické politické teorii, u Williama Blackstona a Edmunda Burka.<sup>147</sup> Prosadil se v konceptu volného mandátu i proti pojetí Johna Locka, jenž trval na vázanosti reprezentanta na názor empirického lidu. Edmund Burke tak ve slavném dopise Bristolským voličům konstatoval, že od chvíle zvolení je „*obecný rozum celku*“ reprezentován výhradně členy parlamentu, který nemůže zohledňovat partikulární zájmy jednotlivých skupin.<sup>148</sup> Koncept parlamentní reprezentace jako základu legitimacy státu byl přijat v pozdějších konceptech reprezentativní demokracie, a to přesto, že až do konce 18. století byl princip reprezentace považován vůči demokracii za protikladný. Prvek podílu maximálního počtu zúčastněných na dosazení reprezentantů nebyl přitom z hlediska principu reprezentace považován za klíčový. I pro Immanuela Kanta, který Hobbesův na vůli celku založený model odmítl, je reprezentace spojená s abstraktní ideou svobody, jíž reprezentanti artikuluji.<sup>149</sup> Teprve od 19. století je postupně koncept reprezentace spojován s momentem voleb a myšlenka reprezentace abstraktního celku je spojena s právem každého člověka na participaci na rozhodovacím procesu v demokratickém smyslu.

## § 15

Prohloubení teoretického základu se ovšem modernímu konceptu reprezentace dostalo teprve u Hegela a jeho pojetí státu. Stát je pro Hegela, jak známo, „*skutečností substanciální*

---

<sup>147</sup> K tomu viz Dolf Sternberger, *Edmund Burkes Verteidigung der Repräsentation gegen die Demokratie*. In: Týž, *Nicht alle Staatsgewalt geht vom Volke aus – Studien über Repräsentation, Vorschlag und Wahl*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1971, s. 40–58; Hasso Hofmann, *Repräsentation*, s. 458nn; Hanna Pitkin, *The Concept of Representation*, Los Angeles – Berkeley 1967, s. 168nn.

<sup>148</sup> „*Parliament is not a congress of the ambassadors from different and hostile interests, which interests each must maintain, as an agent and advocate, against others agents and advocates; but Parliament is a deliberative assembly of one nation, with one interest, that of the whole – where no local prejudices ought to guide, but the general reason of the whole*“ Edmund Burke (Letter to the electors of Bristol), *Burke's Politics*, Ross J. S. Hoffman a Paul Levack (edd.), New York 1949, s. 116.

<sup>149</sup> Immanuel Kant, *K věčnému míru. O obecném rčení. Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*, přel. K. Novotný a P. Stehlíková, Praha 1999. Srov. Giovanni Duso, *Die moderne politische Repräsentation: Entstehung und Krise des Begriffs*, Berlin 2006.

vůle“.<sup>150</sup> Tato vůle existuje, právě jako u Hobbesa, jako entita na transcendentální úrovni ideje. Právě v osobě panovníka se vůle takto existujícího státu, který na úrovni ideje splývá se sférou objektivní mravnosti, zpřítomňuje: díky němu se stává skutečnou. Bez státních orgánů by tak idea nedosáhla svého uskutečnění. Substanciální vůle pro Hegela vzniká v dualismu vůči společnosti existující jako sféry uskutečňování potřeb, tedy jako prostor zájmové diferenciaci a heterogenity. Reprezentace je jedinou cestou, jak dosáhnout toho, aby v realitě společenské rozmanitosti bylo možno provádět společně závazná a legitimní rozhodnutí. Legitimita tu tedy vychází z podmínky, že substanciální vůle jakožto objektivní duch uvědomující si sebe sama (tedy jsoucí o sobě i pro sebe) vůbec vznikne. Právě v tomto momentu se ovšem Hegel odpoutává od kontraktualistického schématu jako druhého Hobbesova či Rousseauova kritéria legitimacy.<sup>151</sup> Substanciální jednota není ve své existenci vázána na volní uzavření smlouvy mezi individui, ať hypotetické či faktické.<sup>152</sup> Kontraktualistické úvahy jsou založeny na ztotožnění obecné a jednotlivé vůle a vedou ke smíšení státu a společnosti, ať již v liberální či totalitární formě.<sup>153</sup> Hegelovo pojetí substanciální vůle je naopak založeno na perspektivě historické existence státu i svobody samotné. Státy nevznikají na základě dohody, nýbrž mocenským rozhodnutím, jež je ovšem samo uskutečněním objektivní mravnosti. Mimo ně neexistuje jakékoli před-státní právo. Carl Schmitt později právě na tento moment navazuje ve svém konstatování: *politická jednota buď je, nebo není*. Její vznik nemůže být výsledkem volního rozhodování jednotlivců nebo heterogenní společnosti, navíc s fikcí souhlasu všech zúčastněných. Každé rozhodování o vzniku státu podle Hegela může být úspěšné jen v případě přítomnosti substanciální entity, jež má jím být uskutečněna. Německý filosof tak dospívá svou logickou argumentací k nutnosti přítomnosti politického národa, který existuje jakožto transcendentální jsoouco, jež je základem existence každého státu. Stát je spojením principu partikulárního zájmu

---

<sup>150</sup> Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 258.

<sup>151</sup> Pro Hegela je myšlenka smlouvy nepřijatelná, neboť znamená převahu momentu individuality, zvláštnosti a zvládnutí nad obecností (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 258). Srov. Wolfgang Kersting, *Die politische Philosophie des Gesellschaftsvertrages*, Darmstadt 1996, s. 252; Jan Rolin, *Der Ursprung des Staates*, s. 201nn.

<sup>152</sup> Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 75.

<sup>153</sup> Srov. k tomu Gabriele Müller, *Staat und Geschichte im System der Philosophie Hegels*, *Der Staat* 20 (1981), s. 336nn.

s obecným: syntetickou jednotou obecnosti (*Allgemeinheit*) a zvláštnosti (*Besonderheit*).<sup>154</sup> Jen skrze něj je možné naplnění konkrétní svobody i obecné mravnosti (*Sittlichkeit*).<sup>155</sup> Stát je pro Hegela *conditio sine qua non* legitimního řádu. Státní moc je přitom současně předpokladem vzniku homogenního politického národa na úrovni ideální substance i jeho výsledkem. Namísto kontraktualistické kauzality u Hegela nastupuje temporální jednota dialektického vztahu. V tomto bodě je proto jeho koncept mocensky orientovaného státu výrazně odlišný od konceptu pozitivistického. Zatímco v paradigmatu klasického pozitivismu je stát pouze výsledkem fakticity moci, je pro Hegela moc umožněna teprve objektivací ducha, tedy přítomností substantivní vůle. Státní orgány pak z podstaty věci ztělesňují obecné dobro, a nikoli partikulární společenské zájmy. Zjevují společně s ústavou rozumný duch státu existujícího na transcendentální úrovni ideje jako rozumem nadané organizace nezávislé na individuální vůli jednotlivců.<sup>156</sup>

Ještě radikálněji než Hobbes vyvozuje Hegel z jednotné povahy politické vůle monarchickou formu vlády jako nejvhodnější uspořádání státu. Pojem legitimacy koncentruje v duchu dobové restaurační tradice především na způsob dosazení panovnické moci: legitimita je tak identifikována s principem dědičné monarchie.<sup>157</sup> Tento závěr je ovšem nutno chápat v souvislosti filosoficko-teoretického základu Hegelova pojetí státu. Nutnost monarchie vyplývá z podstaty státu a logiky jeho zpřítomnění v panovníkovi, nikoli naopak. Konečným zdrojem legitimacy, který ospravedlňuje i monarchický princip jako takový, je stát jako objektivní duch nadaný vlastním sebe-vědomím. Pokud by panovník nebyl společně s ústavou ztělesněním objektivního ducha státu, nebyl by jeho dědičný charakter k ničemu. Je tedy nutné, aby vůle panovníka byla v souladu s „*moudrostí práva, spravedlnosti a obecného dobra*“. Ačkoli panovník vyjadřuje jednotu státu a jeho vůle, nechápe jej Hegel výslovně jako reprezentanta. Pojem reprezentace totiž vyhrazuje pro zastoupení diferencovaných zájmů společnosti vůči státu ve stavovském tělese. Tímto tělesem je artikulována vůle společnosti, jež ovšem postrádá jednotný charakter. Naopak panovník

---

<sup>154</sup> Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 261.

<sup>155</sup> Hegel se přitom staví proti individualistickému konceptu svobody v kontraktualistickém pojetí a na jeho místo staví koncept konkrétní individuální svobody, která je součástí řádu objektivní mravnosti, jež upravuje systém svobody v rámci obecného celku, tedy ve vztahu ke svobodě ostatních. *Tamtéž*, doplněk k § 261. Srov. k tomu Jan Rolin, *Der Ursprung des Staates*, s. 209.

<sup>156</sup> Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Op. cit.*, § 265. Srov. Thomas Würtemberger, *Die Legitimität*, s. 181.

<sup>157</sup> *Tamtéž*, § 281.

coby státní orgán artikuluje obecnou vůli celku. Prvek reprezentace subjektivní vůle společnosti je tedy u Hegela výrazným obohacením holistických konceptů Hobbese či Rousseaua. Hegelovo užití konceptu reprezentace ve smyslu, který je v německé právní vědě vyhrazen spíše pojmu zastoupení (*Vertretung*) může ovšem působit na první pohled konfusně. Nic ovšem nemění na faktu, že reprezentativní povaha panovníka jako instance artikulující jednotnou vůli celku načrtnutá u Hobbese je Hegelem zachována, ač s použitím odlišných pojmových instrumentů.<sup>158</sup> Přesto, že tedy Hegel pojmově legitimitu redukuje jen na osobu panovníka a nepřikládá jí v rámci své filosofie státu příliš velký význam, lze jeho dílo považovat z hlediska vývoje ideje legitimacy založené na reprezentativním principu za zcela zásadní.

## § 16

Zatímco Hegel ve svém pojetí ztělesnění státní jednoty v postavě panovníka ještě přímo navázal na Hobbese, obohativ jeho koncept o prvek zastoupení společenských zájmů při tvorbě konkrétní státní vůle, vydal se již dříve Rousseau ve snaze propojit vůli státu s empiricky přítomným lidem přesně opačnou cestou. Přejal přitom od Hobbese jeho koncept jednoty společenské smlouvy a smlouvy o podřízení, stejně jako představu národa coby transcendentálně přítomné metafyzické jednotky nadané absolutní mocí, jednotnou vůlí a jednajícím jako jediná osoba.<sup>159</sup> Pro Rousseaua je stejně jako pro Hobbese právě tato entita suverénem, na rozdíl od empiricky přítomné společnosti charakteristické vysokým stupněm zájmového rozrůznění. Nicméně zatímco Hobbes, stejně jako Burke či Hegel vycházejí z předpokladu, že jednota vůle takto metafyzicky pojaté entity může být vyjádřena pouze malým počtem osob (podobný závěr konstatuje ostatně i Kant ve vztahu k reprezentaci ideje svobody), pro Rousseaua je suverenita z národa na jednotlivce či skupinu osob nepřenositelná. Národ může pouze pověřit vládu konkrétními úkoly na principu vázaného mandátu, nikoli se však nechat reprezentovat jako celek. Rousseau z tohoto postulátu vyvozuje koncept demokracie coby identity vládnoucích a ovládaných,

---

<sup>158</sup> Tak i Giuseppe Duso, *Die moderne politische Repräsentation*, s. 113nn, zvl. s. 121.

<sup>159</sup> Zatímco však Hobbes klade důraz na prvek podřízení, u Rousseaua stojí v popředí aspekt kontraktuální vlády. Srov. Ernst Cassirer, *Philosophie der Aufklärung*, Hamburg 1997, s. 276.



tedy empirického lidu a transcendentálně přítomné substance národa jako jedině kritérium legitimní formy státu.<sup>160</sup> Této identitě odpovídá identita *volonté de tous* a *volonté générale*. Přesto ovšem, že ideální formou dosažení této identity je podle Rousseaua plebiscitní forma vlády, dochází filosof současně k závěru, že předpokladem je schopnost jednotlivců oprostít se od partikulárních zájmů při jednání v záležitostech celku, což není v existujících podmínkách představitelné. Demokracie tak neznamená pouhou vládu plebiscitně se projevující většiny, ale skutečnou vládu *volonté générale*, která se jako metafyzická jednota musí prosadit i proti případnému většinovému opozičnímu názoru. Rousseau si je přitom vědom, že jeho ideál identity empirické a obecné vůle je třeba chápat spíše jako regulativní ideu než představitelnou situaci. I pokud by byl lid (po nastolení předchozí výchovné diktatury) jednal jen s ohledem na zájmy celku, bude vždy existovat diskrepance mezi plebiscitně jednajícím lidem a skutečným personálním substrátem politického národa, a tedy i mezi vládnoucími a ovládanými. Ani jeho pojetí plebiscitární demokracie se tak nedokáže zcela zbavit reprezentativních prvků.<sup>161</sup>

Rousseauův koncept státu, ač vytvořený ve vědomé distanci od reprezentativního modelu, tvoří pouze druhou stranu téže mince, téhož pojetí státu založeného na konceptu suverenity, jejímž posledním materiálním zdrojem je politický národ jakožto metafyzická entita. Legitimita tu vyvstává jako pojítko mezi tímto národem a reálným jednáním empirických státních orgánů. Podle teoretiků reprezentace vzájemné vyváženosti lze dosáhnout jedině přijetím ideje reprezentace. Naopak podle Rousseaua může *volonté générale* jednat přímo, v identitě se sebou samotnou. Rozdíl mezi oběma postoji spočívá v praktické podobě pouze v kvantitativním momentu, tedy ve skupině, která drží v rukou otěže faktické moci. Zatímco jedna pozice tenduje k tomu, přiblížit velikost této skupiny maximálně empirickému celku národa, druhá namísto toho zdůrazňuje nutnou odlišnost vládnoucích a ovládaných jako prvek každého politického systému.<sup>162</sup> Tato odlišnost je

---

<sup>160</sup> Srov. Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, 9. Aufl., Berlin 2003, s. 204nn.

<sup>161</sup> Na to správně poukázal již Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 206. Stejný závěr učinil dříve i Benjamin Constant, podle něhož bezprostřední jednání národa není nikdy možné v dokonalé podobě, neboť vždy zůstávají skupiny vyňaté z účasti na rozhodování, byť jsou to třeba jen děti a obyvatelé státu bez občanství (Benjamin Constant, *Politische Schriften*. I. Band. Hg. Von Lothar Gall. Berlin 1972, s. 117).

<sup>162</sup> Hugo Preuß v této souvislosti podotýká, že „*panství přirozené aristokracie je věčným principem všeho státního života*“, a kritizuje proto Rousseauův koncept jako nedostatečně reflektující podstatu fungování moci (*Die Sozialdemokratie und der Parlamentarismus*, s. I. 1891, s. 148, s. 152).

ovšem fakticky zachována i v případě prvního modelu. V obou případech přitom pojem státu osciluje mezi třemi body: empirickým celkem lidu podřízeného státní moci, metafyzickou entitou suverénního národa a mocí vykonávanou státními orgány. Zatímco Rousseauův koncept identity se zaměřuje na jednotu všech třech elementů jako ideální stav, stačí konceptu reprezentace jednota mezi posledními dvěma prvky. Idea reprezentativní demokracie se snaží obě pojetí propojit zahrnutím empirického lidu jako základny pro dosažení reprezentantů. Právě k tomu dospěl E. J. Sieyès, když postulát demokraticky pojaté suverenity lidu spojil s myšlenkou reprezentace. Zejména na úrovni ústavodárné moci je podle teoretika revoluční ústavy princip reprezentace (s velmi abstraktním pověřením lidu *de facto* na úrovni volného mandátu) nevyhnutelný a možnost plebiscitní formy je tu vyloučena: „*Legislativní moc začíná ve chvíli, kdy je ustaveno obecné shromáždění reprezentantů.*“<sup>163</sup> Idea demokratické reprezentace tak v sobě spojuje vzájemně zcela odlišná chápání způsobu výkonu a ospravedlnění moci založená přitom společně na proceduře voleb, a vytváří tak jedinečný prostor pro kombinaci principu jednoty a mnohosti, aniž by přijetí jednoho z nich znamenalo negaci druhého.<sup>164</sup>

Ačkoli pojetí demokracie u Rousseaua a kořeny demokratického myšlení anglosaské tradici bývají mnohdy stavěny do protikladu, nelze přehlédnout jejich společný legitimační základ, který spočívá v myšlence abstraktní entity, kterou stát představuje. I mezi tak radikálně odlišnými mysliteli, jako byl Burke a Rousseau, lze najít společné přesvědčení o transcendentální povaze substance, jež má být státem ztělesněna. Jak Burke, tak Rousseau vycházejí z předpokladu, že politický národ je entitou nadanou vlastním rozumem, jenž je nutně v souladu s přirozeným právem. Output a input legitimacy takto pojatého státu se na úrovni ideje slévá v jedno. Rozdíl mezi oběma mysliteli není v přijetí či nepřijetí existence politického národa jako substanciální entity, ale ve zdůraznění momentu, jež je určující pro tvorbu státní vůle. U Rousseaua je to obecná vůle tohoto národa, *volonté générale*, u Burkea

---

<sup>163</sup> Cit. podle G. Burdeau, *Traité de Science Politique*, Paris 1952, IV. S. 245.

<sup>164</sup> V podobném smyslu hovoří Hans Meier o „přidané hodnotě“ reprezentace ve spojení s ideou demokracie: „*Repräsentation und Demokratie weisen also den Repräsentanten bzw. Vertretern des Volkes durchaus eine unterschiedliche Stellung zu und da sie beide durch die Wahl ihre Legitimation erhalten, ist es glaube ich berechtigt, von einem Legitimationsmehrwert bei der Repräsentation zu sprechen, der nach den Prinzipien der Demokratie unberechtigt ist.*“ (*Repräsentation und Demokratie*. In: Horst Dreier (Hg.), *Rechts- und staatsrechtliche Schlüsselbegriffe: Legitimität – Repräsentation – Freiheit*, Berlin 2005, s. 107).

je to objektivní obecný zájem tohoto národa a jeho *general reason*. Zatímco Rousseau nepočítá s jakýmkoli exogenním omezením *volonté générale*, obsahuje Burkeův obecný rozum koncept sebeomezení již sám v sobě. Pro francouzského filosofa suverenity se však především v konceptu obecné vůle založené na principu identity slévá prostor soukromého a veřejného a nezbývá tu jakékoli místo pro svobodu jednotlivce, jenž je zcela pohlcen národem. Ke stejnému pojetí se uchýlila i revoluční politická teorie, jež Rousseauovu absolutizaci metafyzického národa přejala za svou a v Robespierrově konceptu absolutní moci reprezentantů ji převedla do kategorie reprezentativní demokracie.<sup>165</sup>

## § 17

Klasická teorie suverenity, načrtnutá Bodinem, Hobbesem, Rousseauem i Hegelem, dokázala přes mnohé vzájemné odlišnosti v pojetí jednotlivých autorů formulovat takové pojetí vztahu moci a práva, jež bylo s to konceptem suverénního státu nahradit klasické přirozenoprávní koncepty ospravedlnění moci (podrobněji se k ní a k pojetí národa z ní vyplývajícího vrátím v částech 3 – 5 této práce). Politický národ či státní lid jako samostatná právní i politická kategorie nadaná vlastní vůlí, rozumem a – přímo či skrze reprezentanty – schopností jednat se stala výchozí kategorií legitimačních konceptů. Předpokladem reprezentace je existence společného zájmu, který zase předpokládá bazální jednotu reprezentovaného celku.<sup>166</sup> Tam, kde takový společný zájem chybí, lze těžko hovořit o politickém národu. Na konceptu národní jednoty spočívá dodnes koncept volného mandátu poslance. Nezávislost poslance na pokynech jeho vlastní strany a voličů je ospravedlněna jedině tím, že sám reprezentuje celý politický národ, který se jinak než skrze své reprezentanty nemůže projevit. Díky tomu, že každý jednotlivý člen je reprezentantem celku, je i sbor reprezentantů – parlament – reprezentací národa. Naopak imperativní mandát je

---

<sup>165</sup> Srov. Ernst Fraenkel, *Die repräsentative und die plebiszitäre Komponente im demokratischen Verfassungsstaat*, s. 360.

<sup>166</sup> Srov. Edmund Burke (Letter to the electors of Bristol), *Burke's Politics*, Ross J. S. Hoffman a Paul Levack (edd.), New York 1949, s. 116.

logickým pokračováním modelu stavovského zastoupení, vyjádřeného teoreticky v Althusiově konceptu *consociatio symbiotica*.<sup>167</sup>

Stát klasické teorie suverenity je na jedné straně sice racionálním výtvořem,<sup>168</sup> na druhé straně je v této podobě nevyhnutelným postulátem rozumu, vůči němuž není alternativy.<sup>169</sup> Tím se tento koncept státu vzdaluje aristotelské představě o přirozeném společenském uspořádání lidských tvorů. V tomto bodě nelze samozřejmě hledat ještě vymezující prvek oproti jiným legitimačním konceptům. Ostatně myšlenka státu coby racionální produkt charakteristický svou mocí a vzniklý na základě smlouvy či konsenzu je společná jak neopozitivistickému konceptu systémové teorie, tak kontraktualismu Johna Rawlse či diskursivní etice Jürgena Habermase.<sup>170</sup> Naopak Hegel sice stát rovněž považuje za produkt rozumu, ovšem současně zásadně odmítá jeho smluvní založení. Klíčovým prvkem teorie suverenity z hlediska pojetí legitimacy není samotné mechanické pojetí státu, nýbrž především transcendentální základ suverenity v obecné jednotě lidu, který dává každé reálně přítomné – a tedy nutně z tohoto základu vycházející – státní moci metafyzickou povahu. Skutečným zdrojem legitimacy není tedy nutně fiktivní akt uzavření smlouvy jako takový,<sup>171</sup> nýbrž reálná přítomnost politického národa jako vůlí nadané substance. Jediným způsobem, jak tuto substanci přivést k jednání v tomto světě, je pak moment reprezentace, díky níž vůbec suverén jako suverén může jednat.<sup>172</sup>

Koncept reprezentace se tak stává základem moderního suverénního státu.<sup>173</sup> Suverenity samotná a společně s ní i reprezentant jako její nositel v imanentním světě se již v klasické teorii suverenity dostávají do pozice jakéhosi přechodu mezi sférou normativity a fakticity.

---

<sup>167</sup> Johannes Althusius, *Politik*. Übersetzt von Heinrich Janssen, Hg. von Dieter Wyduckel. Berlin 2003, s. 165nn.

<sup>168</sup> Rüdiger Bubner, *Polis und Staat. Grundlinien der Politischen Philosophie*, Frankfurt/Main 2002, s. 104.

<sup>169</sup> Srov. Jan Rolin, *Der Ursprung des Staates*, s. 203.

<sup>170</sup> Viz k tomuto vlivu Hobbesovského pojetí státu Rüdiger Bubner, *Polis und Staat*, s. 131.

<sup>171</sup> Ostatně i přední teoretik kontraktu Rousseau počítá s aktem sebekonstituce lidu ještě před uzavřením smlouvy.

<sup>172</sup> Zásadní a současně velmi precizní vyjádření lze najít již u Hobbese: „A Multiple of men, are made One Person, when they are by one man, or one Person, Represented; so that it be done with the consent of every one of that Multitude in particular. For it is the Unity of the Representer, not the Unity of the Represented, that maketh the Person One. And it is the Representer thath beareth the Person, and but one Person: an Unity cannot be otherwise understood in Multitude“ (Thomas Hobbes, *Leviathan*, Kap. XVI).

<sup>173</sup> Srov. Eric Voegelin, *Nová věda o politice*, s. 43n.

Ten představuje moment nerozlišenosti mezi právem a mocí, mezi tím, co má být a co je. Nejde ovšem o pouhou pozitivistickou identifikaci normativní sféry s faktickou platností pozitivních norem, tedy s legalitou. Pramen normativity spočívá v existenci již konstituované politické substance, jež má ústavním řádem získat konkrétní vyjádření v čase a prostoru. Ústavodárná moc tedy není sama o sobě prostou faktickou mocí, ale jakožto suverénní moc je eo ipso i sférou normativity: „*Constituer n'est pas créer, c'est établir*“. Pojmy moci, práva jsou vzájemné koreláty spojené právě pojmem reprezentace. Pozoruhodným způsobem pojímá toto spojení Martin Heidegger, kdy, recipuje Nietzscheovu „*vůli k moci*“, klade moc do souvislosti s bytím samotným (čímž se zbavuje i jejího spojení s reprezentací): moc samotná nemůže být „*uchopena*“, neboť je sama nositelkou bytí.<sup>174</sup>

## § 18

Moment nerozlišenosti sféry práva a moci v suverenitě byl reflektován již Pindarem ve slavném a kontroverzním fragmentu.<sup>175</sup> Na jeho relevanci pro moderní teorii suverenity a legitimacy upozornil nedávno Giorgio Agamben.<sup>176</sup> Pindaros mluví o νομος βασιλεως, jež představuje spojení βια a δικε, moci a spravedlnosti v jednotě zákona. Νομος je tak mocí i právem současně, lépe řečeno představuje přechod ze sféry normativity do sféry faktické moci. Nejde ovšem o pozitivně-právní zákon, nýbrž o abstraktní *nomos* (νομος), jež se

---

<sup>174</sup> Heidegger v této souvislosti reaguje na Ernsta Jüngera, který sice rovněž vychází z Nietzscheho, nicméně moc chápe ještě jako reprezentaci existence subjektu, jež je jedině díky svému reprezentativnímu charakteru legitimizována (Ernst Jünger, *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*, Hamburg 1932, s. 67nn). Na to Heidegger odpovídá: „*Macht ist nicht Zeichen der Existenz und daher auch nicht Repräsentation der Gestalt, sondern sie ist Grund des existierenden – als Subjekt seienden Menschen und seiner Subjektivität.*“ A dále spojuje pojem moci se slovesem „*machten*“ chápaným jako dynamický základ, z něhož samotný abstraktní pojem moci vychází: „*Weil Macht nur ist, indem sie macht, deshalb kann sie nicht ergriffen werden, wie ein vorhandenes Ding in Besitz gebracht, sondern man muß nur von ihr besessen – von ihr getragen sein, d. h. in ihrer Knechtschaft stehen – was dann als neue Freiheit sich verkünden muß und sogar noch von Legitimation spricht*“ (Martin Heidegger, *Zu Ernst Jünger*, Gesamtausgabe IV, Bd. 90, Frankfurt/Main 2004, s. 176, 181).

<sup>175</sup> „*Νομος ηο παντων βασιλεως τηνατων τε και ατηνατων αγει δικαιον το βιαιοτατον ηζπερταται ψηειρι. Τεκμαιρομαι εργοισιν Ηερακλεος*“ (Pindarus, *Carmina cum fragmentis*, Bruno Snell (ed.), Lipsiae 1955, s. 255). Srov. k interpretaci Carl Schmitt, *Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, 4. Aufl., Berlin 1997, s. 42nn.

<sup>176</sup> Giorgio Agamben, *Homo sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*, übersetzt von Hubert Thüning, Frankfurt/Main 2002, s. 41nn.

nachází současně ve sféře přirozeného stavu i panství. Oproti sofistickému upřednostnění φύσις jako předpokladu νομος, jež předznamenává postoj klasického pozitivismu, je již v Pindarově pojetí obsažen prvek syntézy transcendentální normy a empirické moci v suverénním νομος βασιλευς. Stejný element nalézá Hobbes v postavě reprezentanta-suveréna, jež představuje právě moment neodlišenosti mezi mocí a právem. Ani zde přitom není pouhá skutečnost jeho moci zdrojem normativity, nýbrž současně i jejím produktem. Hobbesův suverén sehrává stejnou roli jako Pindarův νομος.

Koncept νομος coby transcendentálního zdroje normativity přejímá a ovšem i podstatně modifikuje Carl Schmitt. Již ve svém prvním spise z roku 1914 se německý právní teoretik obrátil proti klasickému pozitivistickému konceptu legitimacy stejně jako přirozenoprávním teoriím s novým pojetím vztahu moci a práva.<sup>177</sup> V něm je suverénní (státní) moc z povahy věci produktem vyšší normativity, již Schmitt nazývá jako abstraktní právo. Toto originární právo, jež má přednost před státní mocí, nemá samo o sobě empirickou platnost a musí být teprve pozitivně-právně přijato, zprostředkováním státní mocí. To ovšem současně znamená jeho „specifickou modifikaci“.<sup>178</sup> Toto pojetí vede  *nolens volens*  k metafyzickému pojetí státu, neboť ve státní moci je spatřována, podobně jako u Hegela, mravní entita, která jako „*ve své ideji pojatý stát*“ nemůže spáchat bezpráví. Stát je tu nadindividuální jednotkou, jež je současně empirickou substancí ve smyslu mocenské organizace i právním fenoménem. Schmitt na jedné straně spojuje faktickou platnost norem se státem a odmítá možnost nelegitimní existence státu jako takového, ovšem současně přiznává originárnímu právu abstraktní platnost nezávisle na jeho uskutečnění, čímž se vzdaluje pozitivistické pozici.<sup>179</sup> Kdo veškeré právo ztotožňuje s pozitivním, konkrétním právem, „*hlásí se k teorii moci a neguje nepřekonatelný rozdíl mezi právem a skutečností*“.<sup>180</sup> Jádro tohoto pojetí vztahu státu, moci a práva se objevuje ve všech pozdějších Schmittových dílech. Posléze nazývá Schmitt sféru nadpozitivního práva v souladu s vlastním výkladem Pindarova fragmentu jako

---

<sup>177</sup> Carl Schmitt, *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, Berlin.

<sup>178</sup> Carl Schmitt, *Wert des Staates*, s. 74. Odtud pochází pojem „přirozeného práva bez naturalismu“, jež má vyjadřovat empirickou platnost práva díky mocenskému aktu. Ke vztahu abstraktního práva u Schmitta k přirozenému právu viz Volker Neumann, *Der Staat im Bürgerkrieg*, s. 29.

<sup>179</sup> Přesto nechybí pokusy přiřadit Schmitta k právnímu normativismu, podobně jako k přirozenoprávním teoriím. Srov. např. Margit Kraft-Fuchs, *Prinzipielle Bemerkungen zu Carl Schmitts Verfassungslehre*, ZöR 9 (1930), s. 511n. Dále k tomuto tématu Volker Neumann, *Der Staat im Bürgerkrieg*, s. 25nn, s. 34nn.

<sup>180</sup> Carl Schmitt, *Wert des Staates*, s. 20.

*nomos*, jenž je, na rozdíl od pouhého zákona, nadřazen veškeré ústavně zakotvené moci. Podstata tohoto *nomos* je přitom koincidentní se Schmittovým pojetím státu jako politické jednoty národa.<sup>181</sup> Tím ovšem Schmitt neguje i syntézu moci a spravedlnosti v pojmu zákona. Na místo, kde u Pindara stál *νομος*, nastupuje u německého filosofa moment suverénního rozhodnutí (o výjimečném stavu, tedy výjimce z platnosti pozitivního práva ve jménu nadpozitivní právní sféry), které je identifikováno s pojmem suverenity.<sup>182</sup> Právě suverénní rozhodnutí je místem průniku prostoru normativity, tedy sféry abstraktního práva – *nomos*, a pozitivně-právně regulované sféry. Jím je založen stát a s ním i ústavní řád. V suverénním rozhodnutí se sféra abstraktního práva propojuje se sférou skutečnosti a moci.

Schmittův koncept legitimacy se tedy opírá o vizi metafyzického zdroje normativity, jímž se státní moc musí řídit. Tento zdroj je ve své podstatě identický se substantivní vůlí národa, tedy Rousseauovou *volonté générale*. Legitimita tak představuje shodu jednání státní moci s touto metafyzicky pojatou vůlí. Jak bylo přitom již shora uvedeno, rozdíl mezi tím, zda tato vůle jedná bezprostředně nebo jsouc reprezentována spočívá především v míře početního rozdílu mezi reprezentanty a reprezentovaným národem, neboť reprezentativní prvek je přítomen v každém státu, ať již je reprezentantem parlament či lidé hlasující v referendu. Projevem substantiální vůle je suverénní rozhodnutí, stojící na hraně mezi normou a skutečností. Zatímco v ústavně upraveném mocenském systému pro takové rozhodování není místo, neboť moc státních orgánů je tu normativně svázána, nastupuje toto ke slovu ve chvíli výjimečného stavu. Tehdy dochází k suspenzi platného pozitivního práva ve jménu původní, abstraktní normativity, aby byl suverénní – ústavodárnou – mocí vytvořen nový ústavní pořádek. Legitimitu tak Schmitt staví do opozice vůči pouhé legalitě jako zdroj abstraktní normativity, jež se projevuje v jednání suveréna. Rozhodování o výjimečném stavu, které Schmitt identifikuje se suverenitou, je tak současně oním přechodem mezi sférou abstraktního práva a faktické moci. Ústavodárný proces tedy není *creatio ex nihilo*, jak by se pozitivistickou interpretací mohlo zdát, nýbrž musí vycházet z hlubšího

---

<sup>181</sup> Srov. Schmittovu definici: „*Nomos ist das den Grund und Boden der Erde in einer bestimmten Ordnung einteilende und verortende Maß und die damit gegebene Gestalt der politischen, sozialen und religiösen Ordnung. Maß, Ordnung und Gestalt bilden hier eine raumhaft konkrete Einheit*“ (*Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, 4. Aufl., Berlin 1997, s. 40).

<sup>182</sup> Carl Schmitt, *Politische Theologie*, s. 13. Schmitt zásadně odlišuje pojem *nomos* od pojmu zákona. Zatímco *nomos* je sférou nadpozitivní platnosti abstraktního práva, zákon je pouze pozitivně-právní normou závislou na prosazení moci, jež *nomos* konkretizuje.

transcendentálního zdroje: metafyzické podstaty státu a jeho politického národu.<sup>183</sup> Legitimita tohoto procesu vyplývá z existující vazby mezi touto podstatou (substanciální vůlí státu), a realitou státu. Jejím měřítkem je fakt, že suverénní rozhodnutí o výjimečném stavu skutečně prosadí, tedy že po dočasné suspenzi dosud platného pozitivního práva dojde k prosazení nového ústavního systému s novým systémem pozitivně-právních norem.<sup>184</sup> Samotná vazba mezi státem a abstraktním právem koincidentním s politickou jednotou národa je podle Schmitta produkována reprezentací, jež je pojmem vůči legitimitě paralelním.<sup>185</sup>

Ve svém výsledku se Schmittův koncept ústavodárného rozhodování jeví jako podobný Jellinekovu pojetí, v němž je politický řád legitimizován dlouhodobou akceptací mocensky prosazeného ústavního systému. Nicméně zatímco pro Jellineka je tato akceptace samotným zdrojem legitimacy, pro Schmitta je to pouhý druhotný signál, jenž prokazuje, že ústavodárná moc byla skutečně legitimní. Faktická akceptace moci lidem je signálem její legitimacy, tedy jejího reprezentativního (či rousseauovsky identitárního) charakteru: „*Pravá moc zajišťuje opravdový konsensus a opravdový konsensus zajišťuje opravdovou moc.*“<sup>186</sup> Proto Schmitt – na rozdíl od svých pozitivistických odpůrců – považuje za přijatelný odpor vůči ústavně-legálním politickým krokům, které jsou v rozporu s legitimačním zdrojem samotné ústavy.

## § 19

---

<sup>183</sup> Srov. Wolfgang Kersting, *Kritik der Gleichheit. Über die Grenzen der Gerechtigkeit und der Moral*, Weilerswist 2002, s. 267.

<sup>184</sup> Kay Wächter trefně v této souvislosti poukazuje na podobnost Schmittova konceptu s teorií suspenze práva u Kierkegaarda, jejíž legitimitu lze rovněž konstatovat teprve ex post, pokud se původně revoluční narušitel dokáže dlouhodobě prosadit (*Studien zum Gedanken der Einheit des Staates. Über die rechtsphilosophische Auflösung der Einheit des Subjektes*, Berlin 1994, s. 46nn).

<sup>185</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 208, s. 212. Rozdíl mezi oběma pojmy spočívá pouze v odlišné perspektivě jejich použití: zatímco reprezentace je orientována na existenciální aspekt politické jednoty, legitimita je zaměřena na aspekt normativní. Srov. Giovanni Duso, *Die moderne politische Repräsentation*, s. 170; Hasso Hofmann, *Legitimität gegen Legalität*, s. 21. Jako alternativní prvek vůči reprezentaci postupuje Schmitt, jak známo, koncept identity. Současně ovšem dodává, že neexistuje stát, který by nestál alespoň částečně na reprezentativním mocenském systému.

<sup>186</sup> Carl Schmitt, *Machtpositionen des modernen Staates*. In: Týž, *Verfassungsrechtliche Aufsätze*, Berlin 1958, s. 371. Jak ještě uvidíme, vyjadřuje v současnosti totéž propojení konsenzu a moci Agambenův pojem přechodu.



Koncept legitimacy jako souladu metafyzického jádra státu s reálnou státní mocí, jenž se zrcadlí v moderní teorii suverenity od Hobbese po Schmitta a v němž je místem přechodu mezi sférou normativity a fakticity suverén, patří dosud k nejrozšířenějším teoretickým modelům ospravedlnění politické moci. Je také logicky hlavním legitimačním základem konceptu reprezentativní demokracie. Nutnou podmínkou je ovšem přijetí premisy existence politického národa jako homogenního politického subjektu, jenž existenciálně předchází státní moci, ač je touto mocí současně dále konstituován. Pochopení, resp. teoretické popsání tohoto složitého vztahu mezi politickým národem a státem patří ke stěžejním problémům konceptů legitimacy založených právě na substanciální vůli politického národa. Již zmíněný Schmitt řeší tuto otázku objevením konceptu „politična“ jako před-státního fenoménu určeného sebe-uvědoměním určitého kolektivu vymezením se vůči ostatním kolektivům, přičemž ovšem počítá s transcendentální entitou tohoto kolektivu, jež tuto sebe-konstituci coby politického národa a následně i státu umožňuje.<sup>187</sup> Mocenský akt rozhodnutí o vzniku státu tak logicky vyžaduje pre-existenci zmíněné politické entity jako metafyzické jednoty. Tento závěr ostatně přichází ke slovu již u Platona, ovšem teprve od éry Hobbese je skrze logiku reprezentace umožněno spojení metafyzické jednoty lidu s orgány výkonu moci.<sup>188</sup>

Rudolf Smend se vztah mezi státem a politickým národem coby jeho základem i produktem pokusil vyřešit pomocí jím založené teorie integrace. V ní je stát pojat jako dynamický proces nikdy nekončící integrace kolektivu v politický celek, v němž se jednotlivé faktory, právo, státní moc i lid neustále trvale vzájemně nově konstituují. Legitimita politického řádu je však rovněž v konceptu teorie integrace opřena o transcendentální jádro národa a státu. Státní panství je pro Smenda uskutečněním hodnot, jež státu předcházejí.<sup>189</sup> Podobně jako pro Schmitta je ovšem u Smenda autonomní existence hodnot mimo státní moc nemožná: „*hodnoty vedou reálný život jen díky je prožívajícímu a uskutečňujícímu společenství*“.<sup>190</sup> Idea práva je tak i v teorii integrace chápána jako nadpozitivní systém

---

<sup>187</sup> Carl Schmitt, *Begriff des Politischen*.

<sup>188</sup> Srov. Rüdiger Bubner, *Polis und Staat*, s. 137n.

<sup>189</sup> Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, s. 150, 158.

<sup>190</sup> *Tamtéž*, s. 226.

hodnot, jenž je sice státem zpřítomněn, aniž by však samotná státní moc byla jeho zdrojem.<sup>191</sup>

Legitimační koncept teorie suverenity je nutně založen na metafyzické jednotě státu a jeho politického národa, jež má své jádro v mimoempirické transcendentální sféře. Jen za podmínky přijetí tohoto postulátu má teorie reprezentace smysl, jinak se stává, jak konstatoval Hans Kelsen, pouhou fikcí.<sup>192</sup> Idea reprezentace je založena na myšlence vyjádřené již Hobbesem, že každý suverén jedná jen na základě autority svěřené mu národem. Existuje-li politický systém reálně prosazující ve svém území nijak neodvozenou politickou moc, je tato moc autorizována národem.<sup>193</sup> Neexistuje-li predispozice určitého heterogenního souboru lidí být politickým národem, nemá ani moc šanci se dlouhodobě prosadit jako legitimní moc. Pojem suverenity je tu svázán s pojmem reálně existujícího národa jakožto jejího zdroje. V tomto pojetí je státní národ určujícím kritériem vstupní i výstupní legitimacy. I případná aplikace teorie identity ovládaných a vládnoucích jako formy demokratické legitimacy odmítající reprezentaci je, jak bylo již shora uvedeno, založena na axiomu politické (nikoli nutně etnické či kulturní) homogenity národa, a současně počítá sama s reprezentativními prvky, neboť lid voličů se nikdy plně nekryje s ovládaným národem. Jak podotýká již Benjamin Constant, ani bezprostřední jednání národa není nikdy možné v dokonalé podobě, neboť vždy zůstávají skupiny vyňaté z účasti na rozhodování, byť jsou to třeba jen děti a obyvatelé státu bez občanství.<sup>194</sup> Moment reprezentace je tedy nezbytným korelátem pojmu politického národa i státu coby jeho surogátu. Podle Carla Schmitta je tak nelegitimní takový ústavní systém, který nereflektuje skutečnou vůli politického národa, ačkoliv se drží norem legality, které sám definuje. Tuto vizi ostatně potvrdil ve své judikatuře

---

<sup>191</sup> Srov. Thomas Würtemberger, *Legitimität*, s. 298.

<sup>192</sup> Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, s. 8. Ostatně i Carl Schmitt hovořil v éře svého příklonu k nacionálnímu socialismu o „barokní ideji“ reprezentace, namísto níž upřednostnil Rousseauovu vizi identity (Carl Schmitt, *Staat, Bewegung, Volk*, Tübingen 1933, s. 42).

<sup>193</sup> Srov. ke konceptu reprezentace Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 204nn; Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie im 20. Jahrhundert*. 2. Aufl. Berlin 1960, passim; Ernst Fraenkel, *Die repräsentative und die plebiszitäre Komponente im demokratischen Verfassungsstaat*. In: Heinz Rausch (Hg.), *Zur Theorie und Geschichte der Repräsentation und der Repräsentativverfassung*, s. 331nn.

<sup>194</sup> Benjamin Constant, *Politische Schriften*. I. Band. Hg. Von Lothar Gall. Berlin 1972, s. 117.

i Spolkový ústavní soud, podle něhož je homogenní politický národ základem legitimacy moderních politických systémů.<sup>195</sup>

Suverenistické koncepty legitimacy se na rozdíl od pozitivistických i přirozenoprávních soustřeďují na prvek ústavodárné moci a na situaci výjimečného stavu, v němž se moc a právo nacházejí ve stavu vzájemné nerozlišenosti, aniž by to ovšem znamenalo jejich identitu. Platí pro ně ona „*nerozlišená jednota*“, již Hegel popisuje jako charakteristický prvek každého pojmu počátku, jenž v sobě obsahuje prvek bytí i nebytí.<sup>196</sup> Walter Benjamin tuto dialektiku mezi mocí a právem soustřeďuje do pojmu božské moci jako zprostředkující instance mezi právotvornou mocí (*rechtssetzende Gewalt*) a právo udržující mocí (*rechtserhaltende Gewalt*).<sup>197</sup> Tato moc v jeho pojetí plní stejnou funkci jako suverénní rozhodnutí ve výjimečném stavu v pojetí Schmittově, jež je rovněž můstkem mezi *pouvoir constituant* a *pouvoir constitué*. Podobné založení suverenity na hraničním prožitku výjimečné situace spojeném s překročením norem lze nalézt také u Georgese Bataille.<sup>198</sup> Také Hermann Heller vykládá pojem suverenity ve spojení s rozhodnutím o vytvoření jednoty, ovšem na rozdíl od Schmitta, Rousseaua či Hegela nepředpokládá předchozí substanciální existenci homogenního národa, a přiklání se tak v konečném důsledku k sociologickému pojetí legitimacy jako fakticky, tedy mocensky prosazené víry v daný politický řád.<sup>199</sup> Naopak Hans Freyer ovlivněný Husserlem a Hegelem soustřeďuje

---

<sup>195</sup> BVerfGE 89, 155.

<sup>196</sup> „*Sein und Nichts sind im Anfang als unterschieden vorhanden; denn er weist auf etwas anderes hin; – er ist ein Nichtsein, das auf das Sein als auf ein Anderes bezogen ist; das Anfangende ist doch nicht, es geht erst dem Sein zu. Der Anfang enthält also das Sein als ein solches das sich von dem Nichtsein entfernt oder es aufhebt als ein ihm Entgegengesetztes. Ferner aber ist das, was anfängt, schon; ebenso sehr aber ist es auch noch nicht. Die Entgegengesetzten, Sein und Nichtsein, sind also in ihm in unmittelbarer Vereinigung; oder er ist ihre ununterschiedene Einheit.*“ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Wissenschaft der Logik. Lehre vom Sein* (1832), Hg. Hans-Jürgen Gawoll, Hamburg 2008, s. 63.

<sup>197</sup> Walter Benjamin, *Zur Kritik der Gewalt*. In: Týž, *Gesammelte Schriften*, Hg. von Rolf Tiedemann, Hermann Schweppenhäuser, Frankfurt/Main 1980, Bd. II/1, s. 179–203. Srov. Giorgio Agamben, *Homo sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*, Frankfurt/Main 2002, s. 74nn.

<sup>198</sup> Georges Bataille, *La structure psychologique du fascisme*, *La critique sociale*, 11 – 11 (1933/34), znovu otištěno v *Hermes* 1989, 5–6, s. 137–160. Srov. Joseph Libertson, *Bataille and Communication: From Heterogeneity to Continuity*, *MLN* 89 (1974), Nr. 4, s. 669–698. Bataille chápe suverenitu jako uskutečnění absolutní heterogenity, tedy překročení hranice platných norem a otevření sféry tabu. Viz k tomu též Kay Wächter, *Studien zum Gedanken*, s. 72nn.

<sup>199</sup> Hermann Heller, *Schriften*, Bd. 2, s. 61nn. Heller považuje rozhodnutí za základ platnosti práva. Na základě tohoto suverénního rozhodnutí vzniká stát jako politická jednota (Gestalt), jež v sobě propojuje sféru

v podobném duchu jako Schmitt sféru přechodu mezi normativitou a fakticitou do pojmu vůle, spojující substanciální skutečnost s empirickou realitou.<sup>200</sup>

## § 20

Nejnovější teoretický pokus o uchopení legitimacy na základě konceptu suverenity coby rozhodování ve výjimečném stavu pochází od již uvedeného Giorgio Agambena, jenž ve svém (nanejvýš kontroverzním) pojetí suverenity a státu kombinuje prvky filosofie moci Waltera Benjamina, Carla Schmitta a Michela Foucaulta.<sup>201</sup> Agamben chápe suverenitu jako „původní strukturu, v níž se zákon vztahuje k životu“.<sup>202</sup> Suverenita mu tedy není ani politickým, ani právním pojmem, nýbrž právě mezní sférou mezi oběma sférami, tedy „mezí“ („*soglia*“) mezi prostorem moci a práva. Moment výjimečného stavu, z něhož Schmitt suverenitu vyvodil, je Agambenem použit nově jako pojící prvek mezi oběma oblastmi.<sup>203</sup> Suverén sám je „bod nerozlišenosti mezi mocí a právem, mezí, v níž přechází moc v právo a právo v moc“.<sup>204</sup> Namísto rozhodnutí je tedy nyní zdůrazněna samotná hraniční povaha suverenity, z jejíž logiky je vysvětlitelný i výjimečný stav.<sup>205</sup> Agamben se tak v teoretickém pojetí suverenity navrácí opět k Pindarově *νομος βασιλεος* jako hraně mezi normou a mocí, mezi pozitivní normalitou a výjimkou z ní, která je prostorem realizace suverénního jednání. Legitimita podle něj vychází přímo z fenoménu suverenity, aniž by předpokládala (jako je tomu v případě Schmitta) existenci substanciálního abstraktního práva na mimoempirické úrovni

---

fakticity a normativity (*Schriften*, Bd. 3, s. 160). Proto také Heller odmítá hobbesovské chápání státu, jež je příliš orientováno právě na izolaci individuálního já a z něj odvozené přenesení tohoto modelu i na stát. Srov. Kay Wächter, *Studien*, s. 130. Viz k Hellerově pojetí legitimacy též Thomas Würtenberger, *Legitimität*, s. 292n.

<sup>200</sup> Hans Freyer, *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie*, Berlin 1930, s. 295. Srov. Michael Grimminger, *Revolution und Resignation*, s. 143.

<sup>201</sup> Srov. k němu obecně Eva Geulen. *Giorgio Agamben. Zur Einführung*, Hamburg 2005, zvl. s. 55nn.

<sup>202</sup> Giorgio Agamben, *Homo sacer*, s. 39.

<sup>203</sup> V konceptu výjimečného stavu se Agamben samozřejmě inspiroje především Carlem Schmittem. Ovšem na rozdíl od něj nechápe tento stav jako předpoklad suverenity, nýbrž jako její produkt. Výjimka samotná tak podle Agambena určuje pravidlo (*tamtéž*, s. 25).

<sup>204</sup> *Tamtéž*, s. 42.

<sup>205</sup> Tím se Agamben vzdaluje od Schmitta, pro kterého je naopak podstata suverenity vysvětlitelná z konkrétního rozhodnutí ve výjimečném stavu. Pro Agambena je výjimečný stav v současné době normalitou. Srov. Eva Geulen, *Giorgio Agamben*, s. 74.

odděleně od suverenity. Na místo tohoto nadpozitivního práva nastupuje „nahý život“ („*nuda vita*“), jako biologická podstata člověka, která se v éře moderních států stává subjektem i objektem politiky, soustředěné nyní na pojem národa. Všechny přirozenoprávně chápané lidskoprávní normy o ochraně biologického života člověka mohou tedy existovat až uvnitř politického systému moderních národních států převádějících nahý život do sféry politiky.<sup>206</sup> Nahý život je tak politizován: suverén rozhoduje o tom, který život je chráněn a který není: tento proces je charakteristický pro demokracie stejně jako pro diktatury. Tím, že je na jedné straně biologický život vyzdvižen v podobě lidu do role subjektu politiky, je rovněž konkrétní nahý život politice vydán na milost. Antická dichotomie politicky aktivního života (*bíos*) a jeho biologické podstaty (*zoe*) se tak v moderním státě promíchává: suverénní moc rozhoduje o proměně *bíos* v *zoe* a *zoe* v *bíos*. Agamben ovšem svou pozicí nahého života jako nadpozitivního základu suverenity i legitimacy rezignuje na objektivní normativní základ politických systémů, s nímž počítá klasická teorie suverenity. Za jeho absolutizací suverenity tak nestojí reprezentativní koncept, nýbrž pouhá realita života a moci.

Agamben dospívá k závěru, že v současné době se stálým rozšiřováním oblastí působnosti státní moci do sféry lidského života (jako tzv. „biomoci“) dochází k prosazení trvalého výjimečného stavu, jenž se projevuje ve fenoménu tábora (*il campo*) v demokratických i totalitních státech, v němž se lidé ocitají v mimoprávní sféře, redukováni na svůj nahý život.<sup>207</sup> Mezi politickou existencí a biologickým životem se stírají všechny rozdíly, čímž se sám národní stát likviduje. „*Tábor, nikoli stát je biopolitickým paradigmatickým západem*“, místem, v němž suverénita produkuje nahý život, o jehož osudu dále rozhoduje. Legitimita v tomto pojetí postrádá jakoukoli stabilizační funkci v sociálních systémech, v nichž je právo

---

<sup>206</sup> „Nun ist es an der Zeit, damit aufzuhören, die Erklärungen der Menschenrechte als wohlfeile Proklamationen von ewigen metajuridischen Werten anzuschauen, die (in Wirklichkeit ohne viel Erfolg) den Gesetzgeber zu Respekt vor ewigen ethischen Prinzipien verpflichtet sollen, um ihre reale historische Funktion bei der Herausbildung des modernen Nationalstaates zu betrachten. Die Erklärung der Menschenrechte stellt die originäre Figur der Einschreibung des natürlichen Lebens in die juristisch-politische Ordnung des Nationalstaates dar. Jenes natürliche Leben, das im Ancien regime politisch belanglos war und als kreatürliches Leben Gott gehörte und das in der antiken Welt (wenigstens dem Anschein nach) als *zoe* klar vom politischen Leben (*bios*) abgegrenzt war, wird nun erstrangig in die Struktur des Staates und bildet sogar das irdische Fundament der staatlichen Legitimität und der Souveränität“ (Giorgio Agamben, op. cit., s. 138).

<sup>207</sup> Tamtéž, s. 179: Tábor je „ein Stück Land, das außerhalb der normalen Rechtsordnung gesetzt wird, deshalb jedoch nicht einfach Außenraum ist“. A dále: „Das Lager ist der Raum, der sich öffnet, wenn der Ausnahmezustand zur Regel zu werden beginnt“ (tamtéž, s. 177).

produktem okamžiku. Přitom i ve stavu zdánlivé normality dochází k proměně pozitivního práva, které se namísto obecně platného normativního systému stává výsledkem individuálního rozhodování exekutivy *ad hoc*, jež je parlamentem pouze formálně převáděno do podoby zákona.<sup>208</sup> Agamben tak konstatuje legitimační krizi národních států, aniž by ovšem nabízel konkrétní formu řešení. Svou skepsí se dostává do pozice postmoderní nedůvěry vůči principu jakékoli moci i pozitivnímu právu. Suverenitu v tomto duchu, zbavenou normativního základu, chápe jako identickou s legitimitou, oprostiv ji – na rozdíl od celé západní tradice reprezentativního modelu státu – od jakéhokoli systémově-externího důvodu platnosti. Pojem legitimacy se tak stává v Agambenově pojetí zcela nadbytečným. Suvernita nespočívá na jakémkoli právu, nýbrž pouze na sebezprosazení moci. Katastrofický scénář italského filosofa tak zcela popírá esenciální rozdíl mezi (před-ústavní) suverenitou a konstituovanou (ústavně omezenou) státní mocí. Agambenova poněkud bizarní představa všudypřítomnosti fenoménu tábora tak ústí nikoli v odpor vůči totalitarismu, ale vůči moci i státu jako takovému, tedy přesně v opačný normativní závěr než klasické koncepty legitimacy založené na reprezentaci lidu coby surogátu obecného dobra suverénní státní mocí.

---

<sup>208</sup> Giorgio Agamben, *Ausnahmezustand*, s. 14. Srov. Rüdiger Voigt, *Souveräne Entscheidungen im Ausnahmezustand. Vortrag vom 15. August 2008 im Stadtmuseum Dresden* ([www.staatswissenschaft.de](http://www.staatswissenschaft.de)), s. 18.

## **část I. 2.**

# **Možnosti legitimacy politického systému v postmoderní éře**

#### IV. LEGITIMITA A DEMOKRACIE

##### § 21

Jednotlivé popsané modely legitimizace politické moci nevyčerpávají sice všechna existující pojetí legitimacy, nicméně představují tři logické a vnitřně koherentní systémy obecného přístupu k problematice vztahu moci a spravedlnosti. V jednom případě je přitom přijat koncept apriorní existence poznatelných norem před mocenským jednáním, což ovšem znemožňuje aplikaci samotného pojmu suverenity jako ničím neomezené moci. Ve druhém případě je pozornost soustředěna pouze na zdroj pozitivní normativity ve faktické moci a ospravedlnění této moci je redukováno na její reálné prosazení a tedy i akceptaci ze strany ovládané společnosti. V tomto případě je ovšem ústavodárná moc zbavena svého apriorně normovaného charakteru a stává se pouze mocí uzurpace, na niž předem není možno vztahovat žádná kritéria legitimacy. Konečně třetí model se soustřeďuje na prostor mezi mocí a právem, aniž by jedné z obou sfér byla přiznána apriorní přednost před druhou. Počátek platného práva a moci je soustředěn právě do hraničního prostoru předem ne-normované výjimky.<sup>209</sup>

Takto popsané teoretické přístupy ke konceptu legitimacy v moderním státě je třeba samozřejmě oddělit od vlastních legitimačních konceptů definovaných ústavními řády jednotlivých států na základě suverénního rozhodnutí *pouvoir constituant*. Ty mohou být založeny na ideji demokracie, ale také na teokratickém či ideologickém základu. Teorie legitimacy se snaží proto odpovědět na zásadní otázku legitimacy ústavodárné moci, na niž sama tato moc nedokáže dát přesvědčivou odpověď. Odpověď na ni v posledku naráží na samotné hranice logické argumentace. Přesto, že všechny uvedené koncepty se opírají o racionální argumentaci, je rozhodnutí pro některý z nich současně hodnotovým soudem, který vychází z přijetí určitého vstupního typu racionality. Jakkoliv však lze teoreticky s odkazem na jakékoliv hodnotové zdroje popírat legitimitu těch či oněch politických režimů,

---

<sup>209</sup> Jak bylo shora uvedeno, Schmitt sice předpokládá mimo sféru výjimečného stavu existenci objektivní, abstraktně-právní sféry (na rozdíl např. od Agambena). Ta ovšem u něj hraje výhradně roli regulativní ideje, neboť abstraktní právo dochází konkretizace teprve suverénním rozhodováním.



často spíše ve formě populární politické zbraně než hlubšího teoretického konceptu, nelze se nakonec než smířit s realitou existence států opírajících se o různé legitimační modely.

Je nicméně možné posuzovat efektivitu naplňování zvoleného legitimačního modelu uvnitř politického systému. Zaměříme se tedy nyní na otázku vztahu legitimacy a demokracie. Ač se dnes koncept tzv. demokratické legitimacy jeví s ohledem na vývojové tendence politických systémů v éře globalizace a současně rozšiřování sfér působnosti moci jako problematický (viz shora zmíněnou kritiku Giorgio Agambena), není dosud jiný model legitimacy akceptován.<sup>210</sup> Je třeba si ovšem v této souvislosti uvědomit problematičnost pojmu demokracie jako „vlády lidu“. Tak například Hobbesovo pojetí legitimacy, které bychom mohli z perspektivy současných měřítek demokratické ústavnosti označit za hluboce nedemokratické, vychází z premisy, že každá stabilní vláda se ve skutečnosti díky svému reprezentativnímu charakteru opírá o lid, z něhož čerpá svou suverenitu a jehož vůli naplňuje. Hovoříme-li tedy v kontextu současné podoby liberálně-demokratického reprezentativního státu o „demokratické legitimizaci“, máme tím na mysli také (a především) proceduru výběru nositelů moci, ať je nazýváme reprezentanty, zástupci či jakkoliv jinak.

Shora bylo zmíněno, že opce pro demokratický model může vycházet jak z přirozenoprávního uchopení problému legitimacy, tak z pojetí opřené o lid coby konečnou hodnotu. Ostatně dokonce i pozitivistický koncept může spatřovat v demokracii racionálně odůvodnitelnou formu vlády. Na tomto místě nebudu řešit tuto spíše světonázorovou otázku, která se koneckonců dotýká krajních, logicky dále nezdůvodnitelných postulátů. Lze se spokojit s faktem, že demokratická legitimita je dnes ostatně základním legitimačním konceptem většiny vyspělých států, včetně evropského kontinentu. Sama je ovšem závislá opět na hodnotovém stanovisku, které není racionálními argumenty, bez použití absolutně kladených kritérií, jako je např. normativně pojatá svoboda, dále doložitelné. Tak i teoretik právního relativismu Hans Kelsen může doložit hodnotu demokracie jedině argumentací opřenou o postulát dosažení svobody co největšího počtu lidí.<sup>211</sup> Bez takto absolutně stanoveného kritéria není možné ani v pozitivistickém paradigmatu hodnotu demokracie odvodit. Každý ze shora uvedených modelů legitimizace

---

<sup>210</sup> Srov. Ulrich Scheuner, *Legitimitätsgrundlage des modernen Staates*, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 1981, Beiheft, s. 14.

<sup>211</sup> Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, Wien – Leipzig 1930, s. 30.

ústavodárné moci se nicméně opírá o sobě vlastní logiku, která vychází z odlišných hodnotových axiomů a dospívá i k odlišným podobám pojetí demokratického systému. Znovu budiž přitom zdůrazněno, že ani v jednom z uvedených paradigmatických přístupů není demokratická forma vlády nutným normativním závěrem. Rozhodnutí pro demokratickou formu legitimacy je druhotné, závisející na nadřazeném legitimačním modelu.

V klasickém přirozenoprávním pojetí se tak demokratické legitimační koncepty opírají především o přirozené právo člověka na podíl na moci, jež se promítá do představy o smlouvě o vládnutí, do níž je zahrnut i panovník. Součástí této představy je i odmítnutí modelu jakékoli metafyzické entity, z níž by lid získával substanciální podobu. Demokracie je pak vnímána spíše procedurálně, jako způsob dosahování politické jednoty, jež by odpovídala společenské povaze člověka. Ani opce pro demokracii ovšem sama o sobě nezaručuje naplnění legitimačních kritérií vyplývajících z přirozenoprávních předpokladů. Ačkoliv totiž lid sám není metafyzickou jednotou, před-státní práva jednotlivců pocházejí právě z apriorního transcendentálního zdroje, jímž je určen i smysl vlády.<sup>212</sup> Demokratické vládnutí je proto samo podřízeno tomuto vnějšímu transcendentálnímu zdroji normativity, a je tedy ve svém rozhodování omezeno. Přirozenoprávní koncept zachovává právo na odpor, a to i v případě moderního demokratického státu. Problém ovšem nastává ve chvíli, kdy dochází k „pozitivizaci“ přirozeného práva zahrnutím přirozenoprávních konceptů do ústav moderních států a přiznáním jejich výkladu státním orgánům.<sup>213</sup> Přirozenoprávní imperativy se tak dostávají do jistého napětí vůči demokratické státní moci, tedy lidu, jenž je převádí v zákony. Kant tento problém řeší proceduralizací přirozeného práva, v níž jsou jeho kritéria vepsána přímo do procesu tvorby státní vůle (podobně, jako se o to snaží Habermas).<sup>214</sup> Nicméně možná diskrepance mezi demokratickým rozhodováním a přirozenoprávním pojetím spravedlnosti jako legitimačního kritéria tím není vyloučena, neboť zůstává

---

<sup>212</sup> Immanuel Kant, *Über den Gemeinspruch. Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*, Hg. W. Weisschedel, Frankfurt/Main 1974, s. 150.

<sup>213</sup> Tento proces, v němž se ústavní soudy stávají vykladači přirozenoprávních norem, se tak dostává do opozice vůči osvícenské představě přirozeného práva, jež předpokládala právě nutnou opozici mezi státně-pozitivním právem a přirozeným právem, jež je z povahy věci mimo-státní. Viz k tomu Ingeborg Maus, *Naturrecht, Menschenrecht und politische Gerechtigkeit*. In: *Naturrecht, Menschenrecht und politische Gerechtigkeit*, Hg. Werner Goldschmidt a Lothar Zechlin, Dialektik 1994/1, s. 9–18.

<sup>214</sup> Jürgen Habermas, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates*, Frankfurt/Main 1992, 151nn.

nevyjasněné, kdo má oprávnění posuzovat takto koncipovanou legitimitu rozhodovacího procesu, který musí být na počátku ústavně zakotven. Nakonec tak rozhodnutí o přirozenoprávních kategoriích, a tedy i legitimitě zákonných norem, musí přijímat buď soudy nebo exekutiva, nebo je možnost takového rozhodnutí prostě vynechána, což ovšem možný rozpor mezi demokratickou procedurou a obsahem rozhodování nikterak neodstraňuje.<sup>215</sup> Jestliže v současnosti rozhodování o nadpozitivních právních normách připadá nejčastěji právě ústavním soudům, znamená to současně jisté omezení principu demokracie a tedy i legitimacy vyplývající výhradně z lidu, a to právě ve prospěch přirozenoprávního legitimačního konceptu, jehož kontrola je z demokratického rozhodování vyloučena.

## § 22

Odlíšné pojetí demokracie vychází z legitimačního konceptu opřené o teorii suverenity a reprezentace. Zde je nadpozitivní normativita ztotožněna s metafyzickou podstatou státu a jeho lidu. Již bylo shora podotknuto, že po dlouhou dobu byl mezi ideou reprezentace a demokracie spatřován nepřekonatelný rozdíl.<sup>216</sup> K podstatě politické reprezentace nepatří, oproti běžné představě, princip svobodné volby reprezentanta, nýbrž existenciální vztah mezi reprezentantem a reprezentovaným, jak jej vyjádřil Eric Voegelin svým konceptem existenciální a transcendentální reprezentace.<sup>217</sup> Gerhard Leibholz přitom obě posledně zmíněné formy spojuje do jedné s tím, že reprezentace se vždy opírá o objektivní hodnotu obsaženou v substanci politického národa.<sup>218</sup> Každopádně samotný pojem reprezentace žádný specifický procedurální model dosazování reprezentantů v sobě neobsahuje. K tomu

---

<sup>215</sup> Již zmíněná Ingeborg Maus se kriticky obrací proti snaze Ericha Kaufmanna a Carla Schmitta ve 20. letech považovat demokracii a přirozená práva za možné protiklady a přiřknout rozhodování právě buď soudům (Kaufmann), nebo exekutivě (Schmitt) (*Naturrecht, Menschenrecht*, s. 15n). Jak ovšem bylo řečeno, i snaha vtělit přirozenoprávní kritéria natolik do rozhodovacího procesu, aby nebylo možno nadále podrobovat jejich dodržování dalšímu přezkumu, je pouhou iluzí, jež možný rozpor nevylučuje a pouze odsouvá obsah přirozenoprávních imperativů stranou ve prospěch vlastní rozhodovací procedury.

<sup>216</sup> Za neslučitelnou s demokracií považoval reprezentaci nejen Hobbes (*Leviathan*, Kap. XVI), ale i James Madison a otcové konceptu národní reprezentace Edmund Burke a E. J. Sieyès. Viz k tomu Hasso Hofmann, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*. 2. Aufl., Berlin 1990.

<sup>217</sup> Eric Voegelin, *Op. cit.*, s. 65; srov. Hanna Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley – Los Angeles 1967, s. 65nn.

<sup>218</sup> Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 32.

dochází teprve spojením reprezentace (znovu-zpřítomnění obecné vůle lidu) s myšlenkou demokracie ve smyslu procedury výběru za účasti občanů. Legitimita systému a rozhodovacího procesu nevyplývá v reprezentativních formách státu ze samotné takto pojaté demokratické procedury, nýbrž z fakticity reprezentativního vztahu. Demokracie je pak považována za formu, jež má tento vztah zajistit. Podmínkou však nadále zůstává, že reprezentant, jakkoli zvolený, není ve svém rozhodování vázán na aktuální empirickou vůli lidu, tedy ani na své voliče, ani svou politickou stranu, a reprezentuje hypotetickou vůli celého národa, resp. tedy obecné dobro tohoto národa, pouze podle svého svědomí.<sup>219</sup> Tento princip je v podobě volného mandátu vtělen v různých podobách do ústav většiny moderních liberálně-demokratických států.

Na jedné straně je tedy reprezentativní systém legitimacy ze své podstaty „demokratický“ v tom smyslu, že vláda je vždy reprezentantkou celého lidu, který skrze ni (tedy právě jsa jí na empirické úrovni zpřítomněn) jedná. Skrze akt reprezentace je tak autorita reprezentovaného lidu spojena s faktickou mocí v rukou reprezentanta. Politická moc vykonávaná reprezentanty musí být nutně opřena o autoritu politického národa chápaného jako samostatná entita. Autorita a tedy i legitimita je tu propojena s ideou reprezentace.<sup>220</sup> Na druhé straně je tento demokratický prvek sám o sobě zcela odříznut od momentu spojení s empirickou vůlí heterogenního „skutečného“ lidu.<sup>221</sup> Moment demokratických voleb má tento problém odstranit a zajistit alespoň částečnou vazbu mezi empirickou vůlí a ideou obecného dobra. Samotným legitimačním základem však není v případě reprezentativní demokracie empirický lid a jeho vůle, ať je již jakkoli zjistitelná, nýbrž jedině obecná (slovy Ernsta Fraenkela „hypotetická“) vůle lidu jako celku, tedy obecná vůle, koincidentní s ideou obecného dobra a obecného zájmu. Homogenita politického národa je tedy nezbytnou

---

<sup>219</sup> Srov. i moderní a nejrozšířenější definici reprezentace jako „*právně autorizovaný výkon mocenských funkcí ústavně vytvořenými a ve jménu lidu, ovšem nikoli na základě jeho závazného pověření jednajícími orgány státu nebo jiného nositele veřejné moci, které svou moc odvozují přímo či nepřímo z lidu a legitimizují ji nárokem sloužit celkovému zájmu a provádět tak jeho skutečnou vůli*“ (překl. V. B.) u Ernsta Fraenkela (*Die plebiszitäre und repräsentative Komponente*, s. 330).

<sup>220</sup> Podle Hanse Freyera je autorita bezprostředně spojena s ideou reprezentace: pouze reprezentant může disponovat autoritou tkvící prvotně v sociálním substrátu státu (*Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*, Berlin 1930, s. 230). Srov. Carl Schmitt, *Hüter der Verfassung*, s. 135.

<sup>221</sup> Na nutně aristokratický a tedy i nedemokratický charakter každé vlády založené na faktickém rozdílu mezi vládnoucí skupinou a lidem poukázal v této souvislosti již Hugo Preuß (*Die Sozialdemokratie und der Parlamentarismus*, Berlin 1891, s. 152). Podobně i Ernst Forsthoff, *Der totale Staat*, Hamburg 1933, s. 30.

podmínkou uplatnění reprezentativně-demokratického systému. Do této konsekvence dovedl logiku reprezentativního modelu legitimacy i Spolkový ústavní soud ve slavném maastrichtském judikátu.<sup>222</sup>

## § 23

Právě teoretická představa politické homogenity národa je naopak v demokratické teorii pozitivismu a pluralismu předmětem zásadního odmítnutí. Kritické argumenty proti představě obecného dobra i hypotetické národní vůle shrnul již Hans Kelsen a po něm rovněž Joseph Schumpeter. Opírají se o odmítnutí možnosti pracovat s uvedenými pojmy, a to i v rovině fikce. Národ jako substanciální entita ani jakkoli zpřítomnitelné obecné dobro neexistují a nemohou být zdrojem legitimizace moci. Reprezentace je tak pouhou „středověkou fikcí“.<sup>223</sup> Negace jakéhokoli transcendentálního základu politické moci i pozitivní normativity ovšem vede současně k tomu, že i demokracie jako taková se přestává opírat o nadpozitivní normativní základ. Stává se v teorii pozitivismu procedurou, která se sama sebe-legitimizuje a vytváří si vlastní kritéria ospravedlnění, jako např. maximální svobodu maximálního počtu lidí. Většinový princip se tu tak stává hlavním ospravedlňujícím prvkem, který je ovšem stále endogenní pouze demokratické formě sebelegitimizace. Část společnosti, jež se s konkrétním rozhodnutím parlamentu neztotožní, ztrácí zastoupení svého zájmu a tím i svou svobodu.<sup>224</sup> Pozitivismus však tím pádem nemůže nabídnout argumenty proti nedemokratické formě vlády. Sám Max Weber jako jeho protagonista ostatně i demokracii vnímal jen jako proceduru dosazování silných politických vůdců, jež po svém zvolení vládou autoritativním způsobem.<sup>225</sup> Externí legitimizace je v pozitivistickém i pluralistickém přístupu vyloučena.

---

<sup>222</sup> BVErfGE 89, 155.

<sup>223</sup> Richard Thoma, *Sinn und Gestaltung des deutschen Parlamentarismus*. In: Bernhard Harms (Hg.), *Recht und Staat im neuen Deutschland I*, Berlin 1929, s. 103. Podobně i Hans Kelsen, *Parlamentarismus*, s. 8.

<sup>224</sup> Skutečně svobodní zůstávají podle Kelsena pouze ti, kteří s většinovým rozhodnutím souhlasí, je to však maximum možného. Smyslem principu většiny je, „aby pokud ne všichni, tak alespoň co nejvíce lidí zůstalo svobodných“ (Hans Kelsen, *Parlamentarismus*, s. 30).

<sup>225</sup> Max Weber, *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland*. In: Týž, *Gesammelte politische Schriften*. Hrsg. von Johannes Winckelmann. 5. Auflage, s. 393nn.

Koncept demokracie je v pozitivistickém a pluralistickém pojetí odpoután od všech holistických konceptů politického národa. Legitimita demokracie se opírá o její proceduru, která umožňuje zahrnout maximální množství subjektů do rozhodování. Demokracie se tak stává „řádem institucí určených k dosahování politických rozhodnutí, v němž jednotlivci získávají oprávnění rozhodovat prostřednictvím konkurenčního boje o hlasy lidu“.<sup>226</sup> Političtí vůdci se pohybují na hraně mezi stranickou disciplínou a respektem vůči odlišnému veřejnému mínění.<sup>227</sup> Na rozdíl od reprezentativně-demokratického systému je v tomto modelu upřednostněno co možná nejužší propojení aktuální vůle společnosti s rozhodováním státu. Prostředkem k tomu je zahrnutí společenských organizací a politických stran přímo do rozhodovacího procesu, stejně jako zakotvení imperativního mandátu coby pevné složky fungování parlamentního zastoupení. Státem tohoto typu demokracie je i Leibholzem proklamovaný „stát politických stran“.<sup>228</sup> Jestliže je teoreticky rezignováno na možnost reprezentace národního celku, je taková konsekvence zcela logická, neboť čistě reprezentativní demokracie musí být uchopena jako systém izolace od skutečné vůle lidu, a tedy od samotné podstaty demokracie tak, jak je vnímána v pojetí pluralismu a pozitivismu. Neexistuje-li politický národ jako regulativní idea, musí se rozhodování co nejvíce přiblížit aktuální, empirické vůli lidu. Vyústěním není nutně plebiscitární forma demokracie (neboť i ta je založena v mnohém na představě lidu jako homogenní jednoty), nýbrž ne-representativní pojetí státní vůle jako výslednice konkurenčního boje společenských zájmů, s pravidly hry založenými na principu rovnosti jednotlivých zúčastněných. Členové státních orgánů jsou pouze zástupci reálných společenských zájmů, které se vítězně prosadily, a musí se proto ve svém rozhodování řídit jejich vůlí. Právě v tomto pojetí se v plném světle projevuje zásadní rozdíl mezi principem reprezentace a principem zastoupení. V takovém systému ovšem nemohou existovat objektivní hranice politické moci vsazené zvnějšku, a jedinou hranici tak zajišťuje konsenzuální povaha rozhodování.<sup>229</sup>

---

<sup>226</sup> Joseph Schumpeter, *Kapitalismus*, s. 428.

<sup>227</sup> *Tamtéž*, s. 446.

<sup>228</sup> Gerhard Leibholz, *Strukturprobleme der modernen Demokratie*, Frankfurt am Main 1974.

<sup>229</sup> Fritz Scharpf, *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*, 2. Aufl., Konstanz 1972, s. 50, v této souvislosti hovoří o „konservatismu ze strukturálních příčin“. Srov. k tomu Ulrich Scheuner, *Konsens und*

Shora popsané modely demokratické legitimizace odvozené z nadřazených teoretických legitimačních konceptů jsou samozřejmě od sebe oddělitelné pouze na úrovni teoreticko-logické argumentace. Tvoří uzavřené a vnitřně koherentní celky, které lze logickou argumentací napadnout pouze za cenu absolutizace určité pozice. To platí i pro pozitivistické odmítnutí konceptu obecného dobra, které vyžaduje stejný absolutní hodnotový soud (tedy právě z objektivní skutečnosti dále neodvoditelné odmítnutí transcendentálního zdroje normativity, a tedy i ospravedlnění moci) jako ostatní teoretické přístupy. Jak správně podotýká již zmíněný Schumpeter, v posledku jde i v debatě o podstatu demokracie o otázku náboženského přesvědčení.<sup>230</sup> Oddělení uvedených pojetí na úrovni čisté teorie však nic nemění na faktu, že ústavní skutečnost moderních demokratických států je založena na propojení různých legitimačních konceptů, jež se promítají v rozmanitých ústavních institucích. Odrážejí se tu jak prvky přirozenoprávní (ve stanovení základních práv jako součásti materiálního jádra ústavy, jež představují bariéru i vůči změnám ústavy), reprezentativní (v pojetí reprezentativních institucí, zvl. parlamentu, a zakotvení institutu volného mandátu a imunity), plebiscitární (zakotvení referenda či lidové legislativní iniciativy) i ryze pluralistické (chápání politických stran jako ústavních institucí – např. v SRN, zahrnutí občanské společnosti do rozhodování, institucionalizace sociálního partnerství atd.). Konečně řada dalších prvků odpovídajících různým schémátům demokratické legitimacy se objevuje i v realitě politických systémů nezávisle na teorii ústavního řádu.<sup>231</sup>

## § 24

Ať již je poměr jednotlivých legitimačních elementů a jejich analogických ústavních institutů jakýkoliv, opírá se moderní demokratický systém vždy o dva výchozí zdroje: klasickou ideu reprezentace celku a normativní postulát participace lidu na tvorbě státní

---

*Pluralismus als verfassungsrechtliches Problem.* In: *Rechtsgeltung und Konsens*, Hg. von Günther Jakobs, Berlin 1976, s. 33–68.

<sup>230</sup> Joseph Schumpeter, *Kapitalismus*, s. 421.

<sup>231</sup> Tak např. Ernst Fraenkel zcela správně poukazuje na plebiscitární komponentu rozhodovacího procesu ve Velké Británii, ve způsobu tvorby vůle politických stran a respektování veřejného mínění politiky vůdci (*Die repräsentative und die plebiszitäre Komponente*, s. 333nn). Podobně konstatoval již Max Weber plebiscitární povahu britského parlamentarismu (*Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland*, s. 395).

vůle, založený na principu individuální svobody (ať již ospravedlněné přirozenoprávně nebo pozitivisticky). Prvek reprezentace abstraktní entity – politického národa – je spojen s participací maximálního počtu občanů státu na výběru reprezentantů. V prvním momentu se zrcadlí tradiční moment objektivního obecného dobra a společného zájmu, ve druhém pak moment účasti subjektů moci na jejím výkonu. Pramenem obou legitimačních kritérií je tak vůle lidu a svoboda jednotlivce.<sup>232</sup> Ani státy inklinující k modelům plebiscitární demokracie nejsou prosty prvků reprezentace, podobně jako státy výrazně preferující reprezentativní prvky nejsou prosty některých elementů přímé demokracie. Přes kritiku reprezentativního modelu demokracie, jež byla popsána již shora a jež zaznívá silně ze strany nemarxistické politické filosofie, jež reprezentativní model považuje za přirozeně aristokratický, a tudíž nedemokratický.<sup>233</sup>

System demokratické legitimacy, na němž stojí moderní reprezentativní demokracie, je tedy nutně spojen s pojmem politického národa (pregnantní je řecké vyjádření *démos*, jako protikladný pojem etnického národa vyjádřeného jako *ethnos*), o který se legitimní moc opírá. Současně je tento prvek doplněný, resp. vyvažovaný s elementem reálně existující společnosti coby Althusiovy *consociatio symbiotica*, heterogenního celku, jehož členové se seskupují do zájmových organizací prosazujících ve státě vlastní partikulární zájmy.<sup>234</sup> Oba tyto prvky dokázal ostatně skloubit již Hegel a po něm Lorenz von Stein v systému dualismu státu a společnosti při uskutečňování kolektivních rozhodnutí. Prvek společného zájmu a tedy i obecného dobra, jakkoli teoreticky v čistě pozitivistickém modelu zpochybněný, tvoří proto dodnes logickou součást sebe-legitimizace moderních demokracií, a tedy i konceptu demokratické legitimacy, jak jej znají a za svůj přijímají současné politické systémy. Předpokladem je tedy i bazální jednota politického celku, která umožňuje teorém jeho obecného zájmu, byť na úrovni mimoempirické, vůbec postulovat.<sup>235</sup> Tento vztah platí

---

<sup>232</sup> Srov. Joseph Isensee, *Grundrechte und Demokratie. Die polare Legitimation im grundgesetzlichen Gemeinwesen*, *Der Staat* 20 (1981), s. 162.

<sup>233</sup> Kromě autorů uvedených shora v textu lze poukázat na dílo Bernarda Manina, *Principes du gouvernement représentatif*, Paris 1995. Ovšem konstatování, že reprezentativní vláda má z povahy věci aristokratickou povahu, není pouze závěrem kritiků tohoto modelu, jak jsme viděli již v případě Huga Preuße, Ernsta Forsthoffa či Carla Schmitta.

<sup>234</sup> Johannes Althusius, *Politik*. Übersetzt von Heinrich Janssen, Hg. von Dieter Wyduckel. Berlin, s. 165nn.

<sup>235</sup> Srov. Edmund Burke (Letter to the electors of Bristol), *Burke's Politics*, Ross J. S. Hoffman, Paul Levack (edd.), New York 1949, s. 116.



ovšem i obráceně. Tam, kde takový společný zájem chybí, lze těžko hovořit o politickém národu. Dnes zcela běžná nezávislost poslance na pokynech jeho vlastní strany a voličů je ospravedlněna jedině tím, že sám reprezentuje celý politický národ, který se jinak než skrze své reprezentanty nemůže projevit. Díky tomu, že každý jednotlivý člen je reprezentantem celku, je i sbor reprezentantů – parlament – reprezentací národa.

Idea národní reprezentace demokraticky zvolenými reprezentanty – tedy spojení vnitřně logicky protikladných prvků reprezentace a participace – je nepochybně základem oficiálních legitimačních konceptů moderních demokracií. Dokáže ostatně racionálně spojit moment společného zájmu jakožto „výstupního“ prvku legitimacy s účastí jednotlivců na tvorbě vůle coby prvku „vstupní“ legitimizace. Pojem objektivního politického národa neidentického s empirickou vůlí většiny je tu spojujícím můstkem. Právě v postmoderních politických systémech je ovšem vstupní předpoklad tohoto pojetí, tedy možnost existence politické jednoty vztažené ke skupině obyvatel, podroben těžké zkoušce. Stoupající intenzita sebeidentifikace s partikulárními společenskými skupinami překračujícími hranice státu jde ruku v ruce s klesající kolektivní identifikací se státem, potažmo politickým národem. Ač je pojem lidu především právním konstruktem, opírá se i jako konstrukt o reálně přítomné kolektivní vazby existující v obyvatelstvu. Ty mohly být ve státu 19. století produkovány výhradně mocí (jak předpokládal Hegel), nicméně v liberálně-demokratických režimech je nezbytný i prvek vycházející právě ze složky participativní, tedy principu svobody jednotlivce. Podstatná je v této souvislosti existence politické veřejnosti konstituující se kolem společných témat politického rozhodování. Ta je předpokladem toho, aby legitimační základ demokratického politického systému vůbec mohl vzniknout. V současnosti je daleko významnějším kritériem než negativní vymezení vůči ostatním státům v klasické Schmittově definici politického národa. Veřejnost není homogenizována nutně náhledy na zahraniční politiku a existencí společných zájmů, ale především existencí společných témat, kolem nichž se jako veřejnost utváří. Klíčové je tedy přesvědčení o existenci společných zájmů celku, nikoli však sdílení náhledu na jejich uskutečnění.

## § 25

Problémem současnosti je právě zpochybnění tohoto předpokladu legitimacy reprezentativní demokracie, tedy samotné existence politického národa, jenž může být

reprezentován. Pluralistické koncepty legitimacy napadající princip jednoty státu i jako regulativní ideje ústí v nahrazení představy obecného zájmu i hodnotových základů politického jednání konceptem aktuálních většinových zájmů jako jediného měřítka legitimacy demokratického systému. Neudržitelnost tohoto konceptu v systému reprezentativní demokracie je nasnadě.<sup>236</sup> Zpochybněním principu reprezentace vůle lidu (a současně její artikulace) státními orgány má za logický následek rozklížení jednoty mezi vstupním a výstupním efektem legitimizace moci, jenž je spojen právě dualismem vůle lidu a svobodné vůle jednotlivce jako dvou faktorů legitimacy reprezentativní demokracie. Výsledkem je snaha redukovat legitimitu buď pouze na proceduru rozhodovacího procesu, jež je sama dostatečnou garancí akceptace či akceptability,<sup>237</sup> nebo ji, jak kriticky podotýká Arnold Gehlen, ztotožnit se sociálně-eudaimonickými očekáváními jednotlivců od státu, již chápou zvyšování životního standardu jako právní nárok.<sup>238</sup> Tento trend vede k izolaci uvedených input- a output-momentů legitimacy. Jejich vzájemné oddělení, resp. podřazení jednoho elementu druhému, má ovšem za následek ohrožení udržitelnosti liberálně-demokratického modelu jako takového. Na jedné straně vede soustředění legitimačních diskursů na input-aspekt k tendenci negace principu osobní svobody, vyjádřené již Helmutem Schelskym v lapidárním konstatování: více demokracie znamená v industriálním státě méně svobody.<sup>239</sup> Ve chvíli, kdy mocenský aparát moderního státu může potenciálně

---

<sup>236</sup> Pregnantně relevanci pojmu reprezentace oproti pozitivistickým a pluralistickým konceptům formuluje Kenneth H. F. Dayton: „*Die öffentliche Gewalt und die Struktur des kollektiven Handelns müssen mehr repräsentieren als nur kurzfristige Mehrheiten und pluralistischen Interessendruck widerzuspiegeln, wenn ein extremer Wertrelativismus vermeiden und wenn einer ideenreichen Reflektion solcher Verhältnisse in den öffentlichen Angelegenheiten ein Wert beigemessen werden soll*“ (*Die Ideen des Staates und der Demokratie. Ein Vergleich „staatlichen verfaßter“ und „nicht staatlich verfaßter“ Gesellschaften*, Der Staat 19 (1980), s. 504).

<sup>237</sup> V tomto směru je, jak bylo již uvedeno, Habermasovo pojetí legitimizace diskursivním procesem stejně tak orientováno na proceduru jako Luhmannův koncept „*Legitimität durch Verfahren*“.

<sup>238</sup> Arnold Gehlen, *Industrielle Gesellschaft und der Staat*. In: Týž, *Schriften zur Anthropologie und Soziologie*, Neuwied am Rhein – Berlin 1963, s. 255nn; a Týž, *Soziologische Voraussetzungen im gegenwärtigen Staat*. In: *Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit*. Hg. von Ernst Forsthoff, Darmstadt, 1968, s. 325.

<sup>239</sup> Helmut Schelsky, *Mehr Demokratie oder mehr Freiheit?* In: Týž, *Systemüberwindung, Demokratisierung, Gewaltenteilung*, München 1973, s. 47nn. Schelskeho teoretický spis vyvolal počátkem 70. let v SRN bouřlivou politickou diskusi mezi SPD a CDU. Srov. např. reakci ministra pro hospodářskou spolupráci Erharda Epplera (SPD): *Im strengen Sinne radikal*, Der Spiegel 42/1973 (15. 10. 1973), s. 188: „*Was Schelsky hier angerührt hat, führt dazu, daß Grundwerte des Grundgesetzes zum Streitpunkt zwischen Parteien werden. Und das ist schlicht gesagt systemsprengend. Die Antwort auf ‚Mehr Demokratie‘ müßte, wenn*

zasáhnout do kterékoliv oblasti lidského života, je výhradní soustředění legitimacy pouze na vstupní aspekty rozhodování, tedy dodržení určitých procedurálních forem, jakkoli opřených o racionální diskurs (Habermas, Appelt) nebo otevřenost rozhodování (Luhmann) nedostačující k zabránění možných mocenských zásahů do sféry individuálních svobod. Ke stejnému důsledku vede ovšem i jednostranná preference output modelů legitimacy a zpětná legitimizace dokonce i základních norem jejich osvědčením ex post při naplňování požadavku obyvatelstva na pohodlný život. Ospravedlnění politického systému, ať již ve vztahu k normám (v právní perspektivě), nebo ve vztahu k vládnutí (v politologické perspektivě), je v tomto pojetí založeno pouze na jeho schopnosti řešit problémy vyžadující kolektivní rozhodování. Takto hovoří o output-legitimitě autor tohoto pojmu Fritz Scharpf,<sup>240</sup> o „funkcionální legitimizaci“ píše podobně Arthur Kaufmann či Giandomenico Majone,<sup>241</sup> zatímco Anne Peters používá pojem „legitimizace osvědčením“.<sup>242</sup> Je zřejmé, že tato forma legitimizace nemá nic společného s klasickým konceptem obecného zájmu, v němž byl výstupní prvek, jak bylo již shora uvedeno, korelátou prvku vstupního, ať již se opíral o autoritu Boží, přirozenoprávní či vůle politického národa.

Legitimizace moci sociálně-eudaimonickými očekáváními a efektivitou politického řízení má za následek narůstající osamostatňování správy, jež podle některých autorů přechází až ve stav „pragmatické ilegality“.<sup>243</sup> Ústavně zakotvené prvky sociálního státu se stávají

---

*man das Grundgesetz ernst nimmt, doch wohl heißen: ‚Sachgerechte Demokratisierung‘. Darüber läßt sich zwischen Demokraten streiten, nicht, ob man für oder gegen Freiheit sei.“*

<sup>240</sup> Fritz Scharpf, *Regieren in Europa*, 1999, s. 20nn.

<sup>241</sup> Arthur Kaufmann, *Rechtsphilosophie*, s. 210; Giandomenico Majone, *Europe's „Democratic Deficit“*, *ELJ* 1998, s. 22.

<sup>242</sup> Takový koncept navrhuje jako možnou formu legitimizace evropského ústavodárného procesu Anne Peters, jež „Legitimizaci osvědčením“ („Legitimität durch Bewahrung“) nazývá jak stav, v němž je ústava ospravedlněna tehdy, „wenn sie durch ihre weitgehend indirekten Leistungen, also ihren Output, zum Wohlergehen (einschließlich Selbstbestimmung) der Bürger beiträgt“ (*Elemente*, s. 580nn).

<sup>243</sup> Tak Horst Dreier, *Hierarchische Verwaltung im demokratischen Staat*, Tübingen, s. 118. Podobně však i R. Voigt hovoří o „samořízení administrativy“ (*Verrechtlichung im Staat und Gesellschaft*. In: Týž (Hg.), *Verrechtlichung. Analysen zur Funktion und Wirkung von Parlamentarisierung, Bürokratisierung und Justizialisierung sozialer, politischer und ökonomischer Prozesse*, Königstein/Taunus 1980, s. 19). Dále viz Kurt Eichenberger, *Die Problematik der parlamentarischen Kontrolle im Verwaltungsstaat*. In: Týž, *Der Staat der Gegenwart*, Basel/Frankfurt 1980, s. 422nn. Peter Badura rovněž konstatuje: „Die sozialstaatlichen Planungs- und Gestaltungsaufgaben der Exekutive führen überdies in zunehmenden Maße zu selbstständigen Befugnissen der Verwaltung, die nicht im vollem Umfang durch die Gesetze determiniert werden können“ (*Staatsrecht*, 3. Aufl., München 2003, D 54, s. 321). Srov. též Ernst Forsthooff, *Der Staat der Industriegesellschaft*, s. 105nn.

ospravedlněním pro jednání nepolitické správy mimo rámec předpokládaný zákonem, a to ve jménu legitimacy opřené právě o zmíněný output-element. Očekávání uspokojení sociálních potřeb a požadavků na pohodlný život se stává i v očích veřejnosti a médií natolik zásadním projevem legitimacy moci, že samotné dodržování in-put mechanismů ustupuje do pozadí. Jak ovšem již v 70. letech správně podotkl Peter Kielmannsegg, je i každé očekávání určitých plnění ze strany moci motivováno materiálním základem, jinými slovy opřeno o určitou ideu legitimacy, z níž lze odvodit, která očekávání lze vůbec na moc klást.<sup>244</sup> Efektivita rozhodování a mocenského jednání ve vztahu k očekáváním lidí tak nemůže být ani jediným ospravedlněním, ale ani protikladem legitimacy, neboť je sama vždy ve své struktuře založena na představě objektivních hodnot správnosti rozhodování.

Vzájemné oddělování „input“ a „output“ faktorů legitimacy však vede právě k pominutí klíčového spojení materiálního základu ideje legitimacy (ať již objektivní či pouze „věřené“) a procedurou jeho naplňování. Namísto klasických modelů legitimacy založené na reprezentaci se dnes objevují nové mechanismy, jak kompenzovat obtížnou uplatnitelnost zásadních principů parlamentní reprezentace, jakým je kupř. volný mandát. Tyto instrumenty jsou založeny právě na výše popsané teoretické izolaci input-faktoru legitimacy v důsledku jeho oproštění od reprezentativních prvků zaručujících vztah k materiálnímu jádru legitimacy, tedy smyslu moci. Procedurální mechanismy, zbavené své vazby na output v podobě obecného zájmu (jakkoli chápanému jen jako regulativní idea), se soustřeďují pouze na zajištění participačních prvků založených opět jen na uspokojování individuálních zájmů a potřeb. Cílem je pouze zahrnutí co možná největšího počtu společenských zájmů do rozhodování bez ohledu na obsahová kritéria. Výsledkem tohoto pojetí soustředěného pouze na otevřenost a diskusi otevřenou povahu rozhodovacího procesu jsou pokusy o zahrnutí občanské společnosti přímo do rozhodování exekutivy, jež má nahradit shora popsaný strukturálně podmíněný ústup kontroly zákonodárnými tělesy. Zejména v nadnárodních politických tělesech, v nichž je správa ještě daleko více oddělena od mechanismů politické demokratické kontroly parlamentními orgány, se tento způsob legitimizace stává obecně přijímanou

---

<sup>244</sup> Peter Graf Kielmannsegg, *Legitimität*, s. 292. Kielmannsegg tu reaguje především na klasický Lipsetův koncept oddělení pojmů efektivity a legitimacy (Seymour Martin Lipset, *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*, *American Political Science Review* 53, s. 69 – 105). Přitom ovšem ani Lipset nenadřazoval jakkoliv efektivitu legitimitě či ji nepovažoval za její novou formu, nýbrž naopak konstatoval možnost kompenzace nedostatečné efektivity právě legitimitou systému.

náhradou běžných legitimačních mechanismů založených na jednotě output- a input-prvku v reprezentativně-demokratickém modelu. Vytrácení pojmu veřejného či obecného zájmu z legitimačního diskursu má za následek i rezignaci na pojmové i faktické rozlišování mezi veřejným a soukromým prostorem.<sup>245</sup> Tento proces nicméně odpovídá realitě stále užšího propojení státu a společnosti. Průnik partikulárních zájmů do státní sféry institucionalizovanou cestou a současně povyšování řady zájmových organizací do polostátní, veřejnoprávní sféry, se logicky promítá v oslabení klasických reprezentativních institucí. Na jejich místo nastupují nejrůznější formy veřejných korporací, ale i zcela soukromoprávně organizovaných institucí, jež získávají klíčovou roli díky zakotvení jejich postavení v rozhodovacím procesu na úrovni státní, ale zejména nadnárodní správy. Tento průnik společnosti do státu ovšem není známkou zesilování státní moci, nýbrž její slabosti. Jak správně poukázal Ernst Forsthoff, moderní politický systém je charakterizován ústupem státní moci, který doprovází rozmach státní správy, jež naplňuje rozhodnutí nepřijímaná již státními orgány, nýbrž generovaná v součinnosti jednání správního aparátu s nestátními, ze společnosti vycházejícími organizacemi.<sup>246</sup> Gehlen v této souvislosti hovoří o vyprázdňení státní moci z politického prostoru.<sup>247</sup> Tento proces – sankcionovaný na teoretické úrovni jak konceptem procedurální legitimacy, tak od ní oddělené output-legitimizace – vede logicky k negaci východisek demokratického systému založeného na vůli lidu a na svobodě, jak bylo již shora ukázáno. Systém veřejného práva se stává nástrojem společenských organizací k prosazení partikulárních zájmových představ orientovaných do sféry společnosti, a to za pomoci státního správního aparátu.<sup>248</sup> Veřejná moc tak na jedné straně ztrácí svůj veřejný charakter a stává se mocí privatizovanou, legitimizovanou již pouhou procedurou jejího nabytí, nikoli však vlastní veřejně-reprezentativní povahou. Soukromý prostor se naopak

---

<sup>245</sup> Srov. Kenneth H. F. Dyson, *Die Ideen des Staates und der Demokratie*, s. 508.

<sup>246</sup> Ernst Forsthoff, *Der Staat der Industriegesellschaft*, s. 109.

<sup>247</sup> Užívá přitom charakteristického pojmu „*herrschaftsarme Ordnung*“. Arnold Gehlen, *Soziologische Voraussetzungen*, s. 329. Podle Gehlena se v důsledku rigidity ústavy vytrácí na jedné straně státní iniciativa (s. 327), na druhé straně narůstá role pluralistických elementů v řízení společnosti.

<sup>248</sup> „*In der Verschränkung von Staat und Gesellschaft liegt die Gefahr, daß die gesellschaftlichen Kräfte ihren Einfluß im Staat dazu benutzen, um freie gesellschaftliche Verhältnisse in den Formen des öffentlichen Rechts zu verfestigen und auf diese Weise den Manövrierraum individueller Freiheit mehr und mehr einzuengen*“ (tamtéž, s. 118). V podobné souvislosti upozorňoval i Carl Schmitt na některá nebezpečí vyplývající z institucionalizace ochrany veřejných práv ve sféře společenských organizací: *Freiheitsrechte und institutionelle Garantie*. In: Týž, *Verfassungsrechtliche Aufsätze*, Berlin 1958, s. 140nn.

zcela vytrácí, neboť privatizovaná moc zasahuje potenciálně do všech oblastí lidského života, ale, v podobě Foucaultem a Agambenem popsané *biopouvoir*, dokonce i do samotné struktury existence člověka.<sup>249</sup>

## § 26

Proces dekoncentrace politické moci a jejího zpětného přenesení z výhradní domény státu do společnosti se ovšem odehrává v procesu stále se zahušťujícího propojení rozhodování v celosvětovém měřítku. Společnost, která je tedy nyní relevantním pojmem, není již společnost uvnitř státu, nýbrž společnost globální. Společenské síly, které pronikají do správní sféry, jsou z velké části celosvětově organizovány a koordinovány. Současně i řada úkolů kladených na správu není řešitelných jinak než v mezinárodní či nadnárodní formě spolupráce. Pojem suverenity vázané na stát a reprezentaci se pak stává v globálním sociálním systému obsoletním, neboť rozhodování již nelze zpět dovést k jednomu mocenskému zdroji. Pro tento systém politického řízení se užívá koncept „*governance*“, jenž ovšem s sebou nese četné ústavněteoretické problémy, kterým se budu podrobněji věnovat v dalších částech této práce.<sup>250</sup> Ospravedlnění moci se tu omezuje pouze na aspekty výkonnostní, odpovídající proměně státu v jeden z nástrojů naplňování cílů blahobytu, a aspekty procedurální racionality rozhodovacího procesu. Současně se otevírá prostor pro autonomní výkon moci nestátními a nadstátními subjekty zcela mimo sféru státního panství. Moc a panství se vzájemně vzdalují.<sup>251</sup> Zásadní otázka zaměřená na samotný původ moci a politického panství se ovšem s rezignací na koncept suverenity vytrácí. Tím se vytrácí i vědomí práva jako úhelného kamene legitimacy, který je spojujícím prvkem vstupu a výstupu, bez ohledu na to, zda je vnímáno v kontextu přirozenoprávních či reprezentativně-suverenistických teorií.

Samotná ústava, vnímaná v klasickém pozitivismu jako zdroj legitimacy daného politického systému, se podřizuje obecným a předem nedefinovaným sociálně-eudaimonickým cílům,

---

<sup>249</sup> Michel Foucault, *Il faut défendre la société*, Cours au collège de France 1975-76, Hautes Etudes, Gallimard, Seuil. Srov. Giorgio Agamben, *Homo sacer*, s 129.

<sup>250</sup> Na ty trefně poukazuje ve svém nedávném článku Lorenz Engi, *Governance – Umriss und Problematik eines staatstheoretischen Leitbildes*, *Der Staat* 47 (2008), s. 573nn.

<sup>251</sup> Srov. *Tamtéž*, s. 580n.

jež má naplňovat.<sup>252</sup> Rozdíl mezi legitimitou a nelegitimitou proto sám o sobě ztrácí normativně-kategorický charakter. Smývá-li se hranice mezi státním a nestátním prostorem, mezi veřejnou a soukromou sférou, postrádá pojem legitimacy v klasickém pojetí svůj smysl, neboť mizí hranice moci, které určuje.<sup>253</sup> Pojem legitimacy byl vždy spojen s pojmem státu coby suverénní a teritoriálně ohraničené mocenské organizace. Ospravedlnění použití síly jen cíli blahobytu stanovenými formou konkurenčního boje společenských organizací sice stát nepotřebuje, ale nepočítá s možností jakýchkoli pevných kritérií omezení možného jednání institucí tuto sílu realizujících. Takto pojatá legitimita zbavená normativní složky ovšem ztrácí jakoukoli relevanci jako právní pojem a stává se ryze sociologickým predikátem každého moderního politického systému. Samotná demokracie pak v tomto kontextu ztrácí svůj legitimační charakter a stává se pouhou racionální procedurou dosahování rozhodnutí, která ovšem může být teoreticky nahrazena jiným, z hlediska efektivního dosahování výsledků nebo zajištění racionálního diskursu efektivnějším systémem.

Proces vyprazdňování státní moci, neschopnost klasických reprezentativních orgánů vyrovnat se s požadavky na efektivitu, rychlost, rostoucí odborné nároky a celkovou komplexitu rozhodovacího procesu, ale i teoretické zpochybnění základních postulátů reprezentativní demokracie nemají nutně za následek destabilizaci politických systémů, dokud jsou tyto schopny za změněných podmínek dostát sociálně-eudaimonickým očekáváním ze strany společnosti. Jinou otázkou je, nakolik je v takto měnícím se celosvětovém prostředí existence politických systémů možno zachovat tradiční kritéria svobody a demokracie založená právě na dualismu reprezentace celku a individuální svobody, státu a společnosti. Není-li pochyb o tom, že předpokladem reprezentativní demokracie je existence národního státu (s národem nechápaným jako *ethnos*, nýbrž *démos* – ať již jako regulativní idea nebo transcendentální realita), je jedinou možností zachování tohoto systému demokracie i uchování principu klasické státnosti, který se ovšem v posledních letech sám vytrácí. Druhá možnost pak spočívá buď v rezignaci na demokratickou formu vládnutí v éře globálního sociálního systému, nebo v nalezení alternativní formy demokratického kolektivního rozhodování, oproštěné od

---

<sup>252</sup> Ernst Forsthoff, *Der Dualismus*, s. 589; Týž, *Rechtsstaat*, s. 7. Srov. Ulrich Storost, *Staat und Verfassung bei Ernst Forsthoff*, Frankfurt/Main 1979, s. 526nn.

<sup>253</sup> K zásadnímu vztahu mezi legitimitou a limity moci Wilhelm Hennis, *Legitimität*, s. 27nn.

reprezentativních elementů. Otázkou je, nakolik je možno považovat takové rozhodování za slučitelné s principem svobody člověka v rozhodování o věcech, jež se ho týkají. Princip reprezentace, jakkoli založený na fikci politické jednoty a homogenního lidu, je jako jediný schopen právně-logicky ospravedlnit všeobecnou platnost kolektivních rozhodnutí i pro ty, již s ním jako jednotlivci nesouhlasí, a je proto předpokladem liberálně-demokratického modelu, jak se v západním světě vyvinul v posledních dvou stech letech.<sup>254</sup> Kritika reprezentace založená na jednoduchém „zjištění“, že politická jednota a s ní spojený koncept homogenity jsou pouze fikcí mající za úkol překonat společenskou diferenciaci, přitom přinejmenším opomíjí podstatný sociálněpsychologický význam podobných právně-teoretických fikcí pro vývoj společenské reality.<sup>255</sup>

Ponecháme-li tedy stranou skutečnou povahu ideje národní jednoty, jež je předmětem procesu reprezentace, je každopádně tento pojem, ať již se opírá o skutečnou transcendentální hodnotu či o právní konstrukt, přesto relevantní z hlediska reálné podoby stávajícího politického systému.<sup>256</sup> Jak trefně poznamenává Herbert Krüger, umožňuje právě metoda reprezentativní demokracie přetvářet v procesu tvorby společné vůle „přirozené já“ jednotlivců „lepším já“, založeným právě na snaze o sebezachycení do politického společenství.<sup>257</sup> V této souvislosti se ukazuje zejména integrační teorie jako koncept schopný dostát díky skloubení sociálně-psychologických aspektů ústavního systému s realitou suverénního státu i v situaci zpochybnění reálně-transcendentálních základů politického národa. Naopak kritické napadení konceptu reprezentace jako romantické fikce může – a

---

<sup>254</sup> Srov. kromě již shora uvedených konceptů reprezentace i trefné konstatování Herberta Krügera: „*Der Umstand, daß das Volk sich selbst als repräsentative Größe versteht und als solche den Staat als Repräsentation in eigener Arbeit und Verantwortung aus sich heraussetzt, unterscheidet die freiheitlichen Demokratien von allen anderen Staatsgestaltungen*“ (*Allgemeine Staatslehre*, 1964, s. 232).

<sup>255</sup> Jak bylo ukázáno výše, byl si ostatně tohoto sociálněpsychologického významu vědom i Max Weber, který identifikoval legitimitu nikoli s poukou akceptací, ale s reálným přesvědčením o ospravedlnění moci, a tedy o jí prosazeném legitimačním konceptu a jeho základech. V podobném duchu chápe reprezentativně prosazovanou hypotetickou vůli národa také již zmiňovaný Ernst Fraenkel.

<sup>256</sup> Viz k tomu Dieter Suhr, *Die kognitiv-praktische Situation. Fundamentierungsprobleme in prakt. Philosophie, Sozialtechnik u. Jurisprudenz*, Berlin 1977, s. 82nn.

<sup>257</sup> Herbert Krüger, *Allgemeine Staatslehre*, 1964, s. 249.



tendenciálně má – za následek pokles reálné důvěry v reprezentativní instituce a v legitimitu reprezentativní demokracie jako takové.<sup>258</sup>

Jakkoliv tak nelze v podmínkách postindustriální společnosti udržet koncept oddělení státu a společnosti, a vzájemné promíšení sféry státní administrativy a společenských zájmů artikulujících se stále víc zcela mimo sféru národního státu se stává charakteristickým jevem všech stávajících politických systémů, nemusí být tento vývoj automaticky likvidační pro klasické reprezentativně-demokratické legitimační mechanismy.<sup>259</sup> Jinými slovy, nemusí nutně vyústit v rezignaci na legitimitu jako normativně-právní pojem ve prospěch jejího sociologického určení jako faktického stavu. Záleží především na tom, nakolik se princip politické jednoty promítající se především do integrity a teritoriální výlučnosti konkrétního ústavního systému bude schopen prosadit vůči centrifugálním tendencím společenské diferenciacie a zpochybnění národních politických identit, které v pluralistickém systému směřují, jak poznamenal již Hans Huber, k připodobnění polyarchického modelu vlády ke středověkému modelu korporativní společnosti.<sup>260</sup> Nelze přitom zapomenout, že každý koncept legitimacy, včetně toho, jenž je založen na ideji reprezentace, musí jakožto hodnotový postulát odpovídat existenciálním podmínkám konkrétní politické kultury.<sup>261</sup>

---

<sup>258</sup> Trefně Dieter Suhr: „Doch sollten die Kritiker, die so gern die Wirklichkeit beschwören, sich auch fragen, welchen Einfluß es auf eben diese Wirklichkeit, nämlich auf das Tun und Lassen von Bürgern und Politikern, von Repräsentanten und Repräsentieren hat, wenn man ihnen einredet und sie glauben macht, Repräsentation im idealistischen Sinne sei Träumerei, sei Täuschung und sei Illusion“ (*Repräsentation in Staatslehre und Sozialpsychologie*, Der Staat 20 (1981), s. 519).

<sup>259</sup> Konrad Hesse tak oproti shora zmíněnému Schmittovi, Forsthoffovi ale i Böckenfördemu považuje propojení státu a společnosti za nutný důsledek demokratického ústavního státu (*Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, 8. Aufl., Karlsruhe 1975, s. 5nn). Podobně i Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 55; Peter Badura, *Verfassung und Verfassungsgesetz*. In: Festschrift für Ulrich Scheuner, Berlin 1973, s. 20. Naopak Böckenförde považuje rozlišování (nikoli však oddělování, jak je někdy mylně interpretováno) státu a společnosti v duchu Hegelovy státovědy za podmínku existence liberálně-demokratického systému (*Die Bedeutung der Unterscheidung von Staat und Gesellschaft im demokratischen Sozialstaat der Gegenwart*. In: Týž, *Recht, Staat, Gesellschaft*, Frankfurt/Main 1976, s. 395–431).

<sup>260</sup> Hans Huber, *Recht, Staat und Gesellschaft*, Bern 1954, s. 42nn. V podobném duchu uznává nebezpečí pluralistického konceptu i přes uznání nutnosti propojení státu a společnosti Hasso Hofmann, *Legitimität*, s. 90.

<sup>261</sup> Srov. Fritz Scharpf, *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*, 2. Aufl., Konstanz 1972, s. 17.

§ 27

V souvislosti se zásadními proměnami podoby politických systémů ve druhé půli dvacátého století je zřejmé, že se otázka legitimacy nemůže vyhnout ani nově vznikajícím nadnárodním politickým tělesům, ba dokonce že právě v jejich prostředí nabývá diskuse o legitimitě nové podoby. Vyvěrá jejich moc z vlastního legitimačního pramene, nebo se opírá o legitimitu národních států zajištěnou jejich mechanismy demokracie a reprezentace? Je zřejmé, že tato otázka se dotýká přímo podstaty těchto systémů.<sup>262</sup> Odpověď na ni závisí v posledku na výchozím pojetí legitimacy. Zpochybnění platnosti tradičních legitimačních schémat vázaných na národní státy ve vztahu k nadnárodním politickým formám vedlo v uplynulém desetiletí k „*normativnímu obratu*“, jenž si klade za cíl soustředit pozornost teoretického diskursu v oblasti nadnárodní integrace právě na otázku legitimacy probíhajícího procesu převodu kompetencí ze státní na nadstátní úroveň a současně nalézt odpověď na výše uvedenou otázku mimo sféru tradičních konceptů.<sup>263</sup> Otázka legitimizace autonomní politické moci v nadnárodních politických systémech nabývá na aktuálnosti a naléhavosti pochopitelně zejména v souvislosti s evropskou integrací, a to zvl. po návratu většinového způsobu rozhodování v Jednotném evropském aktu a po přijetí Maastrichtské smlouvy.<sup>264</sup> Týká se přitom problému samotné podstaty existence i fungování Unie: tedy nakolik je Společenství uzavřeným politickým systémem s vlastním legitimačním základem a nakolik

<sup>262</sup> Nelze souhlasit s Anne Peters, která koncept odvozené legitimacy považuje za jeden z řady možných (a podle ní nedostačujících) pokusů legitimizovat Evropskou unii. Odvození legitimacy z národních států není samostatným legitimačním konceptem, neboť nevypovídá nic o samotné povaze této legitimacy.

<sup>263</sup> S pojmem „normative turn“ přišli poprvé v souvislosti s evropským integračním procesem Richard Bellamy a Dario Castiglione, *Legitimizing the Euro-Polity and its Regime. The Normative Turn in EU-Studies*, *European Journal of Political Theory* 1/2003, s. 7–34.

<sup>264</sup> *Tamtéž*, s. 10; v podobném duchu srov. Joseph H. Weiler, *After Maastricht. Community Legitimacy in Post-1992 Europe*. In: William J. Adams, *Singular Europe. Economy and Polity of the European Community after 1992*, *Ann Arbor* 1992, s. 11–41; Týž, *Epilogue: The European Courts of Justice: Beyond „Beyond Doctrine“ or the Legitimacy Crisis of European Constitutionalism*. In: Anne Marie Slaughter, Alec Stone Sweet a Joseph H. Weiler, *The European Courts and National Courts. Doctrine and Jurisprudence. Legal Change in Its Social Context*, Oxford 1997, s. 365–391, zvl. s. 377. Srov. Ulrich Haltern, *Integration durch Recht*. In: Hans Jürgen Bieling a Monika Lerch (Hg.), *Theorien der europäischen Integration*, 2. Aufl., Wiesbaden 2006, s. 407n; Andreas Wimmel, *Die demokratische Legitimität europäischen Regierens. Ein Labyrinth ohne Ausgang?*, *Integration* 1/2008, s. 48.

funkcionálně definovanou institucí závislou na externích politických systémech – národních státech.

Tradičně bývá ospravedlnění existence Evropské unie i její vlastní politické moci zakládáno na legitimitě národních států, které jsou jakožto suverénní jednotky „pány smluv“ a zprostředkovaně tedy, v souladu s principem kompetenční kompetence, i „pány“ Evropské unie.<sup>265</sup> Moc vykonávaná jejími orgány je v tomto pojetí, charakteristickém také pro liberální intergouvernementalismus, odvozena ze suverenity států, odkud je logicky odvozena i legitimita.<sup>266</sup> Pojem odvozenosti ovšem nesmí být chápán kvalitativně. Odvozená legitimita nemá o nic menší váhu než legitimita přímá. Odvozenost se totiž týká jen vstupního určení zdroje moci, nikoli však výstupu jejího uskutečnění. Legitimita soudní moci tak nemůže být o nic „menší“ než legitimita legislativní či exekutivní moci, ač je na legitimitě obou předchozích složek moci závislá.<sup>267</sup> Odvození demokratické legitimacy Evropské unie z členských států závisí na dvou faktorech. Na jedné straně je to samozřejmě otázka, zda je demokraticky legitimizována moc těchto států, resp. jejich orgánů. Ponechme tento problém na tomto místě stranou, neboť lze bez dalšího vyjít z toho, že členské státy tento předpoklad splňují. Druhým nezbytným předpokladem odvozené legitimacy je existence neporušeného legitimačního řetězu vedoucího od vůle lidu empiricky se projevující ve volbách do národních zastupitelských orgánů ke konstituci národního zájmu a jednotné národní, resp. státní vůle zastupitelským sborem jako výstupnímu prvku, a dále k zastupování této vůle vládami a následně ministry coby jejich zástupci v Radě EU. Předpokladem fungování tohoto řetězu však není pouhá teoretická existence, ale jeho efektivní fungování garantující nepřetržitou

---

<sup>265</sup> Poněkud nešťastně nazývá Andreas Føllesdal tento legitimační koncept jako koncept „legitimity skrze legalitu“ (*Legitimacy Theories of the European Union*, Arena Working Papers 04/15, Oslo 2004, s. 7). Ve skutečnosti je systém legitimacy uvnitř ústavního systému vždy s legalitou koincidentní. Normativní diskuse o legitimitě zůstává diskusí o ospravedlnění legality, tedy způsobu vzniku pozitivního práva jako takového.

<sup>266</sup> Tak např. Paul Kirchhof, *Deutsches Verfassungsrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht*, *Europarecht* 1991, Beiheft 1, s. 13; Joseph Isensee, *Integrationsziel Europastaat?* In: Ole Due, Marcus Lutter a Jürgen Schwarze (Hg.), *Festschrift für Ulrich Everling*, Bd. 1, Baden-Baden 1997, s. 579; Hans-Joachim Cremer, *Das Demokratieprinzip auf nationaler und europäischer Ebene im Lichte des Maastrich-Urteils des Bundesverfassungsrichts*, *Europarecht* 30 (1995), s. 41.

<sup>267</sup> Srov. k tomu podrobně ve vztahu k ES Volker Epping, *Die demokratische Legitimation der dritten Gewalt der europäischen Gemeinschaften*, *Der Staat* 36 (1997), s. 349–380.

transpozici vůle státních národů členských států do rozhodování evropských institucí.<sup>268</sup> A právě efektivita zprostředkování legitimacy Radou EU je v éře politické integrace velmi problematická, neboť Evropská unie si vytváří mechanismy autonomní vůle odděleně od procesu tvorby státní vůle ve struktuře národních ústavních institucí.<sup>269</sup>

## § 28

Zásadní ránu výhradní legitimizaci rozhodovacího procesu na úrovni Společenství zasadil ostatně již princip většinového rozhodování, jenž umožňuje přehlasování, a tedy negování národní vůle. Pokud by měla být tato národní vůle vázaná na státní lid konkrétního členského státu jediným zdrojem legitimacy, pak by jednání Společenství proti této vůli vyjádřené reprezentací státu v Radě bylo možno vůči danému státu kvalifikovat jako nelegitimní. Vůle státu by totiž nebyla přenesena na úroveň Rady a legitimační řetěz by tak byl přerušen. Tento problém lze překonat teoretickou konstrukcí, podle níž je aktuální vůle politického národa negována dříve vyjádřenou vůlí podrobit se většinovým rozhodnutím. Vzhledem k tomu, že v případě podobného konfliktu vůlí na úrovni státu platí vždy vůle aktuální, musela by se rezignace na prosazení národního zájmu ve většinovém rozhodnutí zakládat na přesvědčení o existenci společného zájmu, předpokládajícího ovšem i existenci společné vůle evropského lidu jako regulativní ideje.<sup>270</sup> Takový předpoklad již vybočuje ze systému externí legitimizace jednání Společenství, neboť vychází z existence vlastního legitimačního zdroje *par excellence*.<sup>271</sup>

---

<sup>268</sup> Tento prvek zdůrazňuje v řadě svých judikátů např. Spolkový soudní dvůr. Viz k tomu Utz Schliesky, *Souverenität und Legitimität von Herrschaftsgewalt. Die Weiterentwicklung von Begriffen der Staatslehre und des Staatsrechts im europäischen Mehrebenensystem*, Tübingen 2000, s. 233nn.

<sup>269</sup> Srov. Bellamy/Castiglione, *Legitimizing the Euro-Polity*, s. 17.

<sup>270</sup> Andreas Føllesdal upozorňuje rovněž na tento problém, navrhuje ovšem jako dostatečné řešení zajištění důvěry („*trust*“) mezi občany a reprezentanty (*Legitimacy Theories*, s. 16). Nicméně, bez ohledu na problematičnost tohoto konceptu (viz níže) je i předpokladem takové důvěry vzdání se prosazení vlastní vůle ve jménu obecného dobra a společného zájmu.

<sup>271</sup> Již Ulrich Scheuner v podobné souvislosti konstatoval, že podmínkou použití většinového rozhodování je existence „*právně zformovaného společenství*“, protože nelze tento princip legitimně aplikovat v mezinárodním právu (*Das Mehrheitsprinzip in der Demokratie*, Opladen 1973, s. 54). Existence tohoto právě zformovaného společenství nicméně právě proto předpokládá vlastní legitimační základ neodvozený pouze z legitimačního základu států. K problému viz i Anne Peters, která ovšem považuje legitimitu

Jiným aspektem stejného problému je výrazný dopad nadnárodního rozhodovacího systému na legitimitu tvorby národní vůle na úrovni států. V případě transpozice nepřimo platných sekundárních aktů je, jak známo, nutné přijetí podle ústavních pravidel členských států. Co však v případě, kdy některý parlament odmítne směrnici transponovat? Nastává tu kolize závazku státu dle smlouvy, tedy dřívější státní vůle, s aktuální národní vůlí v dané věci. Nutit poslance mezinárodně- či komunitárněprávním závazkem k určitému hlasování je přitom neslučitelné s principem volného mandátu. Nastává tak opět situace kolize dvou vyjádření státní vůle. Takový případ je nesrovnatelný s klasickým porušením mezinárodněprávního závazku státu, neboť v tomto případě se stát předem zavazuje k přijetí obsahově neurčených legislativních aktů v určité oblasti parlamentní cestou, a zakládá tak latentní konflikt s vůlí svého lidu coby zdrojem legitimacy. Národní ústavní soudy přitom tendují k tomu, považovat právě nutnost otevření se vnitřního právního řádu státu sekundárnímu právu podle pravidel ústavního pořádku za jeden z dokladů konečné přednosti ústavního práva před právem komunitárním, vedle kompetenční kompetence v oblasti vzniku primárního práva.<sup>272</sup> Na druhé straně toto pojetí rozhodně nesdílí Evropský soudní dvůr jakožto orgán Společenství. Možnost právního vymáhání implementace sekundárního právního aktu tak v sobě skrývá ohrožení podstaty fungování parlamentarismu a je dokladem přesunu rozhodovacích kompetencí na exekutivní instituce. Současně výrazně problematizuje možnost považovat legitimitu EU za odvozenou z národních států, neboť v takovém případě by vůle parlamentu musela platit za konečnou a nezpochybnitelnou.

Právě mimořádně slabá možnost národních parlamentů ovlivnit bezprostředně tvorbu vůle na úrovni Společenství je charakteristickým prvkem integračního procesu. Posilování Rady vedlo od 70. let minulého století k posilování tzv. kooperačního federalismu na komunitární úrovni.<sup>273</sup> V něm je nárůst role členských států doprovázen oslabením vlivu zákonodárných sborů na rozhodování. Důležitá rozhodnutí se uskutečňují v exekutivních grémiích na úrovni Komise a Rady. Přesun kompetencí na unijní úroveň nedoprovází odpovídající parlamentní kontrola, jež se nadále koncentruje především na národní záležitosti. Parlamentům schází přitom již s ohledem na jejich složení, velikost a způsob

---

většinového rozhodování za zajištěnou vlastními legitimačním základem EU, v rámci jejího konceptu „*Legitimität durch Bewahrung*“ (*Elemente*, s. 734).

<sup>272</sup> Srov. Stefan Haack, *Verlust der Staatlichkeit*, Tübingen 2007, s. 158nn.

<sup>273</sup> Srov. k tomu Vojtěch Belling, *Federální model a evropská realita*, passim.

práce kapacity k tomu, aby byly kromě národního legislativního procesu schopny účastnit se aktivně normotvorného procesu jiného politického systému. Výše uvedený legitimační řetěz předpokládá nejen formální nepřerušenosť, ale i funkční efektivitu. Parlamentu musí zůstat zachována schopnosť kontroly své vlády a jejího rozhodování. Přitom právě efektivní kontrola jednání vlád v evropském legislativním procesu za strany parlamentů je velmi omezená. Tento strukturální problém lze tedy sotva vyřešit formálním zakotvením role národních parlamentů v evropské normotvorbě.

## § 29

Uvedené problémy vedou logicky k závěru, že Evropská unie fungující jako autonomní politický a právní systém s vlastním procesem tvorby vůle v současné době tenduje k tomu, opírat se o vlastní legitimační koncept, nezávislý na legitimitě národních států a jejich ústavních řádů. Signálem uzavírání Evropské unie do autonomního politického systému je ostatně také tendence k zakotvení její vlastní kompetenční kompetence, tedy pravomoci přisvojovat si kompetence na základě rozhodnutí evropských politických orgánů. Ačkoliv jde zatím jen o náznak, zpřítomněný v obecné doložce flexibility a v přechodových klauzulích v Lisabonské smlouvě, nelze jej v uvedeném kontextu podceňovat. Vzniká-li tímto způsobem originární politická moc Unie, nastává i zde logicky poptávka po její neodvozené legitimitě. V této souvislosti navrhuji někteří autoři hovořit o dvojí legitimizaci Evropské unie: na jedné straně členskými státy, na druhé straně pak bezprostředně také občany EU.<sup>274</sup> Tento koncept duální legitimacy, prosazovaný také mnohými politickými aktéry,<sup>275</sup> je ovšem ze své podstaty neudržitelný, neboť je, jak podotkl již Rainer M. Lepsius, založený na představě duální suverenity.<sup>276</sup> Pojem legitimacy se koneckonců opírá o kompetence jako poslední základ

---

<sup>274</sup> Např. Frauke Brosius-Gersdorf, *Die doppelte Legitimationsbasis der Europäischen Union*, *Europarecht* 34 (1999), s. 133–169; Ulrich Everling, *Überlegungen zur Struktur der Europäischen Union und zum neuen Europa-Artikel des Grundgesetzes*, *Deutsches Verwaltungsblatt* 108 (1993), s. 936nn.

<sup>275</sup> Např. Joschkou Fischerem v jeho známém projevu na Humboldtově univerzitě (Frankfurter Allgemeine Zeitung 15. 5. 2000). Podobně Jo Leinen, *Die Positionen und Erwartungen des Europäischen Parlaments zur Regierungskonferenz*, *Integration* 2000, s. 82.

<sup>276</sup> M. Rainer Lepsius, *Nationalstaat oder Nationalitätenstaat als Modell für die Weiterentwicklung der Europäischen Gemeinschaft*. In: Rudolf Wildenmann (Hg.), *Staatswerdung Europas?*, Baden-Baden 1991, s. 26.

jednání, a směřuje tedy k jednomu konečnému zdroji, z něhož je možné ospravedlnit existující politický řád.<sup>277</sup> Koncept dvojí legitimizace je založen na paralelní existenci dvou suverenit: národní a nadnárodní, jež se vztahují jednou ke státnímu národu členského státu, jednou k „lidu“ Evropské unie. Ve svém důsledku ovšem musí vést k upřednostnění jednoho či druhého legitimačního zdroje jako zásadního pro ospravedlnění moci: k tomu musí dojít zejména v případě konfliktu mezi oběma zdroji, jehož možnost byla shora zmíněna. Vstupní legitimizace dvěma zdroji je proto dlouhodobě neudržitelná.<sup>278</sup> Jestliže odvozená legitimizace pouze členskými státy se zdá, že shora uvedených důvodů, v nadnárodním politickém systému s vlastní právní autonomií nedostačující, je pak logickým závěrem opřít Evropskou unii a její rozhodovací proces o samostatný legitimační základ. Sama institucionální struktura Evropské unie, kopírující klasické demokratické rozhodovací struktury národních států, přitom tento závěr výrazně podporuje. Přenos klasických mechanismů demokratického rozhodování na úroveň Společenství s sebou logicky nese představu, že tyto jsou opřeny o stejně koncipovaný legitimační základ jako národní státy.

Nejviditelnějším příkladem je Evropský parlament. Parlament je v demokratickém systému spojen s ideou reprezentace a tedy i s myšlenkou politického národa. Každý jeho člen reprezentuje stejnou jednotku jako celý parlament. Samotná myšlenka parlamentu je založena na konceptu národního státu předpokládajícím existenci politicky homogenního celku schopného být reprezentován.<sup>279</sup> Jinak nemá ani volný mandát jako součást podstaty parlamentu smysl. Jaký účel má však naplnit volný mandát v Evropském parlamentu, který „reprezentuje“ jednotlivé národy? Nelze tu hovořit o zastoupení celku (ostatně ani smlouvy EP se za takovou reprezentaci nepovažují), a těžko tudíž chtít po poslanci, aby se orientoval obecným zájmem Evropské unie, neexistuje-li evropský politický národ. Zcela správně tak konstatuje slavný německý politolog Peter Kießmann: „*Evropský parlament nemůže*

---

<sup>277</sup> Srov. Joseph Isensee, *Grundrechte und Demokratie. Die polare Legitimation im grundgesetzlichen Gemeinwesen*, Der Staat 20 (1981), s. 160. Podobně již Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 53nn.

<sup>278</sup> Na tento problém poukázal v souvislosti s konceptem dvojí legitimacy v éře konstitucionalismu v 19. stol. Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Der Verfassungstyp der deutschen konstitutionellen Monarchie im 19. Jahrhundert*. In: Týž, *Moderne deutsche Verfassungsgeschichte (1815–1914)*, 2. Aufl., Königstein/Taunus 1981, s. 146nn.

<sup>279</sup> Srov. M. Rainer Lepsius, „*Ethnos*“ und „*Demos*“. *Zur Anwendung zweier Kategorien von Emerich Francis auf das nationale Selbstverständnis der Bundesrepublik und auf die Europäische Einigung*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1986, s. 757.

reprezentovat něco, co neexistuje, tedy evropský národ.“<sup>280</sup> Nejde přitom nutně o národ v užším slova smyslu, ale o politickou veřejnost, jež by se konstitovala kolem společných témat evropské politiky. Ale i taková veřejnost zde chybí. Snaha vytvořit ji „shora“ povinnou výchovou k evropanství, jak navrhuji někteří autoři, je až příliš inspirována Rousseauovým konceptem „výchovné diktatury“, jež má občany přimět, aby se zajímali o otázky společného zájmu i proti své vůli.<sup>281</sup> Přenos demokratických mechanismů ze státní na nadnárodní úroveň je tak doprovázen nutnou otázkou, o jaký legitimační základ se tyto mechanismy opírají. Je-li na národní úrovni parlamentem reprezentován na základě demokratických voleb celek národa, jsou na nadnárodní úrovni Evropským parlamentem zastoupeny podle jeho smluvního zakotvení pouze partikulární zájmy. Takový model je ovšem od klasické demokratické legitimacy silně vzdálen, neboť mu chybí prvek reprezentace. Zatímco v národních státech lze přitom ústup reprezentativních prvků v nárůstu reálného vlivu politických stran na rozhodování poslanců kompenzovat prvky reprezentace v politických stranách orientujících se na národní zájem, je na nadnárodní úrovni taková kompenzace nemožná.<sup>282</sup>

Snaha překlenout tento nedostatek konceptem reprezentace imaginárního evropského lidu by narážela na chybějící realitu. Ačkoliv koncept politicky homogenního lidu, na nějž odkazuje např. maastrichtský judikát Spolkového soudního dvora,<sup>283</sup> je samozřejmě rovněž

---

<sup>280</sup> Peter Graf Kielmannsegg, „Wie tragfähig sind Europas Fundamente?“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 17. 2. 1995. Debata o otázce evropského *démos* jako základu možné parlamentní reprezentace je ve vědeckém i politickém diskursu předmětem dlouholeté diskuse. Dokonce i Hans Kelsen považuje relativní homogenitu společnosti za předpoklad fungování demokracie a většinového principu (*Allegemeine Staatslehre*, s. 324). Kromě textu zmíněného v předchozí poznámce lze odkázat na klasické texty Ernsta Wolfganga Böckenfördeho („Welchen Weg geht Europa?“. In: Staat, Nation, Europa. Studien zur Staatslehre, Verfassungstheorie und Rechtsphilosophie, Ed. Ernst-Wolfgang Böckenförde, Frankfurt/Main, 2000, 68–102), Josepha Isensee, *Das Volk als Grund der Verfassung. Mythos und Relevanz der Lehre von der verfassungsgebenden Gewalt*, Opladen 1995. Viz též Vojtěch Belling, *Federální model a evropská realita*, Mezinárodní vztahy 2006/4, s. 7, zde i další literatura.

<sup>281</sup> Viz tak např. Giovanni Biaggini, „Europäisierung der Öffentlichkeit als Legitimitätsbedingung der EU“. In: Legitimationsgrundlagen der Europäischen Union, Ed. Francis Cheneval, Münster 2005. Podobně i Rüdiger Voigt hovoří o „povinnosti“ vlády přimět občany buď k „nadšení“, nebo alespoň „zájmu“ o Evropu (*Politik ohne Kompetenz? Über die Grenzen politischer Gestaltung*. Vortrag in der Politischen Akademie Tutzing 10. 10. 2003, s. 8 (www.staatswissenschaft.de).

<sup>282</sup> Srov. Ulrich Scheuner, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: Verfassungsrecht und Verfassungswirklichkeit. Festschrift für Hans Huber, Bern 1961, s. 222–246.

<sup>283</sup> BVerfG 89, s. 155nn.



především regulativní ideou odkazující na transcendentální jsoouco, nelze jej jednoduše negovat. Ač je empirický personální substrát politických národů členských států Unie samozřejmě totožný s personálním substrátem Unie jako celku, nelze přehlédnout sociálněpsychologický význam ideje politického národa v politické realitě, tedy roli, již hraje samotné přesvědčení obyvatelstva o existenci politického národa nadaného jednotnou vůlí.<sup>284</sup> Jak bylo ostatně již shora ukázáno, idea reprezentativní demokracie je od počátku založena na představě politického národa jako objektu reprezentace. Z tohoto hlediska proto přijetí klasických institucí reprezentativní demokracie, jako je parlament, předpokládá rovněž akceptaci ideje, na níž jsou založeny. Bez toho vyvolává posilování pravomocí Evropského parlamentu v rozhodovacím procesu pochybnosti.<sup>285</sup>

Podobná otázka vyvstává i u Evropského soudního dvora. I soudce je v politických systémech založených na národním státu reprezentantem státu, potažmo národa, jehož jménem jedná. U Evropského soudního dvora tak vyvstává podobná otázka, jako u Evropského parlamentu. Reprezentují evropští soudci fiktivní evropský lid, nebo své politické národy? Jak se může opírat rozhodování Evropského soudního dvora o jednotný zdroj legitimacy, když jsou soudci jmenováni podle zcela odlišných kritérií?<sup>286</sup> Tento problém nabývá v současnosti na vážnosti v souvislosti s debatou o kompetenčním soudnictví. Řada ústavních soudů je s Evropským soudním dvorem v latentním sporu o tom, která instance má pravomoc rozhodovat o tom, zda Evropská unie překročila své kompetence. Je to Evropský soudní dvůr, jak naznačuje jeho vlastní judikatura, nebo jsou to národní ústavní soudy?<sup>287</sup> I

---

<sup>284</sup> Srov. Dieter Suhr, *Repräsentation in Staatslehre und Sozialpsychologie*, *Der Staat* 20 (1981).

<sup>285</sup> Tak i Richard Bellamy a Dario Castiglione, *Legitimizing*, s. 26; podobně i Joseph H. H. Weiler, *European Neo-Constitutionalism: In Search of Foundations for the European Constitutional Order*. In: Richard Bellamy a Dario Castiglione (ed.), *Constitutionalism in Transformation*. Oxford 1996, s. 111.

<sup>286</sup> Podrobně tento problém a legitimační deficit Evropského soudního dvora rozebírá Volker Epping, *Die demokratische Legitimation der dritten Gewalt der Europäischen Gemeinschaften*, *Der Staat* 36 (1997), s. 349nn, zvl. 366nn. Epping konstatuje, že legitimita soudců ESD je opřena o členské státy, nicméně i zde spatřuje nedostatek právě v kritériích pro výběr soudců.

<sup>287</sup> Otázku *quis iudicabit* definuje bývalý soudce ESD Günter Hirsch následovně: Která instance rozhoduje „s definitivní odpovědností“, „zda se některý právní akt některého orgánu Společenství ještě drží v rámci kompetencí přiznaných tomuto orgánu, nebo zda z nich vybočuje?“ (*Europäischer Gerichtshof und Bundesverfassungsgericht – Kooperation oder Konfrontation?*, *NJW* 1996, s. 2457). Podle něj ji formuluje též Franz C. Mayer, *Kompetenzüberschreitung und Letztentscheidung. Das Maastricht-Urteil des Bundesverfassungsgerichts und die Letztentscheidung über Ultra-Vires-Akte im Mehrebenensystem. Eine rechtsvergleichende Betrachtung von Konflikten zwischen Gerichten am Beispiel der Gerichte von EU und USA*, Baden-Baden 2000, s. 9. Zde odkazy i na další početnou literaturu k tomuto tématu. Z novějších prací

tato otázka se úzce dotýká otázky autonomie nadnárodního politického systému. Může takový systém sám ze sebe generovat pravidla pro posuzování kompetenčních sporů, tedy hranice své vlastní politické moci? Pakliže ano, neznamená to nic jiného, než že má tendenci se opírat o vlastní, na národních státech nezávislý legitimační základ. Neboť právě řešení otázek mantinelů politické moci v situacích pozitivním právem nepředpokládaných kompetenčních konfliktů implikuje existenci nadpozitivního legitimačního jádra, z něhož soud vychází. Zatímco ústavní soud se v takovém mezním případě opírá o koncept politického národa coby základu jeho legitimacy, je otázkou, jaký hodnotový řád může pak být vodítkem Evropského soudního dvora.

### § 30

Snaha převádět mechanismy demokratické tvorby vůle v národních státech na úroveň Společenství nutně předpokládá latentní pojetí Evropské unie jako národního (resp. federálního) státu, které ovšem vyžaduje přenos suverenity na vyšší úroveň.<sup>288</sup> K tomu nestačí pouhé převzetí souboru ústavních institucí známých z národní úrovně. Předpokladem je existence politického společenství, pro něž je možné artikulovat společný zájem jako normativní ideu. Koncept supranacionálního společenství takovému cíli nemůže dostačovat, neboť je založen právě na odmítnutí toho, být státem, a tedy disponovat vlastní, od vůle národů jednotlivých států neodvozenou vůlí.<sup>289</sup> Ačkoliv politický národ vzniká jakožto empiricky jednající entita teprve aktem reprezentace, vyžaduje tento vznik skutečnou akceptaci takového aktu. V případě nedemokratického legitimačního základu stačí pouhé pasivní přijetí v podobě nevzepření se státní moci, vedoucí ke vzniku toho, co Eric Voegelin

---

viz též Siegfried Broß, *Verfassungsgericht – Europäischer Gerichtshof – Europäischer Gerichtshof für Kompetenzkonflikte. Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom ausbrechenden Rechtsakt und vom Kooperationsverhältnis*, Juristenzeitung 2000; podobně i Ulrich Goll a Markus Kenntner, *Brauchen wir ein Europäisches Kompetenzgericht? – Vorschläge zur Sicherung der mitgliedsstaatlichen Zuständigkeiten*, EuZW 2002, Heft 4.

<sup>288</sup> Již Ernst-Wolfgang Böckenförde poukázal na to, že současná diskuse o legitimizaci Společenství je fixována na model demokracie národních států a jeho prostý přenos na úroveň EU (*Welchen Weg geht Europa?*, s. 90).

<sup>289</sup> Viz k této problematice již teorii štrasburské školy a zvl. Francise Rosenstiela, *De la principe de "Supranationalité". Essai sur les rapports de la politique et du droit*, Paris 1962. Podle Rosenstiela proto může mít nadnárodní právo autonomní charakter pouze jako právo federální. Srov. k této problematice René Barents, *The Autonomy of Community Law*, The Hague 2004, s. 39n.

nazval existenciální reprezentací. Akt aktivního rozhodnutí lidu tu není vyžadován, stačí tacitní souhlas. Tímto způsobem mohla být přijata francouzská revoluční ústava konstituující moderní politický národ Francie.<sup>290</sup> Ovšem má-li jít o demokraticky legitimovaný proces, muselo by jít nejen o pasivní akceptaci *ex post*, ale akt rozhodnutí *ex ante*: nejprve by zanikající politické národy zanikajících suverénních států musely souhlasit se svým zánikem (a je otázka, zda k takovému aktu reálně stačí např. jednorázové rozhodnutí národní reprezentace či plebiscitu), a současně by musel ústavodárný proces předem legitimovat vznikající národ. Instituty celoevropských referend přitom nepomohou: jde o reálnou a dlouhodobou vůli obyvatel být politickým národem, konstituovat se kolem témat společné politiky a společných zájmů, založenou na přítomném vědomí sounáležitosti.<sup>291</sup>

Problém diskrepance mezi snahou přenášet na úrovni Společenství institucionální architekturu demokratického rozhodování dle vzoru národních států a nepřítomnosti politického lidu – ve smyslu *demosu* – konstituujícího se kolem společných témat chtějí dokonce někteří autoři řešit vytvořením předpokladů pro vznik takového lidu mocenskými prostředky. Jürgen Habermas se tak vyjádřil pro postupné vytvoření chybějící evropské politické veřejnosti cílenými politickými kroky.<sup>292</sup> Podobné návrhy se objevují znovu a znovu. Kromě otázky efektivity takového postupu však lze s úspěchem zpochybnit demokratickou legitimitu takového užití moci, které má vést k vytvoření nového legitimačního základu odvozeného z konceptu reprezentativní demokracie. Vznik zainteresované evropské politické veřejnosti konstituující se kolem společných témat může být jedině předpokladem, nikoli však plánovaným výsledkem státoporného procesu v Evropě. Někteří autoři přecházejí problém absence evropského politického národa konstatováním jeho existence *in statu nascendi*, popřípadě vůbec zpochybňují kritérium homogenního politického národa jako základu legitimacy a hovoří, jako Anne Peters, o „*nepřítomnosti rozdělení, kognitivních a etických kompetencí občanů a procedurálním konsensu jako dostatečném legitimačním předpokladu*“.<sup>293</sup>

---

<sup>290</sup> Martin Kriele v této souvislosti hovoří o „*legitimizaci mlčenlivým souhlasem*“ (*Einführung*, s. 264nn). Srov. také Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 87.

<sup>291</sup> Tak i Stefan Haack, *Verlust der Staatlichkeit*, s. 484.

<sup>292</sup> Jürgen Habermas, *Braucht Europa eine Verfassung?*. Die Zeit 2001, 26, s. 7–10.

<sup>293</sup> Anne Peters, *Elemente*, s. 711nn.

Právě snahy vyřešit problém legitimacy odkazem na nové koncepty odpoutávající se od klasických legitimačních kritérií reprezentativní demokracie ovšem svědčí o skutečné krizi legitimacy, s níž se Evropská unie potýká a pod níž lze subsumovat i tak často diskutovaný demokratický deficit.<sup>294</sup> Jestliže pak někteří autoři odmítají hovořit o krizi, a konstatují pouze její vnímání,<sup>295</sup> má tento závěr stejnou výpovědní hodnotu, neboť nezbytným předpokladem každého pojmu legitimacy je i existence přesvědčení o legitimitě existujícího politického systému jeho subjekty, tedy jev, který Max Weber nazývá „vírou v legitimitu“. Slovy Martina Krieleho, určitá teorie se může stát legitimační teorií jen tehdy, pokud je všeobecně uznána.<sup>296</sup> Takové uznání či víra jsou ovšem nedostatkovým zbožím. Ostatně i autoři, kteří se snaží doložit legitimitu Evropské unie, se vzájemně odlišují co do metodologického postupu a samotných výchozích pojetí legitimacy.

Charakteristickým znakem současné diskuse o legitimitě je horečnatá snaha o nová pojetí legitimacy, která umožní odpoutání od tradiční fixace na mechanismy reprezentativní demokracie. Pojem legitimacy je podrobován neustále nové typologizaci.<sup>297</sup> Kromě demokratické legitimacy založené na participaci a reprezentaci lze stále častěji slyšet o různých alternativních konceptech, odpoutávajících se od výhradního zaměření na stát a suverenitu jako koreláty legitimacy. Právě s ohledem na chybějící vstupní (input-) legitimitu opřenou o vůli lidu je často zmiňována nutnost legitimizovat rozhodovací proces i institucionální strukturu Společenství efektivitou naplňování jeho úkolů, soustředěná do

---

<sup>294</sup> V podobném duchu viz Andreas Føllesdal, *Legitimacy Theories*, s. 4nn; Richard Bellamy a Dario Castiglione, *Legitimizing*, s. 26.

<sup>295</sup> Thomas Banchoff a Mitchell P. Smith, Introduction: *Conceptualizing Legitimacy in a Contested Polity*. In: Tíž (ed.), *Legitimacy and the European Union*, London 1999. Podobně také Andrew Moravcsik, *In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union*, *Journal of Common Market Studies* 40 (2002), s. 603–624.

<sup>296</sup> Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre*, s. 64.

<sup>297</sup> Např. Christopher Lord a Paul Magnette hovoří o „vektorech legitimacy“ (*E pluribus unum? Creative Disagreement about Legitimacy in the EU*, *Journal of Common Market Studies* 1/2004, s. 183–202); Richard Bellamy a Dario Castiglione o vnější a vnitřní „dimenzi“ a jejich vztahení na institucionální řád (*polity*) a rozhodovací systém (*regime*) (*Legitimizing the Euro-Polity and its Regime*, *passim*); Andreas Føllesdal o „konceptech“, „institucionálních mechanismech“ a „objektech“ legitimacy (*EU Legitimacy*, *passim*); Andreas Wimmel o „legitimačních konceptech“, „objektech“, „proměnných“ a „standardech“ (*Die demokratische Legitimität*, s. 52nn).

konceptu output-legitimity.<sup>298</sup> Někteří autoři v této souvislosti hovoří o „*technokratické legitimitě*“,<sup>299</sup> příp. „*legimitě osvědčením*“.<sup>300</sup> Pokud mocenské instituce úspěšně řeší problémy vyžadující kolektivní rozhodování, je jejich působení a tedy i existence legitimní. Podle Anne Peters je ústava legitimní, „*pokud svými výsledky, tedy jejím outputem, přispívá k blahobytu (včetně sebeurčení) občanů*“.<sup>301</sup> Jak vidno, není tento koncept již příliš daleko od Arnoldem Gehlenem konstatované legitimizace moderních politických systémů naplňováním sociálně-eudaimonických očekávání.<sup>302</sup> Argumenty pro takové pojetí se opírají o prvek neznalosti na počátku rozhodovacího procesu, který nedovoluje kvalifikovanou kontrolu rozhodování předem a vyžaduje teprve „*ex post*“ posouzení.<sup>303</sup> Problémem tohoto pojetí je ovšem oddělení vstupního a výstupního elementu. Cíle, jež mají být efektivně naplňovány, je zapotřebí nejprve stanovit. Teorie reprezentativní demokracie tu vychází z jednoty mezi zdrojem a cílem moci dosažené v právní konstrukci jednotnou vůlí naplněného státního národa. Ovšem ryze na „*output*“ orientované pojetí legitimacy musí ústít do technokratického chápání státu a rezignace na demokratický element ve smyslu hesla „*účel světí prostředky*“, nebo musí počítat s demokratickým input-prvkem, čímž se také musí opět navrátit k problému vstupního elementu.<sup>304</sup> Ve skutečnosti tak samotný koncept output legitimacy či legitimacy *ex post* není schopný na problém krize legitimacy poskytnout dostatečnou odpověď. Vede totiž nutně k otázce input-elementu, tedy instance schopné definovat, které úkoly má moc naplňovat (obecný odkaz na blahobyt všech přitom sotva může být

---

<sup>298</sup> Tak zvl. Fritz W. Scharpf, *Legitimate Diversity. The New Challenge of European Integration*, Zeitschrift für Europa- und Staatswissenschaften 1/2003, s. 32–60. Podobně též Giandomenico Majone, *Europe's „Democratic Deficit“*, European Law Journal 1998, s. 22.

<sup>299</sup> Koncept „*technokratické legitimacy*“ zmiňují např. Christopher Lord a Paul Magnete (*op. cit.*), ovšem vedle dalších legitimačních vektorů: parlamentní legitimacy, nepřímé (odvozené) legitimacy a procedurální legitimacy. Nicméně i toto rozlišení v konečném důsledku ústí do tradičního dualismu vstupních a výstupních momentů. Přenesená legitimita, jak jsme ukázali, není samostatným legitimačním mechanismem, nýbrž je založena na legitimitě národních států. Legimita parlamentní je pak součástí procedurální legitimacy.

<sup>300</sup> Anne Peters, *Elemente*, s. 580nn.

<sup>301</sup> *Tamtéž*, s. 580.

<sup>302</sup> Viz výše v této práci.

<sup>303</sup> Anne Peters, *Elemente*, s. 587.

<sup>304</sup> Viz kriticky Michael T. Greven, *Output-Legitimation. „Der Zweck heiligt die Mittel“ in der Demokratie nicht*. In: Michael Buckmiller a Joachim Pereis (Hg.), *Opposition als Triebkraft der Demokratie. Bilanz und Perspektiven der zweiten Republik*, Hannover 1998, s. 477–491.

dostačujícím kritériem) a současně posuzovat kvalitu a efektivitu tohoto naplňování. Buď se tedy musí opět navrátit ke shora zmíněné otázce výchozího zdroje legitimacy komunitárních institucí, nebo hledat odpověď v postmoderních konceptech faktické akceptace jako dostačujícího kritéria legitimacy.

Sem lze zařadit i Føllesdalův pokus považovat „důvěru“ a „důvěryhodnost“ za základ legitimacy Společenství, podobně jako snahy o legitimizaci potenciálním souhlasem za předpokladu racionálního rozhodování občanů.<sup>305</sup> Takové postupy patří do sféry output-legitimity, neboť předpokládají teprve sekundární souhlas s již vykonanými rozhodnutími. Pokud tedy současně nepočítají se separátně založenou vstupní legitimitou, jsou z hlediska demokracie neakceptovatelné. Nepředpokládají totiž vůli občanů jako vstupní element umožňující teprve provedení rozhodnutí, nýbrž redukují roli lidu na pasivní projevení souhlasu *ex post*, nebo dokonce pouze fikci takového souhlasu.<sup>306</sup> Ať již je akceptace chápána v pozitivistickém smyslu jako faktické podřízení se moci, nebo v souladu s Hobbesovým, Sieyèsovým a Schmittovým pojetím jako existenciální signál legitimacy moci opřené o transcendentální entitu, je každopádně aktem následujícím mocenskému jednání.

Do podobné slepé uličky ústí ovšem i koncepty založené na hledání nových forem demokratické rozhodovací procedury bez nutnosti reprezentativních elementů jako input-kritéria legitimacy. Pouhé vytvoření mechanismů participace lidu na rozhodování např. ve formě referend či dokonce přenos klasických konceptů demokratických institucí tak mají být dostačujícím elementem legitimizace moci nadnárodního politického systému, aniž by k tomu bylo třeba normativních předpokladů spojených s ideou reprezentativní demokracie (na rozdíl od konceptů počítajících rovnou s transformací nadnárodního systému v „klasický“ federální stát).<sup>307</sup> Základním argumentem těchto teorií založených na participaci občanů jako

---

<sup>305</sup> Andreas Føllesdal, *Legitimacy theories*, s. 14nn; Sujit Choudhry, *Citizenship and Federations: Some Preliminary Reflections*. In: Kalypso Nicolaidis a Robert Howse (ed.), *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*, 377–402, Oxford 2001, s. 383; Percy Lehning, *Pluralism, Contractarianism and Europe*. In: Percy Lehning a Albert Weale (ed.), *Citizenship, Democracy and Justice in the New Europe*, s. 107–24, London 1997. Føllesdal sice uvádí i další faktory legitimacy, nicméně důvěryhodnost mezi nimi hraje prvořadou roli. O důvěře v politický systém jako kritériu legitimacy hovořil již Guglielmo Ferrero, nicméně pouze jako výsledku víry v objektivní „materiální“ legitimitu, která musí být sdílena rovněž nositeli moci (*Macht*, Bern 1944, s. 71nn).

<sup>306</sup> V tomto smyslu viz přesvědčivě Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre*, s. 267.

<sup>307</sup> Za všechny uveďme Heidrun Abromeit, *Democracy in Europe: Legitimising Politics in a Non-State Polity*, New York 1998, passim.

dostatečném základu demokratické metody rozhodování je odmítnutí výchozích předpokladů reprezentativních konceptů, s nimiž jsme se setkali již výše např. u Josepha Schumpetera či Hanse Kelsena (ačkoli Kelsen ještě počítal s relativní kulturní homogenitou jako přirozeným předpokladem demokratického státu). Lid tak není chápán jako kolektivní společenství, a to ani (ba právě ne) v podobě regulativní ideje či právní fikce, nýbrž pouze jako empirický celek jednotlivců.<sup>308</sup> Idea státního národa je pouhým „dědictvím 19. století“.<sup>309</sup> Toto pojetí vychází tak z konceptu demokratické legitimacy v podobě pluralismu. O důsledcích jsme se v této práci ovšem již zmínili. Koncept rezignující na pojem jednoty politického národa jako zdroje legitimacy je založen i na odmítnutí klasického konceptu suverenity a suverénního státu, počítaje na místo toho s přirozenou heterogenitou a vzájemnou provázaností mocenských vztahů v éře globalizace.<sup>310</sup> Takto pojatý společensko-politický systém zpochybňuje i jakékoli odlišení sféry moci a svobody, resp. státní homogenity a společenské heterogenity a navrácí se ve svém jádru k předmodernímu pojetí společnosti jako *societas civilis* či jako Althusiovy *consociatio symbiotica*; ostatně není divu, že právě Althusius se nově dostává do centra pozornosti evropského integračního diskursu.<sup>311</sup> Zatímco však středověké koncepty ospravedlnění moci, stejně jako Althusiův konsociační model byly založeny na předpokladu existence objektivního obecného dobra jako základu legitimizace, je pluralistický integrační koncept založen primárně pozitivisticky, tedy nepřítomností jakéhokoli nadpozitivního legitimačního zdroje.

Je-li moc legitimována pouze většinově se prosadivší vůlí, nabývá na závažnosti klíčová otázka legitimacy: proč je prosazené rozhodnutí legitimní i pro příslušníky přehlasované menšiny. Zatímco reprezentativní koncepty na tento problém odpovídají právě konstrukcí obecné vůle, v pojetí opřeném pouze o empirickou vůli jednotlivých „občanů“ je pak jedinou

---

<sup>308</sup> V tomto smyslu např. Volker Epping, *Die demokratische Legitimation der driftem Gewalt der europäischen Gemeinschaften*, *Der Staat* (36), s. 349; Markus Heintzen, *Die Legitimation des Europäischen Parlaments*, *Zeitschrift für europarechtliche Studien* 3 (2000), s. 384nn, a obecně též Nida-Rümelin, *Zur Philosophie der Demokratie. Arrow-Theorem, Liberalität strukturelle Normen, Analyse und Kritik* (13), s. 190n.

<sup>309</sup> Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 33.

<sup>310</sup> V tomto smyslu kritizuje Utz Schliesky ztotožňování obecné moci (*Herrschaftsgewalt*) a státní moci (*Staatsgewalt*) a prosazuje model korporativně pojaté suverenity sdílené více aktéry (*Souveränität*, s. 37n, s. 507nn).

<sup>311</sup> Srov. přehledně Stefan Hohberger, *Vergleich der politischen Theorie und der politischen Systeme des Althusius mit der EU*, Berlin 2008. Na Althusia odkazuje podobně též Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 84n a, Andreas Føllesdal, *Legitimacy Theories*, s. 22.

odpovědí pozitivisticky pojatá realita donucovací moci. Takto chápaná demokracie ztrácí jakoukoli vazbu k legitimitě a stává se pouhou racionální metodou tvorby politické vůle založenou na realizaci svobody co největšího počtu lidí. Bylo již uvedeno, že podle Kelsena příslušník mešiny ztrácí v okamžiku svého přehlasování a realizace přijatého rozhodnutí svobodu. Prvek ochrany základních práv platných pro všechny tak na rozdíl od reprezentativního konceptu zaniká.<sup>312</sup> Do podobné kategorie lze zařadit i pokus založit legitimitu rozhodovacího procesu v ES teorií racionálního diskursu, který spatřuje v systému komitologie základ deliberativní metody,<sup>313</sup> či častější snahy ospravedlnit nadnárodní rozhodování participací zájmových organizací coby občanské společnosti namísto již přežitého parlamentarismu.<sup>314</sup> Také koncept „governance“, počítající s pluralitou moci a rezignující na jednotu zdroje politického panství je z hlediska legitimacy nadměrně problematický, neboť oddělením moci a ústavně zformovaného panství vyjímá mocenská jednání z efektivního procesu legitimní kontroly a počítá s apriorně netransparentní strukturou politického řízení. Zcela trefně tak upozorňuje Lorenz Engi na rizika, která jsou spojena s častokrát vychvalovaným otevřením rozhodovacího procesu dále nekontrolovaným subjektům externím státní sféře a současně negací svrchovaného státního řízení, s ohledem na rovné zapojení občanů do tvorby politické vůle.<sup>315</sup>

---

<sup>312</sup> Koncept základních práv přitom vychází z teoretického odlišení státu coby prostoru občanské rovnosti a politické homogenity (schopné reprezentace) a společnosti coby prostoru heterogenity: základní práva (na život, na osobní svobodu, svobodu projevu atd.) zde chrání právě sféru soukromou před sférou státu, aniž by současně zpochybňovala svou odlišnost od práv občanských (založených na právu podílet se na tvorbě státní vůle). Naopak pluralistický průnik obou sfér s sebou nese rezignaci na odlišování pojmů člověka a občana, což znamená totální politizaci lidské existence, v níž jsou základní práva pouze pozitivně určenou sférou působnosti politického systému, namísto sféry jeho sebeomezení. Srov. k implikacím ochrany základních práv pro pojetí legitimacy Joseph Isensee, *Grundrechte und Demokratie. Die polare Legitimation im Grundgesetzlichen Gemeinwesen*, s. 161nn.

<sup>313</sup> Christian Joerges, *'Good Governance' Through Comitology?* In: Christian Joerges, Ellen Vos (ed.), *EU Committees: Social Regulation, Law and Politics*, Oxford 1999, s. 311.

<sup>314</sup> Svein S. Andersen a Tom R. Burns, *The European Union and the Erosion of Parliamentary Democracy: A Study of Post-Parliamentary Governance*, Svein S. Andersen a Kjell A. Eliassen (ed.). *The European Union: How Democratic Is It?*, London 1996, s. 227–52.

<sup>315</sup> Lorenz Engi, *Governance – Umriss und Problematik eines staatsrechtlichen Leitbildes*, *Der Staat* 47 (2008), s. 587.



Aktuální diskuse o legitimitě Evropské unie se tak ocitá uprostřed zásadních témat politické filosofie.<sup>316</sup> Středem debaty je otázka, nakolik je národní stát nadále schopen být hlavním konceptem pro strukturaci mocenských vztahů v celosvětovém měřítku a pro ospravedlnění moci,<sup>317</sup> a nakolik naopak heterogenita rozhodujících faktorů kolektivně závazného rozhodovacího procesu nutí k opuštění modelu státní suverenity jako klíčového a monoliticky pojatého výchozího zdroje moci. Je ovšem třeba si uvědomit, že koncept legitimacy je natolik provázán s konceptem suverenity, že rezignace na druhý z nich vede ke zpochybnění prvního. Není-li moc teoreticky odvoditelná z jednotného výchozího momentu, nemá ani jednotný koncept jejího ospravedlnění smysl.

Není samozřejmě pochyb o tom, že národní stát je coby mocenská organizace v moderní epoše součástí širšího politického systému, do něhož jsou zapojeny i politické strany a zájmové organizace. Ten je současně začleněn do celosvětového politického systému s dalšími rozličnými aktéry, přičemž i jeho vlastní moc na svém území není na těchto aktérech zcela nezávislá, jak tomu bylo ve státech vestfálského systému. V této podobě je stát skutečně již sotva schopen být garantem jednoty politického národa ohrožené vnitřní sociální diferenciací – ostatně již zmíněná stoupající nechuť obyvatel ke ztotožnění s vlastním státem a odpovídající tendence k identifikaci s nadnárodními skupinovými zájmy je toho dokladem. Přesto se tím však nevytrácí politika jako taková, nutnost přijímat závazná a vynutitelná rozhodnutí platná pro určitou skupinu lidí. Sotva zpochybnitelná skutečnost deautonomizace politické moci v postindustriálním politickém systému nás tak staví před obtížné dilema: buď přijmout „normativní sílu fakticity“ tohoto vývoje, rezignovat na pojem státnosti, ale i tradiční koncept demokratické legitimacy, jak jej znají ústavy liberálně-demokratických států, a nakonec vypustit pojem legitimacy ze slovníku politické filosofie,

---

<sup>316</sup> Tak i Andreas Wimmel, *Die demokratische Legitimität*, s. 64; D. Curtin, *Postnational Democracy: The European Union in Search of a Political Philosophy*, The Hague 1997; přehledově též H. Friese a P. Wagner, *Survey Article: The Nascent Political Philosophy of the European Polity*, *Journal of Political Philosophy* 10 (2002), s. 342–6.

<sup>317</sup> Stefan Haack hovoří v této souvislosti o „státnosti“ jako „realitě idejí“ v politické sféře, vyjadřuje tak myšlenku, že samotný koncept státu je především regulativní ideou, jež má ovšem sama reálné dopady ve fungování politického systému, a v tomto směru také svou nenahraditelnou roli (*Verlust der Staatlichkeit*, s. 486).

nebo udržet suverénní národní stát jako regulativní ideu a nadále jej považovat – jakkoli je fakticky ve své suverenitě omezený – za základní jednotku politického systému a za ústřední referenční rámec legitimacy.<sup>318</sup>

První varianta vychází z premisy, že omezení idejí národa, státu, vlády na určité teritorium je věcí minulosti, a na jeho místo nastupuje, slovy Martina Albrowa, „*polycentrická celosvětová síť praktik, v níž jednají jednotlivci jako nezávislí světoobčané*“.<sup>319</sup> Někteří autoři v této souvislosti vítají konec národního státu jako „*triumf politického rozumu nad národními vášněmi a sobeckými zájmy*“.<sup>320</sup> Předpokladem je tudíž i rezignace na dualismus státu a společnosti a na reprezentační monopol státu.<sup>321</sup> Je-li státní mocenský monopol nahrazen pluralitou různých nositelů moci na různých úrovních, zaniká tak nutně jakákoli sféra moci zbavená. Přes oblíbené harmonické obrazy „sdílené“ či „víceúrovňové“ suverenity tento koncept ve skutečnosti ústí do rezignace na pojem suverenity.<sup>322</sup> Problémem je ovšem potom otázka legitimizace takového ne-státního politického systému, pokud s sebou rozpuštění státu nese i zánik logické spojitosti mezi státní mocí a legitimitou. Proces rozpačitě postupující politické nadnárodní integrace bez vize finality, ale i bez všeobecně sdíleného přesvědčení o legitimitě tohoto procesu, příp. jejího zajištění, je znakem hluboké bezradnosti ohledně ospravedlnění politického panství mimo pojmový rámec státu. Alternativní koncepty legitimacy rezignující na klasický koncept národního státu a redukující roli státu jen na jeden z mnoha faktorů moci, jsou ve své podstatě vyjádřením návratu postmoderních politických systémů k předmodernímu systému stavovské polyarchické

---

<sup>318</sup> Již Ulrich Scheuner tematizoval ve 30. letech tento problém. Suverenita státu, začleněného do mezinárodního politického systému, není již zcela nezávislou mocí v klasickém Bodinově pojetí, nicméně přes svůj pozměněný charakter zůstává stát jako nezávislá jednotka klíčovým prvkem mezinárodního systému. Zda přitom má být nadále používán pojem suverenity, je podle něj ryze terminologická otázka (*Staat und Staatengemeinschaft, Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1931), s. 266). Srov. Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, s. 225.

<sup>319</sup> Martin Albrow, *Abschied vom Nationalstaat. Staat und Gesellschaft im globalen Zeitalter* (übersetzt von Frank Jakubzik, Frankfurt/Main 1998, s. 265).

<sup>320</sup> Anthony D. Smith, *National Identity*, London 1991, s. 151. V podobném duchu již zmíněný Albrow. Srov. též Johan P. Olsen, *Europeanization and Nation-State Dynamics*. In: Severker Gustavsson a Leif Lewin, *The Future of the Nation-State. Essays on Cultural Pluralism and Political Integration*, London 1996, s. 245–285.

<sup>321</sup> Srov. Helga Grebing, *Volksrepräsentation und identitäre Demokratie*, *Politische Vierteljahresschrift* 19 (1972), s. 172.

<sup>322</sup> V tomto smyslu viz velmi ilustrativně Dieter Grimm, *Souveränität – zur aktuellen Leistungsfähigkeit eines rechtlich-politischen Grundbegriffs*. In: Tine Stein, Hubertus Buchstein, Claus Offe (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 309.

společnosti.<sup>323</sup> Koncept reprezentace, je-li vůbec pojmově přijat, zůstává pak v tomto kontextu zcela zbaven svého původního smyslu a soustředí se na postulát „*co největšího podílu občanů na politickém rozhodování*“ (G. Stuby), ovšem s již naznačeným důsledkem pluralistického paradigmatu v podobě „reprezentace lidu“ jako zastoupení empirických zájmů ve společnosti, včetně nutné tendence k přijetí prvků imperativního mandátu.<sup>324</sup> Teoretický základ takového pojetí je v podstatě opakováním Kelsenova postulátu zachování svobody „*co největšího počtu*“ s tím, že příslušníkovi menšiny nezbývá nic jiného, než takto přijaté rozhodnutí akceptovat bez nároku na jeho jakýkoli vztah k objektivně chápané správnosti odvozené z určité ideje legitimacy, byť imanentní politickému systému.

Netřeba připomínat, že tento koncept upouští od materiálního pojetí legitimacy a samotnou ryze procedurální cestou nemůže vyřešit problém závaznosti mocenských rozhodnutí pro každého jednotlivce. I procedurálně pojatý koncept legitimacy totiž musí být opřen o určité materiální faktory ohraničující sféru, v níž je vůbec procedurálně jakkoli upravené jednání moci oprávněné, pokud je nárokován jako objektivně platná legitimační idea. Procedura tak může, a dokonce musí být, podobně jako souhlas s výkonem moci, podmínkou legitimacy (neboť každá legitimační idea vyžaduje určitou formu procedurálních pravidel), nikoli však jejím jediným faktorem.<sup>325</sup> Pak je ovšem třeba uzavřené organizační mocenské struktury, jež je sama vázána určitou ideou legitimacy a určitou představou hranic vlastního jednání, kterou je vázán i předmět rozhodování.<sup>326</sup> Rovněž hranice dané konceptem lidské důstojnosti a její nedotknutelnosti je třeba udržovat a chránit mocensky,

---

<sup>323</sup> O konceptu „*nového středověku*“ hovoří v souvislosti s různými typy alternativní (tedy mimostátní) legitimizace nadnárodního vládnutí Beate Kohler-Koch a Cornelia Ulbert, *Internationalisierung, Globalisierung und Entstaatlichung*. In: Rolf H. HASSE (Hg.), *Nationalstaat im Spagat: Zwischen Suprastaatlichkeit und Subsidiarität*, Stuttgart 1997, s. 53–88.

<sup>324</sup> K tomuto pojetí „reprezentace lidu“ viz Gerhard Stuby, *Die Macht des Abgeordneten und innerparteiliche Demokratie*, *Der Staat* 3 (1969). Srov. Ivo Krbek, *Repräsentation nach der Doktrin der Volkssouveränität*. In: *Festschrift für Gerhard Leibholz*. Bd. 2, *Staats- und Verfassungsrecht*, Tübingen 1966, S. 79 a Helga Grebing, *Volksrepräsentation*, s. 79n.

<sup>325</sup> Srov. podobně k vlastnímu ospravedlnění existence moci Peter Graf Kielmannsegg, *Legitimität*, s. 381: „*Vereinbarung oder Zustimmung kann zur Bedingung der Möglichkeit legitimier Herrschaftsausübung erklärt werden; aber dass sie dies ist, lässt sich letztlich nie aus Vereinbarung herleiten.*“

<sup>326</sup> Tak i Niklas Luhmann identifikující legitimitu s otevřeností rozhodovacího procesu považoval existenci jasně ohraničeného rámce závazných rozhodování v podobě národních států za nutný předpoklad realizace takto pojaté legitimacy, přes skepsi ohledně současné schopnosti těchto států integrovat své obyvatelstvo do politického národa (*Politik der Gesellschaft*, s. 210nn).

což vyžaduje první rozhodnutí uvnitř ohraničeného systému moci, samo o sobě ještě neospravedlněné procedurálně, ale materiálně. Sám o sobě je však takový „ohraničující“ koncept spojen s představou obecného dobra, v němž je rámec „obecnosti“ dobra vztažen opět k určité jednotce schopné ve svých členech produkovat vědomí identity.<sup>327</sup> I pokud je totiž idea lidské důstojnosti a svobody vnímána jako univerzální, musí být sama teprve přijata a mocensky zakotvena jako normativní faktor rozhodování, má-li být závaznou hranicí jednání moci, a to uvnitř systému, v němž je sama považována za součást či základ obecného dobra. Argumentace, že jde o obecné dobro vázané ke společnosti lidí jako celku, sice možná je, nicméně má tu zásadní vadu, že chybí mocenský systém s tímto celkem souvztažný, jenž by mohl být jejím garantem. V praxi tak idea obecného dobra ohraničujícího, resp. určujícího funkci moci nemůže být uskutečněna než uvnitř uzavřených mocenských systémů, které se opírají o konkrétní ideu legitimacy a samy si nárokují monopol na její uskutečnění a kontrolování jejího respektování ve všech závazných rozhodováních. Není ostatně v této souvislosti překvapivé, že i v nadnárodním systému Evropské unie se proto objevují pokusy zakládat činnost institucí na konceptu „obecného zájmu“ nadnárodního celku coby alternativy legitimacy národních států.<sup>328</sup>

Shora zmíněná první varianta řešení aktuálního zpochybnění státnosti ovšem skutečně na nezbytnost existence uzavřených mocenských systémů založených na společné politické identitě pro ospravedlnění moci rezignuje. Buď tak ústí do „radikálně-procedurálního“<sup>329</sup> pojetí legitimacy, jež samo ovšem nemůže obstát tváří v tvář některým možným podobám procedurálně legitimního rozhodování, nebo na pojem legitimacy jako předpoklad fungování rozhodovacího systémů zcela rezignuje. V konečném důsledku jde však o stejnou odpověď, která vylučuje možnost racionálního materiálního hodnocení konkrétních rozhodnutí i fungování systému jako celku podle objektivně chápaných kritérií, ať již ve svém určení

---

<sup>327</sup> Srov, ze sociálněpsychologického hlediska ke spojení identity s legitimitou Tom R. Tyler, *A Psychological Perspective on the Legitimacy of Institutions and Authorities*. In: John T. Jost, Brenda Major (Ed.), *The Psychology of Legitimacy. Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, Cambridge 2001, s. 416nn

<sup>328</sup> Tak např. v čl. 17 Smlouvy o EU ve znění Lisabonské smlouvy se hovoří o „obecném zájmu Evropské unie“ jako normativním faktoru pro jednání členů Evropské komise.

<sup>329</sup> Tak pro odlišení od konceptů spojených s objektivními kritérii „správnosti“ nazývá tyto koncepty Matthias Mahlmann, *Gründungsmythos und Autonomie. Aspekte der Souveränität*, In: Tine Stein, Hubertus Buchstein, Claus Offe (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 274

opřených o nadpozitivní zdroj nebo člověka jako tvůrce mocenského řádu. Bez určitého bazálního přesvědčení o legitimitě sdíleného obyvatelstvem a vztaženého ke konkrétnímu zdroji moci je ovšem sociální a politický systém vystaven riziku svého zhroucení, jež se znásobuje zejména v případě vnějších krizí, např. válečných konfliktů apod.<sup>330</sup> Že toto přesvědčení je spojené s přihlášením se ke skupinové identitě vázané na politickou jednotku netřeba znovu připomínat, stejně jako skutečnost, že jiný koncept než pojem politického národa se dosud neukázal být nosným jádrem takové identity, přes všechny pokusy o konstrukci alternativních „postnacionálních“ identit.<sup>331</sup>

Druhá uvedená varianta s sebou nese nutný normativní důsledek v podobě postulování legitimacy odvozené od suverénního státu jako jediné možné formy legitimizace nadnárodního společenství, jeho institucí a jejich jednání (pokud se toto společenství samo nemá stát státem), a tedy i nutnost odstranění shora uvedených překážek, které naplnění tohoto modelu zpochybňují. To nikterak nezpochybňuje možnost legitimní existence víceúrovňového rozhodování na ne-státní úrovni, ovšem jen za předpokladu konečné odvoditelnosti každého jednotlivého rozhodnutí z jednoho zdroj suverenity opírající se o a současně chránící obecné dobro (ve smyslu regulativní ideje) určité politické entity. Cenou za to je však v současné době rezignace na část efektivity rozhodovacího procesu (aniž bychom zapomínali na to, že rozhodování, co je efektivní, je v celém svém rámci odvoditelné jen z určitého normativního očekávání výsledků činnosti moci, jež může vycházet jen z určité ideje legitimacy). Např. zapojení národních parlamentů do rozhodovacího procesu, jež je logickou konsekvencí konceptu odvozené legitimacy, znamená, jak bylo již zmíněno, úkol, který je v éře tendenciálního průniku normotvorné moci do všech oblastí lidského života po odborné i kvantitativní stránce nad síly klasického parlamentu coby reprezentativní instituce vytvořené podle kritérií liberálního státu 19. století.<sup>332</sup> Ne bezdůvodně konstatuje např. Klaus

---

<sup>330</sup> Tak i Peter Graf Kielmannsegg, *Legitimität*, zvl. s. 381n). podobně rovněž Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit*, s. 279nn a koneckonců již i Guglielmo Ferrero, *Macht*, Bern 1944, s. 71nn.

<sup>331</sup> Na návrat k ideji národního státu jako stále častější odpověď na bezperspektivnost pokusů o konstrukci nadnárodních identit poukazuje, byť se značnou skepsí a pesimistickým podtónem Rüdiger Voigt, *Des Staates neue Kleider. Entwicklungslinien moderen Staatlichkeit*, Baden-Baden 1996, s. 409nn.

<sup>332</sup> Ostatně i v realizaci požadavku na širší zapojení národních parlamentů do rozhodovacího procesu ve Společenství tkví také mnohé praktické obtíže. Jakým způsobem zajistit skutečně výrazné a efektivní zahrnutí národních zákonodárných sborů do legislativního procesu nadnárodní organizace? Navíc při vědomí extrémně vysoké komplexity a složitosti legislativních návrhů přijímaných na úrovni Společenství?

von Beyme a s ním i mnozí jiní autoři deparlamentarizaci jako nutný doprovodný jev globalizace a vzniku nadnárodních politických systémů.<sup>333</sup> Ne náhodou je rozhodovací proces v Evropské unii i v národních státech charakteristický rychlým posilováním exekutivních prvků v rozhodování na úkor parlamentů (v EU je nejfrapantnějším příkladem otevřená metoda koordinace). Souvisejícím jevem nárůstu role exekutivy a současně i extrémní specializace legislativního procesu je pak i postupný nárůst skutečné rozhodovací role správních orgánů oproti politicky přímo legitimovaným institucím – tedy fenomén, který jsme zmínili již v předchozí kapitole. Návrat ke klasické formě vládnutí založené na stěžejní roli reprezentativních orgánů by v současné době, nehledě na otázku jeho proveditelnosti, musel ústít v ohrožení rychlosti, efektivity a snad i kvality rozhodování. Přitom právě nízká efektivita může zpětně ohrozit vnímání legitimacy v populaci.

## § 32

Uvedené dilema se tak úzce dotýká latentního napětí mezi demokracií a efektivitou vládnutí, které právě v postindustriální éře charakteristickým průnikem moci do všech oblastí lidského života nabývá na zásadním významu. Základní otázka, před níž Evropská unie a její členské státy stojí, tak zní, nakolik je samotná demokratická legitimace moci slučitelná s obsahovými požadavky kladenými lidmi na současné úkoly vládnutí a nakolik je koncept „postdemokracie“ nevyhnutelným důsledkem současného vývoje postindustriálních

---

Stačí k tomu vyčlenění úzké skupiny zákonodárců v podobě jediného výboru, který má sledovat veškerou evropskou legislativu? Nebo pověřit touto činností všechny poslance, a riskovat tak jejich totální zahlcení domácí a evropskou agendou? Kromě technických obtíží nastávají také obtíže právní. Mají národní parlamenty fungovat jako jakýsi kolektivní orgán Společenství? Je správné počítat názor každé komory zvlášť, pokud dvoukomorový parlament reprezentuje národ jako celek? Je možné, aby měl politický národ dva protichůdné postoje? Nebo je vhodnější zapojit národní parlamenty pomocí jakéhosi imperativního mandátu vlád v evropské normotvorbě, což by ovšem znamenalo zásahy do ústavních pořádků jednotlivých států? Odpověď na tyto otázky zpětně míří na problém: parlamenty jakožto orgány národní reprezentace nejsou a nikdy nebyly ve své klasické podobě určeny k reprezentaci národa navenek, v mimostátním prostředí. Jejich struktura, způsob obsazování, forma práce a koneckonců ani povaha zákonodárných sborů státu sotva umožňují, aby se to, co je dnes spíše vedlejší či výjimečnou záležitostí stojící na pokraji jejich zájmu, stalo skutečně podstatnou součástí jejich práce.

<sup>333</sup> Klaus von Beyme, *Der Gesetzgeber. Der Bundestag als Entscheidungszentrum*, Opladen 1997, s. 362; Týž, *Niedergang der Parlamente. Internationale Politik und nationale Entscheidungsfindung*, Internationale Politik 53 (1998), s. 421–430.

politických systémů.<sup>334</sup> Krize legitimacy tak není ničím jiným než krizí naplnění dvou spojených normativních požadavků, které se v podmínkách postindustriální globální společnosti jeví jako protikladné. Jak bylo již předestřeno, nelze efektivitu vládnutí ovšem od problému legitimacy ani odělit, ani ji s legitimitou identifikovat. Každé obecně závazné rozhodování vyžaduje jistá normativní očekávání, jež sama definují kritéria efektivity. Obsah těchto očekávání je základem konkrétního materiálního legitimačního konceptu, bez něhož se žádný mocenský systém nemůže dlouhodobě obejít. Jeho nezbytným předpokladem je ovšem jak jeho přijetí vykonavateli moci, tak i obyvatelstvem. Bez společně sdíleného minimálního přesvědčení o platnosti daného legitimačního konceptu stojí každý sociální a politický systém před rizikem sebedestrukce v případě jakékoli nenadále krize. Pokud má přitom systém nadále spočívat na demokratické legitimizaci rozhodování, musí počítat rovněž s nutnou kolektivní identifikací obyvatelstva s daným mocenským celkem. Neexistuje-li proto takový uzavřený celek a moc je odvozována z rozličných úrovní, není se s čím identifikovat a mizí předpoklad, že vykonavatelé moci sdílí s lidem stejnou skupinovou identitu. Jedině pojem státu, jakkoli je jeho použitelnost v současnosti otřesena, může být schopen zachovat princip kolektivní politické identity, a to ve spojení s pojmem od něj odlišené společnosti, charakterizované naopak vnitřní zájmovou diferenciací.

Úvahy nad legitimitou současných sociálních systémů nás tak navrací ke konceptu dualismu státu a společnosti u Lorenze von Steina. Právě vzájemné napětí mezi státem jako prostorem občanské rovnosti a společností jako prostorem svobody je v podmínkách sekulárních politických systémů jedinou podmínkou udržení obou principů, na nichž stojí demokracie.<sup>335</sup> Označení takového dualismu za „legitimizační mýtus“, k němuž dospívá

---

<sup>334</sup> Ke konceptu postdemokracie a spojené diskusi viz Dirk Jörge, *Auf dem Weg in die Postdemokratie*, Leviathan 33 (2005), s. 482–491; Colin Crouch, *Post-Democracy*, Oxford 2004 a v úzké souvislosti k otázce národní a případné nadnárodní identity též Jean-Marie Guéhenno, *Das Ende der Demokratie*, München 1994.

<sup>335</sup> Lorenz von Stein, *Geschichte der sozialen Bewegungen in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, Bd. I – III, Hg. von Gottfried Salomon, München 1921 (Neudruck Damstadt 1959). Srov. k aktuálnosti Lorenze von Stein Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Lorenz von Stein als Theoretiker der Bewegung von Staat und Gesellschaft zum Sozialstaat*. In: Týž (Hg.), *Staat und Gesellschaft*, Darmstadt 1976, s. 131 - 171. K dualismu státu a společnosti jako podmínce svobody a rovnosti též Joseph Isensee, *Der Dualismus von Staat und Gesellschaft*, In: Tamtéž, s. 317 – 329.

například teorie sociální dominance,<sup>336</sup> nic nezmění na skutečnosti, že bez těchto uvedených kategorií nelze demokracii myslet. Všechna módní odmítání „překonaného“ konceptu státnosti a suverenity a pokusy o teoretické návraty k předmoderním konceptům pluralistické *societas civilis* či *κοινωνια πολιτικε* zapomínají na základní problém: neexistenci společně sdíleného náboženského přesvědčení a samozřejmosti spojení profánní a sakrální sféry. Problém legitimacy moderních politických systémů tak spočívá ve volbě mezi udržením moderního sekulárního modelu a jej doprovázejícího dualismu státu a společnosti, anebo odebráním se na tenký led konstrukce nových, sociálně, etnicky a genderově korektních pseudoreligiosních legitimizačních teorií. Oproti jejím důsledkům jsou ovšem kritizované legitimizační „mýty“ reprezentativních demokracií procházkou růžovým sadem. Lze tak shrnout, že bez pojmů státnosti a suverenity není možná v podmínkách sekulárních společností ani legitimita, ani efektivita vládnutí. Alternativou, ač se to při pocitu bezpečí v době bez výraznějších systémových krizí nemusí jevit jako samozřejmé, nejsou světlé zítřky multikulturní společnosti s mnohoúrovňově sdílenou mocí a diferenciací identit. Je jí pouze destabilizace politických systémů, nekontrolovaná privatizace moci zájmovými skupinami, rezignace na prostor individuální svobody spolu s oddělením soukromé a veřejné sféry a redukce demokracie na procedurální rituál v soutěži (systémově konformních) společenských skupin. Tato soutěž může být však vedena jen o to, která z nich se zmocní jakých mocenských instrumentů, aby je použila k prosazování v lepším případě svých partikulárních ekonomických zájmů, v horším případě partikulárních představ o ideální společnosti, „správné“ podobě vztahů mezi mužem a ženou, „správném“ myšlení. Postupné stírání hranic mezi sférou státního mocenského monopolu a přesouvání rozhodování do struktur „občanské“ společnosti přitom stále více navozuje dojem, že tato vize může být skutečně naplněna, pokud nebude podstata všech tolik oblíbených floskulí o konci státnosti, sdílené suverenity a nadnárodní identitě domyšlena do důsledků.

---

<sup>336</sup> Jim Sidanius, Shana Levin, Christopher M. Federico, Felicia Pratto, Legitimizing Ideologies: The Social Dominance Approach. In: John T. Jost, Brenda Major (Ed.), *The Psychology of Legitimacy. Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, Cambridge 2001, s. 307nn.



## VI. DÍLČÍ ZÁVĚR: DUALISMUS STÁTU A SPOLEČNOSTI A IDEA SUVERENITY JAKO PŘEDPOKLADY LEGITIMITY POLITICKÉHO SYSTÉMU

### § 33

Otázka legitimacy a legitimizace politických systémů je prubířským kamenem moderní politické i právní filosofie, na němž lze demonstrovat rozdíly mezi jednotlivými teoretickými přístupy. Tváří v tvář přesunu řady oblastí politického rozhodování, včetně tvorby obecně závazných norem, z národních států na nadnárodní politické systémy jsou přitom klasické legitimizační doktríny zakotvené v ústavních rádech vystaveny těžké zatěžkávací zkoušce, neboť mnohé z jejich vstupních premis pozbývají v nové realitě smyslu. Především teoretické základy legitimizace založené na konceptu reprezentativní demokracie jsou v současné době zpochybněny. Koncept, na kterém je založena většina ústavních řádů liberálně-demokratických státních systémů, předpokládá totiž existenci reprezentované jednotky – politického národa ve smyslu *demos* (tedy nikoli *ethnos*) – jako homogenní entity, založené vědomím vlastní politické identity a společného zájmu. Na stejném teoretickém základě je postaven také model plebiscitní demokracie. Rozdíl mezi oběma pojetími, reprezentativním i plebiscitním, nespočívá v samotné otázce existence národa jako zdroje moci i suverenity, nýbrž v uvažované formě této existence: v prvním případě je politický národ homogenní transcendentální entitou, která na nadempirické úrovni překonává společenskou pluralitu; ve druhém případě je již empiricky přítomný lid (hlasující v referendu) považován za takovou homogenní entitu. Oba modely jsou tedy založeny na ideji politického národa jako existenciální jednotky, ať již má její podoba abstraktně-transcendentální nebo empiricky - konkrétní charakter.

Teoretická premisa politického národa a jeho společného zájmu coby referenčního rámce legitimacy politických systémů byla v politické teorii a filosofii státu již mnohokrát v minulosti zpochybněna, ať již z pera zastánců klasického právního pozitivismu, pluralismu a dalších směrů. Koncept legitimacy založený na pojmech jako „obecné dobro“, „společný zájem“ a „homogenní politický národ“ se v současných sociálních vědách jeví jako vědecky nezdůvodnitelný a neschopný reflektovat existující společenskou pluralitu. Wilhelm Hennis konstatoval již před časem, že moderní sociální vědy jsou dosud v zakletí weberiánské záměny pojmu legitimacy s tím, co je za legitimní v dané chvíli považováno. Samy raději na

tázání se po objektivní legitimitě rezignují, případně se spokojují s procedurálně formulovanými pravidly pro obecně závazné rozhodování jako dostatečným ospravedlňujícím faktorem. Problémem však zůstává, jakou takové přístupy mohou nabídnout alternativu pro řešení klíčové otázky ve vztahu moci a práva: jak lze zdůvodnit a ospravedlnit závaznost norem a mocenského jednání i vůči subjektům, které s nimi nesouhlasí. Ústavní koncept reprezentativní demokracie zde poskytuje jasnou odpověď: zájem jednotlivce musí ustoupit před obecným zájmem celku, jehož přednost musí uznávat jeden každý člen celku. Je přitom vcelku lhostejné, zda je takový koncept opřen o teorii společenské smlouvy či jiného způsobu vzniku homogenní politické jednotky. Je-li však „klasická teorie demokracie“ založená na pojmech národa a společného zájmu odmítnuta, není pro alternativní řešení uvedené otázky příliš mnoho prostoru.

Klasický právní a sociologický pozitivismus se otázkou po legitimitě odmítl vůbec zabývat: normy jsou závazné proto, že jsou akceptované, resp. že jejich příjemci věří v legitimitu jejich zdroje. Rozdíl mezi tím, co je a co není legitimní, nelze na poli právní vědy ani filosofie vyřešit. Zkušenost totalitních režimů nicméně tento postulát problematizovala a přinutila jeho zastánce k upřesnění a k pokusům o alternativní zdůvodnění demokracie, které by se neopíralo o metafyzické pojmy reprezentace a obecného zájmu. Po druhé světové válce se tak na místě klasického pozitivismu objevují nové teoretické koncepty legitimacy představující se jako alternativa vůči „klasickým“ teoriím demokracie. Zatímco jistou renesanci zažily v poválečné době – i mezi mnohými dřívějšími zastánci pozitivismu – přirozenoprávní modely založené na uznání objektivních materiálních hranic aplikace moci existujících nezávisle na daném ústavním řádu, dominující alternativou klasických reprezentativních konceptů se v politické teorii i právní filosofii staly procedurálně orientované teorie legitimacy a demokracie. Ať již se v nich přitom procedurální moment soustřeďuje pouze na výběr politických vůdců nebo na samotný rozhodovací proces, ať je motivován eticky či pouhou systémově-imanentní snahou o stabilitu a racionalitu rozhodování, je jeho společným jmenovatelem negace otázky po důvodu, proč jsou takto přijímaná rozhodnutí závazná i pro přehlasovanou menšinu nebo pro osoby vyloučené z rozhodovacího procesu (např. děti). Pouhý podíl maximálního počtu osob na rozhodování má být dostačujícím legitimizačním faktorem, bez ohledu na podobu výsledného rozhodnutí. V konečném důsledku zde tak stále platí Kelsenova odpověď, že menšina v tomto pojetí ve chvíli přehlasování svou svobodu ztrácí ve prospěch většiny. Ani eticky motivované koncepty racionálního diskursu jako

legitimačního kritéria se z této logiky nevymykají, neboť pouhé zahrnutí všech společenských sil do přípravy rozhodování nebo otevřenost rozhodnutí nemění nic na možnosti přehlasování některých z nich, nemluvě o otázce způsobu výběru těch sil, jež jsou vůbec do racionálního diskursu zahrnuty. Dokonce i současné (přirozenoprávně založené) teorie objektivní platnosti se zabývají jen hranicemi normotvorné činnosti, přičemž na otázku oprávněnosti jednání moci uvnitř těchto hranic i vůči přehlasované menšině odpovídají rovněž s odkazem na faktickou akceptaci.

Ať již považujeme axiom reprezentativní demokracie v podobě pojmu politického národa za jakkoliv neodpovídající převládající představě sociální reality, je nesporné, že bez něj nemá podoba fungování současných demokratických institucí, včetně např. principu volného mandátu reprezentanta jako jejich klíčového prvku, žádný smysl. Lze sice namítat, že kromě teoretických výhrad také současný vývoj způsobu politického rozhodování a stále rostoucí nároky na odbornou kvalitu, specializaci či množství vytvářených norem zpochybňují funkčnost těchto institucí. Ovšem na druhé straně se všechny alternativní modely demokratických procedur jeví jako v praxi obtížně (pokud vůbec) realizovatelné, nehledě k výše uvedenému zásadnímu problému legitimacy norem i pro nesouhlasící menšinu či osoby nezúčastněné na proceduře. Žádná náhrada principu volného mandátu tento problém nedokáže vyřešit, neboť jakákoli „otevřenost diskursu“ nedokáže zajistit účast skutečně všech subjektů podřízených moci.

Naléhavost problému legitimacy politického rozhodování se v současné době ovšem přes všechny oprávněné kritiky fungování státních demokratických institucí projevuje zvláště v nadnárodních politických systémech. Snaha opírat legitimitu těchto systémů výhradně o legitimitu členských států je problematizována samotnou jejich podstatou. Struktura jejich fungování, včetně způsobu většinového hlasování, totiž umožňuje v každém časovém okamžiku negovat aktuální státní vůli, opírající se o reprezentovaný lid. Argumentace předchozím vzdáním se vyjadřování vůle lidu *pro futuro* přitom nepřipadá v úvahu, neboť jakmile je vůle lidu vyjádřena, nelze ji s odkazem na předchozí vyjádření vůle nezohlednit. Takovou suspenzi vůle by bylo možné v případě aplikace klasického reprezentativně-demokratického legitimačního modelu ospravedlnit ve jménu obecného zájmu, tedy obecného zájmu politické jednotky existující na úrovni nadnárodní. To by však znamenalo, že konečným referenčním rámcem legitimacy nejsou státy a jejich národy, nýbrž nadnárodní politický systém a jeho „národ“. Kontradikci obsaženou v tomto důsledku netřeba

komentovat. Nicméně právě nemožnost konsekventně legitimizovat rozhodovací systém nadnárodního společenství pouze zprostředkovaně přes členské státy rostoucí s každým dalším prohloubením integračního procesu vede skutečně k pokusům o vytvoření paralelních „representativně-demokratických“ struktur na nadnárodní úrovni, kopírujících demokratické modely známé ze států. Tyto pokusy, kritizované v minulosti tvrdě v literatuře, ale i např. judikatuře Spolkového ústavního soudu, jsou předem odsouzeny k neúspěchu, neboť ani jejich autoři nepočítají s nezbytnou premisou v podobě existence homogenního evropského politického národa či veřejnosti. Lisabonská smlouva tak hovoří o „representaci občanů Unie“, což je z hlediska dogmatiky samotného pojmu veřejnoprávní reprezentace zjevný protimluv. I ve smlouvě se vyskytující pojem „obecného zájmu“ Unie je v této souvislosti problematický, protože za prvé není smlouvou považován za hlavní referenční hledisko legitimacy a za druhé není možné jej jednoduše „stanovit“ normativním předpisem. Obecný zájem je však stejně jako politický národ existenciální jednotkou, jíž nelze vztáhnout k libovolné skupině obyvatel, nýbrž pouze k určité celistvé entitě, ať již je její celistvost založena empiricky nebo ideálně. Právě její existenci však samotný pojem nad-národního politického systému nepřipouští, nemá-li být tento systém státem.

Otázka, jak v takové situaci zdůvodnit platnost autonomního mocenského a normativního systému nadnárodních organizací, je proto kardinálním problémem jejich konformity s demokratickým řádem. Požadavek hlubší legitimace nadnárodního společenství se ocitá v rozporu s možnostmi, které poskytuje legitimita zprostředkovaná národními státy, aniž by se toto společenství mohlo opřít o autonomní systém demokratické tvorby vůle založený na principu reprezentativní (nebo plebiscitní) demokracie.

Je pochopitelné, že se právě nadnárodní systém stává laboratoří nových, alternativních legitimačních doktrín. Zatímco totiž uvnitř států je možné hledat reformní opatření, která by pomohla odstranit hrozící propast mezi „klasickými“ legitimačními doktrínami a ústavní skutečností, v nadnárodním systému tato propast překonána být nemůže, neboť tu tyto klasické doktríny nemohou ani teoreticky zapustit kořeny. Přesto žádné procedurálně orientované alternativní legitimační doktríny dosud nenašly praktické uplatnění a otázkou je, zda uplatněny být mohou. To se týká též nových konceptů, které legitimizaci mocenského rozhodování spojují s pouhým efektivním naplňováním sociálně-eudaimonických požadavků obyvatel. Tyto ryze na „output“ rozhodovacího procesu orientované modely pomíjejí problém způsobu určování toho, čeho má být efektivně dosahováno, tedy co je přesně

obsahem proklamované „good“ či „global“ governance. Nejasné odkazy na zahrnutí všech společenských sil do diskuse nemohou vyřešit problém, jakým způsobem je přijato konečné konkrétní rozhodnutí. Nakonec pouhé faktické přijetí rozhodnutí obyvatelstvem může být jediným signálem toho, zda cíl správného vládnutí byl skutečně dosažen. Legitimizace výsledkem tak nakonec ve své podstatě ústí v postulát klasického pozitivismu: akceptabilita, a nakonec pouhá faktická akceptace moci se stává jediným ex -post ospravedlněním jednání.

Alternativní koncepty legitimacy, které v souvislosti s nadnárodní integrací vyrůstají jak houby po dešti, je vesměs možné zařadit do základní systematiky dosud známých legitimačních modelů, jakkoli inovativně a postmoderně se tváří. Jak bylo také uvedeno, jejich aplikace by nutně musela znamenat zásadní, v pravdě revoluční materiální změnu chápání demokratické ústavnosti jako takové. Zpochybnění reprezentativně-demokratického modelu jako základu legitimacy by se samozřejmě týkalo demokratické institucionální struktury všech států: sféru státní a nadstátní tu nelze oddělit. Přitom cena za to vše se jeví jako velmi sporná, neboť všechny alternativní doktríny, jež negují metafyzický základ „klasické“ teorie demokracie v ideji obecného dobra a politického národa, s sebou nesou jako *conditio sine qua non* rezignaci na kardinální otázku legitimacy po jiném než fakticitou moci vysvětleném důvodu platnosti norem pro každého jednotlivce.

Současná institucionální struktura nadnárodního systému EU odráží těžké dilema, před nímž stojí politická filosofie stejně jako politická praxe. Na jedné straně tu stojí požadavek stále hlubší hospodářské a politické integrace na mimostátní úrovni a efektivity rozhodování, na druhé straně jasná kritéria existujícího modelu demokratické legitimizace moci, která reprezentativně-demokratické instituce svazují se státem a metafyzicky založenými koncepty politického národa a obecného zájmu. Jedná se ovšem pouze o zdánlivý rozpor, neboť princip efektivní výkon moci předpokládá materiální legitimační ideu. Nelze pochybovat o tom, že se efektivita rozhodovacího procesu sevřeného do mantinelů reprezentativní legitimacy spojené nutně s principem národního státu jeví v éře globalizace problematičtější. Přes všechny módní teze o proměně státnosti jako posledního referenčního rámce legitimacy, pluralitě moci a „mnohvrstevnatosti“ suverenity přitom však nebyl nalezen přesvědčivý koncept, který by dokázal ospravedlnit jednání takto plurálně založené moci bez jediného konečného zdroje vůči jí podřízeným subjektům. Jakákoliv alternativa vzdávající se duality státu s (jakkoliv teoretickým) monopolem moci a společnosti ovšem znamená také rezignaci

na princip lidské svobody a koneckonců také ideu demokracie založenou na osobní svobodě a občanské rovnosti.

Předpokladem udržitelnosti principu legitimacy je tak princip jednotného ideálního zdroje moci, z něhož vyvěrá veškeré pozitivní právo na určitém území a rovněž moc, jež se o toto právo opírá. Místem průniku tohoto ideálního, abstraktního zdroje a pozitivní právní sféry je ústava, v jejímž pojmu je obsažen jak prvek abstraktně-ideální, tak konkrétně-materiální. Pozitivní ústava je z tohoto hlediska sama podřazena ústavě abstraktní, jejímž konkrétním vyjádřením je v první řadě stát sám, stojící systematicky před ústavou.<sup>337</sup> V následujících částech se proto budu podrobněji zabírat problematikou konceptu suverenity ve vztahu ke státu, a to jak z hlediska klasických teoretických uchopení, tak z perspektivy aktuálního vývoje státnosti.

---

<sup>337</sup> Viz k tomuto vztahu Joseph Isensee, *Staat und Verfassung*. In: Týž/Paul Kirchhof, *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. I, Heidelberg 1987, s. 591 – 661

## **část II. 1.**

### **Idea suverenity v moderní éře**

## VII. MÝTUS O „NOVÉ“ SUVERENITĚ

### § 34

V posledních desetiletích se velmi rozšířila módní these o domnělém konci „tradičních“ pojmů „klasické“ politické teorie či státovědy, které nejsou s to popsat současnou realitu mocenských vztahů ve světě. Je zřejmé, že v důsledku popsané módní vlny, která, jak se pokusím dále ukázat, pouze oprašuje několik set let staré koncepty říšské publicistiky spojené s některými normativistickými poučkami, jsou nejvíce ohroženy pojmy svázané s moderním *demokratickým* státem: suverenita lidu, demokratická reprezentace, obecný zájem lidu a konečně i demokratický stát jako takový. Na prvním místě je to však pojem suverenity, jenž je podroben kritice, a to do té míry, do jaké je v nejobecnější rovině spojen s pojmem konečnosti, neodvozenosti, kompetence k poslednímu rozhodování.<sup>338</sup> Vzájemné prostupování různých právních okruhů nese s sebou paralelní (ko)existenci vícera mocenských aktérů na jednom místě. V polykratickém chaosu států, nadnárodních organizací a celosvětového právního a politického společenství, nejlépe spojeném „světovým ethosem“ Hanse Künga není pro jednoznačné vymezení jednotlivých mocenských sfér za pomoci pojmu posledního, dále neodvozeného zdroje jejich moci místo. Namísto toho má být současná ústavní realita charakterizována provázaností a vzájemnou závislostí okruhů práva a moci, z nichž ani o jednom nelze říci, že by byl tím posledním, definitivním.

Tím, že suverenita představovala vždy jakýsi hraniční pojem, nesnese sama své ohraničení. Právě tento prvek absolutnosti, neomezenosti byl odedávna předmětem její kritiky, jež se datuje již od Bodinovy éry. Tehdejší argumentace kritiků francouzského státovědce se opírala o existenci množství mezistátních mocenských vazeb, jež znemožňují veškerou moc odvozovat z jednoho jádra a empiricky tak popírají teorém „*suprema legibus soluta potestas*“.<sup>339</sup> Od té doby bylo téma suverenity zdviháno s železnou pravidelností

---

<sup>338</sup> Srov. v tomto smyslu Michael Stolleis, *Souveränität – Geschichte und Aktualität eines Zentralbegriffs zur Formung des modernen Staates*. In: Deutsch-Israelische Juristenvereinigung e.V., *Mitteilungen*, Ausgabe X, Febr. 2008, s. 20 – 25.

<sup>339</sup> Poprvé např. Johannes Arnisaeus (*Doctrina politica, in genuinam methodum, quae est Aristotelis reducta*, Francofurti 1606). Dále Johannes Limnaeus (*Dissertatio apologetica de statu imperii Romano-Germanici*, Onolzbach (Ansbach) 1643), Johannes Althusius (*Politica*, viz výše) a další. Viz k nim níže v této studii.



v každé vývojové epoše politických a právních teorií. Kdo by nevzpomněl na klasická díla Huga Preuße, Leóna Duguita, Huga Krabbeho, Harolda Laskiho či Hanse Kelsena a dalších, nehledě na celou armádu současných teoretiků.<sup>340</sup>

Již když zmíněný Kelsen ve 20. letech označil klíčové pojmy moderních demokratických ústav jako založené na fikci jednoty lidu,<sup>341</sup> navázal a do jisté míry i završil tím jen dlouhou tradici pokusů o eliminaci pojmu suverenity z teoretického diskursu. Nelze v této souvislosti mimochodem zapomenout na to, že to byl právě Kelsen, dávno před Carlem Schmittem,<sup>342</sup> kdo upozornil na teologický substrát zmíněných základních pojmů státovědy.<sup>343</sup> Na rozdíl od svého kontrahenta ovšem Kelsen z toho vyvodil i jejich nepoužitelnost, aniž by reflektoval alespoň jejich sociálně-psychologický význam pro homogenizaci společnosti. Kelsenovy argumenty jsou dnes, i díky četným překladům, dostatečně známé. Postulát, že národ může být jako transcendentálně přítomné homogenní jsoucno znovupřítomněn – re-prezentován – jednou nebo několika osobami jako celek, považoval již Kelsen za nesmyslný.<sup>344</sup> Jestliže má parlamentní demokracie fungovat, pak se musí zbavit tohoto metafyzického balastu. Jejím základem může být pouze princip zastoupení, opačný vůči principu reprezentace, v němž každý volený zastupitel zastupuje nikoli celek národa jako regulativní ideu, ale konkrétní skupinu občanů, a to dle příslušnosti ke konkrétní politické straně. Logickým důsledkem je pak imperativní mandát.

---

<sup>340</sup> Hugo Preuß, *Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. Versuch einer deutschen Staatskonstruktion auf Grundlage der Genossenschaftstheorie*, Berlin 1889, s. 95; Hugo Krabbe, *Die Lehre von der Rechtssouveränität*, Groningen 1906; Týž, *The Modern Idea of State*, New York 1927; León Duguit, *Souveraineté et Liberté. Lectures tenus à l'Université Columbia (New York) 1920 – 1921*, Paris 1922; Hans Kelsen, *Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1920; Týž, *Der Wandel des Souveränitätsbegriffes*. In: *Volkssouveränität und Staatssouveränität*, Hg. von Hanns Kurz, Darmstadt 1970, s. 164 – 178; Týž, *Das Problem des Parlamentarismus*, Berlin 1926. V podobném smyslu též ovšem také Ulrich Scheuner, *Staat und Staatengemeinschaft*, *Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1931), s. 255 – 269. K současným kritikům pojmu suverenity či teoretikům jeho „redefinování“ se vrátíme podrobněji níže s příslušnými odkazy. Na tomto místě uvádím jen příkladmo některá obecně pojatá díla z poslední doby: Neil McCormick, *Questioning Sovereignty*, Oxford 1999; Stephen Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton, 2000; Abram Chayes, Antonia Handler Chayes, *The New Sovereignty. Compliance with International Regulatory Agreements*, New York 1998.

<sup>341</sup> Viz např. jeho spis *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, Berlin 1920.

<sup>342</sup> Viz Carl Schmitt, *Politische Theologie*, 2. Aufl., Berlin 1934.

<sup>343</sup> Viz ovšem k problémům takto pojaté teorie sekularizace Hans Blumenberg, *Die Legitimität der Neuzeit*, Frankfurt/Main 1966, zvl. s. 99nn.

<sup>344</sup> Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, s. 8.

Zatímco v metodickém sporu v meziválečné éře představovala Kelsenova pozice v právní i politické teorii krajní pozici, po druhé světové válce z Kelsenových postulátů implicitně či explicitně vyšla celá řada autorů, o jejichž pojetí legitimacy a demokracie jsem se již shora v této práci zmínil. Ani již výše v této práci popsaný Schumpeterův koncept „demokratické metody“ se v jejím jádru příliš neliší od popsaného konceptu, včetně z něj vyplývajících důsledků.<sup>345</sup> Od 60. let se odmítnutí „klasických“ teorií demokracie a státu stává v politických vědách převažujícím názorem, ačkoliv právní teorie a filosofie, přinejmenším v německém okruhu, nadále zůstává vůči normativistickým konceptům rezistentní a teprve v souvislosti s prohlubující se nadnárodní integrací i sem začínají pronikat – nyní paradoxně zpět prostřednictvím politologie a sociologie – pluralistické postuláty. Pluralismus se stává systémem společnosti, „v němž jsou jednotlivé životní okruhy na sebe odkázány, aniž by pouze koexistovaly.“<sup>346</sup> Vyvažování zájmů při současném respektování autonomie má založit „pluralistickou skupinovou společnost“ namísto homogenních suverénních států.<sup>347</sup> V Dahlově pojetí se pluralistická demokracie stává „polyarchií“ menšin rozhodujících na základě konsensu.<sup>348</sup>

Ve všech těchto pojetích, jakkoliv různorodé jsou jejich konkrétní normativní představy toho, jakým způsobem má být konsensu v pluralistické společnosti docíleno, zda racionálním diskursem (Habermas, Alexy),<sup>349</sup> demokratickou „metodou“ zohledňování zájmů všech

---

<sup>345</sup> Schumpeter Joseph, *Kapitalismus, Sozialismus, Demokratie*. 2. Aufl., München 1950, zvl. s. 399nn. Viz výše v této práci.

<sup>346</sup> Wilhelm Flitner, *Europäische Gesittung. Ursprung und Aufbau abendländischer Lebensformen*, Stuttgart 1961, s. 515.

<sup>347</sup> Dolf Sternberger, *Die lebende Verfassung. Studien über Koalition und Opposition*, Meisenheim/Glan 1956.

<sup>348</sup> Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory*, Chicago 1963, s. 82.

<sup>349</sup> Robert Alexy, *Begriff und Geltung des Rechts*, München – Freiburg 1992; Jürgen Habermas, *Diskursethik – Notizen zu einem Begründungsprogramm*. In: Týž, *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main 1983, s. 53–125. Viz k tomu též mou knihu *Legitimita moci v postmoderní době*, Brno 2009, s.

skupin namísto nesmyslného konceptu „obecného dobra“ (Schumpeter)<sup>350</sup> či otevřeností rozhodovacího procesu všem možným způsobům (raný Luhmann),<sup>351</sup> je společným prvkem negace zastaralých, tradičních pojmů klasických“ politických teorií, a zejména právě „klasického“ pojmu suverenity. Zatímco někteří autoři na odhalený „empirický“ pluralismus moci ve fungování států a mezinárodního systému reagovali a dosud reagují – s ne příliš odlišnými argumenty než před před osmdesáti lety – přímo rezignací na pojem suverenity,<sup>352</sup> většina jiných spíše navrhuje v důsledku „změny předmětu státovědy“<sup>353</sup> jeho „redefinici“ či „znovupromyšlení“,<sup>354</sup> jehož výrazem jsou pokusy ji modifikovat adjektivy „nová“<sup>355</sup>, „sdílená“<sup>356</sup>, „omezená“<sup>357</sup> či dokonce „pluralitní“<sup>358</sup> (dlužno ovšem říci, že posledně zmíněný výraz H. Laskiho byl již ve své době míněn spíše jako provokativní koncept bez právní relevance a byl tak i kritiky suverenistické pozice vnímán).<sup>359</sup> Důvody těchto snah o udržení pojmu suverenity, stejně jako pojmu státu, za každou cenu i v současné politické teorii, se pokusím později vysvětlit. Rozhodně nemají ovšem nic společného se snahou o

---

<sup>350</sup> Joseph Schumpeter, *Kapitalismus, Sozialismus, Demokratie*. 2. Aufl., München 1950, s. 399: „Erstens gibt es kein solches Ding, wie ein eindeutig bestimmtes Gemeinwohl, über das sich das ganze Volk kraft rationaler Argumente einig wäre oder zur Einigkeit gebracht werden könnte“ viz pozn. 7.

<sup>351</sup> Niklas Luhmann, *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied/Rhein – Berlin 1969; Týž, *Rechtssoziologie*, Rheinbek bei Hamburg 1972, s. 259nn. Srov. Karl Hohmann, *Rationalität und Demokratie*, Tübingen 1988, s. 40.

<sup>352</sup> Klasicky např. Hugo Preuß, Hugo Krabbe, León Duguit, H. Kelsen (viz výše). O jejich jednotlivých textech se zmíníme níže v textu.

<sup>353</sup> V této souvislosti Juliane Kokott, *Die Staatsrechtslehre und die Veränderung ihres Gegenstandes: Konsequenzen von Europäisierung und Internationalisierung*. In: Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer 63 (2004), s. 7 – 40.

<sup>354</sup> Andreas Hasenclever et al., *The Future of Sovereignty – Rethinking a Key Konzept of International Relations*, Tübingen 1996.

<sup>355</sup> Abram Chayes, Antonia Handler Chayes, *Op. cit.*; David A. Lake, *The New Sovereignty in International Relations*, *International Studies Review* 5 (2003), s. 303 – 223. Dokonce i zastávce konzervativního pojetí veřejného práva Dieter Grimm hovoří o novém pojmu suverenity oproti pojmu staršímu, platnému do poloviny 20. století. Nicméně, jak bude dále uvedeno, jeho koncept suverenity odráží v jádru spíše klasické pojetí, jakkoli je zdůrazněn prvek intenzity proti radikálnímu pojetí ve stylu „ano či ne“ (Dieter Grimm, *Souveränität. Herkunft und Zukunft eines Schlüsselbegriffs*, Berlin 2009).

<sup>356</sup> Např. již zmíněný Arnisaeus.

<sup>357</sup> Tak již Benjamin Constant, *De la souveraineté du peuple*, Paris 1815.

<sup>358</sup> Např. Harold J. Laski, *The Foundations of Sovereignty and Other Essays*, New York 1921, zvl. S. 1 – 30. Z českých autorů nedávno Jiří Přibáň, *Multiple Sovereignty: On Europe's Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference*, *Ratio Juris* 23 (2010), s. 41 – 64.

<sup>359</sup> Viz „The idea of „pluralistic sovereignty“ can hardly be of a juristic use.“ (Walter Sandelius, *National Sovereignty and the Rule of Law*, *American Historical Review* 25 (1931), s. 1 – 20, zde s. 2.

nějaký návrat státu, ale představují naopak spíše konečný ortel nad státem, jenž má být vykonán uzurpací samotných výrazových prostředků. Jak se pokusím v tomto pojednání ukázat, je ve skutečnosti taková redefinice pojmů co do významových důsledků totožná s úplným odmítnutím, neboť tyto pojmy nelze myslet bez účelu, k němuž byly vytvořeny, a který naplňují v ústavních normách. Jak podotýká Rainer Wahl, je these o sdílené suverenitě fakticky vyprázdněním tohoto pojmu v jeho původním významu.<sup>360</sup> Z tohoto hlediska se pak jeví jako logicky koherentnější řešení úplné vzdání se pojmů spojených s moderním státem, jak se konstituoval během 17. století. Otázkou je, nakolik je takové řešení plausibilní nejen pro empirické, ale také normativní uchopení stávajících politických systémů, ať již je budeme pro tuto chvíli nazývat jako státy, politická společenství či jakkoliv jinak. Ostatně právě otázka pohledu na vztah mezi normou a skutečností se ukazuje jako klíč k řešení problému suverenity.

## § 36

Fakt, že se „redefinice“ klasických pojmů státovědy stala skutečně módní parolou nejen v doktríně, ale i přímo v právním řádu, dokládají oba „lisabonské“ nálezy českého Ústavního soudu. Ve druhém z nich ÚS tváří v tvář předkladateli deklarované obavě z ohrožení principu suverenity lidu zažehnavá jednou provždy tyto obavy odkazem na údajnou neschopnost tohoto principu dostát požadavkům kladeným současným systémem. Suverenitu lze podle něj chápat jen jako jako „sdílenou“ či „slitou“. Soudem zvolenému pohledu, který pouze odráží postuláty radikálního právního pluralismu, je třeba věnovat zvláštní pozornost nikoli kvůli teoretické hloubce jeho zdůvodnění, nýbrž z důvodu jeho normativní povahy. Na rozdíl od právní doktríny soud totiž uvedeným způsobem podal závazný výklad příslušných ustanovení ústavy. Překvapivě se tak pokusil o přemostnění rozporu mezi ústavní normou a ústavní skutečností cestou interpretace právě jak navrhoval počátkem 30. let v Německu Carl Schmitt.<sup>361</sup> Zatímco však podle Schmitta měl v tomto procesu převzít aktivní roli neutrální

---

<sup>360</sup> Rainer Wahl, *Erklären staatstheoretische Leitbegriffe die Europäische Union?*. In: Horst Dreier (Hg.), *Rechts- und staatstheoretische Schlüsselbegriffe: Legitimität – Repräsentation – Freiheit*, Festschrift für Hasso Hofmann zum 70. Geburtstag, 2005, S. 114 – 149; podobně ovšem i Dieter Grimm, *Souveränität – zur aktuellen Leistungsfähigkeit eines rechtlich-politischen Grundbegriffs*. In: Stein Tine, Buchstein Hubertus a Offe Claus (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 304–310.

hráč – prezident, v české ústavní realitě se zdá jít touto Schmittovou cestou (co do procedury, nikoli cíle, pochopitelně) právě Ústavní soud, nehledě na podstatný rozdíl spočívající v tom, že Schmitt ústavní skutečností rozuměl nejen sociální okolnosti, ale především skutečný smysl normy tváří v tvář těmto okolnostem.

Je jistě pravda, že suverenita je v současnosti již v důsledku shora naznačených debat překérním pojmem. Těžko také polemizovat s tím, že jak externí faktory, tedy stále hlubší začlenění států do mezinárodních institucionálních a normativních struktur, tak i interní faktor spočívající ve stále vyšším stupni průniku společnosti a společenských organizovaných sil do státu zpochybňují koncept suverenity jako empirické kategorie.<sup>362</sup> Nicméně právě o to jde. Je skutečně pojem suverenity kategorií empirickou, nebo jej lze chápat spíše jako normativní ideu? Lze měnit výklad pojmu bez toho, abychom změnili pojem samotný? A nedojde změnou pojmu současně i ke změně skutečnosti, jejíž obraz tento pojem ve vědomí formuje? V následujících odstavcích se pokusím na pozadí starších sporů o suverenitu namísto redefinice o „znovuobjevení“<sup>363</sup> významu tohoto pojmu, který mu přísluší jak v kontextu dosavadních teorií suverenity, tak v kontextu existujících ústavních systémů demokratického státu. Jde tedy nejen o to, zda je pojem suverenity ještě relevantním ústavněteoretickým, nebo zda je jako „stará dáma“<sup>364</sup> odsouzen k poklidnému dožití v zapomenutém kamrlíku státovědy, ale také otázku, jaký význam je společně s pojmem suverenity „znovuobjevován“.<sup>365</sup> V této souvislosti se nelze vyhnout otázkám filosofie jazyka

---

<sup>361</sup> Schmitt touto cestou ovšem navrhoval výkladově překonat prvky parlamentní demokracie ve prospěch autoritativního státu, a to za pomoci nové interpretace čl. 48 Výmarské ústavy. Srov. Ernst Rudolf Huber, *Verfassung und Verfassungswirklichkeit bei Carl Schmitt*, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Blätter für deutsche Philosophie 5 (1930/31), s. 304nn.

<sup>362</sup> Dieter Grimm v této souvislosti trefně hovoří o dvojitém ohrožení suverenity zvnějšku i zevnitř státu (*Vorwort*. In: Týž, *Staatsaufgaben*, 1994, s. 9.). Srov. k tomu Juliane Kokott, *Die Staatslehre*, s. 20.

<sup>363</sup> J. E. Tompson, *Sovereignty and International relations: Bridging the Gap between Theory and empirical Research*, *International Studies Quarterly* 39 (1995), s. 213; podobně v souvislosti s Evropskou unií Manfred Baldus, *Zur Relevanz des Souveränitätsproblems für die Wissenschaft vom öffentlichen Recht*, *Der Staat* 36 (1997), s. 381nn a R. Barents, *The Autonomy of Community Law*, s. 59nn.

<sup>364</sup> J. Verhoeven, *Souveraineté et mondialisation : libres propos*. In: E. Loquin, C. Kessedjian (ed.), *La mondialisation du droit*, Dijon 2000, s. 43.

<sup>365</sup> Je například pozoruhodné, že se jistá renaissance pojmu suverenity objevuje v oblasti mezinárodních vztahů (Francine Demichel, *Le rôle de la souveraineté dans les relations internationales contemporaines*. In: Mélanges offerts à Georges Bourdeau, *Le Pouvoir*, Paris 1977, s. 1053 – 1071. Stejně tak i Andreas Hasenclever et al., *The Future of Sovereignty*, passim.

a související semiotiky. Právě ty jsou totiž mohou poskytnout solidní analytický základ pro jakoukoli diskusi o eliminaci, redefinici, znovuobjevení či jakékoli jiné zacházení s pojmy.

Jsem přesvědčen, že bez ideje suverenity či jakkoli jinak nazvaného obsahově adekvátního výrazu vztahenému k témuž významu nelze žádný politický systém usilující o stabilní existenci v normativní perspektivě pojmout. Pokusím se tuto thesei doložit a současně poukázat na klíčové spojení mezi pojmem suverenity, konceptem jednoty státní moci a objektivního materiálního hodnotového základu demokratického státu.

## § 37

Bodinova představa *suprema legibus soluta potestas*,<sup>366</sup> moci nesvázané žádnými normativní předpisy, jež se uskutečňuje pouze ze sebe samé, byla od chvíle jejího představení předmětem teoretické diskuse.<sup>367</sup> Myšlenku, že by mohla v prostoru a čase existovat taková absolutní moc, považovala řada myslitelů již tehdy za nebezpečnou, fakticky zakládající dominanci moci nad právem. Není třeba na tomto místě zdůrazňovat, že ani Bodinovi ani jeho následovníkům, jako byli Hobbes, Pufendorf, Fénelon, Bossuet, Rousseau a další, nešlo o absolutizaci pozemské moci, neřku-li o vytvoření nějaké totalitní diktatury,<sup>368</sup> jako spíše o vymezení vztahu moci vůči interpretaci přirozenoprávních norem, jež je své empirické účinnosti vyžadují nejprve autoritativní prosazení.<sup>369</sup> Ve chvíli ztráty náboženské jednoty byla přitom zásadně zpochybněna možnost odvozovat hodnotový základ

<sup>366</sup> Jean Bodin, *De re publica libri sex*, Liber I, Cap. 8. K Bodinovu pojetí suverenity viz zvl. Helmuth Quaritsch, *Souveränität. Entstehung und Entwicklung des Begriffs in Frankreich und Deutschland vom 13. Jh. bis 1806*, Berlin 1986, s. 46n.

<sup>367</sup> Viz k tomuto vývoji podrobně naposledy přehledně (byť v interpretaci místy problematicky, jak ještě ukážeme) Uzt Schliessky, *Souveränität und Legitimität der Herrschaftsgewalt*, s. 60nn.

<sup>368</sup> Snad ani není na tomto místě zapotřebí poukazovat na nesmyslnost „mýtu anticipace“ v historickém výzkumu dějin idejí, jehož „klasiky“ se stali v minulosti zejména Karl Popper (*The Open Society and Its Enemies*, 4. vyd., London 1962; (česky *Otevřená společnost a její nepřátelé*, Praha 1994)) a Jacob L. Talmon (*The Origins of Totalitarian Democracy*, London 1952; česky *O původu totalitní demokracie*, přel. Jana Kuchtová, Brno 1998). V českém prostředí lze nalézt např. v jinak vynikající práci Vladimíra Čermáka, podle kterého Hegelovo myšlení „anticipovalo“ nacistický systém (*Otázka demokracie III. Společnost a stát*, Praha 1997, s. 207. Vědecká neudržitelnost těchto konceptů je zřejmá, ačkoliv mohou samozřejmě sloužit jako argument v politické teorii samotné. Jednotliví autoři, jimž jsou „totalitní“ tendence přičítány, však z perspektivy doby, v níž své spisy psaly, nemohli mít ani teoreticky v záměru „anticipovat“ fenomény o stovky let mladší. Absurdnost takových konceptů popsal přesvědčivě již Quentin Skinner, *Bedeutung und Verstehen in der Ideengeschichte*. In: Martin Mulrow, Andreas Mahler (ed.), *Die Cambridge School der politischen Ideengeschichte*, Frankfurt/Main 2010, s. 21 – 87, zde s. 46nn).

<sup>369</sup> K otázce *quis interpretabitur* jako centrálnímu problému vztahu náboženských a právních norem viz např. Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, 6. Aufl. (podle nového vydání z r. 1963), Berlin 1996, s. 122 v konceptu tzv. Hobbesova krystalu. Srov. k tomu Helmt Rumpf, *Carl Schmitt und Thomas Hobbes. Ideelle Beziehungen und aktuelle Bedeutung mit einer Abhandlung über: „Die Frühschriften Carl Schmitts“*, Berlin 1972, s. 74n. V této souvislosti lze uvést, že sám Bodin byl nejen hluboce věřící, ale současně podmiňoval suverenitu panovníka jeho vírou v Boha jako nadřazené entity (Bodin, *De re publica*, Liber I, Cap. 8). Ovšem v důsledku oddělení sféry profánní a sakrální již odmítá přiznat náboženství zásadní význam pro stát. Viz Helmuth Quaritsch, *Staat und Souveränität I. Die Grundlagen*, Frankfurt/Main 1970, s. 301.

moci z obecně všemi přijímaných nábožensky zakotvených principů.<sup>370</sup> Teorie suverenity reagovala na tento vývoj vytvořením analytické kategorie, v níž se právo a autorita měly vzájemně doplňovat. Jak bude ukázáno ještě níže, nemířil koncept suverenity u jeho raných klasiků k absolutizaci moci, ale naopak k jejímu omezení pomocí vytvoření sféry prosté moci nadřazené, jíž dominuje abstraktní, nadpozemské právo. Jak upozorňuje již Ritter, je na rozdíl od státu Machiavelliho Bodinův stát nikoli pouhou mocenskou organizací, ale právním státem, jenž démonizaci moci brání právě jejím zformováním podle pravidel transcendentálního řádu.<sup>371</sup> Suverenita proklamovaná Bodinem a posléze Hobbesem byla převzata ze sféry teologie právě jako transcendentální moc (nikoli moc empiricky existující ve světě) obdařená božským charakterem.<sup>372</sup> Ačkoliv se teorie suverenity snažila reagovat na náboženský rozkol právě za účelem udržení jednoty mezi právem a svobodou, konsekvence této reakce se již tehdy zdály být mnohým až příliš neproporcionální vůči cíli, tedy novému objektivnímu založení práva i empirické moci v jediném ohnisku, jímž je právě suverenita a její subjekt (tím byl vcelku nezpochybnovaně v očích teorie suverenity lid, ať šlo o Hobbesův *Commonwealth* nebo Rousseauovu *volonté générale*).

Jestliže někteří autoři vycházející stále ještě ze scholastického obrazu profánního a sakrálního světa jako vnitřně spojeného prostoru Bodinův koncept odmítli docela, objevila se již v raně moderní fázi vývoje politické a právní filosofie také snaha skloubit nový koncept (o jehož plausibilitě v řadě dimenzí nebylo pochyb) s konceptem smíšené ústavy, tedy právě neodvoditelnosti moci na jeden konečný základ. Tato *complexio oppositorum* vyústila v pojem dělené (a následně sdílené) suverenity, dávno než se stal šiboletem moderních a postmoderních teoretiků pluralismu. Vcelku přirozeným jevem bylo, že se tento alternativní koncept objevil především v prostředích, kde ještě výrazně přetrvávaly předmoderní mocenské vztahy typické polykratickým uspořádáním státu s řadou vertikálních a

---

<sup>370</sup> Srov. k tomu např. Helmuth Quaritsch, *Staat und Souveränität* I, s. 298; Arnold Köttgen, *Nation und Staat*, *Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1933), s. 190 – 220; viz rovněž Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Die Entstehung des Staates als Vorgang des Säkularisierungsprozesses*. In: Týž, *Staat, Recht, Freiheit*, Frankfurt/Main, s. 101n.

<sup>371</sup> Gerhard Ritter, *Machtstaat und Utopie. Der Streit um die Dämonie der Macht seit Machiavelli und Morus*, München – Berlin 1943, s. 113.

<sup>372</sup> Srov. již Karl Theodor Buddenberg, *Gott und Souverän. Über die Führung des Staates im Zusammenhang rechtlichen und religiösen Denkens*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 23 (1937), s. 257 – 325, zde s. 290n, jenž upozorňuje na spojení Bodinova a Kalvínova pojmu suverenity. Viz k tomu v souvislosti s Hobbesem Carl Schmitt, *Der Leviathan*, s. 49nn.



horizontálních vazeb, jež problematizovaly možnost vůbec myslet jakékoli konečné jednotící mocenské centrum. Tato empirická skutečnost se tu tak setkávala s odezvou na poli normativních úvah: přemostěním faktické heterogenity společenských vazeb byla aristotelská teorie založení moci ve zcela odlišných legitimačních východiscích: ideji monarchie, aristokracie a demokracie.

Z pozice zastánců smíšené ústavy se do kritiky Bodinova konceptu pustil již počátkem 17. století Johannes Arnisaeus když konstatoval: „*Quod enim Bodinus obiicit, majestatem consistere in indivisibili (...) falsum est.*“<sup>373</sup> Koncept nedělitelné suverenity je mylný, neboť nesprávně předpokládá, že by se stát rozložil, pokud by byla jeho moc rozdělena mezi více nositelů. Ve skutečnosti je naopak podle Arniasea rozdělení moci nutné, nemají-li být veškeré kompetence koncentrovány v rukou jediné osoby či úřadu. Již z těchto tvrzení je však zřejmé, že Arnisaeus nenapadal ani tak ideu nedělitelnosti moci státu jako celku na abstraktní úrovni, ale spíše myšlenku neděleného výkonu této moci v konkrétní podobě jednou institucí, která sama teprve zakládá moc dalších orgánů dělby moci.<sup>374</sup> O tento výkon se spolu měly dělit právě tři složky, panovník, šlechta a lid, opírajíce se o tři výše uvedené legitimační koncepty. Z podobného hlediska byla formulována kritika konceptu nedělené suverenity i dalšími teoretiky smíšené ústavy, jako Harringtonem, Montesquieuem etc.<sup>375</sup>

Nutno říci, že podobně jako byl koncept smíšené ústavy jeho zastánci považován za neslučitelný s ideou suverenity, platilo to i obráceně: protagonisté teorie suverenity od Hobbese přes Filmera<sup>376</sup> až po Rousseaua, Paineho a Madisona byli tak zásadními kritiky teorie smíšené ústavy.<sup>377</sup> Rozhodujícím kritériem přitom byla otázka horizontální koncentrace či dekoncentrace původní státní moci. Jestliže teorie suverenity tuto spatřovala koncentrovanou v rukou jediného nositele (jenž je reprezentantem lidu coby konečného

---

<sup>373</sup> Johannes Arnisaeus, *Doctrina politica, (in genuinam methodum, quae est Aristotelis reducta)*, Francofurti 1606, liber I, s. 164.

<sup>374</sup> Z tohoto hlediska, byť by šlo o anachronismus, lze říci, že Arnisaeova teorie především neguje jakoukoli možnost ústavodárné moci jednoho subjektu, včetně konceptu ústavodárné moci lidu.

<sup>375</sup> K Harringtonově kritice Hobbesova konceptu suverenity viz zvl. James Cotton, *James Harrington and Thomas Hobbes*, *Journal of History of Ideas* 42 (1981), s. 407 – 421.

<sup>376</sup> K Filmerově dnes pozapomenutému konceptu suverenity viz vynikající práci Jamese Dalryho, *Sir Robert Filmer and English Political Thought*, Toronto – Buffalo – London 1979, která poukazuje na úzké spojení jeho pojetí s Hobbesem, a to i v praktických konsekvencích co do práv nositele suverenity.

<sup>377</sup> Srov. Alois Riklin, *Machtteilung. Geschichte der Mischverfassung*, Darmstadt 2006, s. 371nn.

subjektu suverenity),<sup>378</sup> at' již panovníka nebo parlamentu, zastánci smíšené ústavy vycházeli z prvotního rozdělení moci mezi tři výchozí nositele. Nutno tedy logicky rozlišovat teorii dělby moci od teorii smíšené ústavy, neboť dělba moci se týká teprve rozdělení výkonu moci mezi jednotlivé ústavní instituce<sup>379</sup> (s níž koncept nedělené suverenity není nijak v rozporu a s nímž počítal v náznacích i Bodin)<sup>380</sup>, zatímco v teorii smíšené ústavy jde o klasické aristotelské spojení tří legitimačních modelů předcházejících každému dalšímu rozdělení výkonu státní moci. Myšlenka suverénní, jednotné ústavodárné moci v pojetí teoretiků suverenity od Bodina po Pufendorfa, s konceptem dělby moci bezproblémově slučitelná,<sup>381</sup> je tak pro teorii smíšené ústavy nanejvýš překérní, neboť předpokládá právě heterogenní podobu této moci a její legitimacy a nepočítá s lidem jako jediným legitimačním faktorem.<sup>382</sup>

Přesto však ani koncept smíšené ústavy není nutně v absolutním rozporu s konceptem *suprema potestas* vázané na celek státu, jak by se mohlo zdát. Předpokládá ovšem její sdílení několika různě legitimovanými skupinami. Právě to se snažil zdůraznit i Arnisaeus. Klasickým, a nutno říci že jediným příkladem propojení konceptu suverenity se smíšenou

---

<sup>378</sup> Bodin hovoří ještě o suverénovi jen v souvislosti s panovníkem. I ten má však v jeho pojetí spíše charakter nositele suverenity; Bodin se jednoduše nezabývá vědeckou analýzou původu absolutní moci, jejímž je nositelem. K tomu dochází teprve Hobbes, který pomocí pojmu reprezentace rozlišuje reprezentanta-suveréna od reprezentovaného suveréna – kontraktuálně konstituovaného lidu jakožto Commonwealthu. V tomto konceptu lze spatřovat ideové předpolí pro pozdější rozdělení nositele a subjektu suverenity, které navazuje na rozdělování nositele a vykonavatele. K rozdělení nositele a subjektu suverenity viz Hermann Heller, *Die Souveränität*, s. 278. K rozdělení nositele a vykonavatele v raném novověku Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 79n. K problémům spojeným s konceptem orgánového nositele suverenity viz kapitulu o teorii sdílené suverenity v judikatuře Ústavního soudu ČR.

<sup>379</sup> Srov. Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 3. Aufl., Berlin 1914, s. 501.

<sup>380</sup> Jean Bodin, *De re publica*, Liber II, Cap. 6. Bodin tuto ideu rozvádí v případě Říše, v níž je nositelem suverenity panovník, jejím vykonavatelem pak říšská aristokracie. Proti případné námitce proti anachronickému vkládání takových tezí do Bodinových úst, které on sám ve své době vůbec nemohl vyslovit je třeba upřesnit, že v raném novověku pochopitelně nešlo o dělbu mezi ústavní instituce v dnešním slova smyslu, ale mezi konkrétní vykonavatele moci odvozené v jejím původu z osoby jediného suveréna. Srov. Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 80.

<sup>381</sup> Kromě již zmíněného Bodina lze zmínit i Samuela Pufendorfa, který důsledně odlišuje funkcionální dělitelnost výkonu moci od nedělitelnosti suverenity jako zdroje této vykonávané moci. Srov. Thomas Behme, *Samuel von Pufendorf. Naturrecht und Staat. Eine Analyse und Interpretation seiner Theorie, ihrer Grundlagen und ihrer Probleme*, Göttingen 1995, s. 142).

<sup>382</sup> Jak bylo ovšem již zmíněno, nelze autorům éry raného novověku vkládat do úst něco, čím neměli v úmyslu se vůbec zabírat. Koncept oddělení ústavodárné a ústavou konstituované moci je záležitostí konce 18. století. Nicméně samotná otázka homogenní či heterogenní legitimace moci byla řešena právě pomocí principů suverenity a smíšené ústavy již dávno dříve.

ústavou se stal britský koncept suverénního parlamentu.<sup>383</sup> Jeho teoretici přitom od 17. století mohli využít adaptability Bodinova konceptu nedělitelné suverenity na smíšenou vládu – vykonávající kolektivně suverenitu.<sup>384</sup> Dlužno připomenout, že suverénem je tu parlament nikoli coby zákonodárné těleso, nýbrž jakožto nositel moci zákonodárné, výkonné i soudní, jehož součástí je panovník, kabinet a všechny tři stavy (duchovenstvo, šlechta, lid). Právě na modelu „*king in parliament*“<sup>385</sup> se projeví možnosti, ale i hranice slučitenosti pojmů smíšené ústavy a suverenity, pokud každý z nich míří k jinému legitimačnímu konceptu.<sup>386</sup> Zatímco v praktickém fungování mocenských institucí ve smyslu *common sense* oba elementy mohou spolu koexistovat, na úrovni logicko-teoretické musí být jeden druhému podřízen a tudíž nakonec negován, neboť si oba nárokují absolutní platnost. Pokud má však být smíšená ústava univerzálně platným principem, má sama charakter zákona, jež zavazuje i suveréna – ústavodárce. *Potestas* pak již nebude *legibus soluta*. V opačném případě je naopak smíšená ústava sama produktem vůle suveréna (projeveného prostřednictvím jeho reprezentanta), a nemá tedy univerzální platnost. Nakonec tedy diskuse končí u toho, zda suverén sám je „trojjediný“ ze své podstaty, nebo zda jeho podstatou je právě ideální jednota spojená s jediným legitimačním zdrojem. Jak se pokusím níže ukázat, smyslem konceptu suverenity bylo od počátku překonání heterogenity v empirické společnosti pomocí ideje jednoty. Právě s tímto účelem je však teorie smíšené

---

<sup>383</sup> Bernard Cottret, *Le roi, les lords et les communes. Monarchie mixte et états du royaume en Angleterre (XVIe – XVIIIe siècles)*, Annales. Histoire, Sciences Sociales 41 (1986), s. 127 – 150.

<sup>384</sup> Srov. k tomu J. H. M. Salmon, *The French Religious Wars in English Political Thought*, Oxford 1959, s. 22.

<sup>385</sup> Právě koncept „krále v parlamentu“ slučujícího v sobě všechny složky dělené moci se již v první polovině 16. století stal u Christophera St. Germaina – dávno před Bodinem – teoretickým předpolím pro koncept parlamentní suverenity. Na druhé straně Aleenova klasifikace Germainova konceptu jako „neomezené“ suverenity je pro éru raného 16. století zcela anachronická (John William Aleen, *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*, London 1977 (reprint), s. 167). O suverenitě v Bodinově smyslu se zde nedá hovořit, neboť Germain podřizuje i sjednocenou moc „krále v parlamentu“ bezprostředně zřejmým normám božského práva, aniž by si kladl otázku po interpretační autoritě. Srov. k tomu Franklin Le Van Baumer, *Christopher St. Germain. The Political Lawyer*, *The American Historical Review* 41 (1937), s. 631 – 561, zde s. 640n.

<sup>386</sup> V této souvislosti lze poukázat i na vývoj v používání termínu smíšené ústavy a smíšené vlády v anglickém teoretickém diskursu v 17. a 18. století. Zatímco v 16. a 17. století převládá Polybiovo pojetí tří odlišných východisek moci, v encyklopedickém díle Williama Blackstona již je již spojen s dělbou moci ve smyslu „checks and balances“ (*Commentaries upon the Laws of England*, London 1775, I, s. 154). Srov. k tomu i Bernard Cottret, *op. cit.*, s. 145.

ústavy v diskrepanci. Proto je, přes Arnisaevovu snahu o spojení suverenity a smíšené ústavy, zcela logické, že zastánci obou teorií spolu od 17. století tvrdě zápolili.

## § 38

Kritika nedělitelnosti suverenity ze strany zastánců smíšené ústavy v moderních politických systémech podstatně ztratila na své síle všeobecným prosazením demokratického systému společně s prvkem všeobecného hlasovacího práva. Lze samozřejmě vzpomenout na Preuřovu námitku, že všechny demokratické systémy jsou ve skutečnosti založené na aristokratické formě vlády, je-li skupina osob reálně vykonávajících vládu menší než skupina ovládaných.<sup>387</sup> Ta se však netýká legitimačního konceptu, ale sociologické či spíše sociálně-psychologické analýzy toho, které skupiny se v každém, jakkoli legitimovaném politickém systému, nakonec reálně dostávají k moci. Je zřejmé, že svobodné a všeobecné volby nemohou nikdy zajistit skutečnou identitu empirického lidu s vládnoucí skupinou.<sup>388</sup> Ostatně již teorie elit přesvědčivě prokázala, že chování voličů ovládají vládnoucí skupiny a nikoli naopak. Všechny tyto námitky však nic nemění na skutečnosti, že přinejmenším formálním legitimačním faktorem moderních politických systémů je prostřednictvím svých volených reprezentantů vládnoucí lid. Moment smíšené ústavy jako jedna z hlavních výhrad vůči konceptu nedělené suverenity tak zdánlivě zmizel. Zdánlivě proto, že se v nové podobě objevil právě s pluralistickým zpochybněním oficiálně v ústavních tradicích zakotveného konceptu suverenity lidu; k tomu se však níže vrátíme.<sup>389</sup>

Jestliže starší teoretici smíšené ústavy ve skutečnosti neodmítali koncept nedělené suverenity státu, ale pouze nedělitelnost způsobu jejího výkonu uvnitř státu, neznamená to, že by se již záhy po Bodinovi neobjevila daleko závažnější kritika mířící na samotný koncept

---

<sup>387</sup> „Panství aristokracie je věčným principem všeho státního života.“ (Hugo Preuss, *Die Sozialdemokratie und der Parlamentarismus*, 1891, s. 152).

<sup>388</sup> Srov. k trvalému napětí mezi oběma elementy každé formy státu již Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 205nn. Od této doby je otázka vztahu principu identity a reprezentace předmětem neutuchajících politologických a právněteoretických debat, k nimž se ovšem na tomto místě nechci vracet. Stejně jako řada kritiků Schmitta považují koncept „identitní“ demokracie za neuskutečnitelný, ovšem třeba zde připomenout, že ani Schmitt jej nechápal jako empiricky uskutečnitelný a nepopíral přítomnost prvků i v plebiscitním modelu demokracie.

<sup>389</sup> Srov. Alois Riklin, *Mischverfassung*, s. 352nn.

jednoty státní moci. Ta je spojena především se jménem Johannese Althusia, dnes znovuobjeveného teoretika nesuverénních politických systémů. Althusius v modelu „konsociační symbiózy“ zcela odmítá v té době proklamovanou výlučnou dualitu států a mezistátních spolků.<sup>390</sup> Zatímco Pufendorf zhruba ve stejné době označoval Říši za právní „monstrum“ právě proto, že na ní nebylo možno aplikovat moderní teorii suverenity,<sup>391</sup> a zatímco Limnaeus bezradnost ohledně ústavního charakteru Říše řešil jejím označením za stát,<sup>392</sup> Althusius jí považoval za třetí možný typ politického jsoucná vedle států a státních spolků: consociatio symbiotica založenou na principu subsidiarity.<sup>393</sup> Princip suverenity státu v Bodinově pojetí byl s tímto konceptem předem neslučitelný, neboť k jeho povaze náležel plurální charakter v něm vykonávané moci, a to nikoli pouze v horizontální, ale i vertikální perspektivě. O žádné z jednotlivých úrovní této konsociační federace nebylo možno říci, že je východiskem moci, nebo že je naopak její moc odvozena z jiného centra.

Althusius sice výraz suverenity (v latinské podobě „maiestas“ či „suprema potestas“ používá (přejímaje jej od Bodina), ale nikoli v souvislosti se státem, ale lidem coby legitimační kategorií. Lid tu hraje roli výchozího subjektu suverenity, na rozdíl od jejího konkrétního nositele.<sup>394</sup> Althusiově pojetí však není kontraktuálně spojenou ideální jednotou, ale

---

<sup>390</sup> Johannes Althusius, *Politica methodice digesta*, Herborn 1603, do němčiny přeloženo jako *Politik*. přel. Heinrich Janssen, Hg. von Dieter Wyduckel. Berlin 2006.

<sup>391</sup> Johannes Pufendorf (Severinus de Monzambano), *De Statu Imperii Germanici*, Cap. VI, § 4. K jeho pojetí suverenity dále Týž, *De Iure Naturae et Gentium Libri VIII*, London 1672.

<sup>392</sup> Johannes Limnaeus, *Dissertatio apologetica de statu imperii Romano-Germanici*, Onolzbach (Ansbach) 1643.

<sup>393</sup> Johannes Althusius, *Politica methodice digesta*, Herborn 1603, do němčiny přeloženo jako *Politik*. přel. Heinrich Janssen, Hg. von Dieter Wyduckel. Berlin 2006.

<sup>394</sup> Proto je u Althusia spatřován počátek oddělování nositele a subjektu suverenity (Rudolf Hoke, *Die Reichstaatslehre des Johannes Limnaeus Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Staatsrechtswissenschaft im 17. Jahrhundert*, Aalen 1968, s. 67. Přesto toto rozlišení, které lze odvodit s oddělení „maiestas realis“ a „maiestas personalis“ nelze rozhodně bez dalšího identifikovat s pozdějším oddělováním státní a orgánové suverenity v právní vědě 19. století. Althusiův koncept consociatio nemá s moderním státem nic společného, jde daleko spíše o pokračování středověké tradice konceptu societas civilis a středověkých teoretických konceptů moci panovníka odvozené z moci lidu. Tvrdit, že Althusius „anticipoval“ pozdější moderní výše uvedené rozdělení (Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 85, podobně i zmíněný Hoke, *Die Reichstaatslehre*, s. 103) je z tohoto pohledu jednoznačně přehnané a pojmově zcela nepřesné. Althusius nemohl vůbec myslet realitu v pojmech, které mu nebyly v jeho době k dispozici (nejde přitom o výrazy, ale především jejich významy – viz níže v této práci). K nepřipustnosti obdobných zpětných projekcí viz (někdy snad však až příliš rigorózní) Quentin Skinner, *Bedeutung und Verstehen in der Ideengeschichte*. In: Martin Mulsow, Andreas Mahler (Hg.), *Die Cambridge School der politischen Geschichte*, Frankfurt/Main, s. 21 – 87, zde s. 31n.

empiricky přítomným celkem složeným z jednotlivých společenských skupin tvořících společně právě konsociační symbiózu, tedy stavovský systém spojený celou řadou paralelních mocenských struktur. Na rozdíl od konkurenčního pojetí Hobbesova existuje tento celek „o sobě“, jsa tvořen Bohem jako entita (jejíž moc je proto omezena jí přesahujícími přirozenými zákony Stvoření), nemusí být tedy jakkoli druhotně konstituován. Lid, společnost a stát se tu slévají v jedno. Namísto společenskou smlouvou a panovnickou mocí spojeného politického národa suverénního státu drží Althusiova konsociační federace pohromadě prostřednictvím sdíleného náboženství a z něj vyplývajících, nikým nezpochybňovaných hodnot. Jak se pokusím ještě podrobněji vysvětlit v kapitole věnující se otázce přejímání pojmů politické a právní filosofie, je třeba Althusiův pojem suverenity zcela odlišit od pojmu Bodinova. Ačkoliv je jejich výrazová stránka totožná, jde o dva zcela odlišné pojmy, nikoli pouze jinak interpretované, neboť význam každého z nich se opírá o zcela odlišný referenční objekt. Totéž platí i pro vztah Althusiova konceptu suverenity spojené s lidem<sup>395</sup> ve srovnání s pojmem suverenity lidu u Rousseaua, potažmo u Hobbesa – také zde je významem a referenčním objektem (v tomto případě se slévají v jedno) v jednom případě lid ve smyslu nadempirické, ideálně homogenní entity a ve druhém případě lid ve smyslu empirické, sociálně diferencované společnosti.

Althusiovo pojetí představovalo ve své době skutečně frontální útok na teorii legitimacy z pozic předmoderního politického systému dožadujícího ospravedlnění své existence v době, jež se mu zdála býti nepřátelská. Není divu, že v následujících desetiletích a staletích se Althusiův koncept postupně vytratil vz obecného povědomí politické teorie, a to přesto, že říšská ústavní praxe zakotvená vestfálským mírem v realitě daleko spíše odpovídala tomuto konceptu než teorii neomezené suverenity i Bodina a Hobbesa, ale i teorii suverenity

---

<sup>395</sup> Otto von Gierke ve svém klasickém díle znovuobjevivším odkaz říšské publicistiky (*Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, Aalen 1958 (reprint), s. 143nn) označuje Althusiův koncept za suverenitu lidu. Toto označení je v této době nicméně jistým anachronismem, navíc navozuje právě dojem souvislosti se stejně znějícím pojmem pozdější politické teorie. Totéž ovšem platí i pro protikladný pokus postulovat Althusia jako zastávce suverenity státu (Rudolf Hoke, *Die Reichsstaatslehre von Johannes Limnaeus*, s. 68). Srov. tomu též Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 82. V obou případech je problémem pojmová konfúze spojená s pojmy „lid“ a „stát“, které nelze zpětně z jejich významu v moderní politické teorii ovlivněné v pojetí významů těchto výrazů daleko spíše Hobbesem či Rousseauem rekonstruovat, co jimí mínil Althusius.

jako non-intervence u Wolffa a Vattela.<sup>396</sup> Kritika suverenity z pozic předmoderního pluralismu stavovské společnosti zazněla výrazněji teprve ze strany protirevolučně a protiosvícensky naladěných konzervativců éry romantismu a restaurace: lze vzpomenout Carla Ludwiga von Haller, Adama Müllera, Josepha de Maistre či Julia Stahla.<sup>397</sup> Dominantní silou v boji proti teorii suverenity se nicméně staly přirozenoprávně orientované osvícenské teorie zdůrazňující existenci racionálně rozeznatelných zákonů, jimiž je každá moc vázána. „Omezit“ takto suverenitu jejími objektivními hranicemi se snažil John Locke stejně jako např. Montesquieu. Toto omezení ovšem nelze nevidět bez souvislosti s otázkou vztahu mezi vykonavatelem moci a podřízenými subjekty. Zatímco v klasické Hobbesově teorii suverenity se vůle lidu projevuje teprve prostřednictvím suveréna, ať je to monarcha nebo parlament, jenž na sebe bere „masku“ politického národa (příměr reprezentace k divadlu vedl později Carla Schmitta k odmítnutí reprezentace jako abstraktní barokní ideje), u Locke je vztah mezi panovníkem a lidem založen smlouvou o vládě tkvící ještě ve středověkých filosofických předpokladech. V případě porušení přestává smlouva platit. Moc vykonávaná panovníkem, ať je to parlament či monarcha, je proto z podstaty omezená obsahem smlouvy. Jde o prvek, který je hobbesovsko-rousseauovskému pojetí cizí. Je ovšem cizí také ideji reprezentace, neboť nositel moci je pouhým zástupcem empirické vůle občanů (fakticky tedy jejich aktuální většiny), nikoli reprezentantem entity národa jako celku. Lockeovo pojetí „trustu“ se

---

<sup>396</sup> V této souvislosti je však třeba upozornit na rozdíl mezi historickou skutečností v dnešním v pojetí a v pojetí dobovém. Fakt, že dnes historicky zkoumaný faktický a právní stav společnosti 17. nebo 18. století neodpovídal Bodinovu, ale i Vattelovu či Wolffovu pojetí suverenity, je těžko zpochybnitelný (viz též Stephen Krasner, Stephen Krasner, *Abiding Sovereignty*, *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 22 (2001), No. 3, *Transformation of International Relations: Between Change and Continuity. Transformations des relations internationales: entre rupture et continuité*, s. 229 – 251, zde s. 232), ovšem na druhé straně to nijak neopravňuje k tvrzení, že „pojem suverenity byl dávno předdefinován, a to nejen německou říšskou publicistikou, ale také vestfálským mírem a ústavním právem Říše“ (Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 89). Bodinův, a ještě spíše Hobbesův koncept suverenity je především analytickou kategorií, nikoli však popisem aktuální empirické podoby společnosti. Nelze tedy hovořit o „předdefinování“, ale o dvou rozdílných pojmech s rozdílnými výrazy, používanými pro označení rozdílných referenčních objektů. Fakt, že na říši koncept suverenity v Bodinově smyslu nemůže být uplatněn, byl ostatně zřejmý i tehdejšími současníky a našel své vyjádření v Pufendorfově zmíněném výroku. Viz k této problematice zvl. níže v této práci.

<sup>397</sup> Lze tu ocitovat příznačné vyjádření Friedricha Julia Stahla: „Vytvoření ústavní listiny rozhodnutím a autoritou suverénního, stát konstituujícího zastoupení lidu je květem revoluce a zánikem pravého řádu. Jednou ranou ničí platnost všeho dosavadního práva, postavení všech dosavadních vrchností, a tím i celé vědomí práva a poslušnosti mezi lidem“ (*Die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche*, 2. Aufl., Berlin 1868, s. 153, překlad V. B.).

objevuje i u některých pozdějších autorů. Spočívá na něm například Millův koncept parlamentního zastoupení. Podobně ovšem, byť spíše na základě nepřerušené domácí tradice stavovského zastoupení, chápe omezení panovnické moci také Robert von Mohl.<sup>398</sup> Rovněž Benjamin Constant limituje po zkušenosti s revolučním terorem suverenity lidu vykonávanou volenými zástupci určitými hranicemi vyplývajícími kromě empirické vůle lidu rovněž z přirozenoprávních korektivů. „*La souveraineté légitime du peuple ne peut être qu'une souveraineté limitée,*“ jinak by se zvrhla v neomezenou vládu.<sup>399</sup> slova téměř shodná s kritikou Johannese Arnisaea na adresu Bodina, ovšem s tím rozdílem, že onou limitací nyní neměla být smíšená ústava, ale objektivní normativní hranice moci.<sup>400</sup>

### § 39

Zatímco Constant hodlal suverenity omezit přirozenoprávními korektivy a zamezit tak nebezpečí ničím nekontrolované a neomezené moci, pak Hugo Preuß jako jeden z prvních moderních státovědců navrhl z podobných pohnutek opustit pojem suverenity jako takový. Také u něj je bezprostředním důvodem obava z absolutistického, ryze mocensky definovaného státu. Preuß ovšem vychází z důkladnějšího a logicky vnitřně provázaného teoretického systému, do něhož zahrnuje redefinici pojmu státu. Namísto definice státu ve smyslu mocenské organizace, již považuje za relikv „vrchnostenského státu“, Preuß vychází z koncepce státu jako „sebeorganizace společnosti“, jejímž pojítkem nejsou mocenské vztahy, ale heterogenní systém nejrůznějších společenství spojený na základě národní identity a jednoty. Předpokladem této pozice je ovšem identita státu a organizovaného národa formulovaná v konceptu tzv. Volksstaatu.<sup>401</sup> Jedině pak není totiž zapotřebí používat

---

<sup>398</sup> *Das Repräsentativsystem, seine Mängel und die Heilmittel.* In: Týž, *Politische Schriften*, hg. von Klaus von Beyme, Berlin 1966, s. 157nn.

<sup>399</sup> Viz pozn. 357.

<sup>400</sup> Lze ovšem také podotknout, že Constant hovoří o omezení právě a jen suverenity *lidu*, což samo o sobě nezpochybňuje nutně princip suverenity jako takové. Ovšem v důsledku konceptu omezení je pak suverénem právě ten, kdo je schopen rozhodnout autoritativně o hranicích příslušného omezení. Rozsah „suverenity“ lidu je ve skutečnosti určen suverénním rozhodnutím jiné instance. I pokud jsou tyto hranice dány normami přirozeného práva, je zapotřebí akceptované autority, jež je může ve vztahu k „suverénnímu“ lidu vymezit. V konečném důsledku tak Constantův koncept ústí v závěr, že lid je spíše nositelem moci, než skutečným subjektem suverenity.

<sup>401</sup> Hugo Preuß, *Das deutsche Volk und die Politik*, Jena 1915, s. 112nn.



mocenský monopol, neboť společnost drží jako celek pohromadě sama, díky vnitřní jednotě. Přesto, že je Preuß dnes tak často povoláván za advokáta postmoderních kritiků suverenity,<sup>402</sup> je třeba si uvědomit, že jeho pozice vychází z předpokladu empirické etnické a kulturní jednoty národa jakožto „Genossenschaft“.<sup>403</sup> Pouze v této souvislosti lze pochopit Preußovo zvolání, že podmínkou pokroku teorie státovědy je eliminace suverenity z její dogmatiky.<sup>404</sup> Koncept odmítnutí suverenity tu bezprostředně souvisí s konceptem Volksstaatu.

Z podobných úvah jako Preuß vychází rovněž Holanďan Hugo Krabbe.<sup>405</sup> Také on se snaží nalézt alternativu mocenského pojetí státu, jež je mu příliš svázáno s vrchnostenským absolutistickým státem. Jeho kritika se ovšem ještě více než Preußův koncept přibližuje konceptu přirozenoprávních korektivů státní moci. Podle Krabbeho je výkon státní moci podřízen objektivně platným normám nezávislým na jejich mocenském prosazení. Proto je navržen alternativní pojem „suverenity práva“, neboť je to právě normativní řád, jemuž přísluší neomezená platnost. Je přitom zřejmé, že toto pojetí samotné je v rozporu s Bodinovou definicí „*legibus soluta potestas*“. Krabbeho koncept lze tak považovat spíše za jakousi kompenzaci rezignace na pojem suverenity. Podobný pokus podnikl ostatně později též Kelsen, ovšem ze zcela odlišných pohnutek.

V Preußově a Krabbeho kritice teorie suverenity se odráží, jak bylo uvedeno, obava před ničím neomezenou státní mocí. Ze stejných teoretických pozic po druhé světové válce k problému suverenity přistoupila teorie objektivní platnosti práva Gustava Radbrucha. Také v ní jde o omezení každé, včetně originární ústavodárné moci objektivními normativními hranicemi poznatelnými rozumem. Naopak teorie suverenity takové omezení považuje pouze za imanentní danému ústavnímu systému. Suverén je podle ní tvůrcem výchozích ústavních norem, včetně případných „klausulí věčnosti“, které definuje, a včetně základních rozhodovacích procedur a jejich legitimačního konceptu. Přesto, jak bude níže ukázáno,

---

<sup>402</sup> Juliane Kokott, *Die Staatsrechtslehre*, s. 19; srov. též Manfred Baldus, *Zur Relevanz des Souveränitätsproblems für die Wissenschaft vom öffentlichen Recht*, *Der Staat* 37 (1997), s. 381 – 398, zde s. 383.

<sup>403</sup> Na tento aspekt poukazuje i Carl Schmitt, *Politische Theologie*, s. 124n; srov. také Günther Gilessen, *Hugo Preuß. Studien zur Ideen und Verfassungsgeschichte der Weimarer Republik*, Berlin 2000, s. 25.

<sup>404</sup> Hugo Preuß, *Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften*, s. 101.

<sup>405</sup> Hugo Krabbe, *Die Lehre von der Rechtssouveränität*, Groningen 1906; Týž, *The Modern Idea of State*, New York 1927.

nejsou oba náhledy nutně v úplném rozporu, jak by se na první pohled mohlo zdát. Teorie suverenity v pojetí nepozitivistických autorů vždy totiž předpokládala objektivní platnost právních norem na mimoempirické úrovni, nicméně tuto platnost spojovala s jejich paralelním mocenským prosazením ve státě. Jinými slovy, nešlo jí o konstatování skutečnosti, že normy přirozeného práva představují objektivně platnou hranici působení moci, ale o způsob, jak a kým je tato skutečnost mocensky akceptována a prosazena. Lze v této souvislosti vzpomenout na Schmittem popsaný Hobbesův krystal: ani Hobbes nezpochybňuje Krista jako zdroj pravdy, nicméně slavnou tezí *auctoritas, non veritas facit legem* současně doplňuje, že k prosazení této pravdy je nejprve zapotřebí autority.<sup>406</sup>

---

<sup>406</sup> Mimoходом, je mylné u Hobbese vidět *auctoritas* a *veritas* jako jakési protiklady. Ve skutečnosti tkví smysl věty nikoli ve zpochybnění normativní síly pravdy, ale v uznání nutnosti autority jako jediné cesty ke zprostředkování pravdy cestou zákona.

## § 40

Jestliže Preuß, Duguit a Krabbe došli již na přelomu 19. a 20. století k odmítnutí pojmu suverenity jako takového, pozitivistická právní teorie ve stejné době došla k jeho formalizaci. Přesunem ze sféry materiálně-transcendentální do empirické roviny „normativní síly faktického“ se suverenity v dílech právních pozitivistů stala pouhým formálním znakem státní moci. Gerberova kvalifikace suverenity jako „vlastnosti státní moci“<sup>407</sup> zcela eliminovala materiální obsah pojmu, který pak následně v této podobě „vlastnosti“ figuruje u Labanda, Jellineka, Anschütze, ale též dalších autorů, jako byl Gareis, Martens nebo Brie.<sup>408</sup> Suverenity je tu „domestikována“ v ryze právní kategorií, jež nemá místo v sociologickém pojmu státu, a tvoří tak faktický pendant k právnímu konceptu státu coby právní osoby.<sup>409</sup>

Pozitivistický tlak na zbavení pojmu suverenity jeho metafyzického zakotvení v teoriích smlouvy nebo objektivní národní vůle vyústil v Kelsenově normativismu ve frontálním útoku na samotný pojem.<sup>410</sup> V jeho případě však již nešlo, jako u Preuše nebo Krabbeho, o důsledek obavy z absolutní státní moci „vrchnostenského státu“, nýbrž logickou konsekvenci Kelsenova oddělení sféry moci a práva. Zatímco právní pozitivismus klasického ražení moc právu nadřadil, Kelsen obě kategorie zcela a nenávratně od sebe na úrovni teorie separoval. Suverenity mu přestala být právní, a tedy i státovědní kategorií, stejně jako moc samotná. Jestliže je vůbec ochoten pojem akceptovat, pak jen ve formě „suverenity ústavy“, aniž by však dovoloval klást otázku po ústavodárné moci, nebo dokonce pracovat s konceptem „klausulí věčnosti“ (jejichž duchovním otcem se, poněkud nechtěně, stal naopak Kelsenův odpůrce Carl Schmitt). Přes tuto teoreticky čistou a logickou pozici není možné přehlédnout

---

<sup>407</sup> Carl Friedrich Wilhelm von Gerber, *Grundzuege des deutschen Staatsrechts*, 3. Aufl., Tauchnitz 1880, s. 22. Podobně též Jellinek: „*Eigenschaft einer Staatsgewalt, kraft deren sie die ausschließliche Fähigkeit rechtlicher Selbstbestimmung und Selbstbindung ist.*“

<sup>408</sup> Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, s. 430n.

<sup>409</sup> Srov. Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, s. 411. Srov. Jens Kersten, *Georg Jellinek und die klassische Staatslehre*, Tübingen 2000, s. 275nn.

<sup>410</sup> Hans Kelsen, *Der Wandel des Souveränitätsbegriffes*. In: *Volkssouveränität und Staatssouveränität*, Hg. von Hanns Kurz, Darmstadt 1970, s. 164 – 178 a týž, *Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1920, s. 2nn.

její konkrétní zakotvení v Kelsenově náhledu na společnost. Tu vidí rakouský právní filosof jako otevřený a heterogenní systém existující „o sobě“ bez toho, aby ji bylo nutno spojovat mocenskou strukturou a konceptem jednoty vůle národa.

Na rozdíl od Preuše tak Kelsen rezignuje vůbec na nutnost existence jednoty ve společnosti., resp. tuto jednotu transponuje pouze do sféry od reálné společnosti zcela odděleného práva. Namísto vlastnosti státní moci se suverenita stává vlastností „*celkového právního systému*“ (nikoli tedy tomuto systému nadřazenou) bez ohledu na státní hranice a na empirickou realitu patřící do sféry „*sein*“<sup>411</sup>. Tím je suverenita od moci zcela odříznuta. Heterogenní zájmy společenských skupin mezi sebou vedou trvalý boj o státní aparát, jemuž nelze nijak zabránit nebo jej překonávat procedurami zajišťujícími integraci společnosti v jednotný celek., a to ani na úrovni empirické ani ideální. Národ jako kategorie státní vědy podle Kelsena neexistuje, proto nemůže existovat ani suverénní lid, neboť suverenita lidu předpokládá – zde si je Kelsen vědom nutné konsekvence teorie suverenity (sám správně kritizuje, že pozitivistická právní věda dříve nebyla většinou schopná domyslet koncept suverenity v jeho důsledcích „až do konce“)<sup>412</sup> – jeho schopnost jednat jednotně, být nadán jednotnou společnou vůlí a orientovat se společným zájmem, přinejmenším jako regulativní ideou. Z téhož důvodu je rovněž koncept demokratické reprezentace Kelsenem odhalen jako fikce, neboť předpokládá zpřítomnění empiricky nepřítomné jednoty národa.<sup>413</sup> Vídeňský teoretik zcela správně odmítá uvažovat o jakékoli sdílené suverenitě, neboť si je vědom faktu, že její sdílení více aktéry je logickým protimluvem. Pokud by jejími společnými nositeli měla být pluralitně složená společnost či jednotliví občané, nebylo by právě s ohledem na jejich heterogenitu vůbec možno hovořit o její jednotě. Moc v Kelsenově pojetí je jednotná, není ovšem nějakou výslednicí všech zájmů ve společnosti, nýbrž výsledkem každodenních vítězství v souboji společenských skupin. Parlamentní demokracie není tak

---

<sup>411</sup> „*Indem Souveränität im ursprünglichen sinne absoluten Zuhöchstseins einer alles Recht umfassenden Ordnung nur als Eigenschaft des gesamten Rechtssystems und nicht mehr als Eigenschaft einer Teilgemeinschaft innerhalb dieses Systems erkannt wird, indem die Wissenschaft alle qualitativen Differenzen in quantitative, alle absoluten in relative Eigenschaften verwandelt, zielt sie – wie jede echte Wissenschaft – auf die Einheit ihres Systems und gewinnt so – wie die Naturwissenschaft die Einheit des physikalischen – die Einheit des rechtlichen Weltbildes.*“ (Týž, *Der Wandel des Souveränitätsbegriffes*, s. 178).

<sup>412</sup> *Tamtéž*, s. 169.

<sup>413</sup> Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, s. 8.

ničím jiným, než cestou, jak zajistit svobodu a spokojenost maximálního počtu osob, byť za cenu přehlasování a ztráty svobody menšiny. Tvorba státní vůle hlasováním parlamentu tomu odpovídá: nejde o suverénní vůli ani homogenního politického národa, ale ani empirickou vůli občanů, nýbrž pouze o výsledek prosadivšího se společenského (nikoli společného) zájmu.

Kelsen svou teorií zakončil cestu započatou již prvními teoretiky pozitivismu. Na rozdíl od Preuše nebo Krabbeho nebyla důvodem jeho odmítnutí teorie suverenity nedůvěra k moci, ale spíše naopak: teoretická rezignace na otázku existenciálního pramene platných norem (včetně otázky po ústavodárné moci) a faktická rezignace na jinou než mocenskou tvorbu ústavních předpisů. Tváří všem těmto různě zdůvodněným kritikám suverenity Wilhelm Hennis trefně hovoří o „rozpuštění“ pojmu suverenity v právní teorii 19. století.<sup>414</sup>

Není divu, že zejména Kelsenův relativistický a skeptický postoj vyvolal v německém prostoru výraznou odezvu, na níž postupně reagovala i teorie v celém západním světě. „Methodenstreit“ se sice prima facie točil kolem otázky hodnotového určení právní vědy,<sup>415</sup> nicméně problém suverenity hrál v tomto sporu stěžejní roli. Přesto, že se na následujících řádcích zaměřím zejména na rané německé odpovědi na kritiku teorie suverenity, které lze považovat za nejpropracovanější, nelze rozhodně přehlížet ani francouzskou či anglosaskou teorii.<sup>416</sup>

## § 41

Relativistická pozice Kelsenova radikálního pozitivismu ústila v odmítnutí jakékoli mimopozitivní normativní sféry, a tím i idejí umožňujících překonávat empirickou rozrůzněnost zájmů ve společnosti. Tváří v tvář eskalujícímu společenskému napětí se ovšem

---

<sup>414</sup> Wilhelm Hennis, *Souveränität*, s. 14nn.

<sup>415</sup> Viz k tomu Wolfram Bauer, *Weltrelativismus und Wertbestimmtheit im Kampf um die Weimarer Demokratie. Zum Methodenstreit der Staatsrechtslehre und seiner Bedeutung für die Politologie*, Vierteljahrschrift für Politikwissenschaft 16 (1968), s. 209 – 229 a obecně též Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus*, München 1999, s. 153nn.

<sup>416</sup> Z reakcí na Krabbeho a Duguita viz např. Walter Sandelius, *National Sovereignty Versus the Rule of Law*, s. 2nn či Westel Woodbury Willoughby, *The Juristic Theories of Krabbe*, *American Political Science Review*, 20 (1926), s. 509 – 523.

právě tendence k diverzifikacím uvnitř společnosti stala zásadním problémem, na nějž bylo třeba reagovat. Většina autorů se ve „sporu o metodu“ přiklonila na stranu odpůrců pozitivismu a pojem suverenity prožil renesancí. Starší proklamace jeho překonání se samy ukázaly jako překonané. Bylo by přitom chybou se domnívat, že se koncept suverenity stal pouze nástrojem konzervativních a nacionálně orientovaných teoretiků, jako byl Triepel, Kaufmann, Schmitt, Huber či Koellreutter. I zastánci parlamentní demokracie jako Heller či Leibholz spatřovali v konceptu suverenity jedinou možnost, jak udržet demokratický systém vlády. Jak konstatuje Hermann Heller, pouze prostřednictvím pojmu suverenity lidu je možné udržet nad společenskými konflikty a rozdíly ideu národní jednoty. Pomocí demokratických rozhodovacích procedur se pak toto vědomí jednoty dostává k jednotlivým lidem a umožňuje vůbec držet stát a jeho právní řád pohromadě, jakožto akceptovaný obyvatelstvem. Podobným směrem jde i Smendova teorie integrace<sup>417</sup> jako neustálé tvorby národní jednoty pomocí procedur, institucí a symbolů. Stejnou roli hraje idea státu u Ericha Kaufmanna<sup>418</sup> či Arnolda Köttgena<sup>419</sup> či neohegeliánské koncepty suverenity u Larenze, Schmitta, Hubera či Forsthoffa.<sup>420</sup> Rovněž Marcel Hauriou ve svou teorii suverenity spojuje s konstituováním ideální jednoty lidu prostřednictvím státních orgánů, bez nichž by národ neexistoval.<sup>421</sup> Do stejné kategorie lze zařadit i koncept suverenity u Cardo de Malberga, jenž, podobně jako Hauriou, hovoří důsledně o „*národní suverenitě*“ (*souveraineté*

---

<sup>417</sup> Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, München 1928, s. 21n. Srov. k ní zvl. Klaus Rennert, *Die „geisteswissenschaftliche“ Richtung in der Staatsrechtslehre der Weimarer Republik*, Berlin 1987, zvl. s. 214nn.

<sup>418</sup> Erich Kaufmann, *Über die Konservative Partei und ihre Geschichte*. In: Ders., *Gesammelte Schriften*, Hg. von A. H. Scherpenberg, W. Strauß, E. Kardt, E. A. Frhr. von der Heydte, H. Mosler, K. J. Partsch, III. Rechtsidee und Recht, Göttingen 1960. K němu Karl Rennert, *Die „geisteswissenschaftliche Richtung“ in der Staatslehre der Weimarer Republik. Untersuchungen zu Erich Kaufmann, Günther Hollstein und Rudolf Smend*, Berlin 1987, s. 193; Emanuele Castrucci, *Tra organicismo e „Rechtsidee“: il pensiero giuridico di Erich Kaufmann*, Milano 1984 und neu auch Frank Degenhart, *Zwischen Machtstaat und Völkerbund. Erich Kaufmann 1880 – 1972*, Baden-Baden 2008.

<sup>419</sup> Arnold Köttgen, *Nation und Staat*. *Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1933), s. 190nn.

<sup>420</sup> Carl Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zu der Lehre von der Souveränität*, Berlin 1922 (zde cit. dle 8. vydání z r. 2004); Ernst Rudolf Huber, *Wesen und Inhalt der politischen Verfassung*, Hamburg 1935; Týž, *Staatwissenschaft*, *Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft* 95 (1935), s. 1 – 60; Ernst Forsthoff, *Der totale Staat*, Hamburg 1933; Ulrich Storost, *Staat und Verfassung bei Ernst Forsthoff*, s. 253nn.

<sup>421</sup> Maurice Hauriou, *Souveraineté nationale*, *Recueil de législation de Toulouse, deuxième série*. VIII (1912), s. 87.

*nationale*), a to v protikladu k „suverenitě“ empiricky přítomného „lidu“ (*peuple*).<sup>422</sup> Ve všech těchto případech je to národní jednota – existující ovšem na úrovni nadempirické ideje – ve spojení s teorií suverenity, jež má tvořit alternativu Kelsenovu relativismu. Zdaleka přitom nejde jen Schmittův slavný koncept suverenity coby faktické kompetence k rozhodování o výjimečném stavu. Schmitt ostatně ve své Politické teologii neobjevil nic převratně nového. Odhlédneme-li od skutečnosti, že se sám inspiroval v konceptu suspense platných norem u Kierkegaarda,<sup>423</sup> neproměnil ani tak dosavadní koncept suverenity, ale pouze se věnoval otázce faktického uplatnění suverénního rozhodování. Předpokladem jeho teorie je přes výjimečnost takového rozhodování fakt, že suverenita je existenciální kategorií spojenou s pojmem státu coby národní politické jednoty.

Teorie suverenity se tváří v tvář hrozbě absolutního propojení státu a společnosti v totalitarismu zprava i zleva (ve forsthoffovské terminologii zestátnění společnosti nebo zespolečenštění státu) stala současně obranou dualismu státní jednoty a společenské rozrůzněnosti.<sup>424</sup> Koncept suverenity v éře narůstajících snah společenských skupin zmocnit se státního aparátu k prosazení partikulárních zájmů získal novou, dříve, např. u Hegela, pouze náznakem tušenou úlohu ochrany státu před společností. Bylo by naprosto mylné považovat etatisty typu Hellera či Schmitta za zastánce silného státu ovládajícího společnost; cílem byl pouze stát bránící se uzurpaci sebe sama jednou společenskou silou. Myšlenka jednoty politického lidu sjednoceného právě v konceptu suverenity měla být přemostěním společenských diferencí tendujících k privatizaci státu. Na tomto poli mohli konzervativní etatisté dosáhnout pozoruhodného souznění se socialistickými etatisty (jež ostatně částečně vydrželo v právní teorii až do dnešních dnů, čehož dokladem jsou marxističtí zastánci Carla Schmitta nebo naopak konzervativní obránci Ferdinanda Lassalla, Lorenze von Stein a Hermanna Hellera).

Koncept suverenity tak prožil pozoruhodnou renesanci v meziválečné éře, ale i v době následující. Wilhelm Hennis jej ve své knize spojil se Smendovou teorií integrace, učením

---

<sup>422</sup> Raymond Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l'État*, II, Paris 1922, s. 225nn. Viz k němu nově Éric Maulin, *La théorie de l'État de Carré de Malberg*, Paris 2003 a z hlediska suverenity Dieter Grimm, *Souveränität. Herkunft und Zukunft eines Schlüsselbegriffs*, s. 46n.

<sup>423</sup> O tom blíže Kai Wächter, *Studien zum Gedanken der Einheit des Staates. Über die rechtsphilosophische Auflösung der Einheit des Subjektes*, Berlin 1994, s. 46nn.

<sup>424</sup> Není divu, že se v této pohnuté době stal jedním z nejdiskutovanějších autorů teoretik sociálního státu Lorenz von Stein, jenž sféru společenské nerovnosti považoval za nebytný protipól občanské rovnosti.

curyšské školy právní filosofie a pokusil se jej doplnit o určité přirozenoprávní momenty.<sup>425</sup> Ve stejné době publikoval své známé pojednání Bertrand de Jouvenel, a to v podobně motivované snaze upozornit na spojitost mezi pojmem suverenity a pojmem obecného dobra.<sup>426</sup> Zkušenost s totalitními režimy v Evropě na dlouhou dobu zpochybnila použitelnost či spíše akceptabilitu relativistických postulátů a dala za pravdu zastáncům konceptu suverenity ve smyslu před-právní kategorie. Pozitivistická důvěra v legalitu a dodržování formálních procedur byla nahrazena důrazem na materiální základ demokratického právního státu. Kelsenova eliminace pojmu suverenity se ukázala jako logicky sice precizní, leč v praxi málo plausibilní. Diskuse se zprvu vedla spíše mezi zastánci přirozenoprávních korektivů státní moci a zastánci konceptu suverenity ve smyslu moci normativně neomezené. V této souvislosti je však třeba znovu upřesnit, že suverenita nebyla od svého počátku nikdy – s výjimkou její formalizace v pozitivismus – vnímána jako odříznutá od nadpozitivních norem. Naopak, právě v jejím pojmu se jak u klasických autorů (Hobbes, Pufendorf, Fénelon, Bossuet, Rousseau, Hegel), tak v moderní právní filosofii (Schmitt, Smend, Heller, Hennis, Isensee) vždy objevuje prvek transcendentálního normativního řádu jako nezbytný předpoklad suverénního jednání. Jak konstatoval v již výše v této práci zmiňovaném citátu Martin Kriele, je pojem suverenity nerozlučně spojen s pojmem legitimacy, jenž tvoří jen druhou stranu jedné mince.<sup>427</sup> Jestliže je např. pro francouzské teoretiky monarchismu panovník fakticky zcela nesvobodný, neboť je povinen naplňovat na jeho moci nezávislé právo, může se s tím ztotožnit i Hobbes. Rozdíl tkví pouze v tom, jakým způsobem lze ovšem poznat, zda tak panovník, resp. parlament činí a případně proti němu zasáhnout.<sup>428</sup>

---

<sup>425</sup> Wilhelm Hennis, *Das Problem der Souveränität. Ein Beitrag zur neueren Literaturgeschichte und gegenwärtige Problematik der politischen Wissenschaften*, Tübingen 2003.

<sup>426</sup> Bertrand de Jouvenel, *De la Souveraineté. A la recherche du bien politique*, Paris 1955.

<sup>427</sup> „Die Souveränität des Staates hängt von seiner Legitimität ab, und die Legitimität begründet seine Souveränität. Insofern ist die Legitimität die Innenseite der Souveränitätsfrage.“ (Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre*, Opladen 1980, s. 19).

<sup>428</sup> Z tohoto hlediska se mi zdá, že Jouvenel značně přeceňuje rozdíl mezi Hobbesem a teoretiky Ancien Régime, kteří panovníka považovali za svázaného kritérii objektivního obecného dobra. Také oni, jako Bossuet či Fénelon, zásadně odmítali možnost přezkoumatelnosti královských aktů či dokonce právo lidu na odpor. Jejich teoretická figura vázanosti panovníka se tak v podstatě stýkala s Hobbesovou povinností reprezentanta reprezentovat vůli reprezentovaného, tedy vůli národa. Skutečný rozdíl mohl být pouze mezi zastánci rozumově poznatelných a všem a-priori známých konkrétních norem přirozeného práva a zastánci jejich poznatelnosti pouze prostřednictvím autoritativního sdělení.



## X. SUVERENITA LIDU NEBO SUVERENITA STÁTU?

### § 42

Otázka vztahu ústavy a suverénního rozhodování o ní vedla přirozeně již v éře předcházející „Methodenstreitu“ k diskusi o tom, který subjekt je suverénem a který je nositelem suverenity.<sup>429</sup> Již raně novověké politické teorie suverenity podobnou otázku řešily: Hobbes či Sieyès v konceptu vztahu reprezentovaného a reprezentanta,<sup>430</sup> Althusius v oddělení *maiestas realis* a *maiestas personalis* a konečně Rousseau ve sloučení nositele a subjektu suverenity v teorii demokracie jako identity vládnoucích a ovládaných.<sup>431</sup> Ovšem ani posledně zmíněný koncept suveréna nepostrádá prvek reprezentace: „reprezentantem“ obecné vůle národa se však stal sám empiricky přítomný lid sám, ve formě hlasujícího lidu v referendu. Jak ostatně právě v této souvislosti podotýká již Hegel, je rozdíl mezi stavem, kdy moc vykonává jedna osoba, skupina osob nebo množství lidí, pouhou odlišností počtu, neboť ve všech případech je dotyčná osoba či osoby zpřítomněním substantiální vůle politického lidu.<sup>432</sup> Stát, jak jej chápe Hobbes, Rousseau či Hegel není ani tolik empirickou teritoriální jednotkou, jako spíše transcendentální entitou, či, slovy Hegela, uskutečněním mravní ideje.

Koncept státu odlišeného od jeho politického národa byl v novověkých teoriích suverenity nemyslitelný. Pojem národa jako samostatné entity definované kulturně a etnicky, jak jej rozvinul německý romantismus od konce 18. století, se do politické a právní teorie dostal teprve v 19. století. Lze jistě spekulovat, nakolik byla důvodem i skutečností, že se právě v Říši zprvu prosadila alternativní pojmová vize reality vycházející z tradice říšské publicistiky, ale i ústavní koncepce vestfálského míru a jím zformované ústavní reality, jejímž výrazem byl i

---

<sup>429</sup> Srov. k tomuto rozlišení Herman Heller, *Souveränität*, s. 278. Viz k tomu dále v této práci.

<sup>430</sup> Viz Hasso Hofmann, *Repräsentation. Studien zur Wort und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin 1974, s. 382, s. 406ff., a Vojtěch Belling, *Legitimita moci v postmoderní době*, s. 71nn.

<sup>431</sup> Viz k odlišení teorie reprezentace a teorie identity Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 208nn.

<sup>432</sup> Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 273, s. 236.

zcela odlišný pojem suverenity než ten, který propagovali Pufendorf a Hobbes.<sup>433</sup> Každopádně však rozdrobené německé státy vzdálené na hony přijetí Hobbesova ideálu jednotných politických celků nebyly schopny konstituovat ze sebe politická společenství schopná stát se moderním národem ve smyslu *état-nation*. Aniž bychom se na tomto místě museli pouštět do debat o příčinách či podstatě středoevropského vývoje vztahu státu a lidu, lze konstatovat, že oba pojmy byly od 19. století ve střední Evropě ve vzájemném napětí, jinde neznámém, jenž našel svůj výraz i v oddělení pojmů lid a národ jako politických kategorií vztažených různým způsobem ke státu. Krystalizace autonomního pojmu etnicko-kulturně pojatého národa nezávislého ve své existenci na státu vedla v německé politické filosofii a ústavní vědě k pozoruhodnému a v jiných kulturních okruzích dlouho obtížně pochopitelnému teoretickému oddělení konceptu suverenity státu a suverenity lidu v právním pozitivismu.<sup>434</sup> To se ovšem stalo také zdrojem značných kontroverzí. Idea suverénního lidu byla pak odmítnuta jako fiktivní a suverenita byla v pozitivismu spojena výhradně se státem. Suverénní není v pozitivismu lid, ale pouze stát, a to díky státní moci, jejíž je suverenita vlastností. (příp. v Kelsenově pojetí právo samotné, jehož jednotu suverenita vyjadřuje).<sup>435</sup> Lid se oddělením etnického pojmu národa (na ústavě nezávislého) od právního pojmu státního lidu (ústavou konstituovaného) stává pouhým objektem státní moci; pro lid jako ústavodárnou sílu tu není místo ani jako pro normativní kategorii. Díky tomu, že suverenita je jen vlastností moci, lze hovořit o suverénních a nesuverénních státech, podle toho, zda moc toho kterého státu závisí na vnější moci nebo je nezávislá. Právě toto oddělení mající svůj původ v právním pozitivismu bylo následně příčinou hledání

---

<sup>433</sup> Již ve výše uvedené pasáži jsem uvedl, že v tomto případě nelze hovořit o „redefinování“ pojmu suverenity v prostředí říše, ale o uplatnění tohoto výrazu v kontextu zcela jiné pojmové představy reality a se zcela odlišným významem.

<sup>434</sup> Srov. např. Hasso Hofmann, *Zur Entstehung, Entwicklung und Krise des Verfassungsbegriffs*. In: *Verfassung im Diskurs der Welt. Liber Amicorum für Peter Häberle*, Hg. von Alexander Blankennagel, Ingolf Pernice, Helmuth Schulze-Fielitz, Tübingen 2004, s. 157 – 172, zde s. 165n. Viz dále k této problematice klasický sborník Hannse Kurze (Hg.), *Volkssouveränität und Staatssouveränität*, Darmstadt 1970. Dále k tématu srov. klasické a stále ještě v mnohém nepřekonané dílo Leopolda Zieglera, *Die moderne Nation. Ein Beitrag zur politischen Soziologie*, Tübingen 1931.

<sup>435</sup> Viz výše v této práci.

jednoty a homogenity mimo sféru ideální jednoty jako korelátu suverenity státu, nábrž v etnickém a nakonec rasově určeném empirickém společenství.<sup>436</sup>

Důsledkem pozitivismu byla však nejen možnost teoretického odlišení státní suverenity (Staatssouveränität) od suverenity lidu (Volkssouveränität), ale především nové uchopení výrazu „suverenita“; ten byl v teorii pozitivismu zbaven svého transcendentálního nádechu a ztotožněn s empirickou mocí: „*normativní silou faktického*“.<sup>437</sup> Důsledkem stejného formálního pojetí byloi výše uvedené Krabbeho a Duguitovo ztotožnění suverenity s dominancí práva nad mocí. Zatímco Hobbesův či Hegelův pojem suverenity měl za cíl překonat napětí mezi fakticitou a normativitou právě v pojmu transcendentálně pojaté síly soustřeďující v sobě oba prvky, bylo po pojmovém oddělení obou sfér v moderním pozitivismu logickým důsledkem předřazení jedné sféry té druhé. Kelsenův normativismus, který uvedené oddělení završil absolutní separací, pak v konceptu „suverenity ústavy“ již jen konstatoval normativní přednost ústavy coby základní normy před pozitivním právem, aniž by vůbec otázku vzniku ústavy mohl položit jako právně relevantní. Zatímco formalizaci a (následnou eliminaci) pojmu suverenity jeho spojením s jednou či druhou složkou empirické reality, mocí nebo právem, jsem nastínil již shora, je třeba se nyní podrobněji zastavit u dichotomie pojmu (faktické) státní suverenity a (fiktivní) suverenity lidu, která z této formalizace rovněž vyplývá. Důvodem je i přetrvávající oblíbenost tohoto zdánlivě plausibilního rozlišení, jež trvá, mj. díky dílu Johna Rawlse, až do dnešních dnů.<sup>438</sup> Někdy dokonce, zcela oproti teoretickému smyslu tohoto rozlišení, vede k současnému vztažení obou konceptů na zcela odlišné jednotky.<sup>439</sup> Ačkoliv je koncept státní suverenity ze své

---

<sup>436</sup> Klasicky u Reinharda Höhna, *Der individualistische Staatsbegriff und die juristische Staatsperson*, Berlin 1935.

<sup>437</sup> Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, s. 330nn. Srov. k tomuto mocenskému pojetí státu Claus-Ekkehard Bärsh, *Der Staatsbegriff in der neueren deutschen Staatslehre und seine theoretischen Implikationen*, Berlin 1974, s. 82nn. Ačkoliv oproti této ryze mocenské interpretaci Jellinekova pozitivismu lze namítnout, že zaměňuje prostředek a účel (tak Stefan Koriath, *Die Staatszweckslehre Georg Jellineks*. In: Stanley L. Paulson, Martin Schulte (Hg.), *Georg Jellinek: Beiträge zu Leben und Werk*, Tübingen 2000, s. 117 – 132, zde s. 125), nelze popřít, že je to právě fakticita empirické moci, která zakládá existenci státu, a jež je pojmem koincidentním vůči suverenitě jako státem vykonávané empirické moci.

<sup>438</sup> Nejnověji též Carmen Thiele, *Regeln und Verfahren der Entscheidungsfindung innerhalb von Staaten und Staatenverbindungen*, Heidelberg 2008, s. 102.

<sup>439</sup> Stefan Oeter například chápe v souvislosti s nadnárodní integrací suverenity států jako prvek spojený s jednotkami federací zatímco suverenity lidu spojuje s federálním lidem jako celkem (kapitola „*Federalismus*“ v publikaci Armina von Bogdandy et. al., *Europäisches Verfassungsrecht*, Berlin/Heidelberg

povahy produktem pozitivistické právní teorie a předpokládá materiální vyprázdňenost pojmu, stal se oblíbenou parolou politické i právní vědy.

## § 43

Je zjevné, že vztah mezi suverenitou státu a suverenitou lidu nelze vyřešit bez souvislosti s otázkou vztahu lidu a státu. Výše zmíněné novověké teorie suverenity vycházely vesměs z personalizovaného pojetí státu, v němž nositelem suverenity byla konkrétní osoba či skupina osob disponující původní státní mocí. Tato personalizace, jak jsme viděli, rozhodně neznamenal identifikaci suverenity s panovnickou mocí, jak by se mohlo zdát. Již Hobbes prostřednictvím konceptu reprezentace vytváří složitou myšlenkovou konstrukci, v níž je suverénem *prima facie* kontraktuálně konstituovaný lid, který je panovníkem reprezentován. Ve své kvalitě reprezentanta lidu je tedy panovník suverénem. Ačkoliv Hobbes ve většině částí mluví o suverénovi jednoduše ve vztahu k osobě panovníka, z podrobnější četby 16. a 17. kapitoly jednoznačně vyplývá, že suverénem je ve skutečnosti „Commonwealth“, jenž je v osobě panovníka pouze učiněn schopným vůle a jednání.<sup>440</sup> Totéž platí rovněž v Hegelově pojetí, jakkoli je tu lid existenciální jednotkou existující nezávisle na jakékoli smlouvě.<sup>441</sup> Také zde je suverenita vyhrazena panovníkovi jen díky tomu, že reprezentuje transcendentálně přítomný duch národa, jemuž ve skutečnosti suverenita přináleží. Koncept suverenity lidu je tak podle Hegela správný, hovoří-li se o lidu ve smyslu substanciální vůle státu, ovšem mylný, je-li chápán v protikladu vůči osobě panovníka. V prvním uvedeném smyslu je pak suverenita lidu vnitrostátní dimensí suverenity státu.<sup>442</sup>

---

2003, s. 88). O tom, že takové pojetí pojem suverenity zcela vyprazdňuje, snad není zapotřebí dále hovořit. Každopádně to, jak doufám, přesvědčivě vyplýne i z této studie.

<sup>440</sup> Viz Giuseppe Duso, *Die moderne politische Repräsentation, Entstehung und Krise des Begriffs*, Berlin 2006.

<sup>441</sup> Hegel byl v moderní politické filosofii jediným významným autorem popírajícím koncept společenské smlouvy. Srov. Rüdiger Bubner, *Polis und Staat. Grundlinien der politischen Philosophie*, Frankfurt/Main 2002, s. 106.

<sup>442</sup> „Man kann so auch von der Souveränität nach innen sagen, daß sie im Volke residiere, wenn man nur überhaupt vom Ganzen spricht, ganz so wie vorhin gezeigt ist, daß dem Staate Souveränität zukomme. Aber Volkssouveränität als im Gegensatze gegen die im Monarchen existierende Souveränität genommen, ist der gewöhnliche Sinn, in welchem man in neueren Zeiten von Volkssouveränität zu sprechen angefangen hat, - in diesem Gegensatze gehört die Volkssouveränität zu den verworrenen Gedanken, denen die wüste

Hegelův pohled na suverenitu lidu a státu jako komplementární pojmy odpovídá tradici raně novověkého chápání suverenity od Bodina po Rousseaua. V jistém protikladu k tomu stojí organická státověda Bluntschliho a Gierkeho, jež považuje panovníka za orgán státu a jeho moc za odvozenou z moci státu chápaného jako organický celek lidu.<sup>443</sup> Suverenita státu a lidu se v organologickém pojetí sice rovněž slévá v jedno tak, jako se tu v jedno slévá lid a stát, ovšem bez nutnosti zprostředkování aktem reprezentace. Lid tu existuje jako živý organismus o sobě, aniž by musel být jakkoli zpřítomněn. Podmínkou však je, že stát takto založený je státem vskutku národním, v němž se etnicko-kulturní organismus stává současně politickou silou. Jak bylo shora naznačeno, právě z tohoto konceptu nakonec Hugo Preuß vyvodil rezignaci na suverenitu jako takovou.

Právní pozitivismus sice podobně jako organická státověda odlišil nositele státní moci od lidu a odmítl pojem reprezentace, ovšem ze zcela jiných pohnutek. Důvodem bylo jeho určení právního pojmu státu jako právnické osoby vybavené monopolem moci, v němž se sociologický substrát stal pouhým elementem státu. Nadto oddělení sociologického a právního pojmu státu u Jellineka vedlo současně k teoretické separaci moci od lidu. Pojem suverenity lidu se stal nadbytečným, ježto lid sám o sobě byl redukován na pouhý objekt moci, jehož role se měla soustředit na pouhé faktické uznání moci, v žádném případě však její apriorní legitimaci.<sup>444</sup> Suverenita je tu, jak bylo zmíněno shora, vlastností státní moci, jejímž vykonavatelem se stává vládnoucí orgán, jenž však sám není ani reprezentantem lidu ani nezávislým suverénem. Jak však v této souvislosti podotkl Kelsen, pozitivistický koncept státní suverenity byl z této perspektivy spíše matoucí, neboť v něm suverenita vyjadřuje pouze určitou míru kompetencí, které určitý celek musí vykonávat, aby byl označitelný za

---

*Vorstellung vom Volke zugrunde liegt.*“ (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 273).

<sup>443</sup> Viz k organické státovědě Erich Kaufmann, *Über den Begriff des Organismus in der Staatslehre des 19. Jahrhunderts*, 1908. Obecně ke konceptu organismu v moderní politické filosofii Ahlrich Meyer, *Mechanische und organische Metaphorik politischer Philosophie*, *Archiv für Begriffsgeschichte* 13 (1969), s. 128 – 199.

<sup>444</sup> Předpokladem udržení moci je tak podle něj „*různou silou a různým způsobem vyjádřený souhlas*“ ze strany „*národního společenství*“, jenž ovšem přichází vždy až ex post (Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, s. 424),

stát. Namísto vlastnosti státní moci se tu tak suverenita stává totožnou přímo s touto mocí.<sup>445</sup>

## § 44

Pozitivistický pojem lidu se stal ve „sporu o metodu“ předmětem vypjaté diskuse, která pokračovala i do éry nacionálního socialismu. Proti sobě tu stálo několik front, které ostatně dodnes určují právní školy. Pozitivismus v klasické i normativistické variantě lid jako potenciální subjekt moci zcela vytěsnil z právnických úvah a fakticky rezignoval na možnost, že by demokratickou procedurou mohlo být zajištěno cokoliv jiného, než vláda většiny voličů. Vláda lidu se tu stala fikcí. V reakci na to se objevila celá řada pokusů začlenit lid jako existenciální politickou entitu zpět do centra dění. Jejich předpokladem bylo však vždy předřazení lidu před ústavu a stát, tedy jeho pojetí jako jednotného celku, jehož jednota není výsledkem konstituce státu, ale sama mu předchází a tuto konstituci legitimuje. V zásadě lze však tyto pokusy rozdělit do dvou tendencí a to podle kritéria, které mělo být základem jednoty lidu.

Jedna z nich směřovala k etnicko-holistickému pojetí lidu jako empirického organismu, který sám vytváří mocenské společenství. Ačkoliv k takové představě směřoval již Gierke a jeho následovníci, počítala jejich škola ještě s nutností existence státu (ve smyslu státu lidu: „Volksstaat“) jako mocenské organizace lidu, v níž tento dotváří svou politickou formu (Koellreutter).<sup>446</sup> K oddělení etnicky určeného „společenství lidu“ („Volksgemeinschaft“) od státu dochází až nacistická právní teorie, v níž společenství stát činí účelným jen jako

---

<sup>445</sup> Hans Kelsen, *Der Begriff der Souveränität*, s. 175. Kelsen tento proces nazývá materializací konceptu suverenity oproti dřívějšímu formálnímu pojetí, zcela opačně od výše uvedeného Hennise, ale i od pojetí zvoleného v této práci. Míni nicméně tentýž vývoj od pojmu suverenity vztaženého k absolutní (mimoempirické) moci nadřazené pozitivnímu právu k pozitivistické redukci suverenity na pouhou empirickou státní moc. Toto druhé pojetí je sice založené na materiálním konceptu suverenity, nicméně současně formalizuje jeho smysl tím, že jej identifikuje se státní mocí a zbavuje tak suverenitu jejího svébytného charakteru.

<sup>446</sup> Tak např. Otto Koellreutter, *Integrationslehre und Reichsreform*, Tübingen 1927, s. 7 a též, *Volk und Staat in der Verfassungskrise*, Berlin 1933, s. 15: „Das Primäre ist also das Volk, das sich politisch im Staate als Ganzheit empfindet und prägt. Diese seelische Verbindung des Volkes mit dem Staate als Ganheit bildet das Wesen der Staatsautorität und damit das Wesen des modernen Staates überhaupt.“7.

služebný aparát (Höhn).<sup>447</sup> Nutno každopádně říci, že v těchto pojetích je vždy politický pojem lidu/národa (pojem národa je tu většinou vyhrazen pro etnický lid, který dosáhl své politické existence)<sup>448</sup> odvozen primárně z empirické reality existujícího etnického společenství. Dualita konceptů demos a ethnos zde neexistuje: státní lid je tu pohlcen pojmem empiricky, nikoli ideálně určeného národa.<sup>449</sup> Logickým důsledkem pojetí, podle něhož je již empiricky jako etnická či dokonce biologická entita existující lid současně politickým společenstvím byla i rezignace „vůdcovského státu“ na pojem suverenity odkazující (z hlediska tohoto pojetí zbytečně) do sféry abstraktní, nadempirické jednoty.<sup>450</sup>

Druhá tendence se opírala o restituovanou teorii suverenity. Ta se tváří v tvář pozitivistické skepsi na jedné straně a nebezpečné představě politicky jednajícího etnického národa stala jediným teoretickým konstruktem, který mohl zajistit koncept svobody jednotlivce i stability státní moci. Také v jeho případě se proti pozitivistické představě pluralitního lidu musela postavit myšlenka lidu homogenního, schopného projevit jako celek svou politickou vůli. Konstitutivním elementem tu však neměla být, alespoň ne primárně, etnicita, nýbrž transcendentální idea jednoty. Politicky zformovaný lid (či, řečeno se Schmittem: „politická jednota lidu“) je v tomto konceptu výsledkem trvalého napětí mezi obecným a konkrétním, mezi duchem a přírodou a současně mezi ústavní skutečností na úrovni ideje a empirickou mocí prosazené skutečnosti. Lid zde předchází státu jako idea, jejímž je ovšem stát uskutečněním (zcela ve smyslu hegelovského uskutečnění subjektivní vůle koincidentní s „Volksgeistem“) – proto je v empirické rovině lid státní mocí a ústavním systémem současně konstituován. Právě v pojmu suverenity je spojnice překonávající všechna uvedená napětí, včetně dualismu jednoty lidu a státní moci. Suverénním rozhodnutím se v dialektickém vztahu lid jako idea konstituuje ve stát a stát naopak v lid coby empirickou realitu.

Toto pojetí lidu prosazovali především právníci a sociologové neohegeliánské tradice (Binder, Larenz, Forsthoff, Huber, Gerber, Freyer, Heller). Ovšem i Smendovu teorii integrace

---

<sup>447</sup> Reinhard Höhn, *Der individualistische Staatsbegriff und die juristische Staatsperson*, Berlin 1935.

<sup>448</sup> Pojem národa je tu většinou vyhrazen pro etnický lid, který dosáhl své politické existence.

<sup>449</sup> Srov. kriticky k těmto konceptům Rainer M. Lepsius, „Ethnos“ und „Demos“. *Zur Anwendung zweier Kategorien von Emerich Francis auf das nationale Selbstverständnis der Bundesrepublik und auf die Europäische Einigung*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1986. Viz k tomu níže v této práci.

<sup>450</sup> Kromě již zmíněného Höhna viz např. Franz W. Jerusalem, *Der Staat*, Tübingen 1935, s. 305nn.

I lze přiřadit k těmto konceptům. I když je dnes Smend někdy postulován do role advokáta postupného konstituování politického lidu pomocí ústavy,<sup>451</sup> je taková interpretace nejen zjednodušující, ale přímo protikladná Smendově intenci. Jeho (vpravdě velmi hegelíánský) koncept ústavy je postulován v protikladu vůči pozitivní ústavní normě do sféry ideální ústavní skutečnosti, jež je v této své podobě nikoli pouhým kauzálním důvodem pro „vznik“ politického lidu, ale sama je podmíněna jistými statickými „hodnotami a pravdami“,<sup>452</sup> v nichž se nezrcadlí nic jiného než Hegelův „duch národa“ či Rousseauova „volonté générale“.<sup>453</sup> Postupná integrace politického lidu není ničím jiným než trvalým uskutečňováním a potvrzováním této ideje v éře empirické reality. V tom také spočívá hlavní rozdíl oproti „statickému“ pojetí u Carla Schmitta.<sup>454</sup> Stejně jako pro něj je však i pro Smenda ne každý formálně ústavní systém skutečným státem schopným obyvatelstvo integrovat v politický celek.<sup>455</sup> Nejprve je k tomu v obou pojetích zapotřebí nadempirických předpokladů, nezaložených ani na pouhé fakticitě moci (jako v pozitivismu), ani na

---

<sup>451</sup> Ingolf Pernice tu dokonce vidí jakýsi teoretický vzor pro koncept evropského politického lidu konstituovaného ústavním řádem Evropské unie (*Carl Schmitt, Rudolf Smend, passim*).

<sup>452</sup> Rudolf Smend, *Politische Gewalt im Verfassungsstaat*. In: Týž, *Staatsrechtliche Abhandlungen*, 2. Aufl., München – Leipzig 1934, s. 87.

<sup>453</sup> Viz k této spojitosti mezi Rousseauem a Smendem Gustav Boehmer, *Grundlagen des bürgerlichen Rechtsordnung II/1*, Tübingen 1952, s. 43. K analogii Smendova konceptu lidu k substanciálnímu „duchu národa“ viz přesvědčivě též Klaus Rennert, *Die „geisteswissenschaftliche Richtung“ in in der Staatsrechtslehre der Weimarer Republik*, s. 243.

<sup>454</sup> Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, Tübingen 1928. Samozřejmě nechci v žádném případě znevažovat význačné rozdíly mezi oběma autory. Smendova teorie integrace představuje pokus o dynamické pojetí vztahu lidu a státu, v němž se lid prostřednictvím státu neustále integruje do společenství, které samo umožňuje stabilní existenci státu. Naopak Schmittova (či Huberova) teorie je výrazně statictější a počítá s jednoznačnou předností lidu jako entity existující na úrovni ideje před skutečným státem. Zatímco také Schmitt a Huber proto zdůrazňují také vhodnost empirických předpokladů pro existenci politického lidu např. v etnických prvcích (byť je nepovažují za klíčové), u Smenda je tento prvek právě díky dynamickému pojetí lidu odsunut do pozadí. Viz ke vzájemnému porovnání Schmitta a Smenda Kai Wächter, *Studien zum Gedanken der Einheit des Staates. Über die rechtsphilosophische Auflösung der Einheit des Subjektes*, Berlin 1994.

<sup>455</sup> Pro Smenda je ideální podstata ústavy referenčním rámcem i pro posuzování pozitivních ústavních norem: proto mohl Smend hodnotit tak negativně výmarský ústavní systém jako neodpovídající skutečné ústavní povaze německého lidu. Na tento zásadní aspekt u Smenda upozorňuje správně Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts*, s. 175. Podobně ale také Marcel Llanque *Die Theorie politischer Einheitsbildung in Weimar und die Logik von Einheit und Vielheit (Rudolf Smend, Carl Schmitt, Hermann Heller)*. In: *Metamorphosen des Politischen. Grundfragen politischer Einheitsbildung seit den 20er Jahren*, Andreas Göbel, Dirk van Laak, Ingeborg Villinger (Hg.), Berlin 1995, s. 157 – 176, zde s. 164). Tohoto „statického“ prvku si u Smenda všiml (a kriticky jej hodnotil) již Hans Kelsen, *Der Staat als Integration. Eine prinzipielle Auseinandersetzung*, Wien 1930.



jazykových či etnických předpokladech (jako v etnicko-holistických konceptech), ale na skutečnosti ideje. Pro Smenda i Schmitta je ideální jednota lidu překonáním empirické heterogenity společnosti, podobně jako pro levicového hegeliana Hellera a další shora zmíněné autory; jakkoli jsou konkrétní podmínky konstituování této jednoty rozdílné, její ideální povaha je společným znakem. Dominantní teorii suverenity založili na tomto pojetí lidu ovšem pouze Carl Schmitt a Hermann Heller. Ss nimi lze spojovat dvě nejpřesvědčivější, a přes všechny odlišnosti v mnohém úzce spojené odpovědi na pozitivistický koncept státní suverenity oddělené pojmově od suverenity lidu.<sup>456</sup>

Hermann Heller představil svůj koncept suverenity v ucelené formě ve svém klasickém textu z roku 1927.<sup>457</sup> Rovněž on logicky vyšel z pojmu státu, jenž identifikoval jako skutečnou entitu, tedy nikoli pouhý právní konstrukt v pozitivistickém pojetí, nýbrž existenciální entitu. Tato entita však podle něj nemusí spočívat v empiricky existujícím národu, jakkoli definovaném, nýbrž v ideji politického lidu ve smyslu integrující jednoty, jež umožňuje společenskou heterogenitu a odstředující tendence překonat kategorií lidu jako sociálně-psychologické kategorie. I když je tento lid „pouze“ regulativní ideou jednoty, neznamená to, že by nebyl skutečným. Skutečností nejsou totiž jen empirická jsoucna, ale také ideje nesoucí v sobě normativní náboj. Právě suverenita je v Hellerově pojetí dimensí této ideje jednoty, jež umožňuje samotné fungování každého normativního řádu.

Hellerův koncept je sice v mnohém odlišný od známého konkurenčního konceptu Schmittova.<sup>458</sup> Nejde v něm o moment „suverénního“ rozhodování o výjimečném stavu nebo o vymezení vůči nepříteli, nýbrž o existenci kolektivního, jednotnou vůlí nadaného subjektu coby suverénní entity rozhodující autonomně o své vlastní existenci. Nicméně také

---

<sup>456</sup> Srov. Wilhelm Hennis, *Das Problem der Souveränität*, s. 34.

<sup>457</sup> Hermann Heller, *Souveränität. Ein Beitrag zur Theorie des Staats- und Völkerrechts*, Berlin 1927.

<sup>458</sup> Na rozdíl od Hellera Schmitt své pojetí během svého intelektuálního vývoje postupně přepracovával a prezentoval je v různých jeho aspektech. Zatímco v „*Pojmu politična*“ (česky Praha 2008) zdůrazňoval prvek suverénního rozhodnutí o odlišení přítele od nepřítele jako konstitutivní znak vzniku politické jednoty lidu, v *Politische Theologie* se naopak zaměřuje na suspensi stávajících platných norem jako synonymum suverénního rozhodnutí. V pozdější fázi „myšlení konkrétního řádu“ („*Konkretes Ordnungs- und Gestaltungsdenken*“) pak spojuje suverenitu s jednotnou lidu v její dlouhodobé existenci. Tyto odlišné aspekty je ovšem třeba vnímat jako různě zdůrazňované dimenze téhož pojmu. „*Konkrétní řád*“ lidu nevznikne bez prvotního suverénního rozhodnutí, a suverénní rozhodnutí předpokládá existenci ideje suverénního lidu. Srov. k vývoji Schmittova myšlení v různých epochách klasickou, ale podle mého názoru dosud nepřekonanou práci Hasso Hofmanna, *Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts*, 4. Aufl., Berlin 2002.

Schmittovo pojetí stojí na chápání suverenity jako kategorie nepatřící do světa materiální skutečnosti, podobně jako pojmy lidu a státu. Také zde je smyslem suverenity přesah do této empirické skutečnosti a její zformování (či re-formování) do uspořádaného celku. Schmittův „suverén“ není nutně nositelem faktické moci, nýbrž autority schopné dosáhnout suspenze platných norem a prosadit novou ústavu, tedy nový řád.<sup>459</sup> Pro Schmitta samozřejmě nemá pojem suverenity lidu ani suverenity státu pevné místo, neboť suverénem je mu pouze konkrétní osoba. Nicméně i v jeho pojetí není samotný pojem suverenity vázán na tuto osobu, ale na jednotu, kterou tato osoba svým rozhodnutím konstituuje. Schmitt považuje existenci jednotného celku na úrovni nadempiricky, ideální, za nutný předpoklad každého jednání suveréna. Ten v empirické skutečnosti pouze naplňuje to, co na úrovni ideje již dávno existuje. Také jeho suverenita vyvěrá ze sféry transcendentální. Na rozdíl od Hellera ovšem Schmitt zdůrazňuje před-normativní charakter suverenity. V situaci chaosu neplatí normy<sup>460</sup> – teprve suverenita v tomto stavu formuje chaos do řádu a umožňuje vznik platných norem. Pro Hellera je naopak suverenita spojením vůle a normy v tom ohledu, že smyslem jednání suverénní vůle je právě založit normativní řád.<sup>461</sup> Heller samozřejmě uznává, že tato normotvorná činnost (v empirickém světě identická s originální ústavodárnou činností) není odvoditelná z pozitivně existujících norem, a právě proto je zde vůle, jež se může prosadit jen prostřednictvím jí tvořeného práva.<sup>462</sup> Přitom se oba shodují v tom, že právní řád nedokáže založit jednotu jen sám ze sebe, a že empirická heterogenní společnost v sobě neobsahuje žádný *ordre naturel*, s nímž počítala teorie přirozeného práva již od Aristotela.

---

<sup>459</sup> Výjimečný stav, s nímž Schmitt spojuje suverenitu, je právě stavem suspenze celého normativního systému (*Politische Theologie*, s. 13).

<sup>460</sup> „Es gibt keine Norm, die auf ein Chaos anwendbar wäre.“ (Carl Schmitt, *Politische Theologie*, s. 13). Srov. Týž, *Legalität und Legitimität*, s. 72, *Begriff des Politischen*, s. 34, *Hüter der Verfassung*, s. 72.

<sup>461</sup> V tomto smyslu zní i jeho definice: „Souveränität ist die Eigenschaft einer universalen Gebietentscheidungs- und Wirkungseinheit, kraft welcher sie um des Rechtes willen sich gegebenenfalls auch gegen das Recht absolut durchsetzt.“ (Hermann Heller, *Souveränität*, s. 161).

<sup>462</sup> Srov. Wilhelm Hennis, *Souveränität*, s. 57.

V pojetí teoretiků suverenity v „Methodenstreitu“ je, jak bylo naznačeno, suverenita lidu a suverenita státu spojena dvojitým kauzálním vztahem. Na úrovni normativně-ideální je suverenita lidu podmínkou existence státu, jenž je suverénní právě tím, že uskutečňuje ideu jednoty lidu. Na úrovni fakticko-empirické je to pak státní moc, která konstituuje suverénní lid. Pojem lidu tu má vždy dvojí podobu: ve smyslu apriorní ideje a ve smyslu mocensky konstituované jednotky. Způsob, jak spojit obě úrovně, našel Heller ve společně sdílených hodnotách, Schmitt se přiklonil nejprve k pojmu suverénního rozhodnutí, (později modifikovaného v rozhodnutí o vymezení skupiny obyvatel vůči nepříteli, jež však samo vyžaduje opět prvotní rozhodnutí) a následně k pojmu nomos jako spojující sféru normativity a fakticity.

V tuto chvíli se může zdát, že takto transcendentálně koncipovaná suverenita vůbec nemá v ústavní teorii a praxi moderního státu místo. Je ostatně zřejmé, že v celé diskusi mezi suverenisty a pozitivistickými odpůrci materiálního pojetí suverenity šlo vždy o otázku, zda jsou ústavní normy odvozovány pouze ze světa empirické skutečnosti a fakticity moci, nebo zda jsou svou povahou zakotveny v nadempirické realitě. Diskuse o suverenitě státu, lidu či jakékoli jiné entity se nakonec redukuje na tuto jedinou otázku. Pozitivisticky koncipovaná suverenita státu je, jak bylo ukázáno, ve skutečnosti pojmem pro faktickou moc státu. Neklade si žádný normativní význam; neříká, zda stát má být suverénní, ale konstatuje pouze samotnou existenci jeho moci. Věta „stát je suverénní“ neříká nic jiného, než že stát vytváří platné normy, aniž by odkazovala do jakékoli mimoempirické sféry. Suverenita lidu je v pozitivismu stejně jako právním pluralismu holým nesmyslem, neboť homogenní lid jednoduše v empirickém světě neexistuje a nemůže být tedy nositelem ničeho. Pokud existuje pouze heterogenní společnost ve smyslu pluralitního systému protichůdných zájmů, bez jakékoli jednotící ideje, je veřejná moc pouze výsledkem uzurpace moci státu ze strany partikulární skupiny. „Suverénní“ je pak ta skupina, jež disponuje mocí „suverénního“ státu – to je hledisko klasického právního pozitivismu, ale i Deweyho pragmatismu či Laskeho pluralismu, které logicky vzápětí koncept suverenity rozpouští v reálné empirické moci, nebo

jej s ní identifikuje.<sup>463</sup> Jakákoli ustanovení o suverenitě lidu ztrácejí v tomto pojetí ovšem zcela význam, protože odkazují na ústavodárce, jímž je však vždy jen aktuální držitel moci a nikdy lid. Naopak v pojetí teorie suverenity mají uvedená ustanovení význam zcela zásadní, neboť na úrovni ústavní normy formují heterogenní společnost v homogenní lid. Jakékoli jednání státní moci je pak z perspektivy normy jednáním lidu.

Kelsen (stejně jako dříve Dewey) právě o této tezi prohlásil, že jde o pouhou fikci. Jistě, měl pravdu v tom, že homogenní lid obdařený jednotnou vůlí nikdy a nikde neexistoval. Jenže stačí toto konstatování k tomu, označit suverenitu lidu za *fikci*? Kladně lze odpovědět jedině tehdy, pokud je měřítkem rozdílu skutečnosti a fikce pouze empirická realita, která je ovšem, jak ještě uvidíme, pouze před-stavením (v plném smyslu slovesa představit jako *postavit něco před* subjektivní vědomí) této domnělé reality zprostředkovaným sociálně relativními pojmy. Ovšemže koncept vůle lidu si nikdy, ani u Rousseaua, nekladl nárok být surogátem vůle všech, tedy jen výslednicí empirické vůle ve společnosti, ale odkazoval do nadempirické sféry. Avšak právě to bylo od počátku smyslem konceptu suverenity lidu, jako ostatně suverenity jako takové: založit *ideu* jednoty. Jde tedy pouze o to, zda idea je totéž co fikce. Vzhledem k tomu, že smyslem této ideje jednoty je založit normativní konsekvence (smyslem regulativní ideje je v tomto případě dosáhnout toho, aby se nositel veřejné moci snažil jednat ve shodě s jím dle jeho nejlepšího svědomí odhalenou vůlí lidu), je označení fikce nedostatečné. Ostatně, jak upozorňuje Heller, nelze uvažovat o „suverenitě“ fikce či abstrakta.<sup>464</sup> Je to mimochodem stejný problém, jako u Hobbesovy společenské smlouvy; i v jejím případě samozřejmě nejde o smlouvu uzavřenou v čase a prostoru, což však nic nemění na jejím substantivním významu, neboť právě touto smlouvou je vytvořen suverenní lid schopný být reprezentován.

---

<sup>463</sup> Zatímco pozitivisté docházejí k identifikaci empirické státní moci se suverenitou, již Dewey, vědom si skutečnosti, že moc státu je vždy v rukou konkrétních společenských skupin, koncept suverenity odmítl jako abstraktní fikci, aby jej nemusel ztotožnit s touto partikulární mocí (John Dewey, *Austin's Theory of Sovereignty*, *Political Science Quarterly* 9 (1894), s. 31 – 52, cit dle: John Dewey, *Early Essays and The Study of Ethics. The Early Works*, Southern Illinois University Press, s. l., 1971, s. 70 – 90, zde s. 88). Podobně též León Duguit, *Souveraineté et Liberté. Lectures tenus à l'Université Columbia (New York) 1920 – 1921*, Paris 1922; dále Týž, *Le Droit social, le Droit individuel et la transformation de l'État*, Paris 1908. Podle Harolda Laskiho je rovněž suverenita státu pouze empirickou mocí, kvalitativně rovnocennou s mocí církve či odborů (Harold Laski, *Studies in the Problem of Sovereignty*, London, 1917, s. 270).

<sup>464</sup> Hermann Heller, *Souveränität*, s. 62. K otázce pojetí státu jako fikce viz rovněž Týž, *Staatslehre*, Hg. von Gerhart Niemeyer, Leiden 1934, s. 228. Srov. k tomuto konceptu Wilhelm Hennis, *Souveränität*, s. 54.

Teorie suverenity u Bodina, Hobbese, Blackstona, Rousseaua, Hegela, ale i Hellera, Schmitta, Smenda, Hubera, stejně tak u Hennise, Krieleho v různých pojetích cirkuluje právě kolem ústřední otázky, jak založit jednotu lidu tak, aby mohl jednání faktické státní moci akceptovat každý jednotlivec jako jednání v jeho prospěch. Ve státech demokratických jde pak o to, aby většinové rozhodování předpokládalo vstupní homogenitu a jednotu proto, aby jednání většiny nebylo vůči menšině likvidační. Jak konstatoval např. Heinrich Herrfahrdt, „“. Také hranice moci jsou v pojetí suverenity stanoveny právě s ohledem na ideální zájem lidu. Kriele v této souvislosti správně podotkl, že suverenita je jen druhou stranou legitimacy. Koncept suverenity tak odkazuje do transcendentálního světa idejí, když nad empirickou heterogenitou společnosti staví ideálně jednotný lid. Mimochodem, není v této souvislosti bez zajímavosti, že pro nacistické teoretiky ztotožňující stát s národním, potažmo rasovým společenstvím, je koncept suverenity nepřijatelný právě proto, že postuluje jednotu do sféry regulativní ideje, zatímco nacismus klade tuto jednotu do empiricky skutečné entity biologického národa. Ostatně pojem suverenity nepředpokládá existenci národního státu (ve smyslu etnicko-kulturního společenství), neboť pomocí pojmu suverenity lidu lze založit ideu jednoty i nad společností etnicky i kulturně diverzifikovanou, je-li přítomna alespoň bazální sociální homogenita dané společnosti.<sup>465</sup> *Stricto sensu* je pro něj otázka kulturně-etnického národa zcela irelevantní, neboť lid konstituovaný prostřednictvím ideje suverenity nemusí mít s tímto etnickým národem mnoho společného.<sup>466</sup>

Jak vyplývá z uvedeného, oddělování suverenity lidu a suverenity státu nemá z perspektivy logiky samotného pojmu suverenity smysl, nemá-li současně vést k rezignaci na pojem samotný, nebo na jeho formalizaci ve smyslu faktické moci státních orgánů. Pojmy lidu i státu mají ve světle pojmu suverenity povahu normativně-ideální. Stát je synonymem ideje jednotného lidu. Suverenita státu a lidu a dokonce i Schmittova suverenita jednotlivce rozhodujícího o výjimečném stavu se tak slévá v jeden jediný pojem moci ideálně

---

<sup>465</sup> Naopak Hugo Preuß právě z pozice these o národním státu pojem suverenity odmítal, neboť národ je podle něj držen pohromadě i bez mocenských prostředků.

<sup>466</sup> Viz klasicky již Johann Caspar Bluntschli, *Deutsche Staatslehre und die heutige Staatenwelt*, Nördlingen 1880, s. 35nn. K mylnosti these o údajném metodologickém nacionalismu teorie suverenity viz níže v této studii.

jednotného lidu, jenž však v této jednotné podobě neexistuje na úrovni empirické skutečnosti.<sup>467</sup> Subjektem suverenity je tu vždy kolektivní entita schopná rozhodnout existující na úrovni nadempirické, nikoli však fiktivní či abstraktní, jež není ve svém rozhodování podřízena jiné entitě a disponuje jednotnou vůlí. Normativní věta, že vůle státu je vůlí lidu, není vyjádřením fikce, ale skutečnosti *existující* na úrovni ideje.

Lze koneckonců opět připomenout, že rovněž koncepty absolutní monarchie jsou založeny na myšlence suverenity lidu, pouze jiným způsobem nahlíží na otázku, jakým způsobem je dosazen reprezentant lidu, tedy faktický vykonavatel jeho suverenity, zda volbami nebo následnictvím v dynastii. Weberovo, ale částečně i Schmittovo klasické oddělování demokratické, dynastické a příp. charismatické legitimacy se ve skutečnosti týká jen aspektu procedurálního.<sup>468</sup> Druhým elementem je však element materiální: tedy právě koncept suverenity lidu. Suverenity státu je pak jejím logickým důsledkem suverenity lidu. Nejde ovšem o vztah empiricky-časové, nýbrž pouze logické kauzality. Stát je nutně založen na suverenitě lidu, neboť moc vládce, ať je to ústavně zakotvená triáda vykonavatelů soudní, výkonné a zákonodárné moci nebo diktátor, předpokládá jednotu národa. Tato jednota pak může vycházet z legitimační ideje společenské smlouvy (Hobbes) nebo pre-existence národa jako „substanciální vůle“ na úrovni ideje (Hegel) či Bohem tvořené transcendentální entity v evangelické státovědě (Hans Gerber). Reálně, na empirické úrovni, je ovšem představitelná jen díky akceptovanému ústavnímu řádu.

---

<sup>467</sup> Hermann Heller, *Souveränität*, s. 76.

<sup>468</sup> Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*, 5., revidierte Auflage. Besorgt von Johannes Winckelmann, Tübingen 1972, s. 16; srov. k tomu Jean-Marie Coicaud, *Légitimité et politique*, s. 193nn. Zatímco Schmitt si je vědom této procedurální povahy dosazování reprezentanta odlišené od kvalitativní otázky reprezentovaného, Weber ve své redukci legitimacy na víru v ni tuto redukuje pouze na uvedené tři koncepty takové víry v legitimitu, aniž by se zabýval podrobnější otázkou reprezentace. Jeho pojetí je tak, na rozdíl od Schmittova, deskriptivní, nikoli normativní. Srov. tak i Joachim Heidorn, *Legitimität und Regierbarkeit. Studien zu den Legitimitätstheorien von Max Weber, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas und der Unregierbarkeitsforschung*, Berlin 1982, s. 69. Viz také mou práci *Legitimita moci v postmoderní době*, s. 50n.

## **část II. 2.**

# **Semiotika a základní pojmy politické a právní filosofie**

Z toho, co bylo dosud řečeno, vyplývá, že otázka suverenity se týká v první řadě sféry normativní, tedy nikoli otázky, jaký stát podle svého ústavního systému je, ale jaký by podle tohoto systému být měl. Ústavně zakotvená teze o suverenitě lidu nevypovídá nic o tom, zda je numerický celek občanů státu suverénní, ale vytváří nad tímto celkem ideální jednotu v podobě normy, podle níž se má orientovat jednání všech vykonavatelů státní moci. Jejím účelem tak je legitimovat empiricky přítomnou státní moc nad-empirickou ideou jednoty a obecného dobra, pro které jsme schopni rezignovat na vlastní individuální zájem a přijmout rozhodnutí většiny. Majoritní hlasování samo předpokládá jednotu, nemá-li se stát pouhou pragmatickou metodou tvorby státní vůle tím, že eliminujeme ideu, že takto dosažené rozhodnutí je vůlí lidu.<sup>469</sup>

Důsledky, které vyplývají z „klasických“ postulátů vůle či zájmu lidu, svrchovanosti lidu apod., tak, jak jsou tyto postuláty zakotveny v ústavních rádech, jsou pro řadu teoretiků obtížně přijatelné. Je to ostatně pochopitelné, neboť jakékoli normativní odkazy do transcendentální sféry jsou ze své podstaty pro právního praktika nepříjemné, nehledě na to, že jejich důsledky často vedou k označení některých stavů, jež se nám jeví jako zcela přirozené a správné, jako protiústavních a rozporných se základními principy demokracie. Netřeba podotýkat, že jsou to právě některé aspekty nadnárodní integrace, které dnes způsobují zásadní obtíž. Východiskem z (údajně) slepé uličky „klasických“ konceptů státovědy a jim odpovídajícího pojmosloví má být buď rezignace na tyto pojmy a jejich eliminace z ústavních norem, nebo jejich redefinice, která by odpovídala současné empirické skutečnosti. V následujících podkapitolách se budeme podrobněji věnovat argumentům, které jsou spojeny s těmito námitkami. Již na tomto místě mohu podotknout, že zatímco první uvedená námitka útočí na samotnou podstatu ústavních systémů a lze se s ní setkat spíše v prostředí politických teorií, druhá námitka je častější v právnické obci a koneckonců se objevuje v poslední době i v některých textech normativního charakteru. Je to logické, neboť nezakládá potřebu měnit ústavní normy, ale pouze přizpůsobit jejich výklad realitě.

---

<sup>469</sup> Tak např. Joseph Schumpeter, *Kapitalismus*, s. 402.



Jak bude ovšem v následujícím ukázáno, vede ve skutečnosti do slepé uličky právě tato cesta redefinic, na rozdíl od prvních námitek, které pouze nutně vedou k cíli odstranit stávající ústavní normy.

Často se lze setkat s kritikou jakékoli argumentace založené na pojmu suverenity, resp. suverenity lidu, která se opírá o tvrzení, že neexistuje jeho jediná obecně závazná nebo všemi přijímaná definice. Podobnou námitku lze ostatně vztáhnout na všechny další klíčové pojmy politické a ústavní teorie, jako je lid, národ, stát, ústava etc. Jejich význam se (podle této námitky) neustále proměňoval v jednotlivých historických periodách a byl chápán různými autory natolik odlišně, že neexistuje vůbec možnost hovořit o jednom konsensuálně sdíleném a historicky neměnném „pojmu suverenity“. Sám pojem suverenity se již před stovkami let stal instrumentalizovaným předmětem vedení politického boje přizpůsobovaným aktuálním cílům jeho propagátorů.<sup>470</sup> V této souvislosti lze připomenout radikální Nietzscheho závěr: „*definovatelné je jen to, co nemá dějiny.*“<sup>471</sup>

Tuto argumentaci nelze rozhodně jednoduše odmítnout s poukazem na její filosofický charakter, jenž přesahuje možnost pozitivní právní vědy. Dotýká se totiž samotné podstaty všech klíčových pojmů ústavních řádů západních zemí. Jsou-li skutečně pojmy proměnlivé, je ústava dynamickou normou, jejíž obsah není nikdy přesně známý, a to dokonce ani v pomyslném ideálním případě, a lze jej tak podrobovat nesčetnému množství výkladů opírajících se o nekonečno možných významů použitých pojmů, které mají všechny nárok na platnost. Na první (postmoderní) pohled se může takové řešení jevit jako plausibilní, nicméně je třeba si uvědomit i jeho důsledky. Jak níže uvidíme, je až pozoruhodné, jak se právě v této pozici paradoxně stýká nejempiričtější pozitivismus s nejradiálnějším sociálním konstruktivismem: v obou případech je totiž rezignováno jak na možnost objektivního výkladu ústavních norem, tak vůbec na možnost nezávislosti norem na moci a vůli k ní. Interpretace ustanovení „každý má právo na život“ tak může být s nárokem na úplně stejnou platnost vykládán ve smyslu „každý tvor má právo na život“, pokud se jednoduše aktuální význam slova „každý“ změní na význam, který dnes nese výraz „každý tvor“. K tak radikální

---

<sup>470</sup> Tak např. Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 95.

<sup>471</sup> Friedrich Nietzsche, *Zur Geschichte der Moral*. In: Týž, *Werke*, hg. von Karl Schlechta, Bd. 2, Frankfurt/Main 1966, s. 820.

významové proměně přitom nemusí být zapotřebí změny textu ústavní normy, pakliže se pravidla užívání znaků ve společnosti sama změní.

Ač jde o příklad poněkud drastický, není nijak daleko od některých do důsledků dovedených konsekvencí postmoderní rezignace na referencialitu mezi výrazem a jeho významem. Richard Rorty ve známém příkladu tak považuje pravdivostní hodnotu Bellarminova tvrzení, že země se netočí a není kulatá za zcela rovnocennou s Galileovým opačným závěrem opřeným o vědecký výzkum.<sup>472</sup> Bruno Latour dokonce dochází k závěru, že Ramses II. nemohl zemřít na tuberkulózu z toho důvodu, že virus tuberkulózy byl popsán teprve r. 1888 a teprve jeho vstupem do pojmově zachytitelné skutečnosti vůbec získal existenci.<sup>473</sup> To vše pouze s odkazem na sociálně-konstruktivistickou teorii, podle které je veškerá realita závislá pouze na výrazových prostředcích, jejichž významy nelze odvodit z jakéhokoli objektivního bodu, nýbrž samy závisí na pozici jednoho znaku mezi ostatními znaky.

#### § 49

Než se však dostaneme k otázce sociálněkonstruktivistického pojetí reality, je třeba krátké semiotické rekapitulace. Lze pochopitelně souhlasit s tím, že neexistuje ekvivalence mezi slovem a objektem v té podobě, že by k jednomu výrazu (slovu) byl vřdynutně přiřaditelný jediný význam či objekt. Význam Platónem užívaného výrazu *δοχάμα* například jen pramálo společného s významem téhož výrazu v kontextu děl jeho předchůdců. Nicméně toto samozřejmé tvrzení ještě nikterak neumožňuje volnou interpretaci významů slov bez ohledu na jejich kontext a způsob použití v konkrétním prostředí. V semiotické analýze můžeme rozlišovat dyadická a triadická pojetí vztahu mezi výrazem jakožto nositelem znaku<sup>474</sup>, významem a referenčním objektem.<sup>475</sup> Znak sestává buď ze dvou nebo ze tří složek. Dyadické koncepty chápou pojem, resp. znak, jako vztahový komplex mezi výrazem a

---

<sup>472</sup> Richard Rorty, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton 1979, s. 329nn.

<sup>473</sup> Bruno Latour, *Ramses II est-il mort de la tuberculose?*, La Recherche, Mars 1998.

<sup>474</sup> V následujícím textu se budu držet pro tento význam slova „výraz“, jež považuji v zásadě na identické vůči slovu „nositel znaku“.

<sup>475</sup> K tomu obecně Wilfried Nöth, *Handbuch der Semiotik*, 2. Aufl., Stuttgart – Weimar 2000, s. 136nn.

referenčním objektem (např. Carnap, raný Wittgenstein)<sup>476</sup> nebo mezi nositelem znaku a významem (škola Port-Royal, Cassirer, Jakobson). V prvním případě je význam identický s referenčním objektem, ve druhém případě je naopak významem subjektivní představa. Naopak triadické koncepty zdůrazňují komplexní trojstranný vztah mezi nositelem znaku, významem a referenčním objektem. Můžeme vzpomenout například na Peirceho (repraesentamen/interpretant/objekt) či Husserla (výraz/význam/věc). Pro úplnost je třeba doplnit, že referenční objekt tu pochopitelně není kantovskou „věcí o sobě“, nýbrž věcí vztaženou k vědomí, vůči němuž má charakter objektu.<sup>477</sup>

K rozdílným pohledům semiotiky a související filosofie jazyka na vztah mezi znkem a objektem/významem se ještě na několika místech vrátíme. Pro tuto chvíli je třeba uvést, že právě otázka obecných pojmů je kardinálním problémem, na němž se štěpí jednotlivé přístupy. Tradičně byl význam výrazu „pojem“ (lat. *conceptus*) chápán jako obecná druhová představa (tedy prvek společný více předmětům) buď ve smyslu objektivní ideje nebo jejího „pojetí“, tedy znovuzpřítomnění ve vědomí.<sup>478</sup> Ve vztahu k singulárním výrazům označujícím konkrétní objekty dnes pojem hraje prve zmíněnou roli objektivního predikátu. Např. ve větě „Česká republika je stát“ představuje pojem výraz „stát“, zatímco „Česká republika“ je singulárním výrazem. Ve vztahu „pojem“ – „predikát“ je však přesnější považovat predikát za výraz (predikátní výraz), který zpřítomňuje pojem. Pojem sám je tedy zvláštním typem znaku, jehož výrazem je predikát. Otázkou je, co je pak významem pojmu. Již Frege pregnantně označil význam pojmu jeho funkcí „doplnit“ předmět (objekt).<sup>479</sup> Předmětem výše uvedené věty je tak Česká republika, zatímco pojem „stát“ tu nemá povahu předmětu, ale plní

---

<sup>476</sup> Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 1922 (Praha 2007), § 3.203. V této souvislosti je třeba chápat slavný, ale mnohdy poněkud povrchně interpretovaný Wittgensteinův citát „o čem nelze mluvit, o tom je lépe mlčet.“ (tamtéž, § 7). Pouze pokud se může výraz opřít o určitý předmět, jehož význam vyplývá z pravidel používání jazyka, lze jej ve vědeckém diskursu používat. Pakliže se tento význam proto vztahuje k významům jakéhokoli metajazyka, nelze o něm dále vědecky hovořit a je lépe o něm mlčet. To však rozhodně neznamená odmítnutí toho, že by takové významy nemohly existovat mimo sféru jazyka.

<sup>477</sup> V tomto směru je třeba reflektovat zásadní rozdíl mezi věcí ve smyslu „*Ding*“ a věcí ve smyslu „*Sache*“. Hovoří-li tak Husserl o věci jako referenčním objektu, má na mysli právě věc uchopenou ve vědomí, tedy „*Sache*“.

<sup>478</sup> Kant se přitom klonil ke druhému, subjektivnímu významu slova „*Begriff*“. V Husserlově fenomenologickém pojetí tomu odpovídá výraz představy („*Vorstellung*“), zatímco objektivní obecná entita je označena výrazem „*Spezies*“.

<sup>479</sup> Gottlob Frege, *Begriff und Gegenstand*. In: Týž, *Funktion, Begriff, Bedeutung* (hg. von G. Patzig), s. 192 – 205, zde s. 201.

specifickou funkci jeho doplnění (můžeme snad lépe říci charakterizaci).<sup>480</sup> Z povahy věci má tedy abstraktní podobu; lze jej vztáhnout na vícero konkrétních předmětů. Platí však, že význam samotného termínu „pojmem“ se tak opírá o významovou, nikoli výrazovou stránku (to samozřejmě nic nevyovídá o tom, nakolik je takto určený pojem sám závislý na výrazové stránce). Jeden pojem tedy může být zpřítomněn i několika predikátními výrazy, pokud se vztahuje k témuž předmětu, případně je používán ve stejné souvislosti.<sup>481</sup> Posledně zmíněný postulát ovšem platí pouze za předpokladu, že by příslušný předmět či souvislost byla zcela identická, což je samo o sobě z hlediska současné semiotiky sporné.<sup>482</sup>

Funkcionální určení pojmu samo o sobě nic neříká o jeho podstatě významu pojmu. I pokud je jeho funkcí doplnit (charakterizovat) předmět, není tím řečeno, zda se toto doplnění (charakterizace) opírá o nějakou objektivní entitu (tedy nějaký jiný předmět nezávislý na jazyku),<sup>483</sup> která tvoří význam pojmu, nebo zda se tento význam odvozuje pouze z úzu jeho používání v kontextu ostatních znaků v jazyce.<sup>484</sup> Zatímco dřívější spory mezi realisty a nominalisty se vedly o otázku přednosti obecných nebo konkrétních významů, v současnosti jde tedy spíše, *cum grano salis*, o otázku přednosti významu nebo výrazu. Podstata sporu však není zásadně odlišná, neboť jde stále o otázku, zda jsou významy „konstruovány“ prostřednictvím výrazů v závislosti na osvědčeném způsobu jejich užívání (jejich existence je založena na porozumění), nebo zda jsou výrazovými prostředky pouze

---

<sup>480</sup> Hovoříme samozřejmě o podstatě pojmů, nikoli jejich gramatické roli ve větě, již v češtině odpovídají tradiční pojmy „podnět“ a „předmět“).

<sup>481</sup> Pro Fregeho je zásadní otázka vztahování na stejný předmět, pro Paula Lorenzena vycházejícího z pozdního Wittgensteina naopak dodržení stejných pravidel používání (*Methodisches Denken*, Frankfurt/Main 1968, s. 35n). Jak ovšem uvádí Ernst Tugendhat, jde o dvě dimenze téhož, neboť i Fregeho pojetí znamená, že jsou dodržena stejná pravidla pro použití daného pojmu (*The Meaning of „Bedeutung“ in Frege*, *Analysis* 30 (1970), s. 177 – 189).

<sup>482</sup> Příkladem mohou být výrazy „suverenita“ a „svrchovanost“ plnící z hlediska užití v ústavní praxi stejnou (?) úlohu a vztahující se k témuž předmětu (resp. týmž předmětům).

<sup>483</sup> Tuto pozici zastává např. Edmund Husserl (*Logische Untersuchungen*, I – II, Dordrecht – Bosten – London 1975 – 2005, Husserliana 18 - 20 a *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie I*, Husserliana 3, Dordrecht – Bosten – London 1950) či nejnověji Jerrold Katz, *Linguistic Philosophy*, London 1972.

<sup>484</sup> Příkladem tohoto postoje může být pozdní Wittgenstein (*Philosophische Untersuchungen*. In: Týž, *Werkausgabe I*, Frankfurt/Main 1984, § 66 – 73, § 560; česky *Filozofická zkoumání*, přel. Jiří Pechar, 2. vyd., Praha 1998) a Ernst Tugendhat (*Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, Frankfurt/Main 1976).

formovány s tím, že samy mají svůj objektivní původ mimo jazyk. Domnívám se přitom, že jeden či druhý postoj nelze „dokázat“ logickou cestou.<sup>485</sup>

Ponechme zatím stranou otázku plausibility uvedených pojetí z hlediska základních pojmů ústavní teorie. Podstatné je v tuto chvíli, že každý pojem lze chápat jako predikát singulárního výrazu (např. *suverenita* České republiky), a je třeba jej tedy vnímat jako zvláštní typ znaku, který není v jazykovém užití samostatný, ale je funkčně spojen s jiným znakem, jehož význam je spojen s konkrétním předmětem. Sám pojem je však přitom nositelem určitého samostatného významu, se kterým je neoddělitelně spojen (ať je tímto významem sám referenční objekt, jeho idea, myšlenkový konstrukt či jeho pozice v kontextu). Můžeme tak hovořit o pojmu státu, pojmu suverenity, pojmu demokracie, pojmu lidu, nebo pojmu člověka, ale nikoli o *pojmu* „Česká republika“ nebo *pojmu* „Thomas Hobbes“.

## § 50

Pojem je tedy určen jak svou funkcí ve vztahu k označovanému předmětu tak svým významem obecného predikátu, ať již má tento význam povahu objektivní entity nebo vyplývá z pravidel užívání jazyka či, v pojetí Jacquese Derridy, plovoucích her znakových diferencí. *Stricto sensu* nelze hovořit v dějinách o proměnách pojmů, nýbrž o proměnách významů existujících predikátových výrazů. Pojem je totiž se svým významem neoddělitelně spojen. Pokud určitý výraz získá nový význam, vzniká nový pojem (případně jím některý jiný dosavadní pojem získává novou výrazovou podobu). Naopak dosavadní pojem buď zaniká, nebo si musí získat nového výrazového nositele. Hobbesův pojem „*corpus politicum*“ má

---

<sup>485</sup> Naopak Ernst Tugendhat (*Vorlesungen*, s. 176nn, s. 197nn) usiluje o prokázání přednosti postupu zaměřeného právě na způsob užití ve smyslu pozdního Wittgensteina. Poukazuje na to, že „konceptualismus“ (tedy Husserlova pozice) sice může napadnout Wittgensteinův předpoklad, že význam znaků (včetně významů pojmů) lze odvodit ze způsobu jeho vysvětlení, tedy z potřeby intersubjektivní komunikace, tím, že význam není na intersubjektivitě závislý, ovšem taková námitka nemá podle něj smysl, neboť významu pojmu (predikátu) nelze porozumět instrospekci, ale jedině prostřednictvím konkrétních příkladů. Postulát existence jazykově nezávislých významů je pak podle něj zbytečný. Ovšem jádrem sporu je právě otázka, zda významy, jakkoli formované prostřednictvím výrazů a jinak nereflektovatelné, nejsou přesto ve vědomí v abstraktní podobě přítomny již před výrazem. Tato otázka úzce ostatně souvisí s klasickou otázkou existence „vnějšího“, na vědomí nezávislého světa a jeho prokazování, k níž se ještě vrátíme.

například zcela odlišný význam než tentýž výraz ve středověku.<sup>486</sup> Byť je lze porovnávat, lze tak činit odpovědně pouze při vědomí skutečnosti, že jde o odlišné pojmy. Podobně Cicerova „res publica“ znamená něco docela jiného než „res publica“ v raném novověku, nehledě o ekvivalentech tohoto výrazu v dnešních živých jazycích. Ačkoliv výrazová podoba zůstává stejná, mění se radikálně jeho význam. Namísto jednoho pojmu nastupuje jiný.

Zcela správně proto konstatuje Reinhard Koselleck v reakci na výše uvedený Nietzscheho citát, že „pojmy nemají historii“.<sup>487</sup> K podobnému závěru došel koneckonců již dříve Otto Brunner v historické analýze pojmů *imperium* a *Herrschaft* (panství).<sup>488</sup> Jakkoli zdánlivě vyjadřovaly oba v různých epochách totéž, ve skutečnosti jde o zcela odlišné pojmy, jejichž význam není spojen jakýmkoli společným jmenovatelem, kromě formálně-výrazové stránky. Hovořit o historické proměně pojmů je proto logický nonsens (níže se navíc dostaneme k tomu, že pojem sám lze považovat v užším smyslu jen za novověký fenomén spojený se snahou o logické formování sociální reality). To se jistě může zdát poněkud paradoxní, je-li takové radikální konstatování slyšet z úst Reinharda Kosellecka – nejznámějšího představitele oboru nazývaného se jako „dějiny pojmů“ (*Begriffsgeschichte*). Jak ovšem on sám uvádí, je třeba pojmově-dějinnou metodu považovat za nástroj odhalování temporální vnitřní struktury pojmů, tedy právě vlivů recepce starších pojmů na utváření nových a současně významových proměn určitých výrazů v dějinách. Je ovšem třeba uvést, že některé pojmy obsahují významové prvky, které mohou přetrvat velmi dlouho a přesáhnout konkrétní sociální a kulturní kontext, v němž vznikly. I v takovém případě je však vhodnější hovořit o recepci určitých pojmových struktur, resp. přesněji spíše výrazů s určitou částí významové náplně původních pojmů, než o přenosu pojmů bez dalšího. Příkladem může být pojem demokracie, jehož některé významové prvky se sice od antické éry dosud (resp. do

---

<sup>486</sup> Srov. k významu pojmu „*corpus politicum*“ (resp. v angličtině „*body politic*“) ve smyslu aristotelského „*corpus morale et politicum*“ ve středověku a jeho ideologickým konotacím ve vymezení vůči „*corpus mysticum et morale*“ Ernst H. Kantorowicz, *Die zwei Körper des Königs. Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters*, přel. W. Theimer, München 1994, s. 221nn.

<sup>487</sup> „*Begriffe als solche haben keine Geschichte. Sie enthalten Geschichte, haben aber keine. Sie können nur veralten, etwas aussagen, das nicht mehr zutrifft. Dann ändert sich der Kontext, aber nicht der veraltende Begriff.*“ (Reinhard Koselleck, *Begriffsgeschichtliche Probleme der Verfassungsgeschichtsschreibung*. In: Týž, *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*, Frankfurt/Main 2010, s. 374).

<sup>488</sup> Otto Brunner, *Das „ganze“ Haus und die alteuropäische „ekonomik“*. In: Týž, *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*, 2. Aufl., Göttingen 1968, s. 101 – 127.

nedávné doby) nezměnily, ovšem jiné byly logicky svázány s jinými koncepty dnes již nepoužitelnými, ať již jde o procedurální aspekty, nebo o materiální substanci, již měl pojem „demos“ zpřítomňovat jako korelát pojmu demokracie. Je proto třeba v každém konkrétním případě reflektovat existující napětí mezi historickou a systematickou analýzou daného pojmu.<sup>489</sup>

## § 51

K otázce historicity pojmů ústavní teorie se ještě vrátíme. Nyní je však třeba se krátce pohlédnout na shora naznačenou jinou otázku referenciality mezi výrazem a představou. Ta je ostatně tradičním problémem semiotiky i moderní a postmoderní filosofie. Tradiční redukcionismus založený na představě přímého a objektivně přezkoumatelného vztahu mezi empiricky poznatelným objektem a významem lze dnes již jistě považovat za naivní. Nehledě na Peircovy analýzy z počátku 20. století lze v této souvislosti zmínit i Quineho klasický příklad s „radikálním překladem“ pojmů z jazyka zcela jiného kulturního okruhu. Zatímco evropský jazykozpytec bude usuzovat, že domorodec používající svůj výraz má na mysli (tedy si pod daným pojmem představuje) úplně stejný objekt jako Evropan, ve skutečnosti může být přesný význam daného pojmu odlišný. Nikdy nelze s jistotou zjistit, jaký význam danému pojmu domorodec přikládá. Totéž ovšem platí i v rámci jednoho a téhož jazyka. Ve skutečnosti je tak význam pojmu vždy neurčitý a pojmy rozhodně nelze pokládat jednoduše za reprezentaci nějaké empirické reality prostřednictvím její prezentace ve vědomí.

Tohoto faktu si byl ostatně vědom i Husserl, jenž nikterak nepochyboval o tom, že předmět je konstituován (ne tedy jednoduše zpřítomňován) vědomím. „Vnější“ realitu Husserl jak známo, uzávorkovává a vytěsňuje ji z jakýchkoli dalších úvah. Nicméně přesto se momentu reprezentace v jazyku nevzdává, pouze jej (podobně jako předtím Frege) posouvá na jinou úroveň: nadále tu zůstává prvek předvýrazové představy, která je vyjádřena slovy.

---

<sup>489</sup> Viz k tomu *Tamtéž*, s. 387nn. Nutno ovšem říci, že i Koselleck v tomto napětí někdy dochází k určitým terminologickým nepřesnostem. Na jednom místě konstatuje, že ve skutečnosti od Aristotela nebyly přejímány pojmy, ale pouze slova „s jejich sémantickými potencemi“ (s. 391), na jiném pak ovšem hovoří právě z hlediska systematického o přenositelnosti pojmů (s. 394). Nabízí se proto otázka, zda není vhodnější držet se jednotného terminologického úzku a hovořit právě spíše o přenášení výrazů s některými částmi významu původního pojmu, nebo o modifikaci pojmů, jež ovšem musí předpokládat, že hlavní část významu zůstává zachována a mění se jen některá relační určení.



Tato představa odpovídá v případě obecných termínů abstraktnímu objektivnímu významu, existujícímu nezávisle na lidském vědomí v ideální realitě. Tato ideální realita neexistuje ve světě a je tedy, jak podotýká Derrida, pro Husserla korelátem možnosti nekonečného opakování – tedy i neproměnlivosti významu.<sup>490</sup> Tento ideálně-reálný význam je pak ve vědomí – ještě před jakýmkoli jazykovým vyjádřením – předmětem nahlížení (Anschauung). Husserlův koncept tak právě v pojetí na vědomí nezávislých významů, jež mohou existovat bez toho, aby pro ně existoval konkrétní výraz, v logickém důsledku ústí do kantovského transcendentálního idealismu.<sup>491</sup> Současně je však nutno zdůraznit, že Husserl si byl vědom skutečnosti, že taková předvýrazová nazírání spojená s předvýrazovými intencemi nakonec musí být v myšlení nějak vyjádřena, a tak hovořil o „propletenosti“ (Verwogenheit) významu a výrazu ve vědomí.<sup>492</sup>

Tváří v tvář teoretickým obtížím spojeným se současným konstatováním nezávislosti významu na výrazu a jejich vzájemné propletenosti jazykově-analytická filosofie od Wittgensteina po Tugendhata řeší otázku povahy významu (obecných) pojmů daleko radikálněji, a to jejich úplným odříznutím od jakékoli reality, byť nikoli ve smyslu pozitivistické „vnější“ reality, ale i husserlovské ideální reality. Význam se pro pozdního Wittgensteina odvozuje ze způsobu používání jazyka, a je tak neoddělitelně spojen s výrazem.<sup>493</sup> Z toho vyplývá i nutnost odvozování obecných pojmů nikoli z „nahlížení“ objektivních významů, ale z konkrétních příkladů vyjádřených v jazyku (ty nemusejí mít společný prvek, ale vytvářejí souvislý řetěz, pro nějž je následně vytvořen společný výraz a význam).<sup>494</sup> Určující jsou tedy pravidla užívání jazyka, nikoli objektivní význam. Tuto tezi rozvádí dále také Tugendhat, jenž zdůrazňuje, že význam pojmu nelze chápat odděleně od

---

<sup>490</sup> Jacques Derrida, *Hlas a fenomén*. In: Týž, *Texty k dekonstrukci*, přel. M. Petříček jr., Bratislava 1993, s. 91.

<sup>491</sup> Wilfried Nöth dokonce z tohoto důvodu řadí Husserla k platónskému idealismu (*Handbuch*, s. 137). Podobně i zmíněný Derrida (*Hlas a fenomén*, s. 92) a s odkazem na pozdního Wittgensteina i Ernst Konrad Specht, *Die sprachphilosophischen und ontologischen Grundlagen im Spätwerk Ludwig Wittgensteins*, Köln 1963, s. 101n.

<sup>492</sup> Husserl, *Ideen I*, § 303.

<sup>493</sup> Viz k tomu též Manfred Herbert, *Rechtstheorie als Sprachkritik. Zum Einfluss Wittgensteins auf die Rechtstheorie*, Baden-Baden 1995, s. 52nn.

<sup>494</sup> *Tamtéž*, §§66n.

skutkového stavu, jehož se týká.<sup>495</sup> Ten má vždy povahu větné syntézy singulárního termínu a pojmu (predikativního aktu), která však, na rozdíl od Husserlova pojetí, není rozložitelná na jednotlivé objekty a s nimi spojené významy.

Wittgensteinovo odvození významu z pravidel užívání běžného jazyka nelze chápat jako rezignaci na existenci významů jako takových. Pouze jejich referencialita k jakékoli, byť ideální realitě je otřesena. S tím souvisí i problém definic pojmů. Ještě např. Heidegger tomuto problému čelil tak, že ptáme-li se po významu určitého pojmu, jenž nám není jasný, musí nám být tento vysvětlen s odkazem na jiný pojem a jeho význam, dokud nedojdeme v této cestě až k pojmu, jehož význam není třeba vysvětlovat. Naopak podle Wittgensteina žádné takto samozřejmé pojmy neexistují. Definice následuje definici v nekonečné řadě, v níž nikdy nedojdeme k jistému referenčnímu objektu mimo jazyk. Již zmíněný Peirce hovořil již dříve v této souvislosti o nekonečné semióze: každý význam lze pouze „přeložit“ do jiného významu. A podobně Quine konstatoval ve svém slavném textu *Two Dogmas of Empiricism*, že některé pojmy prostě nelze definovat s odkazem na zkušenost externího „faktu“, lze je pouze definovat jimi samými.<sup>496</sup> Nutno ovšem říci, že zatímco Wittgenstein a celá analytická filosofie radikálně zpochybnili reprezentační model, přesto je v jejich pojetí možná poznatelnost významu, a to právě podle pravidel užívání znaku v jazyku. Mimochodem na tomto předpokladu je založena neopozitivistická právní metoda L. Harta, který prostřednictvím Freidricha Wiesmanna přejal Wittgensteinův koncept závislosti významů právních pojmů na způsobu užívání běžného jazyka.<sup>497</sup>

Svým způsobem ještě dál svůj útok na referencialitu vede francouzský neostrukturalismus, v jehož pojetí je zpochybněna i prozkoumatelnost významu jako takového, tedy nikoli pouze jeho referenciality k nějakému objektu. Jak konstatuje Greimas,

---

<sup>495</sup> Ernst Tugendhat, *Phänomenologie und Sprachanalyse*. In: Rüdiger Bubner et al. (hg.), *Hermeneutik und Dialektik*. Festschrift für H.-G. Gadamer, Tübingen 1970, s. 3 – 23.

<sup>496</sup> „There does, however, remain still an extreme sort of definition which does not hark back to prior synonymies at all; namely, the explicitly conventional introduction of novel notations for purposes of sheer abbreviation. Here the definiendum becomes synonymous with the definiens simply because it has been created expressly for the purpose of being synonymous with the definiens. Here we have a really transparent case of synonymy created by definition; would that all species of synonymy were as intelligible. For the rest, definition rests on synonymy rather than explaining it.” (Willard Van Orman Quine, *Two Dogmas of Empiricism*, *The Philosophical Review* 60 (1951), s. 20 – 43, s. 30).

<sup>497</sup> Viz ke vlivu Wittgensteina na Harta a zprostředkovatelské roli Wiesmanna (včetně rozdílů) Brian Bix, *H. L. A. Hart and the „open texture“ of Language*, *Law and Philosophy* 10 (1991), s. 51 – 72.

o významu znaku „nelze nic říci, pokud nechceme zavést metaforické předpoklady s mnoha dalšími implikacemi.“<sup>498</sup> Namísto o významech je tak lépe hovořit o účincích těchto významů. Odtud je již jen krůček k postmodernímu konceptu sebereferenciality znaku. Derrida kupříkladu sice stejně jako Husserl hovoří o propletenosti významu a výrazu, ovšem ta u něj vyplývá pouze a jen z významových diferencí uvnitř jazyka, jež nelze přesáhnout s odvoláním na vědomí existující mimo ně. Na rozdíl od analytických filosofů a strukturalistů popírá Derrida i samotnou stálost významu (jakkoli i Wittgenstein hovořil o jeho závislosti na způsobu užívání, ne však možnost jeho stálosti a rozeznatelnosti v rámci těchto pravidel). Diferenční závislost významu u Derridy souvisí s tím, že rovněž sebevědomí, které sice není popřeno, je účinkem diferenčních vztahů jazyka a ztrácí vůči znakům jakoukoli svébytnost. Nicméně právě tento poslední důsledek je doplnit námitkou, že je třeba nejprve nutné nějak interpretovat samotné články (Derrida užívá pojmu značky - „marques“) struktury diferenčních vztahů.<sup>499</sup> Jinak řečeno, samotné výrazy samy ze sebe nemohou určit význam znaků, které neexistují „o sobě“, ale právě pro vědomí.

## § 52

Uvedený poslední problém „dekonstruktivního“ pojetí vztahu jazyka a vědomí nás tak znovu staví před otázku, jaké faktory určují významy pojmů. Tato otázka nezmizí ani tehdy, je-li dominantní úloha přiznána volně plovoucím „diferenčním hrám“ jazyka, neboť i v tom případě musí vždy nějakým způsobem docházet ke stále novému „proplétání“ výrazů a významů. Jinak řečeno, i pokud jsou významy závislé na jazyku, nejsou závislé pouze na výrazech, ale na znacích v systému diferencí, které opět nesou určité významy. Nakonec tak vždy dojdeme k otázce mimojazykových faktorů vzniků významu. Jistě tak lze souhlasit s tím, že jazyk je naším životem a bez něj je (minimálně intersubjektivní) pochopení významů nemožné. Jak však podotkl již Merlau-Ponty, chybou sémantické filosofie byla představa, že

---

<sup>498</sup> Algirdas Julien Greimas, Joseph Courtes, *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, I, Paris 1979, s. 187.

<sup>499</sup> Např. Manfred Frank, *Co je neostrukturalismus?*, přel. Miroslav Petříček jr., Praha 2000, s. 276.

jazyk mluví jen sám o sobě.<sup>500</sup> Ve skutečnosti by neměl co říci, pokud by neexistovaly významy, jež prostřednictvím jazyka mohou promluvit.

Právě pokud každý subjekt může přisuzovat znaku alespoň částečně odlišný význam, jakkoli je tento znak sám recipován, znamená to současně, že je v užívání znaků, alespoň částečně, svobodný. A právě o míru této svobody jde. Nelze pochybovat o tom, že znaky jsou jistě v mnohém poznamenány strukturami jazyka, které jsou závislé na dané kultuře. To platí i pro pojmy politické teorie, ať je to demokracie, svoboda, suverenita či stát. Přesto však jejich význam nelze směřovat plně pouze s výrazem. Výrazy „svoboda“ či „demokracie“ existovaly (v řečtině a latině) ještě dávno před vznikem moderní západní kultury, byly však spojeny s jiným významem. I pokud se významy těchto slov ukazují jen na základě diferencí k jiným výrazům, svébytný charakter těchto významů není možné pominout. Lze tu připomenout výtky teoretiků řečových aktů, kteří upozorňují, že za slovy se skrývají vždy určité reality, které jsou pomocí výrazů za určitým cílem prezentovány.<sup>501</sup>

Je zřejmé, že nastíněný problém souvisí s jednou z klasických otázek teoretické filosofie vůbec, tedy pojmu reality a vztahu „vnějšího“ světa k vědomí a k jazykovým strukturám. Netřeba připomínat známý Kantův povzdech nad „skandálem“, že filosofie dosud nenašla cestu k přesvědčivému důkazu existence světa. Následující filosofie vědomí otázku „vnějšího“ světa vypustila z jakýchkoli teoretických úvah; svět měl být konstituován jen prostřednictvím vědomí; cokoli co je mimo zkušenost vědomí, nemá pro uvažování jakoukoli relevanci. Tento předpoklad je rovněž korelátlem Husserlových úvah o znaku. Zatímco „vnější“ realita je uzávorkována, přichází na její místo ideální realita na lidském duchu nezávislých objektivních významů, jež jsou prostřednictvím představování (*Vorstellung*) převáděny do vědomí a do jazyka. Referencialita tu proto získává charakter odkazu nikoli na „vnější“, ale „ideální“ realitu, z níž se odvozují významy pojmů. Nazírání této reality ještě před jejím jazykovým vyjádřením odpovídá předexpresivním intencím vědomí. Vyjádření v jazyku je sice nezbytné pro konkrétní použití takto nazíraných významů (tedy jejich syntézu s empiricky vnímanými předměty), ovšem je teprve druhotné.

---

<sup>500</sup> Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l'Invisible*, Paris 1964, s. 167 (česky *Viditelné a neviditelné*, Praha 2004).

<sup>501</sup> Tak John Austin, *How to do thing with Words*, Oxford 1961, s. 130; podobně též John R. Searle, *The World Turned Upside Down*, *The New York Review of Books*, 27. 10. 1983. Nověji Týž, *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*, New York 1998.

Netřeba na tomto místě zabrousit do filosofických střetů mezi scientismem a idealismem o vztahu reality a vědomí, a to právě proto, že sice zcela odlišně nahlízejí na to, zda je realita konstituována „o sobě“, nebo zda se konstituuje teprve ve vědomí, ovšem nezpochybňují „realnost“ této reality. To platí jak pro koncept „*être sauvage*“ u Merleau-Pontyho,<sup>502</sup> tak klasickou „husserlovskou“ fenomenologii a pro pojetí reality v logickém pozitivismu nebo v „*lingvistické fenomenologii*“ teorie řečových aktů. Spor o vnější realitu je pak, jak podotýká Rudolf Carnap, „*zdánlivým problémem filosofie*“, neboť nemá jakoukoli praktickou relevanci a v náhledu na přírodní i společenskou skutečnost nic nemění.<sup>503</sup> Pakliže je ovšem – jako v sociálním konstruktivismu – také představa (ideální) reality ve vědomí nikoli jen ve svém vyjádření, ale ve své konstituci výlučně závislá na externích faktorech – tedy výrazových prostředcích (ze své povahy kulturně a historicky relativních), pak se její objektivní povaha vytrácí, resp. se vytrácí samotný vztah subjekt – objekt.<sup>504</sup> Relativismus poststrukturalismu a sociálního konstruktivismu je relativismem jak vůči sféře „reality o sobě“, tak i sféře ideality. Jakákoli realita je výsledkem konstrukce podle „kulturních kódů“, která utváří samotné významy znaků.<sup>505</sup> Vědecká pravidla racionality nejsou o nic méně plodem kulturního kódu než mikronéska mytologie. I ty nejempiričtější události každodenního života jsou pak předmětem sociální a kulturní konstrukce.

V absurdním závěru Bruno Latoura Ramses II. nezemřel na tuberkulózu jen proto, že jeho současníci neměli pro tuberkulózu pojem. Ovšem otázkou je, zda tato these, k níž se dobírá sociální konstruktivismus, je plausibilní pro jakoukoli diskusi, a tedy i pro sociální bytí člověka jako takového. Vede totiž nutně k uznání neomezeného počtu vzájemně stejně platných variant „konstrukce reality“, a tedy i k neomezenému utváření nových a nových pojmů, ať již na základě existujících nebo nových výrazů. Právě moderní západní kritéria racionality se přitom snaží takové volnosti zabránit tím, že stanovují přesný řád pro používání pojmů a argumentaci pomocí nich, včetně toho, že předpokládají existenci racionálně alespoň částečně popsatelné reality. Tato kritéria, která mimochodem používají i sociální

---

<sup>502</sup> Maurice Merleau-Ponty, *Le visible et l'invisible*, Paris 1964.

<sup>503</sup> Rudolf Carnap, *Scheinprobleme in der Philosophie und andere metaphysikkritische Schriften*, Hamburg 2004.

<sup>504</sup> Tak např. v „pragmatickém realismu“ Hilary Putnam (*Repräsentation und Realität*, přel. Joachim Schulte, Frankfurt/Main 1999).

<sup>505</sup> Umberto Eco, *A Theory of Semiotics*, Bloomington 1976 (česky *Teorie sémiotiky*, přel. Marek Sedláček, Praha 2009).

konstruktivisté (kteří rovněž nerezignují na „západní“ metodu argumentace), tedy nemohou fungovat bez toho, aniž bychom přijali existenci vnější, na pojmech nezávislé reality.<sup>506</sup> Jiná otázka je popsitelnost této reality.

Není třeba popřít, že samotná skutečnost, že tautologickým větám typu „každý pes je pes“ nebo „suverén je suverénní“, bez ohledu na to, zda pes nebo suverén skutečně existují, má pravdivostní hodnotu v závislosti na „metafyzickém“ předpokladu platnosti logických pravidel. Jenže ta jsou, stejně jako celá západní racionalita, založena právě na přesvědčení, že realita není výsledkem konstrukce, tedy že existuje „pevný bod“, o nějž se mohou opírat i regule logiky.<sup>507</sup> Jak zcela správně na adresu sociálních konstruktivistů namítá teoretik řečových aktů J. R. Searle, je každý systém užívání jazyka závislý na vstupních předpokladech, od nichž se nemůže odchýlit.<sup>508</sup> Tak se ani západní kultura nemůže odchýlit od pravidel vědecké racionality, založené na argumentaci a dokazování.<sup>509</sup> Při relativizaci tohoto předpokladu mohou ztrácet smysl i ty nejzákladnější logické výroky.<sup>510</sup>

Problém konstruktivismu tkví právě v tom, že spolu s thesí o sociální relativitě znaků, která je (do jisté míry)nepochybná, dochází i k sociální relativitě reality samotné, tedy nejen jejího obrazu zprostředkovaného právě znaky. Tím však nakonec popírá samotnou argumentaci, kterou k tomuto závěru došel, neboť i tato argumentace je svým racionálním základem založena na sociálně nezávislé existenci reality.<sup>511</sup> O Bellarminovi lze jistě říci, že měl pravdu, považujeme-li tuto jen za pouhý pojem bez objektivního základu. Neměl však

---

<sup>506</sup> To si ostatně uvědomoval též již zmíněný Derrida, který proto hovořil o tom, že jeho dekonstruktivní přístup lze uskutečňovat pouze formou jakéhosi psaní poznámek na okraj textu, z něhož nemůže „dekonstruktér“ vybočit.

<sup>507</sup> Již zmíněný Quine označuje právě v této souvislosti, jak známo, samotnou možnost rozlišovat mezi analytickými a syntetickými větami za metafyzický prvek v logickém empirismu (*Two Dogmas of Empirism*, passim). Ovšem již Carnap konstatoval, že interpretace logických pojmů není pomocí formální logiky možná (*The Formalization of Logic*, Harvard 1943).

<sup>508</sup> John R. Searle, *The World Turned Upside Down*, The New York Review of Books, 27. 10. 1983; podobně tamtéž i diskuse Searla s Derridou: *An Exchange on Deconstruction*, tamtéž, 2. 2. 1984.

<sup>509</sup> Viz také v kritice sociálního konstruktivismu Týž, *Die Angst vor Wissenschaft und Wahrheit*, Merkur 1/2010.

<sup>510</sup> Tak např. u zmíněné Hilary Putnam jsou samotné logické principy výsledkem souhry faktů i konvencí: „Co je vztahové k faktům a co je konvencionální je otázkou stupně.“ Samotná logická pravda je věcí „racionální akceptability“ (*Repräsentation*, s. 197, s. 203). Problém tu tkví v tom, že i toto pojetí opět nakonec před hrozbou rozložení jakéhokoli významu v jazyku odkazuje na mimojazyková pravidla racionality.

<sup>511</sup> Srov. nejnověji Paul A. Boghossian, *Fear of Knowledge. Against Relativism and Constructivism*, Oxford 2006. Viz k tomu rovněž John R. Searle, *Die Angst*.

každopádně pravdu vycházející z pojetí západní racionality, tedy pravdu, jež je v racionálním diskursu závazná, a kterou nakonec metodicky přijímá sám sociální konstruktivismus. Teprve pokud na metodu argumentace zcela rezignujeme v bezbřehém relativismu, můžeme vysvětlit například důvod, proč s teplou frontou přicházejí srážky tím, že „ztloustly krůty“. Stejně tak může i Husserlova věta „zelená je anebo“ získat logický smysl.

## § 53

V takové chvíli by však ztratilo funkci i právo samotné. Pokud by byly sociální a kulturní faktory jediným prvkem konstruujícím realitu, pak by bylo též jakékoli právo pouze výsledkem těchto kulturních norem a diferenčních vztahů jazyka, které z nich vyplývají. Tak jako nelze žádné větě přiznat nárok na jakoukoli míru pravdivosti ve vztahu k empirické realitě, nelze ani žádné normě přiznat jakoukoli hodnotu nezávislou na kulturním milieu. V případě kolize dvou norem z odlišných normativních okruhů nelze žádným způsobem zdůvodnit, proč by měla mít jedna přednost před druhou. V tuto chvíli se stává zřejmou také vnitřní provázanost mezi sociálním konstruktivismem a právním pluralismem. První z nich předpokládá konstruktivní povahu jakékoli vnímané reality, druhý považuje za konstrukt realitu ideálně-normativní, včetně ústavy. V obou pojetích je jakákoli možnost nároku na pravdu či přednost jedné výpovědi nebo jedné základní normy před jinou výpovědí nebo jinou základní normou vyloučena.<sup>512</sup> Ovšem zřejmá je i spojitost s právním pozitivismem.<sup>513</sup> Je to totiž nakonec pouze a jen moc, či spíše Nietzscheova vůle k moci,<sup>514</sup> jež instaluje kulturní normy, jež určují pravidla jazyka a významy znaků, které zase konstruují právo. V tomto smyslu je pak zřejmá Derridova věta „právo je moc“<sup>515</sup>, ale stejně tak i Foucaulta

---

<sup>512</sup> Srov. k tomuto normativistickému důsledku právního pluralismu Manfred Baldus, *Zur Relevanz des Souveränitätsproblems für die Wissenschaft vom öffentlichen Recht*, Der Staat 1997, s. 381n.

<sup>513</sup> Ostatně teoretický původ pluralismu v pozitivismu není nic překvapivého ani nového. Viz k této provázanosti např. Robert Van Ooyen, *Der Staat der Moderne. Hans Kelsens Pluralismustheorie*, Berlin 2003.

<sup>514</sup> O pozoruhodné názorové spojitosti mezi Nietzsche a klasikem sociologického pozitivismu Maxem Weberem hovoří i Wilhelm Hennis (*Max Webers Fragestellung*, Tübingen 1986), byť snad vliv Nietzscheho na Webersa až trochu příliš přeceňuje. Srov. také Michael Sukale, *Max Weber – Leidenschaft und Disziplin. Leben, Werk, Zeitgenossen*, Tübingen 2002, s. 487nn.

<sup>515</sup> Jacques Derrida, *Gesetzeskraft. Der „mystische Grund“ der Autorität*, Frankfurt/Main 1991, s. 12. Derrida v mnohém recipuje teorii suverenity Carla Schmitta, ovšem soustřeďuje se právě jen na moment

redukce práva na prosazení empirického násilí (a odmítnutí jakéhokoli odvozování práva a moci ze symbolického centra, jež nachází své bytí mimo empirickou realitu).<sup>516</sup> Také Wittgensteinova pravidla řeči jako pramen významů pojmů a vět jsou produktem sociální moci; jakkoli je jí přisuzován charakter sociální konvence, musí vždy někdo o konvencích rozhodnout.<sup>517</sup> Moc a s ní spojená subjektivní vůle jsou v těchto pojetích jediným prvkem, z něž vychází sociální realita. Tento závěr samozřejmě relativizuje platnost všeho, včetně všech ústavních norem, neboť i jejich pojmy jsou pouze výsledkem empirických sociokulturních faktorů. Zatímco však Wittgensteinův, Derridův i Foucaultův koncept je ještě spíše antinormativistický, jejich následovníci vyvozující z tohoto pojetí normativní závěry se pak soustřeďují v první řadě na odstranění kulturních norem jako cestu ke změně ústavního systému.<sup>518</sup> Problém je nicméně v tom, že i jejich alternativní koncepty jsou určeny ryze negativně (tím, jak nemají normy vypadat), aniž by dokázaly eliminovat skutečnost, že normy lze tvořit pouze v mocenském systému.<sup>519</sup> To platí i pro utopický Habermasův koncept „diskursu bez panství“, který se opět strukturálně nedokáže vyrovnat s tím, že v jakémkoli diskursu je nakonec třeba uskutečnit určité konkrétní rozhodnutí a prosadit je i proti jakkoli

---

mocenského rozhodnutí a „moci silnějšího“ bez důrazu na transcendentální charakter moci, jenž stojí v popředí v hegelovsko-schmittovské tradici. Viz k Derridově pojetí Oliver Flügel-Martinsen, *Hierarchische Selbstintervention jenseits der Souveränität? Einige Überlegungen im Anschluss an Hegel und Derrida*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 57 – 74, zde s. 64nn.

<sup>516</sup> Michel Foucault, *Dispositive der Macht. Über Sexualität, Wissen und Wahrheit*, Berlin 1978, s. 81nn. K tomuto pojetí viz dále v této práci.

<sup>517</sup> Srov. Manfred Herbert, *Rechtstheorie*, s. 76nn. U Wittgensteinových následníků v právní teorii, jako byl např. H. L. A. Hart, je tento prvek patrný ještě zjevněji. Zatímco pravidla běžného jazyka jsou výsledkem skupinové akceptace konvencí (srov. Neil MacCormick, *H. L. A. Hart*, London 1981, s. 38), v případě, že sama nemohou na konkrétní případ odpovědět, nastupuje rozhodnutí jednotlivce mocí vybaveného, tedy soudce (*The Concept of Law*, Oxford 1961).

<sup>518</sup> Typicky např. Nancy Frazer, podle níž jsou ústavní normy západních států androcentrické právě v důsledku kulturních hodnot, jež je proto zapotřebí zlikvidovat a dosáhnout tak automaticky i pádu ústavního systému (*Von der Umverteilung zur Anerkennung? Dilemmata der Gerechtigkeit in „postsozialistischer“ Zeit*. In: Táž, *Die halbierte Gerechtigkeit. Schlüsselbegriffe des postindustriellen Sozialstaats*, Frankfurt/Main 2001, s. 23 – 66, zde s. 41).

<sup>519</sup> Foucaultův negativismus tkví do značné míry v odmítnutí konceptu politické reprezentace, jak poukázal kriticky již Clemens Kammler (*Michel Foucault. Eine kritische Analyse seines Werks*, Bonn 1986, s. 194nn). V důsledku tohoto odmítnutí je totiž logicky každé jednání moci vůči jednotlivci vždy jen nelegitimním aktem násilí. Srov. Markus Porsche-Ludwig, *Die Abgrenzung der sozialen Normen von den Rechtsnormen und ihre Relevanz für das Verhältnis von Recht(wissenschaft) und Politik(wissenschaft)*, Baden-Baden 2007, s. 241.



racionálním námitkám těch, kteří s ním nesouhlasí.<sup>520</sup> Jak správně konstatuje Michael Walzer, každé, i kompromisní rozhodnutí, je nakonec vůli některých občanů bližší než vůli občanů jiných.<sup>521</sup>

Aby bylo na tomto místě jasno, je třeba zopakovat, že o samotné sociální a kulturní relativitě výrazů a tedy i pojmů nelze mít pochyby. Pakliže je význam obecných pojmů odvozen pouze ze způsobu užívání jazyka a ten pak dále z kulturních vzorců, pak nemůže být tento význam považován za objektivní. Pro politickou teorii to má ten důsledek, že obecné pojmy, jako je právní stát, suverenita či svoboda, nemají o sobě žádnou významovou substanci. Jejich obsah není odvozen z reálně existující ideje, ale je jakožto idea výsledkem konstrukce. Proto je ale jeho závaznost pouze relativní vzhledem k aktuálnímu kulturnímu systému. Je nasnadě, že v tomto pojetí není tedy prostřednictvím těchto pojmů reprezentováno vůbec nic. Jejich význam vyplývá z diferenčních her.

Ukazuje se, že v každém pojetí norma vždy určitým způsobem vyplývá z reality. Jde pouze o to, zda jde o každodenní materiální fakticitu, transcendentální realitu idejí, nebo realitu konstruovanou. Jak v klasickém hegelovském idealismu tak v klasickém jellinekovském pozitivismu je skutečnost vždy zdrojem norem: rozdíl tkví pouze v tom, že pro Jellineka je skutečnost pouhou fakticitou, zatímco pro Hegela je transcendentální kategorií. Podobně i pro zastánce přirozenoprávní školy jsou normy reálná jsoucna a jako takové jsou součástí transcendentální reality idejí.

Jak vidno, nastolený problém poukazuje na zásadně odlišné náhledy na vztah predikátu a předmětu. Zda např. věta „*Česká republika je suverénní stát*“ odkazuje na objektivní význam pojmu „*suverénní stát*“ (jakkoli je tento nemyslitelný bez konkrétního předmětu), nebo zda je tento význam skryt výhradně ve způsobu, jakým je tato věta používána, není rozhodně totéž. Zatímco totiž v prvním případě lze uvedenou větu verifikovat vzhledem k samostatnému významu pojmu suverénní stát a říci, zda uvedená věta skutečně platí (ať již je význam pojmu určen jakkoliv), ve druhém případě je jakákoli verifikace vyloučena. Věta

---

<sup>520</sup> Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt/Main 1981; ve stejném smyslu též *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt/Main 1992. Viz k zařazení Habermasova konceptu do konceptů současné právní teorie mou studii *Legitimita moci v postmoderní době*, s. .

<sup>521</sup> Michael Walzer, *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*, New York 1983, s. 304.

nemůže být opřena o žádnou mimojazykovou skutečnost, proto její pravdivost závisí zase jen na jazyku.

Otázka upřednostnění jakéhokoliv z uvedených přístupů není podle mého názoru záležitostí vědeckého prokazování. Ať uznáme racionální způsob uvažování včetně „víry“ v pravidla logiky za výsledek přirozené pravdy nebo jej považujeme za důsledek přijetí určitého kulturního kódu, vždy je tento přístup spojen s určitými implikacemi pro podobu ústavního systému a politické teorie. Celá moderní diskuse v politické teorii se tak odvíjela podle pravidel logiky. Hobbesův koncept se stal prototypem tohoto uvažování, jakési politické geometrie. Právě na této argumentaci však dosud stojí ústavní systémy všech západních států.

Diskuse o tom, jakou povahu mají základní pojmy, které jsou těmto systémům vlastní, je z teoretického hlediska jistě velmi zajímavá. Můžeme nepochybně donekonečna řešit otázku, zda jsou ústavní systémy výsledkem dominance „genderových stereotypů“ či dominance určitého kulturního kódu, který vše jemu cizí považuje za nepřátelské, ne-normální a tedy potenciálně za protiústavní.<sup>522</sup> Jenže tato diskuse se fakticky týká ústavodárné moci, tedy otázek spojených se samotným formováním ústavní reality (ve smyslu reality, jak jí vidí ústavní normy). Jak známo, normy vytvářejí určitý obraz reality, a to již svou gramatickou povahou (vždy tak mají charakter prezentní, opírající se o sloveso „být“ nikoli formu „má být“ – ta je totiž obsažena v normě samotné). Zda takto zformovaná realita má povahu ryze konstruktivní a relativní, nebo zda její platnost a správnost závisí na ideální realitě abstraktního charakteru, je z hlediska výkladu pojmů existujících ústavních systémů vedlejší. Koneckonců nemáme-li se pouštět do metafyzických úvah, nezbude nám než v případě významů se skutečně obrátit k tomu, jak jsou tyto pojmy v jazyku politické teorie používány. Tento způsob používání však nelze oddělit od jejich východiska v racionalitě diskursu. Proto nejde jen o způsob použití, ale také o racionalitu tohoto způsobu. V praxi to znamená, že nestačí se pouze soustředit na to, jak je pojem „suverenity“ v jazyku používán, v jakých souvislostech a podle jakých pravidel. Jde totiž rovněž o to, zjistit, k jakým dalším pojmům se jeho používání váže, a zda jejich celek vytváří koherentní logický systém.

## § 54

---

<sup>522</sup> Tak např. Emilio Christodoulidis, *Law and Reflexive Politics*, Dordrecht 1998.

Odhlédněme nyní od uvedených otázek týkajících se ostatně spíše důvodu platnosti práva, včetně ústavy, a vraťme se k původnímu problému „změnitelnosti“ pojmů v historickém vývoji. Zmínil jsem, že pojmy jako takové vůbec změně nepodléhají. Té podléhají konkrétní predikátní výrazy,<sup>523</sup> jejichž význam se proměňuje. Změna v syntéze výraz-význam však znamená vznik nového pojmu. Jestliže pojmy, jakkoli ostatně vztažené k „vnější“ či „skutečné“ realitě utvářejí realitu reflektovanou a popisovanou prostřednictvím sociální nebo právní vědy, pak tato reflektovaná realita podléhá sama změnám v důsledku vzniku nových pojmů, ať již měnících výrazy dosavadních výrazů nebo zakládajících významy zcela nové. To platí jak vzhledem k realitě aktuálně prožívané, tak k realitě minulé, již sice můžeme popisovat aktuálními pojmy (ani nám nic jiného nezbyvá), ovšem formujeme tak obraz odlišný od obrazu platného v době, kdy byla tato realita přítomností.<sup>524</sup> Pojem „demokracie“ v antické polis spoluformoval realitu docela jinak, že pojem „demokracie“ v 18. století nebo v současnosti.<sup>525</sup>

V této souvislosti je nutno se zvláštní pozorností přistupovat k dějinám idejí. Jednoduchá vize idejí proplétajících se dějinami nezávisle na svém aktuálním kontextu je dnes těžko přijatelná.<sup>526</sup> Je totiž mít vždy třeba na paměti, že každá idea získává svého vyjádření právě prostřednictvím pojmového aparátu. Proto platí, že je vždy zakotvená v konkrétním časovém a prostorovém kontextu. To neznámá, že by nebyla viditelná a popsitelná i mimo něj, nelze ji však z tohoto kontextu vytrhnout a pojmově uchopit „o sobě“, a to právě proto, že je

---

<sup>523</sup> Pro jistotu znovu uvádím, že predikátním výrazem jsou míněny právě výrazy spojené s určitou obecnou charakteristikou přiřaditelnou konkrétnímu objektu. Základní pojmy politické teorie, jako je stát, suverenita, demokracie apod. patří po formální stránce mezi tyto predikátní výrazy, které nabývají konkrétního smyslu ve spojení s konkrétním předmětem, bez něhož je jejich smysl pouze abstraktní.

<sup>524</sup> Totéž platí i při přijetí sociálně-konstruktivistického paradigmatu s tím rozdílem, že tu mizí referenční rámec, k němuž se pojmově „konstruovaná“ realita může vztahovat.

<sup>525</sup> K antickému pojmu demokracie a jeho vzniku viz vynikající studii Christiana Meiera, *Die Entstehung des Begriffes „Demokratie“*. *Vier Prolegomena zu einer historischen Theorie*, Frankfurt/Main 1970.

<sup>526</sup> Kriticky viz již J. G. A. Pocock, *The History of Political Thought: A Methodological Enquiry*. In: *Philosophy, Politics and Society*, Peter Laslett, W. G. Runciman (ed.), Oxford 1962, s. 183 – 202. Přehledně k následujícímu vývoji z kritického pohledu vůči klasickému pojetí dějin idejí Quentin Skinner, *The rise of, challenge to and prospects for a Collingwoodian approach to the history of political thought*. In: *The History of Political Thought in National Context*, Dario Castiglione, Iain Hampsher-Monk (ed.), Cambridge 2001, s. 175 – 188.

sama formována prostřednictvím znaků.<sup>527</sup> Soustředit se proto pouze na text bez ohledu na dobu a prostředí, v němž vznikl, není možné. To platí i pro základní texty teorie suverenity od počátku do současnosti. Z tohoto hlediska je třeba i samotnou představu nějakých dějin „ideje suverenity“ nahlížet s rezervou. Na druhé straně není tato skutečnost rozhodně důvodem pro rezignaci na hledání jakýchkoli vzájemných vazeb mezi texty a klíčovými pojmy, jež se v nich vyskytují. Jistě nelze mluvit o dějinách „ideje demokracie“ od antiky do současnosti již proto, že jde maximálně o dějiny jednoho výrazu, jehož významové prvky se zcela zásadně proměnily, ať již jde o význam pojmu „démos“ i pojmu „kratein“, nemluvě o procedurálních představách spojených s uvedeným výrazem v různých epochách. Dokonce i to málo, co bychom třeba mohli považovat za společný formální element tohoto výrazu (např. označení formy vlády) nepostačuje, neboť i význam toho, co lze subsumovat pod význam pojmu „vláda“ se v různých údobích zásadně odlišoval, a rozhodně tak tato formální „definice“ není s to určit alespoň hrubé kontury „ideje“ demokracie.

Přes tuto skepsi však je možné hovořit o určité ideji jako korelátu určitého konceptu, ovšem pouze tehdy, pokud významové jádro zůstává stejné. Mezi Bodinovým, Hobbesovým a Filmerovým pojetím suverenity lze jistě spatřovat četné rozdíly, nicméně základní tenor spočívající v „abstraktním“ momentu moci nevázané (pozitivními) zákony zůstává zachován, stejně jako mezi Hobbesovým, Hegelovým a Schmittovým pojetím vztahu suverenity a reprezentace, a to přes odlišné pohledy na způsob, jakým vzniká reprezentovaná jednotka či na to, za jakých okolností se suverénní rozhodování realizuje. Hovořit o dějinách určité ideje je možné, ovšem za předpokladu důkladné analýzy podstaty přisuzované určitému pojmu v rámci této ideje. Skinnerova a Pocockova rezignace na dějiny idejí v čase je založena na tak přísném sociokulturním determinismu, že činí z dějin politické filosofie a politické teorie pouze nesouvisející konglomerát dílčích analýz bez nároku na syntézu. Je ovšem založena na záměně dvou úrovní minulé reality, a to té, jež představuje formování minulé reality v současném historickém diskursu a v diskursu současném popisované epoše. Historik jistě nemůže jednoduše znovupřítomnit minulou realitu: pomocí svých pojmů ji nově formuje. Nicméně jeho činnost je z povahy jeho práce nutná. Proto není zapotřebí vyčítat historické vědě, stejně jako politologii či filosofii, snahu o typologizaci, a hledání společných ideových prvků dokonce i mezi autory, kteří o sobě vůbec nevěděli. To společné, co mezi nimi vzniká,

---

<sup>527</sup> Srov. Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l'Invisible*, Paris 1964, s. 154.

je totiž právě vzhled historického vědomí jako *tertium comparationis*. Nelze však přitom přestupovat libovolně pravidla a porovnávat neporovnatelné, tj. např. pouze výrazovou stránku bez ohledu na významy, nebo „anticipovat“ názory autorů na jevy, k nimž se sami nemohli ani teoreticky vyjádřit, nebo doplňovat jejich these do „koherentního“ systému myšlení. Všechny tyto postupy Skinner zcela správně označuje za mýty a v tomto ohledu lze s jeho kritickým pohledem jednoznačně souhlasit.

Právě taková analýza umožní odlišit případy kontinuity a diskontinuity pojmů: tedy případy, kdy syntéza výraz-význam zůstává v jádru zachována, a kdy je naopak tato syntéza rozdělena a jedna z jejích složek nahrazena jinou. Ačkoliv ve většině případů máme přirozenou tendenci soustředit se na případy, kdy se mění význam stejného výrazu, nelze rozhodně přehlížet ani druhý případ. Právě díky němu je např. význam Hobbesova „Commonwealth“ možné spojit s pozdějším (a dosud takto užívaným) pojmem status (viz níže). Právě v této souvislosti si lze ovšem uvědomit dvě závažné obtíže spojené s analýzou historického vývoje syntéz výraz-význam.

#### §54a

Jednou z nich je skutečnost, že k ní málokdy dochází naráz (pokud se nyní soustřeďujeme na změny v obecném způsobu používání určitého predikátního výrazu ve společnosti, bez ohledu na výše popsané problémy v synchronním používání predikátních výrazů). Současně většinou tato změna nekopíruje bezprostředně procesy změn ve společnosti: někdy jim předchází, jindy je zase následuje. Tyto procesy ovšem dnes můžeme v reflexi zachytit pouze opět jen prostřednictvím jazyka. Dochází tak k paradoxní situaci paralelní existence několika pojmů formujících odlišné reflexivně vnímané reality, ačkoliv vztažené k jedné realitě „vnější“ v jedné konkrétní epoše.

Nejlépe to lze ukázat na konkrétním příkladu. Moderní pojem „stát“ ve smyslu predikátního výrazu označujícího jednotu moci, teritoria a obyvatel se formoval postupně od 18. století, jak přehledně popsal např. již zmíněný Reinhard Koselleck.<sup>528</sup> V 17. století

---

<sup>528</sup> Reinhard Koselleck, *Die Geschichte der Begriffe und Begriffe der Geschichte*. In: Týž, *Begriffsgeschichten*, Frankfurt/Main 2010, s. 64nn. Koselleck tu používá pro tento stát termínu „kolektivní singulár“, aby jej odlišil od způsobu používání v předchozí éře, kdy se hovořilo pouze o státech v množném čísle, bez důrazu na nějaký jednotný prvek. Jeho termín může být snadno zaměněn s Tugendhatovým konceptem

označoval pojem „status“ ještě docela něco docela jiného než moderní stát (konkrétně to, co dnes označujeme pojmem „stav“) a i posléze byl pojem „stát“ dlouho chápán spíše jako dílčí jednotka vyššího celku – Říše – a jako výraz byl užíván spíše v plurální formě. Nicméně společenské změny, reflektované v současných sociálně-historických a právněhistorických disciplínách, vedoucí ke vzniku toho, co dnes označujeme jako (moderní) „stát“, nastaly již dávno předtím. Ernst-Wolfgang Böckenförde přesvědčivě ukázal souvislost vzniku státu s procesem sekularizace a úplného oddělení sféry náboženské a světské.<sup>529</sup> Jím popsaný „stát“ tak existuje od 16. století. Tento pojem ovšem formuje realitu 17. století v našem současném vnímání. Jde tedy o jinou realitu než tu, která byla reflektována současníky Machiavelliho. Lze si v této souvislosti vzpomenout na pregnantní Ricoeurův pojem „dvojitého statutu“ historické reality.<sup>530</sup>

Právě různá podoba vnímané reality v závislosti na čase je problémem ve vztahu pojmu a skutečnosti. Heiner Schulze tu nastiňuje čtyři možné varianty dynamiky vztahu významu a „vnější“ skutečnosti: význam a skutečnost se nemění (např. označení pojmu „strom“ dnes a před dvěma sty lety), význam zůstává stejný a k němu vztážená skutečnost se mění (pak je třeba vytvořit nové pojmy odpovídající nové skutečnosti), význam se mění a skutečnost se nemění (pak je třeba vytvořit nové výrazy), význam i skutečnost se mění (pak lze jediné pomocí pojmově-historické metody zjistit, který pojem odpovídá kterému objektu).<sup>531</sup> Takový pohled ovšem, není-li upřesněn, až příliš odděluje pojmy od reality a zapomíná na pojmovou formovanost reality. Jak bylo řečeno shora, skutečnost nelze pojmut jinak, než právě prostřednictvím pojmů. Mění se skutečnost je tedy sama měnící se pojmově zachycenou skutečností, a to prostřednictvím současných pojmů užívaných v historickém diskursu. Spíše lze tedy mluvit o tom, zda významy určitých výrazů v určité epoše korespondují s tím, jak je tato epocha vnímána pomocí těchže výrazů dnes.

Zůstaneme-li u dřívějšího příkladu, má se věc následovně: změna významu slova „status“ jistě reagovala na změny ve společnosti. Reagovala na ně však až druhotně, a to poté, co

---

„singulárních termínů“, které jsou ovšem právě opakem predikátních výrazů. Proto raději Koselleckovu terminologii v této souvislosti nepoužívám.

<sup>529</sup> Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Vznik státu jako proces sekularizace*, přel. Petra Dudková, Občanský institut 2005).

<sup>530</sup> Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris 2000, s. 367.

<sup>531</sup> Heiner Schulze, *Begriffsgeschichte und Argumentationsgeschichte*. In: Reinhard Koselleck (Hg.), *Historische Sémantik und Begriffsgeschichte*, Stuttgart 1979, s. 43 – 74.

začala být skutečnost také nově vnímána, tedy poté, co se objevily nové výrazy nebo nové významy již dříve používaných výrazů (např. právě pojem suverenity, předcházející nově vzniklému pojmu stát). Teprve poté, co nové pojmové vnímání vztahu náboženství a světské moci začalo nově formovat skutečnost v tehdejší reflexi, bylo zapotřebí i vzniku odpovídajícího pojmu, který by takto nově pojmově formované skutečnosti odpovídal. Přitom ovšem je tentýž pojem (s tímže výrazem i významem) zpětně použitelný i pro epochu předcházející jeho vytvoření, byť v konstrukci obrazu této epochy v současném historickém výzkumu. Böckenförde, který reflektuje společenskou realitu 16. a 17. století s odstupem na základě informací dostupných v naší době, tedy zpětně projektuje pozdější a dnes stále relevantní pojem „stát“ do této éry právě s ohledem na to, že i když on sám nebyl tehdy ještě rozvinutý, lze tehdejší realitu s jeho pomocí v našem vědomí a v současném historickém diskursu nejlépe zformovat, a to tak, aby pro nás byla dle těchto principů tato realita srozumitelná.<sup>532</sup> Samozřejmě i v tomto případě platí nárok racionálně-vědeckého postupu na referencialitu mezi historikovou výpovědí a historickou skutečností, jež nemá z hlediska tohoto postupu pouze povahu lingvistického faktu, neboť jinak by sám tento postup neměl smysl.<sup>533</sup>

Nechci samozřejmě tvrdit, že změna v obrazu společnosti zakládá její faktickou změnu, a že moderní stát vznikl pouze tím, že začala být *myšlena* suverenita ve smyslu abstraktního jádra moci, jež byla pak zpětně projektována do éry, kdy sama takto myšlena ani nebyla. Samotné pojmy vytvářejí právě realitu v historické reflexi, ovšem vztaženou k realitě zkoumané epochy. Moderní stát nevznikl tím, že byl o několik set let později takto nazván. Tento výraz je právě pouze predikátním pojmem charakterizujícím určitým jednotícím způsobem konkrétní historické fenomény, tedy konkrétní společnosti existující v minulosti. Samo jeho užití se ovšem opírá o poznání faktických změn ve struktuře fungování mocenských systémů, změn ve způsobu správy a též ve sféře náboženství (rozkol a konfesionalizace), ale také, zcela samozřejmě, změn v tom, jak byla skutečnost ve své době

---

<sup>532</sup> Se zcela stejným argumentem tak lze podle mého názoru reagovat i na výše zmíněnou Latourovu domněnku o příčině smrti Ramsese II. Samozřejmě, že v obrazu reality Ramsesových vrstevníků faraon na tuberkulózu nezemřel. Stejně tak neexistuje ve „vnější realitě“ pojem „virus tuberkulózy“. Přesto lze pomocí racionální vědecké metody přiřadit na základě konsensu pojem k prokazovaným výsledkům vědeckého výzkumu a následně jej použít i v historickém formování minulé reality tak, aby tato byla uspořádaná v reflexi dnešního člověka.

<sup>533</sup> Viz k této otázce zajímavě Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris 2000, s. 364nn.

dobovými autory sama vnímána a popisována.<sup>534</sup> Rozhodně tedy nelze jednoduše mluvit o „skutečnosti“, která se „změnila“ a „zapříčinila“ změny pojmů. Skutečnost se mění současně se syntézami výraz-význam, které jí v reflexi (ať již dobové, nebo historické) formují, ovšem tyto syntézy zprvu musí používat nových, dosud neobsazených výrazů, a teprve postupně mohou převzít výrazy dříve spojené s jinými významy. Sám Hobbes, ač používal výraz „*Commonwealth*“, anticipoval významem tohoto pojmu již vznik budoucího pojmu „stát“ ve smyslu kolektivní entity vybavené na svém území monopolem normotvorné moci. Současně ovšem stejným pojmem reagoval na proměny ve vnímání politické reality ve své době, včetně například dříve užívaného pojmu suverenity ve smyslu Bodinově či reprezentace ve smyslu Mikuláše Kusánského.<sup>535</sup> Pouze nemohl využít dosud „obsazeného“ výrazu „status“ pro jím popsanou entitu.

Schulzeho rozlišování situací, kdy se mění význam a nezmění skutečnost, nebo se změní skutečnost a nezmění význam, je tedy plausibilní, ale pouze do té míry, v jaké hovoří o vztahu pojmu a pojmového kontextu. Fakt, že dnes používáme pojem stát jako souhrnný název pro politické systémy utvářející se od 16./17. století, je možný jen díky tomu, že se od 18. století začal tento pojem pro tyto systémy vůbec používat, přičemž teprve v naší současné historické reflexi je zpětně používán pro starší epochu. Jednotlivé pojmy tak mohou být „pozadu“, nebo mohou naopak „předcházet“ komplexní změny ve skutečnosti, ovšem skutečnosti vnímané a popisované dnes. Hovoříme-li o tom, že vznik pojmu státu následoval skutečnému vzniku státu, jehož pojem ovšem sám máme jen díky takto „opozdilému“ pojmu, je to možné jedině díky oné dvouvrstevnaté podobě historické reality. Jak se nakonec vždy ukazuje, nejsou opozdilé významy, ale přiřazení těchto (nových) významů starším výrazům.

#### §54b

---

<sup>534</sup> Z tohoto posledního důvodu jsou vždy termíny vytvořené v určité době používány i v historickém diskursu pro popis této doby, byť mnohdy v pozměněném významu. Pro podobu antických politických systémů je proto i dnes používán pojem „polis“, zatímco pojem státu je, minimálně v diskursu zaměřeném úzce na problematiku teorie státu, vyhrazen pro politické systémy existující od 16./17. století.

<sup>535</sup> Viz k tomu Hasso Hoffmann, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin 1974.



Další obtíží v historickém vývoji vztahu pojmů a výrazů je problém časté nejednotnosti ve způsobu jejich užívání dokonce i v jedné době. Význam pojmu „demokracie“ byl již v Aristotelově periodě velmi nejednotně vykládán. Jak známo, význam Aristotelova pojmu „demokracie“ je jiný, než význam Platónova pojmu „demokracie“. Lze tu opět uvést, že nikdy nelze mít u žádného pojmu absolutní jistotu co do jeho způsobu výkladu jednotlivými lidmi. Stricto sensu bychom tak museli dojít k závěru, že každý člověk si utváří vlastní obecné pojmy, včetně vlastních výkladů toho, co je demokratický stát, suverénní stát nebo právní stát. Takový přístup je ovšem obzvláště z hlediska práva těžko přijatelný. Jistě, od toho je zde státní *moc* (vykonávaná v tomto případě soudy), aby vyložila význam výrazů objevujících se v normativních textech. Nicméně právě u historického výzkumu politických pojmů je toto řešení pochopitelně neuspokojivé: nejde o to, jak dané pojmy vykládaly soudy, ale jak tyto pojmy byly skutečně většinově chápány, tzn. jak byly v jazyku používány. Můžeme tak jistě konstatovat, že Arnisaeus používá pojem „*maiestas*“ jinak, než např. Pufendorf. Ovšem nelze říci, že by jeden či druhý výklad byl „správný“. Jde pouze konstatovat, že oba používají stejný termín ve zcela jiné souvislosti, podle jiných pravidel a s jiným významem. Jinými slovy, jde o dva zcela rozdílné pojmy. To ovšem na druhé straně nemusíme tvrdit o pojmu suverenity u Pufendorfa a Hobbese. Ačkoliv oba autoři k němu docházejí na základě odlišné argumentace i jiné historické zkušenosti, je přesto způsob jeho používání a souvislost s dalšími výrazy („nedělitelná“, „neomezená“ etc.) natolik podobný, že umožňuje mluvit o stejném pojmu. To platí i u ústavních textů: lze proto říci, že např. ústavy německých států z doby po r. 1815 používají výraz „suverenita“ v kontextu, který nedovoluje říci, že jde o pojem Hobbesův a Pufendorfovův, neboť smyslem jeho použití je dosáhnout dojmu relativní nezávislosti zemí na spolku, nikoli však jejich absolutní samostatnosti.<sup>536</sup>

Důležitým a dosud nezmíněným předpokladem funkčnosti pojmů ve formování námi vnímané (ať již formované, konstituované či konstruované) reality v uspořádaný celek je v této souvislosti existence konsensu nad jejich užíváním. To platí jak pro realitu minulou (prezentovanou v historickém diskursu), tak realitu současnou. Bez alespoň bazální shody na pojmech nelze vést žádnou diskusi: jednotlivé vnímané reality se pak odlišují a základní termíny politické teorie pak nemohou hrát roli, jež jim přísluší právě jako politickým pojmům

---

<sup>536</sup> Viz Michael Stolleis, *Souveränität um 1814*. In: Ulrike Seif (Hg.), *Konstitutionalismus und Verfassungskonflikt*, Symposium für Dieter Willoweit, Tübingen 2005, s. 101 – 115.

předpokládajícím společenství, na něž jsou aplikovány. Pojem svobody má smysl jen je-li sdílen s ostatními, podobně jako pojem moci. Je jistě pravda, že absolutní identita významů není zřejmě nikdy možná.<sup>537</sup> Nikdy dokonale nezjistíme, jaký zcela přesný význam druhá osoba určitému výrazu přisuzuje. Ovšem jak bylo zmíněno, je přesto nezbytná určitá míra intersubjektivního konsensu, a to jak v případě pojmu krůty, tak pojmů politické teorie, jako je svoboda, demokracie či lid. Jak bylo již uvedeno shora, je v západní civilizaci společným východiskem takového konsensu racionalita používání pojmů. Domnívám se, že i koncept tzv. jazykové kooperativity<sup>538</sup> lze subsumovat pod imperativy vycházející z racionality a z jí předpokládaného přesvědčení o racionální metodě utváření vztahu mezi výrazy a jejich významy. Jedině tak lze pak překonat i rozdíly v používání některého termínu v určité historické epoše a hovořit např. o suverénních státech vestfálské epochy (ačkoliv v této epoše termín suverénního státu nebyl v tomto dnešním významu rozhodně běžný). Ad absurdum dovedený sociální konstruktivismus to nedovoluje právě proto, že odmítá možnost „konstrukce“ minulé reality současnými pojmy. Přiznám se však, že logiku této argumentace nechápu, neboť právě pokud je minulé realita „konstruována“, mělo by být veskrze možné činit tak s použitím současných pojmů, a to právě proto, že nejde o „kopii“ minulé reality, ale její obraz formovaný dnešním jazykem a podle jeho pravidel. O jiné, než této dnešními pojmy zachycené realitě nemůžeme tak jako tak vůbec nic říci, neboť nám k tomu chybí odpovídající aparát. *Stricto sensu* bychom jinak museli realitu starého Egypta popisovat v hieratickém písmu a ve staroegyptštině.

## § 55

Dosud jsem hovořil o formování vnímané reality prostřednictvím pojmů, a došel k logickému závěru, že změna významů používaných výrazů nebo vznik pojmů a významů s sebou nese i změnu pojmově vnímané reality, přičemž je nutno odlišovat „dvojitý statut“ této reality s ohledem na faktor časovosti. Jak bylo řečeno, ahistorický charakter pojmů lze vysvětlit jedinečností vztahu mezi významem, výrazem a pojmem. Znak s jiným významem,

---

<sup>537</sup> Dokonce ani v případě předmětů každodenní spotřeby není identita jistá. Význam slova „krůta“ tak může diferovat člověk od člověka v závislosti na dotyčného pojmovém obrazu reality, jejíž je krůta součástí.

<sup>538</sup> Paul Grice, *Logic and conversation*. In. Peter Cole, Jerry Morgan (ed.), *Syntax and Semantics III. Speech Acts*, New York 1975, s. 41 – 58.

ač formálně stejně vypadající, je tedy jiným pojmem. Tomášův koncept občanské společnosti (*societas civilis*) je jiným pojmem než koncept občanské společnosti u Hegela (*bürgerliche Gesellschaft*), Marxe, nebo v postmoderním diskursu (*civil society*).<sup>539</sup> Podobně koncept reprezentace u Tertulliana je jiným pojmem než reprezentace u Hobbese, jež je zase zcela jiným pojmem než reprezentace např. u Althusia.<sup>540</sup> Jestliže tak Burke v dopise bristolským voličům koncept reprezentace spojil s reprezentací ideálního, empiricky nepřítomného celku, vyšel z pojmu reprezentace který nemá nic společného s pojmem reprezentace ve smyslu soukromoprávního zastoupení.<sup>541</sup> Pokud čeština a němčina mohou naštěstí pojmový rozdíl mezi zastoupením a reprezentací odlišit také výrazově, v angličtině je odlišení obou pojmů vyjádřených stejným výrazem možné jen významově a v praxi kontextově. To ovšem přesto neznamená, že by fundamentálně odlišné, a v tomto případě dokonce přímo protikladné pojmy byly na základě formální identity výrazu zaměnitelné. Každý z nich je součástí jinak zformované reality. Pojem reprezentace ve smyslu Hobbesově, ale též Sieyèsově, Burkeově, Hegelově, Leibholzově, Schmittově a pojetí Spolkového ústavního soudu, je založen na zcela jinak zformované realitě než pojem reprezentace u Althusia, Lockeho nebo Milla. První z nich formuje reálnou společnost do jednotného celku vybaveného jednou vůlí a schopného být reprezentován, ať již demokraticky, voleným parlamentem, nebo nedemokraticky, nevoleným panovníkem. Druhý vidí společnost naopak jako plurální celek bez jednotících vazeb. Jak níže ukážeme, jeho formativní prvek je ovšem daleko slabší.

Právě v této chvíli se však dostáváme k zásadní otázce vztahu reflexivně vnímané reality a normativního řádu. Viděli jsme, že pojmy samotné hrají charakter formujících prvků. V tomto smyslu jsou i ony samy vybaveny normativním nábojem. Koselleck tento charakter přisuzuje tzv. pojmům očekávání (*Erwartungsbegriffe*) zaměřeným na určitý ideální stav do budoucna (příkladem může být Marxův pojem beztřídní společnosti). Ve skutečnosti lze však každému pojmu přisoudit takový normativní charakter a to právě v míře, ve které sám usiluje o (spolu)dosažení řádu ve vnímané společnosti, ať již za pomoci generalizace na základě

---

<sup>539</sup> Např. němčina precizně oba pojmy dokáže oddělit i výrazově, a to jako „*bürgerliche Gesellschaft*“ a „*Zivilgesellschaft*“. Srov. Martin Walzer, *The Concept of Civil Society*. In: Týž (ed.), *Towards a Global Civil Society*, Oxford 1995, s. 7 – 28.

<sup>540</sup> Viz k tomu blíže zejména příslušné kapitoly již citované práce Hasso Hofmanna, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin 1974.

<sup>541</sup> Edmund Burke, (Letter to the electors of Bristol), *Burke's Politics*, Ross J. S. Hoffman a Paul Levack (edd.), New York 1949, s. 116.

empirické zkušenosti, na základě jazykových her nebo za pomoci idejí. Pozitivistické jednoduché rozdělení na preskriptivní a deskriptivní pojmy proto neobstojí, neboť samotná realita má „preskriptivní“ charakter, ať jde o realitu konstituovanou řečí nebo vědomím. I pojem „člověk“ tak lze vnímat jediné normativně. Poněkud drsně řečeno, tento pojem sám o sobě určuje, které jsoucno smí ještě v našem vnímání reality patřit k lidem, a které ještě nikoli. Jde tu tak koneckonců stále o otázku, nakolik je význam pojmu (v tomto případě význam pojmu člověk) určen absolutně (např. ideou člověka) a nakolik je výsledkem sociálních a kulturních kódů. Norma je však vždy součástí významu. Jako takovou ji proto nelze oddělit ani od reality. Kelsenovo striktní oddělení *Sein* a *Sollen* je možné jen za předpokladu, že bytí ztotožníme s bytím světa „o sobě“. Pakliže však hovoříme o empirických a mimoempirických jevech vnímaných prostřednictvím vědomí a jazyka (ať již je vztah mezi nimi jakýkoli), je takové dělení neudržitelné. Bytí samo je normou a norma odkazuje na bytí, na udržení toho, co je součástí takto vnímané reality.<sup>542</sup> Základní pojmy ústavního systému nejsou ničím jiným, než zformováním určité konkrétní podoby společenské reality prostřednictvím konkrétních pojmů. Tato společenská realita pak získává závazný charakter. Sám pojem člověka získává díky ústavní skutečnosti konkrétní kanonickou podobu. Je ovšem třeba říci, že tato formativní role pojmů je sama produktem moderní éry, v níž politická realita jako taková získává logickou strukturu prostřednictvím pojmů uchopenou. Právě tak je mimochodem třeba chápat i postulát disciplíny dějin idejí, že pojem existuje jen v moderně.<sup>543</sup> Vznik pojmu státu a suverenity, společně s komplementárními pojmy „individuum“, „svoboda“ „rovnost“ či „demokracie“ (v moderním uchopení) byly právě důsledkem této snahy o logickou a racionální konstrukci politické reality.

Bez ohledu na otázku závislosti významu pojmů na sociálních faktorech dojdeme v každém případě k závěru, že v pozitivním právu hraje normativní náboj obsažený v pojmech zcela dominantní roli. Deskriptivní a normativní pojmy nelze od sebe vůbec oddělit. I v normách ústavního řádu jde, jako v jakýchkoli vědeckých pojmech, o formování vnímané empirické skutečnosti. Sám pojem přetváří empirickou realitu do strukturovaného

---

<sup>542</sup> Např. princip lidské důstojnosti vychází právě z pojmu člověka, tedy ze všech součástí jeho významu. Míří tak na udržení lidské integrity, souladu empirické existence s takto pojmově určeným bytím. Totéž platí např. pro větu „veškerá moc vychází z lidu“, jež je opět konstatováním reality přítomné na úrovni jazyka a vědomí.

<sup>543</sup> Merio Scattola, *Begriffsgeschichte und Geschichte der politischen Lehren*. In: Riccardo Pozzo, Marco Sgarbi (Hg.), *Eine Typologie der Formen der Begriffsgeschichte*, Hamburg 2010, s. 71 – 90, zde s. 72nn.

celku – uzpůsobuje ji k tomu, aby mohla být „pojata“ vědomím. Nad empirickou heterogenitou vytváří ideální jednotu. Nejde přitom v této chvíli o to, zda jsou struktury jako formující principy samy obsaženy ve „vnější“ realitě nebo jsou produktem vědomí, neboť působí v každém případě až na úrovni pojmového konstituování reality.<sup>544</sup>

Smyslem pojmů konkrétního ústavního systému není tedy jen stanovit procedurální pravidla, ale především zformovat řád sám o sobě. Jestliže ostatně platí, že společenská realita je konstruována (či spíše formována) textuálně, pak ústava je právě mocensky vymahatelným textem zakládajícím závazný pohled na realitu. To je ostatně důvodem kritik samotné existence ústav jako vnučených konstrukcí reality ze strany některých obzvláště autorů, jež jsou ovšem logickým vyústěním sociálního konstruktivismu.<sup>545</sup> Ústava, ale také každý její pojem je vůči empirické skutečnosti *res formans*, jak trefně konstatuje Julien Freund.<sup>546</sup> Ústavou založený řád ve společnosti je pak *res formata*. Dualismus těchto pojmů je ostatně daleko pregnantnější než Sieyèsův dualismus *pouvoir constituant* a *pouvoir constitué*, neboť i každá ústava předpokládá již existující společenskou realitu, kterou pouze nově formuje. Na rozdíl od běžných pojmů ovšem pojmy obsažené v právním nebo dokonce ústavním řádu nejsou jen věci konsensuálního (a do značné míry dobrovolného) formování reality ve společném jazyku, ale jsou závazné a jejich normativní význam je vynutitelný. Formování je tu tak totéž co závazné normování. V tuto chvíli nastupuje ke slovu moc, která určuje závazný řád ústavní skutečnosti. Moc konkretizuje abstraktní normu obsaženou v bytí. Představa společenského života bez moci je nutně utopická,<sup>547</sup> neboť lidé musí žít vždy jen v jedné společné realitě založené na jednom principu jejího uspořádání, a musí proto existovat společná pravidla této reality: např. závazné určení základních pojmů jako je „člověk“. Pokud mimo sféru právního řádu budu v rozporu s konsensem považovat za referenční objekt slova „krůta“ skutečnou myš, s níž však budu zacházet tak, jako by význam slova byl nadále „krůta“ a upeču si ji, budu považován za blázna. Pokud však takovou záměnu udělám v oblasti pojmově normované v pozitivním právu, např. v oblasti pojmu „člověk“,

---

<sup>544</sup> Klasicky se tak Merlau-Ponty snaží najít střední cestu mezi scientismem a filosofií vědomí právě poukazem na určité struktury existující ve skutečnosti, které předcházejí vnímání (*Phénoménologie de la perception*, Paris 1976).

<sup>545</sup> Viz k tomu dále v této práci.

<sup>546</sup> Julien Freund, *Der Begriff der Ordnung*, *Der Staat* 19 (1980), s. 325 – 339.

<sup>547</sup> Srov. Helmuth Plessner, *Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus*. In: Týž, *Macht und menschliche Natur*, Frankfurt/Main 1981, s. 113nn.

bude to pro mne mít jasné důsledky vyplývající ze závazné právní úpravy. V tomto kontextu lze proto rozumět Schmittovu konstatování, že každý politický pojem je pojmem polemickým, a to proto, že představuje určitou normu, a nese v sobě tedy i negativní osten proti tomu, kdo by se proti této normě stavěl.<sup>548</sup>

## § 56

Dosud snad poněkud rozvláčný výklad se tu konečně dostává k jasným dílčím závěrům. Pojmy, které používá ústava, mají již na základě svého charakteru obecných predikátů s určitým jedinečným významem, který je platný pro všechny singulární předměty, k němuž se vztahuje. Tento význam nelze přitom analyzovat bez zařazení do kontextu ostatních pojmů v ústavě obsažených. Ústava sama formuje společenskou realitu do uspořádaného systému (mimochodem právě z této perspektivy lze vysvětlit i zdánlivě deskriptivní charakter právních norem projevující se v používání slovesa „být“). Hraje tedy sama podobnou roli jako reflexe skutečnosti v našem vědomí, ovšem s tím, že má povahu *obecně závazného a vynutitelného* obrazu skutečnosti. Právě struktura pojmů ovšem současně způsobuje, že ústavu nelze chápat jako soubor psaných slov a vět, ale soubor významů, které tato slova a věty nesou. Tyto významy nelze podrobit změně, aniž by byly změněny pojmy, a tedy i ústava jako celek a jí formovaná skutečnost. To platí i pro základní pojmy každého ústavního řádu, jako je lid, suverenita lidu apod. Věta „*veškerá moc ve státě vychází z lidu*“ není větou empirickou, nýbrž normativní, formující. Lze ji tedy chápat jedině z perspektivy účelu jejího významu (smyslu), jímž je zformovat určitým způsobem existující společenskou realitu. Podobně jako jakýkoli obecný pojem formuje realitu tím, že různé empirické předměty řadí (vždy prostřednictvím vět) do jedné skupiny. Vzhledem k tomu, že ústavodárce měl zakotvením uvedené normativní věty za cíl zformovat skutečnost právě tímto konkrétním způsobem, nelze ji chápat jako otevřenou každému možnému výkladu, jak bude ještě v následující podkapitole uvedeno, nýbrž právě a jen s ohledem na její zamýšlený smysl, a to v kontextu

---

<sup>548</sup> „*Alle politischen Begriffe entstehen aus einem konkreten, außen\ oder innenpolitischen Gegensatz und sind ohne diesen Gegensatz nur mißverständliche, sinnlose Abstraktionen. ... Jeder politische Begriff ist ein polemischer Begriff. Er hat einen politischen Feind im Auge und wird in seinem geistigen Rang, seiner intellektuellen Kraft und seiner geschichtlichen Bedeutung durch seinen Feind bestimmt.*“ (Carl Schmitt, *Hugo Preuß*, s. 5).

ostatních částí ústavního pořádku. Význam této věty nelze oddělit od významu jejích jednotlivých částí, především v tomto případě pojmů „veškerá moc“ a „lid“. Všechny tyto pojmy tvoří dohromady jeden významový celek. Jakákoli změna významu jen jednoho z nich by znamenala změnu celé věty. Ačkoliv by věta zněla formálně stejně, jejím novým významem by se změnila i ústava.

Jak bude ještě níže ukázáno, nejde tu o problém interpretace norem, jak by se mohlo na první pohled zdát. Významy totiž nelze interpretovat. Interpretovat lze pouze výrazy, a to právě tak, aby odpovídaly pojmům, přesněji řečeno jejich významům. Legitimovaný interpret, i když je to soud, se proto může odchýlit i od existujícího výrazu, pokud jeho aktuální význam neodpovídá významu zakotvenému v ústavě. Nemůže se ovšem odchýlit od významu pojmu, v tomto případě tedy smyslu normy. Věčné napětí mezi ústavní normou a ústavní skutečností lze chápat v tomto světle tak, že odchýlí-li se pojmová skutečnost od psané normy, je třeba přizpůsobit tomu výklad psané normy. To však právě neznamena, že by norma začala mít nové účinky, ale právě naopak. Je třeba, aby si i v nové pojmové realitě dokázala uchovat svůj formativní ráz ve stejné míře, jako předtím. Nové realitě nebudou přizpůsobovány významy použitých výrazů ale naopak: významům je třeba ve výkladu přizpůsobit výrazy tak, aby tyto odpovídaly nové realitě.<sup>549</sup> Nezáleží na konkrétním výrazu, ale na konkrétním účelu použití pojmu.<sup>550</sup> Pokud se např. změní v běžném jazyku význam přisuzovaný ve větách slovu „suverenita“ oproti stavu předpokládanému v ústavní normě, není řešením nový výklad tohoto slova, ale naopak takový výklad ústavní normy, jež zaručí účinnost normě v tom významu, jaký měla v době vzniku ústavy, tedy jaký vyplývá z významového kontextu ostatních pojmů ústavy. Pojmy jako takové, které v celku ústavy formují realitu, totiž změnit nelze a nelze je ani nahradit „výkladem“, aniž by ústava ztratila svou podstatu. Pokud se skutečně ukazuje, že ani pojmy jako takové v uvedeném smyslu

---

<sup>549</sup> Banálním, ale zřejmým příkladem může být v Ústavě ČR pojem „každý občan“. Samozřejmě významem tohoto pojmu je občan ČR. Ve chvíli, kdy ČR uznává i princip evropského občanství jako součást platného právního řádu, je třeba výraz občan použitý v Ústavě vykládat právě jen jako „každý občan ČR“. Tím však rozhodně není nově interpretován význam, ale právě pouze výraz je ve výkladu upřesněn v duchu míněného významu.

<sup>550</sup> Lze tu poukázat i na intencionální definici pojmu (Begriff) u Paula Lorenzena, *Methodisches Denken*, Frankfurt/Main 1968, s. 35n. Podle té je možné, aby dva výrazy byly spojeny s jedním pojmem. To může platit i při překladech, ne však v každém případě (jak bylo ostatně zmíněno). Viz také Ernst Tugendhat, *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, s. 196: „zwei Prädikate stellen denselben Begriff dar, wenn sie auf dieselben Gegenstand zutreffen.“

nejsou schopny dostát požadavku na formování reality, a to nikoli pro zastaralost výrazů, ale významů, je nutné změnit ústavu jako takovou.

Bylo uvedeno, že pojmy nelze chápat bez jejich významového kontextu. Ten je tvořen celkovou reflexivní realitou, v níž se vyskytují, a jíž spoluformují. Neexistuje tak ani „obecný“ pojem národa ani „obecný“ pojem státu, platný v každé epoše a každém prostoru, ježto tyto pojmy, jako ostatně jakákoli idea, mohou mít smysl v konkrétním časoprostorovém kontextu. Ve Francii je národ v politickém smyslu i jeho suverenita vnímán podstatně odlišně než ve střední Evropě nebo ve Spojeném království. V ústavních normách i reálně existující ústavní realitě těchto zemí je pak logicky význam těchto pojmů nutno vnímat diferencovaně, a to s ohledem na jejich původ i systematiku v kontextu ostatních normativních částí ústavního pořádku. Karl Larenz v této souvislosti navrhl používat v právní vědě, s poukazem na Hegela, velmi pregnantní koncept „konkrétně-obecných“ pojmů.<sup>551</sup>

V této souvislosti tedy není třeba se přít o to, zda je určitému výrazu, jako je stát, politický národ apod., přiřazován v různých diskurzech různý význam. To je jistě nezpochybnitelný fakt, jenž byl popsán shora. Týká se to i suverenity. Ostatně právě proto mohl Arnisaeus hovořit o sdílené suverenitě, Constant o suverenitě omezené, Laski o suverenitě plurální a konečně Bodin a jeho nástupci až do dnešních časů o suverenitě ve smyslu neomezené transcendentální normotvorné moci. V těchto různých kontextech termín suverenity nabýval odlišných významů a s nimi vytvářel vždy jedinečný pojem. To platí i pro jeho užití v historických ústavních normách.<sup>552</sup> Ovšem právě tak je třeba mít na paměti, že jsou to právě pojmy, které spoluvytvářejí objektivní skutečnost, aniž by ji pouze odrážely. Každý (konkrétně-obecný) pojem je pak také v rámci určitého existujícího normativního systému naplněn konkrétním obsahem, platným právě v tomto systému. Spočívá-li například pojem parlamentní formy vlády na konceptu reprezentativní demokracie, pak současně

---

<sup>551</sup> Karl Larenz, *Zur Logik des konkreten Begriffs*, Deutsche Rechtswissenschaft 5 (1940), s. 279 – 299. Viz také Ralf Walkenhaus, *Konservatives Staatsdenken*, s. 300nn. K hegelovskému pojetí konkrétně-obecného a jeho relevanci v současnosti viz pozoruhodnou práci Slavoje Žižka, *Die Tücke des Subjekts* (v anglickém originále *The Ticklish Subject. The Absent Center of Political Ontology*), Frankfurt/Main 2010, s. 138nn. Žižek správně upozorňuje, že vztah konkrétního k obecnému je v tomto případě vždy poznamenán neuskutečnitelností obecného v „čisté“ podobě. Obecné je konkrétní právě proto, že nikdy nezíská v uskutečnění takovou podobu, jež by odpovídala plně jeho pojmu (*tamtéž*, s. 145). Právě toto konstatování pak platí i na právní obecně-konkrétní pojmy, jako je politický lid či stát.

<sup>552</sup> Viz již zmíněnou práci Michaela Stolleise, *Souveränität um 1814*, passim. Srov. také, stručně Utz Schliesky, *Souveränität*, s. 96n.



předpokládá určitý konkrétní smysl pojmů reprezentace i demokracie. Tento smysl je pak nutno vykládat při vědomí skutečnosti, že oba pojmy jsou spolu v určitém vztahu: význam pojmu demokracie je tu tedy spojen s významem pojmu reprezentace a naopak. Pokud by si každý mohl vykládat tyto pojmy zcela různorodě, stala by se reprezentativní demokracie sama o sobě formalizovaným konceptem, jehož význam by se stal hříčkou v rukou toho, kdo by měl aktuálně pravomoc takto absolutní interpretace. Jak bylo uvedeno již shora, pak by takový neomezený interpret mohl význam pojmu „každý“ libovolně změnit, např. ve smyslu významu dnešního výrazu „nikdo“.

Je-li předpokladem normy, zvláště pak normy ústavního charakteru, její objektivní platnost, pak musí být tato norma určena právě významem svého pojmu, nikoli jen slovní formou - výrazem. Demokratická ústava předpokládá určitý objektivní obsah pojmu demokracie, jakkoli je jeho objektivita vázána na konkrétní ústavní systém a není tedy absolutní.<sup>553</sup> Podobně také koncept reprezentativní demokracie postrádá význam, není-li také pojem reprezentace obdařen, v rámci daného ústavního systému, konkrétním významem, jenž od něj nelze jednoduše oddělit. O proměnlivých významech výrazu „reprezentace“ jsem se již zmínil. Koncept reprezentativní demokracie zakotvený v ústavním pořádku kteréhokoliv státu přesto nutně spočívá na jediném jedinečném pojmu s právě jedním významem. Jestliže v anglosaském světě se mohly vést diskuse o tom, zda je tamní reprezentativní systém nutně spojen s ideou národa a jeho obecného dobra či pouze se stavovským zastoupením, v Německu se pojem reprezentace (po počátečních snahách jej spojit s klasickým prvkem stavovského zastoupení)<sup>554</sup> vyvinul jako alternativa vůči tradičnímu konceptu stavovského zastoupení, založená právě na ideji znovuzpřítomnění celku. Spojitost pojmu reprezentace a posléze reprezentativní demokracie s ideou jednotného lidu a jeho

---

<sup>553</sup> V této souvislosti se jako plausibilní může ukázat pojem „relativní objektivita“, jenž v podobné souvislosti používá Arnold Köttgen, *Nation und Staat*, *Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1933), s. 190nn.

<sup>554</sup> Např. u Roberta von Mohl, jenž systém reprezentace chápe částečně ve smyslu korporativního zastoupení, v němž „již spojení zástupců jednotlivých zájmů tvoří přirozené a dostačující zastoupení celku“ (*Das Repräsentativsystem, seine Mängel und die Heilmittel*. In: Týž, *Politische Schriften*, hg. von Klaus von Beyme, Berlin 1966, s. 175, podobně s. 203). Mohl tu ovšem ještě zaměňuje pojem reprezentace a zastoupení. Zatímco o zastoupení mluví v případě jednotlivých shromáždění, reprezentaci spojuje se systémem jako takovým. Ani on tedy není odpůrcem myšlenky jednoty; naopak tzv. obecné zastoupení (*Allgemeine Vertretung*), jakkoli složené ze zástupců individuálních zájmů, již zastupuje celek a jeho členové nesmějí přijímat instrukce od svých svazů.

jednotného zájmu evidentní.<sup>555</sup> Diskuse se tak mohla vést (a vedla) nanejvýš o tom, zda je tento pojem s to tváří v tvář heterogenní společnosti plnit svůj normativní smysl a zda jeho smyslu odpovídá struktura existujících ústavních institucí a způsob jejich fungování.<sup>556</sup> Ostatně tato diskuse je vedena dosud, jak ukazují nejnovější návrhy na koncept reprezentativní demokracie rezignovat (včetně dotyčného termínu).<sup>557</sup> Nebylo však pochyb o tom, že tento pojem zakládá konkrétní normativní implikace: nepřípustnost imperativního mandátu, povinnost poslance jednat coby reprezentant celku ve shodě s (jím dle jeho nejlepšího svědomí indikovaným) zájmem všeho lidu apod. Pokud Carl Schmitt označil koncept reprezentace za „barokní ideu“ neschopnou dostát potřebám současnosti,<sup>558</sup> útočil současně na klíčový princip jednoho chápání demokracie, a to ve prospěch konceptu absolutní (nerepresentativní) identity vládnoucích a ovládaných v osobě vůdce. Z jiných důvodů odmítal myšlenku reprezentace i Leibholz, jenž považoval koncept formování společenské jednoty pomocí této normativní ideje za neadekvátní společenskému rozložení dneška.

Koneckonců i Kelsen si byl skutečnosti, že je ústava spojena s konkrétně-obecnými pojmy, vědom. Jestliže tyto pojmy napadl jako založené na fikci, bylo to proto, že se domníval, že jejich význam odkazuje do nadpozitivní sféry a je empiricky irelevantní. Popíral tím ovšem současně jejich formující charakter. V Kelsenově pojetí se norma může opírat jen o pozitivní základní normu. Proto normativismus odmítá pojmy, které se samy staví nad ústavu samotnou (tedy pojem ústavodárné moci lidu, pojem suverenity, reprezentace atd.) jako fiktivní. Logicky však z téhož důvodu odmítá i systém, který je na těchto pojmech založený, jako nefunkční. Kelsenem proklamovaný pojem demokracie je tak v rozporu

---

<sup>555</sup> Srov. k tomu podrobněji Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie im 20. Jahrhundert*. 3. Aufl., Berlin 1966, s. 48nn.

<sup>556</sup> Kromě dříve již zmiňovaných klasických děl Gerharda Leibholze, Hanse Kelsena či Josepha Schumpetera viz k této diskusi tak např. Ulrich Scheuner, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: Kurt Kluxen (hg.), *Parlamentarismus*, 5. Aufl., Königstein/Taunus, s. 372; Dolf Sternberger, *Grund und Abgrund der Macht*, Frankfurt/Main 1962, s. 241.

<sup>557</sup> Klasicky již Ralf Dahrendorf, *Democracy and its critics*, New Haven 1989 (česky *Demokracie a její kritici*, Praha 1998); viz též přehledně Russel J. Dalton, *New Forms of Democracy? Reform and Transformations of Democratic Institutions*. In: Bruce E. Cain et al. (ed.), *Democracy transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*, Oxford 2003, s. 1 – 23, Berthold Rittberger, „Copy and paste“: *Parlamentarisierung jenseits des Nationalstaates*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 137 – 160.

<sup>558</sup> Carl Schmitt, *Staat, Bewegung, Volk*, s. 42.

s reprezentativním modelem a s principem volného mandátu, čehož si byl Kelsen velmi dobře vědom. Totéž lze říci rovněž o mnohých poválečných pluralistických konceptech. Jestliže Dolf Sternberger konstatuje provokativně, že koncept ústavodárné moci lidu je čirý nesmysl,<sup>559</sup> je to jistě logický závěr jím přijatého pluralistického paradigmatu, z něhož nově vykládá pojem demokracie. Nicméně toto pojetí je evidentně v rozporu s významem pojmu demokratického právního státu spojeného v ústavním pořádku s pojmem reprezentace a suverenity lidu. Sternberger se také nesnažil o spojení svého konceptu s existujícím právním řádem – naopak, chápal jej jako výzvu pro nové formování ústavní skutečnosti, podobně jako později „mimoparlamentní opozice“ usilující o odstranění parlamentarismu. Podobný závěr lze učinit i o Schumpeterově konceptu demokratické „metody“, neboť i ta se vylučuje se systémem reprezentativně-demokratické ústavnosti.

Na závěr této kapitoly tak mohu, společně s Karlem Larenzem, konstatovat: „*skutečnost myslíme vždy jen prostřednictvím našich pojmů a nemůžeme proto při jednotlivé aplikaci práva odhlédnout od jednou přijatých základních pojmů.*“<sup>560</sup> Změníme-li tak pojmy objevující se v normativním řádu, změníme i samotnou skutečnost, kterou jimi označujeme a formujeme.

---

<sup>559</sup> Dolf Sternberger, *Nicht alle Staatsgewalt geht vom Volke aus. Studien über Repräsentation, Vorschlag und Wahl*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1971.

<sup>560</sup> Karl Larenz, *Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart*, 2. Aufl., Berlin 1935, s. 44.

## XII. LZE „REDEFINOVAT“ ZÁKLADNÍ POJMY ÚSTAVNÍHO ŘÁDU?

### § 57

V předchozí kapitole jsem se snažil vyřešit otázku vztahu ústavního řádu s jím používaným pojmovým systémem. Došel jsem k závěru, že ústavní řád lze chápat jedinečně ve světle konkrétně-obecných pojmů. Nejde tedy o výrazy (slova), které se v pozitivním ústavním textu objevují, ale o významy, které tato slova nesou. Význam nevyplývá ze slova samého, ale není ani předmětem libovolné interpretace daného slova, nýbrž je spojen se slovem v jednom pojmu, který je historicky zcela jedinečný a neměnný. Měnit se mohou pouze významy, které ovšem vedou ke vzniku nových pojmů a nahrazení těch stávajících. Ústava, která stojí na určitých pojmech, je proto neoddělitelně spojena s jejich významy. Myslím, že již touto samotnou skutečností je zodpovězena otázka, zda jde v ústavě používané pojmy „redefinovat“ s ohledem na měnící se okolní skutečnost. Protože je však tento argument pozoruhodně tvrdošijný, pokusím je ještě jednou věc rozebrat.

Na rozdíl od pokusů zcela odhodit „neaktuální“ pojmy se argument „redefinice“ používá zejména v případech, kdy neexistuje zájem (nebo spíše odvaha) usilovat o změnu ústavní normy jako takové. I v tomto případě však hraje „společenská skutečnost“ roli hlavního prostředku prokazujícího nutnost „redefinovat“ pojmy. Jak jsem ukázal v úvodu, je suverenita právě jedním z prvních pojmů, jež jsou tu na řadě, společně s pojmem lidu a jeho zájmu.

Shora bylo uvedeno, že význam slov se v historii velmi proměňuje. Týká se to i tak klíčových slov, jako je právě lid, národ, stát, obecné dobro, občanská společnost. Pojmy založené na těchto slovech byly v dějinách velmi odlišné, což lze ukázat na složitých peripetiích vývoje významu slova *koinonia politike* od Aristotela doposud. Nelze ovšem přesto tyto pojmy směšovat a hovořit o vývoji jednoho pojmu od antiky do současnosti, pakliže se kontexty a významy daného výrazu zcela proměňovaly. „*Repraesentatio (pecuniarum)*“ u Cicera nemá jako pojem vůbec nic společného s pojmem „*Représentation (de la nation)*“ u Sieyès. Jde zkrátka o dva různé pojmy mající společné pouze výrazovou část. Význam a referenční objekt (pakliže je oddělujeme) jsou odlišné. Tak jako nelze pojem „suverenity“ používaný Hobbesem vykládat co do jeho významu jinak, než jaký má právě u

Hobbese v kontextu jeho teorie, nelze ani určitý pojem ústavy oddělit od významu, který má v kontextu celého ústavního řádu, a s nímž byl sám do ústavy vtělen. Je iluzí představovat si ústavu jako pouhé uskupení slov do podoby jakéhosi seznamu *à la carte*, z něž lze libovolně vybírat a „reinterpretovat“ pojmy bez ohledu na jejich systematiku a význam (jenž koneckonců ze systematiky do značné míry vyplývá). Každý znak pretenduje označit právě jeden význam, resp. referenční objekt.<sup>561</sup>

Vyjdeme-li například z přesvědčení, že stát je pouze „sebeorganizací společnosti“ (Preuß, Laski),<sup>562</sup> a jeho vůle je výslednicí střetávání společenských zájmů, je to bezesporu na úrovni teorie možné, třeba i přesvědčivé. Nejde ovšem o „redefinici“ pojmu, ale o vytvoření nového významu slova „stát“, jenž nemá nic společného s pojmem (konceptem) státu jako uskutečnění mravní ideje (Hegel), pojící členy společenství v jednotný celek,<sup>563</sup> politické jednoty (Schmitt), nebo mocenské organizace (Jellinek, Gerber). Této „redefinici“ odpovídá i nový význam slova „lid“, který je nyní popsán jako heterogenní společnost existující jen jako empirická realita, nikoli ideální jednotu. Představa empirické reality nás tu ovšem nesmí mást, neboť i klasický pluralismus si tuto představuje jen prostřednictvím pojmů. Jde tedy pouze o jiné formování skutečnosti než prostřednictvím konceptu jednotného lidu. Klade do popředí společenskou heterogenitu, nad níž se nesnaží vytvořit pojmovou jednotu kategoriálně odlišného státu. Opakem tohoto pojetí je koncept počítající s jednotou, jež má být překonáním empiricky zjištěné heterogenity a jejích odstředivých tendencí ideou společného zájmu (ať již plynoucí z nezávislé ideje jako u Hegela nebo ze společenské smlouvy jako u Hobbese a Rousseaua). Důvodem úsilí o toto formování není nějaká touha po dominanci, ale naopak, zachování svobody jednotlivce před mocenskými tlaky ve společnosti

---

<sup>561</sup> Tak již ve vztahu k singulárním pojmům Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, s. 26n. Podobně Husserl, *Logische Untersuchungen*, § 12, který každému kateorematickému výrazu přiřkládá jeden význam a jeden odlišný objekt Srov. Willard Van Orman Quine, „Every singular term names or purports to name just one object“ (*Word and Object*, Cambridge (USA) 1960, s. 90). Srov. k tomu Ernst Tugendhat, *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, Frankfurt/Main 1967, s. 148. V této souvislosti není třeba řešit otázku vztahu referenčního objektu a významu (viz výše) – na individuálním vztahu pojmu a významu tu tato otázka nic nemění.

<sup>562</sup> Srov. kriticky Carl Schmitt, *Hugo Preuß. Sein Staatsbegriff und seine Stellung in der deutschen Staatslehre*, Tübingen 1930.

<sup>563</sup> Jak Hegel výslovně podotýká, nestojí stát na moci; „*das Haltende ist allein das Grundgefühl der Ordnung, das alle haben*“ (*Grundlinien*, § 278).

(tak je třeba chápat Hegelův koncept svobody).<sup>564</sup> Oba dva popsané koncepty jsou radikálně odlišné, přičemž ani o jednom z nich nelze říci, že by realitu „popisoval“ nesprávně.<sup>565</sup>

Zmíněná rezignace na dosavadní pojem lidu ve smyslu jednotného a vnitřně ideálně homogenního celku (důvodem homogenity tu přitom rozhodně nejsou etnické faktory, neboť jde právě o homogenitu ideální, jejímž cílem je zformovat dosud empiricky nezformované), vede k chápání ústavního konceptu politického národa a jeho zájmu jako fikce. Zájem lidu (v Ústavě ČR ekvivalent „zájmu všeho lidu“ podle čl. 23) je pak „redefinován“ ve výslednici společenských sil a zájmů nebo v majoritní zájem. Jak bylo shora uvedeno, nejde tu však o redefinici pojmu, nýbrž změnu významu slova. Pojem není nově definován, nýbrž nahrazen. Je to něco jiného, než pokud pouze dvěma způsoby např. definujeme Hobbesovu suverenitu, za použití odlišných výrazových prostředků, ovšem s cílem popsat jeden a tentýž význam (v tomto směru je třeba s pojmem „definice“ a „redefinice“ zacházet velmi obezřetně).

Jestliže u termínu „stát“ a „lid“ jsme mohli ještě diskutovat nad tím, jaký je vlastní význam těchto slov v ústavním pořádku, ať již českém nebo jakémkoliv jiném (většinou to nemusí být na první pohled zřejmé), a tedy i o jaké pojmy se tu vlastně jedná, je u termínu „zájem všeho lidu“ situace již jasnější. Novým významem tohoto výrazu totiž dochází k dalekosáhlým praktickým implikacím pro další části Ústavy (mějme přitom na paměti, že to vše stále vychází ze shora přijaté „redefinice“ „státu“ a „lidu“). Vzniká totiž otázka, co pak reprezentuje poslanec? Je to jednotný lid nebo je to lid ve smyslu (významu) heterogenní společnosti? V prvním případě je normativní implikací jeho povinnost reprezentovat celek a řídit se jeho celkovým (společným) zájmem. Pokud takový zájem „redefinujeme“ ve smyslu heterogenního konceptu lidu jakožto nejednotné společnosti, nemůže jít než o „zájem vši heterogenní společnosti“. Jak bylo uvedeno shora, lze si tu logicky představit jen dvě možné varianty podoby takového zájmu v singulární podobě.

První možnost je, že poslanec bude hledat výslednici reálných zájmů jako surogát, resp. „redefinovaný“ význam pojmu „zájem všeho lidu“. Co to však konkrétně znamená, pokud se

---

<sup>564</sup> Viz k tomu pregnantně Joachim Ritter, *Moralität und Sittlichkeit. Zu Hegels Auseinandersetzung mit der kantischen Ethik*. In: Týž, *Metaphysik und Politik. Studien zu Aristoteles und Hegel*, Frankfurt/Main 2003, s. 280 – 309, zde zvl. s. 308.

<sup>565</sup> Již zmíněný Schmitt realitu Výmarské republiky považoval ostatně za bližší právě Preuřovu pojetí (Carl Schmitt, *Eine Warnung vor falschen politischen Fragestellungen*, *Der Ring* 3 (1930), Heft 48, s. 844 – 845).

střetávají (jak tomu velmi často bývá) dva protichůdné zájmy, např. na zvýšení a snížení daní? Má se poslanec přiklonit k aritmetickému průměru střetávajících se pozic? Nebo se má podříditi většině? Ať bude jeho výsledný postoj jakýkoliv, bude s ním část společnosti nespokojena. Z perspektivy „redefinice“ tento postoj rozhodně nereflektuje substanciální zájem, ale pouze a jen zájem určité skupiny či skupin. Suma jednotlivých zájmů nedá dohromady zájem obecný; proto ani princip zastoupení zájmů prostřednictvím zájmových organizací není schopen „generovat“ společný zájem.<sup>566</sup>

Druhou možností je, že obsahem redefinice bude povinnost respektovat pouze empirický většinový zájem v reálné společnosti (namísto hypotetického zájmu lidu). V důsledku tohoto pojetí je menšinový zájem logicky eliminován (tak jako v Kelsenově chápání demokracie). Pokud se všichni poslanci budou dotyčnou normou řídit, nebude menšinový zájem zastoupen v parlamentu vůbec. Tento důsledek lze samozřejmě přijmout, je však otázka, zda bude slučitelný se systematickou zbytku demokratických ústav (práva menšin atd.). Navíc zřejmě není ani pro pluralistickou pozici příliš plausibilní.

Oba uvedené postupy předpokládají empirickou objektivitu zájmu „všeho lidu“, tedy i jeho empirickou přezkoumatelnost (většinový zájem nebo výslednice zájmů). Vždy pak logicky vedou k možnosti přezkoumat, zda poslanci tento empiricky zjistitelný zájem skutečně respektují. Rozhodování je pak důsledkem logického řetězce, v němž pro svědomí poslance není místa. Logickým důsledkem shora popsané cesty „redefinice“ je tak nejpozději v tomto bodě nutný rozpor s ústavní normou, tedy s volným mandátem poslance.

Zbývá ještě jedna teoretická možnost, která není založena na konceptu jednoty lidu, a to zpětné odvození významu společného zájmu ze samotného konání poslance. Jde o jakési obrácení normy a výsledku jejího dodržování: zájmem všeho lidu je to, co poslanec jednoduše koná, v souladu se svým svědomím. Pokud je „zájem všeho lidu“ významově určen tak, že nejde ani o substanciální zájem národa jako celku, ani výslednici zájmů ani majoritní zájem, ztrácí dotyčné ustanovení vůbec normativní povahu. Co je pak totiž poslanec povinen prosazovat? Musí vůbec něco prosazovat? Také tato cesta končí ve slepé logicky uličce. Svědomí poslance není v kontextu ústavního řádu normativním *východiskem*, ale pouze *měřítkem* jeho konání v souladu s normou. Pokud by neexistoval normativní

---

<sup>566</sup> Viz již Ulrich Scheuner, Ulrich Scheuner, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: *Verfassungsrecht und Verfassungswirklichkeit*. Festschrift für Hans Huber, Bern 1961, s. 222 – 246.

imperativ pro konání poslance, jakkoli opřený o ideální jádro práva, byl by samotný smysl poslanecké funkce založené na volném mandátu pochybný.

Je zjevné, že snaha o „redefinici“ by tu byla spíše nepochopením významu pojmu „zájem všeho lidu“ v systematické reprezentativně-demokratického systému. Tento zájem je regulativní ideou, nikoli empiricky definovatelnou kategorií.<sup>567</sup> Má tedy ryze normativní povahu. Sám pojem lidu má v kontextu pojmosloví reprezentativní demokracie zcela jinou povahu než v případě korporativního zastoupení podle principu imperativního mandátu, jak koneckonců uznávají i odpůrci tohoto systému jako neschopného reflektovat aktuální podobu společnosti.<sup>568</sup> Z této perspektivy je třeba přistupovat k otázce, „čí“ zájem je vlastně obecný zájem či zájem všeho lidu.<sup>569</sup> Poslanec je povinen hájit zájem celku tak, jak jej on sám prostřednictvím svého svědomí odhaluje. Právě díky tomu, že nejde o zájem empiricky daný a přezkoumatelný, nemusí být prosazovaný postoj všech členů parlamentu identický. Jen díky ideji společného zájmu je tak nakonec zaručena rozmanitost fakticky přítomných zájmů v parlamentu. Současně je na úrovni teoretické garantováno, že žádná skupina ve společnosti není z rozhodování vytěsňena. Idea jednoty umožňuje faktickou rozmanitost. Je-li negována, vede empirická rozmanitost naopak k eliminaci rozmanitosti. V případě přijetí pluralistického paradigmatu se stává koncept obecného zájmu dříve či později neudržitelným a jeho „redefinice“ ve skutečnosti představuje vznik pojmu (konceptu) nového.<sup>570</sup> Nehledě

---

<sup>567</sup> Srov. k této problematice Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Gemeinwohlvorstellungen bei Klassikern der Rechts- und Staatsphilosophie*. In: Herfried Münkler, Karsten Fischer (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn III. Konkretisierung und Realisierung öffentlicher Interessen*, Berlin 2002, s. 43 – 66.

<sup>568</sup> Kromě Kelsena též velmi přesvědčivě Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie im 20. Jahrhundert*, s. 44nn.

<sup>569</sup> V této souvislosti podle mého názoru nepostupuje správně například Claus Offe, pokud se snaží definovat objekt obecného zájmu, resp. obecného dobra bez přihlídnutí k ústavnímu kontextu, který je jediným normativním interpretačním vodítkem pro odhalení skutečného významu tohoto pojmu, resp. odpovídajících pojmů v ústavě (Claus Offe, *Wessen Wohl ist das Gemeinwohl?* In: Herfried Münkler, Karsten Fischer (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn II. Rhetoriken und Perspektiven sozial-moralischer Orientierung*, Berlin 2002, s. 54 – 76, zvl. s. 65nn). Z filosofického a teologického hlediska lze sice o pojmu „obecného dobra“ diskutovat, ovšem, jak bylo výše popsáno, je třeba přitom vzít v úvahu, že předmětem diskuse jsou často různé pojmy, jimž je společný pouze týž výraz. *Bonum commune* u sv. Tomáše Akvinského je tak docela jiným pojmem než *bonum commune* u Althusia nebo *bien publicu* Rousseaua či Robbespierra.

<sup>570</sup> Někteří autoři v této souvislosti volají po reprezentativním chování zájmových svazů jakožto aktérů pluralistického systému (Herbert Krüger, *Die Stellung der Interessenverbände in der Verfassungswirklichkeit*, Neue Juristische Wochenschrift 1956, s. 1217 - 1221; Týž, *Von der Notwendigkeit einer freien und auf lange Sicht angelegten Zusammenarbeit zwischen Staat und Wirtschaft*, Münster 1966.



na obecně spornou schopnost partikulárních sil orientovat se ideou obecného dobra jinak než jen jako rétorickou „sebeútěchou obecným dobrem“ (K. von Beyme)<sup>571</sup> není pluralistický koncept „obecného zájmu“ či jakýkoli jeho výrazový surogát konsistentní s ostatními pojmy „klasické“ ústavní teorie moderního státu.<sup>572</sup> Tato teorie opřená o ústavní skutečnost je založena na existenciálním pojetí lidu jako jednoty, a to právě ve smyslu ideální, nikoli empirické reality.<sup>573</sup>

## § 58

Koncept „redefinice“ základních výrazů používaných v „klasických“ politických teoriích ale i ústavních normách vede dříve nebo později k vlastní logické nefunkčnosti. Každý její zastánce musí nutně dojít k závěru, že pojmy těchto teorií tvoří určitý logický celek propojený určitými výrazy „běžného jazyka“, které již podrobit „redefinicí“ nelze. Výpadek některého z nich zbortí celou složitou pojmovou strukturu reality, kterou tyto pojmy v jejich celku formují. Náhrada kteréhokoliv z nich mění celý kontext. V případě ústavních řádů

---

O parlamentních stranách jako nových nositelích reprezentativního charakteru hovoří Ulrich Scheuner, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: *Verfassungsrecht und Verfassungswirklichkeit. Festschrift für Hans Huber*, Bern 1961, s. 222–246. Ovšem v těchto pojetích jde fakticky o návrat k systému reprezentace, pouze s tím, že reprezentanty se mají stát svazy a strany samotné. K tomu naopak kriticky z pohledu pluralismu Hans Herbert v. Arnim, *Gemeinwohl und Gruppeninteressen. Die Durchsetzungsschwäche allgemeiner Interessen in der pluralistischen Demokratie. Ein Beitrag zu verfassungsrechtlichen Grundfragen der Wirtschaftsordnung*, Frankfurt/Main 1977. Také Arnim hovoří o „deficitu obecného dobra“, jenž je podle něj řešitelný „znovupromyšlením celého ústavního konceptu“, ovšem tak, aby tento koncept více dokázal brát v potaz i obecný zájem, např. pomocí soudní kontroly. Paradoxně se tak navrácí ke konceptu, z jehož odmítnutí vyšel. K otázce nového pojetí obecného dobra v kontextu pluralismu a jeho udržitelnosti lze odkázat na čtyřsvazkový monumentální sborník Herfrieda Münklera a Haralda Bluhma (ed.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn*, I - IV, Berlin 2002.

<sup>571</sup> Klaus von Beyme, *Gemeinwohlorientierung und Gemeinwohrrhetorik bei Parteiliten und Interessengruppen*. In: Herfried Münkler, Harald Bluhm (hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn II. Rhetoriken und Perspektiven sozial-moralischer Orientierung*, Berlin 2002, s. 137 – 156, zde s. 155. Viz též předchozí poznámku.

<sup>572</sup> Typickým příkladem je pokus o spojení výrazu „obecné vůle“ s teorií her a teorií veřejné volby u W. G. Runcimana a Amartya K. Sena, *Games, Justice and the General Will*, *Mind* 74 (1965), s. 554 – 562, ještě dávno před Johnem Rawlsem. Ovšem lze vzpomenout i na pojem „obecného dobra“ v nacistickém právu, který rovněž neměl kromě výrazové stránky nic společného s pojmem „obecného dobra“ v kontextu ústavního pořádku reprezentativně-demokratických politických systémů. Viz k tomu vynikající habilitaci Michaela Stolleise, *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*, Berlin 1974.

<sup>573</sup> V tomto smyslu viz Joseph Isensee, *Das Volk als der Grund der Verfassung. Mythos und Relevanz der Lehre von der verfassungsgebenden Gewalt des Volkes*, Opladen 1995.

vedou takové pokusy k absurdním důsledkům. Ani případná změna principu vázaného mandátu (jakkoli by sama o sobě představovala frontální útok na jádro ústavy), po níž v minulosti někteří zastánci pluralismu logicky volali, by tu nestačila.<sup>574</sup> Daleko logičtější důsledkem zpochybnění pojmové architektury „klasických“ teorií demokracie a na nich stále ještě založených ústav je požadavek jejich radikálního odstranění, nového „promyšlení“ a „rozšíření“ demokracie (jež opět znamená náhradu pojmu novým), promyšlením či odstraněním slova „stát“ apod., tedy cesta, jíž jdou zásadovější představitelé pluralismu a filosofické postmoderny.

Legitimní otázku, která se v tuto chvíli může naskytnout jako možná námitka, představuje správnost samotného východiska: jsou opravdu významy pojmů v ústavě tak jasné, aby je nebylo možné podrobovat úpravám a zpřesňování? Jistě je přece pravda, že odhalit smysl určitého ustanovení nemusí být někdy snadné, podobně jako nemusí být lehké jednoznačně určit význam určitého pojmu u některého autora. Právě koncept suverenity u Hobbesa je toho dokladem. Je až pozoruhodné, jak mohl být jeden autor v minulosti interpretován tak rozličně: od ideového předchůdce totalitarismu po zakladatele moderního liberalismu nebo konzervatismu. Do podobně široké interpretační sítě lapila věda i Platóna, Rousseaua či Hegela, nemluvě o některých kontroverzních autorech 20. století jako byl Schmitt či Heidegger. V tomto okamžiku musíme však rozlišit mezi významem a tím, jak je tento význam explikován. Byl již zmíněn problém nekonečného regresu spočívajícího v tom, že explikaci významu nelze provést jinak, než opět prostřednictvím pojmů a dalších významů. Absolutní jistota takového postupu je proto iluzorní. Významu se vždy můžeme jen přibližovat, absolutní jistota explikace tu však nikdy nebude. To přesto nemusí znamenat úplnou rezignaci na přezkoumatelnost významu samotného. Cestou k překonání nejistoty ve výkladu významu je v ústavní teorii určení významu pomocí kontextu a kritérií racionality. Ta umožňují řetězení významů do logických pojmových struktur, které do sebe vzájemně zapadají a vytvářejí přijatelný a srozumitelně zformovaný obraz reality. Přijatelnost tu znamená jeho akceptabilitu ze strany kteréhokoliv jednotlivce nezaloženou pouze na fakticitě moci, proto nezbytným prvkem takto zformovaného systému je i udržitelný legitimační koncept. Shora uvedený příklad linie vedoucí racionálním výkladem k absurdním

---

<sup>574</sup> Typicky v prostřední tzv. mimoparlamentní opozice v Německu 70. let a strany Zelených v rané éře její existence.

závěrům a negaci výchozích principů je podle mého názoru dokladem toho, že na alespoň přibližné poznání významu nelze rezignovat. Je přitom pro tuto chvíli nepodstatné, zda je tímto významem mimojazyková entita, nebo zda je odvozen ze struktury jazyka. I ve druhém případě totiž pravidla užívání jazyka zakládají všeobecně akceptovaný výklad významů. Mohu zde také odkázat na výše uvedený rozdíl mezi skutečnou „redefinicí“ a novým určením významu. Redefinice je nepochybně přípustná, pokud se pravidla užívání jazyka změni tak, že určitý výraz získá nový pojem a je proto zapotřebí novými výrazovými prostředky podle těchto pravidel popsat původní význam. Takový postup je však něco docela jiného, než obsahová změna ve významu určitého slova.

Jistěže tedy nemusí být na první pohled zřejmý význam jednotlivých pojmů ve větě „*veškerá moc vychází z lidu*“, stejně jako ve větě „*každý má právo na život*“ apod. Přesto lze podle mého názoru plausibilně jejich význam dovozovat jak z pojmového kontextu v rámci daných vět, tak z větného kontextu celé ústavy. Pokládáme-li např. význam slova lid v uvedeném ustanovení za synonymum pojmu „*občanská společnost*“ či „*plurální lid*“ v současném diskursu sociálních věd,<sup>575</sup> vede to k normativním implikacím, jež byly shora popsány, a nakonec k disharmonii s jinými ustanoveními Ústavy (volný mandát ve smyslu čl. 26, potažmo i čl. 23). Z toho lze vyvodit, že je třeba význam chápat jiným způsobem. Znovu na tomto místě zdůrazňuji, že nejde o pouhý problém interpretace právních pojmů, jak je klasicky popisován v učebnicích teorie práva, neboť namísto nové interpretace stávajících výrazů s přihlédnutím k jejich dosavadnímu významu jde přímo o změnu významů. „Reinterpretace“ či „redefinice“ klasických termínů státovědy proto nemá nic společného s užitím klasických cest interpretace právních pojmů (gramatický výklad, systematický výklad, historický výklad, přihlédnutí k doktríně etc.), ježto jejím cílem není skutečná „reinterpretace“, ale instalace nových významů a pojmů.

---

<sup>575</sup> Např. Peter Häberle vykládá pojem lidu právě ve smyslu plurální mnohosti (*Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes im Verfassungsstaat – eine vergleichende Textanalyse*, Archiv des öffentlichen Rechts 112 (1987), s. 85). Podobně i Jean Cohen, *Interpreting the Notion of Civil Society*. In: Martin Walzer (ed.), *Towards a Global Civil Society*, Oxford 1995, s. 35 – 41.

To, co jsem uvedl o logice redefinice termínů „klasické“ státovědy na příkladu spojení „zájem všeho lidu“, platí analogicky také pro pojem suverenity. Také ten má v kontextu současných ústavních systémů určitý konkrétní smysl. Problémem je jeho odhalení. Fenomenologická analýza základních pojmů ústavního řádu, již navrhoval Leibholz, je jistě zajímavou metodou, nicméně předpokládá, že „skutečnou“ podstatu pojmů lze zcela oddělit od pozitivní právní úpravy.<sup>576</sup> Z hlediska dané ústavní skutečnosti se proto jako vhodnější jeví analýza významů pojmů právě v podobě, jakou předpokládá tato skutečnost. I pokud tyto významy směřují do metajuristické sféry, jsou součástí pozitivní ústavní reality a jako takové je tedy nelze jednoduše negovat. V ústavní skutečnosti reprezentativně-demokratického státu je pak suverenita korelátem státnosti samotné. Smysl má tak pouze ve spojitosti se substantiálně pojatým pojmem jednotného lidu a jeho zájmu jako objektivní regulativní (tedy pojmovou skutečnost formující) ideje. Opět přitom platí, že objektivita je tu vázaná právě na konkrétní sociokulturní a ústavní systém.

Pokud bychom termín „suverenity lidu“ vykládali například ve významu „plurální“ suverenity H. Laskiho, je zjevné, že „suverénní lid“ by zde musel být vykládán jako suverénní společnost. V takto významově určeném pojmu je explikačním východiskem jen (pojmově zprostředkovaná) empirická realita, tedy nikoli intence obsažená v ústavních pojmech. Cokoliv, co v normě odkazuje na mimoempirickou ideu, jako např. ideu jednoty, je a priori negováno. Ústava je tu nikoli výchozí normou, ale sama je výsledkem střetávání společenských zájmů stejně, jako podle ní přijímané zákony. Společnost v tomto pojetí ovšem nemůže být suverénní jako celek, neb postrádá substantivní podstatu; „suverénní“ jsou tak v konečném důsledku jen vítězně se prosadivší zájmy. Nepřijmeme-li určité objektivní hranice platnosti pozitivního práva, mohou takto suverénně jednající zájmové skupiny činit vše. Pokud hranice přijmeme, padá s nimi koncept suverenity jako takový, neboť je již nelze určit rozhodnutím společnosti podle výše uvedeno principu (ani konsensus tu nepomůže, neboť by se musel neustále opakovat, aby zahrnoval každého empirického jednotlivce v každém okamžiku), ale jen pomocí systémově-externích faktorů, např. zjevením

---

<sup>576</sup> Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 16nn. Kriticky viz Arnold Köttgen, *Rezension - Das Wesen der Repräsentation*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 58 (1930), s. 290nn.

či fikcí konsensu (někým ovšem interpretovaného). Jenomže právě stanovení (či odstranění) těchto hranic je klíčovým problémem suverenity, nikoli otázka výkonu moci v jejich rámci. Pokud jsou tyto hranice určeny partikulární vítěznou skupinou ve společnosti s tím, že nově „redefinovaný“ pojem suverenity lidu to umožňuje oficiálně i tak přijmout, pak opět ztrácí smysl prvky odkazující v ústavách na zájem všeho lidu či práva jednotlivců, jak bylo ostatně již nastíněno shora. Pouze koncept suverenity lidu ve smyslu jednotného celku tu jako pojem formující pojmově vnímanou skutečnost (nikoli tuto skutečnost pouze popisující) ve smyslu regulativní ideje dokáže poskytnout odpověď tím, že určené hranice jsou výsledkem obecného zájmu a společné vůle, s níž se může každý jednotlivec ztotožnit.<sup>577</sup> Suverenita je v ústavním systému vyjádřením principu jednoty ústavy a jednoty práva, která je předpokladem jeho nároku na platnost. V tomto smyslu je suverenita podmínkou a zdrojem práva jako takového.<sup>578</sup> Tímto zdrojem je však právě ze své podstaty jako formující ideje odkazující v ústavní skutečnosti do metajuristické sféry mimo empirickou realitu.

Jistěže lze namítat, že v empirickém světě se nakonec prosadí vždy jen určitý partikulární zájem. Majoritní, případně i minoritní skupina ve společnosti může, disponuje-li dostatečnými mocenskými prostředky, fakticky dosáhnout suspenze dosavadní ústavy a prosazení nové, originární ústavy. Pokud však takto se prosadivší zájem sebe sama označí za zájem partikulární, neguje tím svobodu jednotlivce, přesněji řečeno jednotlivce patřícího do jiné společenské skupiny. Pokud naopak stojí na sebelegitimizačním konceptu suverenity lidu, je myšlenka svobody uchována. Jde tu však především o to uvědomit si, že ústava sama nezobrazuje pouze společnost, ale formuje ji, jak bylo shora naznačeno, pomocí svých pojmů ve zformovaný společenský řád. Jakožto ideální norma proto stojí nad skutečností. Jinými slovy, právě proto, že se reálně mají tendenci prosazovat pouze partikulární zájmy a lidé přirozeně jednájí podle svých zájmů, stojí nad těmito zájmy jako vyvažující síla ústava a jí zformovaný stát, který (a která) do tohoto heterogenního celku vnáší ideu jednoty a společného zájmu.

---

<sup>577</sup> Proti výhradě, že tu jde nutně o „rousseauismus“ lze namítnout, že Rousseau chápal *volonté générale* jako substanciální entitu, k níž se lze empiricky přiblížit. Takové chápání však není z perspektivy logiky pojmu suverenity vůbec nutné: vůli i zájem lidu lze chápat právě a jen jako sociálně-psychologickou kategorii, normativní ideu fungující jako relativně-objektivní norma, nikoli však jako existenciální jsoucno.

<sup>578</sup> Helmuth Plessner, *Grenzen der Gemeinschaft*, s. 116.

To, co na první pohled může vypadat jen jako pokrytecké sebeospravedlnění moci, je podmínkou ideje svobody jednotlivce. Je to předpokladem udržitelnosti myšlenky, že každý akt veřejné moci musí být ospravedlnitelný vůči každému jednotlivci jinak, než pouhou fakticitou akceptace. Že tento akt je jednáním v zájmu všeho lidu, nikoli jen jedné skupiny. Koncept suverenity národa takové ospravedlnění umožňuje, je-li ovšem spojen s principem reprezentace.<sup>579</sup> Koncept plurální suverenity nikoli. Pouhá redefinice tu nestačí. Myšlenka plurální suverenity totiž opět ústí do důsledku logicky rozporného se zbytkem materiálního i formálního ústavního pořádku. Rezignace na myšlenku homogenizace společnosti v pojmu jednotného lidu či politického národa (s jednotnou vůlí coby regulativní ideou) koncept suverenity lidu vylučuje. V konečném důsledku vylučuje také suverenitu jako takovou. Chápe ji totiž jen jako absolutní (faktická) moc v empirickém smyslu, nikoli jako symbolické centrum moci na abstraktní úrovni. A tady již Preuß či Duguit právem namítali, že v empirickém světě je neomezená moc nemyslitelná. Dnešní argumenty kritiků ideje suverenity jsou stejné jako před sto lety a v konstatování empirického faktu jistě pravdivé. Stejně jako tehdy však pomíjejí fakt, že idea suverenity lidu nebyla nikdy chápána ve smyslu empirické skutečnosti, ale skutečnosti normativní.

## § 60

V posledním odstavci jsem se již pustil do apologie pojmu suverenity jako takového. Domnívám se však, že se shora uvedených souvislostí vyplývá, že v ústavním pořádku ČR, stejně jako ústavních rádech většiny okolních států, je třeba význam tohoto pojmu a odpovídajících pojmů v Ústavě (v ČR „svrchovaný stát“ ve smyslu čl. 1 ods. 1 ve spojení s čl. 2 odst. 1 Ústavy ČR) vykládat s ohledem na systematiku ústavy a jí používaných dalších

základních termínů („lid“, „veškerá moc“, „zájem všeho lidu“, „zastupitelská demokracie“) právě ve smyslu suverenity nedělitelné, nezadatelné a neomezitelné. Jinými slovy, metoda fenomenologické analýzy tu dochází ke stejným závěrům jako metoda výkladu kontextuálního. Jak bylo již poukázáno shora, jde tu o odhalení významu, jaký pojem

---

<sup>579</sup> Pokud je reprezentace negována, jako např. u Michela Foucaulta, stává se suverenita sama pouhým absolutním násilím (viz kriticky Clemens Kammler, *Michel Foucault. Eine kritische Analyse seines Werks*, Bonn 1986, s. 194nn). Viz k této souvislosti mezi pojmem reprezentace a pojmem suverenity mou studii *Legitimita moci v postmoderní době*, s. 66nn.

svrchovanosti a související pojmy v ústavním pořádku má, nikoli o jeho výklad dovolující odchýlit se od tohoto významu. Tento význam je zapotřebí odkrýt v souladu se systematickou klíčových pojmů ústavy, čehož předpokladem je ovšem důkladná znalost teoretického původu jednotlivých klíčových pojmů ústavy a jejich vzájemné provázanosti. Jak bylo řečeno, je pojem zastupitelské demokracie nutně spojen se specifickým pojetím lidu, které se liší od pojetí lidu v přímé demokracii nebo v systému zastoupení podle imperativního mandátu.<sup>580</sup> Pokud by tak byl termín „svrchovaný stát“ vykládán například ve smyslu „omezeně suverénního státu“ s odkazem na princip „omezené suverenity“, jednalo by se za prvé evidentně o aditivní změnu pojmu. Je totiž zřejmé, že je-li třeba k suverenitě připojit adjektivum „omezená“, je zřejmé, že bez tohoto adjektiva je myslitelná jako neomezená. Za druhé by však (pokud bychom např. přijali tezi, že omezenost tu patří přímo k významu suverenity) takový výklad slova znemožňoval funkčnost dalších pojmů v Ústavě, především odvozenosti „veškeré moci“ z lidu. Pak by totiž existovala jistá moc z lidu neodvozená omezující jeho suverenitu a tedy i absolutní „svrchovanost státu“. Námitka, že Ústavní soud může již dnes s odkazem na materiální ohnisko „omezit“ moc ústavodárce reprezentujícího lid, je lichá, neboť soud sám v takové chvíli jedná jako reprezentant lidu, a proto i jeho omezující mocenský akt bude aktem moci vycházející z lidu. Případné užití Jellinekovy klauzule o sebeomezení státu<sup>581</sup> je jistě možné, ovšem pouze v té míře, že stát, potažmo lid disponuje jako jediný nástroj takového sebeomezení, včetně možnosti jeho zrušení. Samozřejmě je možné pak argumentovat empirickou omezeností suverenity, a to jak externí, tak interní.<sup>582</sup> K této námitce se vrátím níže; každopádně ona sama nezpochybňuje význam pojmu jako takový, pouze jeho relevanci ve vztahu k „vnější“ skutečnosti.

Redefinice pojmů „klasické“ politické teorie a státovědy tak, jak se ukazuje, není redefinicí pojmů, ale jejich faktickým nahrazením pojmy novými, pouze ve stejné formální podobě s těmi předchozími. Takové nahrazení ovšem, pokud je realizováno pouze ve vztahu k individuálním pojmům, ve skutečnosti vždy vede k nefunkčnosti celého systému, v němž se

---

<sup>580</sup> Tak podotýká i Gerhard Leibholz, *Strukturprobleme der modernen Demokratie*, Karlsruhe 1958, s. 247.

<sup>581</sup> „Jeder Act staatlichen Willens (ist) eine Beschränkung des Staatswillens und zwar, da diese Beschränkung dem Staate nicht von Außen aufgedrungen ist, sondern aus der inneren Natur seines Willens hervorgeht, eine Selbstbeschränkung.“ (Georg Jellinek, *Die rechtliche Natur der Staatsverträge*, Wien 1880, s. 27).

<sup>582</sup> Dieter Grimm, *Souveränität – zur aktuellen Leistungsfähigkeit eines rechtlich-politischen Grundbegriffs*. In: Tine Stein, Hubertus Buchstein a Claus Offe (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 304–310.

pohybují. Každý pojem ústavy, tak jako ostatně každý pojem vůbec, má určité místo v pojmově formované skutečnosti, které je jedinečné. Toto místo přitom není založeno na jeho formální podobě (výrazu), ale významu. Bez ohledu na to, zda tento význam reprezentuje nějakou „vnější“ skutečnost či formuje skutečnost novou, je jisté, že tuto skutečnost nemůžeme vnímat než pomocí jeho prostřednictvím. Tak je tomu i u práva, které představuje v daném normativním systému jedinou vnímatelnou normativní realitu. Ať má mít tato realita povahu re-prezentace „vnější“ normativní reality (jako v přirozenoprávních konceptech), sociálně a mocensky podmíněné konstrukce reality (jako v právním pozitivismu a do důsledků dovedeném sociálním konstruktivismu a právním pluralismu) nebo formování reality podle racionálních pravidel, je vždy nakonec jediným prostředkem, na který se můžeme odkázat, nemáme-li se ubrat přímo k hledání vztahu k „vnější“ realitě prostřednictvím metafyziky. Uvedený prvek formování skutečnosti je přitom v ústavní normě přítomen vždy bez ohledu na zaujaté paradigma; pojmy totiž formují vnímanou realitu v uspořádaný celek vždy, ať již to, co formují, představuje jen dřívější konstruovanou realitu nebo realitu „vnější“, existující nezávisle na pojmech. Je třeba si uvědomit, že rozdíl mezi politickou vědou a právem spočívá právě v metodě: zatímco pro první je východiskem zkoumání empirické reality, druhá je zaměřena do oblasti ryze normativní. Oboje nelze zcela oddělit (což platí zejména pro oblast státního práva),<sup>583</sup> na druhé straně je však záměna obou přístupů či jejich smíšení příčinou podstatné části současných teoretických kontroverzí ohledně základních pojmů ústavní teorie, jak koneckonců bude ještě popsáno v následující kapitole.

Svůdnost konceptu „redefinice“, jež spočívá ve sloučení teoretického radikalismu s udržení stávajících ústavních řádů (mohli bychom mluvit o jakémsi „vytunelování ústavy“) naráží z perspektivy pojetí ústavy jako *res formans* na jeho logické konsekvence, neboť část ústavy je takovými „redefinicemi“ formována nově (a tím fakticky změněna, i kdyby se na ní nezměnila ani čárka) a stává se nekonzistentní se zbytkem ústavního pořádku, jak bylo

---

<sup>583</sup> Tak již Hermann Heller, *Vom Sinn der Politik*. In: Týž, *Gesammelte Schriften*, Bd. 1, Leiden 1971, s. 431 – 435 a týž, *Staatslehre*, s. 51. Podle Hellera má státověda politický obsah a představuje podoblast vědy o politice. Současně ovšem Heller oblast práva a politiky metodologicky od sebe odlišuje, přesto, že objekt studia – v tomto případě stát – je tentýž. Podobně ovšem postupuje i Carl Schmitt, jenž rovněž určuje pojem státu pomocí pojmu politična a posouvá jej tak implicitně do sféry nauky o politice, aniž by ovšem sféru politiky a práva zcela propojoval. U obou vždy zůstává přesah práva do sféry abstraktně-ideální komplementární, nikoli však zaměnitelné, vůči konkrétně-empirické sféře politiky.



poukázáno na několika příkladech.<sup>584</sup> Proto nakonec zbývá jen jediná, shora naznačená námitka, a to přizpůsobit ústavu a ústavní pořádek jako celek nové společenské realitě, která neumožňuje stavět právní řád na zastaralých pojmech, které měly být již dávno odhozeny na pojmové smetišť. Na prvním místě se to přitom samozřejmě týká opět právě pojmu suverenity.

---

<sup>584</sup> Není mimochodem bez zajímavosti, že s myšlenkou, že se právní pojmy ústavního řádu mohou otevřít jakýmkoli teoretickým konceptům obecných idejí dobra, spravedlnosti a obecného zájmu, přišla ostatně poprvé relativisticko-dynamická idea práva propagovaná ve 30. letech v nacistické právní vědě. Srov. k tomu Bernd Rüther, *Entartetes Recht. Rechtslehren und Kronjuristen im Dritten Reich*, München 1998, s. 97.

### XIII. SUVERENITA VS. FAKTICKÁ MOC ANEB K EMPIRICKÉMU VÝKLADU IDEÁLNÍCH POJMŮ

#### § 61

Stalo se dnes již téměř klasickým stereotypem, vykládat pojem suverenity ve smyslu absolutní moci přítomné v empirickém světě.<sup>585</sup> V negativním smyslu tento výklad dochází k představě jakéhosi hrůzného, vše pronikajícího státního násilí vůči jednotlivci a celé společnosti. V kontextu mezinárodních vztahů tomuto výkladu odpovídá představa států jako absolutně nezávislých a vnitřně uzavřených mocenských systémů. „Objevem“ pluralistických a nejrůznějších dalších pojetí pak má být skutečnost, že v současném systému „již“ žádný stát není suverénní, nebo že ani státní moc není „již“ neomezená ani dovnitř, ani navenek. Pojem suverenity je pak v logickém důsledku odsunut do kabinetu ústavních kuriozit, společně s pojmem národního státu a národního zájmu, nebo zcela zásadně „redefinován“. Nadšení z těchto nových „objevů“ je přitom málo pochopitelné, jak proto, že nejsou nové, tak proto, že nemíří na podstatu problému suverenity. Zrekapitulujme si nejprve jejich argumentaci. Jak dále uvidíme, opírá se tato z velké části o (údajný) rozpor mezi aktuální sociální realitou a „tradičním“ pojmem suverenity. V této kapitole se budu věnovat pouze této argumentaci. V následujících kapitolách pak bude následně rozebrána i podstatnější část pluralistické argumentace zpochybňující koncept suverenity nikoli pro jeho „nepravdivost“ či „fiktivní charakter“, ale pro jeho neschopnost plnit v současné době roli jednotící ideje, jež mu přísluší, neboť neodráží způsob současné konstrukce společenské reality.

Oblíbenou thesí postmoderní kritiky „klasické“ suverenity je změna pravidel mezinárodního soužití států, nejlépe označovaných jako „*rules of the game*“: pravidlo suverénní rovnosti, neintervence a reciprocity.<sup>586</sup> Tím, že se tato pravidla „*sovereignty game*“ mohou změnit, mění se i pojem suverenity. Konstitucionalizací mezinárodního

---

<sup>585</sup> Kriticky k tomu s řadou příkladů již Ulrich Haltern, *Was bedeutet Souveränität?*, Tübingen 2007.

<sup>586</sup> Georg Sørensen, *The Transformation of the State. Beyond the Myth of Retreat*, Basingstoke – Hampshire 2004, s. 103nn.

práva<sup>587</sup> a uznáním samostatných zájmů světového společenství doznává pak i pojem suverenity změn.<sup>588</sup> Vestfálský systém států je nenávratně věcí minulosti a současné zapojení států do systémů mezinárodních organizací znemožňuje jejich skutečnou nezávislost. Suverenita je v Chartě OSN podřízena principům pozitivního práva, čímž je její mimoprávní charakter vyloučen. Je současně omezena (povinnost dodržovat lidská práva, zákaz útočné války) a samo mezinárodní uznání států závisí mnohdy na podobě ústavních principů, na nichž je založen.<sup>589</sup> Mezinárodní právo může být státům efektivně vnuceno.<sup>590</sup> „Klasické dogma suverenity“ ve smyslu nezávislosti států je tak pohřbeno.<sup>591</sup>

Kromě zpochybnění externí suverenity dochází rovněž ke strukturálním proměnám státnosti samotné. Stát nedisponuje absolutní mocí nad svým teritoriem a svými obyvateli, a to jak v důsledku výše uvedených mezinárodních vlivů, tak také vlastních interních faktorů. Společnost uvnitř států se stále více diferencuje, tradiční schémata politické identity se rozpouštějí. I když se stát z interního pohledu jeví jako jediný zdroj norem a držitel kompetenční kompetence, ve skutečnosti není jeho moc vůči společnosti neomezená. Namísto starého „uzavřeného“ státu nastupuje stát „otevřený“.<sup>592</sup> Namísto hierarchické integrace nastupují nové formy integrace uvnitř funkcionálně diferencované společnosti, v rámci jejich jednotlivých subsystémů. Vnitřní homogenita tradičního státu je nahrazena

---

<sup>587</sup> Viz Jochen Abr. Frowein, *Konstitutionalisierung des Völkerrechts*, Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht 39 (2000), s. 427 – 445; Martin Nettesheim, *Von der Verhandlungsdiplomatie zur internationalen Verfassungsordnung: Überlegungen zum Entwicklungsstand des internationalen Wirtschaftsrechts*, Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie 19 (2000), s. 205 – 208; přehledně Christoph Möllers, *Der vermisste Leviathan. Staatstheorie in der Bundesrepublik*, Frankfurt/Main 2008, s. 91nn

<sup>588</sup> Gunnar F. Schuppert, *Souveränität – überholter Begriff, wandlungsfähiges Komplex oder „born 1576, but still going strong“?*. In: Tine Stein, Hubertus Buchstein a Claus Offe (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 255.

<sup>589</sup> Srov. Michael W. Reisman, *Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law*. In: Gregory H. Fox, Brad R. Roth (ed.), *Democratic Governance and International Law*, Cambridge 2000, s. 239 – 258.

<sup>590</sup> Bardo Fassbender, *Sovereignty and Constitutionalism in International Law. Sovereignty in Transition*, Oxford 2003; též, *The United Nations Charter as Constitution of International Community*, Columbia Journal of Transitional Law 36 (1998), s. 529 – 619.

<sup>591</sup> Ulrich K. Preuss, *Souveränität – Zwischenbemerkungen zu einem Schlüsselbegriff des Politischen*. In: Tine Stein, Hubertus Buchstein a Claus Offe (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, s. 324. Podobně Helene Stacy, *Relational Sovereignty*, Stanford Law Review 55 (2003), s. 2029 – 2060, zde s. 2037; Stephen Krasner, *Sovereignty. Organized Hypocrisy*, s. 9.

<sup>592</sup> Rainer Wahl, *Europäisierung und Internationalisierung*. In: Gunnar F. Schuppert (Hg.), *Europawissenschaft*, Baden-Baden 2005, s. 147 – 176, zde s. 156; Stephan Hobe, *Der offene Verfassungsstaat zwischen Souveränität und Interdependenz*, Berlin 1998. Viz také podobně Gunnar F. Schuppert, *Souveränität*, s. 260.

pluralitou a polycentrismem.<sup>593</sup> Politické systémy v podobě *Corporate Bargaining State*<sup>594</sup> jsou namísto ke klasickým státům přirovnávány ke státům pozdního středověku, co do podoby polykratického uspořádání.<sup>595</sup> Hovořit o jakémkoli dualismu „suverénního“ státu a občanské společnosti pak přestává mít tvář v tvář těmto proměnam smysl.<sup>596</sup> Tento prvek jen doplňuje internacionalizace státu v éře globalizace.<sup>597</sup> Slovy Reinharda Kosellecka, „*schopnost konečného rozhodování dovnitř a schopnost nezávislého jednání navenek, tedy stará kritéria suverenity, se již nekryjí s fakticky i právně omezeným prostorem jednání státu*“.<sup>598</sup>

Oba uvedené prvky, zpochybnění externí i interní suverenity,<sup>599</sup> nevedou nutně k rezignaci na pojem suverenity (jako v dogmatickém pluralismu MacCormicka), ale k jeho „znovupromyšlení“ či „redefinování“. O problémech spojených s redefinicemi politických pojmů jsem se již zmínil shora. Zatímco „stará“<sup>600</sup> či „vestfálská“<sup>601</sup> suverenita byla založena na představě vnitřní i vnější autonomie státu, nově má být koncept suverenity zakomponován do globálního politického systému, např. v pojmu „mezinárodní právní

---

<sup>593</sup> Roland Axtmann, *The State of the State. The Model of the Modern State and its Contemporary Transformation*, International Political Science Review / Revue internationale de science politique 25 (2004), The Nation-State and Globalization: Changing Roles and Functions. Les États nations et la globalisation: Roles et fonctions en mutation, s. 259 – 279.

<sup>594</sup> J. G. March, J. P. Olsen, *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, New York 1989.

<sup>595</sup> Tak např. Fritz Scharpf, *Die Handlungsfähigkeit des Staates am Ende des Zwanzigsten Jahrhunderts*. In: B. Kohler-Koch (hg.), *Staat und Demokratie in Europa*, Opladen 1992, s. 93 – 115.

<sup>596</sup> Klasicky již Horst Ehmke, *Staat und Gesellschaft als verfassungstheoretisches Problem*. In: Týž, *Beiträge zur Verfassungstheorie und Verfassungspolitik* (hg. von Peter Häberle), Königstein/Taunus 1981, s. 300 – 324.

<sup>597</sup> Kjell Goldmann, *Transforming the European Nation-State. Dynamics of Internationalization*, London 2001.

<sup>598</sup> Reinhard Koselleck, *Staat und Souveränität. Vorbemerkung*. In: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Bd. 6, 1990, s. 1.

<sup>599</sup> V tomto smyslu se držím klasického způsobu oddělení navazujícího již na Hegelovo rozdělení. Naopak MacCormick hovoří o externí suverenitě ve smyslu autonomie státu a o interní ve smyslu subjektu, který ve státě rozhoduje (*Sovereignty, Democracy and Subsidiarity*. In: Robert Bellamy, Bufacchi and Dario Castiglione (ed.), *Democracy and Constitutional Culture in the Union of Europe*, s. 98 – 100). MacCormickovo pojetí totiž vychází ze záměny nositele a subjektu suverenity. Instance vybavená rozhodující pravomocí nemůže být ztotožněna se suverénem ve smyslu „klasického“ pojetí. To, co MacCormick kritizuje, nemá tedy nic společného s klasickou ideou suverenity od Hobbese po Hegela. Naopak vhodnější se může zdát Jacksonovo rozdělení negativní a pozitivní suverenity (*Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge 1990, s. 29).

<sup>600</sup> Helene Stacy, *Relational Sovereignty*, s. 1037nn.

<sup>601</sup> Stephen Krasner, *Sovereignty. Organized Hypocrisy*, s. 25

suverenity“ jako principu vzájemného uznávání států.<sup>602</sup> S koncem samostatnosti států navenek končí pouze tradiční suverenity, na jejíž místo nastupuje v éře globalizace „suverenity kosmopolitní“.<sup>603</sup> O suverinitě státu nyní rozhoduje „míra jeho začlenění do hustého systému transakcí, které se odehrávají mezi státy, mezinárodními organizacemi a trans- a mezinárodními nestátními aktéry.“<sup>604</sup> Radikální zastánci kosmopolitního pojetí odmítají spojování suverenity s jakoukoli konečnou úrovní, ať již národně-státní či federální.<sup>605</sup> V teorii nadnárodní integrace se jejich koncepty promítají do teorie suverenity sdílené vertikálně a horizontálně různými aktéry.<sup>606</sup> Namísto „klasického“ personalizovaného pojetí suverenity ve vztahu k vládě (government) nastupuje koncept „multi-level-governance“<sup>607</sup> nebo dokonce „mixed Commonwealth“ v MacCormickově parafrázi Hobbesovy teorie státu (jak však bylo uvedeno, u MacCormicka doprovázený opuštěním termínu suverenity).<sup>608</sup> V dalších kapitolách se k těmto konceptům ještě podrobněji vrátím, nyní se však soustředíme jen na tu část jejich argumentace opřenu o údajný konec nezávislosti států.

Otázkou je, proč má být při takto radikální přeměně významu vůbec termín suverenity ještě nezbytný. Pakliže přijmeme thési, že se shora popsaných důvodů strukturálních změn v podobě státu i v jeho postavení ve světě nemá již „klasický“ pojem suverenity své místo a suverinitu nelze již chápat jako nedělenou a neomezenou, není zřejmé, proč tento výraz nadále držet při životě.<sup>609</sup> Zdůvodnění Gunnara F. Schupperta, že „úkolem klíčových politických a státovědných pojmů je být klíčem k pochopení jimi založených a s nimi

---

<sup>602</sup> Stephen Krasner, *Sovereignty. Organized Hypocrisy*, s. 9.

<sup>603</sup> Ulrich Beck, Edgar Grande, *Das kosmopolitische Europa*, Frankfurt/Main 2004, s. 111.

<sup>604</sup> Preuss, Ulrich K., *Souveränität – Zwischenbemerkungen zu einem Schlüsselbegriff des Politischen*. In: Stein Tine, Buchstein Hubertus a Offe Claus (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*.

<sup>605</sup> Srov. Richard Bellamy, Dario Castiglione, *The Nature of Sovereignty in the Political Architecture of Europe*, *Law and Philosophy* 16 (1997), s. 421 – 445, zde s. 427.

<sup>606</sup> *Tamtéž*, s. 432n.

<sup>607</sup> Např. Paul Hirst, Grahame Thompson, *Globalisation in Question. The International Economy and the Possibilities of Governance*, 2. vydání. Cambridge 1999. Viz k těmto konceptům dále v tomto textu.

<sup>608</sup> Neil MacCormick, *Democracy, Subsidiarity, and Citizenship in the 'European Commonwealth*, *Law and Philosophy* 16 (1997), s. 331 – 356. Bellamy, Richard; Castiglione, Dario, *The Nature of Sovereignty in the Political Architecture of Europe*, *Law and Philosophy* 16 (1997), s. 421 – 445.

<sup>609</sup> Podobně i Dieter Grimm, *Leistungsfähigkeit*, s. 308.

*spojených politických kontroverzí a požadavků,*<sup>610</sup> není příliš plausibilní. Znamenalo by fakticky totiž nutnost trvat na všech termínech bez ohledu na jejich relevanci pouze z toho důvodu, že byly někdy použity v politickém diskursu. Uvedená these je ve skutečnosti v podstatě tautologií. Hájit některý termín pouze proto, že je předmětem diskuse, je ve skutečnosti porušením zásad komunikativní korektnosti, neboť je tak ve vědeckém diskursu záměrně vyvolávána pojmová konfúze udržováním jednoho termínu s různými významy. Podobně nepřesvědčivé je i tvrzení Helene Stacy, podle které je suverenita „daleka ústupu“, ovšem za nových historických okolností nabývá „nové formy“, pochopitelně charakterizované její omezenou a „vztahovou“ povahou.<sup>611</sup> Stacy tu, podobně jako další autoři, vychází z toho, jako by suverenita byla jakousi existenciální a věčnou substancí nutně spojenou s konkrétním výrazem, jejíž struktura se proměňuje, aniž by však jádro zaniklo. Myslím, že takový přístup je spíše metafyzickou spekulací. Jak bylo uvedeno již v předchozích kapitolách, mění se s každou redefinicí významu pojem sám. Je samozřejmě možné, že určitý význam již není přijímán a neodpovídá vnímané realitě. Pak je však nejasné, proč tvrdit, že je tento význam dalek ústupu.<sup>612</sup>

Spíše, než hovořit o „klasické“, „nové“ suverenitě, lze doporučit nalezení jiného výrazu pro to, co má „nová suverenita“<sup>613</sup> (popř. „relační“, „mezinárodní“, „sdílená“ etc.) popisovat. Podobné teoreticky čisté řešení ostatně zvolil nejen Kelsen, ale i sám Schmitt, pochybující od počátku 30. let o nosnosti klasických pojmů státovědy. Dříve, než se dostaneme k otázce, zda je skutečně pod tlakem shora naznačené argumentace proměny světového společenského řádu třeba opustit pojem suverenity a hledat nový koncept (pro označení čeho vlastně?), je třeba se zaměřit na podstatu uvedené argumentace právě ve vztahu k tomu, co je skutečným významem pojmu suverenity v onom tolik pranýřovaném „klasickém“ pojetí či „dogmatu“.

---

<sup>610</sup> Gunnar F. Schuppert, *Souveränität*, s. 265.

<sup>611</sup> Helene Stacy, *Relational Sovereignty*, s. 2039, s. 2044.

<sup>612</sup> Stacy jednoznačně hovoří o tom, že ústupu je dalek sám princip suverenity, a právě proto je třeba nadále udržet i termín.

<sup>613</sup> Abram Chayes, Antonia Handler Chayes, *The New Sovereignty*, New York 1998; David A. Lake, *The New Sovereignty in International Relations*, *International Studies Review* 5 (2003), s. 303 – 223.

Hned na počátku je třeba říci, že uvedená „odhalení“ spočívající v začlenění států do mezinárodního systému a neschopnosti „vnitřní“ státní moci se skutečně vůči společnosti absolutně prosadit a uchránit se jejích vlivů, nejsou nikterak nová a není příliš zřejmé, proč jsou prezentována jako záležitost posledních dvaceti let. Z velmi podobných důvodů kritizoval pojem suverenity již Arnisaeus na začátku 17. století, stejně jako řada kritiků konceptu suverenity v 17. – 20. století. Krabbeův či Duguitův argument je založen na velmi podobných základech, podobně jako Preußovo odmítnutí suverenity. Stejně tak Ulrich Scheuner ve 20. letech označil s ohledem na začlenění států do mezinárodních struktur pojem suverenity v Bodinově smyslu za neschopný reflektovat aktuální podobu světa<sup>614</sup> a Walter Sandelius v kontextu reality Spojených států v téže době došel k závěru, že suverenity, i když bude ještě 100 let možná relevantním pojmem, je dlouhodobě odsouzena k zániku pro rozpor s empirickou realitou struktury společnosti.<sup>615</sup>

Za druhé, a to je daleko podstatnější, nelze vůbec tvrdit, že by moc některého konkrétního státního představitele byla někdy suverénní v podobě, který pojmu suverenity přikládal Bodin, Hobbes, Pufendorf, Rousseau či Hegel. Takové očekávání by se samo míjelo s významem tohoto pojmu, jehož účelem právě není popisovat empirickou politickou moc v konkrétním čase a prostoru. Hobbesův Leviathan nelze číst bez ohledu na to, co Hobbes považuje za smysl jakéhokoliv filosofického psaní, včetně teorie suverenity. Tímto smyslem totiž není jednoduchý popis reality „tak jak je“, nýbrž tvůrčí činnost obdobná činnosti Stvořitele: vytváření řádu z nezformované látky.<sup>616</sup> Pojem suveréna je mu právě takovým teoretickým pojmem umožňujícím pochopit a vysvětlit způsob utváření pozemské politické moci, jež by se opírala o akceptaci každého jednotlivce.

Již jsem citoval Krieleho známou větu o tom, že suverenity je druhou stranou legitimacy. To platí bezpochyby ve významu tohoto pojmu v pojetí všech zastánců „klasického“

---

<sup>614</sup> Ulrich Scheuner, *Staat und Staatengemeinschaft*, Blätter für deutsche Philosophie 5 (1931), s. 266.

<sup>615</sup> “The idea of the sovereign nation-state may live on for a hundred years or more, but in a less useful way than before. Such institutions rise and decline gradually. It is still possible to observe fragments of feudalism. We are not upon the verge of cataclysmic change, but yet of change.” (Walter Sandelius, *National sovereignty Versus the Rule of Law*, s. 19).

<sup>616</sup> Thomas Hobbes, *De corpore*. Ad lectorem; srov. Hans Blumenberg, *Die Legitimität der Neuzeit*, Frankfurt/Main 1966, s. 251.

konceptu suverenity ve smyslu nejvyšší, neomezené moci. Právě proto ovšem musí být suverenita pojmově oddělena od pozemské vlády. Jak známo, Hobbes používá v souvislosti s konceptem suveréna divadelní příměr. Reprezentant (ať již panovník nebo parlament) na sebe bere masku lidu, který reprezentuje – právě v této masce je ovšem skryta suverenita jako symbolické místo mimoempirické moci a jednoty.<sup>617</sup> Nejde tedy o faktickou moc, jíž panovník disponuje – tato faktická moc se sama odvozuje z moci oné mimoempirické jednoty, jež je zpřítomněna právě prostřednictvím masky, kterou na sebe reprezentant bere. Hovoří-li Hobbes o suverénovi, nemá tedy *stricto sensu* na mysli konkrétního člověka (panovníka) nebo skupinu lidí (parlament), ale právě politický celek (kontraktuálně konstituovaného) národa a státu – Commonwealth, resp. transcendentálního ducha tohoto celku.<sup>618</sup> Ten může být sice reprezentován, tedy zpřítomněn na empirické úrovni pouze prostřednictvím konkrétních lidí. Proto Hobbes mluví i o suverénovi vždy v jednotném čísle. Suverénem je však právě a jen jako reprezentant lidu/státu – suverenita náleží tomuto lidu, entitě, jež má charakter transcendentální, nikoli jejímu vykonavateli.<sup>619</sup> Výkonem suverenity je dispozice mocí, jež je sama o sobě omezená a ne-suverénní, jak bylo výše uvedeno. Suverenita je tak v tomto analytickém pojetí paradoxně „přirozenou“ normativní silou, jež klade hranice státní moci pro případ zneužití. Není však empirickou kategorií popisující konkrétní způsob výkonu moci na určitém teritoriu. Hobbes, stejně jako dříve Bodin, proto ve svém „logickém radikalismu“<sup>620</sup> chápe suverenitu výlučně jako transcendentální kategorii s charakterem Božské moci (ačkoliv, na rozdíl od středověkých přirozenoprávních teorií, netkví její zdroj v Bohu, ale je dílem lidským).<sup>621</sup>

Podobně i dle Rousseaua je suverénem národ a jeho „volonté générale“, jež je ovšem mimoempirickou jednotkou, k níž se může empirický lid s jeho „volonté de tous“ postupně

---

<sup>617</sup> Srov. k tomuto divadelnímu aspektu Hobbesovy politické teorie Iris Därmann, *Die Maske des Staates. Zum Begriff der Person und zur Theorie des Bildes in Thomas Hobbes' Leviathan* (<http://opus.uni-lueneburg.de/opus/volltexte/2007/14038/>), ISBN 978-3-7705-3949-9), Universität Lüneburg 2006, zvl. s. 4nn.

<sup>618</sup> Giuseppe Duso, *Die moderne politische Repräsentation*, s. 33; Hasso Hofmann, *Repräsentation*, s. 382; Hanna Pitkin, *The Concept of Representation*, s. 23; Carl Schmitt, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*, s. 54.

<sup>619</sup> Opět tak lze odkázat na klíčové rozdělení nositele a subjektu suverenity.

<sup>620</sup> Tak Ernst Cassirer, *Philosophie der Aufklärung*, Hamburg 1997, s. 343.

<sup>621</sup> Srov. Carl Schmitt, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*, s. 50.



přibližovat. Rovněž u Hegela je suverenita jen obecnou myšlenkou ideality obecného dobra lidu, která existuje jen „jako subjektivita jistá sama sebou a jako abstraktní a do té míry bezdůvodné sebeurčení vůle“.<sup>622</sup> Jinými slovy, suverenita vztažená k reprezentantovi a odvozená z ideální jednoty lidu je u Hegela stejně jako u Hobbese kategorií mimoempirickou, ideální (na rozdíl od něj však není lidským konstruktem, ale plodem objektivního ducha). I Hegel si je vědom možné záměny suverenity za empirickou moc, a proto výslovně zdůrazňuje: „Protože je suverenita idealitou veškerého zvláštního oprávnění, hrozí nedorozumění, jež je také běžné, že bude považována za pouhou moc, zvlůli a despotismus“.<sup>623</sup>

Jestliže Carl Schmitt hovořil o suverénovi jako o tom, kdo rozhoduje o výjimečném stavu, mohlo by se zdát, že sám skutečně zaměnil suverenitu s faktickou mocí. Takový výklad by byl ovšem nepřesný. Schmittův koncept lze interpretovat lépe spíše s Giorgio Agambenem jako „hranici“, na níž se empirická moc a nadempirická normativita stýkají.<sup>624</sup> Suverenita je také pro Schmitta kategorií abstraktního práva, nadempirického nomos, jež se pouze ve výjimečné situaci dostane ke slovu. Nicméně výjimečná situace se projeví ryze negativně: suspenzí platných právních norem a ústavy, zatímco nová ústava vzniká již opět prostřednictvím empirické, a tedy nutně omezené moci.<sup>625</sup> Prvek suverenity jako radikálního odmítnutí pozitivních norem, ale i celkového existujícího společenského řádu, najdeme ve Schmittově konceptu partyzána,<sup>626</sup> ale v podobě velice blízké také v myšlence suverénního jednání u Georgese Batailleho.<sup>627</sup> V obou případech má však suverenita charakter metafyzického pojmu odkazujícího do sféry nadpozitivní skutečnosti. Jak uvádí Schmitt, je koncept suverenity od počátku založen na snaze právně utvářet historicko-politickou skutečnost pomocí pojmu, jehož struktura odpovídá metafyzickým pojmům.<sup>628</sup>

---

<sup>622</sup> Hegel, *Rechtsphilosophie*, § 279, s. 242.

<sup>623</sup> *Tamtéž*, § 278, s. 241.

<sup>624</sup> Giorgio Agamben, *Homo sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*, übersetzt von Hubert Thüring, Frankfurt/Main 2002, s. 41nn.

<sup>625</sup> Tento negativní prvek považuje Schmitt za základ konceptu suverenity i u Bodina (*Politische Theologie*, s. 16). Podobně i Týž, *Verfassungslehre*, s. 107: „Rechtsgeschichtlich betrachtet ist daher seit dem 16. Jahrhundert die Frage nach der Souveränität und dem „Absolutismus“ die Frage nach der Durchbrechung der bestehenden legitimen Ordnung gewesen.“

<sup>626</sup> Carl Schmitt, *Die Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*, 5. Aufl., Berlin 2002 (česky *Teorie partyzána*, Praha 2008).

<sup>627</sup> Georges Bataille, *Svrchovanost*, Praha 2000.

<sup>628</sup> Carl Schmitt, *Politische Theologie*, s. 50.

Oddělení suverenity od politické moci zdůrazňuje ve svém pozoruhodném a neprávem pozapomenutém textu rovněž představitel štrasburské školy právní teorie Francis Rosenstiel. Druhý pojem je vztažen ke každodenní realitě; je přitom jasné, že tato faktická moc státu není nikdy neomezena. První pojem má však podstatu nadempirickou, transcendentální. Podobně ovšem i kritik suverenity Michel Foucault konstatuje zcela správně v duchu „klasické“ teorie suverenity, že suverenita končí ve chvíli, kdy začíná být vykonávána, tj. ve chvíli, kdy konkrétní vláda v čase a prostoru začne uskutečňovat moc.<sup>629</sup> Suverenita je jako normativní kategorie vždy oddělena od moci. V tomto směru Foucault daleko lépe než řada pluralistických kritiků vystihuje podstatu teorie suverenity i moderního státu (jíž odmítá právě pro její metafyzický charakter, je si však právě vědom tohoto metafyzického základu coby její podstaty). Dokonce i komunitaristický koncept suverenity státu u Michaela Walzera, jakkoli se snaží vymanit z metafyzického určení reprezentované entity, v logickém důsledku ústí do mimoempirické sféry jednoty sdílených (a nesdílených) hodnot určitého teritoriálně sevřeného lidu a navazuje na klasické koncepty.<sup>630</sup>

Jak vyplývá z uvedeného, sám koncept suverenity v „klasickém pojetí“ nutně vylučuje aplikaci pozitivistické metody, neboť odkazuje do sféry ideální skutečnosti, mimo pozitivní normativitu i mimo empirickou skutečnost. Jeho analýza pomocí pozitivistické metody musela proto od 19. vést do slepé uličky, jíž logicky vystihl Kelsenův striktní požadavek na vytlačení pojmu suverenity z právní vědy.<sup>631</sup> Právě pozitivismus totiž tím že musel odmítnout jakékoli metafyzické významy právních pojmů, došel k nutnému ztotožnění suverenity s empirickou politickou mocí, a tím i k formalizaci suverenity jak bylo ostatně již popsáno shora.<sup>632</sup> Kelsen sám na tuto formalizaci reagoval logicky zcela správně. Problém současných teoretických úvah nad „klasickým“ dogmatem suverenity a „novou“ suverenitou je nesprávné určení toho, co je považováno za „klasickou“ teorii. Kritizován je totiž pojem uchopený právě pozitivisticky. Všechny shora uvedené kritické analýzy mají společný předmět: koncept empirické neomezené moci, o níž zcela správně uvádějí, že nemá

---

<sup>629</sup> Michel Foucault, *Governmentality, Ideology and Consciousness*, 6 (1979), s. 5 – 21, zde s. 12.

<sup>630</sup> Michael Walzer, *Spheres of justice*, s. 4nn. Srov. Marianne Constable, *Foucault and Walzer. Sovereignty, Strategy and State*, *Polity* 24 (1991), s. 269 – 293, zde s. 280.

<sup>631</sup> Hans Kelsen, *Problem der Souveränität*, s. 320.

<sup>632</sup> Francis Rosenstiel, *De la principe de "Supranationalité". Essai sur les rapports de la politique et du droit*, Paris 1962.

v empirické realitě místo. To, co je takto kritizováno, není ovšem „klasická“ teorie suverenity, ale právě pozitivistické vyprázdnění, které svého času kritizoval již Hegel.

## § 63

„Objevné“ konstatování iluzornosti představy absolutní pozemské moci v empirické realitě má tedy pramálo společného s otázkou relevance pojmu suverenity. Ten totiž nelze vnímat jako pojem popisující empirickou skutečnost nebo z ní jakkoli vycházející, ale, stejně jako všechny jiné základní pojmy politické teorie, předně jako pojem skutečnost určitým způsobem formující. Jeho význam je v rámci tohoto účelu založen jednoznačně nadempiricky – má formovat právě tu pojmově zprostředkovanou realitu, kterou poznáváme pouze pomocí empirické zkušenosti, do uspořádaného celku, ke kterémuž účelu ony pouze empirickou zkušeností získané pojmy nestačí. Není tedy třeba „redefinovat“ pojem suverenity pouze proto, že určité empirické „realitě“, ať již současné nebo minulé, „neodpovídá“.<sup>633</sup> Jak správně podotýká Stephen Krasner, *„témata globalizace a lidských práv, jimž je dnes přisuzováno tolik pozornosti, nejsou novým, ale starým problémem.“*<sup>634</sup> Ani skutečný vestfálský systém nebyl založen na existenci skutečně absolutně nezávislých států. Krasner ovšem z tohoto konstatování dochází k závěru, že klasický Bodinův a Hobbesův koncept suverenity nikdy nebyl „prakticky implementován“.<sup>635</sup> Právě v tomto bodě je sám zaujímá přístup, který je v přímém rozporu s transcendentálním určením suverenity, jež prostě negováno.

---

<sup>633</sup> Tak ale např. Utz Schliesky již pro realitu předrevoluční Říše (*Souveränität*, s. 90): *„Zur Erfassung der deutschen Verfassungswirklichkeit ist der Begriff der Souveränität umzudefinieren und meint für das Heilige Römische Reich Deutscher Nation eine gemeinsame Herrschaftsausübung durch Kaiser und Stände, die durch Verfassungsgesetze geregelt wird.“* Jistě nelze zpochybnit odlišný vývoj státních útvarů na území Říše vyplývající jak z odlišného pojetí vztahu státu a práva tak ze specifických mocenských vztahů toto pojetí podmiňujících. Nicméně to nevede k nutnosti „předefinování“ pojmu, ale spíše jeho ne-aplikaci na tehdejší střeoevropské poměry, pokud tímto pojmem v současném teoretickém diskursu míníme jiný pojem než ten, který byl pod tímto označením rozuměn např. říšskou publicistikou (viz výše). V opačném případě dojdeme pouze k vyprázdnění, či spíše konfúzi ohledně termínu, aniž by tím však byla jakkoli zpochybněna podstata významu pojmu suverenity v současném pojetí.

<sup>634</sup> Stephen Krasner, *Abiding Sovereignty*, *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 22 (2001), No. 3, Transformation of International Relations: Between Change and Continuity. Transformations des relations internationales: entre rupture et continuité, s. 229 – 251, zde s. 248.

<sup>635</sup> *Tamtéž*, s. 232.

Záměna suverenity za moc a ideální reality za empirickou skutečnost je, jak bylo uvedeno, ve své podstatě sama produktem pozitivismu. Nemůže však uspět při snaze o analýzu pojmů, jež jsou samy na představě ideální reality založeny, bez ohledu na náš aktuální náhled na to, zda tato ideální realita má „reálnou“ existenci nebo je produktem představ politických teoretiků. Proto se již raná Kirchheimerova kritika Hellerova konceptu suverenity založená na thési, že v empirickém světě přece neexistuje jednotná vůle lidu, ale jen heterogenní zájmy, zcela míjela s významem Hellerova pojmu.<sup>636</sup> Paradoxně tak Kirchheimer kritizoval úplně jiný pojem suverenity a ústavodárné moci s jiným významem, který si sám vykonstruoval, ve smyslu jakési empirické moci empiricky homogenního lidu. Situaci, kdy by se lid jako nositel ústavně zakotvené suverenity mohl identifikovat s empiricky existující společenskou skupinou, přitom poznal svět poprvé a naposledy v revoluční Francii po r. 1789, kdy se jeden stav prohlásil národem. Podobně také Häberleho „zjištění“, že lid liberálních demokracií je „ve skutečnosti“ pluralistickou veličinou, které klade proti „tradičnímu“ náhledu, že lid coby ústavodárce je samostatným subjektem,<sup>637</sup> není s to napadnout podstatu tohoto „tradičního“ náhledu, neboť ten vychází nikoli z empirické, ale ideální skutečnosti. Podobně se však svým předmětem míjí rovněž aktuální kritiky konceptu suverenity vznášené jako „reakce na reakci“ na nadnárodní integraci. Jestliže kritici některých aspektů současné podoby evropské integrace vycházejí z pozic obhajoby teorie suverenity lidu, na níž jsou založeny ústavní řády,<sup>638</sup> jejich kritici jim vyčítají neschopnost reflektovat společenskou

---

<sup>636</sup> Otto Kirchheimer, *Remarques sur la theorie de la souveraineté nationale en Allemagne et en France*, Archives de philosophie du droit et de la sociologie juridique, 1934, s. 250.

<sup>637</sup> Peter Häberle, *Die Verfassungsgebende Gewalt des Volkes im Verfassungsstaat – eine vergleichende Textanalyse*, s. 85. Häberle si tu jako představitele klasického náhledu bere na pranýř Petera Baduru (*Staatsrecht*, München 1986, s. 8).

<sup>638</sup> Za všechny uvedme Spolkový ústavní soud a jeho slavné „maastrichtské“ rozhodnutí z roku 1993 opírající se o pojem „homogenní lid“: BverfGE 89, 155 a násl. Z jednotlivých autorů lze zmínit zvl. Josepha Isensee, *Das Volk als der Grund der Verfassung. Mythos und Relevanz der Lehre von der verfassungsgebenden Gewalt des Volkes*, Opladen 1995. V mírnější verzi, konstatující neexistenci evropského „lidu“ či veřejnosti v současné době viz též Dieter Grimm, *Mit einer Aufwertung des Europa-Parlaments ist es nichts getan. Das Demokratiedefizit der EG hat strukturelle Ursachen*, Jahrbuch zur Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft 6 (1992/93), s. 16. Podobně nejnověji též Spolkový ústavní soud: BVerfGE 123, 251: „Auch wenn durch die großen Erfolge der europäischen Integration eine gemeinsame und miteinander im thematischen Zusammenwirken stehende europäische Öffentlichkeit in ihren jeweiligen staatlichen Resonanzräumen ersichtlich wächst, so ist doch nicht zu übersehen, dass die öffentliche Wahrnehmung von Sachthemen und politischem Führungspersonal in erheblichem Umfang an nationalstaatliche, sprachliche, historische und kulturelle Identifikationsmuster angeschlossen bleibt.“

skutečnost a bazírování na překonaných pojmech nebo jejich překonaném výkladu.<sup>639</sup> Obě pozice jsou ovšem vzájemně neporovnatelné. Zatímco pluralistická kritika vyčítá zastáncům „klasického pohledu“ „*unavené, staré představy etnicko-kulturního lidu (Volk) a nesvaté trojjedinosti lidu-státu-státních občanů jako výlučného základu demokratické autority a legitimní normotvorby*“<sup>640</sup>, jsou tito zastánci motivováni snahou právě empiricistní pohled na homogenitu lidu překonat, a spatřují jednotu ve sféře ideální (aniž by tím však sklouzli k jusnaturalismu). Jenže právě to je pro pluralistickou teorii, stejně jako pro klasický pozitivismus, něco zcela nepochopitelného.<sup>641</sup> Kritizována je proto představa, kterou její údajní nositelé sice explicitně nikdy nezastávali, ale kterou – v pohledu kritiky – vlastně zastávat museli, má-li být jejich koncept „domyšlen“ do koherentního celku. Namísto toho, aby byl význam určitého pojmu (v tomto případě pojmu suverenity a suverénního lidu) podroben analýze z hlediska podstaty tohoto významu v určitém myšlenkovém kontextu, je z tohoto kontextu „vytržen“ a zkoumán v rámci zcela odlišného teoreticko-metodologického systému neuznávajícího předpoklady, na němž stojí. Je jasné, že v takové „analýze“ nemůže obstát. Otázkou je, zda je podobná teoretická práce s pojmy vůbec nějak přínosná.

## § 64

Je zajímavé, že proti sobě tu stojí dva, resp. dokonce tři různé podoby pojmově konstituované reality. Tou první je realita opírající se pouze o pojmy vyplývající z empirických, smyslově vnímatelných skutečností, zhruba v pojetí logického empirismu raného Wittgensteina. To samozřejmě neznamená „objektivitu“ obrazu této reality, neboť i empirické pojmy mohou být a jsou sociálně relativní.<sup>642</sup> Proto také takto získaná empirická vize společenské reality může být podstatně odlišná podle toho, zda jsou zdůrazněny prvky moci partikulárních skupin a vzájemné společenské antagonismy, nebo naopak prvky vzájemné soudržnosti a snahy o hledání konsensuálních rozhodnutí (viz níže). Realita takto

---

<sup>639</sup> Za všechny uvedme Joseph Weiler, *Der Staat über alles. Demos, Telos und die Maastricht-Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts*, Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart 44 (1996), s. 91 – 136, zde s. 96nn.

<sup>640</sup> *Tamtéž*, s. 95.

<sup>641</sup> To lze doložit i na Weilerově pokusu ve stručnosti „představit“ odmítanou teorii dému (*tamtéž*, s. 97), který zdůrazňuje právě údajné empirické prvky proklamované homogenity v jazyku, kultuře a etnicitě.

<sup>642</sup> Viz Hilary Putnam, *Repräsentation*, s. 191nn.

vnímaná je výsledkem běžných pravidel užívání jazyka, resp. akceptovaných sociálních konvencí.

Jinou realitou, s níž tu máme co do činění, je skutečnost ideální, formující smyslovou zkušenost do určitého ideálně uspořádaného celku. Na rozdíl od prvního pojetí se skládá též z entit nezávislých nutně na smyslovém prožitku, které právě umožňují smyslový prožitek uspořádat do zformovaného celku, aniž by model tohoto uspořádání vycházel z empirie. Jde tu o realitu konceptualismu, počítající s tím, že významy mohou existovat i nezávisle na výrazových prostředcích. Pojmy jako „jednotný lid“, „obecné dobro“, „zájem lidu“ mají v tomto pojetí ideální reality substanciální charakter. Nejsou tedy fikcemi, ale ideami, jež jsou součástí reality jako jakákoliv jiná norma. Zatímco v prve zmíněné koncentraci na empirickou realitu tím, že tyto pojmy odkazují do mimoempirické sféry, nemají reálný základ a je lépe je vůbec nepoužívat, v koncepci ideální reality mají naopak prvořadou roli ve formování smyslového prožitku. Suverenita státu tu není mocenským nástrojem pro prosazování partikulárních zájmů, ale naopak ideálním nástrojem pro znemožnění společenského totalitarismu.

Konečně třetí „realitou“ je pojetí této ideální reality v očích radikálních zastánců pravdivosti první popsané vize. Tím, že jakoukoli ideální realitu a priori odmítají, popírají rovněž vývody logicky na této realitě závislé jako nepřípustný redukcionismus (jak dále ukážeme, je sporné, zda si tento luxus může dovolit i právní věda). Pojmy, jejichž významy odkazují do mimoempirické sféry ideální reality jsou buď zcela vytěsněny,<sup>643</sup> nebo – jsou-li z obecné řeči nevymístitelné – nabývají zcela nového významu a konstruuji obraz jakési negativní reality, která je, pokud možno, následně re-projektována do minulosti. V ní se suverenita stává synonymem ozbrojené moci absolutistického panovníka, suverénní lid je tu identifikován s pařížskými revolučními davy let 1793 – 1794 a reprezentace je pak identifikována s jakýmkoli výkonem té nejtyranštější vlády. Pojem jednotného lidu je při negaci ideální reality ztotožněn s etnicky homogenním národem. Není divu, že při přiřazení významů uvedených výrazů k podobným referenčním objektům leckoho zamrazí. Je pouze pochopitelným výsledkem tohoto empirického překlopení normativně-ideálních pojmů lidu, suverenity, reprezentace či obecného dobra, že jsou vnímány jako „*unavené a staré představy*“. Je-li suverenita v takovém vnímání identifikována s neomezenou pozemskou

---

<sup>643</sup> Zhruba ve smyslu Wittgensteinovy these: o čem nelze mluvit, o tom je lépe mlčet (*Tractatus*, § 7).

vládou, je zcela nasnadě, že je v této podobě odmítnuta, aby ponechala místo představě světa bez suverenity, bez totalitarismu a bez státu jako konečného zdroje moci, v němž v racionálním „diskursu bez panství“ generuje svobodná občanská společnost konsensuální rozhodnutí. Kdo by neznal tyto obrazy, jež se dnes téměř staly součástí závazného kulturního kódu, minimálně v prostředí intelektuálních elit.

Ovšem právě tady tkví naznačené jádro pudla. Zprv je takto konstruovaný negativní obraz suverenity zcela nesprávný, minimálně ve vztahu k významům, jež tomuto pojmu a souvisejícím termínům přikládali teoretici od Hobbese po Schmitta a Hellera. Současně je zcela nepřesný ve vztahu k ústavám, jež jsou na těchto pojmech založeny, jak vyplývá i z výše již naznačené nutnosti kontextuální systematiky jejich výkladu.<sup>644</sup> Tím, že suverenitu nelze zaměnit s vlastností státní moci (jak učinili již pozitivisté, a to právě v rozporu s významem pojmu suverenity i v systematické ústav, jak na jejich adresu podotkl již Kelsen)<sup>645</sup>, nelze jí chápat ani jako neomezenou moc vlády nad životem a smrtí, ale právě jako regulativní ideu formující realitu. Uvedený výklad „klasického“ pojmu suverenity vychází z pozitivistického chápání tohoto pojmu a zcela neguje ideový základ, na němž klasická teorie suverenity stála. Ve skutečnosti není tak zaměřen na suverenitu klasických teorií, ale právě na pozitivistickou materializaci (a současně formalizaci) pojmu suverenity do kvantitativního celku kompetencí státu, tedy do celku empiricky vykonávané moci státních orgánů.

Navíc je ovšem i alternativní obraz empirické reality v pluralistické kritice „klasické“ teorie suverenity sám o sobě spíše alternativní konstrukcí ideální reality, jakkoli to jeho zastánci zásadně popírají. Právě pokud je negována idea suverenity jako metafyzického zdroje práva, zůstává pouze empirická moc – faktické mocenské vztahy ve společnosti, jež měla idea suverenity pouze regulovat.<sup>646</sup> Představa konsensuálních hledání řešení v občanské

---

<sup>644</sup> Sám pojem suverenity lidu se v nich nestal legitimací bezpráví, neboť byl sám formován v kontextu dalších ustanoveních, včetně např. zájmu všeho lidu. Constantova otřesná zkušenost z Revoluce byla jistě pochopitelným motivem pro jeho formulaci konceptu „omezené legitimacy“, ovšem nutno si uvědomit, že legitimací revolučních zvěrstev nebyla ústavní formule suverenity lidu, ale spíše vyčlenění různých skupin ze „suverénního národa“.

<sup>645</sup> Hans Kelsen, *Der Wanderl des Souveränitätsbegriffes*, s. 175.

<sup>646</sup> Srov. Michel Foucault, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*, New York 1980, s. 187.

společnosti, v rozumné světové vládě v podobě „global governance“<sup>647</sup> bez použití principů demokratické reprezentace, v postdemokratické nebo jakkoli „rozšířené“ demokracii, to vše předpokládá schopnost empirické společnosti generovat konsensus přímo ze sebe, bez ohledu na transcendentální jednotící ideu.

Nehledě na to, že tato představa je nesmírně naivní a nereflektuje existující společenské tenze a empirickou povahu násilí, neguje i možnost racionální legitimizace výkonu veřejné moci vůči *každému* jednotlivci. Takovou legitimizaci je logicky schopen poskytnout pouze koncept suverenity, nebo koncept absolutně platného normativního řádu, který se zjevuje sám ze sebe a dokáže se i sám prosadit. Niklas Luhman tu trefně hovoří o „tajemství“ a o „paradoxii“, jež vzniká při uzavření politického systému ve chvíli, kdy má být tento systém legitimní pro každého člena.<sup>648</sup> Pojem demokracie a jednotného národa či dříve suverenity jsou různé pokusy sebedeskripce tohoto systému. Všechny ovšem řeší různými cestami tentýž problém, a to s odkazem na stejný princip jednoty. Luhmannova otázka, zda by v praxi něco změnilo, zda jednotný lid existuje nebo nikoli,<sup>649</sup> je ovšem současně otázkou, zda by něco změnilo vědomí, zda je politický systém legitimní nebo nikoli.

Teorie suverenity, jednotného lidu a demokracie je samozřejmě společně s konceptem lidu coby legitimního ústavodárce pouze jediným možným řešením uvedeného „tajemství“. Druhým je návrat k normativitě, jež se zjevuje sama ze sebe, bez nutnosti zprostředkování autoritou. Tento tradiční koncept nevyžaduje vůbec otázku po legitimitě, neboť nespátřuje mezi sférou empirickou a nadempirickou hranici. Rovnou však podotýkám, že druhé řešení se stalo nefunkčním pro hledání stability politických systémů již v 16. století a nezdá se, že by nově realitu formující koncepty civilního náboženství, k nimž nutně trochu více promyšlené koncepty samosprávné občanské společnosti vedou (např. u Habermase či Gramsciho), zatím jakkoli zapouštěly hlubší kořeny. Právě ony jsou navíc dokladem toho, že odmítnutí „klasických“ konceptů politického teorie, nemá-li ústit pouze v koncentraci na empirickou moc jako poslední zdroj sociální reality, nakonec *volens volens* opět vede k uznání určité

---

<sup>647</sup> Srov. klasicky Oran R. Young (ed.), *Global Governance. Drawing Insights from the Environmental Experience*, Cambridge/Mass. – London 1997.

<sup>648</sup> „Die Schließung des Systems erfolgt an der Stelle, wo das Weisungen empfangende, administrativ belästigte Publikum der Individuen, Gruppen und Organisationen zum Volk wird; an der Stelle, wo die *volonté de tout* zur *volonté générale* wird. Diese Transformation aber bleibt ein Geheimnis. Sie kann nur als Paradoxie formuliert werden.“ (Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, s. 265).

<sup>649</sup> *Tamtéž*, s. 366.



ideální reality jako nezbytného předpokladu fungování legitimního systému. Také již zmíněný Walzerův koncept suverenity je ovšem, poněkud tradičnějším, výrazem tohoto návratu ideální reality (spojené u něj jak s konceptem občanské společnosti, tak i jednotného lidu) jako prameni normativity. Nakonec tak vždy pluralistická vize společnosti založená výhradně na empirické realitě vždy ústí buď v závěr, jenž učinil již Kelsen – svobodu každého jednotlivce touto cestou nelze udržet,<sup>650</sup> nebo v návrat k nějaké nové formě transcendentálního idealismu.

V tuto chvíli však nemusí jít o otázku legitimacy, jejíž samo kladení již představuje zaujetí určitého postoje na škále rozličných teoretických přístupů k realitě. Podstatné je, že neexistuje žádný absolutně daný důvod, proč považovat jednu představu konečné reality za správnou. Zda je suverénní jednotný lid konstruktem nebo reálně existující ideální entitou, může být jistě předmětem filosofické debaty. Z hlediska platného práva je však tato debata méně významná. Nejde o to, zda se něco změní, pokud představa jednotného lidu zmizí, neboť tato otázka nabude na aktuálnosti teprve ve chvíli odstranění stávajících ústavních řádů demokratických států. V současnosti jsou na této představě tyto ústavní řády založeny. Nejde přitom jen o psané normy (jež s nimi, jak bylo shora uvedeno, rovněž počítají), ale také o ústavní skutečnost, tedy systém fungování institucí demokratického právního státu, jež jsou vesměs založeny na principu reprezentace celku. Příkladem není pouze parlament s jej doprovázejícím principem volného mandátu, ale také způsob fungování soudů coby institucí vykládajících právo „ve jménu republiky“, a státní správy coby garanta výkonu moci v obecném zájmu.

Pokusy o alternativní formování obrazu politické reality nejsou dnes rozhodně výjimkou, spíše naopak, jak bylo naznačeno shora. Je ovšem nutné si uvědomit, že i v tomto případě jde – jak bylo uvedeno – nikoli o „vědecktější“ přístup, nýbrž pouze o výsledek jiného způsobu formování reality v našem pojmosloví. Občasné přejímání klasických termínů v novém významovém pojetí (jako např. „nové suverenity“) má navodit zdání kontinuity ústavní skutečnosti, která zde ovšem není. Naopak, takto pluralisticky konstruovaná realita je ve své podobě vůči současné ústavní realitě reprezentativně-demokratického řádu v nepřekonatelném rozporu. Nejde o kolizi normy a reality, ale kolizi dvou (obrazů) realit. Rozdílem je, že první koncept je dosud závaznou normou, takže zastánci druhého,

---

<sup>650</sup> Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, s. 30nn.

alternativního, proto musí v první řadě útočit na odstranění této normy a její nahrazení normou novou, odpovídající její podobě formování reality. Toto alternativní formování vychází ze strany některých zájmových skupin,<sup>651</sup> je nicméně natolik silné, že se dokáže prosazovat i proti dominujícímu obrazu ideální jednoty. Konkrétní obrazy průniku této nově pojmově formované reality lze vidět na různých místech, zvl. pak v legislativních i nelegislativních textech Evropské unie. Jsou to koncepty občanů coby zdrojů demokratické moci (namísto lidu),<sup>652</sup> občanské iniciativy (na rozdíl od dosavadního pojmu „lidové iniciativy“).<sup>653</sup> O tom, že se zde zatím střetávají s „klasickými“ koncepty, svědčí například odkaz na „obecný zájem Unie“ v čl. 17 SEU. Mimochodem, právě pojem „občané“ (příp. politicky korektní „občané a občanky“) nahrazující pojem „lid“ se dnes stává zřejmě nejtypičtějším signálem nahrazování jedné pojmově formované společenské reality jinou. Těžko říci, která z nich je příjemnější k životu a naplňování tužeb obyvatelstva. Pouze ta „klasická“ ovšem za současné neexistence všeobecně sdílených hodnot odkazujících do mimoempirického světa (ať již zprostředkovaných náboženstvím religiozním nebo civilním) umožňuje udržitelnost konceptu legitimacy ve smyslu zajištění svobody každého jednotlivce v pojmu obecného dobra a obecného zájmu.<sup>654</sup>

## § 65

Na tomto místě můžeme rekapitulovat, že kritika suverenity ve většině případů vůbec nemíří na význam tohoto pojmu v „klasických“ teoriích suverenity. Podobně jako v případě překonávání zásadní diference mezi koncepty státu odvozenými z vnímané empirické reality a z ideje platí i zde, že samotná diskuse o suverenitě vyžaduje přijetí jednotného diskusního základu.<sup>655</sup> Je proto třeba nejprve akceptovat povahu „klasického“ konceptu suverenity

---

<sup>651</sup> Viz např. k politické motivaci sociálního konstruktivismu Paul A. Boghossian, *Fear of Knowledge. Against Relativism and Constructivism*, Oxford 2006. Podobný názor zastává i již zmíněný teoretik řečových aktů John R. Searle, *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*, New York 1998.

<sup>652</sup> Podle čl. 15 SEU reprezentuje Evropský parlament již nikoli evropské národy, jako doposud, ale evropské občany.

<sup>653</sup> Čl. 11 odst. 4 SEU.

<sup>654</sup> Viz k rozvedení problému legitimacy v současnosti Vojtěch Belling, *Legitimita moci v postmoderní době*, Brno 2009, zvl. kap. 6.

<sup>655</sup> Tak již Arnold Köttgen, *Nation und Staat*, s. 195.

právě jako kategorie ideální, jehož významem, a tedy objektem případné kritiky, nemůže být (logicky iluzorní) koncept empirické absolutní moci, ale *idea* jednoty lidu a jeho dále neomezené vůle, a to právě jakožto ideje mající za cíl určitým způsobem formovat realitu tak, aby v ní generovaná moc mohla být vůbec chápána jako legitimní vůči každému jednotlivci. Teprve v momentě, kdy je zpochybněna nosnost této ideje právě *jako ideje* ve vztahu k empirické realitě reflektované prostřednictvím aktuálních výrazových prostředků, lze hovořit o krizi suverenity. Z hlediska semiotického jde pak tedy o otázku, zda jsou „klasické“ pojmy spojené s moderní státností slučitelné s pojmy popisujícími aktuální vztahy ve společnosti, a to jak na úrovni regionální tak celosvětové.

Na rozdíl od tvrzení, že svět „již“ nezná suverénní státy, protože tyto jednoduše nedisponují absolutní mocí, je tato otázka skutečně závažným problémem. Z toho, co bylo uvedeno v předchozích oddílech, tedy nemá rozhodně vyplývat závěr, že princip státnosti a suverenity jsou v současnosti nezpochybnitelnou součástí politické reality. Naopak, samo jejich zpochybňování v diskursu sociálních a právních věd je dokladem křehkosti těchto principů v současné době. Jak podotýká v souvislosti s problematikou suverenity Ulrich Haltern, samotný pojem politična ztrácí – alespoň v evropském prostoru – sobě vlastní aureolu tajemna, stejně jako stát sám, z něhož se stává stát sociální a zajišťovatelský.<sup>656</sup> Politické společenství si nevystačí jen s ideou obecného zájmu a politického národa, ale vyžaduje si souhlasu a participace konkrétních občanů bez ohledu na státní hranice. Dalekosáhlé proměny ve společnosti pak logicky vyvolávají otázku, zda jsou klasické pojmy státovědy skutečně s to formovat empiricky vnímanou realitu do uspořádaného celku, tedy zda se takto formované obrazy nedostávají do nepřekonatelné kolize s empirickou zkušeností (jíž měly synteticky překonávat). Je pak nasnadě, že i budoucnost suverenity pak je ohrožena.

Je ovšem nutné si uvědomit možné konsekvence takových úvah, které se nemohou zastavit pouze u některých termínů, ale mění samotnou ústavní realitu se všemi elementy, na nichž stojí. Rezignujeme-li na transcendentálně-ideový základ pojmů současného státu, padne spolu s ním i celá realita demokratického uspořádání v současné podobě. Nejde tedy o otázku, zda je zapotřebí nově definovat či jakkoli nově uchopit stávající terminologii národních ústavních řádů, ale zda samotné ideální základy, na nichž tyto řády stojí, jsou

---

<sup>656</sup> Ulrich Haltern, *Was bedeutet Souveränität?*, s. 106.

nadále schopny formovat reálné vztahy ve společnosti. Současně však také o to, zda jsou tyto vztahy nadále schopny tyto ideové základy vůbec unést. V následujících odstavcích bude proto rozebrána právě otázka, nakolik suverénní stát a lid jako pojmy odkazující do sféry ideální reality vyžadují určitou korelaci v empirické společnosti, a nakolik je tato korelace v současné době přítomna.

#### XIV. ÚSTAVA JAKO IMAGINACE POLITICKÉ REALITY?

##### § 66

Již jsem shora podrobně poukázal na problematičnost tradičního pohledu na znaky jako re-representaci vnímané reality, kterou lze v představě vnímat i bez užití znaků. Prvek reprezentace sice ze semiotiky nemůže zmizet, neboť každý znak „stojí za“ určitou skutečností, ale otázkou je, v jakém vztahu je tato skutečnost k předmětu „vnější“, empiricky vnímatelné skutečnosti. Toto „stání za“ (spíše bychom měli říci „stání před“) nemá charakter re-representace jako znovu-zpřítomnění této skutečnosti, ale spíše jakési „šifry“<sup>657</sup>, která nezajišťuje referencialitu mezi „vnější“ skutečností a jejím znakovým obrazem, ale spíše v závislosti na běžném užívání znaků umožňuje jakési před-pochopení významu znaku, dokud tento není dále v kontextu jeho konkrétního užití vysvětlen. Gadamer v podobném smyslu hovoří o nutnosti před-sudku, který nám pomáhá identifikovat významy slov.<sup>658</sup> Můžeme proto odhalovat pouze takové významy, jejichž odhalení nám umožňuje tradice. Tu můžeme pak v konkrétním případě překonat následným přezkumem konkrétního významu v určitém specifickém kontextu a způsobu užití znaků u konkrétního autora. Tento přezkum ovšem nikdy nebude zcela jistý, neboť nikdy nelze s jistotou říci, co daný autor přesně daným slovem mínil.<sup>659</sup>

Tradiční koncept referenciality pojmů byl nepochybně moderní lingvistikou a semiotikou otřesen v základech. To, co znak před-stavuje, závisí do značné míry na způsobu jeho užití v kontextu dalších znaků, jejichž struktura je závislá na sociálních a kulturních proměnných. Realita konstruovaná ve vědomí je tak utvářena nikoli jen smyslovými prožitky a zkušenostmi, ale především vlivem znaků, které přestávají být pouhým prostředníkem formujícím již dříve ve vědomí přítomné významy, ale hrají daleko aktivnější roli v utváření, nebo přinejmenším

---

<sup>657</sup> Ernst Tugendhat, *Vorlesungen*, s. 341nn, s. 477.

<sup>658</sup> Gadamer svou slavnou rehabilitaci předsudku zakládá na očistění od „extrémismů osvícenství“, založeného právě na předsudku proti předsudkům (Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Gesammelte Schriften Bd. 1, 6. Aufl., Tübingen 1990, s. 272nn, s. 285).

<sup>659</sup> Klasickou ukázkou je Derridova analýza Nietzscheho věty „zapomněl jsem si deštník“. Všichni sice vědí, co tato věta (v běžném způsobu užití znaků) znamená, nicméně přesto si nemůžeme být nikdy zcela jisti, co touto větou mínil Nietzsche (Jacques Derrida, *Éperons: Les styles de Nietzsche*, Chicago 1979, s. 122, s. 129).

významné obsahové modifikaci těchto významů. Jak konstatuje Ernst Tugendhat, přestává být znak nositelem významu, který by ve vědomí mohl být přítomen i bez něj, ale stává se zcela nezbytným aktérem v utváření reality ve vědomí.<sup>660</sup>

Otázkou je, nakolik je tvář v tvář tomuto zpochybnění tradičních pohledů na vztah znaku a reality nezbytné zcela rezignovat na existenci významů nezávislých na výrazech. Tato otázka bezprostředně souvisí s tím, zda jsou významy v podobě abstraktních entit skryty v podstatě reality samé<sup>661</sup> a nakolik naopak závisejí jen na svém vyjádření a na pozici v kontextu ostatních znaků, na způsobu užívání znaků a z něj odvozených kritérií, kdy je určitý celek znaků považován za pravdivý.<sup>662</sup> První varianta skýtá možnost myslet objektivní, na vědomí nezávislé ideální ideje, jež v sobě nesou abstraktní normativní obsah nezávislý ve svém bytí na výrazových prostředcích, jakkoli jeho konkrétní zpřítomnění ve vědomí je možné právě ve podobě znaků, které tento obsah tudíž formují. Druhá varianta naopak ústí ve svém důsledku do konceptu seberefenciality znaků, v němž je realita konstruovaná prostřednictvím znaků již výsledkem dalších a dalších znaků, jež se nemohou opřít o jakoukoli nezávislou podstatu, ale jen o své nositele, s nimiž společně a neoddělitelně podléhají násilím prosazeným sociálním a kulturním normám. Obě varianty jsou založeny na odlišném výchozím obrazu reality jako takové: zatímco první z nich pramení v idealismu a filosofii vědomí, druhá – ačkoliv se odmítá rovněž zabírat otázkou empirické reality „o sobě“ – má svůj metodologický kořen v nově uchopeném pozitivismu<sup>663</sup> a popírání na lidském duchu nezávislých ideálních entit (či toho, že by mohly tyto entity hrát jakoukoli roli v procesu poznání).

Ve vztahu k ústavě má zaujetí určitého teoretického postoje k problematice semiotiky zásadní význam. Ústava ve smyslu *konstituování* společnosti v konkrétní právně uspořádaný politický celek – stát – má sama charakter jakéhosi nového obrazu reality. Toto reálné

---

<sup>660</sup> Ernst Tugendhat, *Vorlesungen*, s. 481.

<sup>661</sup> Tak u Husserla (*Ideen I*) a Jerrolda Katze, *Linguistic Philosophy*, London 1972

<sup>662</sup> Tak u Wittgensteina (*Philosophische Untersuchungen*, § 43) a klasicky zejména u Davida Davidsona, podle kterého určit podmínky pravdivosti představuje metodu určení významu věty (*Truth and Meaning*. In: Jay F. Rosenberg, Charles Travis (edd.), *Readings in the Philosophy of Language*, Englewood Cliffs, s. 450 – 465, zde s. 456).

<sup>663</sup> Nikoli již bezmezně věřícího ve vědecké poznání, ale relativizujícího toto poznání zcela stejně, jako víru jakékoli ideální, na jazyku nezávislé entity. Namísto empirické zkušenosti tu přichází jazyková zkušenost jako poslední zdroj relativní pravdy, vůči němuž žádné ne-jazykové, objektivní měřítko pravdy nelze postulovat.

uspořádání je přitom třeba odlišit od ústavy ve smyslu psaného textu. Velmi názorné je z této perspektivy Schmittovo oddělení abstraktního, materiálního a formálního pojmu ústavy.<sup>664</sup> Obě podoby uskutečnění apriorní abstraktně-obecné ústavy v konkrétní skutečnosti, jak materiální tak formální, mají ovšem podobu textu, formy, do níž je realita uspořádána, a to zdaleka ne jen pomocí procedurálních pravidel, ale především právě určitých obecně akceptovaných legitimačních konceptů a ideových základů, na nichž daný společenský systém stojí. Právě ty formují tento systém do uspořádaného celku.

Konkrétní náhled na vztah výrazu, významu a předmětu se v ústavní teorii projevuje v odlišných pojetích ústavodárné moci. Již střet mezi pozitivismem a jusnaturalismem lze považovat za paralelní vůči názorovému konfliktu mezi různými pojetími vztahu znaku a reality. Je-li znakově popsaná realita absolutně odříznuta od reality vnější, je pak logické, že také pozitivní právo je výsledkem sociálních a kulturních norem, z nichž vyplývají na „vnější realitě“ zcela nezávislé významy. Případné přirozenoprávní normy pak musí být logicky odhaleny jako produkt konstrukce, protože jsou samy nejprve do vědomí „vsunuty“ pomocí sociálně závislých znaků. Každá, i ta nejzákladnější právní norma je pak sama sociálně relativní. Jedinou teoretickou možností poznání přirozeného práva pak zůstává pouze jeho externí a znakově zprostředkované zjevení, nikoli však jeho „nalézání“ v rozumu jako představy předcházející znakům. Je až pozoruhodná souvislost tohoto postmoderního konceptu s klasickým právním pozitivismem. Zatímco Jellinekova „normativní síla faktického“ se však zastavila u fakticity politické moci ve smyslu donucovacího aparátu, postmoderní teorie znaků jde k moci kulturní, ovlivňující samotnou podobu znaků. Proto se nesoustřeďuje ani tolik na pozitivní ústavní normu, ale na skutečnou konstituci společnosti spočívající právě v kulturních normách a je doprovázejících znacích.

Naopak jusnaturalismus, pokud se neuchýlí skutečně pouze k náboženskému zjevení, je nutně založen na názoru, že znakům předchází objektivní realita, v tomto případě realita nadpozitivních norem, poznatelná nejprve v reflexi a následně zprostředkovaná pojmově. Důsledkem tohoto pojetí je však logicky také závěr, že musí existovat možnost verifikace

---

<sup>664</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 12nn. Schmitt dále hovoří také o pozitivním pojmu ústavy jako konkrétním rozhodnutí pro politickou jednotu. Jak ovšem správně upozorňuje Ernst Rudolf Huber (*Verfassung und Verfassungswirklichkeit bei Carl Schmitt*, *Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1931/1932), s. 302nn), nelze takto pojatý pozitivní pojem oddělit od abstraktního pojmu ústavy ve smyslu ideální politické jednoty.

referenciality mezi znaky a realitou, tedy v tomto případě mezi znakově zprostředkovanou normou a normou přirozeného práva. Norma „každý má právo na život“ pak musí odpovídat originární, znakově nepopsatelné normě, jejímž je znakovým vyjádřením, tedy znovu-zpřítomněním. Pokud bychom rezignovali na přímý vztah každého jednotlivého pojmu k realitě, byla by idea přirozeného práva zbytečná. Jeho předpokladem je, že slovo „život“ má absolutně platný význam nezávislý jakkoliv na konkrétních proměnných, podobně jako slovo „každý“. Jinými slovy, že existuje ekvivalence mezi výrazem a pojmem. Jenomže právě tento předpoklad je z hlediska jazykové analýzy neudržitelný, jak bylo popsáno shora. I když existuje „vnější“ realita a dokonce i jí odpovídající normy, je přesto nemožné tuto realitu zachytit jinak, než právě prostřednictvím znaků, resp. pojmů, aniž by bylo možno „správnost“ těchto pojmů objektivně a absolutně ověřit. Každý zastánce přirozeného práva poznatelného rozumově tak musí nakonec skončit u klasické Hobbesovy otázky: quis interpretabitur? Tu lze přitom rozvést dále: nejde pouze o to kdo, ale také jakými pojmy interpretuje normy přirozeného práva.

Znamená to tedy, že postmoderní redukce práva na výsledek kulturní dominance je jediným možným vyústěním semiotických úvah o právu? Ano, pokud akceptujeme koncept seberefenciality znaků, resp. závislosti jejich významů pouze na způsobu jejich užívání. Nikoli, pokud uznáme, že existují i významy coby abstraktní, výrazově ne nutně zformované entity, které sice vyžadují konkretizace prostřednictvím výrazů, ovšem samy existují v nahlížení „o sobě“. Pokud lze tedy vůbec hovořit o takovém abstraktním významu např. v souvislosti s lidstvím (ještě dříve, než pojem pro lidství vytvoříme), je možné hovořit i o tom, že norma „každý má právo na život“ má vůbec nadpozitivní obsah nezávislý na výrazových prostředcích. Na rozdíl od klasického jusnaturalismu se však musíme smířit s tím, že jinak než prostřednictvím výrazových prostředků není možné takovou normu konkretizovat, tedy zajistit jí také platnost. Jinak zůstává pouze na úrovni abstraktní entity. Právě ústava je prostředkem takové konkretizace, tedy převedením abstraktního práva do určité *formy* a zajištěním jeho platnosti. Jinak než prostřednictvím pozitivního práva tak normám abstraktního práva nelze zajistit intersubjektivní platnost. Podobně jako významům nelze jinak než prostřednictvím konsenzuálně sdílených výrazů zajistit intersubjektivní přijetí. Ač toto řešení zdánlivě dochází k přijetí postmoderně-pozitivistických postulátů, umožňuje udržitelnost konceptu svobody vědomí, jenž konstruktivismus a dekonstruktivismus znemožňuje (neboť i představy ve vědomí vidí jako důsledek společenské normy). Volba mezi



těmito přístupy není v konečném důsledku ani tolik výsledkem vědecké metody, ale přijetím určitého paradigmatu, který lze sice vědeckými argumenty různým způsobem podpořit, ale v jeho počátcích závisí na mimovědeckých kritériích. Oba jsou analyticky založené v tom smyslu, že neusilují o to, vedle existující skutečnosti formované prostřednictvím znaků vytvořit jinou, protikladnou konkrétní normu, kterou musí vždy někdo interpretovat. Oba jsou proto do značné míry „smířené“ s aktuální skutečností. Ovšem rozdíl je v tom, zda je tato „smířenost“ rezignací a přijetím dominance vůle k moci, nebo zda se snaží zdůvodnit tuto skutečnost jako nezbytnou odkazem na nadřazené právo, jež se v ní zrcadlí.

## § 67

Ať již zvolíme kterýkoli z uvedených přístupů, stává se tu ústava – v širším pojetí konstituce společnosti – jediným měřítkem reality, bez ohledu na to, zda je jeho obsah závislý na abstraktních významech předcházejících pojmy, nebo zda je naopak závislý na pojmech založených v sobě samotných (závislých však na daném „kulturním kódu“). V následujících kapitolách se pokusím nastínit rozdíl mezi „monokonstitucionálním“ a „polykonstitucionálním“, pluralistickým pokusem o formování reality. Nicméně i posledně zmíněný případ ve skutečnosti zakládá nutnost jedné „hlubší“ univerzální konstituce společnosti, nezávislé ovšem na státním kontextu a přesouvající toto formování reality do sféry „globální ústavnosti“.<sup>665</sup> V obou případech je nicméně konstituovaná realita založena na určitých pojmových kontextech, které nelze chápat jinak než jako koherentní celek. Pokud označíme uspořádání západních států za produkt vývoje západní civilizace a její „západní“ racionality (kterým také bezesporu do značné míry je), je třeba pojmosloví tohoto uspořádání vykládat právě z perspektivy této západní racionality. Pojmy jako suverenita lidu, zájem lidu, obecné dobro nebo reprezentace jsou jistě spojené se „západní“ racionalitou. Dokonce i pokud se některý z nich nevyskytuje v psaných ústavních textech, nemění to nic na skutečnosti, že tvoří součást konstituce západních společností. Samozřejmě můžeme společně s Rortym tvrdit, že toto uspořádání nemá nárok na univerzální platnost a

---

<sup>665</sup> K těmto diskusím viz např. sborník Bernhard Zangl (ed.), *Auf dem Weg zu internationaler Rechtsherrschaft? Streitbeilegung zwischen Politik und Recht*, Berlin 2009 (a zde zvl. text *Judicialisierung als Bestandteil internationaler Rechtsherrschaft. Theoretische Debatten*, s. 11 – 36, kde je uvedena i další aktuální literatura o globálním konstitucionalismu). Viz k tomu i níže v této práci.

univerzální pravdivost, stejně jako pojmy, které společnost takto formují.<sup>666</sup> Jde přeci jen o pojmy, které vycházejí z racionálních úvah. Hobbesova suverenita je analytickou kategorií vyjadřující právě povahu státu jako racionálního konstruktů. Mimo sféru racionality postrádá smysl. Ovšem na druhou stranu má nárok na pravdivost v imanentním světě racionality, jakmile je rezignováno na možnost, že by se metafyzická, náboženská pravda zjevovala sama o sobě. Schmittův koncept sekularizace není proto zcela správný; spíše lze souhlasit s Blumenbergem, že pojmy moderní západní ústavy odpovídají jiným způsobem na otázky po povaze společnosti, které byly kladeny již dříve, byvše však tehdy zodpovídány s odkazem na všeobecně sdílené přesvědčení o *konkrétním* obsahu nadpozitivních norem.<sup>667</sup> Jak bylo výše zmíněno, lze pojem státu a suverenity, ale rovněž pojem jako takový, chápat jako specificky moderní způsob formování společenské reality jako logicko-racionálního systému. V tomto smyslu je vznik pojmu státu a suverenity komplementární k fenoménu moderního pojmu jako takového.

Otázka po obsahu základních pojmů západních politických systémů je ve skutečnosti otázkou po celkové pojmové realitě, v níž se tyto systémy konstituují. Ústavní normy se této ústavní realitě mohou více nebo méně blížit. Podstatné však není, jaké výrazy obsahují tyto normy, neboť jejich význam se nemůže vzdalovat významům pojmosloví, na kterém je založena konstituce politických celků, kterým psané ústavní texty odpovídají. To lze ilustrovat na Ústavě ČR. Ta neobsahuje, jak známo, ani výraz „suverenita lidu“, ani „reprezentace“, nebo „obecné dobro“. Přesto na těchto pojmech stojí – jejich význam lze hledat ve výrazech, resp. výrazových celcích čl. 2 ods. 1 Ústavy ČR („lid je zdrojem veškeré státní moci“), čl. 26 (princip reprezentace v institutu volného mandátu) nebo čl. 23 („zájem všeho lidu“). Nicméně i pokud by uvedené základní pojmy západního reprezentativně-demokratického politického systému vůbec nebyly v ústavní normě obsaženy ani v podobě paralelních výrazů, přesto by bylo možno je v systematické těchto norem nalézat. Výše bylo uvedeno, že pojem umožňuje i existenci vícera výrazů, pakliže význam zůstává tentýž (a naopak i při identitě výrazů se může jednat o různé pojmy). Ovšem pojem lze hledat v normě

---

<sup>666</sup> Viz Richard Rorty, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton 1979.

<sup>667</sup> Hans Blumenberg, *Legitimität der Neuzeit*, s. 79. Viz v této souvislosti i pozoruhodnou práci Franka Becka Lassena o vztahu Blumenbergovy filosofie a disciplíny dějin pojmů „*Methaphorically Speaking*“ – *Begriffsgeschichte and Hans Blumenberg's Methaphorologie*. In Riccardo Pozzo, Marco Sgarbi (Hg.), *Eine Typologie der Formen der Begriffsgeschichte*, Hamburg 2010, s. 53 – 70.

i tehdy, pokud příslušný výraz chybí. I pokud v Ústavě ČR není výslovná zmínka o principu reprezentativní demokracie,<sup>668</sup> spočívá tato ústava přesto na konceptu (pojmu) demokratické reprezentace.<sup>669</sup> I pokud by tu nebyla zmínka o odvozenosti moci z lidu, je koncept (pojem) suverenity lidu v systematické Ústavě imanentně přítomen. Výslovné uvedení těchto pojmů má tak charakter spíše symbolicko-integrační, potvrzujíc přitom pojmovou konstituci systému, jemuž psaná ústava odpovídá.<sup>670</sup>

Nejde tedy o to, zda je konkrétní ústavní norma postavena na konceptu (pojmu) suverenity lidu či reprezentativní demokracie, ale zda ústavní skutečnost, tedy konstituce celého politického systému těmto pojmům odpovídá. V takovém případě se musíme tázat znovu po významu těchto pojmů. Jde o normy nebo popis skutečnosti? Tato otázka je však problematická tím, že implicitně odkazuje na mimopojmovou realitu. Uvedené pojmy nemohou bez dalšího „popisovat“ skutečnost, neboť ji samy spoluvytvářejí, formují. V tomto směru mají proto normativní charakter. Z empirické reality, smyslově sice vnímatelné, v reflexi však jinak než prostřednictvím pojmů neuchopitelné, vytvářejí ve vědomí uspořádaný systém, který sám, právě prostřednictvím pojmů, nabývá objektivní povahy. Homogenní lid obdařený zájmem tedy není fikcí, ale objektivní realitou, jakkoli tato realita má charakter pojmový, nikoli empirický. A v tom je právě jádro problému pokusů o eliminaci všech pojmů, které údajně nemají oporu v empirické skutečnosti. Takové pokusy jsou stejně iluzorní, jako pokud bychom chtěli eliminovat pojmy jako „obzor“, „krajina“, „kopec“ nebo „kladivo“ z našeho slovníku. I tyto pojmy formují realitu do uchopitelného a srozumitelného systému za pomoci generalizací, které přitom nemusejí nacházet oporu ve skutečnosti. Pojem „kladiva“ (složeného z několika součástí)<sup>671</sup> nebo „včelího roje“ je úplně stejným uplatněním jednotlicích pojmů, o kterých přitom můžeme říci, že nemají oporu v empirické realitě a jsou sociálně podmíněným konstruktem. Podobně i pojmy jako „lid“, „obecný zájem“, „stát“ nebo „vůle státu“ nemají empirickou oporu. Nicméně tím, že empirii samotnou můžeme zachytit pouze prostřednictvím pojmů, nejsou o nic méně objektivní než

---

<sup>668</sup> S ohledem na pojmovou přesnost používám pojem „reprezentativní demokracie“, neboť pojem „zastupitelské demokracie“ vyvolává riziko záměny s principem „zastoupení“, jenž je vůči principu „reprezentace“ kontradiktorní.

<sup>669</sup> Srov. též Eric Voegelin, *Nová věda o politice*, s. 40nn. Viz k tomu též Giuseppe Duso, *Die moderne politische Repräsentation*. s. 200nn

<sup>670</sup> Srov. k této funkci ústavy Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, passim.

<sup>671</sup> Klasický Husserlův příklad komentuje z hlediska analytického též Ernst Tugendhat, *Vorlesungen*, s. 164.

jakékoli jiné pojmy, které mají pouze zdánlivě k „vnější“ realitě blíž. A mimochodem, právě postmoderní teorie znaku, mnohdy instrumentalizovaná ke zpochybnění „relevance“ klíčových pojmů „klasické“ státopědy, si je této skutečnosti nadmíru dobře vědoma. Ústava a s ní celý právní řád tak není ničím jiným, než kolektivně závaznou a mocensky vynutitelnou formou představení určité podoby reality, již můžeme s odkazem na postmoderní terminologii označit jako „imaginaci“ reality, ačkoliv samotným klasickým ústavám západních států spíše odpovídá pojem „formování“, neboť tyto ústavy předpokládají existenci ideálních entit.<sup>672</sup> Jakékoli alternativní koncepty jsou proto adekvátně alternativními konstrukcemi či „imaginacemi“ reality, jež se sice mohou považovat za stejně nebo dokonce více přesvědčivé, ale stojí z povahy věci vně daného ústavního systému. Jednotlivé pojmy lze pak vykládat vždy jen z perspektivy konkrétního normativního kontextu, jenž tvoří vždy celkovou strukturu reality. Definice pojmů nalézajících se v normativním kontextu ústavy podle kritérií jinak formované struktury reality je proto matoucí, protože narušuje vnitřní pravidla významové koherence. Konkrétně se k této otázce vrátíme ještě v jedné z dalších kapitol. Nyní se však zaměříme na podstatnou otázku, zda pojmy daného normativního systému formující empirickou realitu do určitého ideálního celku vyžadují reálnou strukturu empirické skutečnosti. Nejvhodnějším příkladem k tomu je ústavně zakotvený pojem lidu jako korelátu pojmu suverenity.

---

<sup>672</sup> Pokud by ústava samotná považovala např. pojem „zájmu všeho lidu“ za fiktivní, nedávala by její další ustanovení z perspektivy takového pojetí smysl.

## **část II. 3.**

# **Suverenita a implikace mono- a polykonstitucionálního formování reality**

## XV. PŘEDPOKLÁDÁ ÚSTAVNÍ KONCEPT JEDNOTNÉHO LIDU EMPIRICKOU HOMOGENITU?

### § 68

Dosud jsem vycházel z toho, že systematickým smyslem konceptu suverenity v moderních státech je fakticky legitimace státní moci vůči každému jednotlivci tak, aby tento mohl přijmout každé jednání této moci vůči své osobě jako spravedlivé. Suverenita je tak pojmem paralelním vůči konceptu zájmu všeho lidu, reprezentativní demokracie a volného mandátu. Ve všech případech se přitom vychází z metafyzického základu těchto pojmů, ze snahy na úrovni regulativní ideje vytvořit jednotu, jejíž pomocí lze formovat společnost a překonávat její empirickou heterogenitu tak, aby mohla přijímat většinová rozhodnutí a sama se orientovat k této ideji jednoty a jí odpovídajícího obecného zájmu. Otázkou, kterou si však nelze nepoložit je zda k tomu, aby bylo možné heterogenní společnost takto formovat, není třeba její určité sociální homogenity na empirické úrovni.

Těžko by dnes někdo ještě mohl v intencích nacionalismu 19. století požadovat, aby se ideální jednotu opírala o reálnou jednotu etnického či kulturního národa.<sup>673</sup> Jak jsem již výše naznačil, lze ideu homogenního etnického národa svým způsobem považovat spíše za

---

<sup>673</sup> Jak již jsem zmínil výše, považuji z tohoto hlediska výtku, že koncept „homogenního lidu“, na kterém je založen maastrichtský judikát Spolkového ústavního soudu (BverfGE 89, 155), vychází právě z takového kulturně-etnického pojetí národa, za výrazně přehnané (např. Dominik Hanf, *Le jugement de la Court Constitutionnel fédérale allemande sur la Constitutionnalité du Traité de Maastricht*, RT Deur. 30 (1994), s. 391 – 423, jenž hovoří o „návratu nacionalismu“; podobně ovšem i Ingolf Pernice, *Carl Schmitt, Rudolf Smend und die europäische Integration*, Archiv des öffentlichen Rechts 120 (1995), s. 100 – 120; zmíněný Joseph Weiler, *Der Staat über alles*, passim). Již Hegel rozlišuje mezi (homogenním) politickým lidem a lidem „přirozeným“. Jak podotýká Hermann Heller, není Hegelův koncept lidu etnický, ale „státně-národní“, přičemž státní moc je chápána duchovně, nikoli jako empirický weberovský monopol násilí: „*aller Geist wird Macht, aber auch alle Macht wird geist*“ (*Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke*, s. 63). I Hellerův, Smendův nebo Schmittův koncept lidu není etnicko-kulturně definován; hlavní integrativní roli má vždy stát a ústava. Jakkoli faktory kulturní, jazykové a etnické mohou hrát roli v konstituování empirické národní a následně i politické identity, samotný prvek politické homogenity je odvozen ze sféry ideální, nikoli empirické (srov. Carl Schmitt, *Verfassungslehre*). Objektivní prvky této homogenity mohou mít v různých prostředích různorodý charakter. Někdy může jít dokonce pouze o existenci společných témat, kolem nichž se konstituuje veřejnosti (viz Dieter Grimm, *Mit einer Aufwertung des Europa-Parlaments ist es nichts getan. Das Demokratiedefizit der EG hat strukturelle Ursachen*, Jahrbuch zur Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft 6 (1992/93), s. 16).

protikladnou vůči konceptu suverenity, neboť předpokládá uskutečnění jednoty již v tomto, empirickém světě. Je typickým, historicky zapříčiněným problémem střední Evropy neustále se koncentrovat na chápání etnicity jako jediného prostředku dosahování jednoty a na objektivní kritéria existence národa i na politické úrovni.<sup>674</sup> Je třeba se však přitom uvědomit, že právě tento etnický koncept národa byl již od 19. století v právní vědě hlavním nástrojem popírání teorie suverenity.<sup>675</sup> Klasickým odpůrcem teorie suverenity jako konstitutivního prvku státnosti byla tak nacistická právní věda.<sup>676</sup> Valná část středoevropské právní vědy se ovšem – mj. díky vlivu hegelíánského myšlení – přikláněla naopak k subjektivistickým, na vůli orientovaným pojetím politického národa, jehož objektivita neměla být výsledkem

---

<sup>674</sup> Nejde přitom jen o klasický dualismus modelů národa vyjádřený již v Meineckeově rozdělení „Kulturnation“ a „Staatsnation“ jako dvou základních typů národa (*Weltbürgertum und Nationalstaat*, München 1908). Podstatná část německé právní vědy napadala klasicky i tento koncept, a to právě pro oddělování sféry kultury a politiky. Otto von Gierke tak chápe kulturně-etnický „přirozený lid“ právě jako předstupeň „lidu politického“ (podobně i Otto Koellreutter: *Beides, 'Kulturnation' und 'Staatsnation' sind aber keine Gegensätze, sondern weisen nur auf die notwendige Verbindung, die Untrennbarkeit von Nation und modernem Staat. Der moderne Staat ist die Integration der menschlichen Teilgemeinschaften, die wir als Nation bezeichnen.* (Integrationslehre und Reichsreform, Tübingen 1927, s. 7). Také Ernst Rudolf Huber píše o „přirozeném lidu“, jež se svým setkáním se sférou ideje stává v dějinách „lidem politickým“ (*Staatswissenschaft, Zeitschrift für gesamte Staatswissenschaft*). Spíše než dualita dvou typů národa byla pro valnou část meziválečné německé právní vědy charakteristická právě vize obou prvků lidu, etnického a politického jako vzájemně komplementárních, a přesto ne identických složek. Právě hegelíánskému konceptu lidu jako ideální kategorie vyčítali zastánci objektivního pojetí národa nedostatek smyslu pro etnické skutečnosti.

<sup>675</sup> Je typické, že právě zastánci etnické jednoty národa byli již v meziválečné právní vědě velmi negativně naladěni vůči „západnímu“ konceptu politického národa konstituovaného pomocí ideje suverenity lidu. Typicky tak Hugo Preuß, odpůrce teorie suverenity, spatřoval v etnickém národu předem danou entitu dosahující přirozeně své státnosti bez nutnosti sebekonstituce mocí (Hugo Preuß, *Denkschrift zum Entwurf des allgemeinen Teils der Reichsverfassung vom 3. Januar 1919*. In: Týž., *Staat, Recht und Freiheit*. Aus 40 Jahren deutscher Politik und Geschichte, Tübingen 1926, s. 373). Oproti „románskému“ suverenistickému pojetí národa mělo být „germánské“ pojetí nevázané na státnost a na politickou jednotu, neboť k homogenitě nebylo potřeba síly (klasicky např. Max H. Boehm, *Das eigenständige Volk*, Berlin 1933, s. 35). Právě z těchto důvodů byla i idea suverenity lidu v německém nacionalismu vnímána negativně, jako západní import (Heinz Brauweiler, *Berufsstand und Staat. Betrachtungen über eine neuständische Verfassung des Deutschen Staates*, Berlin 1925, s. 41), stejně jako idea národního státu (viz Heinz O. Ziegler, *Die westeuropäische Nationsidee in ihrem Verhältnis zu „Staat“ und „Volkstum“*, *Der Ring* 4 (1931), Heft 4, S. 70). Podobně i Ignaz Seipel, *Nation und Staat*, s. 73. Charakteristické tak je, že koncept národního státu v této době hájili demokraticky orientovaní autoři (např. Arnold Köttgen, *Nation und Staat*, passim), proti nacionalistické ideji národního společenství (klasicky např. Reinhard Höhn, *Der individualistische Staatsbegriff und die juristische Staatsperson*, Berlin 1935, s. 1nn).

<sup>676</sup> Reinhard Höhn, *Die Wandlung im staatsrechtlichen Denken*, Hamburg 1934, s. 39.

materiálních daností, ale právě objektivizované subjektivity.<sup>677</sup> Pojem politického národa/lidu jako entity obdařené vůlí tu byl zcela oddělen od pojmu národa jako kulturního společenství.<sup>678</sup>

Oba protichůdné koncepty se od 19. století dosud vzájemně střetávají zejména v německém právním a politickém diskursu. V ostatních prostředích tento problém kolize objektivistických a subjektivistických konceptů národa díky odlišnému historickému vývoji států a národních identit v uvedené podobě nikdy nenastal a národ tak nemusel být vůbec chápán v tomto materiálním pojetí. Přirozenou reakcí charakteristickou právě opět pro střední Evropu byla silná idealizace pojmu lid jako opozita vůči empirickému etnickému národu a následně hledání vztahu mezi principem *ethnos* a *demos*.<sup>679</sup> Pro středoevropské prostředí pak platí trefné konstatování Rainera M. Lepsia, že každá identifikace dému jako nositele suverenity s určitým specifickým národem ve smyslu *ethnos* vede postačení nebo nucené asimilaci odlišných etnických, kulturních, náboženských nebo socioekonomických skupin.<sup>680</sup> Naopak v západoevropském a americkém prostředí k takto radikálnímu konfliktu nikdy nemuselo dojít, neboť lid byl formován prostřednictvím státní moci a jeho jednota se mohla relativně bezproblémově a do značné míry dokonce empiricky odvíjet z ústavního systému či určitých společných symbolů. Národ se tu vyvíjel jako státem určená jednotka, jejímž klíčovým faktorem vzniku byla právě idea suverenity národa (lidu), jakožto nikoli empirické, nýbrž ideální, resp. hegelovské konkrétně-obecné entity.<sup>681</sup>

---

<sup>677</sup> Hegel, *Rechtsphilosophie*, § 268; Ignaz Seipel, *Volk und Nation*, .; srov. Stefan Breuer, *Ordnungen der Ungleichheit – die deutsche Rechte im Widerstreit unrer Idein 1871 - 1945*, Darmstadt 2001, s. 76nn.

<sup>678</sup> Klasicky např. u Johanna Caspara Bluntschliho, *Deutsche Staatslehre*, s. 35: „Die beiden Begriffe decken sich nicht. Eine Nation kann unter mehrere Staaten, d. h. Völker getheilt sein und ein Volk kann Bruchstücke von verschiedenen Nationen politisch einigen. Die Nation hat bewegliche Grenzen, das Volk hat feste Grenzen. Die Nation ist nur Gemeinschaft, und nicht ein organisierter Körper. Das Volk ist eine Person.“

<sup>679</sup> Srov. k této problematice již Rainer M. Lepsius, „Ethnos“ und „Demos“. Zur Anwendung zweier Kategorien von Emerich Francis auf das nationale Selbstverständnis der Bundesrepublik und auf die Europäische Einigung, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1986.

<sup>680</sup> *Tamtéž*, s. 759.

<sup>681</sup> V této souvislosti je třeba si uvědomit, že středoevropský koncept „suverenity lidu“ se v moderní francouzské teorii státu daleko častěji objevuje v sousloví „*souveraineté de la nation*“ či „*souveraineté nationale*“ (viz např. Maurice Hauriou, *La Souveraineté nationale*), která je dokonce kladena do opozice vůči konceptu „*souveraineté du peuple*“ chápané jako „suverenity“ empiricky přítomného lidu (Carré de Malberg, Raymond, *Contribution à la théorie générale de l'État*, II, Paris 1922). Pouze ideálně chápaný národ, nikoli empiricky či dokonce biologicky přítomný lid lze v tomto pojetí považovat za suverénní jednotku.



Zdánlivým paradoxem tohoto vývoje tak již od počátku 20. století je, že na úrovni empirické reality je daleko vyšší míra společenské politické jednoty přítomná ve státech s méně rozvinutou tradicí etnického chápání národa. Zdánlivým proto, že princip etnického národa byl (a je) ve skutečnosti překážkou nalézání politické jednoty v reálné společnosti. Bylo by možná až příliš odvážným konstatování, že státy založené na přísně neetnických konceptech lidu, jako je Velká Británie, Francie a Spojené státy, jsou dnes schopny daleko snáze generovat společný zájem, zejména navenek, než státy, v nichž dosud etnický prvek hraje významnou roli. Každopádně však nelze rozhodně tvrdit opak: tedy že by etnická homogenita byla zásadním předpokladem existence politické jednoty.

Jestliže to však není ethnos, je nezbytný jiný empirický homogenizační faktor kromě samotné ideje jednoty zakotvené pomocí ústavy a prosazované státní mocí? Řečeno v termínech aristotelské logiky: je tedy vztah mezi normou zakládající jednotu a empirickou skutečností vztahem implikace nebo ekvivalence? Nebo ještě jinak: potřebuje ústava suverénního státu, aby jí založený ideální démos existoval alespoň v bazální podobě rovněž v empirické podobě? Tato otázka je, jak je zřejmé, klíčová z hlediska úvah o nadnárodní integraci, její legitimitě a faktické udržitelnosti státní moci. Podotýkám, že na ní nyní nahlížím pouze z hlediska normativních implikací konceptu suverenity lidu v ústavách většiny členských států. Z perspektivy pozitivistické a pluralistické dogmatiky lze totiž daný problém vyřešit jednoduše: jednota neexistuje ani na státní ani nadnárodní úrovni a je vždy jen fikcí bez skutečné normativní síly (ta ostatně přísluší nikoli fikci, ale vždy jen fakticitě); proto není třeba si otázku po jakékoli homogenitě vůbec klást.

Naopak z hlediska platné ústavnosti je tomu zřejmě jinak. Pokud by empiricky existující společnost nevykazovala vůbec žádné znaky dovolující vůbec myslet její politickou jednotu, byla by skutečně možnost aplikace konceptu suverenity v takovém případě sporná. Neméně sporná by však byla i otázka legitimacy. Pokud by se v takovém absolutně ne-homogenním systému zmocnila mocenského aparátu jedna skupina radikálně nepřátelská vůči skupině druhé, s níž by jí nemohla pojit ani jakákoli regulativní idea společného zájmu, těžko by bylo možné této druhé skupině vnutit jinak než silově akceptaci takto vykonávané moci. Zatímco pluralismus je ochoten toto řešení přijmout jako nejmenší zlo (nebo se jej snaží obrousit přirozenoprávními korektivy), z hlediska současných ústavních systémů je nepředstavitelné. Otázkou je tedy, jak založit normativní platnost regulativní ideje jednoty (i pokud jí budeme

chápat jen jako „romantickou vizi“ nutnou pro kolektivní život, jak o ní hovoří Lee Ward)<sup>682</sup>. Mocenské řešení jistě může být jednou cestou. Příklady řady států ukazují, že politická jednota jejich lidu byla prosazena ryze mocenskými prostředky a (přesto, nebo právě proto?) trvá. Jiné příklady, včetně Československa, ovšem jednoznačně dokládají, že ani desetiletí trvání existence společného státu není s to založit skutečnou jednotu, jejíž nepřítomnost nakonec vede k rozkladu systému (v našem případě naštěstí mírnému). Podobnému problému dnes čelí Belgie, jež ani přes četné bariéry možnosti přehlasovat jednu etnickou skupinu, nedosahuje jakékoli vazby mezi ideální jednotou a reálnou heterogenitou. Idea jednoty a suverenity „belgického lidu“ tu prostě není schopná založit všeobecně sdílené přesvědčení o legitimitě přijímaných rozhodnutí. Že jednotící úsilí ústavy a jí konstituované státní moci nemusí být úspěšné nejen z důvodu národnostních tenzí, ale i sociální diference v empirické společnosti, ukazuje příklad vzniku Eritreje.<sup>683</sup>

Je tak zřejmé, že k tomu, aby se daný ústavně zformovaný politický systém stabilně udržel, nestačí, alespoň ne vždy, jen mocenské řešení, ale jsou k tomu zapotřebí i jisté vstupní podmiňující předpoklady toho, aby vůbec mohla být myšlena vůle občanů patřit k jednomu celku. I klasické subjektivistické koncepty národa pokládající státní moc za hlavní formativní sílu s určitými předpoklady v minimální sociální homogenitě počítají. Platí to i pro slavný Renanův koncept „*každodenního plebiscitu*“, který je mnohdy poněkud nesprávně redukován pouze na jeho citovanou zkratku.<sup>684</sup> Renan sám ovšem zdůrazňoval, že takový plebiscit předpokládá určité objektivní prvky, jako jsou společné dějiny, jazyk či tradice.<sup>685</sup> Rozhodování jednotlivce je komplementární právě vůči těmto bazálním jednotícím prvkům. Stejně tak Hegel ve svém pojetí národa jako ideální entity uvádí potřebnost jistých

---

<sup>682</sup> Lee Ward, *Beyond Constitutionalism. The Search for a European Political Imagination*, *European Law Journal* 7 (2001), s. 40.

<sup>683</sup> Srov. k otázce volání po suverenitě ze strany etnických skupin bez vlastního státu z hlediska současné politické teorie Oliver P. Richmond, *States of sovereignty, sovereign states and ethnic claims for international status*, *Review of International Studies* 28 (2002), s. 381 – 402.

<sup>684</sup> Ingolf Pernice považuje Renanův koncept za protikladný vůči Schmittově (*Carl Schmitt, Rudolf Smend*, s. 204). Přitom oba jsou založeny na voluntaristicko-subjektivistickém pojetí národa s uznáním jisté nezbytné míry objektivních předpokladů. Na zkratkovité chápání Renanova pojetí národa upozorňoval již Hans Freyer, *Der politische Begriff des Volkes*, Neumünster 1933, s. 2nn. Viz též výše v této práci.

<sup>685</sup> Ernst Renan; podobně i Hans Freyer, *Der politische Begriff des Volkes*, Neumünster 1933, s. 2nn nebo Ignaz Seipel, *Nation und Staat*, Wien – Leipzig 1916, s. 6.

empirických momentů jako prvku usnadňujícího tvorbu oné ideální jednoty.<sup>686</sup> všem ani Smend, který počítá s ústavním řádem jako integračním principem, a národ chápe jako výsledek každodenního deficitu s odvoláním na Renana, Rousseaua a Haurioua,<sup>687</sup> nepopírá nutnost jistých objektivních statických elementů (především ve sféře hodnot), které umožňují procesuální integraci politického národa v ústavním řádu.<sup>688</sup> Rozhodně tak netvrdí, že každý formální ústavní řád vytváří politický lid.<sup>689</sup> Jednota státu u něj vychází z nezbytných předpokladů ve struktuře společnosti, díky nimž je vůbec vznik mocenské organizace možný.<sup>690</sup> Tato (neustále se obnovující) struktura sama má charakter ústavy, jak ji chápe Smend: ta totiž není kodifikovanou pozitivní normou, ale daleko spíše hegelovskou „ústavou vědomí“ (*Bewusstseinsverfassung*) či Huberovou „ústavní skutečností“.<sup>691</sup> Je ovšem pravda, že u Smenda mají objektivní předpoklady existence integrativního ústavního řádu a tedy i politického národa povahu mimoempirickou, ve sféře „hodnot a pravd“.

Daleko více zdůrazňoval empirické objektivní podmínky pro vznik ústavního systému a suverénního státu založeného na jednotě Hermann Heller, a to v podobě bazální sociální

---

<sup>686</sup> Hegel rozlišuje mezi jazykově-kulturně a státně-mocensky určeným pojmem lidu, přičemž však oba považuje za spojené. Zatímco kulturně určený lid ještě nedosáhl úrovně státu, a tedy ani samostatnosti a suverenity, směřuje přesto k tomu, stát se politickým lidem a získat tak vlastní dějiny (srov. *Grundlinien*, § 349). Samotné objektivní předpoklady, jakkoli jsou důležité, nejsou u Hegela dostačující: prvořadá je teprve substanciální vůle, díky níž se lid stává politickou jednotkou – v tomto prvku je Hegelovo pojetí ostatně velmi blízké právě i konceptu Renanovu. Tak i. Hermann Heller, *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke*, s.72n.

<sup>687</sup> Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, s. 69.

<sup>688</sup> Rudolf Smend, *Politische Gewalt im Verfassungsstaat*. In: Týž, *Staatsrechtliche Abhandlungen*, 2. Aufl., München – Leipzig 1934, s. 87. Srov. k tomu podrobněji Marcus Llanque, *Die Theorie politischer Einheitsbildung in Weimar und die Logik von Einheit und Vielheit (Rudolf Smend, Carl Schmitt, Hermann Heller)*. In: *Metamorphosen des Politischen. Grundfragen politischer Einheitsbildung seit den 20er Jahren*, Andreas Göbel, Dirk van Laak, Ingeborg Villinger (Hg.), Berlin 1995, s. 157 – 176, zde s. 164.

<sup>689</sup> Viz k tomu již výše v této práci.

<sup>690</sup> Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, s. 34. Viz k tomu též Klaus Renner, *Die „geisteswissenschaftliche Richtung“ in der Staatslehre der Weimarer Republik. Untersuchungen zu Erich Kaufmann, Günther Hollstein und Rudolf Smend*, Berlin 1987, s. 235nn. Chápat Smenda jako pozitivistického zastávce principu „státního národa“ v Jelinekovském smyslu by proto bylo velkým omylem. Viz k tomu též Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts*, s. 175, zde i další literatura.

<sup>691</sup> Srov. Dieter Grimm, *Verfassung*. In: Týž, *Die Zukunft der Verfassung*, Frankfurt/Main 1991, s. 11 – 28, zde s. 17n. V podobném smyslu chápe např. Ernst Rudolf Huber pojem „ústavní skutečnosti“ jako konkrétního „ústavního vztahu“, a to právě v opozici vůči pojmu (psané) ústavy (*Das deutsche Reich als Wirtschaftsstaat*, Tübingen 1931, s. 27).

homogenity ve společnosti.<sup>692</sup> Stejně tak Schmitt svůj voluntaristický koncept národa zakládá na „jednotě shora“ prostřednictvím státní moci a paralelní „jednotě zdola“ založené „substanciální homogenitou“.<sup>693</sup> Teprve z tohoto vzájemně se doplňujícího celku vyplývá existence suverénního lidu a státu. Ačkoliv Schmitt tradičně klade důraz na hegelovský princip ideální jednoty, pokládá (stejně jako Hegel) určité objektivní prvky za nutný předpoklad politického národa. Zdůrazňuje však, že tyto faktory, ať jde o „společný jazyk, tradice, vzpomínky, společné politické cíle a naděje“ jsou pouze elementy, jež přispívají „politickému zvláštnímu vědomí“.<sup>694</sup> Ještě dále jde pak Heidegger, který na místo objektivními empirickými faktory určeného národa staví lid vznikající prostřednictvím „rozhodnutosti“ (*Entschiedenheit*) a „odhodlanosti“ (*Entschlossenheit*) jeho členů.<sup>695</sup> Namísto Schmittova rozhodnutí proti nepříteli je pro Heideggerovo určení národa konstitutivní rozhodnutí se pro – nebo rovněž proti – tento národ, přičemž vstupní empirické faktory homogenity jsou nahrazeny zmíněnou rozhodnutostí a odhodlaností. Tyto prvky, především odhodlanost, nejsou však volným aktem, ale mají samy objektivní podstatu, jež předem determinuje lidské bytí.<sup>696</sup> Také Heidegger tak nakonec dochází k současnosti subjektivně-volního faktoru a objektivního faktoru, vyjádřeného v pojmu dějin, v nichž se odehrávají osudy společenství.<sup>697</sup> Tento objektivní prvek, jenž ovšem nelze rozhodně chápat

---

<sup>692</sup> Hermann Heller, *Politische Demokratie und soziale Homogenität*. In: Týž, *Gesammelte Schriften II*, Berlin 1971, s. 425). Není přítom důvod tuto pasáž zlehčovat, jak činí např. Ingolf Pernice (*Carl Schmitt, Rudolf Smend und die europäische Integration*, s. 104). Ačkoliv sociální homogenitu nepovažuje Heller za konstitutivní moment jednoty (stejně jako ani Schmitt či Smend), nepochybně současně její nezbytnost jako vstupní podmínku.

<sup>693</sup> Carl Schmitt, *Staatsethik und pluralistischer Staat*, s. 139.

<sup>694</sup> Viz Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 231. Lze konstatovat, že i u Schmitta jsou objektivní prvky spíše v pozadí a politický lid je mu kategorií konstituovanou z ideje jednoty než „nalezenou“ v empirické realitě. Tak také Kai Wächter, *Studien zum Gedanken der Einheit*, s. 62.

<sup>695</sup> Martin Heidegger, *Logik als die Frage nach dem Wesen der Sprache*, Gesamtausgabe Bd. 38, Frankfurt/Main 1996, s. 70nn.

<sup>696</sup> „Wir sind entschlossen zu etwas – darin liegt, daß dasjenige, wozu wir entschlossen sind, ständig vor uns steht, all unser Sein bestimmend, es beschäftigt uns nicht gelegentlich, sondern die Entschlossenheit gibt unserem Sein eine ganz bestimmte Prägung und Beständigkeit. (...) Die Entschlossenheit ist ein Geschehnis, nicht in der gewöhnlichen Bedeutung irgendeines Vorkommens, nicht irgend ein Akt, sondern die Entschlossenheit hat ihre eigene Beständigkeit in sich.“ (tamtéž, s. 77).

<sup>697</sup> Tamtéž, s. 121. Rozhodnutí a odhodlání jednat v lidu je vždy jednáním v dějinách. Jak Heidegger v této souvislosti podotýká, nelze dějiny „pojímát“ (*Begreifen*) mimo ně samotné, ale jen tak, že jsme v ně sami „pojati“ (*inbegriffen*). V tomto smyslu dochází zvláštního významu pojem „zodpovídání“ ve smyslu *Verantworten* jako zvláštního typu odpovídání (*Antworten*) na smysl dějinného horizontu, které se samo stává dějinné. Viz také Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Gesamtausgabe Bd. 68, Frankfurt/Main 1989, s. 398.

ve smyslu etnickém či kulturním, se koneckonců objevuje i v jeho klasickém konceptu *Eingelassenheit*, která v sobě nese mj. právě prvotní váženost člověka do určitého konkrétního lidu.

Pro jednotu prostřednictvím suverenity je tedy, jak se zdá, přinejmenším vhodná existence jistých objektivních předpokladů existence politického společenství, resp. rozhodnutí pro toto společenství, aniž by tyto předpoklady měly však konstitutivní povahu pro tuto politickou jednotu. Samy mohou mít přitom různorodou povahu. Mohou tu působit kulturní prvky, jako je společný jazyk a tradice. Stejně tak to může být dlouhodobá historická tradice státnosti. Za určitých podmínek dokonce i náboženství nebo sociální idea. Jednotícím momentem může být ovšem rovněž existence společných témat a empirického zájmu veřejnosti o ně.<sup>698</sup> V nejširším pojetí je to pak existence určitých objektivně ve společnosti sdílených hodnot jako integračního prvku.<sup>699</sup> Ať je již role jednotlivých identifikačních faktorů jakákoli, je zapotřebí, aby dosáhly jisté intenzity, jež zajišťuje funkčnost systému reprezentace a věrohodnost existence společného ideálního zájmu.<sup>700</sup> I pokud je vůle lidu konstituována v empirické podobě teprve aktem reprezentace ve vůli reprezentanta, je k tomu zapotřebí reálných předpokladů v existující společnosti, jež zajistí, že lze vůbec hovořit o ideální jednotě „*schopné reprezentace*“.<sup>701</sup>

Je ovšem třeba říci, že ať je empirický jednotící prvek jakýkoliv, nelze na něj jednotu samotnou redukovat a již vůbec nelze říci, který faktor je v konkrétním případě politického

---

<sup>698</sup> Klasický Dieter Grimm, *Braucht Europa eine Verfassung?*, Juristenzeitung 1995, s. 581nn.

<sup>699</sup> Tak Hermann Heller, *Bemerkungen zur staats- und rechtstheoretischen Problematik der Gegenwart*, Archiv des öffentlichen Rechts 16 (1929), s.321 – 354, zde s. 331. Třeba ovšem uvést, že samotný prvek objektivního sdílení hodnot opět odkazuje do sféry předpokladů tohoto sdílení. Hodnotou je ostatně právě koncept obecného dobra a paralelní pojem společného zájmu. Zde se tedy ocitáme opět na počátku našeho tázání: jsou tyto hodnoty jako entity ideální reality samy základem jednoty, nebo je nejprve k jejich sdílení zapotřebí mocenského aktu opírajícího se o dříve jinak konstituovanou jednotu?

<sup>700</sup> Právě míru této nezbytné intenzity se snaží svým konceptem politična kvalifikovat Carl Schmitt, podle něž tato identifikace musí stačit k vymezení se vůči nepříteli (*Begriff des Politischen*, 8. Aufl., Berlin 1998 (česky *Pojem politična*, Praha 2008)). V současných podmínkách se nicméně tento koncept nejeví jako plně přesvědčivý, alespoň za předpokladu radikálního vymezení nepřitele jako odpůrce na život a na smrt. Nelze jej ovšem ani paušálně odsuzovat z důvodu Schmittových politických inklinací. Lze připomenout, že Schmittovými současníky a odpůrci byl tento koncept považován za liberální, neboť odmítal považovat etnické prvky v národu za konstitutivní a zdůrazňoval prvek vůle (za všechny Otto Koellreutter, *Grundriß der allgemeinen Staatslehre*, s 15).

<sup>701</sup> Tak Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 46; viz k tomu, s důrazem na hodnoty jako jednotící faktor, též Arnold Köttgen, *Buchbesprechung*, s. 82.

systemu ten rozhodující. Podstatné je, že žádný z těchto empirických faktorů homogenity nelze považovat za konstitutivní pro existenci lidu v politickém smyslu. Jednota a homogenita může mít v systému suverénní politické jednotky pouze ideální, nikoli empirický charakter.<sup>702</sup> Právě proto také již výše naznačená kritika vyčítající ve výše uvedených kontextech používanému pojmu homogenního lidu (koneckonců i ve smyslu judikatury Spolkového ústavního soudu) bazírování na etnických a kulturních kritériích míří vedle. Tento koncept (vyplývající ze stávajících ústavních systémů reprezentativně-demokratických států) počítá pouze s jistou nezbytnou mírou sociální homogenity jako předpokladem homogenity ideálně-politické, neříká ovšem nic o její konkrétní podstatě v čase a prostoru a nezakládá tedy rozhodně žádný koncept etnického národa ve smyslu herderovského pojetí 18. a 19. století. Naopak, jak bylo uvedeno výše, je pojetí politického národa (resp. lidu) spojené s klasickým pojmem suverenity nadempirické a protikladné vůči nacionalistickým snahám o hledání jednoty v etnické homogenitě. To platí jak pro Smendův koncept trvalé integrace lidu v ústavním systému<sup>703</sup> tak pro Hellerův koncept homogenity,<sup>704</sup> ale i Schmittův<sup>705</sup> či Forsthoffův<sup>706</sup> koncept jednoty politického lidu, ovlivněné vesměs silně hegelíánskou tradicí, tak také docela podobně pro francouzskou teorii suverenity Marcela Haurioua.<sup>707</sup> Jistě nelze popírat zásadní rozdíly mezi těmito klasickými státovědnými koncepty předními autory „sporu o metodu“. Přesto je však spojovalo právě odmítnutí ryze etnického pojetí národa tvořícího „*národní společenství*“ (*Volksgemeinschaft*) bez nutného zprostředkování státem a jeho ústavním řádem. Jestliže všichni předpokládali nezbytnost vstupních objektivních předpokladů pro to, aby stát vůbec mohl existovat, nebylo to rozhodně z důvodu, že by tyto předpoklady byly považovány za konstitutivní prvek. Daleko důležitější byl ve všech případech prvek ideální, nadempirický. Jednota lidu byla tedy výsledkem konstituce obecné

---

<sup>702</sup> Viz *tamtéž*: „*Jede Volksgemeinschaft ist als konkrete Wertgemeinschaft eine real wirkende, ideelle Einheit und zwar, da die staatliche Einheit nur in der politischen Sphäre begründet werden kann, zugleich eine politisch ideelle Einheit.*“

<sup>703</sup> Rudolf Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, s. 28n.

<sup>704</sup> Hermann Heller, *Souveränität*, s. 83n.

<sup>705</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 205nn.

<sup>706</sup> Ernst Forsthoff, *Der totale Staat*, Berlin 1933.

<sup>707</sup> Maurice Hauriou, *La Souveraineté nationale*, s. 87; Srov. Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 60. Pro Haurioua se přitom jednání suverénního národa soustřeďuje v Hobbsovském smyslu na podřízení se moci vykonávané reprezentantem („*souveraineté de sujétion*“ v protikladu k „*souveraineté de délégation*“: Maurice Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, Paris, 2e éd., 1929, s. 89n).

vůle teprve prostřednictvím reprezentanta. Spatřovat ve Schmittovi zastánce etnického nacionalismu a ve Smendovi naopak zásadního odpůrce jakékoli nezbytnosti objektivních předpokladů státu v podobě jeho osobním substrátu je v obou případech přehnané.<sup>708</sup> Mezi „statickým“ a „dynamickým“ konceptem není nepřekonatelný rozdíl, neboť v obou případech není základem jednoty empirická homogenita objektivních skutečností, nýbrž především integrativní síla státního mocenského systému.

Z uvedeného vyplývá, že i koncept suverenity v jeho pojetí od Hobbese přes Rousseaua až po Haurioua, Hellera a Schmitta není založen na etnickém či kulturním nacionalismu, ale daleko spíše na konceptu politického lidu jako ideální entity (či Hegelova objektivního „ducha lidu“). Sociální homogenita je ovšem i pro toto pojetí nutná, nikoli však jako konstitutivní element, nýbrž pouze obecný předpoklad toho, aby toto ideální pojetí mohlo nalézt uplatnění i v empirické realitě, jinými slovy aby ideální entita mohla dosáhnout svého uskutečnění. Je přitom nepodstatné, jakého charakteru jsou ony sociálně-homogenizační faktory, zda jde o prvky kulturní, etnické či politicko-sociální. Idea suverénního lidu tak může na empirické úrovni existovat jako funkční integrační element v ústavním systému Švýcarska či Spojených států, jako v etnicky či jazykově výrazně homogenních státech jako je Česká republika či Polsko. Pokud má být integrující silou ústava sama, musí se setkávat ve společnosti s odezvou v podobně politické veřejnosti. Samotný vznik „ústavního“ řádu, jenž se nestane součástí politického diskursu veřejnosti, takovou integrační sílu zaručit nemůže.<sup>709</sup> Nezbytnou podmínkou integrační síly ústavy, ústavodárné moci a jí

---

<sup>708</sup> To podle mého názoru platí jak pro koncept Ingolfa Perniceho (*Carl Schmitt, passim*), tak i Josepha Weilera (*Der Staat über alles*), kteří se oba pokoušejí hledat v konceptu homogenního lidu v maastrichtském judikátu Spolkového ústavního soudu etnicko-nacionalistický element, a to právě pomocí dokazování údajného vlivu Carla Schmitta na tento judikát. Naopak Stefan Korióth zdůrazňuje, že ve Smendově pojetí ústava může plnit svůj integrativní charakter nikoli jen jako psaný text, ale jako skutečná základní norma prosazená a akceptovaná ve veřejném diskursu. Proto podle něj platí, že „ve veřejném diskursu je evropská ústava nikoli skutečnost, ale možnost“ (Stefan Korióth, *Europäische und nationale Identität. Integration durch Verfassungsrecht?*, Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer 62 (2003), s. 171).

<sup>709</sup> Tak Stefan Korióth, *Europäische und nationale Identität*, s. 171; k nutnosti existence veřejnosti jako předpokladu homogenity viz Dieter Grimm, *Braucht Europa eine Verfassung?*, s. 581 - 591. Srov. k tomuto pojetí kriticky Felix Hanschmann, *Der Begriff der Homogenität in der Vergassungslehre*, Juristenzeitung 1995, s. 186nn.

konstituované moci státu je víra v nadpozitivní základní normu, o níž se tato moc opírá.<sup>710</sup> Či lapidárně vyjádřeno s Arnoldem Köttgenem, o (legitimní) moci schopné integrovat lze vůbec hovořit jen tehdy, pokud ovládaný vůbec chce poslouchat.<sup>711</sup> K tomu ovšem musí ve společnosti existovat určité objektivní předpoklady včetně sdílených hodnot, jež takovou pozitivní odezvu v podobě vzniku politické veřejnosti vůbec umožní. Tyto předpoklady umožňují společné přijetí základní normy,<sup>712</sup> podobně jako konkrétní formální ústavní norma může být přijata jen jako důsledek sebezprosažení abstraktní ústavy vyvěrající se společně sdílených hodnot a tradic, ale také sdílené přesvědčení o vlastní existenci daného celku jako politické jednoty. Reprezentace sama tedy předpokládá kolektivní jednotu nespojenou v empirické sféře nutně objektivními prvky etnicity či jazyka, ale především společným sebevědomím v demokratickém systému vědomím společných zájmů, kolem nichž se konstituuje veřejnost jako elementární prvek politické existence lidu v demokratické éře. Jednotícím prvkem, odlišujícím politicky konstituovaný lid od pouhého mocensky násilím při sobě drženého státního národa jsou tak spíše než jazyka či dějiny společně sdílené hodnoty.<sup>713</sup> Nelze však popřít empirickou zkušenost existujících států, že v případě přítomnosti dalších jednotících faktorů je integrativní síla sdílených hodnot daleko snáze schopná generovat ideu jednoty jako předpoklad toho, aby koncept suverenity lidu mohl být nosnou šifrou pro formování politické skutečnosti.

## § 69

Ani sociální homogenita však nezaručuje funkčnost demokratického politického tělesa. Má-li být zformovaný systém legitimován konceptem suverenity lidu a demokratické procedury jejího výkonu (jak bylo ukázáno shora, nelze oba prvky směřovat), je navíc kromě určité bazální společenské homogenity existující ještě před mocí a ústavou, ať už je její

---

<sup>710</sup> Tak i Dieter Murswiek, *Die verfassungsgebende Gewalt nach dem Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1978, s. 137nn.

<sup>711</sup> Arnold Köttgen, *Nation und Staat*, s. 191.

<sup>712</sup> Slovy Manfreda Balduse: „určitá základní norma může být přijata smysluplně jen tehdy, pokud zde existuje jistá míra souladu kolektivů, tradic, hospodářských zájmů, morálních hodnot a představ sociálního řádu vládnoucích ve společnosti.“ (*Zur Relevanz des Souveränitätsbegriffs*, s. 396). Podobně ovšem i argumentace Spolkového ústavního soudu (BVerfGE 123, 251).

<sup>713</sup> Viz takto též Arnold Köttgen, *Das Wesen der Repräsentation – Buchbesprechung*, s. 82.



formující faktor této homogenity jakýkoli, zapotřebí i dalšího prvku, a to vědomí efektivní odpovědnosti. Jak uvádí Heidegger, je nutné pojem *odpovědnosti* (*Verantwortung*) chápat z jeho původního založení v pojmu *odpovídání* (*Antworten*).<sup>714</sup> Odpovědnost označuje živý vztah mezi otázkou a odpovědí. Odpověď přitom není v jednoduchém kauzálním vztahu vůči otázce, ale sama je spíše v obecné podobě předpokladem otázky.<sup>715</sup> Jinými slovy, základní otázky klademe s předem v obecné formě formulovanou odpovědí. Dávám-li klíčovou odpověď na otázku spravedlnosti výkonu moci vůči mé osobě, pak v demokratickém systému je třeba takovou odpověď hledat právě ve mně samotném. Já jsem totiž součástí oné moci, jež je vůči mně vykonávána. Naopak v jiných systémech, včetně pluralistických vizí, je otázka od odpovědi oddělena. Otázku sice kladu nadále, odpovědět však může poskytnout jen někdo jiný, s nímž nemám ani na úrovni transcendentální (snad kromě společně sdíleného lidství) nic společného. Odpovědí, jež mi dává, může být objektivně nezbytné uspokojování mých životních potřeb (ve smyslu Forsthoffovy „Daseinsvorsorge“),<sup>716</sup> sociálně-eudaimonických cílů většiny (Gehlen)<sup>717</sup> či zájem většiny (Kelsen).<sup>718</sup>

Odpovědnost lze vykládat v tomto smyslu jako přijetí (mé) individuální odpovědnosti za jednání celku, založené demokratickou procedurou, a tedy možností účasti (mne jako) jednotlivce na tvorbě státní vůle. Samozřejmě s tím, že jedinec ve svém jednání předpokládá implicitně platnost principu suverenity lidu. Nejde však o uznání reflexivní, ale spíše o sociálně-psychologický element, vědomí společné jednoty, vůči níž přijímám svou odpovědnost. Nutnou podmínkou efektivní existence základního vědomí takové odpovědnosti je dohlédnutelnost konkrétní tvorby státní vůle v normotvorném procesu.<sup>719</sup> Jinými slovy schopnost sledovat vůbec jednání volené politické reprezentace a vidět spojitost mezi tímto jednáním a demokratickou procedurou volby reprezentanta. Z toho lze odvodit i potřebu jistého teritoriálního a zejména početního (ve smyslu počtu obyvatel) omezení

---

<sup>714</sup> Martin Heidegger, *Logik*, s. 121. Viz k tomu též výše.

<sup>715</sup> Podobně též Hans Blumenberg, *Legitimität der Neuzeit*, s. 76.

<sup>716</sup> Klasicky již Ernst Forsthoff, *Die Verwaltung als Leistungsträger*, Stuttgart 1938 a Týž, *Daseinsvorsorge und die Kommunen*, Stuttgart 1958.

<sup>717</sup> Arnold Gehlen, *Industrielle Gesellschaft und der Staat*. In: Týž, *Schriften zur Anthropologie und Soziologie*, Neuwied am Rhein – Berlin 1963, s. 255nn; a Týž, *Soziologische Voraussetzungen im gegenwärtigen Staat*. In: *Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit*. Hg. von Ernst Forsthoff, Darmstadt, 1968, s. 325.

<sup>718</sup> Cílem demokracie podle Kelsena je, „aby pokud ne všichni, tak alespoň co nejvíce lidí zůstalo svobodných“ Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, Berlin 1926, s. 30.

<sup>719</sup> Srov. Wilhelm Hennis, *Das Problem der Souveränität*, s. 114nn.

daného ústavního systému. Pokud jedinec zcela ztratí přesvědčenosti o vlastní odpovědnosti a začne mít dojem, že tato odpovědnost spočívá v rukou někoho jiného (třeba i neurčité masy lidí), začne se sám chovat odpovídajícím způsobem – tedy nezodpovědně. Demokratická procedura se pak může stát formální stavbou bez materiálního jádra. Jestliže obecně uznávané pravidlo praví, že prostřednictvím referenda lze efektivně vykonávat normotvornou činnost jen v omezeném prostoru, pak podle mého názoru stejný princip platí i pro proceduru voleb reprezentantů, neboť i v tom případě je odpovědnost voliče nezbytnou podmínkou funkčnosti systému. Rozdílem je pouze rozsah spravovaného prostoru. Reprezentativní systém dovoluje demokraticky spravovat daleko větší území s větším počtem obyvatel. Nicméně i zde nastává od určité velikosti systémové riziko, že voliči nebudou schopni vidět jakýkoli vztah mezi svým jednáním a ideou společného zájmu.

## XVI. KONEC STÁTNOSTI V POSTINDUSTRIÁLNÍ ÉŘE?

### § 70

V kapitole V.2. věnované problematice zpochybnění konceptu suverenity v postmoderní právní vědě jsem zmínil, že argumentace pouhým konstatováním nepřítomnosti empirické neomezené moci není sama o sobě s to vyrovnat se s klasickým pojmem suverenity, jehož smyslem není realitu popisovat, nýbrž formovat. To však neznamená, že by onen dnes tak často proklamovaný konec suverenity a konec státu neměl své opodstatnění. Tento problém je však třeba nahlížet právě z perspektivy zásadní role jazyka a politických pojmů ve formování, organizaci či „imaginaci“ politické reality. Proto je jistě však možné zkoumat, zda a v jaké míře používané pojmy, spolu s jejich významy odkazujícími do ideální sféry, vůbec mohou plnit svou formativní roli. Jinými slovy, zda diskrepance mezi ideou a realitou, k níž se tato idea vztahuje, nedosáhla již takového rozsahu, že tato idea ztrácí svou přesvědčivost, aby se nakonec vytratila z obecného povědomí.

V případě suverenity jde tedy o skutečnost, zda tato právě jako normativní koncept odkazující do sféry ideální jednoty je schopna formovat vědomí reality do uspořádaného systému umožňujícího dovoditelnost každého jednotlivého mocenského aktu na intersubjektivně sdílenou ideu společného zájmu a tedy i celku, o jehož zájem jde. Již mnohokrát v této studii zmiňovaný Kelsen měl pochyby právě o relevanci takového ideálního pojmu. Na rozdíl od mnohých postmoderních kritiků konceptu suverenity si byl vědom rizik spojených právě s představou ideální sféry oddělené od pozitivního práva. Jestliže se Kelsen odmítal zabývat otázkou empirické moci jako zdroje práva, v případě suverenity se dožadoval rezignace na tento pojem jako takový, a to právě proto, že si velmi dobře uvědomoval, že nejde o pojem označující v klasické teorii empirickou moc státu.<sup>720</sup> Právě proto nelze také ztotožňovat (jak činil nesprávně Schmitt) jeho důvody pro odmítnutí ideje suverenity s konceptem Hugo Krabbeho.<sup>721</sup> Krabbe totiž suverenitu negoval právě jako představu empirické neomezené moci (viz výše) a snažil se ji nahradit ideou „suverenity

---

<sup>720</sup> Jak bylo již zmíněno, právě proto také vyčítal pozitivistické právní vědě nesprávné pochopení tohoto pojmu je-li spojován s faktickou mocí státu.

<sup>721</sup> Carl Schmitt, *Politische Theologie*, s. 13. Srov. Wilhelm Hennis, *Das Problem der Souveränität*, s. 25nn.

práva“ (ovšem nikoli ve smyslu práva pozitivního, ale transcendentálního), jež co do své podstaty nebyla paradoxně příliš vzdálená od klasických konceptů suverenity odkazující rovněž do transcendentální sféry.<sup>722</sup> Kelsenova kritika suverenity byla založena v logice argumentace metody „čisté právní vědy“, v níž pro pojmy odkazující do transcendentální sféry nebylo místa. Z obdobných teoretických východisek dochází k témuž závěru i současný právní pluralismus, k jehož argumentaci se ještě vrátím.<sup>723</sup>

Neméně šířavým kritikem schopnosti klasických pojmů státovědy popsat aktuální společenskou realitu než Kelsen byl paradoxně Schmitt. Paradoxně proto, že patřil současně, zvl. v raných fázích své akademické dráhy, k největším obhájčům principu státnosti a jednoty státní moci a kritikům pluralismu. Ovšem již od konce 20. let tváří v tvář fungování současných demokratických institucí i státního aparátu musel uznat, že moderní stát, a zvl. demokratické Německo Výmarské republiky, daleko více odpovídá konceptu „sebeorganizace společnosti“ Huga Preuße a Harolda Laskiho či „státu bez státní ideje“ Hanse Kelsena.<sup>724</sup> Pro popis fungování tohoto politického systému proto Schmitt zvolil, jak známo, termínu „ústavověda“ namísto klasické „státovědy“.<sup>725</sup> Pro Schmitta ovšem zprvu nebyla jím konstatovaná deetatizace vítanou skutečností, ale naopak důvodem politického pesimismu. Ostatně jeho koncept státu byl odvozen z ideje, na rozdíl od konceptu Preußeova,

---

<sup>722</sup> Hugo Krabbe, *Die Lehre von der Rechtssouveränität*, Groningen 1906; Týž, *The Modern Idea of State*, New York 1927. Tak i W. W. Willoughby tvrdí, že u Krabbeho právě v důsledku udržení konceptu jednotného ústavního státu spojeného ideou suverénního práva přetrvává prvek suverénního státu (*The Juristic Theories of Krabbe*, *American Political Science Review*, 20 (1926), s. 516). Právě proto nelze ani jednoduše spojovat Krabbeho a Kelsena na základě toho, že oba suverenitu „depersonalizují“ (Heinz H. F. Eulau, *Depersonalization of the Concept of Sovereignty*, *The Journal of Politics* 4 (1942), s. 9n). Zatímco první ji depersonalizuje ve prospěch konceptu práva, druhý neguje ideu suverénního státu jako takovou.

<sup>723</sup> Přehledně k němu již nyní uvedme v postmoderním kontextu práci Paula Schiffa, *Globaler Rechtspluralismus*. In: Matthias Kötter, Gunnar Folke Schuppert (hg.), *Normative Pluralität ordnen. Rechtsbegriffe, Normenkollisionen und Rule of Law in Kontexten dies und jenseits des Staates*, Baden-Baden 2009, s. 41 – 136. Další literatura zde. Viz také níže v této kapitole.

<sup>724</sup> „Das Deutsche Reich ist heute in erster Linie ein pluralistisches Gebilde. Das bedeutet, dass eine Mehrheit nichtstaatlicher Organisationen (eine Polykratie, wie der Staatssekretär Popitz sagt) Reich, Länder und Gemeinden beherrscht, sei es als organisierte politische Partei, oder als Interessenverband, als Religionsgemeinschaft usw.“ (Carl Schmitt, *Eine Warnung vor falschen politischen Fragestellungen*, *Der Ring* 3 (1930), Heft 48, s. 844 – 845, zde s. 844). Podobně i týž, *Hugo Preuß*, s. 13; Týž, *Die Wendung zum totalen Staat*, s. 172; Týž, *Begriff des Politischen*, 2. Aufl., Berlin 1932, s. 24.

<sup>725</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, Berlin 1927. Jak lakonicky uvádí Reinhard Mehring: „Weil mit Weimar kaum Staat zu machen ist, schreibt Schmitt eine Verfassungslehre“ (*Pathetisches Denken. Carl Schmitts Denkweg am Leitfaden Hegels: Katholische Grundstellung und antimarxistische Hegelstrategie*, Berlin 1989, s. 129.

Laskiho či Kelsenovy, odvozené z vnímané empirické reality.<sup>726</sup> Proto hledal cesty, jak tuto nastoupenou cestu zvrátit návratem k ideji státu,<sup>727</sup> a to koncentrací státu zpět pouze na úzkou sféru jemu příslušejících úkolů a současně jeho vymaněním z vlivu partikulárních hospodářských a společenských zájmů. Teprve od 30. let se stále více a více s nezvratitelností „konce státnosti“ začal smiřovat. Na místo vyhrazené dříve státu měla nastoupit říše jako systém plurálních mocenských vazeb,<sup>728</sup> a (v pozdějších Schmittových spisech) systém „velkých prostor“ (Grossräume) bez prvků suverenity, národa i státu.<sup>729</sup> V roce 1963 již Schmitt pouze suše konstatuje: „*Epocha státnosti je u konce; o tom nelze již ztratit ani slovo.*“<sup>730</sup>

Na rozdíl od Kelsenovy kritiky suverenity nezpochybňoval Schmitt nosnost ideje jednoty jako takové, ba právě naopak: spatřoval v ní podmínku fungování jakékoli státu (jenž je právě politickou jednotou lidu – „*politische Einheit des Volkes*“).<sup>731</sup> Na základě rostoucího propojení státu, hospodářství a společnosti v industriální sféře však konstatoval, že podmínky uplatnění této ideje rychle mizí.<sup>732</sup> Státní aparát je v rukou zájmových organizací, jejichž výrazem se stávají politické strany. Přestává být schopen sám vládnout, stává se neutrální instancí ovládnutelnou společností.<sup>733</sup> Ideové základy, na nichž byl postaven klasický

---

<sup>726</sup> Tak již ve stejné době Arnold Köttgen hodnotil pluralistický koncept státu jako vcelku věrně popisující realitu, aniž by tím však musel rezignovat na „ideu státu“. Naopak – Kelsenův stát bez ideje považoval za symptom krize (*Nation und Staat*, s. 192).

<sup>727</sup> Carl Bilfinger spatřoval např. právě v konceptu „ústavovědy“ snahu o záchranu státu (*Verfassungsrecht als politisches Recht*, Zeitschrift für Politik 18 (1928), s. 295), zatímco naopak Otto Koellreutter Schmittův koncept kritizoval jako rezignaci na stát (*Der nationale Rechtsstaat*, s. 12)

<sup>728</sup> Carl Schmitt, *Reich – Staat – Bund*. In: Týž, *Positionen und Begriffe*, S. 217 – 226. Ovšem v této době ještě Schmitt tvrdí, že říše nemůže existovat bez silného státu (tamtéž, s. 224).

<sup>729</sup> Carl Schmitt, *Staat, Großraum, Nomos – Arbeiten aus den Jahren 1916 – 1969*, Berlin 1995 – zvl. texty v části III.

<sup>730</sup> Carl Schmitt, *Begriff des Politischen*, Berlin 1963, Vorwort.

<sup>731</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, s. 20nn.

<sup>732</sup> Thomas Vesting Schmittovi vyčítá přes správnou diagnózu aktuálního vývoje právě lpění na překonaných pojmech, jež používal i v době, o níž lépe než kterýkoli jiný právník rozpoznal nezadržitelnost „epochy techniky“ (*Die permanente Revolution und das Ende der Epoche der Staatlichkeit*. In: *Metamorphosen des Politischen. Grundfragen politischer Einheitsbildung seit den 20er Jahren*, Andreas Göbel, Dirk van Laak, Ingeborg Villinger (Hg.), Berlin 1995, s. 191 – 202, zde s. 197). Tuto thési lze však také obrátit: Schmitt poznal, že klasické pojmy neodpovídají nastupující epoše, ovšem namísto změny pojmů usiloval spíše o změnu této epochy, tedy způsobu fungování politického systému.

<sup>733</sup> Carl Schmitt, *Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*. In: Týž, *Der Hüter der Verfassung*, 4. Aufl., Berlin 1996, s. 144.

parlamentarismus, se vytratily.<sup>734</sup> Parlament se stává pouze řadící pákou vládnoucích partikulárních společenských sil. Za těchto okolností se i koncept reprezentace vyprazdňuje a stává se neaktuální „barokní ideou“.<sup>735</sup> Zatímco nejprve chtěl Schmitt hledat alternativní koncept legitimizace vlády v myšlence plebiscitní demokracie (tedy identity vládnoucích a ovládaných na místo reprezentace),<sup>736</sup> následně se přiklonil ke konceptu „identity způsobu“ (*Artgleichheit*), tedy absolutní identitě osoby vůdce a lidu<sup>737</sup>, aby konečně ještě později hledal jediný základ legitimacy v „nomos“ země jako abstraktním principu fungování světového řádu.<sup>738</sup>

## § 71

Schmittův koncept se stal – stejně jako Kelsenův či Duguitův – v mnohém inspirativní pro postmoderní myšlení (přesto, že jeho výklad a otázka, nakolik skutečně Schmitt chtěl či nechtěl oddělit sféru politiky od klasické státnosti, je dosud sporná).<sup>739</sup> These o konci

---

<sup>734</sup> Carl Schmitt, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin 1996.

<sup>735</sup> Carl Schmitt, *Staat, Bewegung, Volk*, s. 42; viz k tomu také Hasso Hofmann, *Legitimität gegen Legalität*, s. 186.

<sup>736</sup> *Tamtéž*. Schmitt si byl ovšem současně vědom skutečnosti, že protiklad mezi konceptem reprezentace a identity, o němž hovořil (Týž, *Verfassungslehre*, s. 205nn) není absolutní, neboť i plebiscitní forma hlasování, založená na uvedeném konceptu demokracie jako identity, obsahuje reprezentativní prvek. Plebiscitně hlasující lid totiž reprezentuje ideální jednotu, tedy Rousseauovu *volonté générale* (*Tamtéž*, s. 208).

<sup>737</sup> Carl Schmitt, *Der Führer schützt das Recht*, Deutsche Juristen-Zeitung, Heft 15, 1. 8. 1934, s. 945 - 950. Schmitt v tomto svém nejkontroverznějším spisu rozvádí myšlenku, jež je alternativou ideje reprezentace. Vůdce tu nezpřítomňuje lid existující jako na něm nezávislá substance, ale je sám s lidem identický. Proto z povahy věci nemůže tento svůj charakter ztratit (zatímco osoba reprezentanta se může za určitých okolností i v klasickém Hobbesově pojetí reprezentativního charakteru zbavit, pakliže její vláda přestane být akceptována).

<sup>738</sup> Carl Schmitt, *Das Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus publicum europaeum*, 4. Aufl., Berlin 1997.

<sup>739</sup> Na jedné straně je Schmittův pojem politična považován za výraz extrémního etatismu bránícího princip státnosti za každou cenu (Otto Behrends, *Das Problem einer rein etatistischen Rechtsbegründung gestern und heute*, NJW 1988, Heft 45, s. 2864; Helmut Quaritsch, *Positionen und Begriffe*, s. 36nn; Ernst-Wolfgang Böckenförde (*Der Begriff des Politischen als Schlüssel zum staatsrechtlichen Werk Carl Schmitts*. In: Ders., *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Frankfurt/Main 1991, s. 344 – 366). Naopak Matthias Schmitz (*Die Freund – Feind – Theorie Carl Schmitts*, Köln – Opladen 1965, s. 79nn) a Claus Ekkehard Bärsch (*Der Staatsbegriff in der neueren deutschen Staatslehre*, s. 96nn) tvrdí pravý opak: tedy že Schmitt pojmem politična relativizoval nutnost existence státu. Podobně též Christoph Schönberger (*Staatlich und Politisch. Der Begriff des Staates in Carl Schmitts*

státnosti a suverenity se nicméně stala vzápětí předmětem neutuchajících diskusí trvajících až do současné doby. Zatímco zastánci tradičního konceptu státu spojeného s ideou suverenity ve smyslu abstraktního jádra moci a práva často inklinují k akceptaci této these současně s jistou rezignativní skepsí (klasicky např. Ernst Forsthoff ve svém *Der Staat der Industriegesellschaft*), snaží se postmoderní pluralismus o udržení konceptu státu a suverenity oddělených však od myšlenky ideálně nezávislého státu. Státnost se stává „celkem funkcí, které moderní teritoriální stát typicky vykonával jako spojené s ním, které však lze myslet i bez tohoto spojení“.<sup>740</sup> Esence státu je tak oddělena od takto chápané státnosti. Suverenita je současně domestikována pouze jako sektorálně určená empirická moc bez transcendentálního hávu.<sup>741</sup> Namísto zániku státu a epochy státnosti se tak mluví o „proměně“ a o konci „státocentrismu“. v ústavní i politické teorii.<sup>742</sup> Spor mezi (pouze zdánlivě paradoxní) etatistickou proklamací konce státu a pluralistickou rehabilitací státu a suverenity bude předmětem dalšího rozboru níže v této práci. Na tomto místě však lze konstatovat bazální shodu v tom, že i teoretické předpoklady fungování klasické státnosti jsou vývojem industriální společnosti, stejně jako nově nadnárodní integrací zásadně zpochybněny. Myšlenka ideální homogenity státu stojící nad společenskou empirickou heterogenitou ztrácí postupně na přesvědčivosti, jež je předpokladem jejího fungování.

Shora jsem poukázal na neudržitelnost argumentace o konci či změně suverenity opřené o chápání „klasické“ suverenity jako empirické kategorie. Nicméně nyní jde o argumentaci dotýkající se právě schopnosti suverenity působit jako normativní kategorie zakládající ideu jednoty. Právě tento koncept se totiž pod vlivem různých faktorů rozkládá. Pluralizace a deetatizace tvorby práva společně s nárůstem faktického vlivu nestátních aktérů na mezinárodním poli, od nevládních organizací, nadnárodních korporací až po mezinárodní a nadnárodní organizace, na výkon moci zpochybňují nejen její faktickou odvoditelnost ze státní vůle konstituované v jednání státních institucí, ale i její ideální odvoditelnost ze

---

*Begriff des Politischen*. In: Reinhard Mehring (Hg.), Carl Schmitt. *Der Begriff des Politischen*. Ein kooperativer Kommentar, Berlin 2003, s. 20 – 26, zde s. 24) a koneckonců stejnou interpretaci zastával již ve 20. letech Otto Koellreutter (viz výše).

<sup>740</sup> Nicol Dietelhoff, Jens Steffek, *Staatlichkeit*, s. 9.

<sup>741</sup> Tamtéž, podobně i Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. *Modern Law Review* 65 (2002), s. 317 – 352,

<sup>742</sup> Viz např. Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 320nn; Claus Offe, „Homogeneity“ and *Constitutional Democracy. Coping With Identify Conflicts Through Group Rights*, *Journal of Political Philosophy* 6 (1998), s. 113nn.

substanciální vůle lidu ve smyslu politického národa.<sup>743</sup> Podobně ovšem také uvnitř státu dochází ke strukturálním proměnám v důsledku proniknutí veřejné a soukromé sféry, Habermasem popsaného jako únik státu z veřejné sféry a zveřejnění soukromé sféry.<sup>744</sup> Jakákoli idea dualismu státu a společnosti je problematizována faktickým průnikem obou. Společenské síly, zájmové skupiny, ale i soukromé podniky na sebe přejímají podstatný díl výkonu moci a současně se zmocňují i státního aparátu a nastupují tak na místo vyhrazené reprezentantovi – držiteli úřadu pověřeného artikulací obecného dobra.<sup>745</sup> Také obyvatelstvo se již neidentifikuje se státem, ale s různými sociálními a kulturními skupinami konstituujícími se nezávisle na státních hranicích. Myšlenka, že by stát mohl disponovat monopolem na konečné rozhodování o moci se sama stává v důsledku plurálního charakteru politiky nereálnou.

Dynamika „deetatizačních“ procesů se sice od druhé světové války výrazně prohloubila, nicméně všechny tyto prvky byly popisovány již v jejich raných fázích v meziválečné éře (snad kromě fenoménu nadnárodních nevládních organizací). Ovšem zatímco tehdy byly proklamace konce státnosti a suverenity spíše záležitostmi intelektuální avantgardy, dnes se stávají dominantním proudem politické i právní teorie. Pojmové konstrukce „*mnohvrstevnatého vládnutí*“ (multi-level governance),<sup>746</sup> „*vládnutí bez vlády*“ (governance without government)<sup>747</sup> nebo „*plurinacionálního vládnutí*“<sup>748</sup> jsou pevnou součástí většiny současných teoretických pojednání o státu a suverenitě, jak jsme viděli již shora v této práci.

---

<sup>743</sup> K tomuto procesu z perspektivy pluralistické argumentace viz Gunnar Folke Schuppert, *Staatswissenschaft*, Baden-Baden 2003, s. 900nn.

<sup>744</sup> Jürgen Habermas, *Strukturální proměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*, přel. Alena Bakešová, Josef Velek, Praha 1999, s. 243.

<sup>745</sup> Ke vztahu konceptu úřadu k pojmu reprezentace a státu viz precizní práci Wilhelma Hennise, *Amtsgedanke und Demokratiebegriff*. In: Týž, *Politikwissenschaftliche Abhandlungen*, Tübingen 2000, s. 127 – 147.

<sup>746</sup> Viz např. Gunnar Folke Schuppert, *Staatswissenschaft*, podobně Dario Castiglione, Richard Bellamy, *The Nature of Sovereignty*, s. 443; Paul Hirst, Grahame Thompson, *Globalisation in Question. The International Economy and the Possibilities of Governance*, 2. edit., Cambridge 1999.

<sup>747</sup> Klasicky již James N. Rosenau/Ernst-Otto Czempiel, *Governance without Government. Order and Change in World Politics*, Cambridge 1992; dále též Mathias Albert, *Governance and Democracy in European Systems. On Systems Theory and European Integration*, *Review of International Studies* 28 (2002), s. 293 – 309, zde s. 295n; Gunnar F. Schuppert, *Staatswissenschaft*, s. 889.

<sup>748</sup> Srov. Michael Keating, *Plurinational Democracy. Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era*, Oxford 2001. Pojem „plurinacionálního“ státu, dříve diskutovaný spíše v politické teorii, se objevil rovněž v nové bolivijské ústavě, podle níž je Bolívie „*Estado Plurinacional de Bolivia*“.



Samotný koncept „governance“ je postmoderní alternativou vůči konceptu „government“ spojenému se státem, jenž se do státovědy dostal teprve v nedávné době, poté, co byl dříve používán v institucionální ekonomii. Vestfálský systém autonomních teritoriálních jednotek nárokujících si na svém území výlučnou platnost vlastního ústavního systému a z něj vycházejících norem je v diskursu postmoderního pluralismu věcí minulosti. Namísto toho na jednom území vedle sebe ko-existuje několik normativních systémů, vyplývajících z různých ústavních řádů. Nelze přitom o žádném z nich říci, že by byl nadřazený tomu druhému.<sup>749</sup> Princip „pozdní“ suverenity Neila Walkera tak nemá být spojen s exkluzivitou platnosti jednoho systému na určitém území, nýbrž jen s omezenou autonomií. Namísto v teritoriálním vymezení ústavních sfér se projevuje již jen v sektorovém oddělení: zatímco některé sektory výkonu moci spadají do jednoho mocenského systému, jiné do jiného.<sup>750</sup>

Spornou otázkou ovšem zůstává i v aktuálním vývoji teorie, nakolik zpochybnění státního monopolu na konečné rozhodování o výkonu moci, mnohvrstevnatost vládnutí a jeho plurinacionální charakter (kteréžto fenomény jsou empiricky těžko zpochybnitelné) znamená současně i zánik státu a suverenity. U Schmitta byla tato konsekvence zcela logická, s ohledem na jeho chápání státu právě jako suverénní a ideálně homogenní entity. Někteří autoři podobně i dnes hovoří o zániku suverenity společně se státností, o nevyhnutelném „odumření“ státu.<sup>751</sup> Není přitom náhodou, že jsou to především zastánci „klasického“ pohledu na suverenitu a stát, kteří tváří v tvář přeměnám současné společnosti, ale zejména

---

<sup>749</sup> Klasicky u MacCormicka, podle něhož „*where there is a plurality of institutional normative orders, each with functioning constitution (at least in the sense of a body of higher-order norms establishing and conditioning relevant government powers), it is possible that each acknowledge the legitimacy of every other within its own sphere, while none asserts or acknowledge the legitimacy of every other than its own sphere, while none asserts or acknowledges constitutional superiority over another.*“ Neil MacCormick, *Questioning Sovereignty*, Kap. 7. Podobně též Catherine Richmond, *Preserving the Identity Crisis. Autonomy, System and Sovereignty in European Law, Law and Philosophy* 16 (1997), s. 377nn; Massimo La Torre, *Legal Pluralism as an Evolutionary Achievement of Community Law*, *Ratio Juris* 12 (1999), s. 182nn; Joseph Weiler, *European Neo-Constitutionalism. In Search of Foundations of the European Constitutional Order*. In: Richard Bellamy, Dario Castiglione (ed.), *Constitutionalism in Transformation*, Oxford 1996, s. 105 – 121.

<sup>750</sup> Bruno de Witte, Grainne de Burca, *Delimitation of Powers post-Nice*. In: A. Arnulff, D. Wincott (ed.), *Legitimacy and Accountability in the European Union*, s. 201nn.

<sup>751</sup> Joseph Kaiser, *Staat*. In: *Evangelisches Staatslexikon*, hg. von Roman Herzog, Bd. 2., 3. Aufl., 1987, s. 3303n; podobně Koselleck, Reinhard, *Staat und Souveränität. Vorbemerkung*. In: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Bd. 6, 1990.

současného pohledu na společenskou realitu, proklamují zánik státu.<sup>752</sup> Již zmíněný Ernst Forsthoff tak již před lety konstatoval, že na stát lze dnes již jen „vzpomínat“.<sup>753</sup> Tento závěr je logickou a nutnou konsekvencí „klasického“ konceptu suverenity, jenž je založen právě na představě ideální jednoty a uzavřenosti systému.<sup>754</sup> Ponechme nyní stranou otázku, nakolik jsou proklamace konce státu pouhou metaforou (koneckonců stejnou metaforou jsou i these o změně státu).<sup>755</sup> Vyplývají z logiky určitého pojetí pojmu státu (jako ideje) a společnosti, které je založeno na jiných předpokladech, než pojetí pluralistické, odmítající vůbec kladení ideálních kategorií jako možných východisek teoretických úvah.<sup>756</sup> Je-li však sama představa státu jako ideální jednoty existující mimo empirickou společnost odmítnuta z hlediska skutečnosti moderního státu jako „pomýlená“ (Konrad Hesse),<sup>757</sup> je pak i these o konci státu neuspokojující. Autoři hovořící o konci státnosti mohou být jednoduše onálepkováni jako zaslepení „nereflektovanými očekáváními“ o státu a zastaralými představami o tom, co je obsahem pojmu stát.<sup>758</sup> Zde ovšem musím odkázat na to, co bylo již uvedeno v předchozích kapitolách. Nejde tu o střet různých popsání nějaké objektivní reality, ale střet různých konceptů, skrze něž je realita jako taková vůbec nahlížena a konstituována ve vědomí. Koneckonců etatističtí zastánci these o „konci státu“ nepochybují o tom, že z hlediska aktuální společnosti je náhled na realitu prostřednictvím pojmu státu těžko možný, ovšem z důvodu sémantické korektnosti odmítají užít tentýž výraz státu v jiné podobě pro pojmové formování současné reality. Diskuse se tak spíše točí kolem toho, zda lze pojem státu

---

<sup>752</sup> Přehledně, ovšem z kritického úhlu viz Thomas Vesting, *Das Ende der Fürsorglichkeit. Abschiedsliteratur zum Staat*, Berlin 2001.

<sup>753</sup> Ernst Forsthoff, *Der Staat der Industriegesellschaft*, 1971, s. 21nn.

<sup>754</sup> Horst Dreier tu konstatuje, že zvolání o konci státnosti jsou důsledkem „absolutistické ideje suverenity“ založené na dualismu státu a společnosti (*Hierarchische Verwaltung*, s. 25). Proti tomu tvrdí, že vdemokratickém ústavním státu nemůže státní moc být oddělena od společnosti. S tím lze bezpochyby souhlasit na empirické rovině, nicméně koncept suverenity odkazuje právě na sféru ideální jednoty. Proklamace konce státu a státnosti jsou založeny na zjištění, že pluralistická společnost nedovoluje udržitelnost ideje jednoty.

<sup>755</sup> Gunnar F. Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 57.

<sup>756</sup> V nejobecnější rovině tu lze poukázat na klasickou dychotomii konceptu státu jako ideje a státu jako empirické reality. Viz k tomu Arnold Köttgen, *Nation und Staat*, s. 192.

<sup>757</sup> Tak Konrad Hesse, *Bemerkungen zur heutigen Problematik und Tragweite der Unterscheidung von Staat und Gesellschaft*. In: *Staat und Gesellschaft*, hg. von Ernst-Wolfgang Böckenförde, Darmstadt 1976, s. 489; podobně Horst Dreier, *Hierarchische Verwaltung*, s. 28.

<sup>758</sup> Tak Christoph Möllers, *Der vermisste Leviathan. Staatstheorie in der Bundesrepublik*, Frankfurt/Main 2008, s. 44nn.

ztotožnit s určitou dějinnou situací, nebo zda jde o pojem univerzální. Ve skutečnosti jde tedy opět o pojmový konflikt.

Z tohoto hlediska lze proto částečně pochopit autory, kteří z pozice pluralistické a postmoderní doktríny i přes rezignaci na „klasickou“ suverenitu či na „státnost“ ve smyslu exkluzivity státní odmítají současně rezignovat i na pojem státu a hovoří o jeho proměně.<sup>759</sup> „Desuverenizace“ tak, slovy Juliane Kokott, znamená pouze „změnu ve funkci“, nikoli však zánik státu.<sup>760</sup> Rovněž podle Jense Steffeka a Nicole Dietelhoff je éra čisté „governance“ spoléhající se na pasivní přijetí pryč a „trocha státnosti je nutností“, ovšem právě za předpokladu její „proměny.“<sup>761</sup> Ve skutečnosti však právě tato „změna ve funkci“ představuje nikoli reflexi empirické reality „o sobě“, ale konstrukci zcela nového pojmu státu, jež umožňuje hovořit o „změněné státnosti bez konce státu“.<sup>762</sup> Všechny koncepty sdílené, slité (pooled) či relační suverenity jsou výrazem této snahy o nový způsob imaginace politické a ústavní reality.<sup>763</sup> „Stát“ se tak stává jen jedním z mnoha rovnocenných aktérů světové společnosti.<sup>764</sup> Je chápán jako „proces“ spočívající „nikoli na moci, ale občanské domluvě“,<sup>765</sup> nebo, v reminiscenci na Huga Preuße, jako „sebeorganizace industriální společnosti.“<sup>766</sup> Současně se zbavuje svého spojení s národem coby romantickou vizí. A. D. Smith vítá zánik „národního státu“ jako „vítězství politického rozumu nad národními vášněmi a sobeckými zájmy.“<sup>767</sup> Martin Albrow rozvádí these o konci národního státu v postmoderně do konceptu

---

<sup>759</sup> Např. podle Thomase Vestinga v tomto bodě Schmitt nemá pravdu, neboť stát nadále funguje v podobě hospodářského státu, sociálního státu, kulturního státu apod. (*Die Permanente Revolution*, s. 200). Nicméně třeba říci, že právě o otázce, zda jsou tyto sektorové koncepty slučitelné s pojmem státu, se vedla v německé ústavní teorii diskuse již od 50. let, přičemž právě Schmittovi následovníci (typicky Ernst Forsthoff) zastávali názor o tom, že princip sociálního státu je vůči konceptu (právního) státu v protikladu. Viz zvl. sborník *Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit*, hg. von Ernst Forsthoff, Darmstadt 1968.

<sup>760</sup> Juliane Kokott, *Die Staatsrechtslehre und die Veränderung ihres Gegenstandes*, s. 23.

<sup>761</sup> Nicole Dietelhoff, Jens Steffek, *Staatlichkeit ohne Staat?*, s. 8.

<sup>762</sup> Gunnar F. Schupper, *Staatswissenschaft*, s. 920.

<sup>763</sup> Tak skepticky Ulrich Haltern, *Was bedeutet Souveränität?*, Tübingen 2007.

<sup>764</sup> Gunnar F. Schupper, *Staatswissenschaft*, s. 900nn.

<sup>765</sup> Tak klasicky již Dolf Sternberger, *Grund und Abgrund der Macht*, Frankfurt/Main 1962, s. 241. Nově též Gunnar F. Schupper, *Der Staat als Prozess*, Frankfurt – New York 2010.

<sup>766</sup> Konrad Hesse, *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, 20. Aufl., Heidelberg 1999, Rn. 8.

<sup>767</sup> A. D. Smith, *National Identity*, London 1991, s. 151.

„světového státu“ jako náhradní politické formy.<sup>768</sup> Pojmový rámec spojený s národním státem podle něj odpovídal určité dějinné periodě a jeho udržování dodnes vede k tomu, že politické elity mající reprezentovat ve skutečnosti nikoho nerepresentují a jednají zcela nezávisle na tužbách lidu.<sup>769</sup> Lze připomenout, že v umírněné formě na problém úplného odříznutí reprezentanta od empirické vůle lidu v „čistě“ reprezentativním modelu upozorňoval již daleko dříve Ernst Fraenkel.<sup>770</sup>

Je třeba tu ovšem znovu odkázat na výše uvedený pojmový problém: jde totiž nakonec pouze o to, jaký význam výrazu stát v určitém diskursu přikládáme. O tom, že budou existovat určité autonomní teritoriální jednotky disponující určitou omezenou mocí, nelze jistě pochybovat v každém politickém systému. Klíčovou otázkou však je, zda lze tuto moc na úrovni normativní odvozovat na každém místě z jednoho ideálního jádra, a zda uvedené jednotky můžeme bez dalšího nazývat jako politická společenství nebo státy. Pokud můžeme hovořit o státech i v případě rezignace na takovou ideálně-normativní dovoditelnost moci,<sup>771</sup> není pak jasné, jaký má být vůbec rozdíl mezi státy a ostatními takto autonomními jednotkami na pod- či nadstátní úrovni, kromě samotného názvu. Není to totiž ani monopol faktické moci, ani monopol na tvorbu práva a dokonce ani na tvorbu ústavního práva, neboť i tyto kompetence se v systému „mnohúrovňového“ vládnutí diferencují a rozdělují mezi rozličné aktéry. Není to ale ani jakákoli kompetence k poslednímu rozhodování. Pak se však státní a nestátní politická společenství liší jen o něco větší či menší mírou autonomie pojmově zcela prolínají.<sup>772</sup> Ani ústava není odlišujícím znakem,<sup>773</sup> neboť i nestátní politická společenství disponují v duchu pluralistické doktríny ústavním řádem. Proč potom ale mluvit vůbec o státu? These o „proměně“ státnosti a suverenity se pak

---

<sup>768</sup> Martin Albrow, *Abschied vom Nationalstaat. Staat und Gesellschaft im globalen Zeitalter*, přel. Frank Jakubzik, Frankfurt/Main 1998, s. 266.

<sup>769</sup> *Tamtéž*, s. 260, s. 265.

<sup>770</sup> Viz výše v této práci.

<sup>771</sup> Tak např. Neil Walker, *Constitutional Pluralism and Late Sovereignty*, s. 83.

<sup>772</sup> Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 342.

<sup>773</sup> Např. Reiner Wahl mluví o politických společenstvích právě jako systémech, kde není jednota konstituována ústavou, ale jinými prostředky. Společným znakem politického společenství je pak „*vůle mnoha být politickým společenstvím*“ (*Erklären staats-theoretische Leitbegriffe die Europäische Union?*, s. 142).

významově kryje s thesí o zániku,<sup>774</sup> pakliže ona proměna s sebou nese nový pojem státu a suverenity, jakkoli může být tento zpětně projektován do minulosti.

Jediným proklamovaným důvodem proč mluvit dále o státu zůstává nutnost určité teritoriální fragmentace a segmentace světové společnosti.<sup>775</sup> Pak však není jasné, jakou zvláštní úlohu tu má plnit stát ve srovnání s jinými formami teritoriálně definovaných autonomních jednotek „mnohoúrovňového“ vládnutí, od regionů po nadnárodní celky. Je to již jen pouhé trvání na zaběhnutých termínech, jež pouze přispívá k pojmovému zmatení, jak již bylo koneckonců uvedeno výše v souvislosti s pokusy o „redefinici“ suverenity. Navíc dokonce ani uvedený prvek teritoriálního rozrůznění není považován za nezbytný. Zmíněný Martin Albrow například konstatuje, že „stát již není zakořeněn v národu, ale rozšiřuje se do celého světa“.<sup>776</sup> „Světový stát“ se také podle Wendta stává „nevyhnutelným“.<sup>777</sup> Je to však skutečně stát, co se rozšiřuje? V Albrowově pojetí jistě, neboť stát je mu „polycentrickou celosvětovou sítí praktik, v nichž jednájí individua jako nezávislí světoobčané“<sup>778</sup> Ovšem v takové chvíli jde o naprosto nový pojem, jenž nejen, že nemá nic společného s pojmem státu v „klasickém“ pojetí státu, ale je vůči němu dokonce kontradiktorní. Pojmově korektnější je pak v kontextu pluralistického normativního paradigmatu spíše hovořit o „globální konstitucionalizaci“,<sup>779</sup> „světoobčanské ústavě“<sup>780</sup> nebo o různých formách

---

<sup>774</sup> Typicky např. věta Nicole Dietelhoff a Jense Steffeka: „*Der Staat verschwindet also keineswegs, er verändert lediglich seine Gestalt.*“ (*Staatlichkeit ohne Staat?*, s. 8).

<sup>775</sup> Tak Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, s. 223.

<sup>776</sup> Martin Albrow, *Abschied vom Nationalstaat*, s. 101.

<sup>777</sup> Alexander Wendt, *Why a World State is Inevitable?*, *European Journal of International Relations* 9 (2003), s. 491 – 542.

<sup>778</sup> Martin Albrow, *Abschied vom Nationalstaat*, s. 265.

<sup>779</sup> Viz Jochen Abr. Frowein, *Konstitutionalisierung des Völkerrechts*, *Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht* 39 (2000), s. 427 – 445; Martin Nettesheim, *Von der Verhandlungsdiplomatie zur internationalen Verfassungsordnung: Überlegungen zum Entwicklungsstand des internationalen Wirtschaftsrechts*, *Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie* 19 (2000), s. 205 – 208; nově k této debatě Christoph Möllers, *Der vermisste Leviathan. Staatstheorie in der Bundesrepublik*, Frankfurt/Main 2008, s. 91nn a Bernhard Zangl, *Judicialisierung als Bestandteil internationaler Rechtsherrschaft: Theoretische Debatten*. In: Týž (hg.), *Auf dem Weg zur internationalen Rechtsherrschaft? Streitbeilegung zwischen Recht und Politik*, Berlin 2009, s. 21nn. Zde i další literatura.

<sup>780</sup> Nadja Meisterhans, *Eine weltbürgerliche Verfassung für die Weltgesellschaft?. Zur herrschaftsbegründenden Konstitutionalisierung von Menschenrechten*, Diss. Bremen 2005.

globálního „kosmopolitního vládnutí“<sup>781</sup> ve „světové společnosti“, jež však alespoň není nazývána státem.

Konfúze tu vyvěrá již z módního užívání konceptu „národního státu“. Přitom právě klasický koncept suverénního státu byl založen na tom, že národ je korelátem suverenity a je konstituován jako celek (na základě zcela různorodých objektivních předpokladů, jež nemusí mít nic společného s jazykem či etnicitou) prostřednictvím státní moci a principu reprezentace. „Klasický“ suverenistický koncept státu rozhodně tedy nebyl spojen s pojetím etnického národa jako jeho předpokladu; naopak většina jeho zastánců takový pojem etnicky založeného „národního státu“ jako specifické formy státu tvrdě kritizovala, a to právě z důvodu, že zakládá dojem, že národ je samostatnou, na státu nezávislou politickou jednotkou. Ani současný „národní stát“ tak nelze identifikovat se státem kulturně, jazykově či etnicky jednotným.<sup>782</sup> Ostatně zastánci nacionalistických teorií postulovali koncept nestátního „národního společenství“ jako protiklad suverenistického pojetí státu.<sup>783</sup> Naopak klasický hegelovský koncept „mocenského státu“ byl spatřován jako kontrární vůči romantickému pojetí národa jako etnicko-kulturní entity.<sup>784</sup> Postmoderní negace „národního státu“ více zatemňuje, než osvětluje, neboť vůbec nereflektuje komplexitu chápání vztahu mezi pojmy lidu, národa a státu v klasických teoriích 19. a 20. století. Paradoxně se přitom sama navrácí k romantickému pojetí státu jako nadnárodního, mohovrstevnatého a nesuverénního celku nespojeného moci. Jak podotýká Heller, právě romantické pojetí bylo

---

<sup>781</sup> Kromě bohaté literatury o „global governance“ (viz výše) k pojmu „kosmopolitního vládnutí“ viz také David Held, *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Cambridge 1998.

<sup>782</sup> Srov. k tomu Harald Müller, *Staatlichkeit ohne Staat – ein Irrtum aus der europäischen Provinz? Limitierende Bedingungen von Global Governance in einer fragmentierten Welt*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 220 – 258, zde s. 226nn.

<sup>783</sup> Srov. k těmto sporům během první světové války vynikající práci Steffena Bruendela, *Volksgemeinschaft oder Volksstaat. Die „Ideen von 1914“ und die Neuordnung Deutschlands im Ersten Weltkrieg*, Berlin 2003; pro epochu meziválečnou pak Michael Stolleis *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus*, s. 127. Z nacistických odpůrců ideje suverenity lze jmenovat Reinharda Höhna (*Der individualistische Staatsbegriff und die juristische Staatsperson*, Berlin 1935) či Franze W. Jerusalema (*Der Staat*, Tübingen 1935, zvl. s. 305nn).

<sup>784</sup> Tak např. Friedrich Meinecke, *Weltbürgertum und Nationalstaat*, München 1908, s. 92; podobně i Hermann Heller, *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland. Ein Beitrag zur politischen Geistesgeschichte*, Aalen 1963, s. 69nn.

charakteristické začleňování státu do vyšší struktury organických společenských vztahů ústící až do celkového lidstva jako „celostního organismu“ na špici celé mnohoúrovňové stavby.<sup>785</sup>

Než takový návrat k romantickému pojmosloví, jež se stavělo do radikální opozice vůči klasickému modernímu chápání státu, se jako logicky koherentnější a především „komunikačně korektnější“ jeví řešení v podobě rezignace na „klasické“ pojmy státu i státnosti společně s rezignací na „klasickou“ suverenitu. Především je věrné logickým implikacím spojeným s rezignací na určité koncepty, jako je např. koncept státnosti právě v popsané podobě ideálního (nikoli faktického!) mocenského monopolu. Pokud již rezignovat na „klasické“ pojmy, tak se všemi důsledky a všemi dalšími pojmy, které jsou na „klasické“ pojmosloví navázány.

Ulrich Scheuner v jedné replice na Hennisův koncept demokracie prohlásil trefně, že (klasická) moderní politická teorie se zakládá na duchovních náhledech 17. století.<sup>786</sup> Toto konstatování, dnes často v různých podobách opakované, je jistě pravdivé. Platí však nejen pro obsah, ale i formálně-pojmovou složku této teorie. Ačkoliv můžeme v obecné rovině říci, že v každé dějinné epoše existuje určitý systém kolektivního výkonu moci, stát je pojmem situačně spojeným s konkrétními podmínkami, ani ne tak empirického druhu, ale právě druhu teoretického, tedy s konkrétním způsobem nazírání na společnost. Jakékoli proklamace další existence státu v „nové“ formě či roli, či „změněného státu“ jsou ve skutečnosti pouhou další metaforou.<sup>787</sup> Jestliže Frank Nullmeier mluví o nutnosti „relativizovat tradiční pojmové struktury „státu“ a na pozadí dostatečně abstraktního pojmu „státu“ myslet nové formy státu mimo národní i světový stát“,<sup>788</sup> naskýtá se jako daleko vhodnější řešení onen „dostatečně abstraktní pojem“ raději opustit, než jeden termín doslova přecpávat novými významy. Trvání na klasických výrazech okořeněných pouze novými přídomky není příliš smysluplné a navozuje spíše dojem jakéhosi ústavněteoretického pokrytectví. Jako by navenek bylo vše v pořádku, ústavní normy si

---

<sup>785</sup> Hermann Heller, *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke*, s. 105.

<sup>786</sup> Ulrich Scheuner, publikováno v: Wilhelm Hennis, *Demokratisierung – Zur Problematik eines Begriffs*, Köln – Opladen 1969, s. 44.

<sup>787</sup> Viz ostatně i Gunnar Folke Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 63, s. 65.

<sup>788</sup> Frank Nullmeier, *Formen der Staatlichkeit: Zur Analytik politischer Einheiten*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 35 – 54, zde s. 54.

ponechávaly svou plnou platnost (v „novém“ chápání jejich pojmosloví), aby občan a případně i ústavní soud mohl klidně spát.

Ostatně právě ústava samotná je dalším pojmem, jež se dostává společně s diskusí o konci státu a státnosti do centra debaty postmoderní kritiky. Ústavou tak již není základní normativní systém státu, ale úprava vztahů mezi politikou a právem v jakémkoli politickém systému. Konstitucionální povahu má proto nadnárodní systém, ale konstitucionální prvky si mohou nárokovat dokonce i z „klasického“ hlediska mimořádně sporné procedury jako je komitologie v EU nebo princip samoregulace kyberprostoru.<sup>789</sup> V tomto pojetí je proto vyloučené svazovat ústavu se státem a ze stejného důvodu i zakládat mezi takto pojatými ústavními systémy hierarchický vztah. Slova Josepha Isenseeho, podle něhož je stát předmětem a předpokladem ústavy,<sup>790</sup> jsou postulována do role příkladu „nesprávného“, „klasického“ náhledu na politickou realitu, jenž neodpovídá té „skutečné“ realitě.<sup>791</sup> I když některá politická entita postrádá ústavu v „úzkém smyslu“ státní ústavy, disponuje „ústavním právem“ a „ústavním diskursem“, který „generuje společenství“ a „ohlašuje“ vznik nového ústavního řádu.<sup>792</sup> Není divu, že namísto „statického“ modelu ústavních systémů spojeného se Schmittem či Hellerem je za svědka nového konstitucionalismu povolávána

---

<sup>789</sup> Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 342. Walker v této souvislosti rozlišuje konstitutivní kritéria, „kritéria governance“ a sociální kritéria rozeznávání konstitucionálního charakteru společenství, jež mají politickou povahu (jsou „policy-bounded“). Jejich souhrnným znakem však je, že nedovolují jednoznačně určit, kdo je suverénem, a jsou pouze kritérii míry ústavní povahy, aniž by mohla sama poskytovat jednoznačnou odpověď. Jedinou podmínkou sine qua non je konstitucionální sebe-vědomí a sebe-prezentace daného systému (*tamtéž*, s. 343). To trochu připomíná Luhmannův koncept sebepopisu politických systémů. Je však třeba si uvědomit, že Luhmann počítá s autopoetickým charakterem systémů, a tedy i jejich uzavřeností. Považovat proto systémovou teorii za pluralistickou by bylo jednoznačně přehnané. Sám Luhmann byl ostatně zásadním zastáncem principu státnosti.

<sup>790</sup> Joseph Isensee, *Staat und Verfassung*. In: Týž/Paul Kirchhof, *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. I, Heidelberg 1987, s. 591 – 661.

<sup>791</sup> Za všechny Gunnar Folke Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 119.

<sup>792</sup> Paul Craig, *Constitutionalism and the European Union*, *European Law Journal* 7 (2001), s. 125n; Richard Bellamy, Dario Castiglione, *The Communitarian Ghost in the Cosmopolitan Maschine. Constitutionalism, Democracy and the Reconfiguration of Politics in the New Europe*. In: Richard Bellamy (ed.), *Constitutionalism, Democracy and Sovereign. American and European Perspectives*, Dartmouth 1996; Neil Walker, *The White Paper in Constitutional Context*, příspěvek přednesený na konferenci Mountain or Molehill? A Critical Appraisal of the Commission White Paper on Governance, Florence 2001.



teorie integrace Rudolfa Smenda.<sup>793</sup> Stejně tak je ovšem třeba připomenout, že se tak děje za pomoci jistého zkreslení, neboť Smend vždy vycházel z koincidence politického systému a ústavy, nikoli z toho, že by ústava systém generovala z ničeho.<sup>794</sup>

Michael Zurn vyčítá klasické ústavní teorii „*metodologický nacionalismus*“<sup>795</sup> (přitom zjevně nereflektuje shora uvedenou skutečnost, že přinejmenším valná část této klasické teorie považovala koncept státu za protiklad nacionalistických konceptů „národního společenství“ existujícího jako politická entita nezávisle na státu). Ještě dále jdou autoři odmítající samotný princip dominance jedné ústavy, jenž je klasifikován jako ústavní fetišismus či republikánský konstitucionalismus.<sup>796</sup> Přesvědčení o „konečnosti“ ústavy má charakter civilního náboženství. Ústava sama je důsledkem vnuceného zájmu určité sociální skupiny – podobně jako celá pojmová realita, jak bylo uvedeno výše (zde se také ústavní pluralismus stýká nejen s Kelsenovým pozitivismem, ale rovněž s postmoderní semiologií, jak jsme ukázali). Není divu, že cílem konsekventního pluralismu je proto odstranění samotné ideje dovoditelnosti moci na jedno jádro. V tomto ohledu se pluralismus stává i politickým programem, který mj. vylučuje jakoukoli možnost normativního zdůvodnění toho, zda v případě konfliktů dvou paralelních ústavních systémů (národního a nadnárodního) převáží jeden či druhý okruh (nejde přitom o případy právem předvídaného střetu, jako u principu aplikační přednosti nadnárodního práva, ale případy střetu se samotným jádrem ústavy chráněným v ústavním řádu před jakýmkoliv změnami). Samotná ústavní konformita či konformita s materiálním jádrem kontrolovaná ústavními soudy je nutně hodnotovou záležitostí, neboť i to, co není ústavně konformní, má stejný nárok na právní platnost. Není proto divu, že někteří autoři tu v duchu systémové teorie vůbec odmítají mluvit o právu, neboť je tato otázka podle nich ryze politická.<sup>797</sup>

---

<sup>793</sup> Ingolf Pernice, *Carl Schmitt, Rudolf Smend*, passim. Srov. naopak opatrněji Stefan Koriath, *Europäische und nationale Identität. Integration durch Verfassungsrecht?*, Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer 62 (2003), s. 117nn.

<sup>794</sup> Viz níže v této práci.

<sup>795</sup> Michael Zurn, *On the Conceptualization of Postnational Politics. The Limits of Methodological Nationalism*, přednáška přednesená na semináři o Global Governance ve Florencii v dubnu 2001.

<sup>796</sup> Emilio Christodoulidis, *Law and Reflexive Politics*, Dordrecht 1998; Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 324nn; Lee Ward, *Beyond Constitutionalism. The Search for a European Political Imagination?* *European Law Journal* 7 (2001), s. 24 - 40.

<sup>797</sup> Wilhelm Henke, *Staatsrecht, Politik und verfassungsgebende Gewalt*, *Der Staat* 19 (1980), s. 201, s. 206.; podobně též Emilio Christodoulidis, *Law and Reflexive Politics*, passim.

Důsledky vyplývající z pluralistického konceptu jsou z pohledu stávající optiky národních ústavních řádů ovšem drastické. Obětí není jen stát, ale i princip reprezentace, jenž je v demokratických institucích již od konce 19. století nahrazován principem zájmového zastoupení. Namísto moderního státu se vůdčí ideou stává středověký politický systém.<sup>798</sup> Namísto Hobbesa a Bodina je doporučován návrat k Althusiovi či Erasmovi.<sup>799</sup> Zastánci postmoderního a pluralistického pojetí politických systémů proto logicky volají po prosazování heterogenizačních tendencí ve společnosti tak, aby se předem vyloučily dominantní identifikační mechanismy a tedy i „konflikty identit“ hrozící jako relikty „klasických“ států v pluralistickém systému. V pojmu homogenity (i ve smyslu ideální kategorie) je spatřován nepřítel, jehož na rozdíl od pojmů státu a suverenity nelze domestikovat přídomky „pozdní“, „nová“ či „plurální“.<sup>800</sup> Homogenizační vize je vyčítána nikoli jen komunitarismu a nacionalismu, ale – v radikální konsekvenci – i liberalismu a všem konceptům, pokud vůbec hovoří o společnosti v singuláru a přikládají ústavě nárok na platnost.<sup>801</sup> Nutno si však uvědomit, že logické konsekvence se pak dotýkají i principů demokracie a jí doprovázejících institucionálních prvků. Není divu, že někteří zastánci pluralismu tyto konsekvence odmítají připustit a redukuje pluralismus jen na normativní prvek vzájemného uznání a respektu, bez důsledku v podobě absolutního odmítnutí možnosti řešení konfliktů v „epistemickém pluralismu“.<sup>802</sup>

## § 72

---

<sup>798</sup> Srov. Richard Bellamy, Dario Castiglione, *The Nature of Sovereignty*, s. 428.

<sup>799</sup> Lee Ward, *Beyond Constitutionalism*, s. 32nn; k roli Althusia viz Stefan Hohberger, *Vergleich der politischen Theorie und der politischen Systeme des Althusius mit der EU*, Berlin 2008.

<sup>800</sup> Claus Offe, „Homogeneity“ and Constitutional Democracy. Coping With Identity Conflicts Through Group Rights, *Journal of Political Philosophy* 6 (1998), s. 113nn.

<sup>801</sup> James Tully, *Constitutionalism in the Age of Diversity*, Cambridge 1995. Tully, v duchu postmoderní politické filosofie, pokládá ústavu samotnou za prosazení určitého dominantního zájmu. Každý systém proto disponuje „skrytou ústavou“ (s. 99), vytvářející v jeho rámci podmínky toho, co je správné a co nikoli.

<sup>802</sup> Neil Walker tu rozlišuje mezi „vysvětlujícím“, „normativním“ a „epistemickým“ pluralismem a sám konstatuje, že prvé dva vycházejí ze třetího (*The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 337nn). Josepha Weilera považuje přitom za zastávce pouze prvních dvou a nepřímou mu tak vyčítá (podle mého názoru zcela správně) jistou nekonsekventnost.

Pluralistická argumentace, jakkoliv se nepochybně opírá o velmi relevantní argumentaci dynamickými změnami mocenských vztahů ve společnosti v posledním století, se nemůže ubránit neúprosné nadvládě jazyka, jíž se tolik snaží přemostit. Je to patrné opět na zacházení s pojmy. Problematické je již kupříkladu apriorní přijímání existence „politických“ společenství nezávisle na principu suverenity a státnosti.<sup>803</sup> Takový generalizující pohled je mimořádně pochybný, neboť zapomíná na naprosto odlišné dějinné kontexty existence různých typů takových společenství ale i různé způsoby jejich chápání. Již Leo Strauss a Hannah Arendtová před drahnou dobou poukazovali na příliš samozřejmé používání pojmu politiky a politična v současné teorii. V ústavním pluralismu tato samozřejmost a vágnost dosahuje pozoruhodných rozměrů. Samotné oddělení pojmu politiky od pojmu státu není nijak nové; koneckonců byl to právě Schmitt, jenž odmítl Jellinekovskou identifikaci: „*politické znamená státní*“. Nicméně v současnosti jde o oddělení nejen pojmové, ale i věcné. Politika je alokována zpět do sféry společnosti, do sub-politických procesů zcela mimo státní a na stát navázané (například stranické) struktury.<sup>804</sup> Politické společenství je tak jednoduše chápáno jako společenství nadané autoritou schopnou mobilizovat lidi pro dosahování politických cílů, tj. naplňování hodnot,<sup>805</sup> jako jakákoli relativně autonomní kolektivní jednotka držící pohromadě.<sup>806</sup> O nějakém rozdílu mezi tím, co náleží do sféry *polis* a *oikos*, což bylo základem aristotelické vize, není vedena diskuse. Stejně tak nejsou však ústavní politická společenství (*polities*) ani tím, co chápe jako *corpus politicum* Hobbes. Pro něj je totiž tento pojem vyhrazen právě pro ne-státní instituce existující v rámci státního

---

<sup>803</sup> *Tamtéž*, s. 332.

<sup>804</sup> Srov. k tomuto osamostatnění pojmu politiky klasicky Ulrich Beck, *Risikogesellschaft*. Podrobně k tomu viz Jan-Werner Müller, *Another Country. German Intellectuals, Unification and National Identity*, New Haven – London 2000, s. 235nn.

<sup>805</sup> Tak uvádí Neil Walker ve výše citovaném textu.

<sup>806</sup> V tomto smyslu hovoří o politickém společenství jako alternativě vůči klasickému státu Rainer Wahl (*Erklären staatstheoretische Leitbegriffe die Europäische Union?*, s. 143). Klasicky též Joseph Weiler (např. *The Constitution of Europe. Do the new clothes have an emperor? And other essays on european integration*, Cambridge 1999). Srov. k této argumentaci Daniel Gaus, *Legitime politische Herrschaft ohne staatliche Organisation? Joseph H. H. Weilers Rechtfertigung der Legitimität der Europäischen Union*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 107 - 136. Podobně je chápán i koncept kolektivů „governance“. Ani zde nejsou přítomná kritéria jejich příliš odlišná od pojetí integračních faktorů ve státu (viz předchozí kapitolu): tedy teritoriální vymezení, personální vymezení (např. určitým intenzivně procitěným identifikačním tématem) a konečně i případné vymezení organizační (Gunnar Folke Schuppert, *Staat als Prozess*, s. 82nn).

systemu a podřízené jedné, totiž státní autoritě. Pokud je nyní používán koncept autority jako definiční element politiky, představuje to pouze zmatení. Zatímco totiž Hobbes pojem autority odvozuje ze vztahu autorizace (jenž je spojen s reprezentací) a navazuje na stát, pluralismus takový koncept očividně popírá. Tak jako v dalších případech se tedy s „klasickým“ pojetím nerozchází cestou racionální argumentace, ale spíše apriorním přijetím odlišných pojmů. Konfúze narůstá tím více, čím více jsou odlišné pojmy nesený totožnými výrazy. Politika je v pojetí pluralismu, ale i třeba systémové teorie,<sup>807</sup> něčím bytostně odlišným od politiky jako státního jednání u Bluntschliho či Jellineka, či určitých typů státního jednání u Smenda nebo rozhodnutí o vymezení se vůči nepříteli u Schmitta. Je pak otázkou, zda má vůbec za těchto podmínek užívání všeobecně platného pojmu politiky v právní souvislosti smysl.<sup>808</sup>

Podobné platí i pro pojem ústavy. Hovořit o paralelní existenci vícera ústavních systémů na jednom teritoriu bez možnosti neutrálního posouzení otázky posledního rozhodce o jejich vztahu je jistě možné. Předpokládá to určitý koncept ústavy, jenž pluralismus skutečně poskytuje, aniž by se však dostatečně vyrovnal s otázkou, zda tento pojem má vůbec něco společného s pojmem ústavy v normativním kontextu dosavadních ústav, a to právě ve vztahu k suverenitě. Pokud ústavu budeme považovat za rozhodnutí o politické existenci lidu jakožto suverénní jednotky ve smyslu Schmittova pozitivního pojmu ústavy,<sup>809</sup> pak pluralistický koncept nemůže platit. Stejně tak ovšem ani v případě Smendovy teorie integrace, která rovněž předpokládá výlučnost ústavního systému na konkrétním teritoriu. Klíčovou otázkou ovšem je, zda s pluralistickým konceptem ústavnosti počítá ústava samotná a institucionální systém jí založený. Jinými slovy, zda s ním počítat vůbec může a zda je s ním kompatibilní. Hovoří-li ústava o tom, že *jediným* zdrojem moci na *území* státu je lid, pak tím jednoznačně zakládá ústavní monismus, a to nikoli ve vztahu k určitým sektorům politiky, ale

---

<sup>807</sup> Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, zvl. s. 189nn. Luhmann se sice snaží popsat peripetie vývoje výrazu politiky a politického a jeho vztahu ke státu, docházejí ovšem následně k určitému specifickému funkcionálnímu pojetí (schopnost kolektivně závazného rozhodování), jež je ve vědomém rozporu s dřívějšími pojmy politiky.

<sup>808</sup> Viz Juliane Kokott, *Der Begriff „politisch“ im Normenzusammenhang nationalen und internationalen Rechts*, *Zeitschrift für ausländisches Recht und Völkerrecht* 49 (1992), s. 603 – 650, podle které je třeba na takový univerzální pohled rezignovat.

<sup>809</sup> Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, Srov. k tomu též Ernst Rudolf Huber, *Verfassung und Verfassungswirklichkeit bei Carl Schmitt*, s. 306n.

vůči jakémukoli mocenskému jednání na daném území. Proti němu lze z pozice pluralistické argumentace vystoupit jedině s tím, že ani tento „*sovereignty claim*“<sup>810</sup> není absolutní, neboť je negován „*sovereignty claim*“ jiného „ústavního“ systému, tedy nadnárodního právního řádu. Opět tu tak na sebe narážejí dva zcela odlišné pojmy nesené týmž výrazem. V jednom případě jde o koncept ústavy či ústavního řádu tak, jak je založený ve státních politických systémech a jak jej tamní psané ústavy také samy chápou,<sup>811</sup> ve druhém případě je to v podstatě jakékoli uspořádání vztahu práva a politiky (s výše uvedeným problémem nevyjasněné definice politiky) splňující jistá kritéria, bez ohledu na nárokovanou exkluzivitu platnosti. Fakt, že první pojetí se s druhým vylučuje, je řešen oznámkováním prvního pojetí za pouhý metajuristický „*sovereignty claim*“, jenž sice může plnit jakousi sociální roli, ovšem rozhodně nemůže dát neutrální vodítko pro to, jaký ústavní řád v případě konfliktu upřednostnit. Lze tu proto hovořit o jakémsi dualismu „monokonstitucionálního“ a „polykonstitucionálního“ pojetí právní skutečnosti, od něhož se odvíjí zcela odlišné pohledy nejen na ústavní řád a jeho pojmy, ale na politickou realitu jako takovou.

Zde lze ovšem pluralismu vytknout také pojetí suverenity, které je opět nikoli dílčím doplněním, ale protikladem „klasické“ ideje suverenity. Sektorální rozdělení moci (tedy rozdělení kompetencí mezi státní a nadnárodní sférou) totiž nelze vůbec srovnávat s teritoriálním vymezením ústavních systémů. Zatímco ve druhém případě jde o nutnou podmínku sociální homogenity, v prvním případě jde o rozdělení moci uvnitř určitého teritoria. Z hlediska „klasického“ pojetí by zde byl suverénem ten, kdo rozhoduje právě o takovém sektorálním rozdělení, včetně toho, která kompetence bude náležet které sféře. Koncept „pozdní suverenity“ je proto zavádějící, neboť zastírá negaci otázky suverenity a vychází z faktické existence vícera paralelních ústavních systémů. Neil Walker (a podobně i Joseph Weiler) hovoří o konfúzi zapříčiněné „*paradigmatem státního konstitucionalismu*“, která se projevuje ve ztotožnění legislativní a judiciální „*kompetenční kompetence*“.<sup>812</sup> Legislativní kompetenční kompetence má být právě přežitkem jednodimensionálního

---

<sup>810</sup> Neil Walker, *Constitutional Pluralism and Late Sovereignty*, s. 83nn.

<sup>811</sup> Walker tu mluví o ústavních normách vycházejících z jednodimensionálního chápání ústavy (*The Idea*, s. 343).

<sup>812</sup> Joseph Weiler, Ulrich Haltern, *The Autonomy of the Community Legal Order – Through the Looking Glass*, Harvard International Law Journal 37 (1996), s. 411; Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 349. Srov. Paul Craig, *The ECJ, National Courts and the Supremacy of Community Law*, s. 48nn.

chápaní suverenity jako teritoriálně určené normativní exkluzivity, zatímco judičiální kompetenční kompetence (tedy konečná pravomoc soudu rozhodovat o rozsahu kompetencí v určité sféře) může příslušet v rámci jednoho teritoria vícero soudům. Důvodem je právě skutečnost sektorálního rozdělení kompetenčních sfér, v němž o každé sféře může rozhodovat jiný soud.

Právě tato vize je ovšem v podstatě romantická, neboť se snaží *ad infinitum* odsunout problém latentního kompetenčního sporu, jenž může vyrůst i mezi soudy. Přitom právě otázka kompetence k poslednímu rozhodování o kompetencích se dnes stává klíčovým problémem vztahu nadnárodního a národního právního okruhu.<sup>813</sup> Především je však zavádějící samotné spojování konceptu kompetenční kompetence s otázkou suverenity. I legislativní kompetenční kompetence je v rámci platného ústavního systému vázána jeho hranicemi. O jejím neomezeném charakteru nemůže být proto řeč, podobně jako o neomezeném charakteru jakékoli empirické normotvorné moci, jak bylo již uvedeno výše. Suverenita není v „klasickém“ pojetí jakoukoli „kompetencí“, neboť sám pojem „kompetence“ předpokládá právně konstituovanou strukturu. V případě suverenity jde tedy o před-kompetenční utváření ústavy jako kompetenčního systému. Negace této otázky společně s negací suverenity mnoho neřeší, neboť pouze odsouvá stranou tázání po tom, jakou cestou lze vůbec ústavně zakotvený kompetenční řád jako celek suspendovat. Pluralismus tu namísto jednorázových revolučních suspenzí ústav ve statickém pojetí vychází z dynamické „evoluční proměny“ ústavních řádů,<sup>814</sup> včetně jejich samotných základů. Otázka suverenity se tak rozpouští v nekonečném sledu postupných kroků, jež dovolují úplné nahrazení jedné ústavy jinou bez revolučního přerodu. Ovšem právě proto je pochopitelná i ostrá nechuť vůči představě jakékoli instance, která by mohla takový evolutivní zrod zastavit

---

<sup>813</sup> Bývalým soudcem ESD Günterem Hirschem je otázka této kompetence definována následovně: Která instance rozhoduje „s definitivní odpovědností“, „zda se některý právní akt některého orgánu Společenství ještě drží v rámci kompetencí přiznaných tomuto orgánu, nebo zda z nich vybočuje?“ (*Europäischer Gerichtshof und Bundesverfassungsgericht – Kooperation oder Konfrontation?*, NJW 1996, s. 2457). Podle něj ji formuluje též Franz C. Mayer, *Kompetenzüberschreitung und Letztentscheidung. Das Maastricht-Urteil des Bundesverfassungsgerichts und die Letztentscheidung über Ultra-Vires-Akte im Mehrebenensystem. Eine rechtsvergleichende Betrachtung von Konflikten zwischen Gerichten am Beispiel der Gerichte von EU und USA*, Baden-Baden 2000, s. 9. Zde odkazy i na další početnou literaturu k tomuto tématu.

<sup>814</sup> Massimo La Torre, *Legal Pluralism as an Evolutionary Achievement of Community Law*, Ratio Juris 12 (1999), s. 182nn.

pro rozpor se „staticky“ chápanou „tradiční“ ústavou, a která by disponovala „interpretační exkluzivitou.“<sup>815</sup>

Jestliže jsem hovořil o romantickém prvku pluralistické vize, projevuje se tento právě v postoji k otázce konfliktu ústavních soudů. „Klasický“ koncept státu a suverenity poskytuje jednoznačnou odpověď v podobě supremacie státního ústavního systému nejen jako autonomního, ale i – právě v posledním rozhodování o kompetencích – i výlučného řádu. Naopak pluralismus z perspektivy rozpuštění státnosti a prerogativ státu v dispozici s vlastními kompetencemi odpověď odmítá. Problém konfliktu nelze vyřešit neutrálně, pomocí právních prostředků. Přes snahy odsouvat jeho riziko do pozadí pomocí konceptů spolupráce soudů nebo hledáním dalších a dalších intermediárních institucí,<sup>816</sup> je to pak pouze faktická moc zbavená právní relevance, která v takovém případě bude rozhodovat. Právě tato poslední logická konsekvence je sice z většiny úvah v duchu Kelsenova oddělení práva od moci jednoduše vypuštěna, nicméně se nutně nabízí jako jediné řešení. A právě v této chvíli vyvstává s novou naléhavostí také otázka legitimacy. Není-li ona poslední rozhodující moc svázána v rovině normativní ideje pomocí konceptu suverenity do určité struktury, není tím rozhodně ve své reálné existenci znemožněna, pouze se nekonečně vzdaluje od možnosti její legitimace. Pokud si „post-státní ústavní společenství“ nárokují stejnou míru autority a legitimacy bez ohledu na přítomnost dému a ústavy, pak je ve skutečnosti debata o legitimitě jako metajuristickém konceptu zbytečná zcela stejně, jako debata o suverenitě. Oba pojmy mohou mít platnost pouze uvnitř uzavřeného systému, což ovšem zcela znemožňuje jejich platnost v „klasickém“ pojetí právě jako transcendentálních kategorií.

---

<sup>815</sup> Neil Walker, *The Idea*, s. 349n.

<sup>816</sup> Lze zde zmínit ideu kompetenčního soudu: viz např. Ulrich Goll, Markus Kenntner, *Brauchen wir ein Europäisches Kompetenzgericht? – Vorschläge zur Sicherung der mitgliedstaatlichen Zuständigkeiten*, EuZW 2002, Heft 4, s. 101; Siegfried Broß, *Das Bundesverfassungsgericht und die Fachgerichte*, Bayrische Verwaltungsblätter 2000, s. 513nn, Roman Herzog, Lüder Gerken, *Europa entmachtet uns und unsere Vertreter*, Welt am Sonntag 13. 7. 2007; Joachim Jahn, *Europarichter überziehen ihre Kompetenzen*, NJW 2008, s. 1788.

Pluralistická a obecně postmoderní vize veřejného práva čelí obdobným metodologickým obtížím, jako již klasický pozitivismus. Vytěsnění otázek po platnosti metajuristických či metaústavních norem v pozitivismu a odmítnutí řešit „politická“ témata je i dnes krédem valné části ústavní teorie.<sup>817</sup> Samotný koncept „globálního vládnutí“ je ryze politické povahy a debata o „globální konstitucionalizaci“ ho jen pomalu následuje.<sup>818</sup> Otázka právní podstaty ústavodárné moci je jednoduše pominuta tím, že je celá tato oblast označena za politickou a právně nerelevantní.<sup>819</sup> Pojem legitimacy je pak odsunut do zcela politické roviny a identifikován Weberovsky s vírou v legitimitu, s úsilím o naplňování sociálně-eudaimonických tužeb obyvatel nebo jednoduše s efektivitou rozhodování bez ohledu na jeho podstatu.<sup>820</sup>

Ovšem právě oddělení sféry politiky a práva (po němž v radikální podobě pluralistické vize volá dnes např. Emilio Christodoulidis)<sup>821</sup> bylo již v éře německého „sporu o metodu“ podrobena důkladné kritice. Pokus považovat za „přísně právní“ pouze texty vylučující jakýkoli přesah do politické sféry selhal definitivně v konfrontaci s totalitarismem. Gerhard Anschütz, ve známé thési konstatoval, že co může být pravdou v politice a historii, nemusí být pravdou v právu. Ovšem z této své klasické věty došel v roce 1933 k závěru, že i nacistický státní převrat byl právně bezchybný, neboť naplňoval předpoklady řádné změny ústavy. Jeho postoj v právní rovině plně odpovídal ve stejné době formulovanému postoji Wittgensteinovy analýzy jazyka.<sup>822</sup> Nelze-li o metajuristických předpokladech práva v právní mluvě hovořit, je třeba o nich v právní vědě mlčet. Již ve 20. letech na tuto vizi pregnančně odpověděl (kromě mnoha dalších) Heinrich Triepel, když konstatoval, že ústavní právo nemá

---

<sup>817</sup> Srov. k tomu podrobněji a ve vztahu k judikatuře amerických soudů Juliane Kokott, *Der Begriff „politisch“ im Normenzusammenhang nationalen und internationalen Rechts*, s. 643nn.

<sup>818</sup> Bernhard Zangl (*Judicialisierung als Bestandteil internationaler Rechtsherrschaft*, s. 15) v této souvislosti konstatuje, že v konceptu globálního vládnutí je v první řadě, „nejprve bez ohledu na otázku práva“, podtrženo, že „vládnutí mimo stát je nutné, aby bylo možno v éře globalizace reagovat na globalizační výzvy.“

<sup>819</sup> Tak např. Wilhelm Henke, *Staatsrecht, Politik und verfassungsgebende Gewalt*, Der Staat 19 (1980), s. 201nn.

<sup>820</sup> Všem těmto aspektům jsem se věnoval ve své knize *Legimitita moci v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?*, Brno 2009.

<sup>821</sup> Emilio Christodoulidis, *Law and Reflexive Politics*, passim.

<sup>822</sup> Viz výše.



žádný jiný předmět než právě sféru „politická“: „ústavní právník proto nemůže rezignovat na to, poměřovat politické dění a záměry měřítkem veřejného práva.“<sup>823</sup> Teoretické oddělení sféry práva od politiky v sobě nese současně i možnost existence ne-státního pozitivního práva,<sup>824</sup> jež je ostatně v teorii pluralismu výslovně potvrzena.<sup>825</sup> Tím je však prvek jednoty moci zcela zpochybněn a spolu s ním i smysl státu jako posledního zdroje pozitivního práva.<sup>826</sup>

Problematickostí oddělování práva a politiky se ukazuje ovšem velmi zřetelně zejména v kontextu současných proměn ve společnosti a prohlubujícího se propojení státu a společnosti. Nemám tu přitom na mysli problém sektorové privatizace některých oblastí výkonu státní moci, ale faktické ovlivňování státních rozhodovacích mechanismů ze strany soukromých subjektů, zejména nejrůznějších zájmových organizací (jak ostatně mnohdy fungují i politické strany). Ideál oddělení soukromé a veřejné sféry, v této situaci přestává hrát i roli regulativní ideje, pokud není za současných požadavků kladených na veřejnou moc již ani myslitelný. Pak je ovšem také princip metodologického oddělování práva od politiky nanejvýš problematický. Prolínáním veřejného (včetně ústavního) a soukromého práva, a chápáním státu jako jednoho z řady aktérů politického života se totiž evolutivní de facto změna ústavy pod tlakem ostatních systémů stává každodenním fenoménem (jak bylo řečeno, v teorii pluralismu dokonce vítaným). Pak je ovšem těžké odlišit to, co je takovým politickým rozhodováním (jež se vymyká možnosti právního přezkumu) od toho, co je oblastí práva. Veškeré politické jednání se dnes projevuje právní činností; politické dohody či vládní prohlášení se v Evropě dostávají do úředních věstníků a sbírek zákonů, rozhodování

---

<sup>823</sup> Přitom také na adresu pozitivistů jedovatě podotýká, že již v 17. století němečtí státovědci hájili tezi, že záležitosti států není radno vůbec projednávat před studenty a měly by být řešeny pouze mezi profesory (Heinrich Triepel, *Staatsrecht und Politik. Rede beim Antritt des Rektorats der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 13. Oktober 1926*, Berlin – Leipzig 1926, s. 12.

<sup>824</sup> Na tento důsledek upozorňoval i Ernst Rudolf Huber ve svém jinak kontroverzním textu *Die deutsche Staatswissenschaft*, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 1936, s. 20.

<sup>825</sup> Christoph Möllers, *Globalisierte Jurisprudenz. Einflüsse relativierter Nationalstaatlichkeit auf das Konzept des Rechts und die Funktion seiner Theorie*. In: Michael Anderheiden (hg.), *Globalisierung als Problem von Gerechtigkeit und Steuerungsfähigkeit des Rechts*, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Beiheft 79, Stuttgart 2001, s. 41 – 60, zde s. 46.

<sup>826</sup> Srov. Gunnar F. Schuppert, *Staatswissenschaft*, s. 901, jenž hovoří výslovně o „odstátnění tvorby práva“.

ústavních soudů se zase nevyhnutelně dotýká oblasti politické.<sup>827</sup> Trvání na metodologickém oddělení politiky a práva v této situaci vede sama nutně paradoxně k politizaci právní teorie. „Juristický cynismus“<sup>828</sup> spojený s Kelsenovým oddělením práva od politiky nakonec vede ke snaze o jeho překonání právě obratem k „čisté“, právem nesvázané politice. Není-li možné komentovat politické dění a kolize „ústavních“ řádů s propojeným systémem státu a společnosti, veřejného a soukromého, národního a nadnárodního, zbývá pak jen možnost komentáře politického, čímž se kruh uzavírá. Oddělení práva od metaprávních sfér patřících do politiky vede nakonec nikoli k neutralizaci, ale naopak politizaci právní vědy, jež se bedlivě snaží dbát toho, aby její koncepty byly přetavovány do praxe a staly se reálným základem fungování politických systémů. K tomuž vede ovšem i oddělení práva od státu, jež koneckonců převrací i východiska „klasického“ Kelsenova normativismu.<sup>829</sup> Systematická negace otázky po posledním rozhodčím kompetenčních sporů jako politické záležitosti pak vede k tomu, že protagonisté takového přístupu se o to více „politicky“ angažují v pokusu o její „politické“ řešení. Podobný fenomén lze spatřovat v sociálních vědách, kde radikální forma relativismu ve formě sociálního konstruktivismu je doprovázena velmi výraznou čistě politickou a hodnotově zaujatou angažovaností.

Otázka vztahu práva a politiky – nehledě na problém pojmového určení obou termínů<sup>830</sup> – je nepochybně současně otázkou suverenity. Redukce suverenity na pouhou právní

---

<sup>827</sup> O „zprávnění politiky“ (Verrechtlichung der Politik) a „zpolitizování práva“ (Politisierung des Rechts) v souvislosti s pozitivismem hovoří Wolfgang Nauck, *Die Folgen der Reinen Rechtslehre für das Verhältnis von Recht und Politik*. In: *Recht und Politik. Jahrestagung der Internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie*, Wiesbaden 2004, s. 37 – 49, zde s. 48.

<sup>828</sup> Tamtéž. Lze připomenout, že Hans Kelsen v roce 1960 zdůrazňoval, že nacistické rasové zákonodárství je sice morálně třeba odmítnout, ovšem po právní stránce mu není co vytknout, neboť nestojí mimo právní řád státu (*Reine Rechtslehre*, 2. Aufl., 1960, s. 42).

<sup>829</sup> Zatímco v něm byl stát identifikován s právním řádem, díky čemuž měl být umožněn i jednotný systém vymahatelnosti práva na určitém území, v konceptech globální konstitucionalizace se právní řád stává jakousi tekutou entitou, jejíž prosazení závisí nakonec ryze na silových faktorech, přes všechna optimistická volání po „kosmopolitním řádu“. V čisté podobě to lze spatřit v definici „světoobčanské ústavy“ u Nadji Meisterhans jako (raději bez překladu) „*dynamische gesellschaftliche Pluralismen einbeziehende reflexive Infrastruktur (...), die aber in ihrem konkreten Inhalt und Verfahrensmodus falliblistisch und reversibel ist*“ (*Menschenrechte ohne den Staat?*, s. 295). Jinými slovy, taková světoobčanská ústava je nutně nikoli produktem práva nebo jakýchkoli metaprávních norem, ale pouze výsledkem temporálních politických zápasů globálních hráčů.

<sup>830</sup> Srov. Dietmar von der Pfordten, *Politik und Recht als Repräsentation*. In: *Recht und Politik. Jahrestagung der Internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie*, Wiesbaden 2004, s. 51 – 74, zde s. 53nn.

autonomii nebo naopak politickou moc je vždy teprve důsledkem metodologického oddělení obou sfér. Alternativou však není ani podřízení politiky (přirozenému) právu ani podřízení práva politice (neboť každé takové podřízení vychází právě z metodologického oddělení), ale daleko spíše jejich uchopení jako dynamického dialektického vztahu, jehož syntézou není sféra empirická, ale právě metajuristická, nyní však nikoli v podobě poznatelného přirozeného práva, ale kantovské regulativní ideje obecného dobra a ideální jednoty. Právě takové dynamické pojetí může přinést řešení problému vztahu mezi ústavní (psanou) normou a ústavní skutečností. Suverénní stát je pak jednotou politiky a práva.<sup>831</sup> Přijmeme-li thesei, že ústavní právo je v jádru *právem* politickým,<sup>832</sup> umožňuje to paradoxně jeho rezistenci vůči politickému zneužívání.<sup>833</sup> Na jeho obsah je totiž možno nahlížet právě s vědomím jeho politického ukotvení, a konfrontovat jej s aktuální politickou skutečností. Proto také nesmějí být určité zdánlivě vágní „politické“ pojmy v ústavě (jako např. „svrchovanost“, „lid“ či „zájem všeho lidu“) znásilněny pouze proto, že ústavní právník zcela odmítne se jimi jako pojmy „politickými“ zabývat a eliminuje jejich normativní sílu. Jak konstatuje Gerhard Leibholz, „ústavní právník by měl znát také něco o podstatě politiky a sil, které utvářejí politický život, a přesto by měl být víc než dobrý politik, pokud chce současně respektovat důstojnost a vlastní hodnotu právní normy.“<sup>834</sup>

## § 74

V souvislosti s otázkou vztahu politiky a práva se jako daleko efektivnější než pluralistická vize konstitucionalismu navracející se ke kelsenovským kořenům jeví kritika suverenity ze

---

<sup>831</sup> Tak i Rolf Grawen, *Der Deutschen supranationaler Nationalstaat*. In: *Offene Staatlichkeit*. Festschrift für Ernst-Wolfgang Böckenförde zum 65. Geburtstag, Berlin 1995, s. 136.

<sup>832</sup> Carl Bilfinger, *Verfassungsrecht als politisches Recht*, *Zeitschrift für Politik* 18 (1928), S. 295; srov. také Joseph Isensee, *Verfassungsrecht als „politisches Recht“*. In: Týž/Paul Kirchhof, *Handbuch des Staatsrechts VII*, § 162.

<sup>833</sup> V tomto směru se nedomnívám, jako např. Juliane Kokott (*Der Begriff „politisch“*, s. 643), že Bilfingerův koncept ústavního práva jako práva politického směřuje k protikladu práva a politiky, ale naopak k jeho překonání. Nicméně v závěru se mohu s Kokott shodnout v té věci, že „*teorie takzvaných „politických“ otázek v protikladu k právním otázkám či sporům spíše škodí, než prospívá*“ (tamtéž, s. 647), a že vytváří silný prostor pro mocenské jednání bez jakékoli ústavní nebo mezinárodněprávní kontroly.

<sup>834</sup> Gerhard Leibholz, *Repräsentativer Parlamentarismus und parteienstaatliche Demokratie*. In: Kurt Kluxen (hg.), *Parlamentarismus*, 5. Aufl., Königstein/Taunus 1980, s. 360.

strany Giorgio Agambena. Ta tne do živého, alespoň v tom smyslu, že se zabývá nosností a empirickými účinky ideje suverenity v jejím „klasickém“ významu, aniž by se jí snažila nahradit nějakou novou, snesitelnější, domestikovanou plurální suverenitou. Agamben ovšem podrobuje koncept suverenity důkladné dekonstrukci jdoucí až k Pindarovu fragmentu<sup>835</sup> a pojmu nomos jako výchozí normy, v níž se (politická) moc a právo stýkají v transcendentální rovině. Na rozdíl od pluralistických vizí obracejících se většinou již k formalizovanému pojmu státní suverenity v klasickém pozitivismu 19. století (mylně pak pokládanému za „klasický“ koncept), se Agamben pouští do analýzy pojmu zejména v důkladné interakci se Schmittovým dílem. Schmittovo spojení suverenity s výjimečným stavem italský filosof přejímá, ovšem s tím, že v současné době se podle něj výjimečný stav stává trvalou normalitou. Zatímco tak Schmitt naopak s ohledem na normalitu pluralistického systému na suverenitu a státnost postupně rezignoval, Agamben činí pravý opak. Suverenita se mu jeví v éře 20. století jako všeobjímající princip.<sup>836</sup> Nicméně ani on jí nemá na mysli stav běžně fungujícího právního státu, nýbrž případů, v nichž se stírá rozdíl mezi právem a mocí, soukromou a veřejnou existencí, mezi člověkem a občanem, mezi biologickým (bios) a politickým životem (zoe) a konečně mezi životem a zákonem. Agamben považuje za dokonalý příklad takového suverénního stavu koncentrační tábory, jež chápe jako všudypřítomný element, s nímž se ve větší či menší míře setkáváme denně, při nejrůznějších zásazích veřejné moci do nejprivátnějšího lidského života.<sup>837</sup>

Přijatelným řešením vzniklého stavu je podle Agambena únik z tenat suverenity. Ten si však nepředstavuje ve formě návratu k odlišování soukromé a veřejné sféry, společnosti a státu, nýbrž v radikálně „nové politice“. Nejde ale o pluralistickou politiku, jež pouze identitu občana (a homogenitu občanského národa) nahrazuje plurálními minoritními identitami a menšími homogenními celky: „*volič, příjemce mzdy, novinář, student ale také HIV-pozitivní člověk, transvestita, pornohvězda, důchodce, rodič, žena*“.<sup>838</sup> Namísto toho navrhuje

---

<sup>835</sup> Srov. k němu podrobněji mou studii *Legitimita moci v postmoderní době*, s. 63.

<sup>836</sup> *Homo sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*, übersetzt von Hubert Thüring, Frankfurt/Main 2002, s. 25, s. 41nn. Srov. Eva Geulen, *Giorgio Agamben. Zur Einführung*, Hamburg 2005, s. 74.

<sup>837</sup> *Tamtéž*, s. 179nn.

<sup>838</sup> Giorgio Agamben, *Lebens-Form*. In: Joseph Vogl (hg.), *Gemeinschaften, Positionen zu einer Philosophie des Politischen*, Frankfurt/Main 1994, s. 251 – 257, zde s. 253.

Agamben koncept „životní formy“ jako nového druhu společenství bez jakékoli sdílené substance, nezaloženého na rozlišení individua a kolektivu, člověka a občana.

Nehodlám zde dlouze rozebírat Agambenův koncept, jenž je v pojetí suverenity daleko preciznější, než teoretické vývody prováděné jako jakési glosy k teorii nadnárodní integrace. Nicméně i Agamben se podle mého názoru dopouští té chyby, že až příliš suverenitu „normalizuje“ a zbavuje jí jejího mimoempirického charakteru. Schmittův inspirativní koncept výjimečného stavu k tomu jistě, a podle mého názoru poněkud nešťastně, svádí. Ovšem i ten je třeba chápat v kontextu Schmittovy teorie. Schmitt sice hovoří o suverénovi jako tom, kdo rozhoduje o výjimečném stavu. Má však na mysli právě jednorázový akt, konkrétní rozhodnutí o suspenzi ústavy, nikoli trvalý stav. Naopak Agambenův koncept je založen na každodenní empirické skutečnosti: dominanci právně nezformované moci nad nahým životem. Agamben vnímá suverénní systémy jako něco reálně existujícího, nikoli jako ideální entity. Zcela tak stírá rozdíl mezi totalitními vizemi empirického dosahování jednoty (rasové či sociální) a koncepty jednoty ideální (např. u Hegela, Schmitta, Smenda či Hellera). Suverenita je spojena se systémem založeným za jakékoli jednotě, vedle něhož zbývá jako alternativa již jen zmíněné společenství bez substance a bez identity. Agamben navíc nedává ani jasnou představu, jak má takové společenství reálně vypadat, ani jakým způsobem lze zajistit jeho demokratickou politickou správu. Jako Damoklův meč tak nad jeho teoretickou konstrukcí visí hrozba anarchie.

## § 75

Shora jsem uvedl, že koncept suverenity spojený svou strukturou s pojmem reprezentace předpokládá jistou nutnou mírou empirické homogenity ve společnosti (přitom nijak nevylučuje heterogenní tendence), jež umožňuje funkčnost ideální jednoty jako korelátu pojmu suverenity státu a lidu. To je třeba si uvědomit, neboť v řadě diskusí je pojem homogenity zmiňován pouze v souvislosti s demokratickým systémem, ve skutečnosti se však týká funkčnosti státu v jakékoli podobě. Dnes často zmiňovanou otázkou je, zda koncept demokracie může být myslitelný i mimo sféru státu.<sup>839</sup> Odpověď tu záleží opět na významu,

---

<sup>839</sup> Např. Michael Zurn, *Democratic Governance Beyond the Nation-State. The EU and Other International Institutions*, *European Journal of International Relations* 6 (2000), s. 183nn.

jaký je výrazu demokracie v daném prostředí přikládán. Jak bylo zmíněno v kapitole o změně pojmů, procházel výraz „demokracie“ od antiky po současnost významovými proměnami, v nichž sice jisté prvky zůstávaly zachovány (princip odpovědnosti občana za vývoj společnosti), jiné ovšem nikoli (např. skupina osob určených jako součást dému).<sup>840</sup> Teprve od počátku 19. století byl vůbec spojen s konceptem reprezentace, vůči němuž byl dříve považován za protikladný.<sup>841</sup> Ve spojení s myšlenou reprezentace je pojem demokracie spojen i s výše uvedeným předpokladem homogenity, na němž stojí koncept reprezentace samotný, jak bylo uvedeno. V tomto kontextuálně určeném významu, s nímž počítá i koncept reprezentativní demokracie v ústavách většiny moderních západních států, je tedy demokracie nutně spojená s ideou dovoditelnosti moci na jeden jediný zdroj: lid zpřítomněný prostřednictvím reprezentanta jako ideální jednota.

Právní pluralisté, jak bylo již zmíněno, s oblibou hovoří o tom, že demokracie v současnosti vyžaduje opuštění soustředěnosti na „národní“ stát a přizpůsobení jejích normativních cílů „mnohórovňové formě vládnutí“. Ve snaze spojit tento koncept nezaložený na ideji suverenity s klasickou představou demokracie či obecného dobra se pak dočítáme o „mnohórovňové artikulaci demokratických institucí“<sup>842</sup> nebo o „mnohórovňovém obecném dobru.“<sup>843</sup> Tyto these ovšem samy předpokládají implicitně určitou významovou strukturu pojmu „postnacionální“ demokracie či pojmu obecného dobra, která takové přizpůsobení dovoluje. To je vidět zejména na Walkerově citaci, jež říká, že „normativní cíl demokracie“ se musí přizpůsobit fungování demokratických institucí (aniž by tak vůbec autor připouštěl možnost posouzení, byť s ohledem na platnou ústavu, zda jsou tyto instituce demokratické). V praxi to znamená záměnu příčiny a následku: víceúrovňový prvek musí být již zahrnut v pojmu demokracie, alespoň jako možná varianta jejího fungování. Jinak by podobné přizpůsobování nemělo smysl. Věta, že by se reprezentativní demokracie (se shora uvedenými implikacemi) měla „přizpůsobit“ mnohoúrovňovému vládnutí, by byla performativním protikladem, asi jako věta, že by se myšlenka reprezentace měla „přizpůsobit“ nerepresentativní vládě. Demokracie se může přizpůsobit pouze takovým

---

<sup>840</sup> Viz *Der Begriff der Demokratie*,

<sup>841</sup> Viz Hasso Hoffman, *Repräsentation*.

<sup>842</sup> Neil Walker, *The Idea of Pluralistic Constitutionalism*, s. 323.

<sup>843</sup> Gunnar Folke Schuppert, *Staatswissenschaft*, s. 173.

externím poměrům, které dovolují její funkčnost; a tato otázka zpětně odkazuje na její podstatu. Jinak se nejedná o přizpůsobení, ale o nové významové obsazení výrazu. Podobně, jako když komunistické systémy termín demokracie jednoduše obsadily zcela novým významem. Nikdo by asi netvrdil, že se v jejich případě demokracie pouze „přizpůsobila“ totalitní formě vládnutí. Samozřejmě nemám v úmyslu oba případy jakkoli spojovat. Srovnání se tu týká pouze otázky obsazování termínů novými významy. Podobně i v případě „mnohórovňového obecného dobra“ není jasné, jak má být určena ona „obec“, o jejíž „obecné“ dobro se má jednat, když je současně vůbec myšlenka její ohraničenosti a identity negována. Pokud v tomto smyslu hovoří Peter Häberle o evropském myšlení „obecného dobra“, <sup>844</sup> pak je takový koncept plausibilní tehdy, pokud právě není toto dobro chápáno jako „mnohvrstevnaté“, ale spojené naopak s dobrem evropské „obce“ jako celku, vůči němuž mohou jednotlivé nižší jednotky ustoupit ze svého partikulárního „dobra“.

Spíše než o přizpůsobení demokracie novým způsobům fungování společnosti je tedy vhodnější mluvit o novém pojmu demokracie. Stejně jako v případě suverenity je však nutno se ptát, jaký je k tomu důvod. Problém spočívá již v samotném hledání pojmů a termínů, jež jsou pouze kladeny *na místo* „klasických“ pojmů. Takový pohled totiž jako by implicitně předpokládal, že nové pojmy, ať již spojené se staršími, nově obsazovanými výrazy, nebo doprovázené novými, zaujmou stejné místo v dosavadní jazykově konstituované struktuře reality jako pojmy dosavadní. Jenomže právě to podstata pluralistické argumentace vylučuje. Pokud bychom pouze hledali *něco*, co postavíme na místo uprázdněné státem, nebude toto *něco* v rámci stejné struktury ničím jiným, než opět státem. Pokud se ovšem změní struktura jako taková, pak není možné vůbec mluvit o tom, že určitý pojem nastupuje *na místo* pojmu dosavadního, že jej nahrazuje. Pojem reprezentativní demokracie tak hraje v „klasické“ politické teorii svou jasnou roli spojenou s principy obecného dobra, suverenity, legitimacy či veřejného úřadu. Pokud celou strukturu těchto vzájemně provázaných pojmů a spolu s nimi celou strukturu „klasického“ chápání práva a ústavy nahradíme strukturou novou, pak již u jednotlivých pojmů nelze mluvit o tom, že zaujímají nějaké místo po předchozím pojmu. Jejich role je zcela nová, jedinečná. To, co představuje pojem „governance“ nelze nijak

---

<sup>844</sup> Peter Häberle, „Gemeinwohl“ und „Gemeinsinn“ im national-verfassungsstaatlichen und europarechtlichen Kontext. In: Herfried Münkler, Klaus Fischer (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn im Recht. Konkretisierung und Realisierung öffentlicher Interessen*, Berlin 2002, s. 99nn.

vysvětlit jeho vztahem ke klasickému státu, neboť „governance“ nenahrazuje koncept státní suverenity, ale nastupuje ve zcela odlišném pojmovém kontextu a novém představování reality s novou funkcí organizace této reality.<sup>845</sup> Jestliže jsem v výše kritizoval snahu o změny a redefinice pojmů vycházející ze zcela odlišných kontextuálních struktur, pak to platí analogicky i pro nahrazování pojmů míněné tak, že určitý pojem nastupuje na místo jiného.

To platí také pro koncept „mohovrstevnaté“ demokracie. Její pojem (a paralelní koncepty jiných forem ne-státně organizované demokracie) totiž nemá s reprezentativní demokracií nic společného, a tedy ani s principem veřejného úřadu artikulujícího vůli lidu coby ideálního zdroje moci.<sup>846</sup> Nenahrazuje tedy současné demokratické procedury a instituce, ale zakládá zcela nové pojetí vztahu mezi jednotlivcem a nad ním vykonávanou mocí. Není založen ani na předpokladech ústavního státu, na ideji jednoty ústavy, tedy prvcích „ústavního fetišismu“, o němž hovoří Walker.<sup>847</sup> Podobně jako Schumpeterova myšlenka demokratické metody předpokládá i pluralistický koncept opuštění normativního systému moderních ústav. O tom svědčí prostředí jeho uplatnění. Namísto klasických, ústavou předvídaných reprezentativních těles jako míst rozhodování (vládnutí) se pluralistické koncepty demokratického víceúrovňového vládnutí zaměřují na nové instituty. Komitologie, mimořádně kontroverzní způsob rozhodování pouze za účasti exekutivních složek na nižší, nepolitické úrovni, je tak najednou pasována do role deliberativního rozhodovacího prvku. Podobně také otevřená metoda koordinace; politicky zavazující rozhodování vlád s vyloučením parlamentů se stává vítaným „demokratickým“ prvkem. Právě na těchto příkladech se ukazuje radikální protiklad pluralistické a klasické reprezentativně-suverenistické vize demokracie. Zatímco v případě druhého pohledu jsou zmiňované instituty ukázkou demokraticky velmi málo legitimního rozhodování, v pluralistické

---

<sup>845</sup> James N. Rosenau, Ernst-Otto Czempiel, *Governance without Government. Order and Change in World Politics*, Cambridge 1992. Srov. Gunnar F. Schuppert, *Staatswissenschaft*, s. 889nn. Srov. v obecné podobě Christoph Möllers, *Der vermisste Leviathan. Staatstheorie der Bundesrepublik*, s. 95nn.

<sup>846</sup> V této souvislosti lze poukázat na these Gerharda Leibholze, podle kterého se již moderní „stranickopolitická demokracie“ (*Parteienstaatliche Demokratie*) vylučuje s reprezentativní demokracií, a zakotvením politických stran do německého Základního zákona tak v ústavním řádu figurují dva neslučitelné koncepty (*Repräsentativer Parlamentarismus und parteienstaatliche Demokratie*. In: Kurt Kluxen (Hg.), *Parlamentarismus*, 5. Aufl., Königstein 1980, s. 349 – 360, zde s. 357, s. 359).

<sup>847</sup> Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 324nn.



perspektivě jsou naopak dynamickým a inovativním prvkem. Skutečnost, že současné kolektivně zavazující rozhodování<sup>848</sup> je charakteristické dalekosáhlou deparlamentarizací,<sup>849</sup> může být viděna jako pro demokracii zničující nebo naopak vítaná, podle toho, co považujeme za význam pojmu demokracie. Rozhodně lze souhlasit s tím, že neexistuje jediný, ve všech epochách a prostředích obecně závazný koncept demokracie. Na druhé straně je však možno rozhodně porovnávat koherenci konkrétního pojetí s tím, co umožňuje ústava. Proto je kritika „ústavního fetišismu“ ze strany zastánců pluralismu veskrze logická, protože právě jejich koncepty jsou z hlediska reprezentativně-demokratického ústavního řádu nepřijatelné.

## § 76

V § 73 jsem krátce zmínil otázku metodologického přístupu ke vztahu politiky a práva, jejichž oddělení je nevyhnutelným důsledkem teoretické rezignace na otázku suverenity jakožto metajuristické kategorie, v níž se právo a moc stýká. Ovšem paralelně s průnikem vztahu mezi veřejnou a soukromou sférou ústí takové metodologické oddělení v praxi faktického průniku práva a politiky<sup>850</sup> v uznání exkluzivního charakteru empirické politické moci. Ta v pluralistickém diskursu ztrácí možnost svázání ideou suverenity či jakoukoli kategorií bránící neomezené kontingenci rozhodování, např. v kompetenčních sporech. Právě negace samotné ideje suverenity a jí doprovázející ideje jednoty ve fungování politických institucí, v chování a myšlení politických elit, stojí na počátku konce státu a státnosti.

Klasickou ukázkou je vývoj reprezentativních institucí v posledních sto padesáti letech. Již zmiňovaný Gerhard Leibholz před delší dobou konstatoval diskrepanci mezi podstatou

---

<sup>848</sup> Záměrně na tomto místě nehovořím o politickém rozhodování, protože sám pojem politična je již spojen s určitou představou systému, v němž se rozhoduje. Proto používám, s odvoláním na Luhmanna, v tomto smyslu pouze pojem kolektivně závazného rozhodování (viz *Politik der Gesellschaft*, s. 227). Viz k této otázce též dále v tomto textu.

<sup>849</sup> Srov. Matthias Herdegen, *Informalisierung und Entparlamentarisierung politischer Entscheidungen als Gefährdungen der Verfassung?*, VVDStRL 61 (2003), s. 9 – 36, zde s. 9, s. 11, (tamtéž rovněž příspěvek Martina Morloka k témuž tématu); Paul Kirchhof, *Demokratie ohne parlamentarische Gesetzgebung?*, Neue Juristische Wochenschrift 2001, s. 1332nn; viz také k této diskusi Rainer Wahl, *Erklären staatstheoretische Leitbegriffe die Europäische Union?*, s. 140.

<sup>850</sup> Viz Wolfgang Nauck, *Die Folgen der Reinen Rechtslehre*, s. 37nn.

principu reprezentace a reálným fungováním parlamentů.<sup>851</sup> O tom, že by způsob rozhodování v parlamentech a motivace jednání jejich členů odpovídaly normativním požadavkům ideje reprezentace formulované klasicky Edmundem Burkem jako zpřítomnění „obecného rozumu celku“, dnes nelze hovořit, stejně jako o hledání *ratio* v parlamentní debatě.<sup>852</sup> Důvod však tkví především ve zpochybnění ideálních předpokladů, na nichž reprezentativní systém stojí. Je-li idea obecného zájmu a ideální jednoty předem označena za fikci, je zcela logické, že má-li se rozhodování člena parlamentu opírat o jiný základ než jeho libovůli, musí být tímto základem empirická vůle konkrétní skupiny voličů. Reprezentativní systém neselhává z důvodu změny „vnější“ reality, ale z důvodu všeobecně akceptovaného zpochybnění jeho podstaty. Vždyť koho kromě několika právních teoretiků by dnes napadlo vůbec pokládat princip „zájmu všeho lidu“ za nějaké normativní měřítko. Změna politické strany během výkonu mandátu je většinově považována za nemravnou, ačkoliv z hlediska principu reprezentace je naopak nemravné hlasování podle nařízení stranického sekretariátu bez ohledu na vlastní svědomí.

To, co lze příkladmo ukázat na principu reprezentace, platí analogicky i pro princip suverenity a státnosti. Stát, jak ukázal Böckenförde, stojí na hodnotových předpokladech, jejichž udržení sám nedokáže zajistit. Právě zpochybnění těchto předpokladů, mezi něž patří i idea reprezentace, zasazuje státnosti smrtelný úder. Státy se tak stávají daleko méně výlučným zdrojem moci na svém území nikoli na základě reálné ztráty moci, ale primárně na základě uznání skutečnosti, že vůbec lze *myslet* existenci paralelního zdroje moci na stejném území. Teprve v důsledku tohoto přesvědčení může systém mezinárodního práva vyústit v právo nadnárodní, paralelní vůči právu státnímu. Předpokladem, nikoli důsledkem tohoto vývoje je tedy zpochybnění ideje suverenity a principu státnosti jako konečného korelátu legitimacy. Svědky takového zpochybnění jsme již od samotného počátku masové demokracie. Jednotlivé společenské zájmy si nárokují univerzální platnost nadřazenou zájmu obecnému, jenž je vzápětí negován jako iluzorní. Spolu s ním je pak negován princip konečnosti, uzavřenosti a výlučnosti ústavního systému. Pojmová konstrukce jednoty státu je

---

<sup>851</sup> Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 98nn.

<sup>852</sup> Srov. již Carl Schmitt, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin 1996 (1923).

„odhalena“ jako nesprávná a nahrazena pojmovou konstrukcí ne-homogenních společenství s vlastní identitou.<sup>853</sup>

Nechci na tomto místě vytvářet dojem nadřazování ideje materiální realitě. Jak bylo popsáno již v předchozích kapitolách, je pouze nutné si při zkoumání společenské reality uvědomit, že tato realita je sama formována (či „konstruována“) prostřednictvím pojmů složených v text. Přitom její zkoumání nelze opět provádět jinak než prostřednictvím pojmového aparátu, jenž máme k dispozici, ať jde o pojmy popisující realitu empirickou nebo ideální.<sup>854</sup> Hovoříme-li o tom, že o dualismu suverénního státu a společnosti nemůže být v postindustriálních systémech řeč,<sup>855</sup> mluvíme *stricto sensu* o tom, zda je takový pojmový dualismus souladný s pojmovým kontextem našeho pojmání reality jako celku. To platí i pro případ státu a suverenity. „Klasická“ či „stará“ suverenita je prohlášena za jednodimensionální náhled na politickou realitu, který „neodpovídá“ způsobu fungování nadnárodního politického systému. Neodpovídá tedy pojmově uchopené realitě tohoto systému. Nelze dost dobře zpochybnit základní postulát pluralistické teorie, že se současný svět politických systémů podstatně odlišuje od světa „vestfálského“. To co se ovšem změnilo, je právě vnímání světa, způsob jeho formování v reflexivním vědomí. Skutečnost, že mimo stát vznikají další politická společenství, souvisí s tím, že stát přestal – slovy Niklase Luhmanna – být formou sebedeskripce politického systému.<sup>856</sup> Jinými slovy, že se vytratil výlučný vztah mezi politickou a státem. Pak lze mluvit o tom, že státní organizace se stala dílčí součástí širšího politického systému, v jehož rámci figurují na podstátní a nadstátní úrovni další entity: politické strany, společenské zájmové organizace, mezinárodní organizace a nadnárodní společenství. Za takových podmínek je oprávněné konstatování o konci suverenity, ale i státnosti, neboť samotný pojem státu byl založen v moderní éře právě

---

<sup>853</sup> Viz tak Felix Hanschmann, *Der Begriff der Homogenität in der Verfassungslehre und Europarechtswissenschaft. Zur These der Notwendigkeit homogener Kollektive unter besonderer Berücksichtigung der „Geschichte“ und „Sprache“*, Heidelberg 2008.

<sup>854</sup> Srov. také Roger Chartier, *Geistesgeschichte oder histoire des mentalités?*. In: *Geschichte Denken. Neubestimmungen und Perspektiven moderner europäischen Geistesgeschichte*, Hg. von Dominik LaCapra, Steven L. Kaplan, Frankfurt/Main 1982, s. 11 – 44, s. 36.

<sup>855</sup> Viz Horst Ehmke, *Staat und Gesellschaft als verfassungstheoretisches Problem*. In: *Týž, Beiträge zur Verfassungstheorie und Verfassungspolitik* (hg. von Peter Häberle), Königstein/Taunus 1981, s. 300 – 324

<sup>856</sup> Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, s. 217.

na svém výlučném spojení s politikou.<sup>857</sup> Smysl státu v zajišťování jednoty nad sociálně diverzifikovanou společností se vytrácí se samotným zpochybněním možnosti jednoty. Vznik nadnárodních systémů dokonce není z této perspektivy zapotřebí považovat za zásadní ránu státnosti, ale spíše za pomyslný poslední hřebík do rakve. Suverenita jako ochrana proti mocenským silám společnosti se vytratila už v neschopnosti státu zajistit onu jednotu a kolektivní přesvědčení o společném zájmu; zpochybnění vnějšího aspektu suverenity v nadnárodním systému bylo pak pouhou sekundární konsekvencí. To, co dnes řada pluralistických teoretiků nazývá módními výrazy „*mnohoúrovňového vládnutí*“, „*vládnutí bez vlády*“ či „*světového státu*“ není nic jiného než uznání právě té skutečnosti, že se sféra politiky a státu v našem vědomí rozklížila, tedy že jsme začali pojmově připouštět existenci výkonu moci neodvozené ze suverenity a ze státu. Hledání nového pojmosloví je logickým důsledkem (koneckonců zřejmě vítanějším než používání „obsazených“ výrazů klasické politické teorie).<sup>858</sup> Paradoxně je tak stát v éře, v níž je formální státní aparát silnější než v éře nejtuzšího moderního absolutismu, současně zcela oslaben.

Je ovšem třeba mít na paměti, že všechny samozřejmé postuláty konce státu, státnosti či „staré“ suverenity jsou založeny na přijetí samozřejmosti nového chápání termínu stát a politika, které však předchází zkoumání empirické reality (k němuž potřebujeme právě struktury jazyka). Je-li konstatování, že autoritativní rozhodnutí jsou prováděna v mnohvrstevnatém světě různých organizací a institucí, nemusí to nutně znamenat, že tato rozhodnutí nelze odvodit z kompetenčního řádu daného státem a ústavou. Jistě, platí, že veřejná moc je z velké části v rukou partikulárních skupin, ať již přímo nebo zprostředkovaně (pomocí vlivu vykonávaného na reprezentanty). Nejen hospodářské síly, ale stále víc i nejrůznější „identity groups“ mají tendenci ovlivňovat kolektivní rozhodování pouze s ohledem na vlastní cíle. K tomu pak přistupuje autonomní sféra rozhodování národních systémů. Přesto ani v této situaci není krize státnosti nutným důsledkem sama o sobě. Vyžaduje totiž změnu v pohledu na význam výrazu „stát“. Jak již bylo uvedeno výše, nejde o

---

<sup>857</sup> Proto lze považovat za sporný koncept rezignace na suverenitu při současném udržení státu, tedy teoretické oddělení státnosti a s suverenity od státu (viz např. u Richard Bellamy, Dario Castiglione, *The Nature of Sovereignty*, s. 430).

<sup>858</sup> Srov. Philippe Schmitter, *Imagining the future of the Euro-Polity with the help of new concepts*. In: G. Marks et al. (ed.), *Governance in the European Union*, London 1996, s. 121 - 150. Podobně i Ulrich Haltern, *Was bedeutet Souveränität?*.

to, kým je vykonávána v daném okamžiku empirická moc, ale jakým způsobem je tento výkon legitimován, tedy zda je dovoditelný na kompetenci vykonavatele založenou státem v jeho ústavním řádu. Pouhé konstatování „mnohoúrovňovosti“ nemusí stačit k vyvození závěru, že stát je jen jedním z mnoha aktérů rozhodování. Srovnání se státy 18. a 19. století a jejich údajným mocenským monopolem není přesvědčivé již proto, že se tento monopol týkal úzce vymezeného prostoru jednání zákonodárné moci. These o „multi-level-governance“ vychází ovšem právě z toho, že rozhodování různých úrovní není ani ideálně dovoditelné na jedno východisko. Přesto, že tato dovoditelnost vyplývá z ústavních principů, je považována za fiktivní a neodpovídající realitě. Takový závěr však má sám normativní povahu, jakkoli se jeví jako čistě empirický. Odmítá totiž přijmout takový pojem státu, který onu dovoditelnost a tedy i princip jednoty moci přijímá. Zakládá naopak koncept politiky odchylovající se jak od klasického antického pojetí dualismu polis/oikos tak od moderního spojení stát/politično, jenž je založen na pouhé fakticitě empirické moci bez řešení otázky jejího původu. Právě na odpovědi na tuto otázku ovšem stál novověký pojem státu.

Důvodem postupného zániku státnosti tak není nějaké sebevyčerpání státu, ale právě zpochybnění ideálních základů, na nichž stojí, tedy jinými slovy normativně založené odmítnutí samotného pojmu státu, a to nikoli s ohledem na to, že by realita neodpovídala ideji (neboť ta má realitu formovat), ale že idea sama je a priori odmítnuta. Jak bylo ukázáno již výše, platí i pro ústavní právo, že není reálná „vnější“ realita, ale způsob jejího formování prostřednictvím jazyka, včetně pojmů mířících na ideální podstaty. Stát ztrácí svou schopnost integrovat společnost proto, že přestává být akceptována idea jednoty, na níž stojí, a že princip homogenity přestává být „šifrou“ již lze nahlížet na realitu.<sup>859</sup> Princip reprezentativní demokracie přestává být funkční nikoli proto, že by poslanec nutně ztrácel svou nezávislost vlivem vnějších sociologických faktorů,<sup>860</sup> ale proto, že sám přestává věřit v nutnost své nezávislosti na politické straně. Koncept „mandátu voličů“ se stává v politickém životě zcela samozřejmým, ačkoliv s podstatou principu reprezentace koliduje.<sup>861</sup> Sebeafirmace

---

<sup>859</sup> Tak viz Felix Hanschmann, *Der Begriff der Homogenität in der Verfassungslehre*, s. 296.

<sup>860</sup> V tomto směru lze jistě souhlasit s Ulrichem Scheunerem, jenž oproti oblíbené thési o nutné ztrátě poslanecké nezávislosti kontruje doklady toho, že poslanec je i v současnosti schopen jednat samostatně (*Das repräsentative Prinzip der modernen Demokratie*, s. 370).

<sup>861</sup> Srov. k otázce „povinnosti“ vlády držet se v důležitých otázkách pouze toho, co bylo předmětem volebního programu již Ivor Jennings, *Cabinet Government*, 3. edit., Cambridge 1959, s. 50nn.

nestátních systémů tak nastupuje do prostoru opuštěného v konstituci reality společenským vědomím státem (nikoli ale *na místo* státu) a nabízí individuální a skupinový zájem nikoli jako podřízený zájmu obecnému, ale právě jako konečný zájem jednotlivce.

Tvrzení o konci státu a státnosti můžeme tedy s ohledem na současný vývoj pojmově vnímané reality politických systémů považovat za částečně oprávněné, leč přesto ne zcela přesvědčující. Oprávněné je do té míry, že reflektuje stále se rozšiřující způsob vnímání reality, dominující zejména v sociálně-vědním, ale stále více i teoreticko-právním diskursu. Nová naplňování výrazu stát nejrůznějšími alternativními významy představují vytváření nových pojmů a tedy i konstrukci nové reality, v níž „starý“ stát nemá již místo. Jak však bylo shora uvedeno, je právě s ohledem na „*semantic shifts*“<sup>862</sup> v současné politologii a státovědě komunikačně vhodnější a korektnější hovořit skutečně spíše o konci státu jako takového společně s jeho „klasickým“ pojmem. V opačném případě máme totiž co do činění se světem dvou odlišných, odlišně formovaných realit spojených pouze vnějšími nositeli pojmů (výrazovými prostředky), nikoli však stejnými pojmy. Právě ve vztahu k normativním textům je takový stav zásadně neuspokojivý, neboť právě tyto texty samy představují a současně předpokládají jeden určitý náhled na realitu. Významy jejich pojmů v celkovém normativním kontextu nelze proto libovolně měnit s ohledem na to, jak jsou ve vědě různým výrazům přiřazovány „nové“ obsahy. Koncepty „*governance*“, „*postnacionálních mocenských struktur mimo stát*“<sup>863</sup> ale i nejrůznějších podob postnacionálního „světového“ státu, jakkoli si nárokují být pouze novou perspektivou v analýze „*proměn státnosti*“,<sup>864</sup> ve skutečnosti jako společný element nesou právě metodologické popření toho, co v „klasické“ teorii, ale i v normativním kontextu existujících státních ústav činilo stát státem: odvození veškeré pozitivní normotvorné moci na určitém území z jednoho (ideálního) centra, tedy z lidu jako ideálně homogenní jednotky schopné prostřednictvím reprezentace vyjádřit svou vůli. Snaha o „odstátnění“ dalších pojmů státovědy právě ve snaze učinit ze státu jen jeden z mnoha aktérů je přirozenou implikací takového pohledu na realitu, stejně jako snaha o popření

---

<sup>862</sup> Viz Gunnar F. Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 119nn.

<sup>863</sup> Jürgen Neyer, *Postnationale politische Herrschaft. Verrechtlichung und Vergesellschaftung jenseits des Staates*, Baden-Baden 2004.

<sup>864</sup> Tak např. Claudio Franzius, *Governance und Regelungsstrukturen*, *Verwaltungsarchiv* 97 (2006), s. 186 – 219; Gunnar Folke Schuppert (*Der Staat als Prozess*, s. 142nn) hovoří v podobné souvislosti o „klíčových pojmech“ (Schlüsselbegriffe), jejichž úkolem má být právě umožnění jednotné analýzy proměn státnosti. Jedná se např. o europeizaci, pluralizaci, ekonomizaci státu a společnosti etc.

nároku ústavy státu na výlučnou platnost na určitém území. Nepřítelem tohoto „boje o pojmy“ nejsou proto jen „klasické“ teorie ústavy a státu, ale především ústavy, které z těchto teorií a jejich ideových základů samy vycházejí.<sup>865</sup>

Jestliže jsem ovšem uvedl, že these o konci státnosti jsou sice oprávněné, ale ne zcela přesvědčující, pak míra této nepřesvědčivosti je přímo úměrná míře, v níž nový způsob vnímání politické skutečnosti stále koliduje s pozitivním ústavním řádem, jenž je založen právě na zpochybňovaných „starých“ konceptech a s nějakou „mnohoúrovňovostí“ moci nepočítá a zakládá tak nadále klasickou „imaginaci“ politické reality s klasickým pojmovým instrumentáři. Samotné faktické změny ve způsobu fungování politických systémů přitom nejsou pro tento systém zdaleka tolik ničující, jako změny ve způsobu na jejich náhled. I při veškerém postupném přesunu výkonu státních kompetencí na vyšší či nižší úroveň je nadále z perspektivy ústavního systému stát sám výlučným nositelem veškerých kompetencí (ve smyslu oprávnění k mocenskému jednání). *Stricto sensu* nemůže stát jako celek nikdy rezignovat na své kompetence, ale vždy jen přenést jejich výkon. V tomto smyslu je potřeba rozumět i pojmu delegace. Přesto, že delegant plně rezignuje na dosavadní výkon své kompetence a přenáší celý komplex své působnosti na jiný orgán, zachovává si nadále možnost kontroly takto delegované působnosti.<sup>866</sup> Právě proto však delegace předpokládá existenci uzavřeného kolektivního systému.<sup>867</sup> Samotný systém nadnárodní integrace nemusí tak nutně na normativní úrovni představovat negaci konceptu suverenity a „klasické“ státnosti. Přesto ale není pochyb o tom, že způsob faktického výkonu státní moci se v něm mění. To analogicky platí i pro další fenomény, jako je privatizace a pluralizace moci, nárůst

---

<sup>865</sup> Opět se tak navracíme k Böckenfördeho dilematu jako možnému způsobu vysvětlení současných teoretických disputací o pojmu státu a ústavy.

<sup>866</sup> Čl. 10a Ústavy ČR hovořící o přenosu kompetencí nemluví o kompetencích příslušejících státu jako celku, ale pravomocích jednotlivých orgánů ČR. V tom je třeba rozlišovat, neboť samotné tyto pravomoci jsou na příslušné orgány nejprve delegovány státem podle ústavního pořádku. V této souvislosti lze odkázat na existující práce k pojmu delegace ve veřejném právu. Na prvním místě je do klasická studie Heinricha Triepela (*Delegation und Mandat im öffentlichen Recht. Eine kritische Studie*, Stuttgart 1940; ve stejném duchu ovšem ještě i Wolf-Rüdiger Schenke, *Delegation und Mandat im Öffentlichen Recht*, Verwaltungsarchiv 68 (1977), s. 118 – 168), jež byla ovšem v pozdějším výzkumu revidována, a to právě v tom ohledu, že delegaci nelze chápat jako přenos kompetence, ale spíše přenos výkonu kompetence, předpokládající existenci uzavřeného sociálního systému disponujícího kompetenčním řádem jako celkem (Karl Eckhart Heinz, *Delegation und Mandat. Eine rechts- und verfassungstheoretische Untersuchung*, Der Staat 36 (1997), s. 495nn).

<sup>867</sup> Viz níže v exkursu.

role nadnárodních korporací a mezivládních organizací atd. I zde ústavní řád umožňuje slučitelnost s ideou jednoty, ovšem narůstá zde rozpor mezi normou (podle které je nadále zdrojem moci onen ideálně jednotný lid ve státě) a skutečností (faktická moc vychází ze zcela jiných zdrojů a je „oficiálními“ reprezentanty nekontrolovatelná). Státnost se, slovy Stefana Oetera, stává překérní,<sup>868</sup> stát sice naplňuje kritéria své suverenity formálně, empirická schopnost jeho sebezprosazení však klesá. Zákony jsou sice formálně výsledkem artikulace moci lidu prostřednictvím volených reprezentantů, ovšem přitom je již všeobecně zřejmé, že ve skutečnosti odrážejí zájem nejsilnějších sociálních skupin projevený v souboji zájmových uskupení.<sup>869</sup> Představa, že stát dokáže vytvářet nad společenskou heterogenitou založit ideální jednotu, se tváří v tvář neschopnosti státu zajistit svůj mocenský a normotvorný monopol stává méně a méně přesvědčivou a důvěryhodnou.<sup>870</sup>

Napětí mezi normou a skutečností je přirozené a vyplývá ze samotné podstaty normy. Nicméně úplné rozklížení vede právě ke zpochybnění normy samotné, pokud tato ztrácí svou přesvědčovací sílu, tedy vůbec svůj charakter normy. Jde tedy o to, nakolik v perspektivě změn v industriální a postindustriální společnosti mohou normy, na nichž stojí moderní státy, ústavy a jimi založené institucionální systémy demokratické vlády, vůbec naplňovat svou roli. Nejsou to však uvedené změny ve společnosti, ale teprve rezignace na schopnost norem zakládat určitý akceptovatelný a akceptovaný obraz sociální a politické reality, která vede k pádu tohoto obrazu a spolu s ním i státu a státnosti jako jeho základních prvků. A adekvátně je to schopnost alternativní produkce sociální reality (ve smyslu jejího nového zformování pomocí nových pojmů a normativních vizí, z nichž tyto pojmy nutně vyplývají)<sup>871</sup> dosáhnout společenské akceptace, jež umožňuje definitivní konec („klasické“) státnosti a všech s ní spojených klasických pojmů. Otázka, zda nově produkovaná realita bude popisována přenesenými výrazy, je pak nepodstatná.<sup>872</sup>

---

<sup>868</sup> Stefan Oeter, *Regieren im 21. Jahrhundert: Staatlichkeit und internationales System*. In: Stefanie Weiss, Joscha Schmierer (Hg.), *Prekäre Staatlichkeit und internationale Ordnung*, Wiesbaden 2007, s. 70 – 84.

<sup>869</sup> Viz k tomuto napětí také podrobně Horst Dreier, *Hierarchische Verwaltung*, s. 31.

<sup>870</sup> O delegimizaci státu v této souvislosti hovoří Gunnar Folke Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 170nn.

<sup>871</sup> V tomto smyslu platí, že boj o pojmy je současně politickým bojem o normy, jak bude ukázáno níže.

<sup>872</sup> Tak jako není podstatné, že dnešní pojem „civil society“ je překladem aristotelské „koinonia politike“, protože její obsah je zcela odlišný, jak bylo již shora uvedeno.



Na tomto místě lze ovšem konstatovat, že přes mnohdy uměle vytvářený dojem samozřejmosti pluralistické vize mnohvrstevnaté ústavnosti není dnes možno rozhodně říci, že by nová, pluralisticky formovaná/konstruovaná polykonstitucionální vize reality skutečně dosáhla univerzálního přijetí. Stejně tak ani klasické pojetí státu není jako normativní idea jen věcí „vzpomínání“ nebo dokonce „zapomínání“<sup>873</sup>, jak dosvědčují dokonce i nedávné diskuse o „návratu státnosti“ v důsledku zpochybnění nadnárodních integračních konceptů a globalizačních vizí právě v důsledku rezistence „klasické“ vize státu a suverenity.<sup>874</sup> Jak správně připomíná Harald Müller, každé „vládnutí bez státu“ předpokládá, že je státy tolerují.<sup>875</sup> Koncept „*global governance*“ je v tomto směru do značné míry spíše idealistickou představou reality vyrůstající ze západního světa, než jakkoli popisem skutečnosti přesvědčivějším než koncept státu. „*Rehabilitace státu*“<sup>876</sup> je s ohledem na celosvětový vývoj daleko více relevantním pojmem než kdy předtím.

Nejde tedy o pouhý fakt, že normativní kontext „klasických“ ústavních řádů nepočítá s pluralistickou konstrukcí reality (to by šlo koneckonců přemostit pluralistickou thesí o relativitě národní ústavy jako jedné z mnoha platných norem na stejném území či „tvůrčím“ výkladem ústavy). Daleko významnější je skutečnost, že i valná část vědeckého a politického diskursu, ale i států samotných v jejich jednání nadále přijímá realitu formovanou pomocí ideje substantivního obecného zájmu a konceptu suverenity a legitimacy jako jeho korelátů. O tom svědčí jak judikatura řady evropských ústavních soudů v záležitostech kolize evropského a národního práva, tak i množství autorů držících se klasického pojmového instrumentária. Mimochodem i fakt, že si pluralistická teorie sama musí vypomáhat „klasickou“ terminologií vypůjčenou od Bodina, Hobbese či Hegela, je přesvědčivým znakem odolávání klasické vize reality politického systému (stejně jako skutečnost, že si touto terminologií vypomáhají i nadnárodní systémy samotné).<sup>877</sup> Pluralistický liberální postnacionalismus je tak normativní představou světového řádu, jež není nějakému

---

<sup>873</sup> Viz Nadja Meisterhans, *Menschenrechte ohne Staat?*, s. 292n.

<sup>874</sup> Viz k tezí o „návratu státnosti“ Gunnar Folke Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 61n.

<sup>875</sup> Harald Müller, *Staatlichkeit ohne Staat – ein Irrtum aus der europäischen Provinz? Limitierende Bedingungen von Global Governance in einer fragmentierten Welt*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 220 – 258, zde s. 236.

<sup>876</sup> *Tamtéž*, s. 220.

<sup>877</sup> Viz následující kapitulu.

archimédovskému pevnému bodu ani o píď blíže, než „klasické“ teorie státnosti, jež ovšem disponují jako svou hlavní výhodou rovněž existujícími ústavními řády. Několik pojmových výpůjček z postnacionálního slovníku v materiálech Evropské komise,<sup>878</sup> ani volání po postulování Charty OSN do role nové „světové ústavy“<sup>879</sup> na tom sotvaco může změnit, jakkoli nelze podceňovat dopad těchto materiálů i na vývoj teorie.<sup>880</sup>

## § 77

Na tomto místě je tedy s ohledem na výše uvedené konstatovat, že debata o konci státnosti a „staré“ suverenity se v první řadě týká dvou normativních pohledů na realitu.<sup>881</sup> Diskuse tak není vedena na úrovni empirické, ale normativní teorie,<sup>882</sup> což se projevuje i ve volbě toho, zda klíčem pro normativní řešení je vnímaná empirická realita nebo realita ideální. Poměrně přesně to ostatně vyjadřuje Stephen Krasner, když uvádí, že („klasický“) koncept suverenity je především psychologickou kategorií a zrcadlem našeho chápání moci i člověka, vyrůstajícím nikoli z logicky historické nutnosti, ale z historické kontingence.<sup>883</sup> Daleko větší úlohu než nějaká „reálná“ povaha společenských sil hrají tedy změny ve vědomí, vědění a politických idejích.<sup>884</sup> Pokud byla ovšem idea suverenity určitým sociokulturně podmíněným způsobem formování reality, jenž může být v současné době nahrazen

---

<sup>878</sup> Evropská komise, Bílá kniha o European Governance, COM(2001)428final. Berthold Rittberger hovoří v této souvislosti o tendenci k „odklonu od reprezentativní demokracie“ v tomto dokumentu (*Parlamentarisierung jenseits des Nationalstaates*, s. 156). S tím lze jistě v tomto případě souhlasit; jak nicméně bude ukázáno v následující kapitole, v primárním právu se naopak stále více objevují odvolávky na „klasický model“ reprezentativní demokracie. Spíše než o konsekventním přijetí pluralistického paradigmatu tak lze mluvit o zmatení pojmů vyvěrajícím právě z „nerozhodnutosti“ nadnárodního společenství mezi „klasickým“ a pluralistickým pojmoslovním.

<sup>879</sup> Tanja Meisterhaus (s odvoláním na Petera Häberleho), *Menschenrechte ohne den Staat?*, s. 295nn.

<sup>880</sup> Christop Möllers v této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že koncept „governance“ se v německém státovědném diskursu pevně ukotvit až v důsledku vydání výše uvedené Bílé knihy (*Der vermisste Leviathan*, s. 95).

<sup>881</sup> Podobně, ovšem ve vztahu k otázce toho, zda současný politický systém má post-nacionální povahu, také Neil Walker, *The Idea of Pluralistic Constitutionalism*, s. 321.

<sup>882</sup> Tak i Frank Nullmeier, *Formen der Staatlichkeit: Zur Analytik politischer Einheiten*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 35 – 54.

<sup>883</sup> „Sovereignty as it is understood is simply a mirror of beliefs about power, as well as about personhood and agendy.“ (*Abiding Sovereignty*, s. 2048).

<sup>884</sup> *Tamtéž*. Podobně i Jens Bartelson, *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge 1995, 52.

„reorganizací reality“, jak tvrdí Jens Bartelson, nelze ani o této nové (re)organizaci, ať jí chápeme jako konstrukci či formování,<sup>885</sup> říci že je jakkoli bližší „reálné“ společenské realitě, než právě koncept suverenity. Pojem „multi-level-governance“, „global governance“ a všechny další související teoretické koncepty jsou pouze alternativním pokusem o takovou organizaci či „imaginaci“ politické skutečnosti.<sup>886</sup> Jejich blízkost pravdě není rozhodně vyšší, než u „klasické“ suverenity.

Diskuse o suverenitě se tak nakonec překlápí do diskuse o hodnotách a z nich odvozených významech základních pojmů lidství, jako je člověk a svoboda. Ovšem nemyslím si, že můžeme pozici suverenistickou a postmoderní redukovat na střet „národních“ a „humánních“ hodnot.<sup>887</sup> Ostatně právě nedávné události světového vývoje a některé důsledky narušování „vnější“ suverenity států ukazují, že takové pojetí představuje značné zjednodušení problému.<sup>888</sup> Ovšem především to dokazuje samotná analýza pojmu „klasického“ pojmu suverenity v myšlenkovém a historickém kontextu jeho vývoje. Luhmann zcela správně zdůrazňuje, že suverenita byla v moderní éře principem, jehož smyslem mělo být bránit kvůli moci právě strukturováním moci. Tento smysl vyplývá ze samotné podstaty Hobbesova konceptu. Je ovšem doajista spojen s pesimistickým náhledem na člověka a, podobně jako Rousseauův, Hegelův či Schmittův model, se strachem před partikulárními společenskými silami. Hans Freyer kvalifikoval společnost jako prostor moci, stát naopak jako garanta svobody, a to právě svobody před neorganizovanou a nijak nekontrolovatelnou empirickou mocí společenských sil.<sup>889</sup> Prvek svobody je stejně tak neodmyslitelný od Hegelova pojmu státu. „Národní“ hodnota tu nestojí v rozporu vůči „humánní“ hodnotě, nýbrž vůči empirické moci. Lze tu ostatně odkázat na pojmový protiklad empirické moci a suverenity zmíněný v předchozích kapitolách.

---

<sup>885</sup> Jens Bartelson, *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge 1995, 186.

<sup>886</sup> Srov. Philippe Schmitter, *Imagining the future of the Euro-Polity*.

<sup>887</sup> Tak Louis Henkin, *Human Rights and State „Sovereignty“*, *Georgia Journal on International and Comparative Law* 25 (1995), s. 31 – 45; podobně David P. Forsythe, *Human Rights and World Politics*, University of Nebraska Press, s. l. 1989, s. 6; podobně též již zmiňovaný Stephen Krasner, *Abiding Sovereignty*, s. 2048.

<sup>888</sup> Tak v přímé narážce na Henkina např. Karima Bennoune, *„Sovereignty vs. Suffering“? Re-examining Sovereignty and Human Rights through the Lens of Iraq*, *European Journal of International Law* 13 (2002), s. 243 – 262.

<sup>889</sup> Hans Freyer, *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*, Leipzig 1930.

Normativní spor není tedy třeba postulovat jako spor o to, zda hodnoty národní mají přednost před hodnotami obecně lidskými, jakkoliv je tato interpretace v proklamacích „konce suverenity“ či „relační suverenity“ běžná. Podstata diference obou pozic se daleko více týká otázky, zda hodnoty a lidská svoboda jako jejich výchozí princip mohou existovat i mimo sféru uzavřených mocenských systémů s jedním zdrojem moci. Oblíbený odkaz na středověk či antickou civilizaci tu příliš nepomůže, neboť – nehledě na poněkud odlišné pojetí lidství a občanství – v těchto epochách existovalo společné a nezpochybňované přesvědčení o jednom pevném transcendentálním zdroji hodnot a svobody, jež je od doby konfesionalizace v raném novověku nenávratně ztraceno. Proto je jedinou alternativou hledání určitého pevného vztahu mezi hodnotami a světskou sférou, a to právě v konceptu teritoriálně oddělených mocenských jednotek zaručujících vůbec svou mocí ochranu hodnot. Nejde tedy tolik o to, zda jde o hodnoty národní či obecně lidské, ale o to, *kdo* tyto hodnoty garantuje. V obou případech jde o hodnoty a svobody obecně lidské (a uvedený rozpor je z tohoto hlediska zcela umělý, neboť žádný z klasiků teorie suverenity neváže samotnou podstatu hodnot na stát).

Otázka mocenského garanta svobody a hodnot tedy vede k další otázce, zda mohou tyto hodnoty vyvěrat ze samotné (celosvětové) heterogenní společnosti a být udržovány plurálními mocenskými strukturami této společnosti, ať již tuto rozumíme jako „světový stát“ (jenž by samozřejmě neměl s dnešním pojmem státu nic společného) nebo „světovou společnost“. Jinými slovy, zda je zdrojem hodnot a legitimacy moci „občanská rozmanitost“ („civil multitude“)<sup>890</sup> či „plurální lid“<sup>891</sup> bez exkluzivity státu a k němu vázaných občanských práv, a bez politického dému. Pokud přijmeme odpověď že ano,<sup>892</sup> musíme rezignovat na jednotnou povahu těchto hodnot, neboť ty jsou pak výsledkem neutuchajících střetů různých společenských sil o prosazení té či oné koncepce hodnot, svobody a práva, v nichž nikdy nelze s odkazem na nějakou vnější autoritu dát konečné rozhodnutí, jež by mělo jiný, než ryze nepravní, „politický“ charakter. Základní svobody se pak stávají pouze proměnlivými katalogy požadavků nejrůznějších sociálních skupin prosazovaných rozličným způsobem

---

<sup>890</sup> Richard Bellamy, Dario Castiglione, *Nature of Sovereignty*, s. 431.

<sup>891</sup> Peter Häberle, *Die Verfassungsgebende Gewalt des Volkes im Verfassungsstaat – eine vergleichende Textanalyse*, s. 85.

<sup>892</sup> K argumentaci v tomto duchu viz Nadja Meisterhans, *Menschenrechte ohne den Staat?*, s. 281 – 308. K mezinárodněprávnímu optimismu jako korelátu této pozice viz i Bernhard Zangl, *Judicialisierung*, s. 21nn.

v různých prvcích „mnohoúrovňového vládnutí“ (je mimochodem charakteristické, že v samotném pojmu „governance“ se slévá prvek správy podřízené základním právům a ústavodárné moci základní práva vytvářející v jedno). Právě těmto důsledkům „klasická“ idea suverenity bránila odvozením veškerého práva, ale i právně zakotvených hodnot a svobod z jednoho ideálního jádra. To umožňovalo i porovnávání práv podle „pevného“ bodu. Ačkoliv tento bod nakonec vždy vyplýval z daného mocensky prosazeného ústavního systému, podstatná byla samotná jeho funkce, tedy formování společenské reality do jednotné struktury s vědomím mimoempirického zdroje práva a obecných lidských svobod v ideální vůli lidu. Samotná tato vize nemusí být v rozporu s empirickým plurálním charakterem společnosti. Tato sociální pluralita tedy není, jak by se mohlo třeba jednoduchým čtením Schmitta zdát, vlastním důvodem konce státnosti. Jak podotýká Forsthoff, tato pluralita vyžaduje protiváhy v podobě ideje jednoty – teprve z této dialektiky vyrůstá idea státu.<sup>893</sup> Proto nikoli empirická heterogenní a plurální povaha společnosti, ale rezignace na tuto protiváhu, na univerzální povahu hodnot a jejich dovoditelnost na jeden transcendentální zdroj, je příčinou konce státnosti a státu samotného. Univerzalitu hodnot totiž nelze myslet jinak, než v rámci určitého uzavřeného společenského systému vybaveného jednotnou mocí, jenž se může nacházet v úzkém vztahu ke světové společnosti, aniž by však mohl s ní splynout.<sup>894</sup> Koneckonců i dnes proklamovaná „globalizace svobody“<sup>895</sup> a dalších hodnot byla umožněna jen mocenským prosazením těchto hodnot prostřednictvím konkrétních moderních států.

---

<sup>893</sup> Ernst Forsthoff, *Der Dualismus von Rechtsstaat und Socialstaat im Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. In: Studi di onore di Achille Donato Giannini, Milano 1961, s. 567 – 590.

<sup>894</sup> Srov. i Niklas Luhmann, podle něhož je segmentace světové společnosti do státních subsystémů předpokladem toho, aby mohl být politický systém vůbec oddělen od systémů ostatních, ale také předpokladem fungování demokracie (*Politik der Gesellschaft*, s. 223). Lze tu odkázat i na souvislost funkčnosti demokratického vládnutí s vizí individuální odpovědnosti v teritoriálně a početně přehlednutelném celku.

<sup>895</sup> Tento pojem se objevuje často v americkém neokonzervativním prostředí: viz např. název diskuse s tureckým premiérem Erdoganem pořádané American Enterprise Institute 29. ledna 2004: „*Conservative Democracy and the Globalization of Freedom*“. Na druhé straně se lze i v prostředí levice setkat s podobnými koncepty globalizace lidských práv: viz např. Carl F. Stychin, *Same-Sex Sexualities and the Globalization of Human Rights*, McGill Law Journal 49 (2004), s. 951 – 968.

Gunnar Folke Schuppert ve své nedávné studii zcela správně připomenul, že politické konflikty jsou v současné době bojem o pojmy a o metafory.<sup>896</sup> Tato these není koneckonců ničím jiným než opakováním známé Schmittovy poučky, že všechny moderní státovédné pojmy jsou pojmy polemické,<sup>897</sup> jež zase sama vychází z hegelíánského konceptu vázanosti obecných pojmů na určitou konkrétní historickou situaci.<sup>898</sup> Lze proto nejen souhlasit s konstatováním, že všechny moderní these o zániku státnosti mají metaforický charakter, ale že samotná diskuse o celém tomto tématu má navýsost politickou povahu. Metaforickou povahu mají ostatně i konstrukce státu jako „procesu“ (což je pojetí samotného Schupperta), proklamace „proměn státnosti“, „rozloučení s pojmem homogenity“ a koneckonců i všechna spojení doplňující stát nejrůznějšími přívlastky. Totéž platí analogicky i o konceptech „nové“ či „relační“ suverenity. Namísto metamorfóz jimi popisovaných entit či metamorfóz pojmů je proto na místě hovořit o metamorfózách politických idejí. Určitý konkrétní dějinný pokus spojit koncept lidské důstojnosti a lidské svobody se systémem kolektivního soužití pomocí konceptů ideální jednoty a s ní spojeného obecného dobra jako jejího korelátu se promítl nejen do moderních ústavních řádů, ale i do institucionální struktury ústavních systémů. Také způsob fungování současných demokratických procedur je spojen s touto vizí sociální reality umožňující svobodu stojí na jejích ideálních předpokladech. Právě na tomto faktu spočívá mnohokrát ve vědě opakovaná these o nepřenositelnosti demokracie (či alespoň reprezentativní demokracie) na nestátní systémy.<sup>899</sup>

---

<sup>896</sup> Gunnar F. Schuppert, *Der Staat als Prozess*, s. 55. Stejně tak Herfried Münkler, *Metaphern im Dienste der Politik*, Frankfurter Allgemeine Zeitung 10. 5. 2005, s. 8; Helene Stacy, *Relational Sovereignty*, s. 2032nn.

<sup>897</sup> Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Berlin 1996, 6. Aufl., s. 31.

<sup>898</sup> Srov. Karl Larenz, *Zur Logik des konkreten Begriffs*, Deutsche Rechtswissenschaft 5 (1940), s. 279 – 299.

<sup>899</sup> Klasicky již Peter Badura, *Bewahrung und Veränderung demokratischer und rechtsstaatlicher Verfassungsstruktur in den internationalen Gemeinschaften*, Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer 23 (1966), s. 34nn; srov. k této diskusi Rainer Wahl, *Erklären staatsrechtliche Leitbegriffe die Europäische Union?*, s. 138nn (který ovšem sám přijímá právě alternativní obraz politické reality bez nutnosti státu a suverenity). Viz v souvislosti s parlamentní demokracií z postmoderního pohledu Berthold Rittberger, *„Copy and paste“: Parlamentarisierung jenseits des Nationalstaates*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 137 – 160.

Samozřejmě i tady platí, že v případě přijetí jiného konceptu zajištění svobody v kolektivním soužití lidí, (Kelsenova) omezení svobody jen na (většinou) část společnosti nebo dokonce upřednostnění jiných priorit namísto svobody (např. efektivity), je možné „klasické“ pojmy bez dalšího opustit a jejich výrazovou složku nově použít. Pak ovšem logicky nejde o „přenos“ demokracie ze státní sféry na jiné typy politických systémů jako jsou nové „prostory vládnutí“ (*Governanceräume*), ale o novou konstrukci demokracie. Totéž lze říci i o „přenášení“, „rozšiřování“ či „sdílení“ suverenity „mimo Hobbesovu a Lockeovu suverenitu“<sup>900</sup> a o každém „odstátnění“ pojmů. Všechny tyto elementy souvisí s vytvořením nové struktury formování reality, nezaložené na východiscích klasické moderní politické teorie. Tato nová struktura ostatně výrazy „stát“ i „suverenita“ přijímá jen spíše jako jakési doplnění jejích klíčových pojmů, nesených výrazy „governance“, „europeizace“ či „světová společnost“. Jejím základem je náhled na svět optikou „polykonstituconality“. Jejím krédem mohou být slova Richarda Herzingera, podle něhož „otevřené společnosti se musí napříště smířit s tím, že nemají substanciální střet“<sup>901</sup> zajišťující jejich jednoznačně definovatelnou identitu. Proto nelze ani počítat s tím, že by na politickou realitu bylo možno právně nahlížet z perspektivy ústavy. Nelze se ale postavit nad státní ústavy, ale vedle ně, protože není ani možný neutrální náhled „shora“. Tím se tato polykonstituconální pozice blíží spíše raně-romantickým iracionálním formováním politické reality, než předmoderním teoriím založeným na vědomí transcendentálního „pevného“ bodu.<sup>902</sup> Jí produkovaná sociální realita je ovšem s realitou monoústavního řádu a pilíři její pojmové struktury neslučitelná.

---

<sup>900</sup> Helene Stacy, *Relational Sovereignty*, s. 2048.

<sup>901</sup> Richard Herzinger, *Republik ohne Mitte. Ein politischer Essay*, Berlin 2001, s. 7.

<sup>902</sup> Lze si tu vzpomenout na kritickou argumentaci teoretiků restaurace proti konceptům nedělené suverenity a reprezentace, a to právě z pozic zásadního odmítnutí možnosti nějakých ideálních pojmů jednoty. Carl Ludwig von Haller se tak obrací „proti dnešním filosofům“, kteří prostřednictvím systému reprezentace „chtějí nechat reprezentovat komunitu, která vůbec neexistuje“ (*Handbuch der allgemeinen Staatskunde*, Winterthur 1808, s. 224), ne nepodobně současné argumentaci. Podobně i jeho zásadní obhajoba podstaty veřejného práva jako součásti práva soukromého (a analogické označení práva soukromého jako totožného s právem veřejným u Adama Müllera) nachází mnoho společných prvků s thesemi postmoderního pluralismu. Rozhodně tím však nechci nastínit thesi o nějaké přímé kontinuitě, nýbrž pouze o podobných prvcích struktury, skrze níž romantici i postmodernisté nahlíželi na sociální realitu jako na konglomerát společenských organizací bez jediného centra a bez panství.

### § 79

Dosud jsem uváděl příklady četných teoretických snah o doložení „konce suverenity“ nebo alespoň „konce staré suverenity“ v epoše „multi-level-governance“. Současně jsem však nastínil, že přijetí těchto thesů nevyplývá stejně jako ani idea suverenity z logiky historického vývoje, nýbrž z hodnotového přesvědčení. Proto nelze jednoznačně říci, že suverenity je již mrtvou ideou. Otázkou však je, nakolik je tvář v tvář nadnárodní integraci skutečně udržitelnost státu a principu jeho suverenity udržitelná. Tato otázka navazuje bezprostředně na výše uvedenou problematiku. To, co jsme zatím rozebírali na úrovni obecně teoretické, lze rozebrat na konkrétních příkladech. Na nich lze také nejlépe vidět, zda jsou skutečně důsledky nadnárodní integrace nezbytně ničující vůči ideovým základům moderní státnosti, či zda spíše modifikují způsob jejich fungování v kontextu institucionálního systému státu. Jinými slovy, zda je celková (ideální) struktura reality odstraněna či pouze „restrukturalizována.“

Je v této souvislosti pozoruhodné, že samotné vytváření nadnárodního „ústavního práva“ nese i mnohé rysy spojené s aplikací „klasického“ pojmu suverenity a „klasické“ teorie demokracie. Pomocí základních normativních textů se tak unijní „ústavodárce“ snaží evropské občany zformovat do ideální jednoty, a to ne nepodobně státním ústavám. Dokladem toho je pojem „*obecného zájmu Unie*“<sup>903</sup> či institut evropské občanské iniciativy, jež má představovat jistou analogii vůči národním systémům lidových iniciativ.<sup>904</sup> V diskusích o konkrétní podobě této iniciativy v Evropském parlamentu ostatně explicitně padala slova o tom, že konečně dojde touto cestou ke kýženému vytvoření „*evropského dému*“.<sup>905</sup> Jakoby se tedy Evropská unie sama snažila přizpůsobit klasickým konceptům legitimacy a suverenity. Na druhé straně z této snahy na jiných místech vybočuje. Zmíněná iniciativa není „lidová“, nýbrž „občanská“, nevychází tedy z konceptu, že „lid“ přichází s určitým návrhem ve

---

<sup>903</sup> Smlouva o EU, čl. 17.

<sup>904</sup> Smlouva o EU, čl. 11, odst. 4. Viz též Zelená kniha o evropské občanské iniciativě.

<sup>905</sup> Z vystoupení zástupce frakce Zelených v EP při příležitosti veřejné ropravy o Evropské občanské iniciativě 24. března 2010.



prospěch celku, nýbrž že se určitá společenská skupina snaží prosadit partikulární zájem kvalifikovaný jako „*a genuine interest of the Union*“ (což lze spíše přeložit jako „zájem v Unii“ než „zájem Unie“).<sup>906</sup> Evropský parlament také již nereprezentuje ani „evropské národy“, ale ani „evropský lid“, nýbrž „evropské občany“. Zde se Unie hlásí fakticky k pluralistické doktríně. Ovšem i toto ustanovení má háček: reprezentuje-li Parlament pouze občany, nereprezentuje již jejich potomky. Jak tedy zdůvodnit, proč mají být jeho rozhodnutí závazná i pro ně? V současnosti lze na tuto otázku odpovědět ještě tím, že jsou to rovněž státy, které rozhodují společně s Parlamentem. Ovšem aplikace většinového způsobu hlasování v Radě již nyní tuto odpověď relativizuje. Snad právě proto se jako kompenzace objevuje v primárním textu právě klíčový pojem „obecného zájmu“, kvůli němuž stát a jeho obyvatelé od svého „partikulárního“ zájmu nakonec odhlédnou a přijmou většinové rozhodnutí.

Většinové hlasování má však fatální následky na koncept legitimacy a suverenity opřený o ideu jednotného lidu. Tuto otázku jsem částečně rozebral již ve druhé části této práce. Na tomto místě je záhodno na ni nahlédnout z další perspektivy. Stojí za to se podívat na to, zda stát disponuje prostředky, jak zajistit platnost své ústavy, tedy jak dovoditelnost aktů veřejné moci vykonávané na jeho území na ideální jednotu lidu, tak jejich přezkoumatelnost z hlediska ústavnosti. Lze ještě hovořit o jeho suverenitě, pokud může být „suverénní“ lid a jeho společný zájem artikulovaný prostřednictvím reprezentantů přehlasován? Odpověď lze hledat na první pohled v čl. 10a Ústavy, podle něhož mohou být i pravomoci ústavních orgánů přeneseny na jinou instituci. Otázkou je, zda lze toto ustanovení chápat tak, že vůle lidu vyjadřovaná dosud jeho reprezentanty může být vyjádřena jiným orgánem, resp. mezinárodní organizací. Z doslovného výkladu uvedeného článku je to jistě možné. Podívejme se však na implikace takového úsudku. Jestliže vůli lidu takto vyjadřuje jiný než státní orgán, má pak on sám povahu reprezentanta vůle lidu. V případě Evropské unie by pak takovým reprezentantem byla Rada, Evropský parlament ale také Soudní dvůr EU. Ježto však tyto orgány jsou obsazovány nikoli na základě hlasování empirického lidu v České republice, ale všech občanů Evropské unie, je reprezentant lidu ČR ve smyslu Ústavy reprezentován orgánem jen pramálo závislým na výsledku voleb v ČR. Výsledkem této interpretace čl. 10a tak není stav, v němž by takto v souladu s ústavou konstituovaný reprezentant nebyl

---

<sup>906</sup> Zelená kniha o Evropské občanské iniciativě,

reprezentantem suverénního lidu, ale stav, v němž je tento reprezentant fakticky nezávislý na empirické vůli občanů ČR.

Příklad České republiky do značné míry odpovídá i jiným členským státům adekvátně k tamní právní úpravě přenosu pravomocí. Pokud by pravomocemi obdařená instituce měla být současně reprezentantkou 27 států a jejich politických národů, jistě by bylo možno postulovat jí artikulovanou vůli jako vůli každého jednotlivého suverénního lidu. Ovšem obtíž spočívá ve vztahu takto artikulované vůli k empirické vůli rezonující ve společnosti. Ve státech jsou právě demokratické volby prostředkem k tomu, aby mezi ideální jednotnou vůlí lidu a empirickou vůlí společnosti existoval trvale se obnovující kontakt.<sup>907</sup> V případě přenosu tvorby vůle lidu na nadnárodní orgány, jejichž složení ovlivňuje i empirický lid jiných států, je tato vazba přerušena. Procedury demokratické kontroly unijního rozhodování prostřednictvím Evropského parlamentu tento problém neřeší. Nehodlám na tomto místě řešit ostatně spornou otázku, zda může nadnárodní systém zakládat vlastní legitimační mechanismy, resp. zda k tomu v případě Evropské unie existují nezbytné podmínky z hlediska minimální sociální homogenity a existence evropské veřejnosti.<sup>908</sup> Z hlediska českého ústavního pořádku je totiž moc unijních institucí vykonávaná na území ČR stále mocí lidu ČR. Proto je to právě tento lid, jenž je referenční jednotkou i pro unijní orgán. Ten svou legitimitu může čerpat tedy jen ze vztahu k tomuto lidu. Demokratický deficit Unie je z tohoto hlediska strukturálním problémem nadnárodního řádu.

Další problém může nastat v situaci, že se vůle jednoho reprezentanta, tedy nadnárodního orgánu, dostane do kolize s vůlí druhého reprezentanta, tedy národního orgánu. Obě instituce reprezentují přitom, jak bylo uvedeno, z hlediska vnitrostátního ústavního řádu a jeho „otevření se“ nadnárodní integraci, stejný subjekt suverenity, tedy lid ČR. Pokud půjde o konflikt s parlamentem vykonávajícím roli zákonodárce (např. při rozhodnutí o neimplementaci směrnice), lze akceptovat, že vůle unijního reprezentanta lidu ČR bude mít v souladu s Ústavou přednost (a vnitrostátní norma nebude použita). Nutno

---

<sup>907</sup> K tomuto vztahu mezi „hypotetickou“ a „empirickou“ vůlí lidu a důsledkům jejího přetržení viz Ernst Frankel, *Repräsentative und plebiszitäre Elemente*.

<sup>908</sup> Viz výše. Srov. negativně k této otázce Martin R. Lepsius, *Die Europäische Union. Ökonomisch-politische Integration und kulturelle Pluralität*. In: Reinhold Vielhoff, Rien T. Seggers (ed.), *Kultur – Identität – Europa*, 1999, s. 201 – 222, zde s. 218nn; Udo di Fabio, *Das Recht offener Staaten*, 1998, s. 99; Stefan Koriath, *Europäische und nationale Identität*, s. 151. Naopak pozitivně Jürgen Habermas, *Die postnationale Konstellation und die die Zukunft der Demokratie*. In: Týž, *Die postnationale Konstellation*, 1999.

však říci, že nejde o thesi samozřejmou, neboť není jasné, zda do přenesených pravomocí patří i samotná tato možnost přehlasování vůle lidu artikulované jedním reprezentantem vůlí téhož lidu artikulovanou reprezentantem jiným. Zatímco např. vztah mezi Senátem a Poslaneckou sněmovnou je v Ústavě i jednacích řádech obou komor detailně upraven, v případě primárního práva to tak jednoznačně se vztahem k vnitrostátnímu parlamentu není. Judikatura Sněmovny lordů tu např. umožňuje i aplikaci posteriorní národní normy, pokud se parlament výslovně chtěl odklonit od evropské úpravy.<sup>909</sup> I pokud však vyjdeme z uvedené these, nastane zásadní problém ve chvíli, kdy by případná kolize vzešla ze sporu parlamentu v pozici ústavodárce. V takové situaci by totiž již šlo o otázku, kdo je konečným rozhodcem, tedy komu skutečně přísluší pravomoc suverénního rozhodnutí.

Není zřejmě pochyb o tom, že čl. 10a umožňuje přenos pravomocí ústavních orgánů. Umožňuje však i přenos ústavodárných pravomocí? Rozsah přenosu pravomocí je sice *prima facie* otázkou politickou, přesto však určité limity vyplývají z Ústavy samotné, a to s ohledem na čl. 1 odst. 1, čl. 9 odst. 2 a samozřejmě samotné znění čl. 10a.<sup>910</sup> Je však tu přesně pojmově rozlišovat mezi přenosem pravomocí ústavou vytvořených orgánů od přenosu pravomocí originárního ústavodárce (ten je sice reprezentantem lidu, nicméně jeho forma není ústavou předepsána). V užším slova smyslu je právě originární ústavodárce jediným držitelem všech pravomocí veřejné moci, jež deleguje na jednotlivé nositele v ústavním systému.<sup>911</sup> Další delegace má již povahu delegace takto delegované pravomoci. V této souvislosti nelze proto chápat článek 10a jako umožnění přenosu pravomocí státu jako celku (resp. lidu coby zdroje moci), ale právě ústavně zakotvených pravomocí jednotlivých státních orgánů. Dispozice originárními pravomocemi ústavodárce je tak vyloučena.

Ani touto argumentací však samozřejmě nelze zabránit případné kolizi dvou odlišných vyjádření vůle derivativního ústavodárce. Jestliže totiž přenos originární ústavodárné pravomoci z logiky věci není možný, přenos derivativní ústavotvorby pochopitelně možný je, neboť tu jde o ústavně jasně zakotvenou pravomoc státních orgánů. Může být proto čl. 10a přenesena i pravomoc k materiálním změnám Ústavy? Zatímco v Německu do přijetí euronovely Základního zákona platila these možnosti pouze „jednoduchých změn ústavy“ v

---

<sup>909</sup> Paul Craig, *The ECJ, National Courts and the Supremacy of Community Law*, s. 43.

<sup>910</sup> Tak i Petr Mlsna, Jan Kněžínek, *Mezinárodní smlouvy v českém právu*, s. 355.

<sup>911</sup> Viz též exkurs v této práci věnovaný právě veřejnoprávní delegaci.

oblasti přenesených pravomocí,<sup>912</sup> nový čl. 23 odst. 1 věta 3 Základního zákona činí z prolomení ústavy „regulérní integrační nástroj“<sup>913</sup>. Akty Společenství, které takto materiálně mění či doplňují ústavu, je třeba přijmout ústavní většinou Spolkového sněmu a Spolkové rady, i pokud tyto akty nejsou přijímány běžnou ratifikační procedurou a nepředstavují formálně změnu smluvního základu (tzv. srovnatelná opatření - *vergleichbare Regelungen*). Novelou Základního zákona v roce 2010 po vydání „lisabonského“ rozhodnutí Spolkového ústavního soudu byl tento princip dále konkretizován s ohledem na tzv. evolutivní klauzule umožňující změny primárního práva nad rámec původního zmocnění – rovněž tady, pokud půjde o změny či doplnění ústavy, bude aplikována procedura ústavního hlasování.<sup>914</sup> Takovou flexibilitu ovšem český čl. 10a Ústavy neumožňuje.<sup>915</sup> Není především vyjasněn vztah čl. 9 odst. 1 k čl. 10a Ústavy ČR, tedy zda lze pod přenos pravomocí orgánů ČR subsumovat i přenos ústavodárných pravomocí. Pokud ano, pak by se, podobně jako v uvedených případech Německa, neměl aplikovat na jednání unijních orgánů v postavení českého ústavodávce čl. 9 odst. 1 Ústavy. Tím, že Ústava vůbec výslovně nepředvídá možnost změn a doplnění Ústavy v důsledku otevření se integračnímu procesu, zakládá mezi čl. 9 odst. 1 a čl. 10a stav latentního napětí.

Jestliže podle čl. 10a Ústavy vůbec nelze převést derivativní ústavodárné pravomoci orgánů ČR, je věc vcelku jasná a čl. 9 odst. 1 Ústavy přísluší univerzální platnost. Ovšem takový výklad by znamenal faktické ohrožení celého integračního procesu, a není navíc příliš reálné, že by byl prakticky prosaditelný. Tam, kde bude např. v Německu určitý akt předem vyhodnocen jako nekrytý původním zmocněním a materiálně měnící či doplňující ústavu a bude zároveň schválen podle čl. 23 odst. 1 věty 3 Základního zákona, bylo by v ČR zapotřebí

---

<sup>912</sup> Tak podle vyjádření Josepha Isensee (*Gemeinsame Verfassungskommission, Öffentliche Anhörung. Grundgesetz und Europa*, 22. 5. 1992 (písemný záznam), s. 9).

<sup>913</sup> Christoph Enders, *Offene Staatlichkeit unter Souveränitätsvorbehalt – oder vom Kampf der Rechtsordnungen nach Maastricht*. In Rolf Grawert et. al. (Hg.), *Offene Staatlichkeit. Festschrift für Ernst-Wolfgang Böckenförde*, Berlin 1995, s. 29 – 49, zde s. 38.

<sup>914</sup> Čl. 23a Základního zákona. Srov. BVerfGE 123, 312, 412.

<sup>915</sup> Tak např. Ústavní soud v bodě 152 1. lisabonského nálezu konstatuje, že doložkou flexibility podle čl. 352 SFEU nelze obcházet čl. 10a. Na rozdíl od Německa tak v ČR není přípustné, aby aplikace této doložky představovala nový přenos pravomocí. Těžko říci, jak se s tímto postojem ovšem v praxi vyrovnat, pokud se doložka flexibility užívá právě tam, kde nejsou Unii svěřeny potřebné kompetence. Ústavní soud buď bude muset v případě individuálního přezkumu vždy dojít k závěru, že jde o vybočující právní akt, nebo tvrdit, že daná oblast patří do svěřených kompetencí (pak by ovšem bylo zbytečné čl. 352 SFEU vůbec použít).

provést změnu ústavy podle čl. 9 odst. 1, Ústavy. To by ovšem přesto neřešilo otázku, zda nadnárodní orgán má v souladu s čl. 10a uvedený akt vůbec vydat, tedy zda na něj ČR převedla příslušnou pravomoc. Právě skutečnost, že by bylo zapotřebí změny Ústavy podle čl. 9 odst. 1 Ústavy by ovšem znamenala, že ČR tuto pravomoc na nadnárodní společenství nepřevedla. Příslušný akt by proto nemohl být pro Českou republiku sám o sobě závazný, ale jeho obsah by bylo zapotřebí převést do formy ústavního zákona. To by mělo logicky zásadní důsledky v oblasti soudního přezkumu. Především by takový výklad nutně musel narušit jednotu unijního práva.<sup>916</sup>

Spíše se proto jako logicky „čistší“ řešení jeví přijmout thési, že mezi „některé pravomoci orgánů ČR“ ve smyslu čl. 10a Ústavy patří i pravomoci českého derivativního ústavodárce, na které se pak v jednání nadnárodního orgánu již nepoužije čl. 9 odst. 1, ačkoliv je toto jednání nadále vázáno obecnými limity ústavnosti danými čl. 1 odst. 1 a čl. 9 odst. 2. Pak je však o to politováníhodnější, že není stanovena zvláštní doplňující procedura pro přijímání takových nadnárodních právních aktů, které skutečně materiální změnu či doplnění Ústavy představují. Uvedené ústavodárné pravomoci se totiž mohou vztahovat jen na oblast svěřených pravomocí, jinými slovy nejde o obecnou ústavodárnou pravomoc, ale jen pravomoc měnit Ústavu (resp. ústavní pořádek) v určité materiálně pojaté oblasti působnosti. Každý akt měnící či doplňující Ústavu tedy buď bude „krytý“ již prvotním přenosem kompetencí (je-li v souladu s primárním právem), nebo bude z pohledu českého ústavního práva neplatný. Koncept „opatření srovnatelného“ se změnou Smluv znamenajícího materiální změnu ústavy nekrytou původním zmocněním české ústavní právo totiž nezná. Tím se ovšem možnost českých ústavních orgánů flexibilně reagovat na integrační vývoj výrazně omezuje, neboť se vychází z toho, že sféru materiálně pojaté oblasti působnosti národního společenství a státu lze snadno sektorálně oddělit, čemuž v praxi rozhodně nelze dát za pravdu.

Tím se vracíme k výše položené otázce kolize dvou vyjádření vůle derivativního ústavodárce (tedy kolize nadnárodního a národního ústavního práva). Dojde-li k této kolizi uvnitř sféry svěřených kompetencí (v materiálním smyslu oblasti působnosti) nadnárodního celku, připadá v úvahu použití principu *lex posterior derogat priori*, analogicky vůči již

---

<sup>916</sup> Kupříkladu i rozhodnutí Soudního dvora o souladu ústavních norem s právem Unie, pakliže by měnila či doplňovala Ústavu (analogicky k případu C-285/96 Kreil) by pak nemohla být pro ČR platná.

zmíněné judikatuře Sněmovny lordů. Judikatura Soudního dvora EU ovšem důsledně trvá i v této oblasti na aplikační přednosti nadnárodního právního okruhu.<sup>917</sup> Jde tedy o to, zda se stát s předáním pravomocí na nadnárodní úroveň vzdává v příslušné sektorální oblasti *pro futuro* i ústavodárné pravomoci. Pokud by se například parlament rozhodl proti určitému nadnárodnímu aktu přijmout po jeho vydání takovou změnu ústavy, jež by bránila jeho aplikaci, byla by taková změna neplatná? Zatímco postoj Soudního dvora je v této věci jasný, konečným rozhodcem ohledně platnosti a použitelnosti příslušné národní normy (jež by neměla povahu implementačního aktu) by byl Ústavní soud. To ovšem koneckonců platí i pro případná rozhodnutí Soudního dvora o nepoužitelnosti některých ustanovení národního ústavního pořádku, byť v těchto případech, jde-li o oblast přenesených pravomocí a důsledek aktu posteriorního vůči příslušné ústavní normě, lze aplikační přednost nadnárodního práva přijmout.<sup>918</sup>

Pokud by ke kolizi mělo dojít mimo oblast svěřených kompetencí, nešlo by v pravém slova smyslu o kolizi dvou vyjádření vůle ústavodárce, neboť nadnárodní orgán by vůbec neměl pravomoc jako český ústavodárce jednat. V takovém případě by mělo nutně přednost právo národní. Nakonec tedy role konečného rozhodce posuzujícího, o který případ se jedná, bude příslušet Ústavnímu soudu. Ten si v nálezu Lisabon I přisvojil oprávnění rozhodovat o „vybočujících právních aktech“, mezi něž by musely náležet i akty doplňující či měnící ústavní pořádek, které by nebyly kryty původním přenosem ústavodárných pravomocí. Pokud by ostatně rozsah těchto ústavodárných pravomocí přezkoumával naopak nadnárodní soudní orgán, znamenalo by to jeho faktické nadřazení se nad derivativního ústavodárce.<sup>919</sup> „Rezistence“ českého ústavního práva<sup>920</sup> je tak logickou konsekvencí

---

<sup>917</sup> ESD C-6/64 *Costa vs. ENEL*; ESD C-11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* a výslovně k otázce přednosti evropského práva před posteriorními národními normami klasicky ESD C-106/77 *Simmenthal*.

<sup>918</sup> Kontrola ze strany Ústavního soudu je nicméně přesto v těchto případech vhodná, s ohledem na ústavní identitu, včetně respektování limitů pro jakékoli změny ústavního pořádku (včetně těch vycházejících z rozhodnutí nadnárodního orgánu).

<sup>919</sup> V tomto směru je poněkud problematický i Weilerův koncept judičiální kompetenční kompetence, neboť ten je založen na sektorálním rozdělení oblastí působnosti, nicméně indikuje právě možnost, aby Soudní dvůr rozhodoval i o rozsahu ústavodárných pravomocí členských států (Joseph Weiler, Ulrich Haltern, *The Autonomy of the Community Legal Order*, s. 411nn). Tím by však soud nebyl pouze arbitrem o rozsahu kompetencí nadnárodního společenství, ale fakticky by tím uznal i ústavní nadřazenost nadnárodního systému. Rozdíl mezi „interpretativní“ a „normotvornou“ kompetenční kompetencí, o němž hovoří např. Neil MacCormick (*Questioning Sovereignty*, s. 117) by se právě v této oblasti ovšem musel logicky setřít, pakliže by interpretace byla závazná. Srov. k této otázce z pluralistického pohledu Jan Komárek, „Velký

skutečnosti, že přenos pravomocí, včetně pravomocí ústavodárných, je omezen ústavní identitou, tedy samotným jádrem státnosti vycházejícím z originárního ústavodárného aktu. Nutno říci, že podobnou roli posledního rozhodce v kompetenčních otázkách si přisvojil v rozhodnutích „Maastricht“ a „Lisabon“ rovněž Spolkový ústavní soud,<sup>921</sup> ale podobně též i řada dalších ústavních soudů členských zemí EU.<sup>922</sup>

## § 80

V literatuře je v otázce kolizí národního a nadnárodního „ústavního“ práva v zásadě zastáváno několik různých pohledů, které v konečném důsledku docházejí k rozličným řešením otázky suverenity. Na jedné straně stojí zastánci integracionistických přístupů hlásajících plnou nadřazenost nadnárodního normativního systému a venkoncem i jeho „suverénní“ charakter. Na druhé straně stojí zastánci klasického modelu státní suverenity prolamující konečnou nadřazenost národního právního řádu, neboť jsou to koneckonců státy, kdo je i v nadnárodním systému „pánem Smluv“ a tedy i pánem nad svěřenými pravomocemi. Konečně na pomyslné třetí straně, která se snaží zaujmout jakousi neutrální pozici (jak bylo ovšem naznačeno již v předchozích kapitolách, jen za cenu vytěsnění otázky

---

*hybatel“ Evropský soudní dvůr a hledání vnitřního souladu právního řádu Společenství, Právník 2006, s. 497 – 531.*

<sup>920</sup> Srov. Michal Tomášek, *Mechanismy resistance národního ústavního práva vůči právu evropskému*, Právník 2003, s. 1057 – 1075.

<sup>921</sup> BVerfGE 89, 155; BVerfGE 123, 268. Viz česky *Evropská inspirace z Karlsruhe*, Jan Kust (ed.), Praha 2009, s. 65 – 86. Srov. k tomu Jiří Georgiev, *Lisabonský nále z Karlsruhe: Spolkový ústavní soud určil podmínky a meze přenosu kompetencí na EU*. In: tamtéž, s. 27 – 48. Z německé literatury uveďme např. K.-F. Gräditz, Christian Hillgruber, *Volkssouveränität und Demokratie ernst genommen – Zum Lissabon-Urteil des BverfG*, Juristenzeitung 18/2009, s. 872 – 881; Dieter Grimm, *Das Grundgesetz als Riegel vor einer Verstaatlichung der Europäischen Union. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, Der Staat 49 (2009); Christoph Schönberger, *Die Europäische Union zwischen „Demokratiedefizit“ und Bundestaatsverbot. Anmerkungen zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, Der Staat (2009), s.535 – 558; Rainer Wahl, *Die Schwebelage im Verhältnis von Europäischer Union und Mitgliedsstaaten. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, tamtéž, s. 587 – 614, Daniel Thym, *Europäische Integration im Schatten souveräner Staatlichkeit. Anmerkungen zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, tamtéž, s. 559 – 586. Přehledně k judikatuře SÚS v oblasti vymezení kompetencí Robert Christian van Ooyen, *Die Staatstheorie des Bundesverfassungsgerichts und Europa. Von Solange über Maastricht zu Lissabon*, 3. Aufl., Nomos 2010 a z české literatury Petr Mlsna, Jan Kněžínek, *Mezinárodní smlouvy v českém právu. Teoretická východiska, sjednávání, schvalování, ratifikace, vyhlášení a aplikace*, Praha 2009, s. 403nn..

<sup>922</sup> K tomu viz přehledně již zmíněný Paul Craig, *ECJ, National Courts*, s. 36nn.

po legitimitě odlišné od legality), stojí zastánci pluralistických konceptů, kteří doporučují rezignovat na nadřazenost jednoho či druhého právního okruhu a hovoří namísto toho o „plovoucím stavu“ (*Schwebelage*) ve vztahu obou sfér.<sup>923</sup>

První ze zmíněných řešení odpovídá v mnohém federalistickému paradigmatu v pohledu na evropskou integraci, ovšem nikoli v německém, ale spíše anglosaském chápání pojmu federalismu a federace. Dualistická doktrína je tu spatřována jako neudržitelná, a jediným řešením se zdá být přijetí konceptu plné nadřazenosti evropského práva nad právem národním, tedy vyjmutí i implementačních norem vydávaných národní veřejnou mocí ze systému běžné ústavní kontroly a jejich výkladu výhradně v duchu norem evropského práva. Nezáleží tedy na zdroji práva ve formě moci vydávající přímo účinný právní akt, ale na hierarchii právních řádů. Národní právo je v tomto pojetí neúčinné nejen v případě kolize s přímo účinnými právními akty Společenství, ale i se směrnicemi bez bezprostřední účinnosti, přičemž rozhodování o neúčinnosti národního práva má příslušet Evropskému soudnímu dvoru. Přesto, že autoři klonící se k tomuto výkladu hovoří nadále o aplikační přednosti, z jejího vztážení na nepřímo účinné právní akty a implementační normy lze dovést tendenci k monistickému paradigmatu. Mluvit o dvou odlišných právních okruzích pak ztrácí smysl a namísto toho nastupuje více či méně explicitní koncept hierarchie norem.

Tomuto pojetí vychází vstříc i judikatura Soudního dvora EU od klasického rozhodnutí ve věci *Costa vs. ENEL*,<sup>924</sup> spatřující v Soudním dvoru konečného rozhodce ve věci souladu národních předpisů s nadnárodním právem, ale také (z téhož důvodu) zpochybňující „tradiční“ náhled na státní suverenitu. Rovněž literatura vycházející z tohoto integracionistického pohledu přesvědčeni zastává názor, že v případě jakékoli kolize přísluší nadnárodnímu systému přednost, a to již z důvodu zachování právní jistoty a jednotného výkladu práva. Nechybí dokonce ani explicitní snahy o zakládání suverenity integračního společenství, nalézající své konkrétní vyjádření v abstraktních pojmech „evropského dému“ či evropského „obecného zájmu“. Jak dále ukážeme, pluralistické pozici je tato snaha zcela cizí, neboť v jejím pojetí „multi-level-governance“ je právě snaha o hledání abstraktního

---

<sup>923</sup> Tak kromě výše zmíněných zastánců pluralistické teorie naposledy v diskusi o lisabonském rozhodnutí Spolkového soudního dvora Rainer Wahl, Rainer Wahl, *Die Schwebelage im Verhältnis von europäischer Union und Mitgliedsstaaten. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, Der Staat 49 (2009), s. 587 – 614.

<sup>924</sup> Rozsudek ESD C 6/64 *Costa vs. E.N.E.L.*



symbolického centra moci a práva předem diskvalifikována, jak bylo uvedeno již v předchozí kapitole.

Nutno říci, že integracionistické paradigma je logicky oblíbeno spíše v judikatuře nadnárodních soudů, literatuře a evropském politickém „establishmentu“. Přesto nechybí ani případy jeho užití národními soudy, mnohdy v důsledku snahy „vyrovnat si účty“ v ústavními soudy. Příkladem může být rozhodnutí Spolkového pracovního soudu ve věci Mangold z 26. 4. 2006.<sup>925</sup> V něm soud došel k závěru, že rozhodnutí Evropského soudního dvoru o neúčinnosti části německého zákona v téže kauze z 26. 11. 2005<sup>926</sup> nepřekračuje kompetence svěřené Společenství Německem ratifikačním zákonem, a to i přes masivní kritiku uvedeného rozhodnutí v literatuře.<sup>927</sup> Přitom judikatura Spolkového ústavního soudu otázku posuzování souladu práva Společenství s národním právem ponechává ve své kompetenci.<sup>928</sup> Je ovšem třeba dodat, že již možností aplikace doktríny rozhodnutí Solange-II na implementační normy v judikátech komor Spolkového ústavního soudu z r. 2001 a 2004

---

<sup>925</sup> BAG 7 AZR 500/04.

<sup>926</sup> Úřední věstník EU, 2006, č. 36, 10.

<sup>927</sup> Soud si byl sice vědom, že závěr ESD o neúčinnosti národní normy je silně problematický a nechal otevřenou otázku, zda je touto částí výroku vázán, ovšem současně prohlásil tento výrok za konformní vůči kompetencím ESD. Přitom soud přiznává, že v literatuře bylo rozhodnutí ESD velmi kritizováno. Srov. Jobst-Hubertus Bauer, Christian Arnold, *Auf „Junk“ folgt „Mangold“*. *Europarecht verdrängt deutsches Recht*, NJW 2006, Heft 1 – 2, s. 6 – 12. Podle autorů je rozhodnutí ESD o „neúčinnosti“ německého zákona pro rozpor překročením jeho kompetence. Soud měl pouze vydat výklad konformní se směrnicí, nikoli však rozhodnout o účinnosti zákona. Podobně i Ulrich Preis, *Verbot der Altersdiskriminierung als Gemeinschaftsgrundrecht – der Fall „Mangold“ und die Folgen*, NZA 2006, Heft 8, s. 401 – 410. Podle Preise otvírá judikát cestu vytvoření evropské ústavy soudcovským právem (*tamtéž*, s. 406).

<sup>928</sup> „Smlouva EHS přisuzuje Soudnímu dvoru ve vztahu k soudům členských států konečnou rozhodovací kompetenci o výkladu Smlouvy a platnosti a výkladu v ní jmenovaných odvozených aktů komunitárního práva. Naproti tomu nerozhoduje Soudní dvůr v rámci tohoto řízení o slučitelnosti norem státního práva s určeními práva Společenství; ani závazně nerozhoduje o výkladu a účinnosti státního práva.“ („EWGV spricht dem Gerichtshof im Verhältnis zu den Gerichten der Mitgliedstaaten die abschließende Entscheidungsbefugnis über die Auslegung des Vertrages sowie über die Gültigkeit und die Auslegung der dort genannten abgeleiteten gemeinschaftsrechtlichen Akte zu. Hingegen entscheidet der Gerichtshof im Rahmen dieses Verfahrens nicht über die Vereinbarkeit von Normen des staatlichen Rechts mit Bestimmungen des Gemeinschaftsrechts; noch trifft er in diesem Rahmen für die staatlichen Gerichte verbindliche Entscheidungen über die Auslegung und Wirkung staatlichen Rechts.“). BVerfG 52, 187. BVerfG, 1 BvR 1036/99 – NJW, 2001, Heft 17, s. 1267; BVerfG, 1 BvR 1270/04 – NVwZ 2004, Heft 11, s. 1346

byla otevřena cesta monistickému, na hierarchickém vztahu založenému chápání vztahu národního a evropského práva.<sup>929</sup>

V integracionistickém konceptu, dovedeném do jeho logického důsledku, lze poslední rozhodování ústavního soudu o právních aktech Společenství ve věcech souladu se standardem ochrany základních práv a souladu s principem omezeného zmocnění považovat za nezdůvodnitelné omezení absolutní nadřazenosti Evropského soudního dvora. Literatura vycházející z tohoto přístupu je proto také velmi kritická k maastrichtskému rozhodnutí a jeho teorii „*vybočujícího právního aktu*“.<sup>930</sup> Výhradní pravomoc prohlásit právní akt Společenství za neúčinný pro nedostatek kompetencí tak přísluší Soudnímu dvoru. Národní soudy musí veškerý národní právní řád vykládat konformně s evropským právem a v případě kolize se řídit normami a principy tohoto práva.<sup>931</sup> Nejnověji se tento postoj odrazil v kritických ohlasech na lisabonské rozhodnutí Spolkového ústavního soudu.<sup>932</sup>

Právě posledně zmíněné rozhodnutí lze považovat v řadě ohledů za protiklad integracionistických konceptů. Odpovídá klasickému pojetí založenému na povaze státu jako konečného zdroje veškeré legitimně vykonávané moci na jeho území, včetně moci nadnárodních orgánů. Na rozdíl od výše uvedeného integracionistického monismu je tomuto přístupu bližší dualistický model, včetně autonomie národního práva a implementačních norem vůči nadnárodnímu právnímu systému. Tomu ostatně odpovídá i nález Ústavního soudu ČR, jenž výslovně označuje evropské a národní právo za dva autonomní právní

---

<sup>929</sup> Jde zejména o rozhodnutí z 9. 1. 2001 (BVerfG, 1 BvR 1036/99 – NJW, 2001, Heft 17, s. 1267) a z 27. 7. 2004 (BVerfG, 1 BvR 1270/04 – NVwZ 2004, Heft 11, s. 1346).

<sup>930</sup> Např. podle Manfreda Zuleega tento koncept navozuje dojem, jako by ESD měl být „divokým zvířetem v kleci“ (*Die föderativen Grundsätze der Europäischen Union*, NJW 2000, Heft 39, s. 2848).

<sup>931</sup> Viz např. Martin Nettesheim, *Ausbildung und Fortbildung des europäischen Rechts im Lichte des Gemeinschaftsrechts*, AöR 119 (1994), s. 261 – 293. Nutno říci, že i současná judikatura Spolkového soudního dvora, příslušného pro civilní věci, vychází z tohoto konceptu. V rozhodnutí z 16. 8. 2006 (BGH, VIII ZR 200/05) přistoupil tak soud k bezprostřední aplikaci nepřímo účinné směrnice. Kriticky k tomu David Hummel, *Anwendungsvorrang von EG-Richtlinien im Zivilrecht. Sinn und Zweck der EuGH-Vorlage des BGH zur Frage der Nutzungsentschädigung im Fall einer Ersatzlieferung an einen Verbraucher*, EuZW 2007, Heft 9, s. 268n.

<sup>932</sup> Viz např. novinové ohlasy: Christian Callies, *Unter Karlsruher Totalaufsicht*, Frankfurter Allgemeine Zeitung 27. 8. 2009; Martin Nettesheim, *Entmündigung der Politik*, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27. 8. 2009; dále též Jo Eric Khusal Murkens, *Identity Trumps Integration. The Lisbon Treaty in the German Federal Constitutional Court*, Der Staat 49 (2009), s. 517 – 534, který hovoří dokonce o „brutalitě“ judikatury Spolkového ústavního soudu.

okruhy.<sup>933</sup> Evropskému právu přísluší pouze přednost v aplikaci, nikoli v platnosti, proto nelze mluvit o hierarchii norem. Aplikační přednost se však musí v takovém výkladu týkat jen bezprostředně platných právních aktů, neboť ty ostatní jsou účinné až implementační normou, jež je národním právním předpisem.<sup>934</sup> Totéž se týká i vyloučení přezkoumatelnosti ústavním soudem, jež se nevztahuje na implementační normy.<sup>935</sup> V opačném případě by některé národní normy byly ústavně přezkoumatelné, jiné nikoli, navíc by často nebylo jednoznačné, na které se možnost přezkumu vztahuje, neboť implementace často probíhá dílčí změnou řady právních aktů. Dualistický koncept by v takovém případě ztratil opodstatnění. Současně je třeba národní právo – včetně implementačních norem – vykládat podle všech principů výkladu zakotvených v něm samotném, nikoli tedy nutně konformně se směrnicemi, pokud neexistuje závazné rozhodnutí Soudního dvora o jejich přímé účinnosti.<sup>936</sup> Slovy Udo di Fabia: otevření národního právního řádu právu Společenství „*neznamená, že by se rozšířila stupňovitá struktura tohoto řádu.*“<sup>937</sup> Stát zůstává konečným nositelem základní normy nadřazené i nadnárodnímu systému, a to s odkazem na objektivní homogenitu, která je nadále vyhrazena státnímu systému.<sup>938</sup>

V tomto momentu ovšem dualistický model nutně směřuje k sebe-relativizaci, jíž odpovídá dominantní role ústavního soudu jako strážce legitimacy (podobně jako dualismus dvou autonomních okruhů oficiálně proklamovaný Soudním dvorem EU ústí nakonec do výše popsaného logického monismu).<sup>939</sup> Buď tento má mezinárodní příslušnost, a tedy možnost posuzovat právní akty cizího právního okruhu v případě kolize s ústavou (čímž je ovšem dualismus zpochybněn) nebo s kompetenčním zmocněním (tedy fakticky s primárním právem), nebo ji nemá, a pak nemůže vykonávat v této sféře ani ústavní, ani kompetenční kontrolu (čímž je dualismus udržen, nicméně otázka kolize právních okruhů zůstává

---

<sup>933</sup> K doktríně Ústavního soudu viz blíže následující kapitulu.

<sup>934</sup> Tak Udo di Fabio, *Richtlinienkonformität*, passim.

<sup>935</sup> Viz Clemens Weidemann, *Solange II hoch 3?*, s. 628.

<sup>936</sup> Tak David Hummel, *Anwendungsvorrang von EG-Richtlinien*, s. 268 – 272.

<sup>937</sup> Udo di Fabio, *Richtlinienkonformität*, s. 952. Podobně i Christian Schröder, *Zur Europäisierung der Fahrlässigkeit und Unterlassungsdelikte*, NStZ 2006, Heft 12, s. 672.

<sup>938</sup> Viz k teorii homogenity v judikatuře Spolkového ústavního soudu výše v této práci. O tutéž argumentaci opírá Manfred Baldus svou thési o relevanci suverenity v nadnárodní integraci (*Zur Relevanz*, s. 396).

<sup>939</sup> Viz k tomu Paul Kirchhof, *Die Aufgaben des Bundesverfassungsgerichts in Zeiten des Umbruchs*, NJW 1996, Heft 23, s. 1501.

nevyřešena).<sup>940</sup> Judikatura Spolkového ústavního soudu se toto dilema pokusila částečně vyřešit již v judikátu Solange-I upřednostněním národního ústavního práva v případě kolize norem a současně označením takové situace za „výjimečnou“.<sup>941</sup> Podstatu této kolizní úpravy nezměnily ani judikáty Solange-II a Maastricht a „banánový“ judikát, pouze dále výrazně omezily podmínky vzniku takové kolize. Mezinárodní příslušnost ústavního soudu v kompetenční kontrole je pak zakotvena – opět pro výjimečné případy jednání Společenství *ultra vires* – v maastrichtském judikátu pomocí konceptu „vybočujícího právního aktu“ a potvrzena v judikátu lisabonském. Netřeba připomínat, že toto pojetí řešení případné kolize evropského a národního ústavního práva je ovšem ve zjevném rozporu s úpravou kolizní situace v judikatuře Soudního dvora. Kompetenční kontrola ústavním soudem naráží rovněž na potřebu právní a smluvní jistoty, zvláště, pokud se konečné rozhodnutí bude lišit od rozhodnutí Soudního dvora.

Rovněž judikatura Ústavního soudu ČR přiznává Ústavnímu soudu jak kompetenci k přezkumu aktů evropského práva z hlediska obecné ústavní konformity, tak i kompetenci k přezkumu aktů z hlediska souladu s přenesenými kompetencemi. V obou případech šel Ústavní soud dále než Spolkový ústavní soud směrem k tradiční „etatistické“ doktríně. V prvním případě přezkumu obecné ústavní konformity právních aktů Společenství se totiž neomezil na princip Solange-II, tedy jen na obecný přezkum souladu s národním standardem základních práv a souladu se základy materiální ústavnosti dle čl. 1 odst. 1 a čl. 9 odst. 2 Ústavy, ale na soulad s celým ústavním pořádkem.<sup>942</sup> Ve druhém případě pak Ústavní soud na rozdíl od Spolkového ústavního soudu nemůže přezkoumávat dotyčný akt z hlediska souladu s kompetencemi vyjmenovanými v ratifikačním zákoně, ale z hlediska souladu s kompetencemi vyjmenovanými přímo v primárním právu. Ačkoliv je z hlediska materiálního referenčního rámce identický, Spolkový ústavní soud má tu „výhodu“, že díky institutu ratifikačních zákonů nemusí porušit princip, že referenčním rámcem jeho činnosti jsou výlučně národní normy. Naopak Ústavní soud ČR se v důsledku absence ratifikačních zákonů pasoval do role konečného rozhodce i z hlediska souladu aktů sekundárního práva

---

<sup>940</sup> Srov. Siegfried Broß, *Bundesverfassungsgericht*, s. 27.

<sup>941</sup> Jak bylo výše uvedeno, zdržel se navíc Spolkový ústavní soud v roce 1974 výslovně toho, aby řešil rovněž otázku kolize s jinými částmi Základního zákona, než je sféra základních práv.

<sup>942</sup> Tento postup obsažený již v nálezu ve věci „Cukerných kvót“ byl zopakován i v obou lisabonských nálezech. Viz k tomu níže v této práci.

s kompetenčním zmocněním v primárním právu, a daleko více než německý soud tak otřásl dualistickým modelem a přihlásil se k vlastní mezinárodní příslušnosti. O to více je paradoxní pokus Ústavního soudu ČR o teorii suverenity, který je zcela v rozporu s tímto principem postulování ústavního soudu do role konečného strážce národní ústavnosti i před případnými kompetenčními excesy ze strany Unie; této teorii se budu věnovat v následující kapitole.

Přes uvedené rozdíly je v případech obou soudů zřejmé, že v situacích kolizí mezi oběma právními řády ustupuje dualistický koncept nadřazenosti národního práva coby konečného pramene práva nadnárodního. Stejný postoj zaujala v různé podobě většina národních ústavních soudů. Zatímco v případě zastánců integracionistických konceptů je v popředí argument právní jistoty a jednotného výkladu práva, v případě etatistických konceptů stojí v popředí princip legitimacy a odvození práva z jednoho legitimního zdroje, jímž jsou i v případě evropského práva státy a jejich ústavní řády. Jak zdůrazňuje rovněž Spolkový ústavní soud, stát je nadále držitelem suverenity, který pouze přenáší konkrétně vymezená svrchovaná práva, aniž by však jakkoli rezignoval na vlastní plnou suverenitu. Také v literatuře je podobný přístup hojně rozšířen, ačkoliv, jak podotýká Rainer Wahl, jde spíše o menšinové stanovisko. Zatímco totiž většina představitelů evropského práva zastává integracionistický přístup, protagonisté ústavního práva jsou rozpolceni – důsledkem je proto převaha prve zmíněných konceptů.

Vedle uvedených dvou základních přístupů k otázce vztahu nadnárodního a národního ústavního práva existuje, jak bylo naznačeno, početná skupina autorů, kteří zaujímají vůči možné kolizi obou právních systémů, resp. konfliktní situaci mezi ústavními soudy a Soudním dvorem rezignativní stanovisko.<sup>943</sup> Podle nich nelze za současných podmínek problém vztahu obou soudů, stejně jako právních řádů, ani právně vyřešit (neboť nad nimi neexistuje vyšší právní instance), ani nalézt nějaké „správné řešení“. Tento postoj, který vychází z pluralistického paradigmatu, jsem již částečně popsal v předchozí kapitole. S odvoláním na Hanse Kelsena se mluví o konfliktu základních norem, resp. hraničních, dále

---

<sup>943</sup> Viz např. Markus Heintzen, *Die „Herrschaft“ über die europäischen Gemeinschaftsverträge*, Archiv des öffentlichen Rechts 119 (1994), s. 564 – 589, zde s. 578nn; Neil MacCormick, *Das Maastricht-Urteil: Souveränität heute?*, Juristenzeitung 1995, s. 797nn.; Joseph Isensee, *Vorrang des Europarechts und deutsche Verfassungsvorbehalte – offener Dissens*. In: *Verfassungsstaatlichkeit 1997 (Festschrift für Klaus Stern zum 65. Geburtstag)*, s. 1239 – 1268.

nekontrolovaných institucí, který nelze vyřešit jinak, než neprávními prostředky, v posledku mocensky, neboť tu neexistuje nadřazená základní norma.<sup>944</sup> Dualismus tedy přestává odpovídat realitě, aniž by mohl být – imanentně v právu – nahrazen monismem. Důsledkem je již zmíněný „plovoucí stav“, ve kterém může být dáno za pravdu jak Soudnímu dvoru EU tak národnímu ústavnímu soudu. Dokonce i vůči suverenistické doktríně Spolkového ústavního soudu je tento přístup vstřícnější, ovšem s tím, že na ni nahlíží s jakousi shovívavostí nadřazeného neutrálního pozorovatele, jenž pouze „chápe“ snahu ústavního soudu o co největší obranu národní ústavnosti.<sup>945</sup>

Částečné řešení je v tomto modelu spatřováno ve spolupráci soudů, jenž má preventivně působit proti vzniku konfliktní situace, v přibližování evropského a ústavního práva a v jednání přátelském Společenství.<sup>946</sup> Franz C. Mayer tyto myšlenky dále rozvádí v konceptu sebeomezení soudů a „federálního soudnictví“, v němž by i Soudní dvůr byl povinen se v řešení některých otázek souvisejících s ústavním právem členských států obracet na národní ústavní soudy.<sup>947</sup> Dlouhodobé řešení však i podle něj může spočívat jedině v odstranění základní konfliktní plochy mezi státní a nadnárodní úrovní jejich přiblížením a postupným propojením.<sup>948</sup>

Pozoruhodnými praktickými návrhy z pera pluralistické doktríny jsou také některé pokusy o institucionální řešení otázky posledního rozhodování soudů, která by reagovalo na aktuální propojení sféry národního a evropského právního okruhu, aniž by nutně vyústilo v nadřazenost jednoho či druhého. Cílem je učinit zadost potřebě právní jistoty, a tudíž jednoty výkladu celého komplexu evropského práva v prostoru Společenství, a současně

---

<sup>944</sup> Hans Kelsen, *Reine Rechtslehre*, 2. Aufl., Wien 1960, s. 196nn. Srov. k tomuto pojetí i Franz C. Mayer, *Kompetenzüberschreitung und Letztentscheidung*, s. 3. Viz dále texty MacCormickovy a Walkerovy citované v přechozí kapitole. Stejně tak i Rainer Wahl, *Die Schwebelage im Verhältnis von europäischer Union und Mitgliedsstaaten. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, *Der Staat* 49 (2009), s. 587 – 614.

<sup>945</sup> Typickým příkladem tohoto přístupu k judikatuře Spolkového ústavního soudu je již zmíněný text Rainera Wahla o lisabonském rozhodnutí. Poněkud pikantní přitom je, že Wahl se zaštiťuje teorií federalismu u Carla Schmitta, jenž v souvislosti s pojmem „spolku“ (Bund) skutečně hovoří o takovém „plovoucím vztahu“, v němž není jasné, zda suverenita přísluší státní či federální sféře. Nutno ovšem říci, že Schmitt považuje tento stav za dočasný a nestabilní; proč se ve výjimečné situaci musí ukázat, které z daných úrovní přísluší povaha státu. V opačném případě by bylo nutno zcela rezignovat na státnost (a legitimitu) jako takovou – řešení, k němuž dospívá pozdní, a nutně skeptický, Schmitt.

<sup>946</sup> Viz např. Markus Heintzen, *Die „Herrschaft“*, s. 583nn, Joseph Isensee, *Vorrang*, s. 1250nn.

<sup>947</sup> Např. ve výkladu platnosti schválení právního aktu Radou, pokud vzniknou pochybnosti, že určitý hlasující člen nebyl podle pravidel národního práva oprávněn hlasovat za vládu.

<sup>948</sup> Franz C. Mayer, *Kompetenzüberschreitung und Letztentscheidung*, passim.

garantovat kompetenční kontrolu nezávislou na evropských institucích, která by zajistila soulad vydávaných právních aktů s výsostnými právy svěřenými Společenství členskými státy. Jak obavy integracionistů tak etatistů tak mají být eliminovány. Výsledkem má být nová instituce, která by byla oprávněna k přezkumu právních aktů Společenství z hlediska jejich souladu s přenesenými kompetencemi, případně s principem subsidiarity.<sup>949</sup> Poukazováno je přitom na nezpůsobilost Evropského soudního dvora k výkonu takového jednotného kompetenčního soudnictví, neboť se jedná o orgán Společenství, který navíc sám sebe chápe jako „motor evropské integrace“. I s ohledem na zřídka takových rozhodnutí, která by zrušila právní akt pro nedostatek kompetencí Společenství,<sup>950</sup> je proto hledáno náhradní řešení v podobě kompetenčního soudu.<sup>951</sup> Přesto, že ovšem motivace těchto úvah je mnohdy laděna spíše protiintegračně a etatisticky (jedním ze zastánců myšlenky kompetenčního soudu je např. známý kritik stávajícího stavu evropské politické integrace Roman Herzog), byl by takový soud ve skutečnosti nadnárodním orgánem. Proto by jeho vytvoření bylo spíše stvrzením principu judiciální kompetenční kompetence nadnárodního právního systému, než jeho popřením nebo přemostěním. Jakkoli by se soud tvářil jako neutrální instance a byl třeba složen ze soudců národních ústavních soudů, postrádal by charakter státního orgánu stvořeného ústavou.<sup>952</sup> Z hlediska ústavněteoretického by pak se jeho odlišnost od Soudního dvora dotýkala jen jeho složení, příp. způsobu fungování, nikoli však právní podstaty.

---

<sup>949</sup> Tak již Klaus Friedrich, *Bundesfinanzhof contra Europäischen Gerichtshof. EWG Richtlinien und nationales Recht*, *Recht der Internationalen Wirtschaft – Beilage*, 1985, s. 704 – 796, zde s. 794nn ; dále postoj bavorské vlády z r. 1993 (*Positionspapier der Bayerischen Staatsregierung* č. 28); podobně Joseph Weiler (*The European Union Belongs to its Citizens. Three Immodest Proposals*, *European Law Review* 22 (1997), s. 150nn) navrhoval vytvoření ústavní rady po francouzském vzoru (ovšem coby orgánu Společenství).

<sup>950</sup> Ačkoliv se nejedná pouze o známý judikát ke směrnici o tabákové reklamě, ale i o několik starších a dnes zapomenutých rozhodnutí. K tomu viz Ninon Colneric, *Das Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaften als Kompetenzgericht*, *EuZW* 2002, Heft 23, s. 709 – 715, zde s. 710nn.

<sup>951</sup> Siegfried Broß, *Das Bundesverfassungsgericht und die Fachgerichte*, *Bayrische Verwaltungsblätter* 131 (2000), s. 513 – 518; Ulrich Goll, Markus Kenntner, *Brauchen wir ein Europäisches Kompetenzgericht? – Vorschläge zur Sicherung der mitgliedstaatlichen Zuständigkeiten*, *EuZW* 2002, Heft 4, s. 101; Roman Herzog, Lüder Gerken, *Europa entmachtet uns und unsere Vertreter*, *Welt am Sonntag* 13. 7. 2007. Naposledy tematizovali v r. 2008 možnost vzniku kompetenčního soudu Dieter Murswiek, *Der Vertrag von Lissabon*, s. 57 a Joachim Jahn, *Europarichter überziehen ihre Kompetenzen*, *NJW* 2008, S. 1788.

<sup>952</sup> Nelze se proto divit, že jeho zastáncem byl právě Joseph Weiler, hájící princip judiciální kompetenční kompetence Soudního dvora.

Různá shora popsaná řešení vztahu národního ústavního a evropského práva odpovídají rozdílným náhledům na relevanci principu suverenity a státnosti v globalizované éře. Nutno ovšem říci, že tyto pohledy vycházejí právě z rozdílného přístupu k otázce, zda lze v národní ústavě hledat poslední odpověď na otázku platnosti pozitivního práva. Je veskrze logické, že MacCormickův, Weilerův, Wolkerův či Wahlův ústavní pluralismus odmítá koncentraci na jeden ústavní systém, a proto také nahlíží na otázku kolize z „neutrální“ polohy nezaujímajíc pevný bod příklonem k jednomu či druhému právnímu okruhu. To je postup jistě teoreticky možný, ovšem těžko přijatelný pro soudní orgány. Vylučuje se také s principem „klasické“ suverenity v tom, že odmítá vůbec ideální existenci pevného bodu, tedy abstraktního symbolického jádra moci a práva, z něhož je pozitivní právo odvozováno, a to právě jako ideje. V tomto smyslu není pluralismus jakousi středovou variantou mezi integracionismem a etatismem, jak se snaží prezentovat, ale naopak daleko radikálnějším řešením než oba tyto přístupy. Každému z potenciálně kolidujících právních a mocenských systému přiznává vlastní legitimitu neodvozenou z toho druhého, aniž by se zabýval otázkou toho, jaké řešení je ideálně legitimní právě v situaci kolize. Na tuto otázku podle něj totiž nelze právně odpovědět; proto i případná doktrína ústavního soudu o konečném prosazení národního ústavního řádu je pouze politicky motivovanou proklamací, nikoli právní thesí.

Uvedené pluralistické řešení s sebou nese důsledky zmíněné již v předchozí kapitole. Jeho nezbytnou součástí je i odmítnutí chápání politického společenství jako jednotky utvářející a (v korektním uchopení Smendovy teorie) integrující se kolem abstraktního normativního jádra, a naopak jeho pojetí jako důsledku předkonstitucionální pluralitní a empiricky chápané „*vůle mnoha, být politickým společenstvím.*“<sup>953</sup> Jen tak může tento „odkouzlený“ pojem „vysvětlit“ též Evropskou unii.<sup>954</sup> Stát je logicky zbaven své výlučnosti opírající se o objektivní obraz státu na úrovni ideje schopné překonávat zájmové antagonismy empirické společnosti, a v tomto smyslu v teorii pluralismu chápán zcela odlišně od klasických etatistických konceptů.<sup>955</sup> Naopak pokud přijmeme existenci pevného bodu, ať již na úrovni osamostatněného nadnárodního práva odtrženého od svého původního historického

---

<sup>953</sup> Rainer Wahl, *Erklären staatsrechtliche Begriffe die Europäische Union*, s. 142.

<sup>954</sup> K tomuto odkouzlení politična viz též Ulrich Haltern, *Was bedeutet Souveränität?*, s. 106.

<sup>955</sup> Viz též Horst Dreier, *Hierarchische Verwaltung*, s. 28.



zdroje,<sup>956</sup> nebo na úrovni ústavního řádu, jde v obou případech o tradiční náhled, v němž je řešení kolizní situace vždy nutně normativně zaujaté a podložené určitým dominantním legitimačním konceptem, k jehož podstatě patří, že si nárokuje svou univerzální platnost, a tedy i suverenitu. Jí odpovídá jak postulování ústavního řádu do role konečného kompetenčního řádu, z jehož perspektivy je možné posuzovat jeho případná porušení, a to podle ústavních procedur kontroly zakotvených právě tímto řádem, tak naopak postulování evropského práva do role originárního kompetenčního systému. Každá z odpovědí je ovšem založena na zaujetí jiné perspektivy zdroje legitimacy. Pokud tento zdroj pojmáme v souladu s ústavním pořádkem, je jím výhradně (pro veškerou moc území určitého státu) lid v podobě politického národa – takové řešení ovšem nutně ústí do přijetí suverenistického paradigmatu. Jakékoli jiné řešení, jakkoli se může jevit z hlediska politické teorie a právní filosofie jako plausibilní, a z hlediska evropského právního okruhu (včetně judikatury SDEU) jako správné, je v protikladu právě s touto výchozí normou ústavního pořádku, v ČR zakotvenou v čl. 1 odst. 1 ČR.

## § 81

Souvislost přenosu pravomocí podle čl. 10a na nadnárodní organizaci s otázkou suverenity lidu je na první pohled patrná. Je-li vůle suverénního lidu ve shora popsaném smyslu normativní ideje skutečným subjektem ústavodárné moci, je za tuto vůli třeba pokládat i vůli unijního normotvůrce, pakliže na něj byla dotyčná pravomoc reprezentovat ústavodárnou vůli lidu přenesena. Jsou tu ovšem dva shora uvedené kardinální problémy, jež ohrožují funkčnost nadnárodního modelu: nepřítomnost procedury, která by zajišťovala trvale se obnovující kontakt vůle unijního reprezentanta lidu ČR s „empirickou vůlí“ lidu ČR, nepřítomnost procedury pro případ kolize dvou projevů vůle lidu. Oba tyto problémy je třeba chápat jen jako problémy vyplývající z národního ústavního systému, které nezpochybňují funkčnost samotného unijního systému práva jako samostatného okruhu, ale právě jeho slučitelnost s národním ústavním řádem.

---

<sup>956</sup> Jak uvádí již zmíněný Haltern, je role států v integracionistickém pojetí redukována do podobné role, jakou zaujímal Bův v deistických konceptech 18. století, tedy jakéhosi počátečního hybatele neoprávněného zasahovat do dalšího vývoje (*Die Schwebelage*, s. 598).

První problém lze, jak bylo výše naznačeno, vyřešit procedurálně. Ústavní pořádek by měl stanovit pravidla pro případy kolize ústavního a evropského práva, které lze kvalifikovat právě jako případy kolize dvou projevů vůle ústavodárce (neboť v případě kolize si evropský orgán nárokuje pravomoc *de facto* měnit materiálně národní ústavní řád).<sup>957</sup> Pakliže to nestanoví přímo ústava, nezbyvá než aby to provedl ústavní soud. Právě ústavní doktríny formulované v Německu, Velké Británii, Španělsku, ale analogicky i v dalších evropských zemích,<sup>958</sup> představují náznaky takového procedurálního řešení. Ačkoliv je jasné, že odlišné způsoby postupu jistě neprospívají principu právní jistoty a jednoty evropského práva, jsou nutným důsledkem existence národní státnosti jako takové, resp. nároků národních ústav na to, být konečným zdrojem pozitivního práva na určitém území.

Konflikt evropského a národního ústavního práva je z pohledu státu a jeho ústavy, jak jsem zmínil v předchozím paragrafu, *stricto sensu* konfliktem vnitroústavním, neboť vyvěrá ze střetu dvou projevů vůle jednoho subjektu reprezentovaného jednou státním orgánem a jednou orgánem nadnárodním. Proto je logické, že také jeho řešení lze provést jen uvnitř ústavního systému. Je to nutná implikace základní normy, podle níž je zdrojem *veškeré* moci (tedy i nadnárodní) na území státu lid tohoto státu. Samotné přenesení některých ústavodárných oblastí v přesně specifikovaných oblastech na nadnárodní společenství není z této perspektivy tak problematické. Princip státní suverenity je zachován, pokud se taková ústavodárná činnost odehrává v rámci stanoveném národní ústavou. Jinými slovy, pokud se na ní vztahují kritéria ústavnosti ve stejné míře, jako na ústavní zákony (tedy nutnost jejich konformity s čl. 1 odst. 1 a čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR). Pak zůstává nadále referenčním rámcem pro přezkum aktů nadnárodního společenství s ústavodárnou povahou materiální ohnisko národní ústavy jako korelát suverenity.

Otevřenost státu nadnárodní integraci z tohoto hlediska rozhodně nebrání udržitelnosti principu suverenity.<sup>959</sup> Sám Ústavní soud ČR v této souvislosti podotýká, že „*přenesení určitých kompetencí státu, které vyvěrá ze svobodné vůle suveréna (...) není pojmovým*

---

<sup>957</sup> Ačkoliv tak např. Soudní dvůr EU formálně nerozhoduje o použitelnosti národních zákonných předpisů, ale pouze principů v nich obsažených, fakticky závěrem o nepoužitelnosti určitého ústavního předpisu (např. v případě Tanja Kreil) může provést i materiální změnu ústavy.

<sup>958</sup> Kromě Craiga (viz výše) srov. také Petr Mlsna, *Reflexe komunitárního práva v ústavách střeoevropských států*, Časopis pro právní vědu a praxi 1/2008, s. 22 – 30.

<sup>959</sup> Tak i Spolkový ústavní soud (BVerfGE 123, 220, 268).

oslabením svrchovanosti“.<sup>960</sup> Z pohledu výše popsaného konceptu suverenity nepředstavuje zásadní problém ani delegování ústavodárných pravomocí v určitých oblastech na nadnárodní orgán, a to i v případě, že se ústavní orgán vzdává práva v dotyčných oblastech provádět ústavodárnou činnost.<sup>961</sup> Na jednání nadnárodního orgánu coby národního ústavodárce se ovšem v takovém případě vztahují limity vyplývající z národního ústavního pořádku. Nadnárodní „ústavní“ řád tak nelze z perspektivy konceptu suverenity zakotveného v národních ústavách chápat jako „komplementární“ k těmto ústavám, ale spíše jako jimi (a především jimi konstituovanými státy) zprostředkovaný.<sup>962</sup>

Druhý zmíněný problém ovšem procedurální úpravou řešit nelze. Jak bylo zmíněno, problém demokratického deficitu strukturálně vyvěrá ze samé podstaty institucionálního uspořádání nadnárodního systému. Paradoxně se tak zdá, že projekt nadnárodní integrace nás navrácí k éře Hobbesova reprezentativního státu bez demokratického způsobu dosazování reprezentanta. Zatímco princip reprezentace je více či méně i na unijní úrovni možný, princip demokracie nikoli.<sup>963</sup> Není snad na tomto místě třeba zdůrazňovat, že není důležité, že orgány a instituce EU jsou ve svém složení závislé na aktuální vůli občanů, ale která skupina občanů je takto volbami obsazuje. Lid státu má jen omezenou možnost ovlivnit toto složení (v Evropském parlamentu podle principu regresivní proporcionality, v Radě podle podílu vůči celkovému počtu členských států). Empirická jednota mezi ním jako zdrojem moci a jako jejím objektem zajištěná demokratickou procedurou tak mizí a zůstává jen ideální jednota zajištěná aktem reprezentace.

Nadnárodní integrace jako taková tedy koncept suverenity lidu nutně nevylučuje, pokud je přenos pravomocí skutečně vykonán v souladu s ústavou, pouze mění nositele suverenity. V této souvislosti je totiž zapotřebí důsledně odlišovat subjekt suverenity od konkrétního

---

<sup>960</sup> Bod 108 lisabonského nálezu Ústavního soudu ČR.

<sup>961</sup> V tomto smyslu viz i Dieter Grimm, *Das Grundgesetz als Riegel vor einer Verstaatlichung der Europäischen Union. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, *Der Staat* 49 (2009).

<sup>962</sup> Tak proti Pernicemu Stefan Koriath, *Europäische und nationale Identität*, s. 152. Podobně ale i BVerfGE 123, 231: „Die „Verfassung Europas“, das Völkervertrags- oder Primärrecht, bleibt eine abgeleitete Grundordnung.“

<sup>963</sup> Znovu tu odkazují na předchozí kapitoly věnované právě otázce nosnosti ideje, že lid je zdrojem moci ve státě. Samozřejmě zpochybnění této ideje a spolu s ní i „ústavního fetišismu“ umožňuje metodologické překlenutí problému demokratického deficitu. Toto překlenutí ale právě předpokládá opuštění ústavního systému. Pokud se pohybujeme uvnitř tohoto systému, je demokratický deficit nutným logickým závěrem. Pokud tento systém opustíme a ústavu jako celek „relativizujeme“, pak můžeme samozřejmě postulovat nové koncepty „mnohúrovňové“ demokracie či demokracie lidové podle libosti.

nositele suverenity.<sup>964</sup> Změna nositele tak neznamená změnu subjektu. Subjektem může zůstat lid, i když výkon své suverenity (tedy úkol formovat normotvornou činností jednotu lidu) přenáší na jiný orgán. Vcelku pregnantní je tu také německá ústavní doktrína oddělující svrchovaná práva od suverenity jako takové, jež je paralelní vůči zmíněnému oddělení nositele a subjektu. Suverenity tak v duchu judikatury Spolkového ústavního soudu přísluší německému lidu ač byla „svrchovaná práva“ (*Hoheitsrechte*) přenesena zčásti na nadnárodní úroveň (striktně vzato byly přeneseny kompetence, jež byly dříve originárním ústavodárcem delegovány na ústavní orgány). V tomto směru lze princip „otevřené státnosti“ vztahovat nikoli k rezignaci na suverenity, ale k nové originární ústavodárné činnosti, vyplývající ovšem z principu suverenity.<sup>965</sup> Nadnárodní integrace má tak ovšem z hlediska principu suverenity lidu své hranice, neboť přenést lze sice výkon suverenity, nikoli však jí samotnou, neboť ta je ve stávajících ústavních systémech spojena s pojmem lidu a jeho zájmu. A zaměnit lid např. v české Ústavě „výkladem“ za lid Evropské unie není, jak bylo uvedeno již shora, z hlediska jejího smyslu v žádném případě možné.<sup>966</sup>

I když jsou přenesena pouze některá svrchovaná práva, je se vznikem nového nositele suverenity lidu na nadnárodní úrovni spojena celá řada problémů. Tím klíčovým je právě zmíněný vztah tohoto nositele k empirické národní vůli. Z tohoto hlediska by bylo možno dokonce tvrdit, že přenos pravomocí podle čl. 10a neznamenal sice rozpor principem suverenity podle čl. 1 odst. 1 Ústavy, ovšem s principem demokracie podle téhož článku, neboť možnost efektivní kontroly jednání Rady ale i Evropského parlamentu ze strany českého lidu prostřednictvím voleb je velmi omezená. Jinými slovy, vize „klasického“ pojmu suverenity a jeho nároku formovat sociální realitu prostřednictvím normativních pojmů generujících ideální jednotu lidu (jako je „lid“, „zájem všeho lidu“ apod.) není nadnárodní integrací rozhodně ohrožena; daleko více je ovšem v ohrožení demokracie jako procedura

---

<sup>964</sup> Viz k tomu Hermann Heller, *Souveränität*, s. 278.

<sup>965</sup> Tak Christoph Enders, *Offene Staatlichkeit unter Souveränitätsvorbehalt*, s. 47.

<sup>966</sup> Není třeba se na tomto místě podrobně zabírat tím, zda je tzv. kompetenční kompetence vyjádřením uvedených hranic, tedy vyjádřením suverenity. Klasická teorie suverenity tento postoj nezastává, neboť kompetenční kompetence se týká jednání uvnitř a podle platného ústavního systému, jde tedy o ústavně upravenou pravomoc derivativního ústavodárce, zatímco suverenity je spojena s originární ústavodárnou mocí (viz výše). Teoreticky nelze tedy vyloučit i konformitu přenesení samotné kompetenční kompetence se zachováním principu suverenity lidu dle národní ústavy. Na tuto věc existují různé názory. Lze se nicméně spokojit s tím, že minimálně podle Ústavy ČR přenos kompetenční kompetence možný není, podobně jako není možný (v souladu s judikaturou Spolkového ústavního soudu), ani v SRN.

zajišťující empirickou udržitelnost této ideální vize jednoty. Tedy nikoli suverenity, ale demokracie je v Evropské unii nedostatkovým zbožím.

V předchozích kapitolách jsem se pokoušel nastínit teoretické pokusy o metodologické přemostění strukturálních problémů vyvěrajících z nadnárodní integrace, ale i ze způsobu fungování moderních politických systémů jako takových. Jejich společným znakem bylo odmítnutí „klasického“ pojmového instrumentária, na němž jsou založeny národní ústavy, ale, pod heslem kritiky „ústavního fetišismu“ také odmítnutí postulování těchto ústav do role konečného zdroje pozitivního práva na určitém území. Z hlediska předtím rozebraného vztahu reality, jazyka a vědomí lze tyto pokusy kvalifikovat jako snahy o novou konstrukci či „imaginaci“ společenské reality, konkurující „klasickému“ modelu spojenému se státem, „státní“ ústavností a konceptem reprezentativní demokracie. Tato nově konstruovaná realita nese v mnohém společné prvky s romantickou státovědou počátku 19. století, včetně vize světové lidské společnosti jako organického systému různých, vzájemně se prolínajících společenství držících pohromadě nikoli mocenskými prostředky, ale společně sdíleným ethosem a „globalizovanou“ ideou svobody. Otázka, jak byly společný ethos a globalizované hodnoty ve světě prosazeny (tedy že to byly konkrétní národní státy, jež tyto hodnoty světu doslova vnutily), je raději negována. Pro „klasickou“ suverenitu je v tomto ideálně konstruovaném světě „mnohoúrovňového vládnutí bez vlády“ právě tak málo místa, jako pro „klasický“ stát, „klasickou“ demokracii nebo „klasickou“ legitimitu. Pojmy, které se nově objevují s nejrůznějšími predikáty (nová, sdílená, relační, mnohoúrovňová apod.) jsou ve skutečnosti zcela novými pojmy, jež se pouze zmocňují „klasických“ výrazů. Důvod je jediný: využití navyklosti obyvatel, ale i právní a politické vědy na tyto staré výrazy. Z hlediska komunikační korektnosti jde ovšem o „metodologickou nehoráznost“, neboť dochází ke zmatení pojmů, pokud jsou v jednom ústavním diskursu vedle sebe záměrně ponechávány stejné výrazy s mnohdy protikladnými významy.

Výklad konkrétních pojmů je v této situaci možný jen s ohledem na normativní kontext, v němž se objevují.<sup>967</sup> Tento kontext je vždy současně strukturou, jejímž prostřednictvím je formována (resp. konstruována) společenská a politická realita. Vzájemně si tu konkuruje „klasická“ struktura, na níž jsou založeny národní ústavní řády, a struktura pluralistické vize, která formuje systém mnohoúrovňové „ústavnosti“ s několika základními normami na jednom území. Zatímco teoreticko-metodologický rozdíl je přítomný v každém jednotlivém momentu, praktický rozdíl se objeví teprve ve výjimečné situaci, v níž půjde o konečné rozhodování v případě kolize odlišných normativních řádů. Každý z těchto řádů totiž vytváří vlastní pravidla pro řešení konfliktů a je spojen s vlastní vizí reality politického systému.

V této souvislosti je ovšem velmi pozoruhodná a poněkud nestandardní judikatura českého Ústavního soudu.<sup>968</sup> Ten se totiž již ve svém 1. lisabonském nálezu částečně odklonil od „klasické“ vize ústavní reality a překvapivě tak fakticky vybočil z normativního systému založeného ústavou. Soud v tomto nálezu nejprve užívá klasickou Jellinekovu formuli o sebeomezení suveréna, aniž by však poukázal na souvislost s Jellinekovou formalizací pojmu suverenity:<sup>969</sup> Možnost sebeomezení přijetím mezinárodněprávních závazků tak „není projevem nedostatečnosti suveréna, nýbrž jeho plné svrchovanosti“.<sup>970</sup> Netřeba přitom připomínat již od 19. století opakované kritiky Jellinekovy koncepce sebeomezení vyplývající z faktu, že sebeomezení je v ní představitelné jen uvnitř pozitivního právního řádu, který je ovšem podle Jellineka sám pouze produktem faktické moci, která je širší než právo.<sup>971</sup> Jellinekovo pozitivistické chápání vychází z pojetí suverenity jako empirické kategorie, jako faktické schopnosti omezit státní moc. Naopak pokud chápeme suverenitu jako symbolické centrum moci existující jen na ideální úrovni, sebeomezení suveréna nutně mizí, neboť právně omezená je již jen faktická moc státních orgánů. Ovšem samotný Jellinekův pojem

---

<sup>967</sup> Viz i Juliane Kokott, *Der Begriff „politisch“ im Normenzusammenhang nationalen und internationalen Rechts*, s. 603 – 650.

<sup>968</sup> Předmětem následující analýzy budou oba lisabonské nálezy Pl. ÚS 19/09 a Pl. ÚS 29/09.

<sup>969</sup> Suverenita je podle Jellineka „*nicht Schrankenlosigkeit, sondern Fähigkeit der ausschließlichen Selbstbestimmung und daher Selbstbeschränkung und Selbstbindung des Staates an sein Recht.*“ (Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, s. 438). Jak bylo uvedeno výše v této práci, lze na tuto formalizaci nahlížet současně jako na materializaci pojmu suverenity, jak činí Hans Kelsen: podstatou je redukce suverenity pouze na určité množství empirických kompetencí, resp. na empiricky vykonávanou státní moc, a tedy její snesení ze sféry nadempirické.

<sup>970</sup> Bod 100 1. lisabonského nálezu.

<sup>971</sup> Viz k tomuto problému u Jellineka již Wilhelm Hennis, *Das Problem der Souveränität*, s. 19

suverenity k takovému výsledku nakonec směřuje rovněž tím, že nad právně konstituovanou moc staví „širší“ moc právem nesvázanou. Rozdíl pak zůstává pouze v tom, zda tato nad pozitivním právem stojící moc má normativní sílu pramenící z (empirické) „fakticity“ (Jellinek), nebo z ideální reality, jako u Hobbese, Rousseaua, Schmitta či Hellera.

V dalších bodech se Ústavní soud pouští z uvedeného odrazového můstku na velmi tenký led konstatováním, že státy již dnes nejsou plně suverénní. Argumenty, jež uvádí, nejsou příliš překvapivé a jsou v podstatě opakováním stokrát uváděných thesí o proměnách moderní státnosti v postindustriální éře. Odkazuje se tu na „*mezinárodní politický systém*“ existující v globálním měřítku, „*který postrádá institucionalizovaná pravidla vlastního sebeřízení, jakými dosud disponoval mezinárodní systém tvořený suverénními státy*“.<sup>972</sup> Pozoruhodné je, že podle ÚS „*suverénní legitimní moc státu musí nutně sledovat probíhající vývojové tendence a snažit se jim přiblížit, porozumět jim a postupně podřídít tento spontánní proces globalizace postrádající hierarchické uspořádání řádu demokratické legitimacy*.“ Kromě uvedení tautologického spojení „*suverénní moc*“ lze čistě ze sémantického hlediska vytknout, že suverén je tu označován za povinného přiblížit se určitým procesům. To lze snad vysvětlit tím, tato povinnost je chápána spíše jako jakýsi pojmový znak suverenity, tedy nikoli fakticky povinnost.<sup>973</sup>

Klíčový argument pro útok Ústavního soudu na „klasický“ koncept suverenity je tvrzení, že: „*V globalizovaném světě dochází k přeskupování center moci i v závislosti na jiných faktorech než je pouze moc a vůle jednotlivých suverénních států. Jedná se o spontánní, neřízený proces stále intenzivnější integrace zemí světa v jediném ekonomickém systému. Tento proces, za přispění klíčových komunikačních technologií masmédií, internetu a televize, následně ovlivňuje související vztahy vně i uvnitř jednotlivých států v oblasti politické, kulturní, sociálně psychologické a dalších, včetně oblastí práva.*“<sup>974</sup> Proto „*všeobecně se má za to, že stát a jeho suverenita prodělávají proměnu a že žádný stát již není tak jednotnou oddělenou organizací, jak předpokládaly klasické teorie v minulosti.*“<sup>975</sup> Tento zkratkovitý

---

<sup>972</sup> Bod 105 1. lisabonského nálezu.

<sup>973</sup> Podobně třeba chápat i proklamaci, že „*suverenita státu není v moderním demokratickém právním státě účelem sama o sobě, tedy izolovaně, nýbrž je prostředkem k naplňování základních hodnot, na kterých konstrukce demokratického právního státu stojí.*“ (bod 209 1. lisabonského nálezu).

<sup>974</sup> Bod 101 1. lisabonského nálezu.

<sup>975</sup> Bod 105 1. lisabonského nálezu.



výtah z teorie právního a politologického pluralismu příliš nepřekvapí. Lze jen podotknout, že ono konstatování „všeobecné“ obeznamenosti s „*proměnou státu a suverenity*“ není zcela korektní, neboť samotné téma změny státu a státnosti je předmětem neutuchajících kontroverzí v právní i politologické vědě, jak jsem ukázal v kap. X.<sup>976</sup> Je třeba se však navrátit také k otázce rozebrané již výše v této práci. Hlavní *ratio* nové doktríny je totiž opřeno o empirický argument, podle něhož státy dnes již nejsou suverénní, protože jejich moc je omezená. S odkazem na to, co bylo uvedeno výše, se zdá, že tu Ústavní soud spíše prostě zaměnil koncept suverenity (coby kategorie odkazující do mimoempirické sféry) s pojmem empirické moci, než že by chtěl zásadně polemizovat s „klasickým“ pojetím vztahu státu a práva, reprezentativní demokracie a tedy i s ideovými kořeny, na nichž stojí ústava. Ovšem právě taková záměna představuje nepochopení role, již pojem suverenity v „klasické“ podobě zakotvené i v ústavních textech hrál. Na nebezpečí této záměny ve snaze o snadné „vypořádání se“ s konceptem suverenity poukázal již koncem 19. století poměrně jasně John Dewey, sám jinak tvrdý kritik pojmu suverenity.<sup>977</sup>

Skutečnost, že v globalizovaném světě dochází k přeskupování faktických center moci, je zřejmá. Tato faktická centra byla ovšem vždy plurálního charakteru; formální moc legitimně zvolených či dosazených reprezentantů byla doprovázena neformální konkrétní mocí, která byla schopná ovlivňovat oficiální rozhodování. S rozšiřováním oblastí rozhodování se rozšiřuje i tato oblast neformální moci.<sup>978</sup> Koneckonců i rozhodování formálně absolutistického panovníka nebylo většinou produktem jeho vlastní vůle, nýbrž různých jej ovládajících či ovlivňujících skupin. Totéž platí a platilo pro parlamentní tělesa v kterékoliv době. „*Skuteční vládcí jsou vždy neviditelní*“, jak kdysi trefně prohlásil John Chipman Grey.<sup>979</sup> Tato slova byla v politické teorii i právní filosofii 20. století v různých variacích nesčetněkrát potvrzena a není třeba o nich pochybovat.

---

<sup>976</sup> Jako shrnující přehled z nedávné doby lze uvést text Nicole Dietelhoff a Jense Steffeka, *Staatlichkeit ohne Staat?*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, Frankfurt/Main 2009, s. 1 – 34 či obsáhlou (ovšem již nikoli jen přehledovou) práci Gunnara F. Schupperta, *Staatswissenschaft*, Baden–Baden 2003. Viz též literatura uvedená v kap. X.

<sup>977</sup> John Dewey, *Austin's Theory of Sovereignty*, *Political Science Quarterly* 9 (1894), s. 31 – 52, cit dle: John Dewey, *Early Essays and The Study of Ethics. The Early Works*, Southern Illinois University Press, s. I., 1971, s. 70 – 90. V dalším mohu odkázat na kapitulu VII této knihy.

<sup>978</sup> Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, s. 258.

<sup>979</sup> Cit. dle William Y. Elliot, *Pragmatic Revolt in Politics*, London – New York 1928, s. 149.

Podstatně důležitější ovšem je, zda je vůči této neformální, konkrétní moci postavena do vyvažujícího protikladu právě moc oficiální, formální a symbolická, z níž lze onu neformální moc ideálně dovodit. Jinými slovy, zda existuje symbolické centrum moci, vyjádřené právě v pojmu suverenity a obecného dobra jako jejího korelátu. Diskusi o konci státnosti a „klasické“ suverenity nelze vést jinak, než ve světle této diskuse o povaze a normativní síle ideálních kategorií. Jenomže negace této normativní síly je nutně i negací ústavy jako takové, neboť ona sama představuje právě ono ideální centrum spravedlivého řádu, z něhož je veškerá moc ideálně odvozena.<sup>980</sup> Pakliže chtěl tedy Ústavní soud zaujmout skeptické stanovisko, podle kterého žádná idea jednoty schopná dosáhnout společenské akceptace již není přijatelná, a odtud dospět ke konstatování konce státnosti i suverenity, nelze tomu z teoretického hlediska příliš vytknout, snad s podivením nad tím, že tak činí právě instituce, jež by měla nosnost ideje symbolického centra moci v ústavě hájit. Pokud ovšem bylo cílem pouze nově „definovat“ symbolické centrum jako jakousi plurální entitu, pak nelze než poukázat na konsekvence, které z toho vyplývají pro ústavní řád. Ty jsem koneckonců uvedl již v kapitole X. Pluralistická konstrukce politické reality, která rezignuje na odvoditelnost moci z jednoho ideálního jádra, může vyústit buď právě do nihilistické skepse ohledně legitimizace „globálního“ či „mnohoúrovňového“ vládnutí, nebo se jí snaží zabránit návratem k nově definovaným tradičním výrazům. Jenže síla těchto výrazů nespočívala ve výrazové složce, ale právě v jim přiřkládaném významu. Je-li tento význam negován jako intelektuální, mocensky prosazená abstrakce, nemá však smysl hovořit o nějaké nové suverenitě, která buď zůstane abstrakcí (koneckonců i ideje světové ústavy jsou takovou abstrakcí)<sup>981</sup>, nebo ztratí právě svůj normativní význam jako *idea* zdroje moci.

Právě tak ale činí Ústavní soud, cituje přitom jednoho z mnoha autorů pluralistického paradigmatu.<sup>982</sup> K desítkám „inovativních“ pokusů o „redefinici“ suverenity tak pouze

---

<sup>980</sup> K pojmu normativní síly ve spojitosti s ústavou viz Peter Badura, *Verfassung und Verfassungsgesetz*. In: Horst Ehmke, Joseph H. Kaiser, Wilhelm A. Kewenig, Karl M. Meessen, Wolfgang Rübner (Hg.), *Festschrift für Ulrich Scheuner zum 70. Geburtstag*, Berlin 1973, s. 19 – 39, zde s. 37.

<sup>981</sup> K tomu viz již citovanou vynikající stať Haralda Millera, *Staatlichkeit ohne Staat*, passim.

<sup>982</sup> „Z moderního ústavněprávního pohledu tedy nemusí svrchovanost (suverenita) znamenat pouze „nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci, a to jak navenek (v oblasti mezinárodních vztahů), tak i ve vnitřních věcech“ (Dušan Hendrych a kol., *Právní slovník*, C. H. Beck, 2. vydání 2003, str. 1007). Takto dnes již (pravděpodobně) není suverenita chápána v žádné tradiční demokratické zemi, a stricto sensu by pak nesplňoval znaky suverenity žádný stát včetně USA. Např. David P. Calleo upozorňuje, že chápeme-li

přidává další, opřenou opět jen o empirický redukcionismus. Nová doktrína je ještě modifikována přijetím these o sdílené a slité suverenitě.<sup>983</sup> Stojí přitom za zmínku připomenout, že právě zde je argumentace politickými a sociálními změnami ještě zajímavější, než v případě předchozím. Koncept sdílené suverenity měl totiž právě daleko vyšší „empirickou“ relevanci v éře klasického konstitucionalismu 1. poloviny 19. století, kdy měl stát podle ústavní doktríny dva samostatné zdroje moci: lid a panovníka.<sup>984</sup> Teprve v pozdější době se subjektem suverenity stává opět i podle oficiální ústavní doktríny lid jako ideálně homogenní entita. Ústavní soud tu tedy nenastoluje novou cestu postmoderního řádu, ale po stránce teoretické nás paradoxně vrhá zpět do ústavní doktríny raného 19. století.

Nelze se ovšem domnívat, že cílem Ústavního soudu bylo skutečně popřít „klasickou“ doktrínu legitimace státu (založené na ideji suverenity ve spojení s ideou reprezentace a demokracie), a nastoupit cestu postmoderního odmítnutí všech těchto konceptů, včetně právního státu, jako produktů konkrétní disciplinární moci generované ve společnosti. Stejně tak lze však pochybovat i o tom, že by Ústavní soud chtěl pouze konstatovat, že se symbolická jednota moci přesunula z úrovně státu a jeho ústavy do nadnárodní sféry. Pokud by tomu tak nebylo a účelem doktríny „sdílené suverenity“ mělo být skutečně metodologické popření „klasické“ teorie, pak by šlo o naprosto přelomový krok. Zatímco je totiž dosud diskuse o konci státnosti a suverenity vedena na poli teoretickém (ačkoliv se tu a

---

*suverenitu v jejím tradičním pojetí, jakýkoliv mezinárodní závazek zbavuje stát části jeho suverenity. V praxi by proto neměla být suverenita pojímána jen jako rigidní právní pojem, ale „také jako pojem s praktickou, morální a existenciální dimenzí. V praxi je národní suverenita vždy omezena objektivními podmínkami, včetně reakcí sousedních států. Za těchto podmínek národní suverenita znamená především legitimní vládu, která disponuje formální pravomocí vybrat si mezi v úvahu připadajícími variantami, a nikoliv následovat variantu přímo diktovanou cizí mocností. Jinými slovy, pro národní stát, stejně jako pro jednotlivce v rámci společnosti, znamená praktická svoboda být aktérem, a nikoliv být objektem. Pro stát, který se nachází v těsném navzájem závislém systému, praktická suverenita spočívá v tom být chápán jako hráč, kterému sousední státy naslouchají, s nímž aktivně jednají, a jehož národní zájmy jsou brány v potaz.“ (David P. Calleo, *Rethinking Europe's Future*, Princeton/Oxford, str. 141, 2001).“ (Bod 107 1. lisabonského nálezu).*

<sup>983</sup> „Evropská unie pokročila zdaleka nejvíce v konceptu sdílené – „slité“ – suverenity (*pooled sovereignty*) a již dnes vytváří entitu *sui generis*, která těžko snese zařazení do klasických státovědných kategorií. Je spíše otázkou jazykovou, zda lze proces integrace označovat za „ztrátu“ části suverenity, resp. kompetencí, nebo přiléhavěji např. za „propůjčení, postoupení“ části kompetencí suveréna.“ (bod 104 1. lisabonského nálezu)

<sup>984</sup> Viz k tomu Helmuth Quaritsch, *Staat und Souveränität*, I, s. 433nn. Nutno však podotknout, že i tato „sdílená suverenita“ opět vycházela z reflexe empirické reality, neboť v „klasické“ teorii vycházející z Hobbese či Lockeho má nutně i panovnická moc povahu odvozenou z lidu (ať již prostřednictvím Hobbesovy reprezentace nebo Lockeovy delegace).

tam a ne příliš systematicky některé koncepty pluralistické konstrukce reality dostávají i do normativních textů), v tomto případě by si ji přisvojil ústavní soud. Poněkud pikantní na tom je, že pluralistická teorie kritizuje právě klasický nárok ústavních soudů na „definitivnost“ jejich rozhodování a s ním spojený „ústavní fetišismus“.

Ani rezignace na ideální jednotu, ani její přeložení do jiného konkrétního bodu (např. na úroveň EU nebo celosvětového konstitucionálního řádu), nebyla zřejmě cílem soudu, jak ještě ukážeme. Průkopníkem nové, radikálně pluralistické ústavní doktríny, jíž dokonce silou normativního aktu staví přímo proti ústavní identitě a nároku ústavy na to, být konečným legitimačním zdrojem moci na území státu, se stal soud spíše nechtěně. Vyplývá to z normativního kontextu ostatních pasáží obou lisabonských nálezů, v nichž soud naopak hájí systematiku Ústavy, včetně principu konečné platnosti vlastního rozhodování o všech aktech veřejné moci vykonávané na území ČR, ať již z hlediska jejich souladu s ústavou jako celkem, nebo s jejím „materiálním ohniskem“. Nejde tedy ani tolik o promyšlený a plánovitý krok „kreativního“ výkladu ústavy, o němž mluvil svého času třeba Gerhard Leibholz,<sup>985</sup> ale spíše o jakousi úlitbu převládajícímu postmodernímu diskursu v právní teorii.

## § 83

Odhlédněme však nyní od kontextu obou nálezů, který přesvědčivost nového pojetí suverenity minimalizuje, a soustředme se jen na argumentaci týkající se suverenity. Za detailnější rozbor tu stojí zejména koncept sdílené suverenity, který z teoretického hlediska představuje jednoznačně nejzajímavější část jinak poměrně fádňící argumentace plně klasických floskulí právního a politologického pluralismu. Jak bylo naznačeno, ústavní soud se namísto rezignace na suverenitu, ať již v duchu Schmitta, Grimma či Foucaulta, snaží „definovat“ ji v nové podobě (tedy *stricto sensu* vytvořit nový pojem), po vzoru některých nedávných textů právní a politické teorie z doby posledních 20 let (viz k nim kap. X). Poměrně zajímavým způsobem jej přitom významově zdvojuje, v pojmu „sdílené“ a „slité“ suverenity. Předně je třeba se ptát, proč vůbec Ústavní soud klade mezi oba pojmy vztah

---

<sup>985</sup> Gerhard Leibholz, *Repräsentativer Parlamentarismus und parteienstaatliche Demokratie*. In: Kurt Kluxen (hg.), *Parlamentarismus*, 5. Aufl., Königstein/Taunus 1980, s. 360. Nutno koneckonců říci, že i takový „tvůrčí“ výklad musí podle Leibholze respektovat hodnotu a ducha právní normy, a nikoli jednoduše zvolit thesi, která je v jádru popřením hned několika základních pojmů, na nichž stojí systematika celé ústavy.

ekvivalence. Pojem „sdílená“ vede čistě z hlediska gramatického výkladu k závěru, že je jedna věc (entita, kategorie či předmět) sdílena dvěma či více aktéry (zatím ponechme stranou otázku, zda jde o nositele nebo subjekty suverenity). Pojem „slitá“ naopak spíše navozuje dojem, že jsou dvě entity, kategorie, předměty „slity“, tedy spojeny do jednoho celku. Je zřejmé, že význam obou pojmů je protichůdný. Bude-li subjekt A a subjekt B společně sdílet určitou věc, je to jistě jiná situace, než pokud se jedna věc subjektu A spojí s jinou věcí subjektu B. Není tedy zřejmé, zda měl Ústavní soud na mysli slévání jakési autonomní suverenity Evropské unie se suverenitou (lidu) ČR, nebo zda naopak proklamoval sdílení suverenity lidu ČR orgány ČR a Evropské unie.

Neméně podstatnou otázkou je, zda své teoretické přemítání Ústavní soud spojoval s kategorií nositele nebo subjektu suverenity. Jak jsme viděli výše, toto rozdělení z pera Hermanna Hellera se týká především otázky oficiálního legitimačního konceptu zakotveného v ústavním řádu.<sup>986</sup> Subjektem suverenity je vždy stát jako ideálně jednotná entita, tedy jako symbolické centrum veškeré moci na určitém území. Nositelem je (podle Hellera) vždy osoba či skupina, jež je v ústavním řádu za suveréna považována, tedy panovník či lid. Z tohoto pohledu byl v absolutní monarchii nositelem suverenity panovník, zatímco v éře konstitucionalismu 19. století byla suverenita sdílena mezi panovníkem a lidem, aby v éře demokratického ústavního státu převzal roli nositele lid samotný. Zatímco o sdílení suverenity mezi vícero subjekty nelze tedy teoreticky vůbec hovořit, neboť by šlo o *contradictio in adiecto* (suverenita předpokládá právě ideálně jednotnou substanci posledního zdroje moci),<sup>987</sup> sdílení mezi vícero nositeli je na první pohled teoreticky přípustné.<sup>988</sup> Takové sdílení je ovšem samo ryze ideální kategorií, nikoli kritériem pro reálný výkon moci ze strany orgánů veřejné moci.

---

<sup>986</sup> K tomuto rozlišení viz Hermann Heller, *Staatslehre*, s. 245n.

<sup>987</sup> K nesmyslnosti konceptu sdílení suverenity dvěma subjekty viz též jinak k suverenitě kritický Walter Sandelius, *Sovereignty Versus the Rule of Law*, s. 5. Abych rovnou předešel jakémukoliv nedorozumění vedoucímu ke zkratkovitým citacím bez uvedení souvislosti, odkazuji na předchozí kapitoly o vztahu pojmu a významu. O uvedené kontradikci proto hovořím pouze v kontextu pojmu suverenity, jak je zakotven v ústavních systémech založených na reprezentativní demokracii, tedy v kontextu pojmů reprezentace a obecného zájmu (ať již výrazově formulovaného jako “zájem všeho lidu” nebo jakkoli jinak).

<sup>988</sup> Poměrně pregnantně to vyjadřuje tento princip ostatně i Thomas Hobbes, *Leviathan*, § 18. Srov. v kontextu pluralistické doktríny Dieter Grimm, *Souveränität – zur aktuellen Leistungsfähigkeit eines rechtlich-politischen Grundbegriffs*.

Je totiž třeba si znovu uvědomit, že podstata pojmu suverenity odkazuje do transcendentální sféry ideální jednoty, tedy symbolického centra moci. Nositel v Hellerově smyslu je tedy spíše reprezentantem státu coby subjektu suverenity. V klasickém Hobbesově či Hegelově pojetí je z hlediska podstaty suverenity nepodstatné, zda je tímto reprezentantem panovník či parlament (volený či nevolený), neboť suverénem je lid zformovaný reprezentantem do ideální jednoty. Subjekt a nositel se tak v momentu reprezentace slévají vjedno. I koncept lidu jako nositele suverenity podle ústavy má, jak bylo již popsáno, úlohu regulativní ideje, jejímž smyslem je nad heterogenitou společnosti založit ideu jednotného lidu. Nejde tu tedy o empirickou, konkrétní moc vykonávanou v čase a prostoru formálně státními (nebo nadnárodními) orgány, neformálně pak „kapilárně“ pronikající celou společností.

Sdílení suverenity může být proto plausibilní pouze ve smyslu rozdělení reprezentanta, nikoli rozdělení subjektu suverenity. Toto rozdělení má ovšem dvě roviny, abstraktně-ideální a konkrétně-ideální. V konkrétně-ideální rovině je vůle každého z reprezentantů vůlí celku. To platí pro každého člena parlamentu, a teoreticky dokonce i pro představitele každého státního orgánu.<sup>989</sup> V abstraktně-ideální rovině tvoří ovšem reprezentanti společně vždy pouze jeden celek, neboť ideální vůle celku může být přítomněna právě v jedné konkrétní vůli. Moment sdílení suverenity je tu nutně spojen se sdílením vůle, protože sama suverenita jako ideální moc je spojena s ideální vůlí. „Sdílení“ suverenity má proto charakter sdílení vůle. Proto je na abstraktně-ideální úrovni reprezentace suverenita skutečně „sdílena“ všemi reprezentanty, aniž by však mohla být rozdělena.

Ovšem mezi oběma rovinami – abstraktně-ideální a konkrétně-ideální – je trvale přítomné napětí, způsobené tím, že vůle jednotlivých reprezentantů a vůle celku reprezentantů, tedy jakási *volonté de tous* a *volonté générale* reprezentantů, řečeno rousseauovským slovníkem, je identická jen na úrovni ideality, nikoli však empirické skutečnosti. Proto i prvek sdílení suverénní vůle vícero institucemi může existovat jen na úrovni ideální, nikoli však empirické. Vůle vícera reprezentantů se vždy od sebe odlišuje (to byl ostatně důvod, proč Hobbes pragmaticky podporoval, aby reprezentantem byla pouze jedna fyzická osoba). Tento

---

<sup>989</sup> V tom je rozdíl mezi pojetím reprezentace u Arnolda Köttgena (*Das Wesen der Repräsentation*, s. ) a Gerharda Leibholze (*Das Wesen der Repräsentation*, s. ). Zatímco podle Leibholze je předpokladem reprezentace svobodná vůle reprezentanta, podle Köttgena je reprezentantem celku i úředník jednající v mandátním vztahu.

problém lze překonat vždy jen částečně, procedurální cestou. Čím jasnější je hierarchie reprezentantů v ústavním řádu, resp. procedury pro přijímání konečného rozhodnutí v jednotlivých oblastech výkonu moci, tím zřetelnější je i vazba mezi ideálním subjektem suverenity a celkem reprezentantů. Naopak pokud je vzájemný vztah v trvalém napětí, destabilizuje to i systém samotný. Tohoto problému si koneckonců byli velmi dobře vědomi teoretici éry konstitucionalismu, pro něž byl tehdejší systém nutně pouze přechodnou fází, po níž se musí ukázat, který z ideálních nositelů suverenity je skutečným reprezentantem státu.<sup>990</sup>

Řešením tohoto problému jsou dnešním v ústavním státě procedury konečného rozhodnutí v každém ústavním systému, platící pro případy jakékoli kolize vůlí reprezentanta. Právě jasné mantinely, které tyto procedury vytyčují, včetně určitých hranic posledního rozhodování, zakládají ovšem současně nutnou nejednotu mezi ideální vůlí a vůlí projevenou ústavně konstituovaným reprezentantem. Ten totiž bude ve svém jednání vždy omezen, na rozdíl od samotného ideálního subjektu suverenity. Jediný případ, kdy se vůle ideálního subjektu může zcela překrýt s aktuální vůlí reprezentanta, je pak akt reprezentace mimo sféru ústavy, tedy akt rozhodnutí o suspenzi ústavy, který Schmitt považuje za projev suverenity *par excellence*.<sup>991</sup> Právě v tomto rozhodnutí se stává reprezentant skutečným nositelem suverenity, neomezeným ústavou (neboť je to právě ona, o jejíž platnosti rozhoduje) a pohybuje se tak mimo oblast pozitivního práva. To je také jediná situace průniku suverenity coby ideální kategorie do sféry empirické reality, jenž se odehrává v jednom jediném časovém momentu. Ve chvíli rozhodování o suspenzi ústavy si lze představit sdílení suverenity, pakliže dvě či více osob sdílí a prosadí stejnou vůli suspendovat celý ústavní řád. Ve všech ostatních případech je naopak „sdílení suverenity“ stejnou ideální kategorií, jako suverenity sama, přičemž stejně jako ona umožňuje pouze sdílení charakteru reprezentanta vůle suverénní jednoty (za předpokladu identity vůle), nikoli však její rozdělení. „Sdílení“ se tu tak pouze sdílením vnitřně jednotné (suverénní) vůle, nikoli

---

<sup>990</sup> Srov. např. Robert von Mohl, *Das Repräsentativsystem, seine Mängel und die Heilmittel*. In: Týž, *Politische Schriften*, hg. von Klaus von Beyme, Berlin 1966. K problému duality konceptu suverenity lidu a suverenity panovníka v éře konstitucionalismu viz též Hasso Hofmann, *Zur Entstehung, Entwicklung und Krise des Verfassungsbegriffs*, s. 164n; Martin Kirsch, *Monarch und Parlament im 19. Jahrhundert. Der monarchische Konstitutionalismus als europäischer Verfassungstyp – Frankreich im Vergleich*, Göttingen 1999, s. 299nn.

<sup>991</sup> Carl Schmitt, *Politische Theologie*, s. 13.

empiricky reálné moci. Proto ovšem vylučuje existenci dvou odlišných projevů vůle – jen v takovém případě je koncept sdílení suverenity akceptovatelný. Nicméně třeba říci, že v běžné dikci se koncept sdílené suverenity používá spíše pro jakési společné „vykonávání“ suverenity dvěma či vícero subjekty nadanými vlastní vůlí, které ovšem, jak bylo uvedeno, nutně neguje podstatu pojmu suverenity v jeho klasickém pojetí a redukuje ji na pouhou empirickou veřejnou moc.

Koncept „sdílené suverenity“ by mohl být akceptovatelný jako téma k diskusi, pokud by vycházel z normativního kontextu pluralistické doktríny (i když, jak bylo uvedeno, jde o komunikačně nekorektní uzurpaci určitého „obsazeného“ výrazu). Je ovšem kontradiktorní vůči normativnímu kontextu „klasických“ ústav, což ostatně zcela samozřejmě přiznávají i teoretici pluralismu, kteří proto pojmy jako „ústavodárná moc lidu“ apod. považují za překonané. Tyto ústavy, včetně té české, *před*-pokládají totiž právě jeden subjekt suverenity (vyjádřený v čl. 2 ve spojení s čl. 23 odst. 2) a založení jiného stavu by bylo v jejich kontextu nejen nepřijatelné, ale především nemyslitelné bez toho, aby sama ústava jako symbolické centrum moci ztratila smysl. Otázka, zda koncept sdílené suverenity je známý nebo neznámý v seriozním společenském diskursu, nebo zda byl známý ve chvíli vstupu ČR do EU, je přitom zcela irelevantní, neboť referenčním kritériem jakéhokoli posuzování ústavnosti právních aktů je ústava, nikoli jakékoli jí následující teoretická pojednání, byť třeba vydaná orgánem veřejné moci.<sup>992</sup>

Právě ve smyslu pluralistické „redefinice“ suverenity v pouhou nejvyšší empirickou moc se zdá jít i Ústavní soud. Problém je však v tomto případě zřejmě méně motivován snahou o rezignaci na samotné ideální symbolické centrum moci (neboť s tím zjevně soud počítá v konceptu materiálního ohniska jako posledního referenčního rámce pro přezkum legitimacy *všech* aktů moci na území ČR), ale spíše jen nechtěnou sémantickou záměnou. Soud tu chápe suverenitu jen jako celek kompetencí státních orgánů, či jakousi minimální míru faktické moci, která stačí k tomu, abychom mohli hovořit o svrchovaném státu podle Ústavy. Lze tu připomenout, co na adresu takového materializovaného pojetí suverenity prohlásil již Hans

---

<sup>992</sup> To je třeba podotknout k argumentaci ÚS, s odkazem na Usnesení vlády České republiky ze dne 13. prosince 1995 č. 732 k žádosti České republiky o přijetí do Evropské unie že „*je tedy nepochybné, že prezidentu republiky, ale i dalším politickým činitelům odpovědným za přijetí citovaného memoranda, musel být koncept sdílené suverenity dobře znám již v době, kdy Česká republika ještě nebyla členem Evropské unie.*“ (bod 249 2. lisabonského nálezu). Není totiž podstatné, co bylo známo politickým činitelům, ale jaký význam má pojem suverenity (resp. svrchovanosti) v ústavě.



Kelsen: „*Pokus, suverenitu rozpustit v množství jednotlivých pravomocí státu a touto cestou ji z právní formy přetvořit v právně obsahový pojem, vede k tomu, že se suverenita z vlastnosti státní moci sama stává touto státní mocí.*“<sup>993</sup> Jde tu o důsledek relativizace původního významu suverenity, jímž „*pojem suverenity ztrácí jakoukoli hodnotu*“. S tímto konstatováním nelze než souhlasit. Ideální případ neomezených právních možností mocenského jednání státu není nikdy v realitě přítomen. Lze jej myslet právě jen jako ideální. Rozhodnutí pak proto spočívá pouze v tom, zda myšlenku ideálního celku samotného negujeme, resp. označíme za vlastnost celosvětového právního systému (Kelsen)<sup>994</sup>, nebo ji chápeme jako kategorii nadále sociálně-psychologicky nezbytnou pro legitimní výkon moci v systému teritoriálně diferencovaných ústavně konstituovaných celků. Nazývat však konkrétní moc jsoucí právně k dispozici státním orgánům za suverenitu je převrácením otázky po suverenitě v otázku po státu, resp. po míře jeho autonomie v kontextu vlastní společnosti i v mezinárodním měřítku.

Fakt, že Ústavní soud měl zřejmě na mysli právě tuto faktickou moc státního aparátu, je patrná kromě samotného konceptu sdílené suverenity také z jednotlivých pasáží obou nálezů, v nichž soud hovoří o přenosu „*části*“ svrchovanosti<sup>995</sup> a jejich „*limitech*“.<sup>996</sup> Zjevně tu nemá na mysli nějaké dělení suverenity, ale opět dělení konkrétní faktické normotvorné moci, jež je k dispozici státním orgánům. Pojem suverenity je tu jakýmsi kódem pro pojem kompetence, či pro to, co německá ústavní doktrína nazývá „*svrchovanými právy*“

---

<sup>993</sup> „*Der Versuch, Souveränität in eine fülle von Einzelbefugnisse des Staates aufzulösen und auf solche Weise aus einer Rechtsform zu einem Rechtsinhaltsbegriff umzudeuten, läuft darauf hinaus, daß Souveränität aus einer Eigenschaft er Staatsgewalt zu dieser Staatsgewalt selhat wird.*“ (Hans Kelsen, *Der Wandel des Souveränitätsbegriffes*, s. 175).

<sup>994</sup> *Tamtéž*, s. 178.

<sup>995</sup> „*Může se jevit jako paradoxní, že klíčovým projevem svrchovanosti státu je i možnost se svou svrchovaností (její částí) dále nakládat, resp. určité kompetence dočasně či trvale postoupit.*“ (bod č. 104 1. lisabonského nálezu).

<sup>996</sup> „*Pojemsvrchovanosti interpretovaný ve vzájemné souvislosti čl. 1 odst. 1 Ústavy a čl. 10a Ústavy tedy jasně ukazuje, že existují také určité limity přenosu svrchovanosti, jejichž nedodržením by byl již dotčen jak čl. 1 odst. 1, tak čl. 10a Ústavy. Tyto limity by měly být ponechány primárně na specifikaci zákonodárci, protože jde a priori o otázku politickou, která poskytuje zákonodárci velké pole uvážení; zásah Ústavního soudu by tu měl připadat v úvahu jako ultima ratio, tedy v situaci, kdy byla míra uvážení jednoznačně překročena a byl dotčen čl. 1 odst. 1 Ústavy, neboť došlo k přenosu pravomocí nad rámec čl. 10a Ústavy*“ (Bod č. 109 1. lisabonského nálezu).

(*Hoheitsrechte*) přísně odlišovanými od suverenity (*Souveränität*).<sup>997</sup> Zatímco svrchovaná práva lze bez obtíží přenášet na nadnárodní úroveň, „přenos“ suverenity je pojmově vyloučený.<sup>998</sup> Koneckonců to vyplývá i ze samotného pojmu limitů takových přenosů jednotlivých kompetencí, „*jejichž nedodržením by byl již dotčen jak čl. 1 odst. 1, tak čl. 10a Ústavy*“, tedy právě samotný princip státní suverenity. Tyto limity mají tedy právní povahu, jsou vymezeny ústavním pořádkem, ovšem současně politickou, neboť jejich konkrétní určení je dle soudu věcí politické reprezentace. Jinými slovy, posuzovat soulad s ústavním pořádkem je v běžné situaci otázkou politického rozhodnutí, a Ústavní soud tu hraje pouze roli „*ultima ratio*“. Říká-li ovšem soud, že specifikace limitů přenosu je věcí zákonodárce, není to příliš šťastné, neboť tyto limity samotné stanovil ústavodárce a jejich závazný výklad, tak jako závazný výklad celé Ústavy, přísluší podle Ústavy samotné pouze Ústavnímu soudu. Jsou zde tedy najednou tři hráči, jež mohou do podoby zmíněných limitů zasáhnout, přičemž samotný vztah mezi výkladem a specifikací není zcela zřejmý, nemá-li specifikace znamenat

---

<sup>997</sup> BVerfGE 22, 293 (296); BVergGE 37, 271 (279 f.); BVergfGE 73, 339 (375) ; BVergGE 89, 155 (183). Přesto se i v maastrichtském judikátu objevuje poněkud nešťastná formulace o „společném výkonu“ suverenity (S. 188), jež přesto není přenesena na úroveň EU. Viz v tomto smyslu Dieter Grimm, *Das Grundgesetz als Riegel vor einer Verstaatlichung der Europäischen Union. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, Der Staat 49 (2009), s. 476, s. 488. Grimm sám tvrdí, že tento koncept je v rozporu se starším pojmem suverenity platným do druhé světové války, pro nějž byl přenos svrchovaných práv nemyslitelný (tak také podrobněji v jeho knize *Souveränität. Herkunft und Zukunft eines Schlüsselbegriffs*, Berlin 2009). I v tomto případě by však bylo možné diskutovat nad tím, zda toto jeho určení staršího pojmu suverenity (dnes údajně „již“ neudržitelného) je zcela přesvědčivé, a zda až poněkud příliš nevychází z jeho pozitivistické formalizace 19. století. Každopádně se však mohou s Grimmem shodnout na odlišení svrchovaných práv a suverenity jako doprovodném prvku „současného“ pojmu suverenity.

<sup>998</sup> Tento princip ostatně z německé judikatury téměř doslovně převzala důvodová zpráva k euronovele Ústavy: „*Svrchovaný stát při svém vstupu předává mezinárodní instituci část svých svrchovaných pravomocí v oblasti tvorby práva, vynucování práva, centrálního bankovníctví atd. Nevzdává se tím svrchovanosti samotné, která je pojmovým znakem samostatného státu. Naopak svou svrchovanost zhodnocuje tím, že ji v některých oblastech vykonává společně s jinými státy prostřednictvím zvláštního mezinárodního subjektu. Vstup do Evropské unie proto nebude mít za následek ztrátu svrchovanosti českého státu, ale jen odlišný výkon svrchovaných pravomocí*“. Podobné rozlišování mezi propůjčením částí pravomocí a uchováním „originární“ státní suverenity Ústavní soud judikoval v nálezu k cukerným kvótám (Pl. ÚS 50/04: „*Propůjčení části pravomocí je ovšem podle Ústavního soudu propůjčením podmíněným, neboť originálním nositelem suverenity a z ní vyplývajících pravomocí nadále zůstala ČR, jejíž suverenity konstituuje nadále čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR. (...) delegace části pravomocí vnitrostátních orgánů může trvat potud, pokud tyto pravomoci jsou orgány ES vykonávány způsobem slučitelným s uchováním základů státní suverenity ČR a způsobem, jenž neohrožuje samotnou podstatu materiálního právního státu.*“). Nutno si ovšem uvědomit, že tato dikce je podstatně odlišná od konceptu přijatého v obou lisabonských nálezech ÚS, jak vyplývá z výše uvedeného.

sama změnu Ústavy nebo přijetí prováděcího předpisu. Plausibilním řešením je tak jediné chápání specifikace v tomto kontextu jako konkrétního naplnění ústavní normy, tedy ve smyslu diskreční pravomoci zákonodárce rozhodnout o konkrétním kompetenčním transferu, a to již *stricto sensu* uvnitř limitů daných ústavou, jež jsou z dispozice zákonodárce vyňaty.<sup>999</sup>

Nicméně otázka konkrétního „běžného“ přezkumu dodržování limitů přenosů kompetencí není až tolik podstatná, neboť jde, jak bylo uvedeno, o ústavou konstituované právní kompetence státu, nikoli o suverenitu jako výchozí symbolický pramen ústavního řádu. Tato záležitost souvisí *prima vista* nikoli se suverenitou, ale s principem dělby moci. V tomto kontextu mají úvahy o sdílení moci své místo (jako specifický koncept alternativní vůči striktnímu oddělení moci). Koneckonců, jak jsme viděli, je zastávali i teoretici „klasické“ suverenity, Bodinem počínaje (viz § 4). Je-li subjektem suverenity lid a stát ve dvojedinné podobě, nositelem formální, právně zakotvené empirické moci ve státě je celek všech vykonavatelů veřejné moci, samozřejmě včetně těch nadnárodních. (zatímco neformální moc samozřejmě nadále pochází „zdola“, ze strany nejrůznějších zájmových uskupení). Státní moc je tak ze své povahy nutně sdílená vícero orgány státními, nestátními i nadnárodními (pakliže na ně originární ústavodárce deleguje příslušné pravomoci, případně je dále deleguje derivativní ústavodárce).

## § 84

Koncept dělení a sdílení suverenity ve smyslu odlišování jejích subjektů spadá tak do pomyslné kategorie jakéhosi postmoderního právního „expresionismu“. Vychází však z tragické záměny empirické a nadempirické normotvorné moci, tedy faktické, ústavou upravené moci státu a ideálního zdroje ústavodárné i ústavou zakotvené moci. Zatímco tu první lze dělit podle libosti ústavodárce, tu druhou nikoli, má-li být zachována legitimita systému i integrita ústavy. V opačném případě by vůbec nebyla zřejmá odvoditelnost

---

<sup>999</sup> Z těchto důvodů nesouhlasím s konstatováním Zdeňka Kühna, podle kterého „otázka LS a přenosu pravomocí na EU co se týče vztahu k suverenitě státu je otázka politická, a není proto důvodu, aby se politici této odpovědnosti vzdávali přenesením odpovědnosti na ÚS“ (*Kauza Lisabonské smlouvy II. Výklad pojmu suverenity*, publikováno na serveru Jiné právo 9. 12. 2008: <http://jinepravo.blogspot.com/2008/12/kaucha-lisabonsk-smlouvy-ii-vklad-pojmu.html>).

platných norem k ideální vůli lidu. Nebylo by jasné, proč je vlastně pro každého jednotlivce ústava platná. Jedině za předpokladu nedělitelnosti suverenity na úrovni ideje lze logicky udržet konzistenci Ústavy jako celku, včetně jejích klíčových částí týkajících se smyslu reprezentace (tedy zvl. prvek volného mandátu a koncept „zájmu všeho lidu“ ve spojení s větou „veškerá moc vychází z lidu“ jako regulativní ideje). Prvek jednoty a společně s ním i prvek nedělitelnosti tvoří *essentiale* pojmu suverenity. Jak bylo uvedeno již v předchozí kapitole, sám Ústavní soud koneckonců zastává názor, že přenesení určitých kompetencí státu neznamená pojmové oslabení svrchovanosti.<sup>1000</sup> Jak také správně podotýká Manfred Baldus, je koncept dělení suverenity metaforou, která ovšem neodpovídá realitě latentního konfliktu mezi národní a nadnárodní sférou a pouze vede k dalšímu zvětšení jeho hrozby tím, že petrifikuje stav nejistoty.<sup>1001</sup>

Řešením a současně prevencí takového konfliktu je právě koncept nedělené suverenity jako ideje abstraktního, symbolického centra moci. Stát a jeho lid tak zůstane suverénní, nikoli dokud bude moc jeho institucí nezávislá, ale pokud bude existovat nad společenskou diverzitou na jeho území regulativní idea jednoty a společné moci lidu jako celku, na jejímž základě budou jednotlivci přijímat kolektivně závazná rozhodnutí. Zda je tato regulativní idea zakotvena v psané ústavě jako psaná norma, je v této souvislosti vedlejší. Na druhé straně pokud tato idea jednoty vyprchá úplně, bude to mít fatální důsledky ne pro stát, ale pro jednotlivce. Fakt, že se poslanec často v praxi neřídí ideou jednoty a suverenity lidu jako celku, ale pouze partikulárním zájmem své strany či voličů, je již dnes evidentní. Je to však opravdu důkazem toho, že systém jako celek přestává fungovat? Domnívám se, že nikoli, pokud je koncept společného zájmu nadále přítomen jako obecná norma překonávající silou svého sociálně-psychologického působení i výhrady o empirické nepřítomnosti takového zájmu.<sup>1002</sup> Bez toho by jednání moci bylo skutečně jen výsledkem střetu společenských sil a při dodržení formálně-demokratických procedur terorem většiny. Paralelní existence další, nadnárodní úrovně rozhodování by na tom nic nezměnilo, protože v každé materii je

---

<sup>1000</sup> Bod 108 1. lisabonského nálezu. Poněkud nešťastně tu ovšem současně jedním dechem soud dodává, že toto přenesení může znamenat také „posílení“ svrchovanosti, čímž opět navozuje dojem záměny s faktickou empirickou mocí. Suverenity jako kategorie mimoempirická nemůže být „silná“ ani „slabá“ stejně jako nemůže být slabá nebo silná ani legitimita.

<sup>1001</sup> Manfred Baldus, *Zur Relevanz*, s. 397.

<sup>1002</sup> Srov. ve vztahu k pojmu reprezentace a kritice jeho údajné empirické nesmyslnosti Dieter Suhr, *Repräsentation in Staatslehre und Sozialpsychologie*, *Der Staat* 20 (1981), s. 519.

nakonec platné pouze jedno konečné rozhodnutí, jež vždy v praxi představuje něčí újmu. Není-li tato újma legitimována společným zájmem, nejde jen o újmu, ale o bezprávi, jakkoli formálně-právně legální.

Nedomnívám se, že se k takto radikálně pluralistickému paradigmatu Ústavní soud skutečně chtěl přihlásit. Nedomnívám se tak proto, že si sám přiznal ve stejných i mnoha dalších rozhodnutích pravomoc posledního rozhodování o materiálním jádru Ústavy, o souladu ústavních zákonů s Ústavou a o souladu aktů nadnárodního společenství s Ústavou, jako celkem.<sup>1003</sup> Všechny tyto doktríny jej postulovaly de facto do role konečného nositele suverenity, ježto pouze on je oprávněn vykládat vůli originálního ústavodárce, tedy rovněž nositele suverenity lidu. Jejich přijetím soud fakticky potvrdil i nedělitelnost suverenity, jejímž nezbytným předpokladem je jednotný výklad ústavních norem jedinou k tomu legitimovanou instancí. Ústavní soud tuto svou pravomoc nesdílí s žádnou jinou institucí a z jeho nálezů vyplývá vcelku jednoznačně snaha podržet si ji takto výlučně i *pro futuro*. Tím se ostatně vracíme i ke shora zmíněnému problému nadnárodní integrace spočívajícímu v nejasnosti postupu v případě konfliktů dvou vyjádření vůle ústavodárce. Také v těchto případech má konečné slovo instituce státní, tedy Ústavní soud, koneckonců právě jako reprezentant lidu.

Spíše se tak zdá, že formulace doktríny o sdílené suverenitě a přenosu „části suverenity“ představuje jen terminologické „vybočení“, jež se ve skutečnosti interpretačně zřejmě vztahuje k empirické moci a nikoli suverenitě. Bylo by však na soudu, aby výklad vlastního výkladu specifikoval. Každopádně jeho doktrína v tomto ohledu naštěstí sama nic na ústavní skutečnosti nezmění, dokud soud zůstává sám konečným strážcem ústavnosti a jejího materiálního ohniska. Především se však nezmění, dokud bude fungovat samotná idea zájmu všeho lidu, tedy zájmu ČR, jako hlavní regulativní idea jednání představitelů politické moci navenek, i vůči orgánům EU, a dokud budou voliči tyto představitele volit s vizí stejné ideje.

---

<sup>1003</sup> Tak kromě Pl. ÚS 19/09, body č. 94 („je třeba, aby měl Ústavní soud možnost přezkoumávat ustanovení evropského práva z hlediska jejich souladu s státním pořádkem jako celkem, nikoliv pouze s jeho materiálním ohniskem“) a 216 (koncept „vybočujícího právního aktu“) a Pl. ÚS 29/09, bod č. 172.

**Závěr:**

**Emancipace moci a budoucnost státu**

„Většině lidí se jeví nejvyšší státní moc a absolutní moc tak hrozná, že nenávidí dokonce i výrazy pro ni.“<sup>1004</sup>

Thomas Hobbes

## § 85

Ve své vynikající eseji o vztahu moci a lidské přirozenosti z roku 1931 Helmuth Plessner namísto určení podstaty lidství na základě apriorní ideje nebo na základě aposteriorní empirické indukce konstatoval závislost každého takového určení na konkrétních historických a kulturních proměnných.<sup>1005</sup> Apriorní definice podstaty lidství na základě určité absolutní skutečnosti má naproti tomu exkluzivní charakter, neboť předem vylučuje ty skupiny bytostí z pojmu lidství, které nesplňují určité konkrétně vymezené nároky (ať již ve smyslu konkrétních prvků nebo určité širší struktury). Petrifikuje proto náhled určité kultury jako obecně a absolutně platný. Ovšem i ryze empirické určení vždy předpokládá určité předchozí vymezení toho, kde jsou hranice lidství, tedy jaké typy organismů již nelze za člověka považovat, a odkazuje tak zpětně opět na apriorní určení. Plessner se, s odkazem na Diltheyovu filosofii, snažil proto nalézt takový obecný pojem, který by umožnil se postavit nad konkrétní, historicky a kulturně podmíněné koncepty lidství a určit společnou podstatu bez apriorního vylučujícího prvku. Vyšel přitom z toho, že namísto určitých obsahových prvků, jež by bylo třeba považovat za nezbytné, jež tohoto neutrálního pohledu významu lidství společná jeho „nezaložitenost“ („*Unergründlichkeit*“) takovými prvky. Tato nezaložitelnost se sama stává jediným závazným článkem lidství.<sup>1006</sup> Z tohoto konstatování dochází Plessner k radikálnímu závěru, podle něhož je jedinou skutečnou prvotní podstatou člověka moc, jejímž prostřednictvím člověk sám sebe otevírá životu, a jež teprve umožňuje různé určení obsahu lidství. Zatímco každé jiné obsahové naplnění pojmu lidství vede k

---

<sup>1004</sup> Thomas Hobbes, *De Cive*, VI, 17.

<sup>1005</sup> Helmuth Plessner, *Macht und menschliche Natur*. In: *Gesammelte Schriften V*, Frankfurt/Main 1981, s. 135 – 234, zde s. 160nn.

<sup>1006</sup> *Tamtéž*, s. 181.

„absolutizaci naší západní pozice“,<sup>1007</sup> takto mocensky určený koncept umožňuje otevřenost lidství nejrůznějším pojetím v nejrůznějších kulturách.

Na tomto místě se může zdát, že Plessnerovo pojetí představuje logicky do posledních konsekvencí dovedenou pozitivistickou argumentaci. Vždyť je to právě uznání relativnosti samotného základu každého filosofického, ale i právního uvažování, pokud sám pojem člověka má volně plovoucí význam, který nelze určit jinak, než jako moc k určení právě tohoto významu. Jako bychom se oklikou navraceli k Nietzscheově „vůli k moci“ anebo k Jellinekově „normativní síle faktického“. Zásadní rozdíl tu ovšem spočívá v povaze moci samotné, která v Plessnerově pojetí není jen zvůli, tedy jakousi aktuální libovůlí, ale je sama vnitřně propojena s právem. Plessner nerezignuje na absolutní, metafyzické určení lidství ve prospěch historického relativismu obětujícího podstatu vnějším proměnlivým podmínkám. Jeho filosofie života je založena na „otevřené imanenci“, která umožňuje respektovat i konkrétní obsahové významy. Nelze proto jednoduše říci, že člověk tvoří filosofii a tudíž vytváří koncept lidství, neboť je to současně právě současně produkt této tvorby, tedy filosofie, jež jej tvoří člověkem.<sup>1008</sup> Totéž platí v antropologii, ale i v politice. Člověk se identifikuje vymezením se vůči cizímu, ovšem samo toto vymezení předpokládá současně prvek sebeurčení. Tedy nikoli jednoduchá přednost libovůle. Plessner tu proto koncept „vůle k moci“ klade do spojitosti s právem: „*právo nepochází sice z moci, která je vždy již nabytou mocí, ale spíše z „mocnosti“ (Mächtigkeit), která se dokumentuje v přirozené umělosti člověkem přijatých a prováděných životních stavů.*“<sup>1009</sup> Právě z neustálého vytváření hranic mezi vlastním důvěrným prostředím (Umwelt) a vnějším světem (Welt) vzniká vůbec koncept lidství. Lidská situace má tedy nutně politickou povahu, která u Plessnera neodkazuje jen na vymezení se vůči národnímu nepříteli, jako u Schmitta, ale na jakékoli vymezení se vůči cizímu (kteréžto se stává nutně vzápětí součástí vlastní identity).<sup>1010</sup> Lidské rozhodování je

---

<sup>1007</sup> Tamtéž, s. 189.

<sup>1008</sup> „Die Erkenntnis, daß der Mensch (in seiner methodisch genommenen Fraglichkeit) das die Philosophie machende Subjekt ist, führt sofort in die Gegenrichtung einer anderen Erkenntnis, welche die erste durchaus nicht aufhebt, sondern (undialektisch) bekräftigt und bestätigt: in die Erkenntnis, daß die Philosophie es ist, die ihn zum „Menschen“ macht.“ (tamtéž, s. 224).

<sup>1009</sup> Tamtéž, s. 199.

<sup>1010</sup> Stojí za zmínku, že původní název kapitoly „Exponiertheit des Menschen“ zněl „Der politische Charakter der menschlichen Position.“ Viz Helmut Lethen, *Anleitung zur Schlaflosigkeit. Über den Formzwang in der politischen Anthropologie von Helmut Plessner und Arnold Gehlen*. In: Joachim Fischer, Hans Joas (hg.),



tedy v tomto směru nutně politické, ale politika tu nemůže být vymezena od ostatních sfér intenzitou konfliktu, ale vůbec vztahovým prvkem. Každé bytí člověkem předpokládá současně právě onen protisměr, tedy prvek vymezení se vůči cizímu. Ani koncept humanismu tu nemůže pomoci, neboť předpokládá určité konkrétní vymezení lidství a v konsekvenci tedy relativizuje sebe sama.<sup>1011</sup>

## § 86

Plessnerovo pojetí moci jako přirozeného prvku lidského bytí a souvislosti s politickou existencí člověka je tváří v tvář současnému zpochybnění jakýkoli „pevných“ normativních základů práva v teorii ústavního pluralismu, ale rovněž také v sociálně-konstruktivistických konceptech více než plausibilní. Jasně totiž určuje komplexní vztah mezi mocí a otevřeností rozhodování. Oproti tradičním náhledům vnímajícím moc jako cosi z povahy věci špatného a nelidského, jež se promítají až do postmoderního volání po „diskursu bez moci“ je Plessnerovo antropologické pojetí realističtější, aniž by však sklouzávalo k pozitivistické akceptaci empirického násilí jako prameni všech hodnot. Právo a moc jsou podle něj nutně vztaženy k sobě, ač jsou mnohdy nahlíženy jako protiklad. To však neznamená předřazení jednoho druhému, ale právě vzájemnou závislost.<sup>1012</sup> Ostatně moc nelze nikdy zaměnit za fyzické násilí, jež může být pouze její demonstrací;<sup>1013</sup> sama její povaha však tkví jinde, a to ve sféře otevřenosti a možnosti, jež teprve umožňuje rozhodování.

Z hlediska přirozené korelace moci a člověka lze konstatovat, že utopická volání po odstranění moci představují sama v jádru romantickou, ovšem současně velmi radikální antipolitickou pozici.<sup>1014</sup> Jak správně podotýká Volker Gerhardt, odpor vůči moci lze

---

Kunst, Macht und Institution. Studien zur Philosophischen Anthropologie, soziologischen Theorie und Kultursoziologie der Moderne, Berlin 2003, s. 90.

<sup>1011</sup> Tamtéž, s. 193.

<sup>1012</sup> „Macht und Recht gehören strukturell zusammen, auch wenn sehr oft das eine als Widerpart und Bedrohung des anderen erscheint, das Recht als Zügel und Schranke, die Macht als sprengende, anomische Kraft.“ (Týž, *Die Emanzipation der Macht*. In: Týž, *Gesammelte Schriften V*, s. 262).

<sup>1013</sup> Volker Gerhard, *Vom Willen zur Macht: Anthropologie und Metaphysik der Macht am exemplarischen Fall Friedrich Nietzsches*, Berlin 1996, s. 25.

<sup>1014</sup> Souvislost mezi romantismem a politickým radikalismem konstatoval Plessner ve spise *Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus*. In: Týž, *Gesammelte Schriften V*, s. 7 – 134. Zde také varuje před apolitickým postojem vedoucím k tomu, že „slušní“ nechtějí mít s politickou nic společného (s.

vysledovat nejčastěji v prostředí utopických konceptů společnosti.<sup>1015</sup> Naopak neutopická teorie musí počítat s existencí moci v každém lidském prostředí.<sup>1016</sup> Současně nelze popřít ani vzájemnou provázanost mezi mocí a právem, a to nikoli jen ve smyslu abstraktní moci, ale ve smyslu konkrétního fyzického násilí. Právo může dosáhnout faktické platnosti jen násilným prosazením. „Zkušenost násilí“ (Heinrich Popitz) hraje i v normotvorné činnosti nezbytnou roli umožňující empirický řád ve společnosti, tedy faktickou akceptaci práva, včetně ústavních norem.<sup>1017</sup> Mezi mocí a násilím tak nelze spatřovat protiklad, a to ani ve smyslu napětí existujícího mezi mocí a suverenitou jakožto ideální, neempirickou mocí celku.<sup>1018</sup> Nicméně to přesto neznamená pozitivistické uznání apriorní povahy násilí jako takového. Jestliže totiž podstata moci vychází ze samotné otevřenosti existence člověka, nutně souvisí s určitým pojetím lidské identity, ale i s reflexí vztahu vůči ostatním. Poznání násilí jako nezbytného prvku moci i práva proto ale nezpochybňuje ani možnost platnosti určité politické ideje, na které se současně normativní řád zakládá, aniž by bylo přitom možné říci, že důvodem její platnosti je jen zkušenost násilí. Samotné dlouhodobé prosazení moci si ostatně jen s trvalým násilím dlouhodobě nevystačí, nestojí-li za *brutum factum* tohoto násilí určitá idea. Namísto prosté kauzality tu nastupuje paralelní, dynamicky se stále obnovující vztah mezi

---

104). Právě tento postoj totiž vyvěrá z radikálního odmítnutí moci jako takové. Srov. k tomu také Kari Palonen, *The struggle with tie: a conceptual history of „politics“ as an Activity*, Hamburg 2006, s. 276n.

<sup>1015</sup> Gerhard se takto vymezuje zejména vůči Adornově filosofii (Volker Gerhard, *Recht und Herrschaft*, 1981, s. 53nn). Srov. ovšem již koncept „démonie moci“ u Gerharda Rittera (*Dämonie der Macht*, 1947) hovořícím o emancipaci moci od člověka.

<sup>1016</sup> Podobně i Michel Foucault hovoří o konceptu společnosti bez moci jen jako o abstrakci, kterou ovšem ze svého empiricko-pozitivistického pohledu neguje jako pouhý výsledek moci (Michel Foucault, *Subjekt a moc*. In: Týž, *Myšlení vnějšku*, Praha 1996, s. 202). Viz k tomu níže.

<sup>1017</sup> Srov. Heinrich Popitz, *Phänomene der Macht*, Tübingen 1992, s. 61nn.

<sup>1018</sup> Viz *tamtéž*. Srov. také k tomu Hubert Treiber, *Macht – ein soziologischer Grundbegriff*. In: Peter Gostmann, Peter-Ulrich Merz-Benz (hg.), *Macht und Herrschaft. Zur Revision zweier soziologischen Grundbegriffe*, s. 49 – 62, zde s. 56n. Hannah Arendtová klade mezi moc a násilí protiklad, a to na základě toho, že moc chápe jako fenomén bytostně skupinový a kolektivní, předpokládající jednotu (*Macht und Gewalt*, München 2000). Podobně činí i Jürgen Habermas (*Hannah Arendt's Communicative Concept of Power*, *Social Research* 44 (1977), s. 3 – 4). Právě v tomto smyslu ovšem lze spíše chápat suverenitu, odkazující do sféry abstraktní kolektivní jednoty vybavené ideální mocí. Naopak moc spojená s lidskou existencí a vázaná na individuum, ve shora uvedeném smyslu, je fenoménem s násilím úzce propojeným. Z hlediska uvedeného pojetí suverenity by bylo možno hovořit ve smyslu Arendtové o protikladu k násilí, přičemž ovšem uskutečnění „čisté“ suverenity je s ohledem na její ideální povahu v praxi nemožné. Plně suverénní stát by jako absolutní jednota nemusel držet pohromadě faktickými mocenskými prostředky, neboť by se v něm zájem jednotlivce plně shodoval se zájmem celku. Nicméně právě taková představa může fungovat jen jako kantovská regulativní idea, nikoli jako empiricky dosažitelný cíl.

ideou a skutečností, mezi mocí a právem. V případě moderního státu hraje roli výchozí politické ideje zakládající ideální řád společenské jednoty v pojmu státu koncept suverenity, jehož odrazem je mocensky prosazený, fakticky uznaný a akceptovaný řád v empirické společnosti. Není třeba ji proto zaměňovat za faktickou moc, ani chápat jí založený „*monopol na legální násilí*“ ve weberovském pojetí jako fakticky prosazený, nýbrž právě jako ideální nárok, jenž je v trvalém napětí vůči faktickému způsobu výkonu moci ve společnosti.<sup>1019</sup>

Takto postulovaný koncept suverenity je spojen s ideálně jednotnou kolektivní entitou.<sup>1020</sup> Suverenita je právě ideální mocí této entity. Protikladem této suverenity je situace, v níž se jedinec rozhodne sám pro sebe zcela vymanit z platného normativního řádu, tedy stav „*suverénní revolty*“<sup>1021</sup>, o níž mluví Georges Bataille. Zde nabývá jedinec suverenity tím, že může porušit jakékoli zákony, včetně zákazu zabití.<sup>1022</sup> Příkladem takové individuální lidské suverenity je revolta markýze de Sade.<sup>1023</sup> I když v Batailleho pojetí suverenity existuje společný prvek se Schmittovým a Kierkegaardovým konceptem suspenze norem ze strany rozhodujícího jednotlivce, je tu podstatný rozdíl. Kierkegaard i Schmitt považují takové individuální suverénní rozhodnutí jako předpoklad nového určení norem platných pro celou společnost, jež je takto jednajícím jedinec schopen efektivně prosadit.<sup>1024</sup> Naopak Batailleho koncept se snaží dovést do důsledků Marxovu představu společnosti bez kolektivního výkonu moci a ústí do utopického komunismu. Jím popsaná suverenita je ovšem v jednom bodě analogická vůči ideji státní suverenity: jde o *ideální* kategorii neuskutečnitelnou v empirickém světě, kategorii, jež může sloužit jen jako normativní element, nikoli jako popis reálných společenských vztahů.

---

<sup>1019</sup> Srov. Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 518n.

<sup>1020</sup> Viz k tomu to co bylo v předposlední poznámce pod čarou řečeno o souvisejícím pojetí moci u Hannah Arendtové a Jürgena Habermase.

<sup>1021</sup> Georges Bataille, *Svrchovanost*, Praha 2000, s. 18.

<sup>1022</sup> *Tamtéž*, s. 22.

<sup>1023</sup> *Tamtéž*, s. 36.

<sup>1024</sup> Viz k tomu Kai Wächter, *Studien zum Gedanken der Einheit des Staates. Über die rechtsphilosophische Auflösung der Einheit des Subjektes*, Berlin 1994, s. 46nn.

Právě v éře, kdy se faktická empirická moc emancipuje od státu a je nesena nejrůznějšími společenskými skupinami, je ovšem normativní síla politické ideje suverenity založit fakticky akceptovanou a respektovanou ideu řádu problematizována. Ostatně právě teprve tato emancipace vedla v minulosti k samostatným úvahám o moci a politice odděleně od pojmu státu. Frontální útok na spojení práva a moci právě ve světle zpochybnění nosnosti ideje suverenity vedl v 70. letech Michel Foucault, v mnohém ne nepodobně Plessnerovi. Také on kritizuje negativní chápání moci jako pouhé represivní síly (v marxistickém i liberálním pojetí), jenž označuje za základ „diskursu suverenity“. Tento diskurs vychází ze specifických historických podmínek, jež přitom v současnosti již nejsou přítomny. Přesto jsme se stále neodhodlali „setnout králi hlavu“<sup>1025</sup>, tedy rezignovat na koncept suverenity a spolu s ním hierarchické konstrukce mocenských vztahů založených na představě možnosti držby moci a jejího soustředění do jednoho centra.

Foucault odmítá jakákoli vysvětlení moci počítající se symbolickým centrem autority, ať je to panovník, nebo stát. Potřebujeme tak politickou filosofii, která se nekonstituuje kolem problému suverenity.<sup>1026</sup> Namísto toho Foucault spojuje moc s každodenním jednáním na všech úrovních sociální reality. Východiskem tu není jedno hierarchicky dominující centrum; naopak, moc vychází „zdola“, je decentrální a lokalizovaná na všech úrovních. Podobně jako Plessner poukazuje Foucault na skutečnost, že člověk získává také svou konkrétní identitu teprve prostřednictvím moci, a zdůrazňuje pozitivní prvek moci proti předmodernímu politicko-právnímu pojetí, které bylo podle něj založeno čistě negativisticky.<sup>1027</sup> Moc má tak produktivní, nikoli represivní charakter. Foucault tu ovšem neříká nic až tolik nového, ve světle toho, co jsme mohli již vidět právě v Plessnerově antropologii. To co ve skutečnosti ovšem daleko radikálněji popírá, je však relevance jakékoli ideje stojící nad empirickou realitou všudypřítomnosti této produktivní moci. Za reálnou považuje pouze fakticitu moci, jež stojí před vší přirozeností (jež je teprve jejím produktem). Proto je mu výsledkem pouze přijetí stávajícího typu moderní neviditelné, technicky se realizující moci nezávislé již na

---

<sup>1025</sup> Michel Foucault, *Der Wille zum Wissen. Sexualität und Wahrheit 1*, Frankfurt/Main 1977, s. 107 (česky: Dějiny sexuality I. Vůle k vědění, Praha 1999).

<sup>1026</sup> *Tamtéž.*

<sup>1027</sup> Michel Foucault, *Subjekt a moc*, s. 202.

státním aparátu. Foucault tak dochází k radikálně pozitivistickému přístupu negujícímu vše nadempirické. Namísto provázanosti moci a práva je moc analyzována jako samostatná kategorie v podobě ne-suverénní všudypřítomné moci – disciplíny – jež proniká do nejmenších „kapilár“ společnosti.<sup>1028</sup> Suverenita je odmítnuta právě jako pokus o ideální spojení moci a práva, o moc bez násilí, jenž je ovšem sám pouze produktem moci.

Foucaultova kritika není vedena ze sociologických pozic, ale spíše historické analýzy projevů moci. Přesto se v mnohém stýká s konstatováním sociologické skutečnosti diferenciací výkonu moci mezi nejrůznější nositele ve společnosti.<sup>1029</sup> Fakt pluralizace a stále postupující pluralizace moci, stejně jako její všeprostupnost ostatně není ve státovědě a politické teorii ničím novým a Foucaultova kritika „*diskursu suverenity*“ je v konečném důsledku v mnohém paralelní vůči proklamacím konce státnosti a éry suverenity ze strany nejen Helmuta Plessnera,<sup>1030</sup> ale také Carla Schmitta,<sup>1031</sup> Ernsta Forsthoffa<sup>1032</sup> či Dietera Grimma<sup>1033</sup>, přes jejich podstatně odlišná východiska.<sup>1034</sup> Koneckonců Foucault – na rozdíl od nejrůznějších postmoderních pokusů o restituci suverenity v „nové“, „plurální“, tentokrát již „opravdu“ správné podobě – neváhá s odmítnutím pojmu jako neschopného popsat sociální realitu.

Zatímco ovšem uvedení autoři proklamující postupný zánik státu či jen „*vzpomínání na stát*“<sup>1035</sup> vycházejí ze skutečnosti, že ideji již neodpovídá reálná akceptace ve společnosti, Foucault vychází spíše z metodologického pozitivismu, jemuž je cizí jakákoli nostalgie, neboť

---

<sup>1028</sup> Tamtéž. K Foucaultově pojetí práva mohu odkázat na výbornou disertaci Christiana Schauera, *Aufforderung zum Spiel. Foucault und das Recht*, Mainz 2006. Ke kritickému pohledu na koncept právního státu u Foucaulta na základě analýzy jeho *Dějin sexuality* viz také Michel Senellart, *Otázka právního státu u Michela Foucaulta*, *Filozofický časopis* 2010, č. 2, s. 203 - 219.

<sup>1029</sup> Tak i i Christian Borch, *Luhmann, Foucault and the Analytics of Power*, *Acta Sociologica* 48 (2005), s. 155 – 167, zde s. 157.

<sup>1030</sup> Helmut Plessner, *Die Emanzipation der Macht*, s. 279.

<sup>1031</sup> Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Berlin 1963, Vorwort.

<sup>1032</sup> Ernst Forsthoff, *Der Staat der Industriegesellschaft*, 1971, s. 21nn.

<sup>1033</sup> Dieter Grimm, *Souveränität – zur aktuellen Leistungsfähigkeit eines rechtlich-politischen Grundbegriffs*. In: Stein Tine, Buchstein Hubertus a Offe Claus (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 304–310.

<sup>1034</sup> Přehledně, ačkoliv kriticky k diskusím o konci státu a státnosti viz Thomas Vesting, *Das Ende der Fürsorglichkeit. Abschiedsliteratur zum Staat*, Berlin 2001. Dále viz také Nicole Deitelhoff, Jens Steffek, *Staatlichkeit ohne Staat?*. In: In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, Frankfurt/Main 2008, s. 7 - 34.

<sup>1035</sup> Viz již citované dílo Ernsta Forsthoffa.

pro něj emancipace moci od státu nepředstavuje nic negativního. Z hlediska dominance empirické moci i nad světem idejí (jež jsou pouhou produkcí pravdy) je samotná empiricky existující moc nutnou, přirozenou a tedy nikoli negativní silou. Foucault považuje jakoukoli ideu, která neodpovídá realitě, za pouhý produkt moci. Idea suverenity, ale také s ní spojená idea demokracie, jsou založeny na předpokladu možnosti oddělení moci (ve smyslu ideální kategorie) a násilí a na negativním pohledu na empirickou moc generovanou ve společnosti. S tímto konstatováním lze ostatně souhlasit – klasicky jej známe např. z Freyerova chápání společnosti jako sféry mocenských vztahů, proti nimž stojí stát jako sféra jednoty a nenásilí. Zatímco v pohledu teoretiků suverenity byl ideálně suverénní stát protiváhou empirické produkce moci ve společnosti, v pohledu Foucaultově je samo toto pojetí výsledkem strachu před mocí, jenž je sám produkován ne-suverénní konkrétní mocí.<sup>1036</sup> Je tak z této perspektivy lépe si nalít čistého vína a pozorovat svět tak jak je, bez pokusů o jeho utopické překonání v normativní ideji, která je sama jen výsledkem moci. Zatímco Hobbes kdysi varoval před strachem z absolutní moci státu,<sup>1037</sup> Foucault nyní kritizuje strach před konkrétní mocí, jež k thesi o absolutní moci teprve vede.

Foucaultovo pojetí je tedy založené výhradně na reflexi empirických mocenských vztahů a empirické reality, již pochopitelně skutečně koncept suverenity nemůže popsat. Svou alokací empirické moci do společnosti není ničím nové. Společnost ostatně spatřoval jako sféru konkrétní moci již Hans Freyer.<sup>1038</sup> Ovšem Foucault odmítá postavit jako protiváhu této realitě jakoukoli ideu jako druhou složku reality. Spokojuje se s fakticitou všudypřítomného pronikání moci, jež odmítá negativně hodnotit, a proto nevidí ani potřebu jeho překonávání, jež považuje za ryze iluzorní. Teoretický rozdíl mezi právní a empirickou mocí (vyjádřený např. Arnoldem Brechtem protikladem „p-moci“ a empirické „π-moci“)<sup>1039</sup> je mu sám „juristicko-politickou“ konstrukcí. Proto nejde o smazávání tohoto rozdílu, ale jeho teoretickou negaci. Jak ovšem připomínají četní Foucaultovi následovníci v metodě „diskursivní analýzy“ jeho pojetí moci samo nelikviduje prvek symbolického centra

---

<sup>1036</sup> Sama demokratizace suverenity je proto pouhým produktem této empirické moci – disciplíny (*Power/Knowledge*, s. 105).

<sup>1037</sup> Viz úvodní citát ze spisu *De Cive*.

<sup>1038</sup> Hans Freyer, *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*, Berlin 1930.

<sup>1039</sup> Arnold Brecht, *Politische Theorie. Die Grundlagen des politischen Denkens im 20. Jahrhundert*, Tübingen 1961, s. 417. V podobném smyslu hovoří Niklas Luhmann o formální a neformální moci, jež jsou trvale ve vzájemném napětí (*Politik der Gesellschaft*, s. 258).

konkrétních, empirických mocenských praktik, spíše vytváří jistou propast mezi symbolickou dimensí moci a konkrétním uskutečněním (Žižek).<sup>1040</sup> Symbolické místo „uprázdněné“ po dekapitaci suveréna se stává nejistým, což je i stav moderní demokracie (Leffort, Newman).<sup>1041</sup> Ostatně sám Foucault ve známém pojednání o *moci/věděni* konstatuje nikoli pouze dominanci moci v produkci pravdy, ale také nutnost této produkce pravdy pro existenci moci.<sup>1042</sup> Nicméně nutno říci, že tu nelze hovořit ani tolik o uprázdnění *jednoho* symbolického místa, neboť ve Foucaultově pojetí se spíše produkce pravdy společně s konkretizací mocí pluralizuje.

## § 88

Foucaultovy závěry reflektující „*postmoderní politickou situaci*“<sup>1043</sup> nejsou samozřejmě v mnohém tak nové, jak se na první pohled může zdát. Nejde přitom o samotný koncept suverenity, jenž byl v politické i právní teorii kritizován snad neustále od chvíle svého vzniku,<sup>1044</sup> ale vůbec o kritiku jakéhokoli odvozování moci z jednoho symbolického centra. Koncem 19. století podobně John Dewey napadal koncept suverenity jako „*metafyzický substrát*“ a „*čistou abstrakci*“ založenou na strachu před faktickou mocí.<sup>1045</sup> Konstatoval taktéž, že skutečná, konkrétní moc je vždy v rukou společenských skupin (jakkoliv je její výkon motivován rovněž strachem). Podobně León Duguit počátkem 20. století napadal koncept suverenity jako utopickou ideu zastírající fakt, že veškeré, etické i právní normy,

---

<sup>1040</sup> Slavoj Žižek, *The Specter of Ideology*. In: Elizabeth Wright, Edmond Wright (ed.), *The Žižek Reader*, Oxford 1999, s. 66.

<sup>1041</sup> Tak Saul Newman, *The Place of Power in Political Discourse*, *International Political Science Review/Revue internationale de science politique* 25 (2004), s. 139 – 157, zvl. s. 146nn; podobně i Claude Leffort, *Democracy and Political Theory*, Cambridge 1988.

<sup>1042</sup> Michel Foucault, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977* (ed. Gordon Collin), New York 1980, s. 93.

<sup>1043</sup> Tak označuje Foucaultovo pojetí Saul Newman, který je vidí jako „*breakdown of once central political narratives and ideologies, the dissolution of stable political identities and institutions, and the decline of utopian projects and discourses*“ (*The Place of Power*, s. 145).

<sup>1044</sup> Viz k různým periferiím jeho vývoje Helmuth Quaritsch, *Staat und Souveränität I*, Berlin 1986.

<sup>1045</sup> John Dewey, *Austin's Theory of Sovereignty*, *Political Science Quarterly* 9 (1894), s. 31 – 52, cit dle: John Dewey, *Early Essays and The Study of Ethics. The Early Works*, Southern Illinois University Press, s. l., 1971, s. 70 – 90, zde s. 88.

jakékoli lois normatives, jsou jen výsledkem sociálního tlaku.<sup>1046</sup> Klasik moderního pluralismu Harold Laski pak přímo konstatuje: „Suverenita státu se ve skutečnosti neliší od moci vykonávané církvemi nebo odbory. Poslušnost, jež si církev či odbory zajistí, záleží jednoduše na míře rezistence vůči jejím příkazům“.<sup>1047</sup> Jak přitom správně připomenul William Y. Elliot, je Laskiho pluralismus založený na pokusu o „realistickou interpretaci společnosti“ jen jinou variantou Sorelova romanticko-syndikalistického postoje.<sup>1048</sup> V obou případech je jednotný systém moci a práva považován za intelektualistickou abstrakci, ne nepodobně pozdějšímu Foucaultovu hodnocení. Nutno ovšem konstatovat, že Laski sám chápal svůj koncept nejen jako deskripci reality, ale i jako normativní koncept, jehož vyvrcholením byla idea „superstátu“ organizovaného Společností národů.<sup>1049</sup>

Samozřejmě klíčovou otázkou je, zda poslušnost vůči každé moci, ať státní či jakékoliv jiné, skutečně záleží jen na míře rezistence, resp. na podřízení se faktickému nátlaku. „Klasická“ teorie suverenity je založena na předpokladu normativní síly obsažené již v pojmu suverenity, která zakládá zásadní rozdíl mezi ideou obecného dobra spojeného se státem a partikulárními zájmy ve společnosti. Ovšem proto také předpokládá prosazení a akceptaci této ideje, jež je podmínkou její normativní síly. Carl Schmitt tak již ve 20. letech konstatoval, že aktuální způsob fungování státu se ve svém fungování více podobá pluralistické vizi, než ideji suverénního státu.<sup>1050</sup> Až po druhé světové válce se však, podobně jako po něm i další teoretici suverenity, odhodlal ke konstatování konce suverenity i konce státu, jež předtím podnikl výslovně Duguit.<sup>1051</sup> Ačkoliv výchozí pozice výše zmíněných odpůrců i zastánců teorie suverenity byly radikálně odlišné v otázce důvodu platnosti (a s ní spojené akceptace) normativního elementu v určité politické ideji, konečná diagnóza současného vývoje se

---

<sup>1046</sup> León Duguit, *Souveraineté et Liberté. Lectures tenues à l'Université Columbia (New York) 1920 – 1921*, Paris 1922; dále Týž, *Le Droit social, le Droit individuel et la transformation de l'État*, Paris 1908.

<sup>1047</sup> Harold Laski, *Studies in the Problem of Sovereignty*, London, 1917, s. 270. Podobně Týž, *The Foundations of Sovereignty and Other Essays*, New York 1921.

<sup>1048</sup> William Y. Elliot, *The Pragmatic Revolt in Politics*, London – New York 1928, s. 177. Lze pro zajímavost připomenout, že Elliot ve své obsáhlé analýze tehdy poukazyval i na ideovou spojitost anglosaského pluralismu a francouzského syndikalismu s politickou teorií italského fašismu.

<sup>1049</sup> Tak zejména v jeho spise *Grammar of Politics*, London 1925.

<sup>1050</sup> Schmitt se tu přitom odvolává na Preuřův koncept, jenž ovšem považuje za paralelní vůči Laskiho pluralismu (*Eine Warnung vor falschen politischen Fragestellungen*, *Der Ring* 3 (1930), Heft 48, s. 844 – 845).

<sup>1051</sup> Viz výše. Srov. k tomu Thomas Vesting, *Die permanente Revolution*, s. 200.



v mnohém stýkala: přesvědčivost ideje jednotného symbolického centra moci je otřesena, ať již má tato idea původ v konkrétním násilí nebo v abstraktní normativitě. Není dále plně schopna dosahovat ve společnosti svého uznání, pročež zcela mizí i funkce státu jako zhmotnění tohoto symbolického centra. Náhled na aktuální podstatu pluralistického uspořádání ve společnosti a možnost jeho popisu je u obou odlišných pohledů v konstatování symptomů pozoruhodně podobný, včetně skepse ohledně udržitelnosti jednotících idejí dovolujících jakékoli hodnocení výkonu konkrétní moci v čase a prostoru vůči jednotlivci.

Pluralistický systém současných mocenských vztahů činí stále více normativní sílu ideje suverenity jako ideální jednoty práva a moci bezmocnou. Symptomy změn jsou neoddiskutovatelné. Ačkoliv sice oficiálně platí ústavní princip odvoditelnosti moci z jednoho pramene, faktický výkon moci v konglomerátu nejrůznějších zájmových skupin tuto ideu zbavuje její přesvědčivosti. Moc se stává anonymní, de facto nezávislou na formálně legitimních nositelích. Namísto jednotné politické ideje se každý výkon moci a násilí jako jejího výrazu opírá o vlastní ideu, vlastní koncept lidství (či slovy Foucaulta vlastní produkci pravdy) a od něj odvozených základních principů. Nicméně ani sám prvek plurální produkce pravdy a norem není normou, ale jen změnitelným důsledkem moci.<sup>1052</sup> Jednotlivé výchozí ideje a je doprovázející instituce vykonávající faktickou moc jsou pak ve stavu trvalé konkurence, v nichž nelze dát žádné přednost.<sup>1053</sup> Současná normativně pojatá teorie pluralismu tento trend v duchu idejí Harolda Laskiho masivně podporuje (na rozdíl od rezignativního postoje konzervativních etatistů či spíše deskriptivního přístupu Foucaultova),

---

<sup>1052</sup> Ačkoliv sám Foucault volá po „*nové politice pravdy*“ (*Power/Knowledge*, s. 133), nemůže se ubránit vlastním implikacím znemožňujícím takový pokus o optimistický normativní závěr. Srov. k tomu ve vztahu ke zbnámé Habermasově kritice právě této pozice Nancy S. Love, *Foucault & Habermas on Discourse & Democracy*, *Polity* 22 (1989), s. 269 – 293, zde s. 285.

<sup>1053</sup> Klasicky u MacCormicka, podle něhož „*where there is a plurality of institutional normative orders, each with functioning constitution (at least in the sense of a body of higher-order norms establishing and conditioning relevant government powers), it is possible that each acknowledge the legitimacy of every other within its own sphere, while none asserts or acknowledge the legitimacy of every other than its own sphere, while none asserts or acknowledges constitutional superiority over another.*“ Neil MacCormick, *Questioning Sovereignty*, Kap. 7. Podobně též Catherine Richmond, *Preserving the Identity Crisis. Autonomy, System and Sovereignty in European Law*, *Law and Philosophy* 16 (1997), s. 377nn; Massimo La Torre, *Legal Pluralism as an Evolutionary Achievement of Community Law*, *Ratio Juris* 12 (1999), s. 182nn; Joseph Weiler, *European Neo-Constitutionalism. In Search of Foundations of the European Constitutional Order*. In: Richard Bellamy, Dario Castiglione (ed.), *Constitutionalism in Transformation*, Oxford 1996, s. 105 – 121.

aniž by však mohla takto sama sebe ospravedlnit odkazem na „vnější“ pevný bod. Nutno přitom říci, že jej rovněž, např. v dnes již zcela samozřejmých konceptech „*global governance*“, „*government without government*“ či „*multi-level-governance*“ dále výrazně prohlubuje, a to v míře, v níž si tyto koncepty vydobývají normativní sílu a dostávají se do oficiálních normativních textů.<sup>1054</sup>

Pluralistický systém zbavující moc závislosti na státu a jeho ústavě vede ve skutečnosti k prorůstání konkrétní empirické moci do všech oblastí života.<sup>1055</sup> Pluralismus a ústup státu, integrace struktur občanské společnosti do kolektivního rozhodování, stejně jako současná platnost více „základních norem“ na stejném území neznámá umenšení moci, ale pouze snížení transparentnosti jejího původu a způsobu jejího výkonu. Tento trend je logicky spojen s rozšiřováním prostoru disciplinárního kolektivního rozhodování, v němž se, slovy Niklase Luhmanna, prostor faktické, neformální moci v rukou společenských skupin neustále rozšiřuje (na úkor moci formální).<sup>1056</sup> Právě klasický pozitivismus stejně jako jeho pluralistická forma umožnily ospravedlnit tento vývoj jejich metodologickou koncentrací na faktické mocenské struktury a pominutím otázky ideální reality. Moc svázaná původně do ideálních struktur suverenity se z nich vymanila, aby se decentralizovala, dehierarchizovala a deetatizovala.

Nelze nevidět souvislost mezi masovou demokratizací a touto emancipací moci. Demokratizace jde ruku v ruce s politizací. Čím více jsou individua a společenské organizace integrovány do každodenního rozhodování, exekutivního i legislativního charakteru, tím více logicky klesá možnost regulace výkonu moci svázáním do pevné struktury. S nárůstem moci jednotlivce klesá moc celku. Ovšem jednatelce nevykonává svou moc pouze vůči sobě, ale i vůči ostatním. Tento navenek orientovaný charakter nezbytně náleží k pojmu moci. Moc

---

<sup>1054</sup> Ke všem těmto pojmům viz výše v této práci.

<sup>1055</sup> „*Gerade deshalb droht der parlamentarischen Demokratie in den funktionsteiligen Großgesellschaften der ständige Umschlag in den totalen Staat, der die im System des offenen Pluralismus anonym gewordene Macht an die Kommandogewalt einer hierarchischen Befehlspyramide und damit an einen legitimen Kreis von Personen binden will.*“ (Helmuth Plessner, *Die Emanzipation der Macht*, s. 280).

<sup>1056</sup> „*Der offizielle Machtkreislauf induziert einen Gegenkreislauf informaler Macht, und je größer der Entscheidungsspielraum wird, desto mehr bestimmende Wirkung geht von dieser informalen Macht aus*“ (Niklas Luhmann, *Politik der Gesellschaft*, s. 258).

není nikdy na jedné straně, jak říká Foucault.<sup>1057</sup> Z tohoto hlediska představuje ústavní pluralismus extrémní formu klasického pozitivismu, která cíleně zpochybňuje platnost ideálního základu moci a práva. Zatímco anonymizace moci v postmoderní éře se ještě odehrávala v napětí vůči ideji odvoditelnosti podle ústavních principů, jemuž odpovídalo napětí mezi faktickým a legitimním nositelem moci, v doktríně postmoderního normativního pluralismu padá toto napětí jako takové. Nejen totiž, že je ideální norma, na níž ústava stojí, prohlášena za neprokazatelný metajuristický konstrukt a fikci, ale i závazná platnost tohoto konstruktu, byť jen jako neprokazatelného předmětu víry, je napadena. Jednání v rozporu se (státní) ústavou je prohlášeno nejen za legitimní (pokud se mocensky prosadí), ale i legální, neboť jej může umožňovat jiný ústavní systém platící na stejném teritoriu.

Právě tato pozitivistická relativizace ústavního práva však vede ke stavu nejen emancipace moci, ale především jejího odříznutí od jakékoli společně sdílené ideje. Původně od státní struktury začleněná a státní ideou legitimizovaná moc se stává mocí „o sobě“, spojenou již jen s individuální empirickou vůlí. Proniká volně společností bez ohledu na to, jaké hranice jí staví státem určené právo. Jestliže nelze říci, že se moc zbavuje svého vztahu k právu, platí nepochybně, že toto jí vlastní právo přestává být určeno tím, co je „s-právné“ pro celek a stává se právem partikulárním, právem, které neurčuje hranice společenské moci, ale tuto moc pouze doprovází. Ústava je potom spíše jedním z mnoha konkurujících právních komplexů existujícím nikoli nad, ale vedle dalších právních okruhů, přičemž je sama považována za právo doprovázející opět jen moc určité partikulární skupiny, jež se dokázala načas ve společnosti prosadit a vnutit ostatním ústavní text.<sup>1058</sup> Proto ovšem také není v tomto pojetí vůbec žádný důvod pro to, aby se jiná skupina nemohla kdykoliv úplně stejně rozhodnout platnou ústavu nahradit jinou, která lépe vyhovuje jejím zájmům. Namísto „*tiché změny ústavy*“<sup>1059</sup> tu dochází k vyprázdnění smyslu ústavnosti jako takové.

---

<sup>1057</sup> Michel Foucault, *Die Macht und die Norm*. In: Týž, *Mikrophysik der Macht. Über Strafjustiz, Psychiatrie und Medizin*, Berlin 1976, s. 114.

<sup>1058</sup> Viz Emilio Christodoulidis, *Law and Reflexive Politics*, Dordrecht 1998; Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, s. 324nn; Lee Ward, *Beyond Constitutionalism. The Search for a European Political Imagination?* *European Law Journal* 7 (2001), s. 24 – 40; viz také Neil Walker, *The Idea of Constitutional Pluralism*, *Modern Law Review* 65 (2002), s. 317 – 352, zde s. 320n.

<sup>1059</sup> Tak již Peter Lerche, *Stiller Verfassungswandel als aktuelles Politikum*. In: *Festgabe für Theodor Maunz*, München 1971 s. 285.

Z úděsu nad fatálními důsledky takového procesu se pak v posledních letech objevují pokusy o alespoň sémantické udržení výrazu „stát“ a „suverenita“, které jsem popsal již výše v této práci. Jak však bylo uvedeno shora, jejich společným prvek je fakt, že jde nejde o redefinované, nýbrž nové pojmy konstruující nový obraz ústavní reality, aniž by bylo jasné, proč je třeba tak činit právě uzurpací starých výrazů. Především nejsou tyto výrazy schopny kompenzovat ztrátu symbolického centra moci, a vyřešit tak klíčový problém legitimacy a související problém udržení individuální svobody v éře pluralismu.<sup>1060</sup> Foucaultova, ale i Schmittova, Forsthoffova a částečně i Grimmova proklamace konce „klasické“ suverenity je z tohoto hlediska daleko trefnějším vyjádřením aktuální společenské situace než křečovitě snahy o spojení pluralistické vize s určitým pevným bodem alespoň ve výrazu (když už je význam obětován), jež se v důsledku rezignace na jakýkoli jiný, než ryze sociálně prosazený obsah *lois normatives* samy negují.

## § 89

Na vině skepse ohledně udržení svobody jednotlivce vůči pluralistické emancipaci moci není ovšem fenomén moci jako takový. Jak bylo uvedeno výše, je nutné moc chápat jako přirozený prvek lidství, který nezbytně souvisí s lidskou svobodnou existencí, a tedy i přítomností možnosti otevřené k rozhodování. Tím, že člověk nežije ve společenském vakuu, má každé jeho rozhodování vliv na ostatní. Moc tak nutně proniká všechny sféry života. Nejde tedy o to, některé oblasti ze sféry moci vymanit. Podstatnější je otázka toho, jakým způsobem lze moc vykonávanou na různých úrovních společnosti formovat. Jestliže neexistuje na určitém teritoriu jednotný řád fakticky respektované moci a dochází i na oficiální úrovni k heterogenizaci mocenských zdrojů, překlápí se otázka respektovaného uznání do otázky faktického podřízení. Moc tu nezískává sama nový charakter, mění se pouze její zakotvení v ideji. Empirické projevy zůstávají stejné, ovšem u nich jde, jak bylo řečeno, o demonstraci moci, tedy její projev, nikoli podstatu. Tato podstata se stýká s lidstvím otevřeným různým možnostem života.

Rezignace na dominanci státu a státní ústavy jako legitimního pramene moci představuje tedy nikoli změnu ve struktuře faktického výkonu moci, ale ve struktuře jejího ideálního

---

<sup>1060</sup> Viz k aktuální diskusi o legitimitě Vojtěch Belling, *Legitimita moci v postmoderní době*, Brno 2009.

formování. Namísto legitimizace ideou obecného dobra nastupuje přijetí holé fakticity společenských mocenských vztahů neregulovatelných jakoukoli společně přijímanou ideou. Jistě, jak bylo výše uvedeno, nelze ani „klasické“ západní ústavy a jimi zakotvený „závazný“ koncept lidství považovat za absolutně pravdivé, neboť i ony jsou výsledkem vzniku v čase a prostoru, v závislosti na vládnoucích ideách. Ovšem právě onen časový a teritoriální prvek je nejen hranicí vůči jiným konceptům, ale současně ohraničuje i vlastní prostředí, v rámci něhož si určitý koncept nárokuje právně závaznou univerzální platnost. Skutečnost, že západní koncept člověka a jeho svobody vznikl v čase a prostoru sama o sobě ještě nezpochybňuje jeho sebe-prosazení jakožto v čase a prostoru obecně přijímané ideje, díky níž může právo existovat právě jako obecně závazné a odvoditelné ideálně z jednoho zdroje. Relativizace ústavního řádu tu tedy nemá povahu relativizace nároku na jeho platnost, ale pouze možnosti nezávislého posouzení jeho východiska, a to právě proto, že každé posouzení je samo o sobě současně mocenským rozhodnutím. Ačkoliv bychom mohli totéž říci i o Kelsenově „základní normě“, rozdíl tu spočívá v tom, že uvnitř daného ústavního systému nelze konstatovat fiktivní charakter idejí, na nichž tento systém stojí, ani není třeba tyto ideje jako „čistou politiku“ vyčlenit z právně-teoretické reflexe. Naopak, je nutné je vidět jako nutně spojené s „pozitivním“ ústavním právem. Ústava tu spojuje moc právě se smyslem individuální existence člověka (jehož rozvoj je právě pomocí ústavy zajištěn)<sup>1061</sup> a vtěsňuje proto politiku, označenou prve jako přirozený fenomén lidství, do pevné a legitimní institucionální struktury.

Každá ústava má konkrétní charakter vzešlý z určité historické situace, stejně jako pojmy, které používá. Reflektuje proto určitou formu státu.<sup>1062</sup> Sama politická idea spojená s konkrétní ústavou je takto závislá na historickém kontextu, včetně ideje ústavodárné moci lidu. Přesto je však přijetí ústavy závislé na její normativní síle, tedy na schopnosti prosadit

---

<sup>1061</sup> Srov. trefně vyjádření Petra Badury „*Die Verfassung soll nicht nur die Legalität, Effektivität und Planmäßigkeit staatlichen Handelns sichern, sondern auch die politische Herrschaft mit den sozialen Normen und den Sinnbedingungen des individuellen Daseins verbinden*“ (*Verfassung und Verfassungsgesetz*. In: Horst Ehmke, Joseph H. Kaiser, Wilhelm A. Kewenig, Karl M. Meessen, Wolfgang Rübner (Hg.), Festschrift für Ulrich Scheuner zum 70. Geburtstag, Berlin 1973, s. 21).

<sup>1062</sup> Tak i Ulrich Scheuner, *Wesen des Staates und der Begriff des Politischen in der neueren Deutschen Staatslehre*. In: Festgabe für Rudolf Smend, Tübingen 1962, s. 225 – 251, zde s. 234.

nejen institucionální systém, ale především svůj ideový základ jako spravedlivý společenský řád.<sup>1063</sup>

Pokud politickou ideu, na níž ústava stojí, včetně ideje „klasické“ suverenity a s ní spojeného nároku ústavního řádu na jednotu ale i univerzální platnost na daném území, odbouráme s ohledem na tuto konkrétní povahu jako irelevantní a neschopnou popsat skutečný systém fungování současné společnosti, není to nutně třeba vidět jako „správné“ či „špatné“. Lze koneckonců souhlasit s tím, že tato idea se nemohla dříve prosadit jinak než mocensky. Je však nezbytně zapotřebí uvědomovat si všechny konsekvence. Současně totiž odbouráváme i možnost jednotné organizace a kontroly moci, jež je vůbec smyslem ústavy. Důsledkem je stav, v němž instituce nesoucí moc nejsou již pomocí určité ideje „dohledatelné“. Tyto instituce se z přehledné a ústavně jasně ukotvené státní sféry přesouvají do sféry společnosti a jednotlivců, stávají se neviditelnými a neuchopitelnými. Moc, a spolu s ní i právo, se strukturálně deformalizuje a delegitimizuje. Společně s nárokem ústavy na výlučnou platnost se rozkládá i její charakter jako výraz právní kultury společnosti, neboť společně s kulturou se pluralizuje právo a stává se jen otázkou střetu jednotně neorganizovaných mocenských skupin disponujících vlastními prostředky určujícími, která norma se kdy a jak prosadí. Je-li tato, slovy již řečeného Helmutha Plessnera, „*cena, jíž musí západní svět zaplatit za svou svobodu a otevřenost*“, <sup>1064</sup> skutečně zaplatitelná bez rezignace na tyto hodnoty, jichž má být dosaženo, je ovšem sporné. Stejně tak je nejisté, zda lze pluralistické utváření reálných mocenských vztahů a rezignaci na „klasický“ pojem suverenity ještě efektivně překonat optimistickou proklamací již zmíněného Williama Y. Elliota z r. 1928, podle níž je ústavnost nadále „*mýtus, který prokázal svůj nárok být pravdou a být hoden trvalé akceptace*“.<sup>1065</sup> Takový mýtus má totiž šanci si svůj nárok udržet jen tehdy, pokud není společností považován za mýtus v sorelovském pojetí, ale právě za pravdu produkovanou jinak, než jen konkrétní empirickou mocí.

---

<sup>1063</sup> Tak Peter Badura, *Verfassung*, s. 37.

<sup>1064</sup> Helmuth Plessner, *Die Emanzipation der Macht*, s. 282.

<sup>1065</sup> William Yandel Elliot, *The Pragmatic Revolt in Politics*, s 497.

## § 90 (aneb místo posledního slova)

V posledním paragrafu mohu jen shrnout praktické konsekvence toho, co bylo dosud řečeno. Otázka legitimacy a suverenity bude s postupující politickou nadnárodní integrací představovat stále naléhavější téma vědeckých i politických diskusí. Ve své podstatě mohou existovat v různých variantách jen dva základní přístupy: buď přijetí konceptu suverenity a legitimacy v podobě odvoditelnosti mocenských aktů a pozitivního práva z jednoho abstraktního zdroje, nebo naopak jeho odmítnutí ve jménu plurality takových pramenů a následné mnohvrstevnatosti politických systémů stojících na této pluralitě. Jakkoli se pluralistické řešení snaží postulovat do středové pozice mezi extrémním integracionismem a extrémním etatismem, ve skutečnosti představuje samo jeden extrém absolutní rezignace na abstraktní symbolické jádro normativity, vůči němuž stojí jako protipól právě jeho přijetí. Integracionistické či etatistické paradigma představuje v tomto protipólu jen dvě varianty v závislosti na tom, na které úrovni je spatřována politická jednotka odpovídající abstraktnímu politickému národu, zda v dosavadních státech, nebo v rodícím se novém státu (ať tak nazývaném či nikoli) a „dému“ Evropské unie.

Obě řešení mají v metodice svá pro a proti. Nicméně nutno si uvědomit, že metodika tu stěží může být dostatečným ospravedlněním jednoho či druhého konceptu. Jde tu totiž o to, jakým způsobem je realita formována. Na jedné straně je toto formování pouhým výsledkem Nietzscheovské vůle k moci, vůči níž nestojí žádná vnější norma či hodnota, která by ji mohla jakkoli ospravedlnit. Moc je pak chápána jen jako empiricky se projevující, „kapilární“ násilí jednotlivých složek společnosti, nad níž nestojí a nemůže stát žádné jednotící symbolické centrum, právě proto, že ono samo je již výsledkem prosazení se určité mocenské jednotky. Pojem suverenity, pokud je udržen, je pak významově ztotožněn s touto empiricky vykonávanou mocí, a v teorii „sdílené suverenity“ zcela zbaven svého symbolického a transcendentálního smyslu. Politické společenství je výsledkem „vůle mnoha“ být tímto společenstvím,<sup>1066</sup> jenž však může být kdykoliv nahrazen vůlí jednoho, toto společenství vytvořit a prosadit. Jak jsme již viděli, metodologicky čistým dovedením této these do

---

<sup>1066</sup> Na tomto pojetí politična, diametrálně odlišném od konceptu založeného v ideji suverenity, zakládá svůj pluralistický koncept integrace Rainer Wahl, *Erklären staats-theoretische Begriffe die Europäische Union ?*, s. 142nn.

důsledků byl v právní teorii Kelsenův normativismus, v politické filosofii pak Deweyův pragmatismu a zejména Foucaultův rezignativní skepticismus. U všech těchto přístupů je nutno vážit si jejich logické konsekventnosti, nezastavující se ani před nevíтанými a nemódními důsledky, na rozdíl od řady pseudomoralizujících variant pluralismu, jejichž příkladem může být zejména vnitřně rozporuplná teorie diskursivní etiky. Na druhé straně pak stojí pokus o přemostění empirické moci konceptem nadempirické ideální jednoty a symbolického jádra moci a práva, jehož pravdivost však musí být v daném normativním systému nutně přijímána jako nesporná, a jemuž odpovídají všechny koncepty suverénního politického národa, dému, obecného dobra či obecného zájmu, které jsou společně opřeny o hegelovský dualismus konkrétního a abstraktního, empirického a ideálního. Konkrétně-obecný pojem státu a národa je vždy orientován ke svému ideálně-obecnému zdroji, který nikdy nebude přesně odrážet, ovšem vždy jej, v jakkoli mlhavé a nikdy pojmově zcela nezachytitelné podobě, považuje za své východisko. Dokud budou ústavy demokratických států považovány za konečný zdroj nejen práva, ale i způsobu formování a „imaginace“ politické reality na určitém území, bude platit i toto jim systémově imanentní transcendentálně-ideální založení jejich platnosti, a objektivní povahy hodnot, na nichž tyto ústavy stojí. Nabízí se tu slova z Mannova Fausta o hodnotách, třeba relativních, které mohou lidsky působit jen pokud je jejich relativnost nepoznána: „*Víra v absolutní hodnoty, jakkoliv může být iluzorní, se mi zdá být podmínkou života*“.<sup>1067</sup> Právě v tomto ohledu se závěr této práce liší od jinak v mnohém podobných závěrů Ulricha Halterna, vyjádřených v jeho brilantní monografii *Was bedeutet Souveränität?*<sup>1068</sup> Haltern zcela správně popisuje suverenitu jako „*duchovní místo, v němž se rozum liberalismu setkává s mystickou jednotou církve*“, které má své podstatné místo v demokratickém státu. Současně však tvrdí, že toto pojetí je pouze „*deskriptivní diagnózou*“, nikoli normativní výpovědí.<sup>1069</sup> Pravdivě konstatuje, že v kontextu nadnárodní integrace je právě onen transcendentální význam suverenity v mnohém (leč nikoli zcela) zpochybněn, a to ve prospěch jiného konceptu politického společenství, v němž namísto symbolického jádra nastupuje „rozhovor“ a komunikační

---

<sup>1067</sup> Thomas Mann, *Doktor Faustus*, s. 61.

<sup>1068</sup> Tübingen 2007.

<sup>1069</sup> *Tamtéž*, s. 116. Zde také dále: „*Ich bin kein Verfechter der These, dass ein Begriff des Politischen, der durch Glauber, Opfer und den schnellen Zugang zu den Ritualen von Wahrheit und Gewalt geprägt ist, wünschens- oder erstrebenswerter ist, als ein anderer Begriff des Politischen, der zwischen Interesse und Vernunft angesiedelt ist, und das Gespräch in den Mittelpunkt steht.*“



system překonávání názorových rozporů. Nezaobírá se však již přijatelností všech důsledků, které s sebou tento přerod nese (ostatně sám současně uklidňuje, že jde tak jako tak jen o evropský fenomén a suverenita celosvětově rozhodně neztrácí relevanci). Proto jeho these ústí do pluralistického závěru, jenž je v této práci naopak podroben kritice. Právě tváří v tvář shora popsanému vývoji je (v případě, že se nevrátíme k ryze náboženským řešením otázky správnosti práva a legitimacy moci) koncept suverenity coby abstraktní, transcendentálně založené jednoty moci a práva jediným plausibilním řešením otázky, jak ospravedlnit každý jednotlivý výkon moci vůči každé osobě. Ba co více, pojem suverenity ve spojení s pojmem státu a dalšími komplementárními pojmy svobody, společnosti či individua, je specifickým produktem moderny a moderní snahy o racionální konstrukci světa. Rezignace na něj nepředstavuje jen metodologický návrat k předmoderní politické teorii, ale i rezignaci na racionalitu a logickou strukturu formování reality, a spolu s tím i na legitimitu jako racionální koncept ospravedlnění mocenského jednání vůči každému jednotlivci. V tomto ohledu je shora popsaná rehabilitace suverenity normativním konceptem, a to přesto, že v praxi nadnárodního rozhodovacího systému každodenně znovu a znovu zpochybňovaným.

Mám-li na tomto místě ještě krátce zmínit relevanci výše uvedených závěrů z hlediska praktické aplikace ústavního práva v judikatuře ústavních soudů, je třeba především zdůraznit zcela odlišnou situaci od sféry vědy. Na rozdíl od této se totiž soudy nemohou stavět do role nestranného pozorovatele spekulujícího o vztahu různých normativních systémů. Normativní základ jejich činnosti je stanoven velmi striktně, a jsou jím právě národní ústavní řády. I z hlediska pluralistického paradigmatu je ostatně veskrze pochopitelné a logické, pokud ústavní soud vychází ve své judikatuře z nadřazenosti národního ústavního řádu, neboť je sám orgánem operujícím v rámci tohoto řádu.<sup>1070</sup> O to méně je pak zřejmé, proč se Ústavní soud ČR přihlásil ve svém konceptu „sdílené“ suverenity k pluralistické doktríně, aby přitom současně – a zcela nekonzistentně – proklamoval

---

<sup>1070</sup> „Es entspricht der Funktionslogik der Schwebelage, dass dann die Institution, die sich des konstitutionellen Problems noch annehmen kann, dies tut, nämlich das BVerfG und die Andersen nationalen Verfassungsgerichte. Aus einer weiteren Perspektive ist eine solche Kompensationsfunktion der nationalen Verfassungsgerichte gegenüber der EU und dem EUGH angezeigt und systemgerecht.“ (Rainer Wahl, *Die Schwebelage*, s. 612). Wahl současně sice kritizuje příliš zdůrazněnou suverenistickou argumentaci soudu (s. 613), nicméně i v tomto případě je nutno použít stejnou logiku: soud vychází z vlastního ústavního systému daného státu, jímž je dle platné právní úpravy pouze vázán. Proto dost dobře nemůže hrát roli plurálního hráče (jíž mu jinak Wahl z objektivně-nezaujaté perspektivy přisuzuje), ale právě strážce státní ústavnosti operujícího uvnitř systému formovaného a „imaginovaného“ ústavou.

nadřazenost ústavního pořádku jako referenčního rámce pro přezkum ústavnosti norem práva EU a konečně i svou roli jakožto konečného rozhodce a pána nad „sdílenou“ suverenitou.

**EXKURS:**

**VEŘEJNOPRÁVNÍ DELEGACE KOMPETENCÍ A OTÁZKA**

**SUVERENITY**

## § 1

Pojem delegace ve veřejnoprávní sféře nepatří v právní vědě právě k jednoznačně chápaným termínům. Nezřídka bývá zaměňován s pojmem mandátu či s principem veřejnoprávního zastoupení na základě pověření.<sup>1071</sup> Přitom právě pojmová přesnost je základem pochopení normativních důsledků, které z aplikace toho či onoho principu vyplývají. Transfery kompetencí v oblasti zákonodárné moci ze státní na nadnárodní úroveň přitom s sebou přinášejí zcela novou dimenzi úvah o uvedených pojmech, a nutí k proto k hlubšímu zamyšlení nad jejich relevancí, resp. možnostmi jejich aplikace a přizpůsobení realitě postmoderních politických systémů. Lze například tzv. přenos kompetencí státu na jiné orgány podle čl. 10a Ústavy ČR považovat za založení delegačního nebo mandátního vztahu? Vztahuje se na tuto situaci klasický Jellinekův postulát rozdílu mezi nositelem státní moci a jejím vykonavatelem, resp. je v tomto případě příslušná mezinárodní či nadnárodní organizace nadále autonomním nositelem kompetencí nebo pouze pověřeným vykonavatelem státní moci v rozsahu stanoveném svěřenými kompetencemi?

Koncept delegace se poprvé objevuje v moderní politické teorii v díle Johna Lockeho, který jím označil vztah mezi státní mocí a lidem coby jejím prapůvodním zdrojem. Jak známo, nepracuje Locke s klasickým hobbesovským pojmem reprezentace ve smyslu zpřítomnění transcendentálně přítomné jednoty politického národa v osobě či osobách reprezentanta.<sup>1072</sup> Termín reprezentace používá v pojetí diametrálně odlišném, když jej spojuje se vztahem „pověření“ (trust) mezi reprezentovaným a reprezentujícím. Pro tento typ veřejnoprávního vztahu lze použít spíše pojmu zastoupení podle soukromoprávního

---

<sup>1071</sup> Srov. k této konfúzi Karl Eckhart Heinz, *Delegation und Mandat. Eine rechts- und verfassungstheoretische Untersuchung*, Der Staat 36 (1997), s. 495nn.

<sup>1072</sup> Takto pojatou transcendentální jednotku – *Commonwealth* – chápe Hobbes personálně, jako „*One Person, of whose Acts a great Multitude, by mutual Convenants one with another, have made themselves every one the Author, to the end he may use the strength and means of them all, as he shall think expedient, for their Peace and Common Defence.*“ (Thomas Hobbes, *Leviathan*, Kap. XVII). Srov. Rüdiger Bubner, *Polis und Staat. Grundlinien der Politischen Philosophie*, Frankfurt/Main 2002, s. 126nn; Leo Strauss, *Hobbes' politische Wissenschaft in ihrer Genesis* (1935/1965). In Týž, *Gesammelte Schriften* (Hg. von Heinrich Meier), Bd. 3. *Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften – Briefe*, Stuttgart – Weimar 2001, s. 149. Viz k tomu zvl. Hanna Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley 1967; Hasso Hofmann, *Repräsentation*, s. 382nn; Giovanni Duso, *Repräsentation*, s. 33nn a nedávno rovněž Lucien Jaume, *Hobbes et l'état représentatif moderne*, Paris 1986.

vzoru, jenž je podstatně rozdílný od „repräsentace“, pro kterou je nezbytná právě logická nepřítomnost konkrétního pověření, resp. bezprostřední vazby mezi empiricky přítomným národem a reprezentantem.<sup>1073</sup> Jak však dále uvidíme, je zapotřebí toto zastoupení odlišit od zastoupení v mandátním vztahu. Právě na vztah zastoupení na základě pověření lidu používá Locke termín *delegace*, coby aktu, jímž je přenesena přirozená normotvorná kompetence lidu na orgány jej zastupující, tedy v první řadě na parlament.

V podobném duchu později Rousseau hovoří o delegaci výkonné moci lidu na vládní orgány.<sup>1074</sup> I pro něj je myšlenka delegace spojena ovšem s odmítnutím ryze reprezentativního systému. V ústavě z roku 1791 se pak objevuje prvek delegace ve slavné větě „*La Nation, de qui seule émanent toutes les pouvoirs, ne peut les exercer que par délégation.*“ Národ tu svou moc vykonává jejím přenesením na delegáty, nepřenáší tedy výkon moci, nýbrž moc samotnou. Také tato pasáž se přitom poněkud odlišuje od klasických reprezentativních konceptů (ač ústava samozřejmě počítá s tím, že delegátem jsou reprezentanti), v nichž národ vykonává svou moc skrze své reprezentanty, aniž by ji na ně delegoval (právě proto, že reprezentant národ teprve zpřítomňuje). Od počátku se tak pojem delegace objevuje jako alternativní koncept čistě reprezentativního systému. Zatímco ve druhém případě je moc politického národa realizována nutně jen a pouze skrze jeho reprezentanty, kteří zpřítomňují tento národ v empirické podobě, v případě delegace je zapotřebí prvotního – byť fiktivně pojatého – transferu moci. Rozdíl mezi oběma odlišnými koncepty se promítá zejména do otázky omezení moci: zatímco v případě repräsentace je státní moc v rukou reprezentantů ze své podstaty suverénní, v případě delegace tomu tak není, neboť suverénní národ vystupuje v roli deleganta jako samostatný právní subjekt.

## § 2

Podívejme se nyní na pojetí principu delegace v moderní právní vědě. V ní je pojem delegace spojen zejména s precizním vědeckým zpracováním z pera Heinricha Triepela. Ten jej chápe jako právní akt, jímž nositel určité veřejnoprávní kompetence tuto zčásti či zcela

---

<sup>1073</sup> Viz k tomu přehledně Gerhard Leibholz, *Das Wesen der Repräsentation*, s. 32n.

<sup>1074</sup> Jean Jacques Rousseau, *O společenské smlouvě*, kap. III/15.

přenáší na jiný subjekt.<sup>1075</sup> Tento přenos není přitom v zásadě vztahem pověření, neboť delegant přenáší vlastní působnost v dané sféře a současně pravomoc zde rozhodovat. Proto je ovšem třeba delegaci odlišit od „přenesení působnosti“, o němž hovoříme v souvislosti s působností obcí a krajů, neboť v tomto případě nejde právě o svěřeni působnosti, nýbrž o výkon pověření ve sféře působnosti, která nadále zůstává doménou státní správy.<sup>1076</sup> Mezi delegací a „přenesením“ působnosti v uvedeném případě je tedy přímo kontrární protiklad, neboť delegovány jsou ve skutečnosti pouze ty kompetence, které jsou ve vlastní působnosti krajů a obcí. Pojmovou konfúzi vyžadující precizní zacházení s jednotlivými termíny lze tedy konstatovat již na tomto místě. Česká právní věda navíc specifickým oddělováním působnosti a pravomoci situaci právě neulehčuje. V souvislosti s uvedeným příkladem můžeme konstatovat, že nejde ve skutečnosti ani o přenos působnosti ani pravomoci, nýbrž pouze o přenos výkonu pravomocí státu v rámci státní působnosti.

Rozdíl mezi dvěma strukturálně odlišnými případy přenosu působnosti a přenosu pouhého výkonu pravomoci ilustrovaný na uvedeném příkladu vyjadřuje podle Triepela dualismus delegace a mandátu. Zatímco v případě mandátu nepřenáší mandant na mandatáře ani pravomoc ani působnost, nýbrž jej pouze pověřuje výkonem rozhodovací pravomoci v rámci své vlastní působnosti, vyznačuje se delegace přímo kompetenčním transferem. Jestliže mandatář – v uvedeném případě obec – nadále jedná jménem mandanta, jedná delegát jménem vlastním. Diference mezi oběma formami tedy připomíná rozdíl mezi přímým a nepřímým zastoupením v soukromém právu. Nicméně toto rozlišení je ve veřejnoprávní sféře přeci jen poněkud obtížnější, neboť se úzce dotýká objektivněprávního kompetenčního řádu. Již zmíněný Triepel spatřuje klíčové kritérium rozdílu v právní povaze aktu, jímž je mandátní či delegační vztah založen. Zatímco v prvním případě je akt pověření mandatáře právním úkonem k výkonu vlastních kompetencí mandanta (zhusta přitom aktem správním – v rámci jednotlivých správních úřadů), v případě delegace jde o změnu celého kompetenčního řádu.<sup>1077</sup> Delegace je tedy možná pouze cestou

---

<sup>1075</sup> Viz zvl. Heinrich Triepel, *Delegation und Mandat im öffentlichen Recht*, s. 23. Ve stejném duchu i Wolf-Rüdiger Schenke, *Delegation und Mandat im Öffentlichen Recht*, *Verwaltungsarchiv* 68 (1977), s. 118 – 168.

<sup>1076</sup> Srov. Heinrich Triepel, *Delegation, Delegation und Mandat*, s. 25.

<sup>1077</sup> Byť i v případě ustavení systému „přenesení působnosti“ na úrovni krajů a obcí jde o změnu na úrovni objektivního právního řádu, konkrétní výkon pověření je svěřen státním orgánům, které jsou v tomto segmentu nadřízeny obecním a krajským orgánům. Kompetenční řád přitom změněn není.

změny objektivního práva, tedy změnou zákona či ústavního pořádku. Orgán státní správy nemůže pouhým právním úkonem převést své kompetence na jiný orgán, může pouze pověřit jiný subjekt, zpravidla určitou osobu (nejčastěji z řad vlastních zaměstnanců) výkonem svých kompetencí, tedy založit mandátní vztah. Mandátní vztah je tedy právě a jen přenosem výkonu kompetence.<sup>1078</sup>

Triepelovu rozdělení odpovídá v podstatě i současná doktrína státovědy a správní vědy. Meziorgánový mandát je chápán jako vztah, v němž jsou přeneseny kompetence jejich oprávněným držitelem (mandantem) pro jeden nebo vícero případů či generálně na orgán jiného nositele veřejné správy (mandatáře) tím způsobem, že tento nositel vykonává příslušnou kompetenci ve jménu mandanta, aniž by docházelo ke změně v samotném rozdělení kompetencí.<sup>1079</sup> Lze přitom rozlišovat mezi vnitroorgánovým mandátem a organizačněprávním mandátem, z nichž první je založen v jednom a též veřejnoprávním subjektu, zatímco druhý vzniká mezi dvěma odlišnými nositeli veřejné moci. Podobným způsobem jako vnitroorgánový mandátní vztah je přitom konstruován rovněž vztah mezi orgánem konkrétního správního úřadu a tímto úřadem, pokud příslušný orgán jedná jménem celého úřadu – typicky např. pokud starosta jedná jménem obce. Naopak o organizačněprávní mandátní vztah jde v případech, kdy je výkon kompetence přenesen na jiný veřejnoprávní subjekt s tím, že mandatář vykonává kompetenci jménem mandanta. O takový mandátní vztah jde, jak uváděl již Triepel, také v případě tzv. přenesené působnosti, kdy obec jedná jménem státu coby orgán státní správy.

Tento zdánlivě jednoduchý rozdíl je ovšem v praxi v řadě případů velmi obtížně odhalitelný a navíc rovněž mnohdy zavádějící, neboť opomíjí faktickou podobu výkonu veřejných kompetencí jednotlivými orgány veřejné správy. Z toho důvodu byl také v minulosti kritizován.<sup>1080</sup> Výkon kompetence a její podstata spolu mohou fakticky splývat. Přitom kritérium změny objektivního právního řádu není dostačující. K shora zmíněnému přenesení výkonu státní správy na obce a kraje tak došlo rovněž cestou zákona, nikoli

---

<sup>1078</sup> Srov. Thomas Horn, *Das organisationsrechtliche Mandat*, NVwZ 1986, Heft 10, s. 809. Podobně i Wolf-Rüdiger Schenke, *Delegation und Mandat*, s. 152.

<sup>1079</sup> Eicher/Spellbrink, SGB II, 2. Auflage 2008, Rn. 2 – 4b.

<sup>1080</sup> Günter Barbey napadl v této souvislosti celý Triepelův koncept delegace (*Rechtsübertragung und Delegation. Eine Auseinandersetzung mit der Delegationslehre Heinrich Triepels*, Diss. Münster 1962, s. 60nn). Karl Eckhard Heinz je v této souvislosti poněkud schovávavější, nicméně přichází s podstatnou úpravou pojetí delegace, jak bude níže popsáno (*Delegation und Mandat*, s. 498n).

individuálního právního úkonu. Podle judikatury je přípustnost mandátu ve správním systému podmíněna zákonným zmocněním každého mandátního vztahu.<sup>1081</sup> Naopak k přenosu kompetencí někdy stačí jednorázové zákonné zmocnění, aniž by pak bylo třeba další změny zákona či ústavy. To platí zejména pro případy pokryté článkem 10a ústavy, k jehož analýze v tomto kontextu se ještě vrátíme. Především je však problematický koncept původní kompetence, jež má být delegací přenášena. I v jejím případě disponuje totiž delegující orgán touto kompetencí na základě dřívějšího zmocnění. Ani zákonodárna pravomoc parlamentu není originární, nýbrž je mu svěřena ústavou, kterou na něj přenesl část svých kompetencí ústavodárce. Každá státní kompetence musí být totiž v současnosti odvozena z ústavy. Odlišit přitom v tomto případě výkon a samotnou kompetenci lze jen stěží. Ostatně samotný pojem kompetence je vázán na plnění určitých úkolů ve veřejné sféře, je tedy charakterizován výkonem činnosti. Transfer výkonu je v případě odvozených kompetencí identický s transferem kompetence jako takové. Rozdíl mezi mandátem a delegací tedy nemůže být spatřován v povaze přesouvané kategorie (tou je v obou případech výkon kompetence odvozené ze suveréna – ústavodárce), nýbrž ve vztahu, který přetrvává mezi delegantem a delegátem, resp. mandantem a mandatářem po provedení transferu. V prvním případě totiž mezi oběma jednotkami vzniká úzká instančně-hierarchická vazba v rámci uzavřeného systému, zatímco ve druhém případě je dotýčný vztah volnější, podobný soukromoprávnímu vztahu v přímém zastoupení. To se zdá být na první pohled protikladné ke shora uvedenému pojetí, podle něž je mandátní vztah založen právě na pověření k výkonu určité činnosti. Ve skutečnosti se však jedná pouze o jiný pohled na tutéž situaci. Např. pověřením vlády prezidentem republiky ve věci sjednávání mezinárodních smluv se prezident vzdal možnosti zasáhnout i jako vyšší instance do rozhodování, tedy se zcela vzdal výkonu své (z ústavodárce odvozené) kompetence. Kompetenční řád změněn nebyl, přesto se prezident vzdal plnění jemu ústavou přisouzených úkolů ve prospěch jiného orgánu. Vazba mezi jím coby mandantem a vládou coby mandatářem se stala ve vztahu k přenesenému výkonu kompetence velmi volná. Možnost platného faktického zásahu prezidenta realizací své ústavně zakotvené pravomoci ad hoc tím sice není zpochybněna, byl by tím nicméně porušen mandátní vztah. Naopak jiná situace nastává v případě, kdy některý orgán svěří sice výkon určité své kompetence jinému orgánu, ovšem vyhradí si možnost

---

<sup>1081</sup> Viz Bundesdisziplinargericht, rozhodnutí z 24.01.1985 - IX Bk 12/84 (NVwZ 1986, Heft 10, s. 867).



kdykoliv tuto kompetenci nadále realizovat sám. V takovém případě nevzniká ani mandátní, ani delegační vztah.<sup>1082</sup> Podobná situace nastává např. v případě přenesení některých pravomocí vlády na Výbor pro Evropskou unii nebo (ústavněteoreticky kontroverzního) transferu pravomocí komor parlamentu na jejich evropské výbory, kdy si nadřízená instance ponechává možnost kdykoli v téže otázce rovněž rozhodnout.<sup>1083</sup> Pokud by ovšem nadřízený orgán na své rozhodování „v první instanci“ rezignoval, pak by v tomto případě šlo o vztah delegace s úzkou kontrolní možností ze strany tohoto orgánu.

V případě delegace je možnost platného jednání deleganta v oblasti přeneseného výkonu – na rozdíl od mandátu – výrazně omezena, resp. podřízena instančnímu řádu, současně vzniká ale daleko pevnější vazba mezi oběma účastníky delegačního vztahu. Typickým příkladem této situace je správní dekoncentrace ve státech. V rámci akcesorické normotvorby se princip delegace může projevit také v gubernativním zákonodárství (specifickým případem byla pak frankistická doktrína delegovaného zákonodárství formou nařízení), zatímco případem zmocnění na základě mandátu jsou normativní předpisy nižší právní síly: nařízení a správní předpisy.<sup>1084</sup> Volnější charakter vztahu mezi mandantem a mandatářem se projevuje v omezenější možnosti kontroly činnosti mandatáře ze strany mandanta (např. v případě kontroly tvorby prováděcích předpisů zákonodárcem), jež je ovšem vyvážena o to snazší možností mandát vypovědět (např. možnost prezidenta vypovědět svěřeni sjednávání mezinárodních smluv vládě) nebo změnit mandatáře (např. odvolat vládu). Naopak u delegačních vztahů je kontrola výraznější (např. možnost ministerstva pozastavit platnost obecně závazné vyhlášky obce či kraje), ovšem na druhou stranu obtížnější je změna delegačního vztahu jako takového a delegáta. Vztah mezi oběma je tu tedy daleko pevnější. Také zmíněná instanční vazba charakteristická pro delegaci podtrhuje úzkost vzájemného vztahu (byť je samozřejmě vyloučeno jednání vyšší instance ve věcech náležejících nižší

---

<sup>1082</sup> Triepel v této souvislosti hovoří o tzv. konzervující delegaci, již však považuje za tzv. nepravou formu delegace.

<sup>1083</sup> Srov. k ústavněprávním pochybnostem v souvislosti s tímto krokem Hans-Joachim Schütz, podle něhož je delegace kompetencí Spolkové rady (jež ovšem není parlamentní komorou) na svůj evropský výbor překročením její autonomie v tvorbě jednacího řádu (*Die EG-Kammer. Delegationsbefugnis und Geschäftsordnungsautonomie des Bundesrates*, Neue Juristen-Zeitung 1989, Heft 35, s. 2160nn). Nutno říci, že u nás v souvislosti s podobnou delegací některých kompetencí na evropské výbory k podobné diskusi nedošlo.

<sup>1084</sup> Armin von Bogdandy, *Gubernative Rechtssetzung*, s. 255.

instanci), zatímco u mandátu hierarchický charakter není většinou přítomen (např. u uvedeného zmocnění k vydávání právních předpisů nižší právní síly jde o vztah mezi parlamentem a vládou, podobně u prezidentského zmocnění o vztah prezidenta a vlády).

### § 3

Karl Eckhart Heinz se ve snaze překonat problematické prvky Triepelova rozdělení pokouší o rozlišení delegace a mandátu vztahem na slavný Tönniesův dualismus společenství (*Gemeinschaft*) a společnosti (*Gesellschaft*). Jde přitom pouze o inspiraci základním principem tohoto členění, jímž je míra intenzity vzájemných kolektivních vazeb v obou typech sociálních systémů. Zatímco pro společenství je charakteristický velmi úzký a pevný vztah mezi všemi členy vzájemně, pro společnost jsou typické vazby individuální, vzájemně daleko volněji propojené. Podobně má být delegace typem transferu výkonu ústavně odvozené kompetence, který se odehrává v rámci kolektivní entity se všeobecnou závazností, zatímco mandát je individuálněprávním vztahem mimo kolektivní sféru. Jejich rozdíl tedy spočívá ve vztahu k okolnímu prostředí. Pouze delegace je vázána na spolupráci celého kolektivního tělesa, v němž sice každému členu přísluší určité – na něj delegované – úkoly, které jsou ovšem vykonávány ve prospěch celku a nejsou ve volné dispozici delegáta. Naopak v případě mandátu jde pouze o formu organizace subjektu, který předává část své agendy k vyřízení jinému subjektu, jež ji vykonává v pověření, aniž by však byla založena nová nižší instance.<sup>1085</sup>

Toto Heinzovo pojetí nepochybně dokáže nepochybně daleko lépe reagovat na nejrůznější přechodné formy kompetenčního uspořádání v moderních politických systémech. Jeho pojetí působnosti jako z povahy věci odvozené působnosti, u níž lze hovořit pouze o transferech jejího výkonu, nikoli jí samotné (která spočívá vždy jen u ústavodárce) je nepochybně daleko bližší současné ústavněprávní realitě než Triepelovo striktní oddělení kompetence a jejího výkonu. Na druhé straně není ani Heinzův koncept zcela bez problémů, neboť ve svém důrazu na faktickou podobu přiřazení a plnění úkolů veřejné správy opomíjí objektivně-právní stránku věci, na niž se naopak jednostranně zaměřoval Triepel. Heinz tak například dochází k závěru, že transfer výkonu převedených kompetencí ze státu na

---

<sup>1085</sup> Karl Eckhart Heinz, *Delegation und Mandat*, s. 507.

soukromoprávní subjekt nepředstavuje delegaci, neboť se neodehrává v kolektivním rámci. Takový závěr ovšem může platit pouze pro případ, kdy se stát jednoduše vzdá právní regulace určité oblasti a přenechá ji zcela bez dalšího sféře společenské a individuální svobody. Pokud jde ovšem o právně jasně vymezené veřejnoprávní kompetence, jejichž výkon je pouze svěřen do ruky soukromoprávními subjektům, není důvod zde delegaci popírat. Analogicky lze konstatovat, že i přenos kompetencí orgánů státu na mezinárodní organizaci má povahu delegace ve prospěch kolektivní jednotky státu s tím, že originární kompetenční řád nadále náleží státu a výkon delegovaných pravomocí je tak podroben možnosti trvalého přezkumu ze strany státu s ohledem na obecný soulad se zájmem.

Přes výrazný právněteoretický rozdíl rozlišení mandátu a delegace u Triepela a Heinze lze konstatovat překrývání obou konceptů v jejich aplikaci na existující kompetenční vztahy. I v případě užití Heinzova vztahení k existenci či neexistenci kolektivních odpovědnostních vztahů tak povětšinou zjistíme, že přenos výkonu ústavně odvozených kompetencí v rámci kolektivního systému, např. ve státní dekoncentraci, je spojen s legislativní změnou objektivně-právního řádu (jak vyžaduje Triepel), zatímco naopak mandátní vztah, jsa vztahem individuální povahy, většinou takové změny nepotřebuje. Přesto lze nalézt odlišnosti. Např. při zákonném zmocnění k přenosu některých úkolů v rámci přenesené působnosti z úřadu pověřené obce na jiný úřad by podle Triepela šlo o delegaci (neboť k přenosu dochází na základě zákona), zatímco podle Heinzova konceptu o mandát (neboť zde nevzniká odpovědnostní vztah mezi oběma úřady).<sup>1086</sup> Přes shora naznačené dílčí obtíže lze přitom zřejmě spíše posléze uvedené řešení považovat za plausibilní, neboť snáze překonává problém vztahu mezi normativním a skutečným kompetenčním řádem a odpovídá především chápání kompetencí v první řadě jako úkolů vykonávaných ve veřejném zájmu v uzavřeném sociálním systému.

---

<sup>1086</sup> Heinz, *Delegation und Mandat*, s. 509.

Z dosavadního rozboru vyplývá, že delegace je charakteristická silným prvkem společného plnění úkolů a existencí úzkého odpovědnostního vztahu mezi delegantem a delegátem. Přesto, že delegant plně rezignuje na dosavadní výkon své kompetence a přenáší celý komplex své působnosti na jiný orgán, zachovává si nadále možnost kontroly nad výkonem takto delegované působnosti. Právě v tomto prvku je patrný již na počátku naznačený rozdíl mezi delegací a veřejnoprávní reprezentací. Delegát sice jedná vlastním jménem a na základě vlastní vůle,<sup>1087</sup> podobně jako reprezentant, a současně jedná a rozhoduje v rámci kolektivních vazeb celého ústavního systému dělby úkolů, tedy nikoli pouze ve dvoustranném vztahu mezi delegantem a delegátem. Tato podobnost vedla již Tripela k připodobnění obou vztahů.<sup>1088</sup> Je třeba ovšem upozornit na podstatné odlišnosti. Přesto, že v delegaci nejde o výkon konkrétního pověření, nýbrž o vlastní abstraktně určené jednání druhého subjektu, liší se delegace od reprezentace přesto povahou výchozího subjektu, a tedy i povahou legitimačního vztahu vznikajícího mezi delegantem a delegátáře a mezi reprezentovaným a reprezentujícím. V prvním případě jde totiž o sekundární přenesení působnosti, v rámci něhož je delegantem konkrétní instituce veřejné správy, již byla prvotně tato působnost ústavou svěřena.

---

<sup>1087</sup> Samozřejmě na tomto místě hovoříme o jednání konkrétních orgánů veřejné správy, které představují organizační složky celé veřejnoprávní korporace, ať je jí stát, kraj, obec či jiný subjekt.

<sup>1088</sup> Triepel, *Delegation und Mandat*, s. 27.

Naopak reprezentace je svou povahou odlišným vztahem, neboť tu nedochází k reálnému přenosu kompetencí mezi reprezentovaným a reprezentantem v čase a prostoru. Reprezentant sám ve svém jednání teprve empiricky zpřítomňuje reprezentovanou jednotku. Reprezentace je ve skutečnosti založena na trojstranném vztahu, a to mezi empiricky přítomným lidem (v podobě voličů), abstraktním politickým lidem a reprezentantem. Přitom z ústavního pořádku demokratických států vyplývá, že reprezentant (v případě většího počtu pak každý z nich, nejde-li o kolektivní osobu typu Státní rady v NDR) re-reprezentuje celek politického národa jako abstraktní, empiricky nepřítomné entity (vztahující se rovněž na osoby nezletilé a osoby, které se voleb nezúčastnily). Proces voleb je pouhým způsobem výběru reprezentantů, nikoli aktem jejich pověření na základě mandátního vztahu nebo aktem delegace. Delegace se tu odehrává pouze na transcendentální úrovni, mezi politickým národem jako transcendentální jednotkou a jeho reprezentantem.<sup>1089</sup> Proto také instanční kontrola, která je v empirických delegačních vztazích přítomná, je u takto pojaté abstraktní delegace neuskutečnitelná.

## § 55

V nadnárodní sféře lze proto hovořit o principu delegace kompetencí, ovšem s tím, že příslušným kolektivem, v jehož rámci je rozdělováno plnění úkolů ve společném zájmu, není nadnárodní společenství, ale jednotlivé státy. Orgány společenství jsou v tomto směru pověřeny výkonem kompetencí příslušejících jednotlivým státům a založeným tamními ústavními řády. Smyslem tohoto výkonu je však obecný zájem jednotlivých států. Na povaze delegace na nadnárodní orgány to nic nemění, ty plní z hlediska teorie delegace podobnou roli, jako vnitrostátní orgány. Z tohoto hlediska je Heinzův koncept přesvědčivější než Triepelův, jehož striktní oddělení kompetence od jejího výkonu nedovoluje teoreticky uchopit právě přenosy kompetencí na nadnárodní orgány. Tyto přenosy by totiž nebylo možné kvalifikovat jako klasický mandátní vztah, nejen protože možnost výpovědi mandátu je velmi problematická. Nadnárodní orgán má ve srovnání s mandatářem poměrně široký

---

<sup>1089</sup> Pouze v tomto smyslu lze se Scheunerovým konstatováním, že „reprezentace je řádem delegace od lidu, nikoli bezprostředním rozhodováním lidu.“ (*Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*, s. 161).

prostor vlastního tvůrčího jednání, včetně tvorby právních předpisů (což je v Triepelově konceptu mandátu vyloučeno). Přenos je proveden cestou legislativní, nikoli pouhým podzákoným pověřením. Ovšem stejně tak by nebylo možné použít ani pojem delegace v Triepelově smyslu přenosu celé kompetence, neboť stát si nadále ponechává možnost „stáhnout“ příslušnou oblast zpět na sebe vystoupením z nadnárodního celku. Použití čl. 10a není z tohoto hlediska jednorázovým a nezvratným krokem.

Lépe proto nadnárodní delegaci kompetencí odpovídá zmíněné Heinzovo pojetí, podle něhož je třeba kompetence analyzovat vždy v rámci určitého kolektivu, jemuž přísluší jako celku. Tímto kolektivem není nikdo jiný než právě stát a principem rozdělení kompetencí je potom ústava. Toto pojetí lze dále doplnit tak, že originární ústavodárná činnost má současně povahu originární delegace dalšího výkonu kompetencí ústavodárce na ústavní orgány státu. Ty však nedisponují kompetencemi státu jako takovými, ale pouze jejich výkonem. Pouze originární ústavodárce sám tak v obecné rovině rozhoduje o tom, co je vůbec společným úkolem a co je mimo sféru jednání veřejné moci (např. zakotvením základních svobod). Derivativní ústavodárce, stejně jako jednotlivé orgány státní moci zákonodárné, výkonné a soudní potom rozhodují již jen o jednání uvnitř takto vymezeného kompetenčního řádu. K dispozici jim je tedy rozhodování o tom, který orgán veřejné moci a za jakých podmínek bude kompetence ve prospěch celku vykonávat. Naopak je z pravomoci derivativního ústavodárce jako disponenta na něj delegované kompetence vyloučena změna podstatných náležitostí demokratického státu, včetně ústavní identity jako celku.<sup>1090</sup> Z této perspektivy je pak jakýkoli přenos pravomocí podle čl. 10a z povahy věci pouze transferem výkonu určité kompetence, jejímž výkonem byl již dříve pověřen určitý vnitrostátní orgán. Proto je ovšem logické, že výkon takto „přenesené“ kompetence musí být ku prospěchu původního kolektivního celku, o jehož kompetenci se jedná, tedy státu. Nakonec nás tak problém povahy samotného transferového aktu navrácí k otázce suverenity. Suverénem samozřejmě není disponent „kompetenční kompetencí“, neboť, jak bylo ukázáno, i ten je pouze derivativním ústavodárcem a nemůže rozhodovat o základním vymezení hranic kompetenčního řádu, tedy hranic toho, co vůbec může být upraveno pozitivním právem. Je jím pouze originární ústavodárce ve své kvalitě reprezentanta lidu rozhodujícího o suspenzi předchozího základního normativního systému formujícího kompetenční řád ve společnosti.

---

<sup>1090</sup> Srov. BVerfGE 123, 218.

Proto ovšem nelze přenos (výkonu) kompetencí podle čl. 10a kvalifikovat ani jako přenos suverenity ani snad nějaký přenos její části. Jedná se právě a jen přenos práva na výkon části státní moci na mezinárodní organizaci, tedy výkon některé kompetence založené jakožto oblast působnosti veřejné moci v ústavním systému.

## Seznam použité literatury

Abromeit, Heidrun, *Democracy in Europe: Legitimising Politics in a Non-State Polity*, New York 1998.

Agamben, Giorgio, *Ausnahmezustand*, übersetzt von Ulrich Müller-Scholl, Frankfurt/Main 2004.

Agamben, Giorgio, *Homo sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*. Übersetzt von Hubert Thüring, Frankfurt/Main 2002.

Agamben, Giorgio, *Lebens-Form*. In: Joseph Vogl (Hg.), *Gemeinschaften, Positionen zu einer Philosophie des Politischen*, Frankfurt/Main 1994, s. 251 - 257

Ágh, Attila, *Parliamentarization as a Regionally Specific Way of Democratization in East Central Europe*. In: Ellen Bos, Margareta Mommsen a Silvia von Steinsdorff (Hg.), *Das russische Parlament. Schule der Demokratie?* Opladen 2003, s. 47–70.

Albert, Mathias, *Governance and Democracy in European Systems. On Systems Theory and European Integration*, *Review of International Studies* 28 (2002), s. 293 – 309

Albrow, Martin, *Abschied vom Nationalstaat. Staat und Gesellschaft im globalen Zeitalter*. Übersetzt von Frank Jakubzik, Frankfurt/Main 1998.

Albrow, Martin, *Abschied vom Nationalstaat. Staat und Gesellschaft im globalen Zeitalter*, přel. Frank Jakubzik, Frankfurt/Main 1998

Aleen, John William, *A History of Political Thought in the Sixteenth Century*, London 1977 (reprint),

Alexy, Robert, *Begriff und Geltung des Rechts*, München – Freiburg 1992.

Althusius, Johannes, *Politik*. Übersetzt von Heinrich Janssen, Hg. von Dieter Wyduckel. Berlin 2003.

Andersen, Svein S. a Burns Tom R., *The European Union and the Erosion of Parliamentary Democracy: A Study of Post-Parliamentary Governance*. In: Svein S. Andersen a Kjell A. Eliassen (ed.). *The European Union: How Democratic Is It?*, London 1996, s. 227–252.

Apel, Karl-Otto, *Transformation der Philosophie 2. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft*, Frankfurt/Main 1976.

Arendt, Hannah, *Macht und Gewalt*, München 2000 (česky *O násilí*, Praha 1995)

Arnim, Hans Herbert v., *Gemeinwohl und Gruppeninteressen. Die Durchsetzungsschwäche*



*allgemeiner Interessen in der pluralistischen Demokratie. Ein Beitrag zu verfassungsrechtlichen Grundfragen der Wirtschaftsordnung*, Frankfurt/Main 1977

Arnisaeus, Johannes, *Doctrina politica, in genuinam methodum, quae est Aristotelis reducta*, Francofurti 1606

Austin, John *How to do thing with Words*, Oxford 1961

Axtmann, Roland, *The State of the State. The Model of the Modern State and its Contemporary Transformation*, *International Political Science Review / Revue internationale de science politique* 25 (2004), *The Nation-State and Globalization: Changing Roles and Functions. Les États nations et la globalisation: Roles et fonctions en mutation*, s. 259 – 279

Badura,, Peter, *Staatsrecht*, 3. Aufl., München 2003.

Badura, Peter, *Verfassung und Verfassungsgesetz*. In: Horst Ehmke, Joseph H. Kaiser, Wilhelm A. Kewenig, Karl M. Meessen, Wolfgang Rübner (Hg.), *Festschrift für Ulrich Scheuner zum 70. Geburtstag*, Berlin 1973, s. 19 - 39

Baldus, Manfréd, *Zur Relevanz des Souveränitätsproblems für die Wissenschaft vom öffentlichen Recht*, *Der Staat* 37 (1997), s. 381 – 398

Baldus, Manfred, *Zur Relevanz des Souveränitätsproblems für die Wissenschaft vom öffentlichen Recht*, *Der Staat* 36 (1997)

Banchoff, Thomas; Smith Mitchell P., *Introduction: Conceptualizing Legitimacy in a Contested Polity*. In: Tíž (ed.), *Legitimacy and the European Union*, London 1999.

Baratta, Alessandro, *Natur der Sache und Naturrecht*. In: Arthur Kaufmann, *Die ontologische Begründung des Rechts*, Darmstadt 1965, s. 104–163.

Baratta, Alessandro, *Per una apologia „giusnaturalistica“ del positivismo giuridico*. In: *Il Politico* 31, 3, Pavia 1966, s. 547–558.

Barbey, Günther, *Rechtsübertragung und Delegation. Eine Auseinandersetzung mit der Delegationslehre Heinrich Triepels*, Diss. Münster 1962

Barents, René, *The Autonomy of Community Law*, The Hague 2004.

Barrett, Gavin, *„The king is dead, long live the king“: the recasting by the Treaty of Lisbon of the provisions of the Constitutional Treaty concerning national parliaments*, *European Law Review* 33 (2008), s. 66–84.

Bärsch, Claus-Ekkehard, *Der Staatsbegriff in der neueren deutschen Staatslehre und seine theoretischen Implikationen*, Berlin 1974

Bartelson, Jens, *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge 1995

Bataille, Georges, *La structure psychologique du fascisme*, *La critique sociale*, 11 – 11 (1933/34), znovu otištěno v *Hermes* 1989, 5–6, s. 137–160.

Bataille, Georges, *Svrchovanost*, Praha 2000

Bauer, Jobst-Hubertus, Arnold, Christian, *Auf „Junk“ folgt „Mangold“*. *Europarecht verdrängt deutsches Recht*, *Neue Juristische Wochenschrift* 2006, Heft 1 – 2, s. 6 – 12

Bauer, Wolfram, *Weltrelativismus und Wertbestimmtheit im Kampf um die Weimarer Demokratie. Zum Methodenstreit der Staatsrechtslehre und seiner Bedeutung für die Politologie*, *Vierteljahresschrift für Politikwissenschaft* 16 (1968), s. 209 – 229

Beck, Ulrich; Grande, Edgar, *Das kosmopolitische Europa*, Frankfurt/Main 2004.

Beetham, David; Lord Christopher, *Legitimacy and the European Union*, London – New York 1998.

Behme, Thomas, *Samuel von Pufendorf. Naturrecht und Staat. Eine Analyse und Interpretation seiner Theorie, ihrer Grundlagen und ihrer Probleme*, Göttingen 1995

Behrends, Otto, *Das Problem einer rein etatistischen Rechtsbegründung gestern und heute*, *NJW* 1988, Heft 45

Bellamy, Richard; Castiglione Dario, *Legitimizing the Euro-Polity and its Regime. The Normative Turn in EU-Studies*, *European Journal of Political Theory* 2003/1, s. 7–34.

Bellamy, Richard; Castiglione, Dario, *The Communitarian Ghost in the Cosmopolitan Maschine. Constitutionalism, Democracy and the Reconfiguration of Politics in the New Europe*. In: Richard Bellamy (ed.), *Constitutionalism, Democracy and Sovereign. American and European Perspectives*, Dartmouth 1996

Bellamy, Richard; Castiglione, Dario, *The Nature of Sovereignty in the Political Architecture of Europe*, *Law and Philosophy* 16 (1997), s. 421 – 445

Belling, Vojtěch, *Evropská integrace jako proces technické realizace? Esej o legitimitě, suverenitě a krizi politického rozhodování*, *Politologický časopis* 2008/3, s. 242–256.

Belling, Vojtěch, *Federální model a evropská realita*, *Mezinárodní vztahy* 2006/4, s. 5–18.

Belling, Vojtěch, *Legitimita moci v postmoderní době. Proč potřebuje Evropská unie členské státy?*, Brno 2009

Benjamin, Walter, *Zur Kritik der Gewalt*. In: Týž, *Gesammelte Schriften*, Hg. von Rolf

- Tiedemann a Hermann Schweppenhäuser, Frankfurt/Main 1980, Bd. II/1, s. 179–203.
- Bennoune, Karima, „Sovereignty vs. Suffering“? Re-examining Sovereignty and Human Rights through the Lens of Iraq, *European Journal of International Law* 13 (2002), s. 243 – 262
- Beyme, Klaus von, *Der Gesetzgeber. Der Bundestag als Entscheidungszentrum*, Opladen 1997.
- Beyme, Klaus von, *Die parlamentarische Demokratie. Entstehung und Funktionsweise 1789-1999*, Dritte Auflage. Opladen-Wiesbaden 1999.
- Beyme, Klaus von, *Niedergang der Parlamente. Internationale Politik und nationale Entscheidungsfindung*, *Internationale Politik* 53 (1998), s. 421–430.
- Beyme, Klaus von *Gemeinwohlorientierung und Gemeinwohrrhetorik bei Parteieliten und Interessengruppen*. In: Herfried Münkler, Harald Bluhm (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn II. Rhetoriken und Perspektiven sozial-moralischer Orientierung*, Berlin 2002, s 137 – 156
- Beyme, Klaus von, *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes*, Tübingen 1968.
- Bilfinger, Carl, *Verfassungsrecht als politisches Recht*, *Zeitschrift für Politik* 18 (1928)
- Bix, Brian H. L. A. *Hart and the „open texture“ of Language*, *Law and Philosophy* 10 (1991), s. 51 – 72
- Blumenberg, Hans, *Die Legitimität der Neuzeit*, Frankfurt/Main 1966
- Bluntschli, Johann Caspar, *Deutsche Staatslehre und die heutige Staatenwelt*, Nördlingen 1880
- Bobbio Norberto, *Über den Begriff der Natur der Sache*. In: Arthur Kaufmann (Hg.), *Die ontologische Begründung des Rechts*, Darmstadt 1965, s. 87–103.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Der Verfassungstyp der deutschen konstitutionellen Monarchie im 19. Jahrhundert*. In: Týž, *Moderne deutsche Verfassungsgeschichte (1815–1914)*, 2. Aufl., Königstein/Taunus 1981, s. 146–179.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Die Bedeutung der Unterscheidung von Staat und Gesellschaft im demokratischen Sozialstaat der Gegenwart*. In: Týž, *Recht, Staat, Gesellschaft*, Frankfurt/Main 1976, s. 395–431.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie*, Tübingen 2002.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Lorenz von Stein als Theoretiker der Bewegung von Staat und Gesellschaft zum Sozialstaat*. In: Týž (Hg.), *Staat und Gesellschaft*, Darmstadt 1976, s. 131–171.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Vznik státu jako proces sekularizace* (přel. Veronika Dudková), Občanský institut 2006.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Welchen Weg geht Europa?* In: Týž, *Staat, Nation, Europa. Studien zur Staatslehre, Verfassungstheorie und Rechtsphilosophie*, Frankfurt am Main 2000, s. 68–102.

Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Der Begriff des Politischen als Schlüssel zum staatsrechtlichen Werk Carl Schmitts*. In: Ders., *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Frankfurt/Main 1991, s. 344 – 36

Böckenförde, Ernst-Wolfgang, *Gemeinwohlvorstellungen bei Klassikern der Rechts- und Staatsphilosophie*. In: Herfried Münkler, Karsten Fischer (hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn III. Konkretisierung und Realisierung öffentlicher Interessen*, Berlin 2002, s. 43 – 66

Bodin, Jean, *De re publica libri sex*, Parisiis 1586.

Boehm, Max H., *Das eigenständige Volk*, Berlin 1933

Boehmer, Gustav, *Grundlagen des bürgerlichen Rechtsordnung II/1*, Tübingen 1952

Bogdandy, Armin von, *Europäisches Verfassungsrecht*, Berlin/Heidelberg 2003

Bogdandy, Armin von, *Gubernative Rechtssetzung*, Tübingen 2000

Boghossian, Paul A., *Fear of Knowledge. Against Relativism and Constructivism*, Oxford 2006

Borch, Christian, *Luhmann, Foucault and the Analytics of Power*, *Acta Sociologica* 48 (2005), s. 155 – 167

Bossuet, Jacques Bénigne, *Politique tirée de propres paroles de l'Écritre Sainte*, ed. Jacques le Brun, Genève 1967.

Bourdieu, Pierre, *La force du droit. Éléments pour une sociologie du champ juridique*, *Actes de la recherche en sciences sociales* 64, Paris 1986.

Brauweiler, Heinz, *Berufsstand und Staat. Betrachtungen über eine neuständische Verfassung des Deutschen Staates*, Berlin 1925

Breuer Stefan, *Georg Jellinek und Max Weber. Von der sozialen zur soziologischen Staatslehre*, Baden-Baden 1999.

Breuer, Stefan, *Ordnungen der Ungleichheit – die deutsche Rechte im Widerstreit unrer Idein 1871 - 1945*, Darmstadt 2001

Brosius-Gersdorf, Frauke, *Die doppelte Legitimationsbasis der Europäischen Union*, *Europarecht* 34 (1999), s. 133–169.

Broß, Siegfried, *Verfassungsgericht – Europäischer Gerichtshof – Europäischer Gerichtshof für Kompetenzkonflikte. Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom ausbrechenden Rechtsakt und vom Kooperationsverhältnis*, *Verwaltungsarchiv* 92 (2001), s. 425–440.

Broß, Siegfried, *Das Bundesverfassungsgericht und die Fachgerichte*, *Bayrische Verwaltungsblätter* 131 (2000), s. 513 – 518.

Bruendel, Steffen, *Volksgemeinschaft oder Volksstaat. Die „Ideen von 1914“ und die Neuordnung Deutschlands im Ersten Weltkrieg*, Berlin 2003

Brunner, Otto, *Das „ganze“ Haus und die alteuropäische „ökonomik“*. In: Týž, *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*, 2. Aufl., Göttingen 1968, s. 101 – 127

Bubner, Rüdiger, *Polis und Staat. Grundlinien der politischen Philosophie*, Frankfurt/Main 2002.

Buchstein, Hubertus, *„Gretchenfrage“ ohne klare Antwort – Ernst Fraenkels politikwissenschaftliche Gemeinwohlkonzeption*. In: Herfried Münkler a Harald Bluhm (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn. Zwischen Normativität und Faktizität*, Berlin 2002, s. 217–240.

Buddenberg, Karl Theodor, *Gott und Souverän. Über die Führung des Staates im Zusammenhang rechtlichen und religiösen Denkens*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 23 (1937), s. 257 – 325

Burdeau, Georges, *Traité de Science Politique*, Paris 1952.

Burke, Edmund (Letter to the electors of Bristol), *Burke's Politics*, Ross J. S. Hoffman a Paul Levack (edd.), New York 1949, s. 116.

Carnap, Rudolf, *Scheinprobleme in der Philosophie und andere metaphysikkritische Schriften*, Hamburg 2004

Carré de Malberg, Raymond, *Contribution à la théorie générale de l'État*, II, Paris 1922

Cassirer, Ernst, *Philosophie der Aufklärung*, Hamburg 1997.

Castrucci, Emanuele, *Tra organicismo e „Rechtsidee“: il pensiero giuridico di Erich*

Kaufmann, Milano 1984

Cathrein, Victor, *Recht, Naturrecht und positives Recht*, Freiburg 1909.

Čermák, Vladimír, *Otázka demokracie III. Společnost a stát*, Paha 1997

Chartier, Roger, *Geistesgeschichte oder histoire des mentalités?*. In: *Geschichte Denken. Neubestimmungen und Perspektiven moderner europäischen Geistesgeschichte*, Hg. von Dominik LaCapra, Steven L. Kaplan, Frankfurt/Main 1982, S. 11 – 44

Chayes, Abram; Chayes, Antonia Handler, *The New Sovereignty. Compliance with International Regulatory Agreements*, New York 1998

Choudhry, Sujit, *Citizenship and Federations: Some Preliminary Reflections*. In: Kalypso Nicolaidis a Robert Howse (ed.), *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*, Oxford 2001, 377–402.

Christodoulidis, Emilio, *Law and Reflexive Politics*, Dordrecht 1998

*Codecision and national parliamentary scrutiny*. 17th Report of Session 2008-09. House of Lords. European Union Committee. HL Paper 125.

Cohen, Jean, *Interpreting the Notion of Civil Society*. In: Martin Walzer (ed.), *Towards a Global Civil Society*, Oxford 1995, s. 35 – 41

Coicaud, Jean-Marc, *Légitimité et politique. Contribution a l'étude du droit et de la responsabilité politiques*, Paris 1997.

Colneric, Ninon *Das Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaften als Kompetenzgericht*, Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht 2002, Heft 23, s. 709 – 715.

Constable, Marianne, *Foucault and Walzer. Sovereignty, Strategy and State*, Polity 24 (1991), s. 269 – 293

Constant, Benjamin, *Les Principes de politique* (1815), Etienne Hofmann (ed.), Geneve 1980, s. 49.

Constant, Benjamin, *De la souveraineté du peuple*, Paris 1815

Cotton, James, *James Harrington and Thomas Hobbes*, Journal of History of Ideas 42 (1981), s. 407 – 421

Cottret, Bernard, *Le roi, les lords et les communes. Monarchie mixte et états du royaume en Angleterre (XVIe – XVIIIe siècles)*, Annales. Histoire, Sciences Sociales 41 (1986), s. 127 – 150

- Craig, Paul, *Constitutionalism and the European Union*, European Law Journal 7 (2001)
- Cremer, Hans-Joachim, *Das Demokratieprinzip auf nationaler und europäischer Ebene im Lichte des Maastrich-Urteils des Bundesverfassungsgerichts*, Europarecht 30 (1995), s. 21–45.
- Crouch, Colin, *Post-Democracy*, Oxford 2004.
- Curtin, Deirdre M., *Postnational Democracy: The European Union in Search of a Political Philosophy*, The Hague 1997.
- Dahl, Robert A., *A Preface to Democratic Theory*, Chicago 1963
- Dahrendorf, Ralf, *Democracy and its critics*, New Haven 1989 (česky *Demokracie a její kritici*, Praha 1998)
- Dalton, Russel J., *New Forms of Democracy? Reform and Transformations of Democratic Institutions*. In: Bruce E. Cain et al. (ed.), *Democracy transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*, Oxford 2003, s. 1 – 23
- Daly, James *Sir Robert Filmer and English Political Thought*, Toronto – Buffalo – London 1979
- Därmann, Iris, *Die Maske des Staates. Zum Begriff der Person und zur Theorie des Bildes in Thomas Hobbes' Leviathan* (<http://opus.uni-lueneburg.de/opus/volltexte/2007/14038/>), ISBN 978-3-7705-3949-9), Universität Lüneburg 2006
- Davidson, David, *Truth and Meaning*. In: Jay F. Rosenberg, Charles Travis (edd.), *Readings in the Philosophy of Language*, Englewood Cliffs, s. 450 – 465
- Dayton Kenneth H. F., „*Die Ideen des Staates und der Demokratie. Ein Vergleich „staatlichen verfaßter“ und „nicht staatlich verfaßter“ Gesellschaften*“, *Der Staat* 19 (1980), s. 485–515.
- Degenhart, Frank, *Zwischen Machtstaat und Völkerbund. Erich Kaufmann 1880 – 1972*, Baden-Baden 2008
- Demichel, Francine *Le role de la souveraineté dans les relations internationales contemporaines*. In: *Mélanges offerts a Georges Bourdeau, Le Pouvoir*, Paris 1977, s. 1053 – 1071
- Derrida, Jacques, *Éperons: Les styles de Nietzsche*, Chicago 1979
- Derrida, Jacques, *Gesetzeskraft. Der „mystische Grund“ der Autorität*, Frankfurt/Main 1991
- Derrida, Jacques, *Texty k dekonstrukci*, přel. M. Petříček jr., Bratislava 1993
- Dewey, John, *Austin's Theory of Sovereignty*. In: John Dewey, *Early Essays and The Study of*

*Etics. The Early Works*, Southern Illinois University Press, s. l., 1971, s. 70 – 90

Dieringer, Jürgen, *Nationale Parlamente im Integrationsprozess*. In: Jürgen Dieringer, Andreas Maurer a Enikő Györi (Hg.), *Europäische Entscheidungen kontrollieren. Nationale Parlamente im Ost-West-Vergleich*, Dresden 2005, s. 11–30.

Dietelhoff, Nicole, Steffek, Jens, *Staatlichkeit ohne Staat?*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, Frankfurt/Main 2009, s. 1 – 34

Dreier, Horst, *Hierarchische Verwaltung im demokratischen Staat. Genese, aktuelle Bedeutung und funktionale Grenzen eines Bauprinzips der Exekutive*, Tübingen 1991.

Druláková, Radka, *Legitimita a demokracie EU v zrcadle voleb do Evropského parlamentu (2004) v nových členských státech*. In: Michal Klíma a Jan Bureš (ed.), *Kam kráčíš, Evropská unie? Plzeň 2005*, s. 47–55.

Dufek, Pavel, *Fortress Europe or Pace-Setter? Identity and Values in an Integrating Europe*, *Politologický časopis* 2009/1, s. 44–62.

Duguit, León, *Le Droit social, le Droir individuel et la transformation de l'État*, Paris 1908

Duguit, León, *Souveraineté et Liberté. Lectures tenus à l'Université Columbia (New York) 1920 – 1921*, Paris 1922

Duguit, León, Týž, *Le Droit social, le Droir individuel et la transformation de l'État*, Paris 1908.

Duso, Giuseppe, *Die moderne politische Repräsentation, Entstehung und Krise des Begriffs*, Berlin 2006.

Dworkin Ronald, *A Matter of Principle*, Cambridge 1985.

Eco, Umberto, *A Theory of Semiotics*, Bloomington 1976 (česky *Teorie sémiotiky*, přel. Marek Sedláček, Praha 2009

Ehmke, Horst, *Staat und Gesellschaft als verfassungstheoretisches Problem*. In: Týž, *Beiträge zur Verfassungstheorie und Verfassungspolitik* (hg. von Peter Häberle), Königstein/Taunus 1981, s. 300 – 324

Eichenberger, Kurt, *Die Problematik der parlamentarischen Kontrolle im Verwaltungsstaat*. In: Týž, *Der Staat der Gegenwart*, Basel/Frankfurt 1980, s. 415–433.

Elliot, William Y., *Pragmatic Revolt in Politics*, London – New York 1928



Ellscheid, Günter, *Das Problem von Sein und Sollen in der Philosophie Immanuel Kants*, Köln – Berlin – Bonn – München 1969.

Enders, Christoph, *Offene Staatlichkeit unter Souveränitätsvorbehalt – oder vom Kampf der Rechtsordnungen nach Maastricht*. In Rolf Grawert et. al. (Hg.), *Offene Staatlichkeit*. Festschrift für Ernst-Wolfgang Böckenförde, Berlin 1995, s. 29 – 49

Engi, Lorenz, *Governance – Umriss und Problematik eines staatsrechtlichen Leitbildes*, *Der Staat* 47 (2008), s. 573–587.

Enzmann, Birgitt, *Der demokratische Verfassungsstaat. Zwischen Legitimationskonflikt und Deutungsoffenheit*, Wiesbaden 2009.

Doping, Volker, *Die demokratische Legitimation der dritten Gewalt der europäischen Gemeinschaften*, *Der Staat* 36 (1997), s. 349–380.

Eulau, Heinz H. F., *Depersonalization of the Concept of Sovereignty*, *The Journal of Politics* 4 (1942), s. 9n

Everling, Ulrich, *Überlegungen zur Struktur der Europäischen Union und zum neuen Europa-Artikel des Grundgesetzes*, *Deutsches Verwaltungsblatt* 108 (1993), s. 936–947.

Evropská komise, *Bílá kniha o European Governance*, COM(2001)428final

Fassbender, Bardo, *Sovereignty and Constitutionalism in International Law. Sovereignty in Transition*, Oxford 2003

Fassbender, Bardo, *The United Nations Charter as Constitution of International Community*, *Columbia Journal of Transitional Law* 36 (1998), s. 529 – 619

Fénelon, François, *Essai philosophique sur le gouvernement civile* (1721). In: *Oeuvres complètes*, Bd. 7, Genf 1971.

Fererro, Guglielmo, *Macht*, Bern 1944.

Filip, Jan, *Nález Ústavního soudu k Lisabonské smlouvě z pohledu ústavního práva*, *Časopis pro právní vědu a praxi* 2008/4, s. 305–315.

Fink Udo, *Legalität und Legitimität der Staatsgewalt im Lichte neuerer Entwicklungen im Völkerrecht*, *Deutsche Juristenzeitung* 53 (1997), s. 330–338.

Flitner, Wilhelm, *Europäische Gesittung. Ursprung und Aufbau abendländischer Lebensformen*, Stuttgart 1961

Føllesdal, Andreas a Hix Simon, *Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to*

- Majone and Moravcsik, *Journal of Common Market Studies* 44 (2006), s. 533–562.
- Føllesdal, Andreas, *Legitimacy Theories of the European Union*, Arena Working Papers 04/15, Oslo 2004.
- Folz, Hans P., *Demokratie und Integration. Der Konflikt zwischen Bundesverfassungsgericht und Europäischem Gerichtshof über die Kontrolle der Gemeinschaftskompetenzen*, Heidelberg 1999.
- Forsthoffm Ernst, *Der Dualismus von Rechtsstaat und Socialstaat im Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. In: Studi di onore di Achille Donato Giannini, Milano 1961, s. 567 – 590.
- Forsthoff, Ernst, *Der Staat der Industriegesellschaft. Dargestellt am Beispiel der Bundesrepublik Deutschland*, München 1971.
- Forsthoff, Ernst, *Rechtsstaat im Wandel. Verfassungsrechtliche Abhandlungen 1950 – 1964*, 1. Aufl., Stuttgart 1964.
- Forsthoff, Ernst, *Daseinsvorsorge und die Kommunen*, Stuttgart 1958
- Forsthoff, Ernst, *Der totale Staat*, Hamburg 1933
- Forsthoff, Ernst, *Die Verwaltung als Leistungsträger*, Stuttgart 1938
- Forsythe, David P., *Human Rights and World Politics*, University of Nebraska Press, s. l. 1989
- Foucault, Michel, *Governmentality, Ideology and Consciousness*, 6 (1979), s. 5 – 21
- Foucault, Michel, *Il faut défendre la société*, Cours au collège de France 1975-76, Hautes Etudes, Gallimard, Seuil 1997.
- Foucault, Michel, *Der Wille zum Wissen. Sexualität und Wahrheit 1*, Frankfurt/Main 1977, s. 107 (česky: Dějiny sexuality I. Vůle k vědě, Praha 1999)
- Foucault, Michel, *Die Macht und die Norm*. In: Týž, *Mikrophysik der Macht. Über Strafjustiz, Psychiatrie und Medizin*, Berlin 1976
- Foucault, Michel, *Dispositive der Macht. Über Sexualität, Wissen und Wahrheit*, Berlin 1978
- Foucault, Michel, *Myšlení vnějšku*, Praha 1996
- Foucault, Michel, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*, New York 1980
- Foucault, Michel, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*

(ed. Gordon Collin), New York 1980

Fraenkel Ernst, *Der Pluralismus als Strukturelement der freiheitlich-rechtsstaatlichen Demokratie*. Verhandlungen des 45. Dt. Juristentags II B. Berlin 1965.

Fraenkel Ernst, *Die repräsentative und die plebiszitäre Komponente im demokratischen Verfassungsstaat*. In: Heinz Rausch (Hg.), *Zur Theorie und Geschichte der Repräsentation und der Repräsentativverfassung*, Darmstadt 1965, s. 331–358.

Frank, Manfred, *Co je neostrukturalismus?*, přel. Miroslav Petříček jr., Praha 2000

Franzius, Claudio, *Governance und Regelungsstrukturen*, *Verwaltungsarchiv* 97 (2006), s. 186 – 219

Frazer, Nancy, *Von der Umverteilung zur Anerkennung? Dilemmata der Gerechtigkeit in „postsozialistischer“ Zeit*. In: Táž, *Die halbierte Gerechtigkeit. Schlüsselbegriffe des postindustriellen Sozialstaats*, Frankfurt/Main 2001, s. 23 – 66

Frege, Gottlob, *Begriff und Gegenstand*. In: Týž, *Funktion, Begriff, Bedeutung* (hg. von G. Patzig), s. 192 – 205

Freund, Julien, *Der Begriff der Ordnung*, *Der Staat* 19 (1980), s. 325 – 339

Freyer, Hans, *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie*, Berlin – Leipzig 1930.

Friedrich, Klaus, *Bundesfinanzhof contra Europäischen Gerichtshof. EWG Richtlinien und nationales Recht*, *Recht der Internationalen Wirtschaft – Beilage*, 1985, Heft 10, s. 704 - 796

Friese, H.; Wagner, P., *Survey Article: The Nascent Political Philosophy of the European Polity*, *Journal of Political Philosophy* 10 (2002), s. 342–346.

Frowein, Jochen Abr., *Konstitutionalisierung des Völkerrechts*, *Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht* 39 (2000), s. 427 – 445

Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, *Gesammelte Schriften* Bd. 1, 6. Aufl., Tübingen 1990

Gaus, Daniel, *Legitime politische Herrschaft ohne staatliche Organisation? Joseph H. H. Weilers Rechtfertigung der Legitimität der Europäischen Union*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 107 - 136

Gehlen, Arnold, *Industrielle Gesellschaft und der Staat. Über einige Triebkräfte des politischen Legend der Gegenwart*. In: Týž, *Schriften zur Anthropologie und Soziologie*,

Neuwied am Rhein – Berlin 1963, s. 248–265.

Gehlen, Arnold, *Soziologische Voraussetzungen im gegenwärtigen Staat*. In: Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit. Hg. von Ernst Forsthoff, Darmstadt, 1968, s. 320–331.

Gehlen, Arnold, *Industrielle Gesellschaft und der Staat*. In: Týž, *Schriften zur Anthropologie und Soziologie*, Neuwied am Rhein – Berlin 1963

Gehlen, Arnold, *Soziologische Voraussetzungen im gegenwärtigen Staat*. In: Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit. Hg. von Ernst Forsthoff, Darmstadt, 1968

Geismann, Georg, *Ethik und Herrschaftsordnung. Ein Beitrag zur Legitimation*, Tübingen 1974.

Georgiev Jiří, *Jakou roli přisoudil Konvent EU národním parlamentům?*, EMP 2003/2, s. 3–10.

Georgiev, Jiří, *Lisabonský nále z Karlsruhe: Spolkový ústavní soud určil podmínky a meze přenosu kompetencí na EU*. In: *Evropská inspirace z Karlsruhe*, Jan Kust (ed.), Praha 2009, s. 27 – 48

Gerber, Carl Friedrich Wilhelm von, *Grundzuege des deutschen Staatsrechts*, 3. Aufl., Tauchnitz 1880

Gerhard Leibholz, *Strukturprobleme der modernen Demokratie*, Karlsruhe 1958

Gerhard, Volker, *Vom Willen zur Macht: Anthropologie und Metaphysik der Macht am exemplarischen Fall Friedrich Nietzsches*, Berlin 1996

Geulen Eva, *Giorgio Agamben. Zur Einführung*, Hamburg 2005.

Gierke, Otto von, *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*, Aalen 1958 (reprint)

Gillessen, Günther, *Hugo Preuß. Studien zur Ideen und Verfassungsgeschichte der Weimarer Republik*, Berlin 2000

Goldmann, Kjell, *Transforming the European Nation-State. Dynamics of Internationalization*, London 2001

Goll, Ulrich, Kenntner, Markus, *Brauchen wir ein Europäisches Kompetenzgericht? – Vorschläge zur Sicherung der mitgliedstaatlichen Zuständigkeiten*, EuZW 2002, Heft 4

Goll, Ulrich; Kenntner, Markus, *Brauchen wir ein Europäisches Kompetenzgericht? – Vorschläge zur Sicherung der mitgliedstaatlichen Zuständigkeiten*, Europäische Zeitschrift

für Wirtschaftsrecht 2002, Heft 4, s. 101 – 105.

Grabenwarter, Christoph, *National Constitutional Law Relating to the European Union*. In: Armin von Bogdandy a Jürgen Bast (ed.), *Principles of European Constitutional Law*, Oxford-Portland 2006, s. 95–144.

Grebing, Helga, *Volksrepräsentation und identitäre Demokratie*, Politische Vierteljahresschrift 19 (1972), s. 162–180.

Greimas, Algirdas Julien; Courtes, Joseph, *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, I, Paris 1979

Greven Michael T., *Output-Legitimation. „Der Zweck heiligt die Mittel“ in der Demokratie nicht*. In: Michael Buckmiller a Joachim Pereis (Hg.), *Opposition als Triebkraft der Demokratie. Bilanz und Perspektiven der zweiten Republik*, Hannover 1998, s. 477–491.

Grice, Paul, *Logic and conversation*. In: Peter Cole, Jerry Morgan (ed.), *Syntax and Semantics III. Speech Acts*, New York 1975, s. 41 – 58

Grimm Dieter, *Souveränität – zur aktuellen Leistungsfähigkeit eines rechtlich-politischen Grundbegriffs*. In: Stein Tine, Buchstein Hubertus a Offe Claus (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 304–310.

Grimm, Dieter, *Braucht Europa eine Verfassung?*, Juristenzeitung 1995

Grimm, Dieter, *Das Grundgesetz als Riegel vor einer Verstaatlichung der Europäischen Union. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, Der Staat 49 (2009)

Grimm, Dieter, *Die Zukunft der Verfassung*, Frankfurt/Main 1991, s. 11 – 28

Grimm, Dieter, *Mit einer Aufwertung des Europa-Parlaments ist es nichts getan. Das Demokratiedefizit der EG hat strukturelle Ursachen*, Jahrbuch zur Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft 6 (1992/93)

Grimm, Dieter, *Souveränität. Herkunft und Zukunft eines Schlüsselbegriffs*, Berlin 2009

Grimminger, Michael, *Revolution und Resignation. Sozialphilosophie und die geschichtliche Krise im 20. Jahrhundert bei Max Horkheimer und Hans Freyer*, Berlin 1997.

Guéhenno, Jean-Marie, *Das Ende der Demokratie*, München 1994.

Gusy, Christoph, *Legitimität im demokratischen Pluralismus*, Stuttgart 1987.

Haack, Stefan, *Verlust der Staatlichkeit*, Tübingen 2007.

Häberle, Peter, *„Gemeinwohl“ und „Gemeinsinn“ im national-verfassungsstaatlichen und*

*europarechtlichen Kontext*. In: Herfried Münkler, Klaus Fischer (Hg.)? *Gemeinwohl und Gemeinsinn im Recht. Konkretisierung und Realisierung öffentlicher Interessen*, Berlin 2002, s. 99 – 122.

Häberle, Peter, *Die Verfassungsgebende Gewalt des Volkes im Verfassungsstaat – eine vergleichende Textanalyse*, Archiv des öffentlichen Rechts 112 (1987)

Habermas, Jürgen, *Braucht Europa eine Verfassung?* Die Zeit 2001, 26, s. 7–10.

Habermas, Jürgen, *Diskursethik – Notizen zu einem Begründungsprogramm*. In: Týž, *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main 1983, s. 53–125.

Habermas, Jürgen, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates*, Frankfurt/Main 1992.

Habermas, Jürgen, *Legitimitätsprobleme im Spätkapitalismus*, 2. Aufl., Frankfurt/Main 1973 (česky vydáno jako *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*, Praha 2000).

Habermas, Jürgen, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie? Eine Auseinandersetzung mit Niklas Luhmann*. In: Týž/Niklas Luhmann, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie – Was leistet die Systemforschung*, Frankfurt/Main 1971, s. 142–290.

Habermas, Jürgen, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd. II, 2. Aufl., Frankfurt/Main 1997.

Habermas, Jürgen, *Die postnationale Konstellation und die die Zukunft der Demokratie*. In: Týž, *Die postnationale Konstellation*, 1999

Habermas, Jürgen, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt/Main 1992

Habermas, Jürgen, *Hannah Arendt's Communications Concept of Power*, Social Research 44 (1977), s. 3 – 4

Habermas, Jürgen, *Strukturální proměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*, přel. Alena Bakešová, Josef Velek, Praha 1999

Habermas, Jürgen, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt/Main 1981

Haller, Carl Ludwig von, *Handbuch der allgemeinen Staatskunde*, Winterthur 1808

Halter, Ulrich, *Integration durch Recht*. In: Hans Jürgen Bieling a Monika Lerch (Hg.), *Theorien der europäischen Integration*, 2. Aufl., Wiesbaden 2006, s. 399–423.

Hanf, Dominik, *Le jugement de la Court Constitutionnel fédérale allemande sur la*

*Constitutionnalité du Traité de Maastricht*, RT Deur. 30 (1994), s. 391 – 423

Hanschmann, Felix, *Der Begriff der Homogenität in der Verfassungslehre und Europarechtswissenschaft. Zur These der Notwendigkeit homogener Kollektive unter besonderer Berücksichtigung der „Geschichte“ und „Sprache“*, Heidelberg 2008

Hanschmann, Felix, *Der Begriff der Homogenität in der Verfassungslehre*, Juristenzeitung 1995

Hare, Richard M., *Freedom and Reason*, Oxford 1963.

Hart, H. L. A., *The Concept of Law*, Oxford 1961

Hartley, Trevor C., *Constitutional Problems of the European Union*, Oxford – Portland 1999.

Hasenclever, Andreas et al., *The Future of Sovereignty – Rethinking a Key Concept of International Relations*, Tübingen 1996

Hauriou, Maurice *Souveraineté nationale*, Recueil de législation de Toulouse, deuxième série. VIII (1912)

Hauriou, Maurice, *Précis de droit constitutionnel*, Paris, 2e éd., 1929

Hegel Georg Wilhelm Friedrich, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821), Gesammelte Werke, Bd. 14 (Hg. von Klaus Grotzsch, Elisabeth Weisser-Lohmann), Hamburg 2009.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Wissenschaft der Logik. Lehre vom Sein* (1832), Hg. Hans-Jürgen Gawoll, Hamburg 2008.

Heidegger, Martin, *Logik als die Frage nach dem Wesen der Sprache*, Gesamtausgabe II, Bd. 38, Frankfurt/Main 1996.

Heidegger, Martin, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Gesamtausgabe Bd. 68, Frankfurt/Main 1989

Heidegger, Martin, *Zu Ernst Jünger*, Gesamtausgabe IV, Bd. 90, Frankfurt/Main 2004.

Heidorn, Joachim, *Legitimität und Regierbarkeit. Studien zu den Legitimitätstheorien von Max Weber, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas und der Unregierbarkeitsforschung*, Berlin 1982.

Heins, Volker-Michael, *Jenseits der Legitimation. Zur politischen Theorie der Legitimation des Staates*, Diss. Frankfurt/Main 1988.

Heintzen Markus, *Die Legitimation des Europäischen Parlaments*, Zeitschrift für

europarechtliche Studien 2000/3, s. 377–389.

Heintzen, Markus *Die „Herrschaft“ über die europäischen Gemeinschaftsverträge*, Archiv des öffentlichen Rechts 119 (1994), s. 564 – 589

Heinz, Karl Eckhart, *Delegation und Mandat. Eine rechts- und verfassungstheoretische Untersuchung*, Der Staat 36 (1997)

Held, David, *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Cambridge 1998

Heller, Hermann, *Gesammelte Schriften* (Hg. von Martin Drath, Christoph Müller), Bd. 1 - 3, Leiden 1971.

Heller, Hermann, *Bemerkungen zur staats- und rechtstheoretischen Problematik der Gegenwart*, Archiv des öffentlichen Rechts 16 (1929), s. 321 – 354

Heller, Hermann, *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland. Ein Beitrag zur politischen Geistesgeschichte*, Aalen 1963

Heller, Hermann, *Staatslehre*, Hg. von Gerhart Niemeyer, Leiden 1934

Henke, Wilhelm, *Staatsrecht, Politik und verfassungsgebende Gewalt*, Der Staat 19 (1980).

Henke, Wilhelm, *Staatsrecht, Politik und verfassungsgebende Gewalt*, Der Staat 19 (1980)

Henkin, Louis, *Human Rights and State „Sovereignty“*, Georgia Journal on International and Comparative Law 25 (1995), s. 31 – 45

Hennecke, Hans-Jörg, *Wilhelm Röpke, Ein Leben in der Brandung*, Stuttgart 2005.

Hennis, Wilhelm, *Amtsgedanke und Demokratiebegriff*. In: Týž, Politikwissenschaftliche Abhandlungen, Tübingen 2000, s. 127 – 147

Hennis, Wilhelm, *Legitimität. Zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. In: Peter Graf Kielmannsegg (Hg.), *Legitimationsprobleme politischer Systeme*, Politische Vierteljahresschrift (7) 1976.

Hennis, Wilhelm, *Max Webers Fragestellung*, Tübingen 1986

Hennis, Wilhelm, *Das Problem der Souveränität. Ein Beitrag zur neueren Literaturgeschichte und gegenwärtige Problematik der politischen Wissenschaften*, Tübingen 2003.

Hennis, Wilhelm, *Demokratisierung – Zur Problematik eines Begriffs*, Köln – Opladen 1969

Herbert, Manfred, *Rechtstheorie als Sprachkritik. Zum Einfluss Wittgensteins auf die*



*Rechtstheorie*, Baden-Baden 1995

Herdegen, Matthias, *Informalisierung und Entparlamentarisierung politischer Entscheidungen als Gefährdungen der Verfassung?*, Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer 61 (2003), s. 9 - 36

Héritier, Adrienne, *Composite Democracy in Europe: the Role of Transparency and Access to Information*, *Journal of European Public Policy* 2003/5, s. 814–833.

Herzinger, Richard, *Republik ohne Mitte. Ein politischer Essay*, Berlin 2001

Herzog, Roman, *Stoppt den Europäischen Gerichtshof*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 8. 9. 2008.

Herzog, Roman, Gerken, Lüder, *Europa entmachtet uns und unsere Vertreter*, *Welt am Sonntag* 13. 7. 2007

Hesle, Konrad, *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, 8. Aufl., Karlsruhe 1975.

Hesse, Konrad, *Bemerkungen zur heutigen Problematik und Tragweite der Unterscheidung von Staat und Gesellschaft*. In: *Staat und Gesellschaft*, hg. von Ernst-Wolfgang Böckenförde, Darmstadt 1976

Hirsch, Günther, *Europäischer Gerichtshof und Bundesverfassungsgericht – Kooperation oder Konfrontation?*, *Neue Juristische Wochenschrift* 1996

Hirst, Paul, Thompson, Grahame *Globalisation in Question. The International Economy and the Possibilities of Governance*, 2. edit., Cambridge 1999

Hirst, Paul; Thompson, Grahame, *Globalisation in Question. The International Economy and the Possibilities of Governance*, 2. edit., Cambridge 1999

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, London 1650.

Hobe, Stephan, *Der offene Verfassungsstaat zwischen Souveränität und Interdependenz*, Berlin 1998

Hofmann, Hasso, *Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts*, 4. Aufl., Berlin 2002

Hofmann, Hasso, *Legitimität und Rechtfertigung. Verfassungstheoretische Bemerkungen zu einem Problem der Staatslehre und der Rechtsphilosophie*, Berlin 1977.

Hofmann, Hasso, *Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike*

*bis ins 19. Jahrhundert*, Berlin 1974.

Hofmann, Hasso, *Zur Entstehung, Entwicklung und Krise des Verfassungsbegriffs*. In: *Verfassung im Diskurs der Welt. Liber Amicorum für Peter Häberle*, Hg. von Alexander Blankennagel, Ingolf Pernice, Helmuth Schulze-Fielitz, Tübingen 2004, s. 157 – 172

Hohberger, Stefan, *Vergleich der politischen Theorie und der politischen Systeme des Althusius mit der EU*, Berlin 2008.

Höhn, Reinhard, *Der individualistische Staatsbegriff und die juristische Staatsperson*, Berlin 1935

Höhn, Reinhard, *Die Wandlung im staatsrechtlichen Denken*, Hamburg 1934

Hoke, Rudolf, *Die Reichstaatslehre des Johannes Limnaeus Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Staatsrechtswissenschaft im 17. Jahrhundert*, Aalen 1968

Holbach, Paul Henri Thiery Baron de, *Système de la nature ou des lois du monde physique et du monde moral* (1770), Hildesheim 1966 (reprint).

Homann, Karl, *Rationalität und Demokratie*, Tübingen 1988.

Höreth, Marcus, *Die Selbstautorisierung des Agenten*, Baden-Baden 2008.

Howard, Warrender, *The Political Philosophy of Hobbes – His Theory of Obligation*, Oxford 1957.

Huber, Hans, *Recht, Staat und Gesellschaft*, Bern 1954.

Huber, Ernst Rudolf, *Das deutsche Reich als Wirtschaftsstaat*, Tübingen 1931

Huber, Ernst Rudolf, *Verfassung und Verfassungswirklichkeit bei Carl Schmitt*, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Blätter für deutsche Philosophie* 5 (1930/31), s. 304nn

Huber, Ernst Rudolf, *Wesen und Inhalt der politischen Verfassung*, Hamburg 1935; Týž, *Staatswissenschaft, Zeitschrift für die Gesamte Staatswissenschaft* 95 (1935), s. 1 – 60

Hufeld, Ulrich, *Staatliches Europaverfassungsrecht in Tschechien. Die Grundlagen und der Richterspruch zum Europäischen Haftbefehl*, *Jahrbuch für Ostrecht* 48 (2007), s. 263–278.

Hummel, David, *Anwendungsvorrang von EG-Richtlinien im Zivilrecht. Sinn und Zweck der EuGH-Vorlage des BGH zur Frage der Nutzungsentschädigung im Fall einer Ersatzlieferung an einen Verbraucher*, *EuZW* 2007, Heft 9

Husserl, Edmund, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie I*, *Husserliana* 3, Dordrecht –

Bosten – London 1975 – 2005

Husserl, Edmund, *Logische Untersuchungen*, I – II, Husserliana 18, 19/1, 19/2, 20/1, 20/2, Dordrecht – Bosten – London 1975 – 2005

Isensee, Joseph, *Das Volk als der Grund der Verfassung. Mythos und Relevanz der Lehre von der verfassungsgebenden Gewalt des Volkes*, Opladen 1995.

Isensee, Joseph, *Der Dualismus von Staat und Gesellschaft*. In: Ernst-Wolfgang Böckenförde (Hg.), *Staat und Gesellschaft*, Darmstadt 1976, s. 317–329.

Isensee, Joseph, *Europa der Nationen oder europäische Nation. Von Grund und Ziel kontinentaler Organisation*. Sonderdruck aus *Staatsrecht und Politik*. Festschrift für Roman Herzog zum 75. Geburtstag. Hg. von M. Herdegen, H. J. Klein, H.-J. Papier a R. Scholz. München 2009, s. 131–153, zde s. 134.

Isensee, Joseph, *Grundrechte und Demokratie. Die polare Legitimation im grundgesetzlichen Gemeinwesen*, *Der Staat* 20 (1981), s. 161–176.

Isensee, Joseph, *Integrationsziel Europastaat?* In: Ole Due, Marcus Lutter a Jürgen Schwarze (Hg.), *Festschrift für Ulrich Everling*, Bd. 1, Baden-Baden 1997, s. 567–592.

Isensee, Joseph, *Staat und Verfassung*. In: Týž/Paul Kirchhof, *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. I, Heidelberg 1987, s. 591 – 661

Isensee, Joseph, *Vorrang des Europarechts und deutsche Verfassungsvorbehalte – offener Dissens*. In: *Verfassungsstaatlichkeit 1997* (Festschrift für Klaus Stern zum 65. Geburtstag), s. 1239 – 1268.

Jackson, Robert H., *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge 1990

Jahn, Joachim, *Europarichter überziehen ihre Kompetenzen*, *Neue Juristische Wochenschrift* 2008

Jaume, Lucien, *Hobbes et l'état représentatif moderne*, Paris 1986.

Jaume, Lucien, *La liberté et le loi. Les originies philosophiques du libéralisme*, Paris 2000, s. 53.

Jellinek, Georg, *Verfassungsänderung und Verfassungswandlung* (1906), Nachdruck Goldbach 1995.

Jellinek, Georg, *Allgemeine Staatslehre*, 3. Aufl., Berlin 1914

- Jellinek, Georg, *Die rechtliche Natur der Staatsverträge*, Wien 1880
- Jennings, Ivor, *Cabinet Government*, 3. edit., Cambridge 1959
- Jerusalem, Franz W., *Der Staat*, Tübingen 1935
- Joerges, Christian, 'Good Governance' Through Comitology? In: Christian Joerges a Ellen Vos (ed.), *EU Committees: Social Regulation, Law and Politics*, Oxford 1999, s. 311–338.
- Jörge Dirk, *Auf dem Weg in die Postdemokratie*, *Leviathan* 33 (2005), s. 482–491.
- Jouvenel, Bertrand de, *De la souveraineté. A la recherche du bien public*, Paris 1955.
- Jünger Ernst, *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*, Hamburg 1932.
- Kaiser, Joseph, *Staat*. In: *Evangelisches Staatslexikon*, hg. von Roman Herzog, Bd. 2., 3. Aufl., 1987, s. 3303n
- Kammler, Clemens, *Michel Foucault. Eine kritische Analyse seines Werks*, Bonn 1986
- Kant, Immanuel, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Frankfurt am Main 1977 (Immanuel Kant, *Werke in zwölf Bänden*, Band 7) (česky vydáno jako *Základy metafyziky mravů*, Praha 1990).
- Kant, Immanuel, *Kritik der reinen Vernunft*, s. 50nn (česky vydáno jako *Kritika čistého rozumu*, Praha 2001).
- Kant, Immanuel, *Über den Gemeinspruch. Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*, Hg. W. Weisschedel, Frankfurt/Main 1974 (česky vydáno pod názvem *K věčnému míru. O obecném rčení. Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*, přel. K. Novotný a P. Stehlíková, Praha 1999).
- Kantorowicz, Ernst H., *Die zwei Körper des Königs. Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters*, přel. W. Theimer, München 1994
- Katz, Jerrold, *Linguistic Philosophy*, London 1972
- Kaufmann, Arthur, *Analogie und „Natur der Sache“*. *Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Typus*, 2. Aufl., Heidelberg 1982.
- Kaufmann, Arthur, *Die Naturrechtsrenaissance der ersten Nachkriegsjahre – und was daraus geworden ist*. In: Týž, *Über Gerechtigkeit. Dreißig Kapitel praxisorientierter Rechtssoziologie*, Köln 1993, s. 221–244.
- Kaufmann, Arthur, *Rechtsphilosophie*, 2. Aufl., München 1997.

Kaufmann, Erich, *Über den Begriff des Organismus in der Staatslehre des 19. Jahrhunderts*, 1908

Kaufmann, Erich, *Über die Konservative Partei und ihre Geschichte*. In: Ders., *Gesammelte Schriften*, Hg. von A. H. Scherpenberg, W. Strauß, E. Kardt, E. A. Frhr. von der Heydte, H. Mosler, K. J. Partsch, III. Rechtsidee und Recht, Göttingen 1960

Keating, Michael, *Plurinational Democracy. Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era*, Oxford 2001

Kelsen, Hans, *Das Problem des Parlamentarismus*, Wien 1926.

Kelsen, Hans *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, Tübingen 1920

Kelsen, Hans, *Der Staat als Integration. Eine prinzipielle Auseinandersetzung*, Wien 1930

Kelsen, Hans *Der Wandel des Souveränitätsbegriffes*. In: *Volkssouveränität und Staatssouveränität*, Hg. von Hanns Kurz, Darmstadt 1970, s. 164 – 178

Kelsen, Hans, *Reine Rechtslehre*, 2. Aufl., 1960

Keohane, Robert O.; Hoffmann Stanley, *Conclusions: Community politics and institutional change*. In: William Wallace (ed.), *The Dynamics of European Integration*. London – New York 1990, s. 276–300.

Kerstens, Jens, *Georg Jellinek und die klassische Staatslehre*, Tübingen 2000.

Kersting, Wolfgang, *Die politische Philosophie des Gesellschaftsvertrages*, Darmstadt 1996.

Kersting, Wolfgang, *Kritik der Gleichheit. Über die Grenzen der Gerechtigkeit und der Moral*, Weilerswist 2002.

Khusal Murkens, Jo Eric, *Identity Trumps Integration. The Lisbon Treaty in the German Federal Constitutional Court*, *Der Staat* 49 (2009), s. 517 – 534

Kielmannsegg, Peter Graf, „*Wie tragfähig sind Europas Fundamente?*“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 17. 2. 1995.

Kielmannsegg, Peter Graf, *Das Experiment der Freiheit, Zur gegenwärtigen Lage des demokratischen Verfassungsstaats*, Stuttgart 1986.

Kielmannsegg, Peter Graf, *Legitimität als analytische Kategorie*, *Politische Vierteljahresschrift* 12 (1971), s. 367–401.

Kirchheimer, Otto, *Remarques sur la theorie de la souveraineté nationale en Allemagne et en*

France, Archives de philosophie du droit et de la sociologie juridique, 1934

Kirchhof Paul, *Deutsches Verfassungsrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht*, Europarecht 1991, Beiheft 1.

Kirchhof, Paul, *Demokratie ohne parlamentarische Gesetzgebung?*, Neue Juristische Wochenschrift 2001

Kirchhof, Paul, *Die Aufgaben des Bundesverfassungsgerichts in Zeiten des Umbruchs*, Neue Juristische Wochenschrift 1996, Heft 23

Kirsch, Martin, *Monarch und Parlament im 19. Jahrhundert. Der monarchische Konstitutionalismus als europäischer Verfassungstyp – Frankreich im Vergleich*, Göttingen 1999

Koellreutter, Otto, *Integrationslehre und Reichsreform*, Tübingen 1927

Koellreutter, Otto, *Volk und Staat in der Verfassungskrise*, Berlin 1933

Kohler-Koch, Beate, Ulbert Cornelia, *Internationalisierung, Globalisierung und Entstaatlichung*. In: Rolf H. Hasse (Hg.), *Nationalstaat im Spagat: Zwischen Suprastaatlichkeit und Subsidiarität*, Stuttgart 1997, s. 53–88.

Kokott, Juliane, *Der Begriff „politisch“ im Normenzusammenhang nationalen und internationalen Rechts*, Zeitschrift für ausländisches Recht und Völkerrecht 49 (1992), s. 603 – 650

Kokott, Juliane, *Die Staatsrechtslehre und die Veränderung ihres Gegenstandes: Konsequenzen von Europäisierung und Internationalisierung*. In: Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer 63 (2004), s. 7 – 40

Komárek, Jan, *„Velký hybatel“ Evropský soudní dvůr a hledání vnitřního souladu právního řádu Společenství*, Právník 2006, s. 497 – 531

Korioth, Stefan, *Die Staatszweckslehre Georg Jellineks*. In: Stanley L. Paulson, Martin Schulte (Hg.), *Georg Jellinek: Beiträge zu Leben und Werk*, Tübingen 2000, s. 117 – 132

Korioth, Stefan, *Europäische und nationale Identität. Integration durch Verfassungsrecht?*, Veröffentlichungen der Vereinigung der deutschen Staatsrechtslehrer 62 (2003)

Koselleck, Reinhard, *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*, Frankfurt/Main 2010

Koselleck, Reinhard, *Staat und Souveränität. Vorbemerkung*. In: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Bd. 6,

1990

Köttgen, Arnold, *Nation und Staat*, Blätter für deutsche Philosophie 5 (1933), s. 190 – 220

Krabbe, Hugo, *Die Lehre von der Rechtssouveränität*, Groningen 1906

Krabbe, Hugo, *The Modern Idea of State*, New York 1927

Kraft-Fuchs Margit, *Prinzipielle Bemerkungen zu Carl Schmitts Verfassungslehre*, Zeitschrift für öffentliches Recht 9 (1930), s. 511–541.

Krasner, Stephen, *Abiding Sovereignty*, International Political Science Review / Revue internationale de science politique, 22 (2001), No. 3, Transformation of International Relations: Between Change and Continuity. Transformations des relations internationales: entre rupture et continuité, s. 229 – 251

Krasner, Stephen, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton, 2000

Krbek, Ivo, *Repräsentation nach der Doktrin der Volkssouveränität*. In: Festschrift für Gerhard Leibholz. Bd. 2, Staats- und Verfassungsrecht, Bd. II, Tübingen 1966, s. 69–89.

Kriele Martin, *Einführung in die Staatslehre. Die geschichtlichen Legitimationsgrundlagen des demokratischen Verfassungsstaates*, 4. Aufl., Stuttgart 1990, Opladen.

Krüger, Herbert, *Allgemeine Staatslehre*, Stuttgart 1964.

Krüger, Herbert, *Die Stellung der Interessenverbände in der Verfassungswirklichkeit*, Neue Juristische Wochenschrift 1956, s. 1217 – 1221.

Krüger, Herbert, *Von der Notwendigkeit einer freien und auf lange Sicht angelegten Zusammenarbeit zwischen Staat und Wirtschaft*, Münster 1966

La Torre, Massimo, *Legal Pluralism as an Evolutionary Achievement of Community Law*, Ratio Juris 12 (1999), s. 182 - 195

Lake, David A., *The New Sovereignty in International Relations*, International Studies Review 5 (2003), s. 303 – 223

Lange, Dirk, Himmelmann Gerhard, *Demokratiebewusstsein: Interdisziplinäre Annäherungen an ein zentrales Thema der politischen Bildung*, Wiesbaden 2007.

Lorenz, Karl, *Richtiges Recht. Grundzüge einer Rechtsethik*, München 1979.

Larenz, Karl, *Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart*, 2. Aufl., Berlin 1935

Larenz, Karl, *Zur Logik des konkreten Begriffs*, Deutsche Rechtswissenschaft 5 (1940), s. 279

Laski, Harold J., *The Foundations of Sovereignty and Other Essays*, New York 1921

Laski, Harold, *Grammar of Politics*, London 1925

Latour, Bruno, *Ramses II est-il mort de la tuberculose?*, La Recherche, Mars 1998

Lassen, Frank Beck, „*Methaphorically Speaking*“ – *Begriffsgeschichte and Hans Blumenberg's Methaphorologie*. In Riccardo Pozzo, Marco Sgarbi (Hg.), *Eine Typologie der Formen der Begriffsgeschichte*, Hamburg 2010, s. 53 – 70

Laun, Rudolf, *Recht und Sittlichkeit*, 3. Aufl., Berlin 1935.

Le Van Baumer, Franklin, *Christopher St. Germain. The Political Lawyer*, *The American Historical Review* 41 (1937), s. 631 – 561

Leffort, Claude, *Democracy and Political Theory*, Cambridge 1988

Lehning Percy, *Pluralism, Contractarianism and Europe*. In: Percy Lehning a Albert Weale (ed.), *Citizenship, Democracy and Justice in the New Europe*, London 1997, s. 107–124.

Leibholz Gerhard, *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie im 20. Jahrhundert*. 2. Aufl., Berlin 1960.

Leibholz, Gerhard, *Parteienstaat und repräsentative Demokratie. Eine Betrachtung zu Art. 21 und 38 des Bonner Grundgesetzes*, *Deutsches Verwaltungsblatt* 66 (1961), s. 1–8.

Leibholz, Gerhard, *Repräsentativer Parlamentarismus und parteienstaatliche Demokratie*. In: Kurt Kluxen (hg.), *Parlamentarismus*, 5. Aufl., Königstein 1980, s. 349 – 360

Lejnem, Jo, *Die Positionen und Erwartungen des Europäischen Parlaments zur Regierungskonferenz*, *Integration* 2000, 82.

Lepsius, M. Rainer, „*Ethnos*“ und „*Demos*“. *Zur Anwendung zweier Kategorien von Emerich Francis auf das nationale Selbstverständnis der Bundesrepublik und auf die Europäische Einigung*, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1986, s. 751–759.

Lepsius, M. Rainer, *Nationalstaat oder Nationalitätenstaat als Modell für die Weiterentwicklung der Europäischen Gemeinschaft*. In: Rudolf Wildenmann (Hg.), *Staatswerdung Europas?*, Baden-Baden 1991, s. 19–40.

Lepsius, Martin R., *Die Europäische Union. Ökonomisch-politische Integration und kulturell Pluralität*. In: Reinhold Vielhoff, Rien T. Seggers (ed.), *Kultur – Identität – Europa*, 1999, s. 201 - 222



Lethen, Helmut, *Anleitung zur Schlaflosigkeit. Über den Formzwang in der politischen Anthropologie von Helmuth Plessner und Arnold Gehlen*. In: Joachim Fischer, Hans Joas (Hg.), *Kunst, Macht und Institution. Studien zur Philosophischen Anthropologie, soziologischen Theorie und Kulturosoziologie der Moderne*, Berlin 2003

Libertson, Joseph, *Bataille and Communication: From Heterogenity to Continuity*, *Modern Language Notes* 89 (1974), Nr. 4, s. 669–698.

Limnaeus, Johannes, *Dissertatio apologetica de statu imperii Romano-Germanici*, Onolzbach (Ansbach) 1643

Lipsek, Seymour Martin, *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*, *American Political Science Review* 53, s. 69–105.

Llanque, Markus, *Die Theorie politischer Einheitsbildung in Weimar und die Logik von Einheit und Vielheit (Rudolf Smend, Carl Schmitt, Hermann Heller)*. In: *Metamorphosen des Politischen. Grundfragen politischer Einheitsbildung seit den 20er Jahren*, Andreas Göbel, Dirk van Laak, Ingeborg Villinger (Hg.), Berlin 1995, s. 157 – 176

Lord, Christopher; Magette Paul, *E pluribus unum? Creative Disagreement about Legitimacy in the EU*, *Journal of Common Market Studies* 2004/1, s. 183–202.

Lorenzen, Paul, *Methodisches Denken*, Frankfurt/Main 1968

Love, Nancy S., *Foucault & Habermas on Discourse & Democracy*, *Polity* 22 (1989), s. 269 – 293

Luhmann, Niklas, *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied/Rhein – Berlin 1969.

Luhmann, Niklas, *Politik der Gesellschaft*, Hg. von André Kieserling, Frankfurt/Main 2000, s. 122nn.

Luhmann, Niklas, *Rechtssoziologie*, Rheinbek bei Hamburg 1972.

Luhmann, Niklas, *Soziologie des politischen Systems*. In: Týž, *Soziologische Aufklärung – Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*, Köln – Opladen 1970, s. 154–177.

Lyotard, Francois, *Der Widerstreit*, 2. Aufl., München 1989.

Lyotard, François, *Memorandum über die Legitimität*. In: Peter Engelmann (Hg.), *Postmoderne und Dekonstruktion*, Stuttgart 1997, s. 54–75.

MacCormick, Neil *Das Maastricht-Urteil: Souveränität heute?*, *Juristenzeitung* 1995, s. 797 – 800

MacCormick, Neil, *Democracy, Subsidiarity, and Citizenship in the 'European Commonwealth*, *Law and Philosophy* 16 (1997), s. 331 – 356

MacCormick, Neil, *H. L. A. Hart*, London 1981

MacCormick, Neil, *Questioning Sovereignty*, Oxford 1999

MacCormick, Neil, *Sovereignty, Democracy and Subsidiarity*. In: Bellamy, Bufacchi and Castiglione (ed.), *Democracy and Constitutional Culture in the Union of Europe*, s. 98 – 100

Mahlmann Matthias, *Gründungsmythos und Autonomie. Aspekte der Souveränität*, In: Tine Stein, Hubertus Buchstein a Claus Offe (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007, s. 270–279.

Maihofer, Werner, *Die Natur der Sache*, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 44 (1958), s. 145–174.

Majone, Giandomenico, *Europe's „Democratic Deficit“*, *European Law Journal* 1998, s. 5–28.

Manina, Bernard, *Principes du gouvernement représentatif*, Paris 1995.

March, J. G., Olsen, J. P., *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, New York 1989

Marsilius z Padovy, *Defensor Pacis*, I, 12, §§ 1, 3, 8.

Maulin, Éric, *La théorie de l'État de Carré de Malberg*, Paris 2003

Maus, Ingeborg, *Naturrecht, Menschenrecht und politische Gerechtigkeit*. In: *Naturrecht, Menschenrecht und politische Gerechtigkeit*, Hg. Werner Goldschmidt a Lothar Zechlin, *Dialektik* 1994/1, s. 9–18.

Mayer, Franz C, *Wer soll Hüter der europäischen Verfassung sein?* Walter Hallstein-Institut für Europäisches Verfassungsrecht Paper 20/04, [www.whi-berlin.de/hueter.htm](http://www.whi-berlin.de/hueter.htm).

Mayer, Franz C., *Kompetenzüberschreitung und Letztentscheidung. Das Maastricht-Urteil des Bundesverfassungsgerichts und die Letztentscheidung über Ultra-Vires-Akte im Mehrebenensystem. Eine rechtsvergleichende Betrachtung von Konflikten zwischen Gerichten am Beispiel der Gerichte von EU und USA*, Baden-Baden 2000.

Mehring, Reinhard, *Pathetisches Denken. Carl Schmitts Denkweg am Leitfaden Hegels: Katholische Grundstellung und antimarxistische Hegelstrategie*, Berlin 1989

Meier, Hans, *Repräsentation und Demokratie*. In: Horst Dreier (Hg.), *Rechts- und staatstheoretische Schlüsselbegriffe: Legitimität – Repräsentation – Freiheit*, Berlin 2005.

Meier, Christian, *Die Entstehung des Begriffes „Demokratie“*. Vier Prolegomena zu einer historischen Theorie, Frankfurt/Main 1970

Meinecke, Friedrich, *Weltbürgertum und Nationalstaat*, München 1908

Meisterhans, Nadja, *Eine weltbürgerliche Verfassung für die Weltgesellschaft?. Zur herrschaftsbegründenden Konstitutionalisierung von Menschenrechten*, Diss. Bremen 2005

Mellein Christine, *Subsidiaritätskontrolle durch nationale Parlamente*, Freiburg 2007.

Merlau-Ponty, Maurice, *Le Visible et l'Invisible*, Paris 1964, s. 167 (česky *Viditelné a neviditelné*, Praha 2004

Meyer Georg a Anschütz Gerhard, *Lehrbuch des deutschen Staatsrechts*, München 1919.

Meyer, Ahlrich, *Mechanische und organische Metaphorik politischer Philosophie*, Archiv für Begriffsgeschichte 13 (1969), s. 128 – 199

Mlsna, Petr, *Reflexe komunitárního práva v ústavách středoevropských států*, Časopis pro právní vědu a praxi 1/2008, s. 22 – 30

Mlsna, Petr; Kněžínek, Jan, *Mezinárodní smlouvy v českém právu. Teoretická východiska, sjednávání, schvalování, ratifikace, vyhlásování a aplikace*, Praha 2009

Moeller, Hauke, *Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes und die Schranken der Verfassungsrevision Eine Untersuchung zu Art. 79 Abs. 3 GG und zur verfassungsgebenden Gewalt nach dem Grundgesetz*, Diss. Hamburg 2004.

Mohl, Robert von, *Politische Schriften*, Hg. von Klaus von Beyme, Berlin 1966

Möllers, Christoph, *Der vermisste Leviathan. Staatstheorie in der Bundesrepublik*, Frankfurt/Main 2008

Möllers, Christoph, *Globalisierte Jurisprudenz. Einflüsse relativierter Nationalstaatlichkeit auf das Konzept des Rechts und die Funktion seiner Theorie*. In: Michael Anderheiden (hg.), *Globalisierung als Problem von Gerechtigkeit und Steuerungsfähigkeit des Rechts*, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft 79, Stuttgart 2001, s. 41 - 60

Moravsik, Andrew, *In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union*, Journal of Common Market Studies 40 (2002), s. 603–624.

Müller, Gabriele, *Staat und Geschichte im System der Rechtsphilosophie Hegels*, Der Staat 20 (1981), s. 325–348.

Müller Karel B., *Jaký typ legitimacy pro Evropskou unii?*, Politologická revue 2006/1, s. 60–72.

Müller, Hafale, *Staatlichkeit ohne Staat – ein Irrtum aus der europäischen Provinz? Limitierende Bedingungen von Global Governance in einer fragmentierten Welt*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, S. 220 – 258

Müller, Jan-Werner, *Another Country. German Intellectuals, Unification and National Identity*, New Haven – London 2000

Münkler, Herfried, *Metaphern im Dienste der Politik*, Frankfurter Allgemeine Zeitung 10. 5. 2005

Murswiek, Dieter, *Die verfassungsgebende Gewalt nach dem Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1978

Nauck, Wolfgang, *Die Folgen der Reinen Rechtslehre für das Verhältnis von Recht und Politik*. In: *Recht und Politik. Jahrestagung der Internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie*, Wiesbaden 2004, S. 37 - 49

Nettesheim, Martin, *Ausbildung und Fortbildung des europäischen Rechts im Lichte des Gemeinschaftsrechts*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 119 (1994), S. 261 – 293

Nettesheim, Martin, *Die konsoziative Föderation von EU und Mitgliedsstaaten*, *Zeitschrift für europarechtliche Studien* 2002/4

Nettesheim, Martin, *Von der Verhandlungsdiplomatie zur internationalen Verfassungsordnung: Überlegungen zum Entwicklungsstand des internationalen Wirtschaftsrechts*, *Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie* 19 (2000), S. 205 – 208

Neumann, Volker, *Der Staat im Bürgerkrieg. Kontinuität und Wandlung des Staatsbegriffs in der politischen Theorie Carl Schmitts*, Frankfurt/Main 1980.

Newman, Saul, *The Place of Power in Political Discourse*, *International Political Science Review/Revue internationale de science politique* 25 (2004), S. 139 – 157

Neyer, Jürgen, *Postnationale politische Herrschaft. Verrechtlichung und Vergesellschaftung jenseits des Staates*, Baden-Baden 2004

Nida-Rümelin, Julian, *Zur Philosophie der Demokratie. Arrow-Theorem, Liberalität strukturelle Normen*, *Analyse und Kritik. Zeitschrift für Sozialtheorie* 13 (1991), 184–203.

Nietzsche, Friedrich, *Zur Geschichte der Moral*. In: Týž, *Werke*, hg. von Karl Schlechta, Bd. 2, Frankfurt/Main 1966

Nöth, Wilfried, *Handbuch der Semiotik*, 2. Aufl., Stuttgart – Weimar 2000

Nullmeier, Frank, *Formen der Staatlichkeit: Zur Analytik politischer Einheiten*. In: Nicole Dietelhoff, Nicole; Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 35 – 54

O'Neill, Michael, *The Politics of European Integration*, London 1996.

Oeter, Stefan, *Regieren im 21. Jahrhundert: Staatlichkeit und internationales System*. In: Stefanie Weiss, Joscha Schmierer (Hg.), *Prekäre Staatlichkeit und internationale Ordnung*, Wiesbaden 2007, s. 70 – 84

Offe, Claus, „Homogeneity“ and Constitutional Democracy. *Coping With Identify Conflicts Through Group Rights*, *Journal of Political Philosophy* 6 (1998)

Offe, Claus, *Wessen Wohl ist das Gemeinwohl?* In: Herfried Münkler, Karsten Fischer (Hg.), *Gemeinwohl und Gemeinsinn II. Rhetoriken und Perspektiven sozial-moralischer Orientierung*, Berlin 2002, s. 54 – 76, zvl. s. 65nn

Olsen, Johan P., *Europeanization and Nation-State Dynamics*. In: Severker Gustavsson a Leif Lewin, *The Future of the Nation-State. Essays on Cultural Pluralism and Political Integration*, London 1996, s. 245–285.

Ooyen, Robert Christian van, *Der Staat der Moderne. Hans Kelsens Pluralismustheorie*, Berlin 2003

Ooyen, Robert Christian van, *Die Staatstheorie des Bundesverfassungsgerichts und Europa. Von Solange über Maastricht zu Lissabon*, 3. Aufl., Nomos 2010

Palonen, Kari, *The struggle with tie: a conceptual history of „politics“ as an Activity*, Hamburg 2006

Pateman, Carole, *The Problem of Political Obligation. A Critical Analysis of Liberal Theory*, Chichester 1979.

Pernice, Ingolf, *Carl Schmitt, Rudolf Smend und die europäische Integration*, *Archiv des öffentlichen Rechts* 120 (1995), s. 100 – 120

Peters, Anne, *Elemente einer Theorie der Verfassung Europas*, Berlin 2001.

Pfordten, Dietmar von der, *Politik und Recht als Repräsentation*. In: *Recht und Politik. Jahrestagung der Internationalen Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie*, Wiesbaden 2004, s. 51 – 74

Pindarus, *Carmina cum fragmentis*, Bruno Snell (ed.), Lipsiae 1955.

Piret, Ehin *Competing Models of EU Legitimacy: the Test of Popular Expectations*, *Journal of*

Common Market Studies 2008/3, s. 619–640.

Pitkin, Hanna, *The Concept of Representation*, Berkeley – Los Angeles 1967.

Plessner, Helmuth, *Macht und menschliche Natur*, Frankfurt/Main 1981

Pocock, J. G. A., *The History of Political Thought: A Methodological Enquiry*. In: Philosophy, Politics and Society, Peter Laslett, W. G. Runciman (ed.), Oxford 1962, s. 183 – 202

Polin, Raymonde, *Analyse philosophique de l'idée de légitimité*. In: L'idée de légitimité, Institut international de philosophie politique, Paris 1967.

Popitz, Heinrich, *Phänomene der Macht*, Tübingen 1992

Popper, Karl, *The Open Society and Its Enemies*, 4. vyd., London 1962 (česky *Otevřená společnost a její nepřátelé*, přel. Jana Odehnalová, Miloš Calda, Praha 1994)

Porsche-Ludwig, Markus, *Die Abgrenzung der sozialen Normen von den Rechtsnormen und ihre Relevanz für das Verhältnis von Recht(swissenschaft) und Politik(wissenschaft)*, Baden-Baden 2007

Preis, Ulrich, *Verbot der Altersdiskriminierung als Gemeinschaftsgrundrecht – der Fall „Mangold“ und die Folgen*, NZA 2006, Heft 8, s. 401 – 410

Preuß, Hugo, *Die Sozialdemokratie und der Parlamentarismus*, s. I. 1891.

Preuß, Hugo, *Das deutsche Volk und die Politik*, Jena 1915

Preuß, Hugo, *Denkschrift zum Entwurf des allgemeinen Teils der Reichsverfassung vom 3. Januar 1919*. In: Týž., Staat, Recht und Freiheit. Aus 40 Jahren deutscher Politik und Geschichte, Tübingen 1926

Preuß, Hugo, *Die Sozialdemokratie und der Parlamentarismus*, Berlin 1891

Preuß, Hugo, *Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. Versuch einer deutschen Staatskonstruktion auf Grundlage der Genossenschaftstheorie*, Berlin 1889

Preuss, Ulrich K., *Souveränität – Zwischenbemerkungen zu einem Schlüsselbegriff des Politischen*. In: Stein Tine, Buchstein Hubertus a Offe Claus (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*

Přibáň, Jiří, *Legimitita práva, intimita a „infikce“*, Sociologický časopis 33 (1997), s. 145–156.

Přibáň, Jiří, *Multiple Sovereignty: On Europe's Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference*, Ratio Juris 23 (2010), s. 41 – 64

- Příbáň, Jiří, *Právní symbolismus. O právu, času a evropské identitě*, Praha 2007
- Pufendorf Samuel A., *De jure naturae et gentium* (1672) (Ed. Frank Böhling), Berlin 1998.
- Puntscher Riekman Sonja, *Die kommissarische Neuordnung Europas: das Dispositiv der Integration*, Wien – New York 1998.
- Putnam, Hilary, *Repräsentation und Realität*, přel. Joachim Schulte, Frankfurt/Main 1999
- Quaritsch, Helmut, *Staat und Souveränität*, Bd. I, Frankfurt/Main 1970.
- Quaritsch, Helmut, *Souveränität. Entstehung und Entwicklung des Begriffs in Frankreich und Deutschland vom 13. Jh. bis 1806*, Berlin 1986
- Quaritsch, Helmut, *Staat und Souveränität I. Die Grundlagen*, Frankfurt/Main 1970
- Quine, Willard Van Orman, *The Formalization of Logic*, Harvard 1943
- Quine, Willard Van Orman, *Two Dogmas of Empiricism*, *The Philosophical Review* 60 (1951), s. 20 – 43
- Radbruch Gustav, *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, *Süddeutsche Juristenzeitung* 1946, s. 103–105.
- Rawls John, *A Theory of Justice*, rev. ed., Oxford 1999.
- Reinhold Zippelius, *Legitimation durch Verfahren?* In: *Festschrift für Karl Larenz*, München 1973, s. 293–304.
- Reisman, Michael W., *Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law*. In: Gregory H. Fox, Brad R. Roth (ed.), *Democratic Governance and International Law*, Cambridge 2000, s. 239 – 258
- Rennert, Klaus *Die „geisteswissenschaftliche“ Richtung in der Staatsrechtslehre der Weimarer Republik*, Berlin 1987
- Richmond, Catherine, *Preserving the Identity Crisis. Autonomy, System and Sovereignty in European Law*, *Law and Philosophy* 16 (1997),
- Richmond, Oliver P., *States of sovereignty, sovereign states and ethnic claims for international status*, *Review of International Studies* 28 (2002), s. 381 – 402
- Ricoeur, Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris 2000
- Riklin, Alois *Machtteilung. Geschichte der Mischverfassung*, Darmstadt 2006

Rittberger, Berthold, „Copy and paste“: *Parlamentarisierung jenseits des Nationalstaates*. In: Nicole Dietelhoff, Jens Steffek (Hg.), *Was bleibt vom Staat? Demokratie, Recht und Verfassung im globalen Zeitalter*, s. 137 – 160

Ritter, Joachim, *Moralität und Sittlichkeit. Zu Hegels Auseinandersetzung mit der kantischen Ethik*. In: Týž, *Metaphysik und Politik*, Frankfurt/Main 2003, s. 281–309.

Ritter, Gerhard, *Machtstaat und Utopie. Der Streit um die Dämonie der Macht seit Machiavelli und Morus*, München – Berlin 1943

Ritter, Joachim, *Moralität und Sittlichkeit. Zu Hegels Auseinandersetzung mit der kantischen Ethik*. In: Týž, *Metaphysik und Politik. Studien zu Aristoteles und Hegel*, Frankfurt/Main 2003, s. 280 – 309

Roellecke, Gerd, *Der Begriff des positiven Gesetzes und das Grundgesetz*, Mainz 1969.

Rolin, Jan, *Der Ursprung des Staates. Die naturrechtlich-rechtsphilosophische Legitimation von Staat und Staatsgewalt im Deutschland des 18. und 19. Jahrhunderts*, Tübingen 2005.

Rorty, Richard, *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton 1979

Rosenau, James N., Czempiel, Ernst-Otto, *Governance without Government. Order and Change in World Politics*, Cambridge 1992

Rosenstiel, Francis, *De la principe de “Supranationalité”. Essai sur les rapports de la politique et du droit*, Paris 1962.

Rumpf, Helmut, *Carl Schmitt und Thomas Hobbes. Ideelle Beziehungen und aktuelle Bedeutung mit einer Abhandlung über: Die Frühschriften Carl Schmitts*, Berlin 1972.

Runciman, W. G. , Amartya, Sen K., *Games, Justice and the General Will*, *Mind* 74 (1965), s. 554 – 562

Rüther, Bernd, *Entartetes Recht. Rechtslehren und Kronjuristen im Dritten Reich*, München 1998

Salmon, John Harsey McMillan, *The French Religious Wars in English Political Thought*, Oxford 1959

Sandelius, Walter, *National Sovereignty and the Rule of Law*, *American Historical Review* 25 (1931), s. 1 – 20

Scattola, Merio, *Begriffsgeschichte und Geschichte der politischen Lehren*. In: Riccardo Pozzo, Marco Sgarbi (Hg.), *Eine Typologie der Formen der Begriffsgeschichte*, Hamburg



2010, s. 71 – 90

Scharpf, Fritz, *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*, 2. Aufl., Konstanz 1972.

Scharpf, Fritz, *Legitimate Diversity. The New Challenge of European Integration*, Zeitschrift für Europa- und Staatswissenschaften 1/2003, s. 32–60.

Scharpf, Fritz, *Regieren in Europa*, Frankfurt/Main 1999.

Scharpf, Fritz, *Die Handlungsfähigkeit des Staates am Ende des Zwanzigsten Jahrhunderts*. In: B. Kohler-Koch (Hg.), *Staat und Demokratie in Europa*, Opladen 1992, s. 93 – 115

Schauer, Christian, *Aufforderung zum Spiel. Foucault und das Recht*, Mainz 2006

Sahelsky, Helmut, *Systemüberwindung, Demokratisierung und Gewaltenteilung*, 3. Aufl., München 1973.

Schenke, Wolf-Rüdiger, *Delegation und Mandat im Öffentlichen Recht*, Verwaltungsarchiv 68 (1977), s. 118 – 168

Scheuner, Ulrich, *Das Mehrheitsprinzip in der Demokratie*, Opladen 1973.

Scheuner, Ulrich, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: *Verfassungsrecht und Verfassungswirklichkeit*. Festschrift für Hans Huber, Bern 1961, s. 222–246.

Scheuner, Ulrich, *Konsens und Pluralismus als verfassungsrechtliches Problem*. In: *Rechtsgeltung und Konsens*, Hg. von Günther Jakobs, Berlin 1976, s. 33–68.

Scheuner Ulrich, *Legitimitätsgrundlage des modernen Staates*, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 1981, Beiheft 15/81, s. 1–14.

Scheuner Ulrich, *Staat und Staatengemeinschaft*, Blätter für deutsche Philosophie 5 (1931/1932), s. 255–269.

Scheuner, Ulrich, *Staat und Staatengemeinschaft*, Blätter für deutsche Philosophie 5 (1931), s. 255 – 269

Scheuner, Ulrich, *Wesen des Staates und der Begriff des Politischen in der neueren Deutschen Staatslehre*. In: *Festgabe für Rudolf Smend*, Tübingen 1962, s. 225 – 251

Scheuren-Brandes Christoph M., *Der Weg von Nationalsozialistischen Rechtslehren zur Radbruchschen Formel. Untersuchungen zur Geschichte der Idee vom „Unrichtigen Recht“*, Paderborn 2006.

Schiff, Paul, *Globaler Rechtspluralismus*. In: Matthias Kötter, Gunnar Folke Schuppert (Hg.),

Normative Pluralität ordnen. Rechtsbegriffe, Normenkollisionen und Rule of Law in Kontexten dies und jenseits des Staates, Baden-Baden 2009, s. 41 – 136

Schliesky, Utz, *Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt. Die Weiterentwicklung der Staatslehre und Staatsrechts im europäischen Mehrebenensystem*, Tübingen 2004.

Schmitt, Carl, *Das Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus publicum europaeum*, 4. Aufl., Berlin 1997

Schmitt, Carl, *Der Begriff des Politischen*, 6. Aufl., Berlin 1996 (česky vydáno jako *Pojem politična*, Praha – Brno 2007).

Schmitt, Carl, *Der Hüter der Verfassung*, 3. Aufl., Berlin 1985.

Schmitt, Carl, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*, Hamburg 1938

Schmitt, Carl, *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, 2. Aufl., Berlin 2004.

Schmitt, Carl, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin 1996

Schmitt, Carl, *Die Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*, 5. Aufl., Berlin 2002 (česky *Teorie partyzána*, Praha 2008)

Schmitt, Carl, *Eine Warnung vor falschen politischen Fragestellungen*, Der Ring 3 (1930), Heft 48, s. 844 – 845

Schmitt, Carl, *Freiheitsrechte und institutionelle Garantien*. In: Týž, *Verfassungsrechtliche Aufsätze*, Berlin 1958, s. 140–173.

Schmitt, Carl, *Hugo Preuß. Sein Staatsbegriff und seine Stellung in der deutschen Staatslehre*, Tübingen 1930

Schmitt, Carl, *Machtpositionen des modernen Staates*. In: Týž, *Verfassungsrechtliche Aufsätze*, Berlin 1958, s. 367–371.

Schmitt, Carl, *Reich – Staat – Bund*. In: Týž, *Positionen und Begriffe*, S. 217 – 226

Schmitt, Carl, *Staat, Bewegung, Volk*, 2. Aufl., Hamburg 1934

Schmitt, Carl, *Staat, Großraum, Nomos – Arbeiten aus den Jahren 1916 – 1969*, Berlin 1995

Schmitt, Carl, *Verfassungslehre*, 9. Aufl., Berlin 1993.

Schmitter, Philippe, *Imagining the future of the Euro-Polity with the help of new concepts*. In: G. Marks et al. (ed.), *Governance in the European Union*, London 1996, s. 121 - 150

Schmitt-Glaeser, Walter, *Private Gewalt im politischen Meinungskampf*, 2. Aufl., Berlin 1992.

Schmitz, Matthias, *Die Freund – Feind – Theorie Carl Schmitts*, Köln – Opladen 1965

Scholl Bruno, *Europas symbolische Verfassung. Nationale Verfassungstraditionen und die Konstitutionalisierung der EU*, Wiesbaden 2006.

Schönberger, Christoph, *Die Europäische Union zwischen „Demokratiedefizit“ und Bundestaatsverbot. Anmerkungen zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, *Der Staat* 49 (2009), s.535 – 558

Schönberger, Christoph, *Staatlich und Politisch. Der Begriff des Staates in Carl Schmitts Begriff des Politischen*. In: Reinhard Mehring (Hg.), *Carl Schmitt. Der Begriff des Politischen*. Ein kooperativer Kommentar, Berlin 2003, s. 20 – 26

Schottsky, Richard, *Die staatsphilosophische Vertragstheorie als Theorie der Legitimation des Staates*. In: *Legitimationsprobleme politischer Systeme*, Opladen 1976.

Schrader Wolfgang H., *J. G. Fichte und das postmoderne Denken (Jean-François Lyotard)*. In: Klaus Hammacher, Wolfgang H. Schrader (Hg.), *Fichte-Studien*. Bd. I, Aachen 1990.

Schröder, Christian, *Zur Europäisierung der Fahrlässigkeit und Unterlassungsdelikte*, *NStZ* 2006, Heft 12

Schulze, Heiner, *Begriffsgeschichte und Argumentationsgeschichte*. In: Reinhard Koselleck (Hg.), *Historische sémantik und Begriffsgeschichte*, Stuttgart 1979, s. 43 – 74

Schumpeter, Joseph, *Kapitalismus, Sozialismus, Demokratie*. 2. Aufl., München 1950.

Schuppert, Gunnar F., *Souveränität – überholter Begriff, wandlungsfähiges Komplex oder „born 1576, but still going strong“?*. In: Stein Tine, Buchstein Hubertus a Offe Claus (Hg.), *Souveränität, Recht, Moral. Die Grundlagen politischer Gemeinschaft*, Frankfurt – New York 2007

Schuppert, Gunnar Folke, *Der Staat als Prozess*, Frankfurt – New York 2010

Schuppert, Gunnar Folke, *Staatswissenschaft*, Baden-Baden 2003

Searle, John R., *Die Angst vor Wissenschaft und Wahrheit*, *Merkur* 1/2010

Searle, John R., *The World Turned Upside Down*, *The New York Review of Books*, 27. 10. 1983

Searle, John R., *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*, New York 1998

Seipel, Ignaz, *Nation und Staat*, Wien – Leipzig 1916

Senellart, Michel, *Otázka právního státu u Michela Foucaulta*, Filozofický časopis 2010, č. 2, s. 203 - 219

Sidanius, Jim; Levin, Shana, Federico Christopher M. a Pratto Felicia, *Legitimizing Ideologies: The Social Dominance Approach*. In: John T. Jost a Brenda Major (Ed.), *The Psychology of Legitimacy. Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, Cambridge 2001, s. 307–331. Zde též další literatura.

Siedentop, Larry, *Demokracie v Evropě*, Brno 2004, s. 104nn.

Sieyès, Emmanuel Joseph, *Qu'est ce que le Tiers État?* (cit. dle: Týž, *Politische Schriften*, Hg. von Eberhardt Schmitt a Rolf Reichardt, 2. Aufl., München 1981).

Skach, Cindy, *We, the Peoples? Constitutionalizing the European Union*, *Journal of Common Market Studies* 2005/1, s. 149–170.

Skinner, Quentin, *Bedeutung und Verstehen in der Ideengeschichte*. In: Martin Mulsow, Andreas Mahler (ed.), *Die Cambridge School der politischen Ideengeschichte*, Frankfurt/Main 2010, s. 21 – 87

Skinner, Quentin, *The rise of, challenge to and prospects for a Collingwoodian approach to the history of political thought*. In: *The History of Political Thought in National Context*, Dario Castiglione, Iain Hampsher-Monk (ed.), Cambridge 2001, s. 175 – 188

Smend, Rudolf, *Verfassung und Verfassungsrecht*, Berlin 1928.

Smend, Rudolf, *Staatsrechtliche Abhandlungen*, 2. Aufl., München – Leipzig 1934

Smith, Anthony D., *National Identity*, London 1991.

Smith, A. D., *National Identity*, London 1991

Sørensen, Georg, *The Transformation of the State. Beyond the Myth of Retreat*, Basingstoke – Hampshire 2004

Specht, Ernst Konrád, *Die sprachphilosophischen und ontologischen Grundlagen im Spätwerk Ludwig Wittgensteins*, Köln 1963

Stacy, Helene, *Relational Sovereignty*, *Stanford Law Review* 55 (2003), s. 2029 – 2060

Stahl, Friedrich Julius, *Die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche. Neunundzwanzig akademische Vorlesungen*, 2. Aufl., Berlin 1868

Stammler, Rudolf, *Die Lehre von dem richtigen Rechte*, 2. Aufl., Halle/Saale 1926.

Steffani, Winfried, *Das Demokratie-Dilemma der Europäischen Union. Die Rolle der Parlamente nach dem Urteil des Bundesverfassungsgerichts*. In: Winfried Steffani a Uwe Thaysen (Hg.), *Demokratie in Europa. Zur Rolle der Parlamente*, Opladen 1995, s. 33–49.

Stein, Lorenz von, *Geschichte der sozialen Bewegungen in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, Bd. I – III, Hg. von Gottfried Salomon, München 1921 (Neudruck Damstadt 1959).

Sternberger, Dolf, *Edmund Burkes Verteidigung der Repräsentation gegen die Demokratie*. In: Týž, *Nicht alle Staatsgewalt geht vom Volke aus – Studien über Repräsentation, Vorschlag und Wahl*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1971, s. 40–58.

Sternberger, Dolf, *Die lebende Verfassung. Studien über Koalition und Opposition*, Meisenheim/Glan 1956

Sternberger, Dolf, *Grund und Abgrund der Macht*, Frankfurt/Main 1962

Sternberger, Dolf, *Nicht alle Staatsgewalt geht vom Volke aus. Studien über Repräsentation, Vorschlag und Wahl*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1971

Stolleis, Michael, *Souveränität – Geschichte und Aktualität eines Zentralbegriffs zur Formung des modernen Staates*. In: Deutsch-Israelische Juristenvereinigung e.V., *Mitteilungen*, Ausgabe X, Febr. 2008, s. 20 – 25.

Stolleis, Michael, *Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*, Berlin 1974

Stolleis, Michael, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus*, München 1999

Stolleis, Michael, *Souveränität um 1814*. In: Ulrike Seif (Hg.), *Konstitutionalismus und Verfassungskonflikt*, Symposium für Dieter Willoweit, Tübingen 2005, s. 101 – 115

Storost, Ulrich, *Staat und Verfassung bei Ernst Forsthoff*, Frankfurt/Main 1979.

Stratenwerth, Günter, *Das rechtstheoretische Problem der „Natur der Sache“*, Tübingen 1957.

Strauss, Leo, *Hobbes' politische Wissenschaft in ihrer Genesis (1935/1965)*. In: Týž, *Gesammelte Schriften* (Hg. von Heinrich Meier), Bd. 3. *Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften – Briefe*, Stuttgart – Weimar 2001.

Stuby, Gerhard, *Die Macht des Abgeordneten und innerparteiliche Demokratie*, *Der Staat* 3

(1969), s. 303–325.

Stychin, Carl F., *Same-Sex Sexualities and the Globalization of Human Rights*, McGill Law Journal 49 (2004), s. 951 – 968

Suhr, Dieter, *Die kognitiv-praktische Situation. Fundamentierungsprobleme in prakt. Philosophie, Sozialtechnik u. Jurisprudenz*, Berlin 1977.

Suhr Dieter, *Repräsentation in Staatslehre und Sozialpsychologie*, Der Staat 20 (1981), s. 517–538.

Sukale, Michael, *Max Weber – Leidenschaft und Disziplin. Leben, Werk, Zeitgenossen*, Tübingen 2002

Talmon, Jacob L., *The Origins of Totalitarian Democracy*, London 1952 (česky *O původu totalitní demokracie*, přel. Jana Kuchtová, Brno 1998)

Taylor, Charles, *Die Motive einer Verfahrenstechnik*. In: W. Kuhlmann (Hg.), *Moralität und Sittlichkeit. Das Problem Hegels und die Diskursethik*, 1986, s. 101–135.

Thiele Ulrich, *Advokative Souveränität. Carl Schmitts Konstruktion einer „demokratischen“ Diktaturtheorie im Kontext der Interpretation politischer Theorien der Aufklärung*, Berlin 2003.

Thiele, Carmen, *Regeln und Verfahren der Entscheidungsfindung innerhalb von Staaten und Staatenverbindungen*, Heidelberg 2008

Thoma, Richard, *Sinn und Gestaltung des deutschen Parlamentarismus*. In: Bernhard Harms (Hg.), *Recht und Staat im neuen Deutschland I*, Berlin 1929, s. 98–126.

Thym, Daniel, *Europäische Integration im Schatten souveräner Staatlichkeit. Anmerkungen zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, Der Staat 49 (2009), s. 559 – 586

Tomášek, Michal, *Mechanismy resistance národního ústavního práva vůči právu evropskému*, Právník 2003, s. 1057 – 1075

Tompson, J. E., *Sovereignty and International relations: Bridging the Gap between Theory and empirical Research*, International Studies Quaterly 39 (1995)

Treiber, Hubert, *Macht – ein soziologischer Grundbegriff*. In: Peter Gostmann, Peter-Ulrich Merz-Benz (hg.), *Macht und Herrschaft. Zur Revision zweier soziologischen Grundbegriffe*, s. 49 - 62

Tresch, Anke a Jochum, Margit, *„Europäisierung der Öffentlichkeit als Legitimitätsbedingung der EU“*. In: *Legitimationsgrundlagen der Europäischen Union*, Ed. Francis Cheneval,

Münster 2005, s. 375–392.

Triepel, Heinrich, *Delegation und Mandat im öffentlichen Recht. Eine kritische Studie*, Stuttgart 1940

Triepel, Heinrich, *Staatsrecht und Politik. Rede beim Antritt des Rektorats der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 13. Oktober 1926*, Berlin – Leipzig 1926

Tugendhat, Ernst, *Phänomenologie und Sprachanalyse*. In: Rüdiger Bubner et al. (Hg.), *Hermeneutik und Dialektik*. Festschrift für H.-G. Gadamer, Tübingen 1970, s. 3 – 23

Tugendhat, Ernst, *The Meaning of „Bedeutung“ in Frege*, *Analysis* 30 (1970), s. 177 – 189

Tugendhat, Ernst, *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, Frankfurt/Main 1976

Tully, James, *Constitutionalism in the Age of Diversity*, Cambridge 1995

Tuori, Karlo, *Legitimität des modernen Rechts*, *Rechtstheorie* 20 (1989), s. 221–243.

Tyler, Tom R., *A Psychological Perspective on the Legitimacy of Institutions and Authorities*. In: John T. Jost a Major Brenda (Ed.), *The Psychology of Legitimacy. Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, Cambridge 2001, s. 416–436.

Ulrich, Haltern, *Was bedeutet Souveränität?*, Tübingen 2007

Ulrich, Scheuner, *Das repräsentative Prinzip in der modernen Demokratie*. In: *Verfassungsrecht und Verfassungswirklichkeit*. Festschrift für Hans Huber, Bern 1961, s. 222 – 246

Vesting, Thomas, *Das Ende der Fürsorglichkeit. Abschiedsliteratur zum Staat*, Berlin 2001

Vesting, Thomas, *Die permanente Revolution und das Ende der Epoche der Staatlichkeit*. In: *Metamorphosen des Politischen. Grundfragen politischer Einheitsbildung seit den 20er Jahren*, Andreas Göbel, Dirk van Laak, Ingeborg Villinger (Hg.), Berlin 1995, s. 191 – 202

Voegelin Eric, *Nová věda o politice*, Brno 2000.

Voigt Rüdiger, *Des Staates neue Kleider. Entwicklungslinien moderen Staatlichkeit*, Baden-Baden 1996.

Voigt Rüdiger, *Souveräne Entscheidungem im Ausnamenzustand. Vortrag vom 15. August 2008 im Stadtmuseum Dresden* ([www.staatswissenschaft.de](http://www.staatswissenschaft.de)).

Voigt Rüdiger, *Verrechtlichung im Staat und Gesellschaft*. In: Týž (Hg.), *Verrechtlichung. Analysen zur Funktion und Wirkung von Parlamentarisierung, Bürokratisierung und*

Justizialisierung sozialer, politischer und ökonomischer Prozesse, Königstein/Taunus 1980, s. 15–37.

Voigt, Rüdiger, *Politik ohne Kompetenz? Über die Grenzen politischer Gestaltung*. Vortrag in der Politischen Akademie Tutzing 10. 10. 2003 ([www.staatswissenschaft.de](http://www.staatswissenschaft.de)).

Wächter, Kay, *Studien zum Gedanken der Einheit des Staates. Über die rechtsphilosophische Auflösung der Einheit des Subjektes*, Berlin 1994.

Wahl, Rainer, *Die Schwebelage im Verhältnis von Europäischer Union und Mitgliedsstaaten. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts*, *Der Staat* 49 (2009), s. 587 – 614

Wahl, Rainer, *Erklären staatstheoretische Leitbegriffe die Europäische Union?*. In: Horst Dreier (Hg.), *Rechts- und staatstheoretische Schlüsselbegriffe: Legitimität – Repräsentation – Freiheit*, Festschrift für Hasso Hofmann zum 70. Geburtstag, 2005, S. 114 – 149

Wahl, Rainer, *Europäisierung und Internationalisierung*. In: Gunnar F. Schuppert (hg.), *Europawissenschaft*, Baden-Baden 2005, s. 147 – 176

Walker, Neil, *The Idea of Constitutional Pluralism*, *s.Modern Law Review* 65 (2002), s. 317 – 352

Walker, Neil, *The White Paper in Constitutional Context*, příspěvek přednesený na konferenci Mountain or Molehill? A Critical Appraisal of the Commission White Paper on Governance, Florence 2001

Walzer, Martin, *The Concept of Civil Society*. In: Týž (ed.), *Towards a Global Civil Society*, Oxford 1995, s. 7 – 28

Walzer, Michael, *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*, New York 1983

Ward, Lee, *Beyond Constitutionalism. The Search for a European Political Imagination*, *European Law Journal* 7 (2001), s. 40

Ward, Lee, *Beyond Constitutionalism. The Search for a European Political Imagination?* *European Law Journal* 7 (2001), s. 24 - 40

Weber, Max, *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland*. In: *Gesammelte politische Schriften*. Hrsg. von Johannes Winckelmann. 5. Auflage.

Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*, 5., revidierte Auflage. Besorgt von Johannes Winckelmann, Tübingen 1972.

Weiler, Joseph H., *After Maastricht. Community Legitimacy in Post-1992 Europe*. In: William J. Adams, *Singular Europe. Economy and Polity of the European Community after 1992*, Ann



Arbour 1992, s. 11–41.

Weiler, Joseph H., *Epilogue: The European Courts of Justice: Beyond „Beyond Doctrine“ or the Legitimacy Crisis of European Constitutionalism*. In: Anne Marie Slaughter, Alec Stone Sweet a Joseph H. Weiler, *The European Courts and National Courts. Doctrine and Jurisprudence. Legal Change in Its Social Context*, Oxford 1997, s. 365–391.

Weiler, Joseph H., *European Neo-Constitutionalism: In Search of Foundations for the European Constitutional Order*. In: Richard Bellamy a Dario Castiglione (ed.), *Constitutionalism in Transformation*. Oxford 1996, s. 105–121.

Weiler, Joseph (*The European Union Belongs to its Citizens. Three Immodest Proposals*, *European Law Review* 22 (1997), s. 150 - 156

Weiler, Joseph, *European Neo-Constitutionalism. In Search of Foundations of the European Constitutional Order*. In: Richard Bellamy, Dario Castiglione (ed.), *Constitutionalism in Transformation*, Oxford 1996, s. 105 – 121

Weiler, Joseph, Haltern, Ulrich, *The Autonomy of the Community Legal Order – Through the Looking Glass*, *Harvard International Law Journal* 37 (1996), s. 411

Welzel, Hans, *An den Grenzen des Rechts. Die Frage nach der Rechtsgeltung*, Köln – Opladen 1969.

Welzel, Hans, *Naturrecht und materielle Gerechtigkeit*, 4. Aufl., Göttingen 1962.

Welzel Hans, *Wahrheit und Grenze des Naturrechts*, Bonn 1963.

Wendt, Alexander, *Why a World State is Inevitable?*, *European Journal of International Relations* 9 (2003), s. 491 – 542

Wessels, Wolfgang, *The Modern West European State and the European Union. Democratic Erosion or a New Kind of Polity?* In: Svein S. Andersen a Kjell A. Eliassen (ed.), *The European Union: How Democratic Is It?* London 1996, s. 57–69.

Willoughby, Westel Woodbury, *The Juristic Theories of Krabbe*, *American Political Science Review*, 20 (1926), s. 509 – 523

Wimmel, Andreas, *Die demokratische Legitimität europäischen Regierens. Ein Labyrinth ohne Ausgang?*, *Integration* 2008/1.

Wintr, Jan, *První rozhodnutí Ústavního soudu o ústavnosti mezinárodní smlouvy*, *Jurisprudence* 2009/1, s. 21–31.

Witte, Bruno de; Burca, Grainne de, *Delimitation of Powers post-Nice*. In: A. Arnulff, D.

Wincott (ed.), *Legitimacy and Accountability in the European Union*, s. 201nn

Wittgenstein, Ludwig, *Philosophische Untersuchungen*. In: Týž, Werkausgabe I, Frankfurt/Main 1984, § 66 – 73, § 560 (česky *Filozofická zkoumání*, přel. Jiří Pechar, 2. vyd., Praha 1998)

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, 1922 (český překlad: Praha 2007)

Wolf, Dieter, *Neo-Funktionalismus*. In: Hans-Jürgen Bieling a Marika Lerch (Hg.), *Theorien der europäischen Integration*, 2. Auflage, Wiesbaden 2006, s. 65–90.

Württemberg, Thomas, *Die Legitimität staatlicher Herrschaft – eine staatsrechtlich-politische Begriffsgeschichte*, Berlin 1973.

Young, Oran R., (hg.), *Global Governance. Drawing Insights from the Environmental Experience*, Cambridge/Mass. – London 1997

Zangl, Bernhard, (ed.), *Auf dem Weg zu internationaler Rechtsherrschaft? Streitbeilegung zwischen Politik und Recht*, Berlin 2009

Ziegler, Heinz O., *Die westeuropäische Nationsidee in ihrem Verhältnis zu „Staat“ und „Volkstum“*, Der Ring 4 (1931), Heft 4

Ziegler, Leopold *Die moderne Nation. Ein Beitrag zur politischen Soziologie*, Tübingen 1931

Zippelius, Reinhold, *Allgemeine Staatslehre*, 4. Aufl., München 1973.

Žižek, Slavoj, *Die Tücke des Subjekts* (v anglickém originále *The Ticklish Subject. The Absent Center of Political Ontology*), Frankfurt/Main 2010

Žižek, Slavoj, *The Specter of Ideology*. In: Elizabeth Wright, Edmond Wright (ed.), *The Zizek Reader*, Oxford 1999

Zralá, Magdaléna; Pecháček, Štěpán, *Suverenita Evropského parlamentu*, Politologický časopis 2003/2, s. 149–157.

Zuleeg, Manfred, *Die föderativen Grundsätze der Europäischen Union*, Neue Juristische Wochenschrift 2000, Heft 39

Zurn, Michael, *Democratic Governance Beyond the Nation-State. The EU and Other International Institutions*, *European Journal of International Relations* 6 (2000)

